

је отац врши на штету детета. Продужена о. в. коју има отац над својим дететом и после пунолетства, ако код среског суда докаже да је дете неспособно за управу пословима; ако отац то до пунолетства не тражи може се наредити само очевом старатељство, а не п. о. в., што је незгодније за оца, јер га судија може разрешити старатељске дужности и може му тражити да положи рачун о начину рада; сем тога, лице под старатељством стиче за себе, а дете под очинском влашћу стиче за оца

ОЧИНСТВО, у правном погледу претставља велико спорно питање, његово доказивање дозвољено законом у Нем., Аустр., Швајц. и Фрц.; доказује га гужилац: тужбу подноси дете, одн. тотор с одобреним старатељског судије; право на тужбу не застарева никад; циљ тужбе може бити констатација о. или и захтев издржавања уз то; Срп. грађ. зак. првобитно допушта доказ о., па од 6/5. 1868., забранио.

ОЦНА ДУПЉА, очни капци, очно дно → око.

ОЧЊАК (*dens caninus*), 3. зуб од средине вилице (→ зуби).

ОЧУХ нема никаква права над пасторком, закон га чак искључује из тоторства; о. не наслеђује пасторка ни пасторак њега.

ОЦАК (тур.) 1) огњиште, пећ; одељење у којем је огњиште; отмена кућа (беговски о.). 2) род, династија (отуд: оцаковић, од знаменита рода, племић). Јанчиарски о., јанчиарска војска.

ОЦАЦИ, варош (6050 ст.) и среско место у Бачкој (Дунавска Бан.); постоја у тур. доба у 16. в.; инд. коже, фабрика цемента и конопље.

ОЦИБВЕ, Чипеве, велико индијанско племе из групе Алгонкина у С. Амер., око 20 000; живе по шумама у чунастим шаторима; основу друштва уређења чини тотемизам.

ОШ Јазар (Noche. 1768.-1797.), фрц. војсковођа из доба револуције, произведен за ген. у 25. год.; спасао Алзас победом код Гајсберга (1793.) и умирио Вандеју (1795.).

ОШЉАК, острвце у Јадр. М., између Задра и о. Уљана (Приморска Бан.); стеновито, голо и ненасељено.

ОШТЕЋЕНИК, свако лице ком је ма какво право повређено учињеним кривичним делом.

ОШТЕЋЕЊЕ преко половине основ за раскидање Уљана (Приморска Бан.); стеновито, голо и ненасељено до половине; о. п. п. не игра улогу код трг. и алеаторних послова, ни кад је оштећени знао за о. п. п. па ипак пристао на правни посао.

ОШТИР Карел (* 1888.), лингвист; бави се нарочито упоредним изучавањем индоевр. и прединдоевр. језика; гл. дела: Прилози за алародску науку о језику, Илјирско-трачки, Алародски, Илјирско-пелагизаци, Прединдогермански, Алародски бројеви на Балкану и др.

ОШТРИЦА (Сатех, фам. *Surgaceae*), род киселих трава које насељавају тресаве, влажне ливале, обале р. јез., бара и влажне шуме; стабло на попречном пресеку троугласто; лишће узано и оштро; има их око 800 врста; дугочевне, живе у умереним и хладним пределима на целој земљи; код нас има око 90 врста; сено слабог квалитета.

ОШТРО, јак ј. ветар на Јадрану.

ОШЋУРА (ит.) → лустура. **Ошћура**, рибарска на-права за вађење ошћура.

П

П. п 1) 19. слово ћирилице, у стел. азбуци **покој**; 22. слово латинице **P**, р. 2) уснени беззвучни сугласник. 3) (скр. ит. piano), ознака у муз.: тихо. 4) **P**, у логици ознака за предикат суда. 5) **P**, знак за хемиски елемент фосфор.

Pa 1) скраћеница за → prima. 2) знак за хем. елемент протактинијум.

P. a., скраћеница за → pro anno.

ПАВАН, стара ит. игра у 2/2 или 4/4 такту, свеча-ног карактера.

ПАВАЧИЋ Фрањо (* 1860.), сликар, студирао у Бечу и Фиренци, сад живи у Ит.; гл. дела: *Saeci vident* (Штресмајерова галерија у Загребу), *Весталике* и многи портрети (махом пастелом).

ПАВЕЛИЋ 1) **Анте д-р** (* 1869.), политичар, члан и од 1917. председник Старчевићеве странке права; после слома А.-У. узео активни учешћа у образовању Нар. већа; 1/12. 1918. у име Нар. већа предао регену Александру адресу, којом је спроведено уједињење; пришао шестојануарском режиму и био 1. председник Сената. 2) **Милан** (* 1878.), песник; збирке: *Из закутака*, *Цесме*.

ПАВИЈА, град (50 000 ст.) у Ломбардији (с. Ит.), на р. Тичину; ст. град (престоница Лонгобарда); унив. (1360.); у близини ман. Чертоза ди П.

ПАВИЈАНИ (*Pavio*), мајмуни; с. макакима чине једну породицу (*Cercopithecidae*); доста вел. животиње псеће њушке; код извесних врста кожа на њушци и жуљенима за седење обојена јасно црвено.

ПАВИЉОН (фрц.), шатор; кућница, продавница; хладњак, сеница у парку; споредна болничка приземна зграда; изложбена зграда неке државе; истакнут део неке зграде, купола.

ПАВИТ (*Clematis vitalba*, фам. *Ranunculaceae*), позната шумска повиљуца у с. и ј. Евр.; расте у влажним жуписним шумама веома бујно, тако да отежава пролаз као какав тропски лиђан; стабло дрвенасто, понекад знатно дебело; цвета касно у лето беличастим цветницама; у Евр. има више врста; већином повиљуше (→ сл.).

ПАВИЋ 1) **Армин** (1844.-1914.), књиж. историчар, б. проф. унив. у Загребу; у својим судовима и комбинацијама често веома смсо

и недовољно практичан; гл. дела: *Хисторија дубро-чачке драме*, *О композицији и Гундулићева Османа*, *Народне песме о боју на Косову* и др. 2) **Емерик** (1696.-1780.), реол. писац и песник, превео Качићеве песме на лат. јез., писао ит. дела о Босни и Србији.

3) **Јосип** (1887.-1936.), глумач и редитељ; одличан као клицач драмски јунак и карактеран глумач модерне псих. драме. 4) **Никола** (* 1898.), омладински писац, уредник часописа *Бријеме*; издао збирке песама: *Лирика*, *Позабљено цветје* (у кајкав. наречју), *песме за децу*; *Златни ораси*, *Звездано језеро*.

ПАВИЋЕВИЋ Иван (1869.-1925.), политичар; учествовао у слободомним покретима у Србији; после ивањданског атентата осуђен на 20 год. робије; 1905. био мин. нар. привр., затим мин. унутр. дела; 1920. и 1921. заузимао положај намесника (владиног поверљаника) у Ц. Гори.

ПАВЛАКА, врхње, добива се остављањем млека на миру до се маст подигне на површину и одвоји или одвајањем масти из млека у сепараторима; сем масти садржи и беланчевине, млечни шећер и др.

Слатка п. се добива од свежег млека и чува непромењена. **Кисела п.** усисне или сама од себе или услед додавања бактерија млечне киселине слаткој п.; најбоља ако се пастеризује, па јој се затим додају чисте културе бактерија млечне киселине; најчешћа употреба п. за справљање маслаца (бутера).

ПАВЛЕ 1) **Брановић**, рашки кнез (917.-922.), унук Мутимиров, дошао на престо после Петра Гојњковића као буг. васал; збоцино га Захарија Прибисављевић помоћу Бугара. 2) **П. I Брибирски**, **Шубић**, бан хрв. и господар бос. (1273.-1312.), кнез Сплита и Трогира; најмоћнији хрв. великаш свог времена, скоро суверен; под његовом влашћу се налазили скоро сви датл. градови, сем Задра; искористио борбе око мађ. престола и осилио се нарочито крајем 13. в.; помагао напуљске анжујске кандидате; поставио за бана Босне млађег брата Младена, а после његове погибје (1304.) сина Младена II; пред крај његова живота под његову власт пао и Задар.

3) **Карађорђевић** (* 1893.), син кн. Арсена Карађорђевића и кнегиње Ауроре Демајдов ди Сан Донато, кнез и краљевски намесник (од 1934.), рођен у Петрограду, гмн. свршио у Београду, а више школско образовање добио у Оксфорду (Енгл.); ож. њен (од 22./19. 1923.) кнегињом Олгом, ћерком

грч. принца Николе; пре него што постао намесник узимао активниг учешћа у нашем култ. и просв. животу; као љубитељ књиж. и ум. осн. у Београду Музеј савр. уметности, који данас носи његово име.

ПАВЛЕ 1) апостол, Јевр. Аз.), ткач ћилима, веома образован, јелинист, жестоко гонилац хришћана; пред Дамаском Христос га придобиа за апостола; 3 год. провео у пустињи, затим из Дамаска отишао у Јерусалим, где почео ширење хришћ. и извршио 3 мисионарска путовања кроз М. Аз. и Грч.; после првог дошао на апост. сабор (Јерусалим, 51. год.); његовом заслугом хришћ. се проширило међу незнабошце и у култ. свету (апостол незнабожаца) и постало светска религија; с путовања писао посланице (14, → Виблја) у којима дао основ хришћ. богословљу као науци, објашњавао осн. принципе Христове науке, генијално тумачио правац хришћанства као универзалне вере љубави и спасења свих људи; после 3. путовања затворен у Јерусалиму (59.) и послан царском суду у Рим (61.), где шпиро хришћ.; по ослобођењу отишао из Рима не зна се куда; 67. г. отсечена му глава; слави се 29./6. — 2) 5 папа; најзватнији: П. III (Александар Фарнезе, 1468.-1549.), папа од 1534.; сазвао тридентски сабор; П. IV, папа (1555.-1559.), протествовао против аугзбуршког верског мира и претворно инквизицију у страховито оруђе папске власти. 3) архиеп. **ПЕЊКИ** (1530.-1541.), помоћу Турака и неких нар. старешина заузео пећку архиеп. (1530.) и покушао да обнови њену самосталност, али није успео; стално водно борбу и против охрид. архиеп. Прохора кога помоћу држ. власти збацио с архиеп. столице и бацио у тамницу; кад се Прохор ослободио и поново вратио на архиеп. столицу, сазвао у Охриду сабор 1541. на којем донета одлука да се П. лиши свешт. чина. 4) **ЊАКО** (730.-800.), лангобардски историчар, монах у мана. Монте Касино; гл. дела: **Историја Римљана** и **Ист. Лонгобарда** у коју увео много вести о Словенима 7.-8. в. 5) **ЕГИПСКИ**, чувени грч. лекар из 7. в.; написао 7. књ. мед. енцикл. 6) **САМОСАТСКИ**, антиохијски епископ из 3. в.; Јеретик, признавао Христу само земаљску природу; његово учење осуђено на 3 васељенском сабору. 7) **ТИВЕЈСКИ** (Тобандски. св., † 347.) пустињак, назван и П. Ермит; први отпочео исповиштво у Теби у Египту; слави се 15./1.

ПАВЛЕТИЋ Крсто (1865.-1919.), писац, више нац. радник него уметник; написао много песама, новела, драма, ист. и филол. студија; драме: **Прибина**, **Стјепан Твртко**, **Кобна оклада**, **Петар Свачић**, **Братски инат**.

ПАВЛИН из Ноле св. (353.-431.), епископ, црк. песник; приписује му се изум знона; слави се 22./6. **ПАВЛИНОВИЋ** Мијо (1831.-1887.), полит. писац, преподатељ Далм.; 1 од најбољих стилиста свога доба; скупљао нар. песме и речи; гл. дела: **Пјесме и бесједи**, **Различити списи**, **Пучки списи**. Хрв. разговори, Хрв. размишљаји, О вјери у Далмацији. **ПАВЛИЦА**, Стара и Нова, ман. на Ибру код Рашке. Стара П., грч. црква из 11. в. с 1 кубетом, у рушевинама. Нова П., задужбина Стевана и Вука, синова челника Мусе, из доба кн. Лазара; кретообразна црква с певничким конхама; била ж. манастир; постоји и данас; веома важан њен живопис. **ПАВЛИЧ** Јосип (* 1870.), композитор, проф. музике; компоновао: хорове, соло песме и клавирска дела. **ПАВЛОВ** 1) Иван (1849.-1936.), рус. физиолог; пре рата проф. физиологије у Војно-мед. акад., а после рата управник Фал. одељења држ. инсттута експер. медицине у Лењинграду; његова многобројна истраживања и проналазци о улози живаца, панкреаса, инервацији срца, јетри и жлездама за варење, претстављају епоху у развоју физиологије; светски глас стекао теоријом о асоцијативној реакцији, тј. условним и безусловним рефлексима; носилац Нобелове награде за 1904.; гл. дела: **Појачавајући срчани живац**, **Еков чир у венама**, **Условни рефлекс**. 2) Пла-

тон (1833.-1894.), рус. историк; гл. дела: **Ист. значај владавине Бориса Годунова**, **Земаљски сабор из 16. и 17. в.**, **Хиљадугодишњица Русије** итд.

ПАВЛОВАЦ, ман. у Шумадији, под Космајем, из 1. пол. 13. в.

ПАВЛОВИЋ 1) Висарион († 1756.), бачки еп. и просветни радник; имао резиденцију у Петроварадинском Шанцу, данашњем Н. Саду, где основао 1. гмн. и лат. школу; поред тога отворио прву срп. Академију за флз. и теол. 2) **Дамјан** (1840.-1866.), књижевник; спршио тхн. и био чиновник Мст. грађевина у Србији; писао песме и приповетке. 3) **Димитрије**, срп. патријарх → Димитрије. 4) **Драгољуб** д-р (1866.-1920.), историчар; био гмн. наставник; 1897. постао проф. Вел. школе за н. ист., па као такав прешао 1905. и на унив.; највише се бавио ист. Србије у 18. в.; дао неколико чланака из своје уже струке, дело о уједињењу Нем., и опсежно дело о Кочићиној крајини. 5) **Драгољуб** (* 1875.), сликар; гл. радови му предали, на којима претстављена војшта из последњих срп. ратова. 6) **Ђена** (1851.-1901.), приповедач и песник; наставио поезију Грчића-Миленка, превео Змајеве **Ђулиће усоске** на мађ. ј.; написао приповетке: **Компши**, **Савве Петре**. 7) **Ђорђе** (1838.-1921.), одличан правник, судија, проф. грађ. права на Вел. школи (1864.-1871.), мин., посланик у Риму (1866.-1889.), држ. саветник и претседник Касац. суда; радио доста на правној књижевности. 8) **Живко** (* 1871.), генерал, учествовао у рату 1912.-1913. као начелник оперативног одељења Врх. Ком.; у свет. рату; помоћник начелника штаба. Врх. ком., командант Шумад. див. и вој. аташе у Атини; пензионисан 1923.; редован члан Срп. кр. акад. наука; написао: **Битка на Јадру**, **Београдска операција**, **Ослада Скадра** (→ сл.). 9) **Иван** (* 1869.), див. генерал, учествовао у рату 1912.-1913. као командант пука. а у свет. рату као ком. бригаде; написао: **У Битољској бици изнад Облакова** 4. и 5./11. 1912., **На Брегалници према Штину** 17.-18./6.

1913. 10) **Иван** (1843.-1892.), књижевник; служио у Панчеву као професор и секретар трговинске коморе и прочуо се својим политичким листом **Панчевцац**; после се одао потпуно новинарству; после берлинског конгреса, 1879., отишао у Ц. Гору и покретао више књиж. листова, а једно време уређивао и службени **Глас Црногорца**; као мин. просвете учинио колико се онда могло за просвету и просв. установе у Ц. Гори. 11) **Инокентије** (1840.-1905.), митрополит београдски, свршио Духовну академију у Кијеву 1863.; за нишког еп. посвећен 1894., а за срп. митрополита изабран 1898.; штампано више чланака богословног и пед. садржаја. 12) **Јеремија** (1881.-1931.), учитељ, скупљач грађе о нар. животу; **Живот и обичаји народни у Крагујевачкој Јасеници**, **Из прошлости Јужне Србије**, **Брегалничка област**, **Дојран и Дојранско Језеро**. 13) **Љубомир** (* 1865.), географ и етнограф; објавио више расправа у **Гласнику геогр. друштва** и др. часописима; гл. дела: **Геолошка проматрања на Влашци** и његовим ограницима, **Колубара** и **Подгорина**. Антропогеографија **Ваљевске Тамнаве**, **Ужичка Црна Гора**. 14) **Милентије** (1776.-1833.), беогр. митрополит (1831.-1833.), истакао се у борби на Љубињу и на Палежу 1815.; први Србин митрополит у Београду после укидања Пећке патријаршије. 15) **Милвоје** (* 1899.), инж. агрол., стручњак за млекарство, објавио неколико стручних чланака; за Свеснање обрадио млекарство. 16) **Милвој** д-р (* 1891.), проф. флз. фак. у Скопљу; бави се науком о језику, теориском лингвистиком, социолошко-лингвистичким питањима и нарочито мешавином језика и дијалеката, а са тим у вези проучава икавске говоре ср. Босне и дијалекте средњештокавског и старощтокавског типа из Ј. Србије; сарађивао на многим нашим омладинским, књиж. и стручним часописима; написао низ чланака у књиж. и стручним часописима о књиж. језику и естетичности језика; објавио: **О проучавању народних умотворина**, **Наша нација** (језик и етничка синтета), **Детињски језик** (на фрц., наградила Фрц. акад. наука), **Аромунско-старощтокавски проблеми**, **Принцип колективности у развоју језика**, **Говори Скопске Котлине**, **Говор Сретчке Жупе**, **Настава сх. језика** итд.; за Свеснање обрадио теорију књижевности. 17) **Милован** (1842.-1903.), генерал, учествовао у ратовима 1876.-1877.-1878. као командир батерије, а 1885. командант арт. пука; убиен 21./5. 1903. као члан владе краља Александра Обренови-

ва. 18) Милорад (* 1865.), књижевник, новинар, нап. и јавни радник; као средњешк. наставник гоњен, отпуштан и осуђиван због опозиционог држања у полит.; писао много и преводио у стиху и прози (поглавито књиж. и моралне списе, као Штедња, Самомоћ и Карактер од Смајлса и др.); највише успеха имао у приповеткама, дејтој поезији, путопису и књиж. и полит. епиграму; од оригиналних дела најбоље приповетке из рата и Напуљске пегље. 19) Никола (19. в.), буг. сликар, радио слике из буг. историје (Крум побеђује Грке и др.). 20) Павао (Paulus de Paulo † после 1403.), задарски летописац; оставио рукопис: *Memoriale Pauli de Paulo, patricii Jadrensis*, с драгоценним белешкама о савременим догађајима, 21) Пареније († 1760.), елипоц и писац; свршио грч. шк. у Силестији, пропутовао цело В. П., Ит., Рум., Мађ., Аустр. и Чешку, замоначио се у ман. Савани у Воки Которској; 1751. постављен за епископа помоћника карловачком митрополиту Павлу Ненадовићу; био добар проповедник, писао о прк. историји, описао бекство патријарха Арсеније IV из Пећи; оставио аутобиографију са доста података из ист. свог времена. 22) Пеко († 1903.), војвода; четовао од ране младости; истакао се нарочито као помагач и вођерц, усташи 1875.-1876.; огорчен на кнеза Никола напустио Ц. Гору и живео једно време у Србији и Буг.; крај живота провео у Ц. Гори. 23) Петар (* 1864.), геолог и зоолог; гл. дела: Прилози познавању мекушача из Ст. Србије и Македоније; Мекушци из Србије, Сухоземни пужеви, 23а) Радивоје (* 1893.), ванр. проф. фармакологије на Беогр. унив. и управник Фармаколошког института у Београду; написао је: Субјективност у терапији, Репентура за студенте и лекаре, *Materia Medica* са фармакодинамским подацима (у сарадњи с др. И. Дмитријевићем); искренуо (1926.) научни часопис *Медицински преглед*; за Свезнање обрадио фармакологију и лековито биље. 24) Радослав († 1441.), војвода, син кнеза Павла Раденковића; 1 од најутитајлијих војвода у Босни; продао 1426. Дубровчанима своју половину Конавала, али се покајао и водио с њима прави рат (1430.-1433.), у току којег их нагнао да приђу Турцима и да им почну плаћати данак; иззнао и рат између Босне и Србије; у сукобу са Стјепаном Вукчићем изгубио Требиње 1438.; од 1435. Турци почели да освајају његову област између Дрине и Врхбосне. 25) Стеван др (1829.-1908.), адвокат, књиж.; бавио се и полит. и после Милетићева отегулања заступао компромисну политику; издавао лист «Наше доба». 26) Тодор (1804.-1854.), књиж., свршио права у Братислави, где се васпитавао у кругу идеја Ј. Колара и мађ. породице; био активан и утицајан у војвођанској срп. средини; издавао Срп. нар. лист и Срп. нар. новине, којима много деловао на буђење полит. свести, а дуже време уређивао *Летопис Матице срп.*; противник идеја илирског покрета (→ сл.).

ПАВЛОВИЋ-ЛУЦИЋ Иван Јосип (1775.-1818.), полихистор, писао на нашем, ит. и лат. језику; најзначајније му архл. студије: *Marmorae macedoniae*, *Marmorae traguenensis* итд. ПАВЛОВЦИ, пустињаци који се стављају под заштиту св. Павла Тивејског; у ср. в. се делили на 3 конгрегације: мађ. (постојале у Мађ. у 1. пол. 13. в.), порт. и фрц. мађ. се проширила по Аустр. и Хрв.; у 1. пол. 13. в. имали своје седиште међу Хрв. и допринели развоју школства и књиж.; 1503 осн. у Леноглави 1. гмн. за световну младеж, а у 17. в. и фла. и богосл. школу; Јосиф II укинуо овај ред 1786.; данас их још нешто мало има у Мађ. и Галицији.

ПАГ, дугачко и разуђено острво (252 км²) на и. страни Јадр. М., у острвској групи Кварнера (Сав. Бан.); на и. страни брежуљкасто, на са. под мочварама; у плодним деловима, поред развијеног виноградарства, гаје се маслине, смокве, наранџе, лимун, кромпир и мало жита; развијено још пчеларство и риболов; стан. кат., Јсл.; код гл. места П. држ. солане.

ПАГАНИЗАМ (плат.), незнабоштво.

ПАГАНИНИ Никола (1782.-1870.), ит. виолински виртуоз, мајстор тхн.; на публицу остављао неизгладив утисак својим чистим пасажима и флажолетима, стакатима и пидикатима л. руке; компоновао: концерте, кватерте за виолину, виолу, гитару и чело, сонате за виолину и гитару.

ПАГАР (*Pagrus vulgaris*), мор. риба из групе тврдоперки, до 1 м дуга и до 20 кг тешка; сличан → зубаци; бакрене боје; лови се на → парангал у авг. и септ. на морским косама неретљанског и хварског канала и испод Шибеника; једна од најкусенијих риба нашег мора.

ПАГАТ (ит.), у тароку један од 3 гл. адута; најавити п. ultimo, значи да последњи потез треба узети пагатом.

ПАГИНА (лат.), страна у књизи.

ПАГОДЕ, величанствени храмови у Индији, Јап. и Кини, чија архт. оригинална и веома украшена; обично степенаста и доста висока.

ПАГОСКОП (грч.), справа која показује степен вероватноће новног мрза; заснива се на познавању влажности и тмпт. ваздуха пред залазак сунца.

ПАГУРУС (*Pagurus*), рак самац; код морских ракова закржљала трбуха, живи у празној љуштури пужева, а често и у симбиози с нарочитим врстама власуља које се учвршћују споља на љуштури и штите га својим пипцима (на сл. п. у љуштури пужа).

ПАГУС (лат.), жупа, први ступањ у развјетку државе.

ПАГУСЕНИЦЕ, ларве лисних зоља (*Tenthredinidae*), сличне гусеницама лептирова; имају више од 5 пар (обично 8) трбушних ногу.

ПАД, нагиб земљишта изражен разликом висине на 1 км дужине. П. слојева, правац управан на пружање слојева.

ПАДАВИЦА, епилепсија (грч.), живчано обољење, које се састоји из повремених, чешћих или ређих напада с наглим губитком свести и равнотеже (болесник пада), грчевима у целом телу; мали напади: губитак свести с грчевима или без њих; вел. напад траје веома кратко, обично до 3'; епилептични напади имају тежњу да се јављају све чешће; ако болест траје дуже с честим нападима, оставља тешке психичке последице: промену карактера, прогресивно снижавање интелигенције, па и промене у смислу правих душевних обољења; лечење: медикаментозно и дијетално: забрана алкохола, што мања употреба кух. соли, забрана сваке врсте конзервисаног меса; код деча од вел. вредности и дјета с више масти, а мање меса; сем праве е., чији прави узрок до данас још није нађен, постоје и симптоматичне е., које се јављају као један од знакова осн. болести; при самом е. нападу ставити болеснику јастуке под главу а руке и ноге придржавати тако да се не повреди; раскопчасти га што пре око врата, а ако падне потрбушке, окренути га одмах на леђа да се не би угушио. П. Цексонова, последица ограниченог надражаја на кори вел. мозга; узроци: израштаји у мозгу (тумори), ст. повреде лубање; знаци слични обичној, али се разликују утолико што су код П. п. напади ограничени на неке делове тела (парцијална епилепсија) с краћим губитком свести или без њега; лечи се операцијом која даје нека побољшања.

ПАДААНГ, варош и пристаниште (41 000 ст.) на з. делу острва Суматре; извори: цимет, дрво, дуван, шећ. трску, каву и др.; припада Хол.

ПАДЕЖ, облик променљивих речи која показује нарочит однос према подмету; добија се или нарочитим завршетком, као у сл. језицима, или помоћу предлога, као у ром. ј., или на оба начина, као у нем.; у нашем има 7 п.: номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, локатив, инструментал; неки п. се не разликују настаком, али имају различите функције у реченици и не стоје с истим предлозима.

ПА ДЕ КАЛЕ 1) најужи део Ламанша (ширина 33 км). 2) департман (6 752 км²) на С Фрц.; гл. место Арас.

ПАДЕРБОРН, окружна варош (37 000 ст.) у Нем. на р. Падеру и климатско место, важна жел. раскрсница, знатно култ. средиште (више ср. стручних школа, музеја и сл.); инд. цемента.

ПАДЕРЕВСКИ Игњач (* 1861.), пољ. пијанист, композитор, проф. варшавског конзерваторијума, претседник рпо. у ослобођеној Пољској (1919.-1921.); компоновао симфонију Пољска, сонату и варијације за клавир, пољ. фантазију за клавир и оркестар, 2 опере, песме, клавирска дела.

ПАДИНЕ, сухе плитке долинице на странама карних план.

ПАДИШАХ (перс.: врховни господар), титула б. тур. султана.

ПАДОБРАН, справа намењена ублажавању пада

неког тела из ваздуха; састоји се од вел. сферне свилене или платнене кадоте у виду сундобрана везане гађанима за појас око човека; нарочито се употребљава у вполв; смештен у нарочитој торби коју ваздухопловац носи на леђима (леђни) или испред себе (крилни), или под собом (седаћи); прва 2 употребљавају извиђачи, а 3. пилоти; отварање се врши или аутоматски, чим човек напусти аероплан, или повлачењем 1 алке, кад човек искочи.

хубе црне: могу бити златне и плаве.

ПАДОВА, град (131 000 ст.) у си. Ит.; ст. венетски град; капела Мадона дел Арад (1808.); унив. (1222.), в. тхи. шк.; инд. машина и муз. инструмената. **П. кокоп**, лукузна живина, гаји се ради лепог изгледа; мале главе с вел. ђубом у облику лопте; перја црна или бела,

ПАДОМЕР, инструмент којим се брзо на терену може непосредно одредити пад и визуре, одн. трапе, пута, железнице, у $\%$; тригоном. тангента угла $\alpha = \text{tg } \alpha = \frac{5}{100} = 0,05 = 5\% = i$.

(на сл. Дајбелов п.).

ПАЖ (фрц.), дечак племићког порекла, који служи у владарском двору ради образовања.

ПАЖЊА, нарочито управљање свести на неки доживљај, услед чега се он јасније и разноврсније истиче у свести и заузима у њој централно место; жижу свести; п. је нехотична или пасивна, ако се сам објект по природи својих особина истиче у свести; хотимична или активна, када ми сами из дужности или свесне одлуке истичемо догичне објекте у жижу наше свести; према броју објеката који истовремено могу заузети жижу наше свести, п. је концентративна или дистрибутивна.

ПАЗАКУП, уговор којим закупац закупуени предмет даје трећем лицу у закуп; по правилу сваки закупац има право на издавање у п. само ако није друго уговорено; пазакупац не може имати више права од закупаца.

ПАЗАЛИШЧЕ, план. (1 273 м) с. од Пеља (Драв. Бан.).

ПАЗАЛОГА, залага на зализи; заложни поверилац може увек конституисати п. на непокретностима (надхипотека), а на покретности само ако није противно уговорено; солственик добра не сме исплатити хипотеку без учешћа надхипотекарног повериоца.

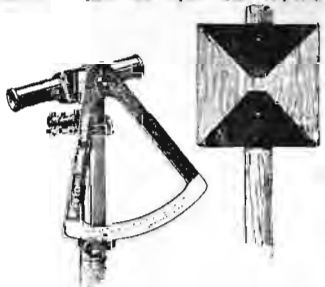
ПАЗАР (перс.: базар) 1) → Јенице Вардар. 2) трг, тржни дан, тржиште. **Пазарни дан** → тржни дан.

ПАЗВАН ОГЛУ (1758.-1807.), видински паша; истакао се за време рата с Аустр. и Рус. (1788.-1791.) и дочепао власти у Видину; штитао јаничаре, прогнао после свештовског мира из Београда, и тим дошао у сукоб с Портом; ова узалуд слала против њега казнене експедиције; да би сузбио његове упаде, Хадн Мустафа-паша дозвољено образовање срп. нар. војске; Порта се с њим измирила под притиском Наполеонова упада у Египат; помогао јаничаре да се врате у Србију (1801.); покушао да се прогласи самосталним и преговарао са Рус. и Фрц. да га у том помогну; траго се после срп. устанка 1804. и скоро се измирио с владом у Цариграду; умро пред рат с Рус. (1807.).

ПАЗИЈА (грч.) → блитва.

ПАЗИН (ит. Pisino), град у средини Истре, некад гл. град Истре с хрв. гми. и ж. уч. школом до ит. окупације; 1921. г. 19 410 ст., од којих 8 862 Хрв. и 1 026 Слов.

ПАЗМАЊ Петар (1570.-1637.), кардинал и црк. беседник; вођ противреформације, оснивач мађ. прозе. **ПАЗУА**, план. (1 771 м) с. од Боке Которске и и. од план. Орјена (Зетска Бан.).

ПАЗУХО (axilla), јама између грудног коша и горњег дела надлакти; садржи неколико група лимфних жлезда, које примају лимфне судове из горњег уда и дојки.

ПАИЗХИЈЕЛО Ђовани (1741.-1816.), ит. композитор папушке шк., директор опере у Петрограду; компоновао: 190 опера (између њих и **Севиљски бербери**), 12 симфонија, 12 клавирских квартета, концерте, гудачке квартете, црк. музику и др.

ПАИНТ (енгл.), мера у Енгл., нешто преко пола л.

ПАЈАНТА (тур.), исто што и → косник, већином мањих димензија.

ПАЈАСЕН → кисело дрво.

ПАЈДЕУМА (грч.), душа културе.

ПАЈЕВИЋ Арса (1840.-1905.), књижар и књижевник, осн. у Н. Саду књижару (1876.) и радио с пуно родољубивог одушељења; издавао Змајев Невен и лист Стармали, популарни календар Орао и много корисних и добрих књига; све што стекао оставио за нар. просвету, срп. гимназије у Н. Саду; сам писао ратне успомене из Ц. Горе и Херц. и неколико других чланица без књиж. вредности.

ПАЈЕРОВЕ ПЛОЧИЦЕ → прева.

ПАЈК Јанко д-р (1837.-1899.), проф. и књижевник; бавио се доста флз. и популарисао срп. нар. песме код Слов.

ПАЈКЕР Карл (Reucker, * 1850.), нем. картограф; увео метод да се у слојевној пластици за веће висине употребљавају топлије боје.

ПАЈКОВА Павлина (1854.-1901.), слов. списатељка; у романима и новелама обрађује љубавне мотиве, често на романтичан начин; новеле: **Рока ин срце**, **Очетов товариш**, **Игра с срцем**, **Иланинска идилја**, **Арабела**, **Спомени тете Кларе**, чланице из етике: **Афоризми о љубезни**, **О женству**, **О пријатељству**.

ПАЈОНИОС, грч. вајар 5. в. пре Хр.; гл. дело: скулптура богиње Победи.

ПАЈРИКЕ, Перије, ж. низа божанства код иранских народа.

ПАЈРОН Едуард (Pailleron, 1834.-1899.), фрц. комедиограф, нарочито успео у сатири **Досадан свет** у којој исмева салонске филозофе и академјке; иако није припадао ниједној шк., сачувао најбоље традиције фрц. комедије; остали комади: **Парзит**, **Весело свет** и др.

ПАЈСИЈЕ 1) срп. патријарх (1614.-1674.), дошао на патр. престо после п. Јована и његова покушаја да помоћу страних сила дигне устанак Срба против Турака; Срба тад страдали без икакве користи; П. се вратио на лојалну политику Макарија Соколовића и избегавао сукоб с Турцима; много се бригу за цркву; за његова времена обновљена живописачка ум., оправљене многе цркве и оживео интерес за књигу; и сам био књиж. и написао живот цара Уроша по нар. предању и књиж. изворима. 2) калуђер, духовник мученика ђакона Анакума, најближ на колац после Хадн Проданове буне (17/12. 1814.). 3) **Отац П.** (1722.- после 1765.), буг. књиж.; ступио 1745. у Хиландар, од 1762. у Зографском ман., после путовао по Буг.; гл. дела: **Историја славеноболгарскаја** (1762.), прво дело н. буг. књиж. које послужило као један од гл. потстреканац препорода.

ПАЈСКЕР Јан (* 1851.), социолог и етнолог. б. проф. унив. у Прагу; гл. дела: **Стара сл. жуца**, Срп. аа друга, **Старији односи Сл. са Турко-Татарима и Германима**, **Ширење Словена**, итд.

ПАЈТИНГЕРОВА ТАБЛА (карта), ст. карта рим. војничких путева, названа по сопственику К. Пајтингеру (1465.-1547.).

ПАКА, р. у Слов., л. притока Савиње (Дравска Бан.), дуга 36,6 км, извире с Похорја, протиче кроз Велење и Шоштањ.

ПАКАЈА Теуво (1862.-1925.), фински писац псих. приповедака и романа нарочито из дечјег живота; писао и комедије.

ПАКЕТ (енгл.-фрц.), једна или више ствари замотаних и увезаних; у пошт. служби све пошиљке које садрже предмете намењене трг., потрошњи и др. потребама; као омот за п. употребљавају се: јаче платно, мушена, овоштена хартија, кутије од картона, дрвета или метала, кошаре од прућа или рогаца, јака хартија итд.

ПАКЛЕНА ПЛАВИНА, карсна висораван у Босни, ј. од Купрешког Поља (Приморска Бан.); висока 1 468 м.

ПАКЛЕНИ ОТОЦИ, група острваца и шкоља у Јадр. Мору, з. од о. Хаара (Прим. Бан.); насељено само о. Св. Клеме.

ПАКРА 1) л. притока Лоње (Савска Бан.); извире с Папука и Пеуна; дуга 72,2 км; ушће јој у Лоњском Полу. 2) ман. Ваведена у подножју Папука, близу Дарузара; подигао га 1668.-1669. архимандрит из ман. Милењева, Доситеј, који је побегао од Ту-

пака; првобитна црк. од дрвета замењена 1765. новом.

ПАКРАЦ, варошица и ереско место (3 500 ст.) у Слав. на Лоњиној притоци Пакри (Савска Бан.); стругара и фабр. дрвених пета и штапова; седиште прав. еп.; уч. шк.; у близини чувена бања Дятлик, а у Бујаници извор земног гаса метана с фабриком (која од њега справља чај за боје и мастило) и пистерне у које се хвата метан, па у Загребу прерађује за осветљење путничких вагона. Пакрачка епархија, осн. у 2. пол. 16. в. обухватала Слав. и део Хрв.; прво седиште еп. било у Пожеги; у П. га пренео Петроније Љубибратић, који примио унију; од 1705. П. е. у рукама прав.

PAX VOBIS, *pax vobiscum* (лат.: мир с вама), поздрав који употребљавао И. Христос према јевр. обичају; примио га први хришћани и прешао у литур.; биск. га употребљава на миси уместо обичног → *Dominus vobiscum*. **P. tecum**, мир с тобом, поздрав првих хришћ.; остао у литур., нарочито приликом кризме. **P. dei** → божји мир. **P. гомана** (лат.: римски мир), међунар. кат. студентско удружење са седиштем у Фрајбургу у Швајц., осн. 1922.

ПАКТ (лат.) уговор, погодба. **П. балканског споразума** од 9./2. 1934.; уговор о међусобној помоћи између Југосл., Грч., Рум., и Тур. (могу му приступити Буг. и Араб.), којим државе уговорнице: а) гарантују једна другој балк. границе од напада ма које балк. државе, без обзира да ли је нападач потписник овог уговора или није; б) обавезују се да неће признати обавезе према другој којој држави, а да се претходно о томе не споразуму. **П. Бријан-Келог**, п. о непападању, потписан у Паризу 27./8. 1923.; потписници осуђују рат, уговарају да му неће прибежавати и да ће убудуће решавати своје разлике само мирним средствима; п. не предвиђа санкцију за оног ко га погази; творци му државници: Бријан (Фрц.) и Келог (Амер.); прихваћен од држава једнодушно. **П. Друштва народа**, уговор о Друштву народа. **П. пријатељства с Грчком**, закључен 27./3. 1929. у Београду између Грч. и Југосл.; садржи обавезу неприбегавања рату, уговара срдану сарадњу од одржавању садашњег међунар. поретка; у циљу мирног решења међусобних несугласица предвиђа комисију за измирење од 5 чланова (од којих 1 Јсл., 1 Грч и 3 неутрална); спорове правне природе решава Стални кашки суд или нарочити арбитражни суд; сличан п. Југосл. закључила с Тур. 7./9. 1933. **П. пријатељства Фрц.-Јсл.**, закључен у Паризу 11./11. 1927.; Југосл. и Фрц. њим се обавезале да не нападају једна другу, да своје спорове решавају судом кад је питање правно, а у комисији за измирење или Савету Друштва народа ако није правно, да поступају споразумно ради одоране садашњег полит. поретка у Евр. и у случају да једна од њих буде нападнута; п. закључен на 5. год. и продужен још за 5. год. од 1932. **П. у четворо**, п. споразума и сарадње закључен 7./6. 1935. у Риму између Бнгл., Фрц., Нем., и Ит., а за време од 10 год.; уговорачи се обавезали да обезбеде бољи успех конференцији за разоружање, да споразумно решавају полит. и екон. питања у циљу одржавања мира и лечења екон. кризе; п. у ч. осуђиван као противан духу Друштва народа; Мала Антанта против п. реагирала и успела да се одустане од његовог првог нацрта који предвиђао ревизију уговора о миру од 1919.; даљи догађаји ослабили значај П. у ч. Федерални п., називао се уговор од 1815. о швајц. конфедерацији која обухватала 22 кантона.

РАСТА (лат.) уговори у рим. праву које је створио → претор; имали су заштиту простора, а не заштиту туђом грађ. права (*ius civile*), која је давана само уговорима → контрактима. **P. conventa** 1) уговор закључен после 1573. између пољског племишког сејма и изабраног краља. 2) уговор хрв. племена и мађ. краља Коломана закључен 1102.; Хрвати признали Коломана за свог краља, а Коломан загарантовао Хрватима аутономију. **Pactum reservati dominii** (лат.), у праву; наступа кад продавац предаје ствар купцу, али држава право власништва на ствари до коначне исплате; у нашем праву р. г. д. дејствује само између уговорних страна; трећих се не тиче, ако за њега не знају; по аустр. праву р. г. д. има важност у погледу мањина узданих у туђе добро, ако је р. г. д. уписан у земљишне књ. за 5 год. од дана уписа.

ПАКУВИЈЕ Марко (220.-130. пре Хр.), нећак Енијев, рим. драмски песник; упуштао се у псих. анализе својих јунака.

ПАКУРА, остатак добијен фракционом дестилацијом нафте после издавања гасног уља; употребљава се као сировина за израду маазва, за проце

краковања као и гориво; топлотна моћ око 10 000 калорија.

ПАКФИЛМ → филмпак.

ПАКФОНГ, стара кинеска легура бакра, никла и цинка (→ пово сребро).

ПАЈАВЕСТРА Јован (* 1893.), публицист и књиж.; збирке приповедака: *Сиви видници*, *На белом хлебу*, драме: *Савести на ветру*, *Човек који се снашао*; пише књиж. и поз. критике.

ПАЈАВИЧИНИ Петар (* 1888.), вајар, наставник Ум. зан. школе у Београду, излагао у земљи и на страни; има портрете, надгробне споменике, споменик Валтазара Богничића у Цвату.

ПАЈАВИЧИНО Пијетро Сфориа (1607.-1667.), ит. историчар и теолог; написао велики број полемичких и теол. дела на лат. језику; најважније: *Историја тридентског сабора*.

ПАЈАГРУЖА, група острваца (Вел. и Мала П. и шкољ Кајола) у Јадр. М., јз. од острва Ластова; припада Ит.; светионик и метеор. станица; сем њихових чувара, других стан. нема.

ПАЈАДА АТИНА, верка Зевсова, која му искочила из главе у потпуној и ратничком песмом; стога најмудрија, а исто и богиња рата; заштитница државе и свега што доноси ратне успехе; створила маслину и научила људе грађњи бродова, кола; изумела флауту и ратничку трубу; дала плуг и др. корисне ствари; заштитница науке, уметности, трговине и здравља; поштована у целој земљи, нарочито у Атини где јој био подигнут храм Партедон; цела атичка земља сматрана њеним власништвом; њој у славу Грци прослављали сваке 4. год. велике, а сваке год. мале Панагенеје.

ПАЛАДИЈ 1) дрвени кип богиње Атине, обучен у скупопену одећу. 2) свака заштитна светиња. **ПАЛАДИЈУМ** (Pd), племенити метал, сребрнасто-беле боје; атомска теж. 106,7, тачка топљења 1587°, спец. теж. 11,9; налази се у прир. у платинским рудама и поред сребра; лакше растворан у киселинама од др. платинских метала; легира се веома лако с водоником и активније га; компактан метал може да апсорбује до 600 пута већу запремину водоника од своје, а паладијумов сунђер до 850 запремина под нормалним притиском и 15°; употребљава се за израду лабораторијумског оруђа и у тхн. као катализатор.

ПАЛАДИО Андреа (1518.-1580.), ит. архитект, творца модерног класичног стила у архт.; гл. дела у Виџенци (Базилика, вила Ротонда, многобројне палате) и у Вен. (црква S. Giorgio Maggiore и Il Redentore); извршио вел. утицај на евр. архт. 17. и 18. в.

ПАЛАКВИЈУМ (*Palaquium oblongifolium*, фам. Sapotaceae), дрво тропских предела (И. Индија, Малајски Архипелаг и др.), из чијег се очврслог млечног сока добива → гутаперка.

ПАЛАМА Григорије св., архип. солунски (1347.-1360.), проповедник и догматичар, бранио православања, назван »Други Атанасијец, борац против јеретика варлаамита; посвећена му 2. нед. ускршњег поста.

ПАЛАМАС Костис (* 1859.), највећи савремени грч. песник; у почетку пурист у језику, касније ушао у ред најистакнутијих бораца за нар. језик; у својим делима иде од натурализма и размисљања, преко полит. сатире и сентименталне оде, до дубоке лирске медитације и епског причања; гл. дела: *Песме моје отаџбине*, *Смерти и свирепи стихови*, *Град и усамљеност*, *Олтари*, *Цигански додекалог*, *Раскош лагуна* (→ сл.).

ПАЛАМЕД, потомак краља Вел: доказао Грцима да Одисеј није био луд кад није хтео да иде у тројански рат; Одисеј му се осветио оптужбом да је украо злато, због чега П. каменован.

ПАЛАМИДА 1) *Cirsium arvense*, фам. Compositae, вишегод. зелести коров, бодљикава стабла, перасто усечена листа, цваста плава цвета у ситним главницама; тешко се истребљује, јер има веома дуг корен и нагло се размножава вегетативно и помоћу семена; живи у оцевима, на ливадама, на угарима, преколинама, по врховима и др.; у Евр., М. Аз., Сибиру, Кини, Јап. 2) п. пољска, пољска (Palamus sarda), риба дуга до 60 см, слична туњи, али знатно мања од ње; месо слично туњевини; живи у Сред. и Јадр. М.

ПАЛАНКА (лат.-грч.) 1) у срп. земљама за време Турака: мала дрвена утврђења на друмовима ради заштите путника, око којих се временом развила насеља, варошице. 2) П. Смедеревска, варошица и среско место (4800 ст.) у Шумадији (Дун. Бан.); извоз жита и стоке, гмн.; крај варошице извор киселе земно-алкалне воде паланачки кисељак, која се пије као стона вода, а употребљава и за лечење катару желуца, прева и мокраћних органа.

ПАЛАНКИН (санскр.), покривена носилка на И. **ПАЛАТА** (лат.), монументална зграда за јавне циљеве или прив. употребу; у првом случају служи за дворане и канцеларије за разне држ. и самоуправне потребе; у другом, за становање владара, високог држ. функционера или имућних прив. лица. **ПАЛАТАЛИ** (влат.), непчани гласови који се праве пријављивањем језика уз непце (у сх.: ј, љ, њ, ђ, ч, ђ, ц, ж, ш). Палатални самогласници, меко е, и, чији непчани карактер некад био више наглашен и стога утицао на претварање задњенепчаних к, г, х у ч, ж, ш и ц, з, с, нпр. бог, боже, јунак, јунаци. Палатализација, умекшавање нарочито грчких сугласника: к, г, х испред е и у, у ч, ж, ш, одн. ц, з, с, нпр. сељак-сељаче, бог-боже, дух-душе, рука-руци, нога-нози, сврха-сврси.

ПАЛАТИН 1) један од 7 брегуљака на којима био сачуван ст. Рим; по предању на њему се налазила вучица која дојила Ромула и Рема. 2) у Виз. држ. или дворски чиновник додељен владарском дому. 3) у Мађ. краљев заменик. 4) у Пољ. обласни намесник. 5) у средњев. фрц.: а) доглавник Карла Вел., б) великаш на краљеву двору.

ПАЛАФИТИ (ит.) → сојенице. **ПАЛАЦ** 1) → прсти. 2) некадања дужинска мера, различита у разним крајевима, око 3 см.

ПАЛАЦКИ Франтишек (1798.-1876.), чешки историчар и политичар, вођ чешке федралистичке странке, сазивач и претседник свесл. конгреса 1848., његова Историја чешког народа, мада неке партије застареле, мајсторско дело и с научног и књиж. гледишта; нарочито добре стране које сликају Хусов покрет и историју заједнице чешке браће.

ПАЛАЧЕК Иван д-р (*1869.), правник и политичар; 1908. изабран за нар. посл. у хрв. сабору на програму сх. коалиције и после биран стално до 1918.; после рата бан Хрв. и Слав. (1919.) и мињ. за конституанту у кабинету Ј. Давидовића. **ПАЛЕ**, село н. од Сарајева, обрасло четинарском шумом; климатско место и инд. дрвета.

ПАЛЕО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: стар, пра-.

ПАЛЕОАЗИЈАТИ, Палеоазијци → старосибирски народи.

ПАЛЕОБИОЛОГИЈА (грч.), наука о животу изумрлих организама.

ПАЛЕОБОТАНИКА → палеонтологија.

ПАЛЕОГЕН (грч.), старија одељак терцијара; обухвата палеоцен, еоцен и олигоцен; почиње јаче развиће сисара; у Евр. расле палме.

ПАЛЕОГЕОГРАФИЈА (грч.), научна грана која утврђује геогр. стања у току земљине (геол.) ист.

ПАЛЕОГРАФИЈА (грч.), наука која се бави проучавањем материјала и писма ст. рукописа; наши научници имају за своје студије да проучавају п. лат. и грч. рукописа а од својих глагољци, ирилицу и латиницу; у извесној мери долази у обзир и готска: В. Јагич студирао п. глагољце и дао о њој веома добро дело (1911.); п. ирилице радили нарочито рус. научници И. Срезњевски, А. Собо-

љевски и П. Јавров; спед. п. наших српско-ирилицких споменика још нема.

ПАЛЕОЗОИК (грч.), најстарија група формација која садржи камбријум, силур, девон, карбон и перм; карактеристичне животињске групе су трилобити, тетракорали, наутилоиди.

ПАЛЕОЗООЛОГИЈА → палеонтологија.

ПАЛЕОЛИТИК (грч.), старо камено доба, најстарије пренет. доба, у којем људи живели од лова и риболова и правили алате од грубо окресиваног камена.

ПАЛЕОЛОГ Морис (*1859.), фрц. дипломат и писац, члан акад.; писао романе и студије из књиж. и ист.: Кинеска уметност, Алфред де Вињи, Профили жена. Рим. Царска Русија за време свет. рата, Талејран, Метерних, Шатобријан, Кавур.

ПАЛЕОЛОЗИ, последња виз. династија, владала 1261.-1453.; први цар из ове династије Михаило VIII, последњи Константин XI Драгаш.

ПАЛЕОНТОЛОГИЈА (грч.), биол. наука, бави се проучавањем изумрлих организама, биљака (палеоботаника) и животиња (палеозоологија); матер. докази за постојање изумрлих орг. облика су њихови очувани остаци или фосили; у већини случајева очувани само делови појединих организама и то они који су најотпорнији према узроцима уништавања (у првом реду: скелет, љуштуре и сл.); остаци изумрлих организама су различите старости и потичу из различитих геол. епоха, и као такви служе као ист. документи; отуда п. има историски карактер као и геол., с којом има многобројне везе; геол. искоришћује фосиле као хронолошке документе који карактеришу поједине слојеве земљине коре различите старости (биостратиграфија), а п. има тесне везе са филологијом.

ПАЛЕОТЕРИУМ (грч.), претеца коња; живео у олигоцену, најбољи примерци нађени у ј. Фрц.

ПАЛЕОТРОНС → флорне области.

ПАЛЕОФИТОЛОГИЈА → фито-палеонтологија.

ПАЛЕОПЕН → терцијар.

ПАЛЕРМО, град (390 000 ст.), на с. обали о. Сицилије (Палермски Залив); ст. град, осн. га Феничани; капела Палатина (1132.), катедрала (12. в.); унив. (1779.), втхн. и ум. шк., конзерваторијум; пристаниште, бродоградилнице; морско купалиште.

ПАЛЕСТИНА, брит. мандатна област (23 309 км², 0,9 мил. ст.) у Аз.; избија на обале Сред. М.; упоредо са Сред. М. пружају се плаш. ланци; између њих улегуће Гор, којим протиче р. Јордан и улива се у Мртво М.; клима средоземна с благим зимама; и. од Јордана земљиште степско-пустинско, а на з. се обдељава (пшеница, јетам, просо, поврће и вариво); лепо успевају: ј.-евр. воће (лимун, наранџа), маслина и винова лоза; од стоке овце, говеда, козе, магарци и камиле; од руда највише гвозђа и сумпора; инд. слабо развијена; гл. места: Јерусалим, пристаништа Јафа, Хајфа и Тел Авив; Витлејем, Хеброн, Наблус, Назарет, Самарија; међу стан. добра 1/4 Арабљана, остало Јевр. и Европљани.

ПАЛЕСТРА, код ст. Грчка грађевина у којој се омадина припремала за утакмицу и вежбања у боксовању, борењу, трчању, бацању диска итд.

ПАЛЕСТРИНА Ђовани Пиерлуиђи да (1525.-1595.), оргуљаш и капелник, највећи грч. композитор чисто вокалног стила, творац римске шк., осн. муз. шк. у Риму; тридентски сабор поверио му да реформише муз. стил кат. цркве; у ту сврху компоновао 3 мисе; одлике његова стила: вокални став рађен на основи контрапункта и веома мелодично, а хармонија дијатонска; компоновао: мисе, мотете, химне, духовне и световне мадригале.

ПАЛЕТА (фрц.), танка плоча од тврдог дрвета, овална или квадратна облика, с руком у коју сликар ставља прет леве руке и тако држи п. кад слика; на горњем рубу п. сликар ставља по извесном реду боје, које меша на осталом делу п.

ПАЛИ, ст. језик; чини са → практиком средњи степен у развоју индиског језика; највише га употребљавали будисти ср. Индије у својим рел. књ.

ПАЛИДРВЦА → жицице.

ПАЛИЖКА Иван († 1391.), приор ман. Вране код Задра, хрв.-слав. далам. бан (1386.-1391.); у време Карла Драчког, истакнут противник уг. краља Сигмунда и краљице Марије и Јелисавете; учествовао и сам у нападу на краљицу код Горјана, где су ове заробљене; помогао бос. краља Твртка I.

ПАЛИЈАТА (palliat), старији облик рим. комедија; добио име по огртачу глумца; обично 5 чјнова.

ПАЛИЈАТИВ (лат.), средство које помаже непотпуно, привремено. Палијативан, онај што прикрива. П. средства, медикаменти или методи који смањују јачину болести, али је не лече. **П. лечење**, ублажавања неподношљиве болести п. средствима.

ПАЛИЖЕ (фрц.), понуларан израз међу ваздухопловцима за краћи хориз. лет обично при полету и слету.

ПАЛИЈУМ (лат.: pallium) 1) у ст. Римљана м. плашт, обично од бела сукна, какав носили и ст. Грци (химатион). 2) у кат. црк. део палског и надбископ. орната у облику оковратника с белом, око 3 прста широком вршном, украшеном са 6 увезаних црних крстова, чији један трак пада спреда, а други низ леђа; од 1215. п. важи као нарочит знак надбископ. власти, а додељује га папа лично.

ПАЛИКАРИ, грч. усташи из ратова са ослобођење. **ПАЛИЛОГИЈА** (грч.), враћање, понављање једне речи брже но у анафори: Када сјутра бијел дан осване, Дан осване и сунце огране...

ПАЛИЛУЈА, ји. део Београда, око цркве св. Марка; до 1869. засебно село; с 1 хумке у близини те цркве прочитан Србима 1830. султанов хатишериф о припадностима које тада Србија добила.

ПАЛИМБОТРА, ст. име инд. града Патне.

ПАЛИМПСЕСТ (грч.), пергаментски рукопис с којих су састругана слова, па писан нов текст.

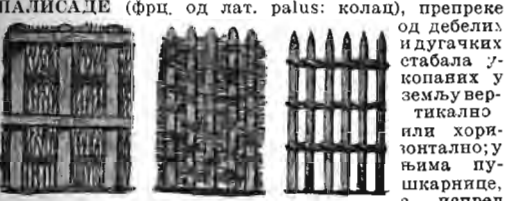
ПАЛИНА, сл. насеље и жупа на месту ст. рим. насеља Цибале (данашњих Виаковаца); порушили га Турци (1520.-1529.).

ПАЛИНГЕНЕЗА (грч.), поновно рађање, препород, постајање; поновна појава свих ствари или поновно рађање човека.

ПАЛИНДРОМ (грч.), игра речи у којој се наопаким читањем једне речи или читаве реченице добија исто значење као и правилним читањем (нпр. по-топ, топот); чувен п. Вергилијев хексаметар: in gigam ihus nocet et consumitur igni.

ПАЛИР, помоћни орган градитеља чији задатак да контролише тхн. извођење објекта према плану и детаљима; сем тога води рачуна о радницама, распоређује их, уређује и упућује на правилан рад; код нас се спремају у ср. тхн. школама.

ПАЛИСАДЕ (фрц. од лат. palus: колап), препреке од дебелих и дугачких стабала у-

копаних у земљу вертикално или хоризонтално; у њима пушкарнице, а испред њих ров; непријатељу окренути зашићени врхови.

ПАЛСАДНО ТКИВО → лист, асимилационо ткиво.

ПАЛИСАНДАР, дрво рода јакаранда, звано и плави абонос, по боји која варира од чоколадне до плавасте; расте у Браз.; употребљава се за израду финог покућства.

ПАЛИЋ, пространо језеро близу Суботице са сумпоровито-алкалномуријатичном водом; топла и блатна купатила и хладно купатило у језеру; лечи: реуматична обољења, ж. и кожне болести.

ПАЛИЦА 1) дршка помоћу које пилот управља аеропланом (дејствује на крило за дубину и на крилца). 2) → биск, штап, пасторал.

ПАЛКОВ МОРЕУЗ, између о. Цејлона и Короманделске Обале пол. Индије.

ПАЛМА, 1) варош (82 000 ст.) на острву Малорци (Сред. М.) и гл. место Валарских Острва која припадају Шп.; извози воће. 2) острво (715 км²) из групе → Канарских; гл. место Санта Круз де ла П.

ПАЛМА 1) Јакопо (назван П. Старији око 1480.-1528.), ит. сликар вен. шк., радио митол. и библиске сцене и портрете; створио свој тип белих и веома пуних жена златне косе; имао разнежен, богат колорит. 2) Јакопо (назван П. Млађи 1544.-1628.), вен. сликар, радио рел. слике: Три Марије у Штросмајеровој галерији у Загребу и слике у црк.: Св. Доминика у Трогиру. Један, на Хвару и Брачу.

PALMARUM (лат.), ркат. Цвети; недеља пред Ускрс, усмено на свечан улазак Христа у Јерусалим придуом (спатом) заштићена цваст достиже огромне

ПАЛМГРЕН Селим (* 1878.), фински пијанист и композитор; компоновао 2 опере, клавирске концерте, свите за оркестар и др.

ПАЛМЕ (фам. Palmae), најкарактеристичније монокотиледоне биљке тропске флоре; вишегод., дрвенасте, често с веома високим, дебелим и обично неграганим стаблом које носи при врху круну од огромног нерастог или лезеастог лишћа; увек туликом којег дочекан палмовим границима.

величине; плодови често веома крупни; око 1200 врста, све у тропима и суптропима; у пређашњим геол. периодима п. биле заступљене и у данашњим арктичким пределима; данас мали број излази ван тропске области (до Сред. области, Кореје итд.); служе становништву за најразноврсније потребе: у п., спадају нпр.: урма (Phoenix dactylifera), кокосова п., саго и др. Палмии восак (сорохулон), восак за израду свећа, добива се од андес палме (Ceroxylon andicola Nb. et Bonpl.), чије стабло покривено слојем в. од око 8 мм; жућкастобео, тачка топлења сива в. 102-105°, пречишћеног 72°.

ПАЛМЕРСТОН Хенри (1784.-1856.), енгл. пољотичар и државник, извео многе либералне реформе; имао вел. утицај на евр. међунар. политику, нарочито у доба кримског рата.

ПАЛМЕТА (фрц.), у класичној архт. омиљен орнамент израђен рељефно од камена у облику стилизованог палминог листа; примењиван као симбол завршетка на венцу грађевина, акротерија и сл.; понекипут употребљен и као декорација у вези са стабљикама и цвећем.

ПАЛМИРА, ст. варош у сиријској пустињи; највише напредовала под краљиницом Зенобијом; порушио је рим. цар Аурелијан 277., а обновио Јустинијан I; после пада под власт Арабана (744.), који је страховито опустошили, изгубила сваки значај; данас Тадмор.

ПАЛМИТИН, орг. једињења палмитинске киселине и глицерина, естар; саставни део биљних и живот. масти и уља. Палмитинска киселина → к. масне.

ПАЛМОВИЋ Андрија (1847.-1882.), хрв. песник, најзначајнији међу последњим романтичарима; родољубиве и еротичне песме; развијено осећање форме и самосталан унутрашњи живот; после смрти му објављене Песме Андрије Палмовића.

ПАЛМОТИЋ 1) Јакета (1623.-1680.), дубровачки властелин који често вршио важне послове за свој град и песник; написао вел. еп. Дубровник поновљен (недовршен) чија књиж. вредност није велика, али важан као култ. ист. документ; слаба му и трагедија Дидона. 2) Јуније (1606.-1657.), драматичар, најплоднији писац дубровачке драме, написао вел. број поз. комада; радио брзо и много; стога те драме немају високе књиж. вредности; најбоља Павлимир, у славу легендарног оснивача Дубровника; покушао да национализује дубровачку драму изношењем догађаја и лица из наше прошлости; препевао вел. побожни еп Марка Виде Кристијалу.

ПАЛОС, градин и пристаниште у зап. Андалузији, из којег пошао Кристофор Колумбо, 3./8. 1492.

ПАЛОТИЦА, друштво кат. апостола, мисионарско удружење; осн. га 1835. Винценц Палоти.

ПАЛОЦИЈЕ, у долини Мораве: старије мршаве свиње, крмаче и вепрови које се не употребљавају за приплод већ за товање.

ПАЛПАЦИЈА (лат.), метод прегледа болесника пипањем претима или целом шаком површине тела или приступачних дупља, у циљу оцењивања физикалних својстава ткива или органа, односно њихове чврстине, еластичности, величине, покретливости итд.

ПАЛПАТАЦИЈА (лат.) → лупање срца.

ПАЛТАШИЋ Андрија Которанин, штампар у Млецима 1476.-1492.; до 1478. радио са Добришевићем штампаво преко 20 књ., највише класика.

ПАЛТО (фрц. paletot), горњи капут, огртач.

ПАЛУБА (рус.), дрвена или гвоздена хориз. облога положена преко спона, која чини кров брода; већи бродови имају више п., којима брод подељен на спратове; путнички бродови имају изнад гл. п. још и п. за шетање; унутрашњост ратних бродова заштићена оклопом п. (→ кобилина).

ПАЛУДАН-МИЛЕР Фредерик (1809.-1876.), дански драмски и мисаони песник; заузима видно место у дан. књиж.; најпознатији његов драмски спев Адам хомо, који уједно најмонументалније дело у дан. песништву; написао и 3 драмских посма Фла. садржине: Авелова смрт, Каланус, Ахасвер, Каија и Рај.

ПАЛУДИЗАМ (нлат.) → маларија.

ПАЛУДИНА (Paludina), род барских пужева, пружу

гасте љуштуре; са шкржним дисањем; рађа младунце.

ПАЛУС МЕОТИС (Palus Meotis), ст. име Азовског М. **ПАЛЧИЋ** → царих.

ПАЉАРУЦИ-КРИЛАН Јосип (1859.-1885.), слов. песник; писао баладе и романсе, по угледу на нар. песме; опевао ратове Јсл. с Виз. и Тур.; најбоље баладе: На бојспиту, Трије гробови, Рада, Смрт царја Самуела, Смрт Иица војводе, Свети Цирил ил Метод.

ПАЉЕВИНА туђе имовине кажњива се робијом до 5 г. или строгим затвором; сопственик одговара за п. својих ствари само ако је створио опасност или ако је вршио п. у намери да од осигурања добије осигурану своту уништавањем осигураног објекта (казна: робија до 10 г. и новчано); п. се кажњива робијом до 20 г. ако изазвала опасност за живот каквог лица или опасност свл. обима по туђу имовину; п. се кажњива смрћу или вечитом робијом ако је изазвала опасност за живот најмање 3 лица, ако је више њих изгорело или тешко повређено, а учинилац то могао предвидети, П. из нехата, ако доводи у опасност нечији живот, кажњива се затвором до 2 г. или новчано до 20 000 д (§ 187.-189. крив. з.).

ПАЉЕНИЦА, у Ст. завету жртва при којој би се сви делови животиње спалили на жртвенику.

ПАЉИВОСТ, недостатак у дрвету који се јавља у облику пукотина у радијалном смеру.

ПАМИР, висораван (4 000-5 000 м) у ер. Аз. између Тјеншана, Хиндукуна и Каракорума.

ПАМНАСИ, травне степе у Ј. Амер.; нарочито на З од р. Ла Плате и Паране.

ПАМЋЕЊЕ, способност свесног живог бића да задржава трагове од свих чулних доживљаја и да на осн. њих, више-мање произвољно, изазива претставе о ранијим доживљајима; по флз. теорији п. једне особе је скуп трагова у кори великог мозга заостала у њој после оних флз. надражаја који су, изазвани једном физ. дражђ, учинили да се у свести дотичне особе појаве осећаји; псих. теорија пак учи да то није тачно већ да једном задобивене претставе остају у души и онда кад ишчезну из свести, да је дакле п. функција несвесног дела душе.

ПАМУК (*Gossypium*, фам. Malvaceae), у тропским и умерено топлим крајевима света за пређу гајени род многобројних раса изведених од врста: *G. herbaceum*, *G. barbadense*, *G. religiosum*, *G. arboreum*, *G. hirsutum* и др.; из и. Индије, првобитно дивља, зељаста, једногод., до 1 м висине врста *G. herbaceum*, усправна стабла, наизменичних 3-5 режњастих листова, белоцветних цветова, колико орах великог плода чауре од 3-5 кашака, прикастих дугуластих семенака обрастних дугим длакама; врста нешто више одрвењеног стабла је *G. arboreum*, пореклом из Горњег Ег.; у Амер. прет-

сва евр. производња не достиже ни 100 000 q.; највећи евр. произвођачи: Грч. (40 000-50 000 q), Буг., Шпанија

итд.; у Југосл. се гаји у Вард. Бан. (Струмица, Дојран, Велес итд.), на неких 1000 ха са којих се добија око 3 000-4 000 q; најбољи принос био 1934. кад берба дала 5 113 q; влакна нашег п. нису дугачка, али се лакше боји од страних п. Вештачки п., ткст. влакна добивена из отпадака п. мешањем са 6-10% уља и пропуштањем кроз вук-машину; употребљива се за израду јевтинијих тканина. Памуклија, хаљетац, поглавито м., од куповне памучне тканине, сав испуњен памуком, носи се зими у Србији и Босни нарочито код бос. мусл.

ПАМФИЛИЈА, у ст. в. прим. област у М. Азији, између Киликије и Ликије.

ПАМФЛЕТ (енгл.), мали спис којим се неко жестоко напада и исмева. Памфлетист, човек који пише п.

ПАН- (грч.) предетак у сложеницама са значењем: све, цело.

ПАН, бог пастрпа и стада, козјих ногу и јареће браде и рогова; волео музику и изумео пастрску свиралу; најсавршенији играч богова; демон страха (отуд → паника).

ПАНАГИЈА (грч.: пресвета), богородичина иконица, коју евр. носи на прсима као знак еп. достојанства.

ПАНАЋУР (грч.) → сајам.

ПАНАЋУРИШТЕ 1) варош (9 600 ст.) у Буг., у Средњој Гори на р. Лудој Јани; у околини избио 1876. устанак против Турака; данас у П. производња перских килима. 2) сајмиште, место на којем се држи сајам.

ПАНАИТИОС из Родоса (око 180.-110.), грч. филозоф; гл. претставник тзв. ср. стоичке школе.

ПАНАЈ, острво (12 520 км², 970 000 ст.) из групе Филипина, план. природе; гл. место Илојло.

ПАНАКАМИЛАНКА (грч.), прекривач преко камилавке код прав. монаха; данас црну носе еп. и архимаандрити, белу митрополити (у Рус.) и патријарси.

ПАНАМА 1) тканина добивена нарочитим везивањем жица основе и потке; жице основе наизменично прелазе преко 4, па затим преко 1 жице основе. 2) осушено и у траке исечено лишће биљака из породице *Suclantaceae*; употребљива се као материјал за израду летњих шешира.

ПАНАМА, ср.-амер. рпб. (74 522 км², 446 200 ст.), брдовита и вулканска земља која изази на Карипско М. и Велики Ок.; клима тропска: на С влажна, на Ј сува; земљр. производи: палме, шећ. трска, кава, какао, ј. воће; сев. део богат каучуковим шумама, на Ј саване; уколико има рудног блага слабо се експлоатисне; инд. нема већег значаја; гл. место П. на зал. П. Тихог Ок.; некад део шп. колоније Нове Гранаде, затим рпб. Колумбије; прогласила се независном 1903. на поттицај САД. Панамска афера, крупна корупционашка а. у неком предузећу или установи (по великој афери у фрц. парламенту после пропасти 1889. друштва за грађење Панамског канала које основао Лесепс). П. канал, просеца ср.-амер. државицу Панаму и везује

Атлански Ок. (од места Колона) са Великим Ок. (код места Панама); радови завршени 1914. г.; дуг 81,3 км, широк 40, а дубок 14 м; како му надм. в. 26 м, саобраћај се у њему врши помоћу устава; заједно са зоном око њега (по 8 км с обеју страна) припада САД.

ПАНАМЕРИКАНИЗАМ, тежња за стварањем уже привр. и полит. заједнице амер. држава под вођством САД. Панамеричка Унија, заједница и солидарност амер. држава манифестована на панамер. конференцијама (од 1889. одржано 7); није још остварена, али много учињено за екон. и култ. зближење и за изједначење амер. закона.

ПАНАР Шарл-Франсоа (1694.-1765.), 1. фрц. певач куплета.

ПАНАРИЦИЈУМ (грч.-лат.), инфекција на прсту (под pokožицом, под кожом, у тетивним ткивима, између покоснице и кости) изражена отоком и jakim болом; лечење: не чекати гнојење, широко пресећи чим почне јако да боли.

ПАНАТЕНЕЈА (грч.), атинске вел. светковине у

част богине Атине, са разним јавним утакмицама; приређиване сваке 4 год. (На сл.: зап. фриз Парте-нопа).

ПАНАШИРАЊЕ (фрц.), систем гласања по којем бирач гласајући за кандидатску листу није њом везан тако да мора гласати за сва лица с 1 листе већ је може комбиновати с кандидатима с противничких листа; систем неподесан за израчунавање количника, пошто на истој листи кандидати добијају разне бројеве гласова према комбинацијама бирача; било примењено у Фрц.

ПАНГАЛОС Теодорос (* 1878.), грч. државник, диктатор у Грч. (1925.) и претседник рпб. (1926.); прогнан из Грч. (1930.).

ПАНГАНИ, р. у области Тангањика (Афр.), притока Индског Ок., дуга 330 км. пловна у доњем току на дужини од 40 км.

ПАНГЕН (грч.), невидљива наследна јединица садржана у ћелијама организама која одређује особине ћелије; може се хранити, расти и умножавати деобом. **Пангенеза** (грч.) 1) Дарвинова теорија наслеђа, по којој ћелије организама одају од себе вел. број невидљивих и међу собом различитих клица, гемула, које се разносе по целом телу; могу да створе н. ћелије, а скупљају се нарочито у полним ћелијама и пулоцима; полне ћелије садрже све врсте клица које одређују особине потомка; клице се у телесним ћелијама мењају под утицајем спољашњих услова, прелазе преко полних ћелија, одн. пулока на потомке и код њих изазивају исте промене особине какве су се јавиле и код родитеља. 2) теорија наслеђа хол. биолога де Вриса, по којој ћелије тела садрже невидљиве матер. наследне јединице, пангене, смештене у ћелијном једру; свака ћелија садржи све врсте пангена потребних за развој свих особина организама; пангени излазе из једра, растурају се по протоплазми којој одређују особине, али се не разносе по целом телу, као што то верује Дарвин за своје гемуле (→ ген, наслеђе, генетика).

ПАНГЕРМАНИЗАМ (грч.-лат.), тежња за уједињењем свих Немаца и изван Нем. и за проширавањем полит. и екон. утицаја Нем. у свету, с обзиром на њену војну и привр. моћ и на ист.-култ. мисију германства; пре рата испољаван гејтмонг продирања преко Б. П. у Аз. и грађењем багдадске железнице; после рата истицањем права Нем. на добивање колонија и германства на добивање поља експанзије у и. Евр., на рачун Рус.

ПАИДАН (фрц.), предмет који служи као пар, као допуна другом; сличан, једнак.

ПАИДАНТИВ (фрц.), сферни троугао између лукова на којима лежи кубе; омогућује прелаз из квадратне основе у кружну; постоји у већини срп. средњев. пркава.

ПАИДАНУС (Pandanus, фам. Pandanaceae), вел.ином обалске биљке око Индског Ок.; висока дрвенаста стабла, чије гране често подупиру ваздушни корени; лист на врху грана у 3 реда; цвет једносполан; лисни нерви се искористују за плетачке радове; постоје и многе украсне врсте.

ПАИДАР, чувени стрелац, који по заповести Атинској пустио стрелу на Менелая и тако прекршио савез између Грка и Тројанаца.

ПАИДЕКТЕ (грч.), digesta (лат.), назив за 2. Јустинијанов Зак., подељен у 30 књ., објављен 16./12. 533.; садржи прописе ст. рим. права, сачуване у разним

списима старијих правника, који су још имали практичну важност у Јустинијаново доба.

ПАНДЕМИЈА (грч.) → епидемија великих размера, више земаља, једног континента, целог света.

ПАНДЕМОНИЈУМ (грч.-лат.), храм посвећен свима демонима.

ПАНДИТ (индиски), научник.

ПАНДОРА, по грч. митологији веома лепа жена коју на заповест Зевсову створио бог Хефест од земље и воде; богови је оживели и дали јој разне дарове, а Зевс кутију у којој била затворена сва зла, болести и муке, с наредбом да је не сме отврати; када из љубопитства отворила кутију, излетела сва зла, а остала само нада.

ПАНДУРИ (мађ.) 1) некада наоружани момци хрв. и мађ. великаша, 2) сеоска милиција, 3) наоружани поштни стражари у многим местима из унутрашњости Србије. Тренкови п., слав. хајдуди и кметови с имања барона Ф. Тренка који се борили против Фридриха II (1740.-1742.).

ПАНДУРОВИЋ Сима (* 1883.), песник и естетичар; од младости се бавио књиж., практично и теориски; написао већи број песама тешко песимистичких и тешка облика, али с много мислености и осећајности; дао неколико занимљивих књиж. огледа, једну естетску књигу о интегралној поезији и неколико стихованих превода из страних књиж.; 1934. почела издати његова скупљена дела.

ПАНЕВРОПСКИ ПОКРЕТ, организован од грофа Куденкове-Калерги 1923. са седиштем у Бечу; има циљ да ради на полит. и привр. уједињењу Евр. П. унија, тежи учвршћењу мира и јачању солидарности евр. држава; први покушао да је оствари фрц. мин. Бријан; његов предлог (од 5./9. 1929.) прихватило 26 држава, тражећи да Фрц. поднесе конкретан нарт; маја 1930. Фрц. предложила остварење П. у. у оквиру Друштва народа, с организационом сличном њему; предлог дискутован и изабран одбор да ради на његовом остварењу, али због промена у личностима и ситуацији даљи рад одложен.

ПАНЕГИРИК (грч.), похвални говор пред вел. скупом; вел. похвала уопште, напис у част слављеника.

ПАНЕЛ-ПЛОЧЕ → шперовано дрво.

PANEM ET CIRCENSES (лат.: хлеба и цркусних игара), Јуеналове речи које с пуно горчине означавају једине жеље Римљана у доба опадања Рима.

ПАНЕНТЕНЗАМ (грч.-лат.), учење по којем свет постоји у богу, тако да га бог свег прожима и обухвата.

ПАНЕЦИЈЕ, грч. стојчки филозоф из 2. в. пре Хр. **ПАНИКА**, престашеност, изненадан и безразложан страх који обузме масе; ст. Грци веровали да га код људи изазива бог → Пан.

ПАНИНИ (вероватно у 4. в. пре Хр.), највећи индиски граматичар; утврдио дефинитивна правила → санскрита.

ПАНИСЛАМИЗАМ, покрет међу мусл. народима да се међусобно верски и полит. помажу; његове присталице били Младотурци.

ПАНИХИДА (грч.) → парастос.

ПАНИЧКА → каменце.

ПАИКРАСИЈЕ св. мученик у Риму (304.), слави се код ркат. 12./5.; назван леденим светитељем и строгим господином услед опасности од мразева у то доба.

ПАИКРЕАС (грч.), гуштерача, жлезда издуженог облика уз задњи зид трбушне дупље иза желуца; десни крај већи (глава), л. ужи (rep); од главе полазе 2 изводна кана-

ла који посе сокове у дванаестопалачно прево; има двојаку функцију: егзокрину, јер лучи дигестивни панкреасни сок који се улива у црево и делује на све 3 врсте хранљивих материја (беланчевине, масти и скроб) и ендокрину, јер ствара хормон-инсулин који путем крви долази у све органе где учествује у сагоревању гликозе (На сл.: А панкреас, В дуоденум, С бубрег).

ПАНЛОГИЗАМ (грч.), учење које сматра да је све што постоји рационално и да све што је рационално постоји; по њему је целокупна стварност развитак и отеловљење логичке идеје и самоостваривање ума.

ПАНОНИЈА, рим. провинција између Дунава и Саве: у доба Октавијана настањена именаним Иллирима и Келтима; Октавијан је заузео 31. пре Хр. **Панонски Басен** → Папонска Низија, П. делтина (*Trifolium pratense* var. *pannonica*), дугогодишња веома издашна, разликује се од обичне првце д. развијеним лишћем, стабљиком обраслом маљма и семеном крупнијим за скоро $\frac{1}{4}$; веома издрљива; успева на Алпима и на висинама од преко 1500 м. П. **легенде**, 2 најстарија, ориг. списа ст. сл. књиж.; светачка житија првих сл. апостола Тирила и Методија; садрже гл. поуздане податке о њихову животу и раду; писац није утврђен; мисли се да је Тиритово житије, а можда и Методијево, написао његов ученик св. Климент. П. Низија, вел. потопљена између И. Алпа, Карпата, Саве и Дунава; за време неогена била под морем; сад ниска равница испуњена морским, јез., речним наносима и лесом; с ње се само местимично дижу ниске острвске планине (Фрушка Гора, Мечек, Бакоњска Шума и др.). П. пут, у рим. доба водио долином Саве из Аквитаније за Београд.

ПАНОНИЈУС Јанус (1432.-1472.), лат. песник, пореклом Хрват; од 1459. патујеки бискуп; писао лепе елегичке; певао пад Восне; његове песме *Tralecti ad Rhenum*.

ПАНОПТИКУМ (грч.-лат.), покретна збирка занимљивих ретких ствари које се показују публици.

ПАНОРАМА (грч.), општи изглед неког места поаматраног с узвишења; слика таквог изгледа.

ПАНОФАЛМИЈА (грч.), гнојно запаљење целе очне јабучице услед спољне инфекције после повреда, перфорисаних чирева рожњаче, понекад после операције; запаљење се шири и на околино ткиво, које набубри и отече; последица п. махом губитак ока.

ПАНОПСИХИЗАМ (грч.), метафиз. учење по којем све ствари у свету имају душу, или по којем је суштина свих ствари у свету душевне природе.

ПАНСЕКСУАЛИЗАМ (грч.-лат.), учење по којем се све душевне појаве морају извести из сексуалног нагона.

ПАНСИОН (фрц.), стан и храна с услугом у гостионици или приватној кући; уређење п. у Југосл. прописано Уредбом о подизању и уређењу угоститељских радња.

ПАНСЛАВИЗАМ, покрет међу сл. народима за култ. и полит. зближавање; први идеолог Крижанкић (17. в.); у 1. половини 19. в. идеју сл. узајамности на чисто култ. пољу проповедали чешки писци Јан Колар, Шафарик и Хапко, а прихватила је већина сл. народа; у то време имала нарочито много присталица међу Русима (Аксаков и Хомјаков), јер се то слагало са словенофилским схватањима (самосталност сл. расе и културе према герм. и ром. свету); на сл. конгресу у Прагу 1848. узајамност дошла до израза и на полит. пољу; касније у Рус. словенофилски покрет добио више сверуски значај (Достојевски, Давылевски, Катков, Побједоносцев), као противтеза западњацима; после 1878. идеја сл. узајамности изгубила донекле значај; у 19. в. обновљена као неославизам (Миљуков, Маклаков); имао вел. значај за време буђења националне свести после борбе појединих сл. народа за ослобођење; под утицајем словенофилских мишља и идеја и службена Рус. почела (од 1848.) да посматра источно питање с више сл. становишта, претпостављајући, истина, православне католицима; стога од 1818.-1914. подупирала ослободилачке тежње сл. народа на Балкану и у Аустр.; после рата солидарност појединих сл. народа израђена на реалнијим основама: као плашт рус. империјализма, како га је пре рата приказивала нем. и аустр. штампа, никад није постојала.

ПАНСОФИЈА (грч.), свезнање; Јан Амос Коменски тако зове своје енциклопедско излагање целокупних наука.

ПАНСПЕРМИЈА (грч.) 1) праистари жртвеници обичај (код Грца, Римљана и др.) да се приноси семених разних врста плодова, мешовита жртва; очувана код Срба у многим обичајима (варипа, кољиво, разне жртве у божиним обичајима итд.). 2) учење биолога 18. и 19. в. да се организми састоје из живих делова који се свуда у прир. налазе и које организам уноси у себе храном; приликом смрти организам се распада на те делове и они се поново враћају природи; и само размножавање се састоји у одвајању таквих делова од родитељског организма и у постајању нових организама од њих; у новије време, теорија п. у јако измененом виду претставља

учење о могућности преношења живота с 1 планете на другу помоћу ситних клица које се разнео кроз ваздух; гл. заступници Х. Рихтер и Сванте Аренијус.

ПАНТА РЕИ (грч.), Хераклитова изрека: све тече, све се мења.

ПАНТАГРУЕЈ, личност истоименог → Раблеовог романа: дивовски краљ, оличење животне мудрости и доба, ренесансе.

ПАНТАЛЕОНЕ, панталон, 1) нарочити облик чембала који измислио (око 1690.) Панталеон Хебенстрајт. 2) друга фигура из кадрила.

ПАНТАЛОНЕ 1) у ит. комедији тип излапела, јектичава и похотљива старкеље с дугим црвеним чакширама ког свако исмева и vara. 2) дуге чакшире, назване по → 1), од времена фрц. револуције кад су замениле раније кратке.

ПАНТЕИЗАМ, (грч.), флз. учење по којем су бог и свет исто; бог је у свему и све је у богу; у том смислу пантеист Спиноза вели: *Deus sive natura*, бог или природа; у ст. в. је заступали Елеањани, а у новије доба: Спиноза, Ђордано Бруно и др.

ПАНТЕЛЕЈЕВ Димитар (* 1902.), буг. песник, експресионист, с много стилизованог нар. елемента; збирке: *Стрелац*, *Дрвар*.

ПАНТЕЛЕЈМОН св., мученик († 305.) за гоњења Диоклецијанова лекар у Никомедији, → бесребреник; слави се 27.7.

ПАНТЕЛИЋ, 1) Душан д-р (* 1879.), историчар, од 1924. проф. на Вишој пед. шк. у Београду; написао неколико расправа и књига о последња 2 деценија наше историје 18. в. 2) Коста (1800.- после 1875.) сликар родом из Руме; од 1831. сликао по Срему и Банату иконостасе; његови портрети нису познати, а његових занимљивих пртежа има у музеју Матице Срп. 3) Самуило (1842.-1886.), шабачки епископ од 1884., био добар проповедник. 4) Стеван (1839.-1929.), генерал, био проф. и управник Вој. акад., вој. изасланик у Бечу (1886.), у Берлину (1885.); учествовао у ратовима 1877.-1878. и 1885.; писао стручне уџбенике из хем. и расправу *Дисциплина у војсци*.

ПАНТЕОН (грч.), првобитно храм подигнут у славу

свих богова; најчувенији п. у Риму који подигао Агрипа 27. г. пре Хр. (у 9. в. по Хр. претворен у хришћ. цркву); грађевина класичне рим. архт., највећи пример округлог храма, а уједно и најлепши пример рим. коринтског стила; купола изнутра украшена касетама, има пречник 43 м. Од краја 18. в. име п. се даје грађевинама у којима се сахрањују вел. људи једног народа; најчувенији такав п. у Паризу; до 1657. напуштена црква св. Геновеје; његовом подизању много допринео Луј XV; израђен по новом плану архт. Суфлера; доњи део цркве довршен 1763., а горњи пред револуцију (1791.); 1822. опет претворен у цркву, 1830. опет у п., а 1851. опет у цркву; после смрти В. Ига, који ту свечано сахрањен, опет претворен у цркву; његов колосални трем са 6 стубова коринтског стила и тρούгласти тимпанон веома потсећају на Агрипин п. у Риму; основа грч. крст и на укрштању 4 рукавца уздиже се кубе, окружено са 32 коринтске стуба, а изнад њих кубе с латерно, које на висини од више од 80 м. носи крст.

ПАНТИКАПЕЈА, ст. име Керча.

ПАНТИНО, село на Косову, недалеко од Митровице, код којег Немања 1169. победио брата Тихомира и његове помоћне грч. чете и утврдио своју власт у Србији.

ПАНТЪИКА (нем.), најпрактичније средство за мерење дужина; ради се од најбољег челика. Пољске п., широке 10-25 мм, а дугачке 20, 30 или 50 м, имају метарску и дециметарску поделу; намотавају се у гвоздене рамове.

Ручне п., мање и уже, од 10-15 мм, издѣлене до на сантиметар, намотавају се у месингане рамове с дршком или у кожане кутије; раде се од 10-30 м, ретко до 50 м; при снимању детаља призом пољска п. се зове апсијсна, а ручна ординатна. Цепне п. раде се од 2 м дужине, савијају се помоћу опруге у мале металне кутије величине црног часовника; имају 2 поделе: на сантиметре и цолове; употребљавају се у грађевинарству.

ПАНТЪИЧАРЕ (Cestoda), група плоснатих прва, махом дуга и чланковита тела, чији предњи (главени) део наоружан пијавкама и кукицама; без прева; искључиво унутарњи паразити који и као одрасли живе у црсу многих животиња (качмењака); плодност им огромна; хермафродитне су, а полни органи им се налазе у сваком телесном чланку; развије се врши у посреднику, заткада у 2 посредника: из оплођеног јајета које доспе у црево посредника, развија се мала ларва с кукицама; она пробије цревни зид и краљу доспева у различите органе, особито мишиће, где се учури и даје бобицу (бобичаво месо, → бобичавост); код човека најпознатије врсте: *Taenia solium*, дуга 2-3, па и 8 м; глава (→ сколеке) има 4 пијавке, крањи врат. део и тело састављене од плоснатих претенова који се откидају у групи и избацују са изметом и тако се сеју по земљи многобројна јаја величине 0,03-0,05 мм; јаја се у стомаку свиње претварају у ембрионе, затим пролазе кроз зидове стомака, па крвним и лимфним судовима у сва ткива, где после 3-4 месеца сазреу у облику → бобице (цистицерка) дуге до 15, широке 7-8 мм, које садрже главу будућег паразита; кад човек поједе бобицу, етомачни сок створи омотач, а глава се учврсти за слузокожу прева и за неколико недеља већ излазе зрели претенови са изметом. (На сл.: А глава, Е бобице у свињском меду). Т. *saginata*, дуга 4-10 м, чии се претенови одвајају и сами пролазе кроз чмар напоље; живи код говеда и добива се једењем говећег меса. *Dibothriocephalus latus*, дуг 2-8, па и до 20 м, има 3 000-4 000 претенова. Т. *echinococcus*, → ехинококус. Плоснате глисте изазивају неповољне појаве у цревима, болове у јетри, нервозу, анемију итд.

ПАНТОГРАФ (грч.), инструмент за мех. копирања, смањивање и повећавање планова или ма каквих пртежа с 1 на другу раван. Пантографски механички копирати, смањити или повећати пантографом пртеж или ма какву слику са 1 на другу раван.

ПАНТОКРАТОР (грч.), сведржитељ; код ст. Грчка назив за Зевса, а у хришћана за Христа; у прав. црк. икона која претставља бога као творца света. обично сликана у црк. кубету.

ПАНТОМИМА (грч.), код ст. Грчка примењиване драматичне радње игром и покретима при чем хор говорио текст; делила се у трагичну (пиада) и комичну (батјал); комедија, ит. лакријанска п.; данас п. везана у абалет.

ПАНТОПОН, фабр. лек, садржи алкалоиде опијума у сталној сразмери, употребљава се као опијум; може се и убризгавати под кожу.

ПАНТОФАГ (грч.), свеждер, сваштојед.

ПАПУЛА (лат.), подужи канап с једном или више удица за лов лакомих и грабљивих риба.

ПАПУС (лат.), површно запаљење, замућење рожњаче с бројним ново образованим крвним судовима, који прелазе од вежљаче ка центру рожњаче; тешка компликација трахома (махом долази са горње стране) и скрофулозе (с доње стране); некад се компликује са чиревима (улцерацијама); лечење тешко, најуспешније операцијом.

ПАНХЕРСТ Емелина (Pankhurst, 1858-1928.), енгл. сифражеткиња; дуже времена на челу енгл. женског покрета за право гласа.

ПАНХРОМАТСКИ НЕГАТИВНИ МАТЕРИЈАЛ (грч.-лат.), плоче и филмови, чија → емулзија осетљива према свим бојама спектра, нарочито према црвеној; преноси боје како их види људско око; примењује се за разноврсна снимања у свим гранама фотографије.

ПАНЧ, главно лице енгл. марионетског позоришта по којем оно добило и име.

ПАНЧАТАНТРА (тј. 5 књига, 5 поглавља), најстарија збирка индских прича и басни која већ у 8. в. преведена на средњопере. (пехлеви) језик; с пехлевског преведена на арапски, и тако се раширила међу остале народе (→ Каила и Димна).

ПАНЧЕВО, град и среско место (22 000 ст.) у Банату на ушћу Тамиша у Дунав (подручје Управе града Београда); најстарији помен у 12. в.; поред Срба има Немца, који се насељавали у 18. в. и Мађ., насељаваних највише у 19. в.; фабр. стакла, оцта, скропа, ципела; пивара, парни млинови; држ. фабр. свиле; извози жито и стоку; гми., градеки архл. музеј.

ПАНЧИНГ БОЛ (енгл.), лопта за вежбање боксера.

ПАНЧИЋ Јосиф (1814-1888.), проф. Лицеја и Велике шк. у Београду; својим темељним проучавањем флоре Србије дао основу за доцнија флористичка испитивања; најважније му дело: *Флора Кнежевине Србије*; сем тога дао *Флору околине Београда* и прилоге за проучавање флоре Буг. и Ц. Горе; основао хербар евр. и срп. флоре који се налази у Бот. заводу унив. у Београду; био угледан и познат научни радник и ван граница Србије; објавио више нових врста, од којих неке носе његово име; основао бот. башту Вел. шк. на Дунаву.

ПАНЦИМ → Нова год.

ПАЊЕВЧИЦА, грмовница (*Psaliota mutabilis*), гљива базидиомицета клубочара из фам. лиснатих печурака, жућкастих спора; не једе се.

ПАЊОЛ Марсел (* 1899.), фрп. драмски писац, сатиричар савременог друштва; комедије: *Цаз*, *Тоназ*, *Мариус*, *Фани*.

ПАОЛИ Паскал (1726-1806.), корзикански родољуб; као вођ демократске странке (од 1755.) спровео читав низ рефорама; после пораза у борби с Французима, емигрирао у Енгл.; у доба фрп. револуције предао Корзику Енглезима.

ПАПА (грч.: отац), титула рим. еп., као врховне видљиве главе целе цркв. цркв.; ркат. уче да је Христос дао сву власт апостолу Петру и да она прелази његовом наследнику, п. у Риму (→ примат); то име најпре носио еп. у Александрији. **Папске инсигније**, → тијара преко 2 наипако косо укрштена кључа. **Папизам**, папство, учење о папству. **Папист**, пристани папства. **Папска држава**, црквена држава, област у ср. Ит., којој ударио темељ франачки краљ Пипин Мали (754.) кад је поконио папч. Равенски егзархат; одржала се до 1870. кад придружена Краљевини Ит.; обновљена → латеранским уговором као *Sti di Vaticano*.

ПАПАГАЈИ (*Psittaci*), тропске птице дебела, јако повијена горња кљуна и дебела, месната језика; науче да изговарају већи број речи. **Папагајска болест** → психозис.

ПАПАЗОВ Георги (* 1894.), буг. сликар, декоративан и есејист.

ПАПАК, прет и његов рожни омотач код животиња сисара са по више прета на ноzi.

ПАПАЛИНА, папалинка (ит.) → срдела.

ПАПАНДОПУЛО Борис (* 1902.), јсл. композитор и диригент; у делу *Веселе младости* обрадио, у духу фолклора, обичај кресова о Ивањдану; од клавирских дела значајна му *Партита*, а *Сватовске песме* за мид. хор и соло заузимају видно место у нашој хорској литератури.

ПАПАТАЧИ (*Phlebotomus papatasi*), мали ноћни инсект из групе двокрилаца, чији убој дражи кожу; у нашим ј. и прим. крајевима преноси папатачи грозницу, заразно, краткотрајно, благо обољење. махом епидемично (јуни-октобар); инкубација 5-7 дана; почиње нагло, језом, малаксалошћу, високом тмпт., боловима очних јабучица, карактеристичним боловима мишића доњих удова: очи сузне, боњаче црвене, изузетно оспа која врло кратко траје; тмпт. пада после 2-3 дана, опорављање траје дуже: преболела стичу трајан имунитет; проузроковач непознат, налази се у крви; уништавање п., који је преносе убојом, тешко, јер им легла скривена, често неприступачна (пукотине у зиду, стубу, рушевинама итд.), лечење симптоматично.

ПАПЕН Денис (Papin, 1647.-1714.). фрц. физичар први уочио еластичну силу водене паре и утицај њеног притиска на тачку кључања (Папенов лонац).

ПАПИЛОНАЦЕЈЕ (*Papilionaceae*), биљке лептираста цвета; лептирчаке.

ПАПИЛОМ (грч.), бенигни израштај коже и слузокоже, зрнаст, гроздаст, малинастог изгледа; чврст ако потиче од плочастиг, мек од цилиндричног, прелазног или трепљастог епитела; у његовој структури постоји приближно нормални однос између количине везивног ткива и епитела; чврсти п. налази се у устима, ждрелу, грљану и вагини, а мекки у носу, материци, желуцу, цревима итд.

ПАПИНИ Ђовани (*1881.), савремени ит. песник, критичар и мислилац, један од најоригиналнијих и најпознатијих данашњих књижевника у Ит.; дао неколико збирки песама (*Хлеб и вино*, *Сто страница поезије* и др.), и већи број критичких и филз. списа (Италијанска култура, Сумрак филозофа, Стари и нови национализам, Историја о Христу, Живи Данте и др.) (→ сл.).

ПАЦИНИЈАН Емилије (140.-212.), рим. правник, погубљен по Каракалином наређењу.

ПАЦИР, папирус (*Syperus papyrus*, фам. *Syperaceae*), барска биљка у тропској Афр.; гаји се у сред. обл.; стабло високо до 4 м завршава се цвашћу; подземно стабло се једе; у старо доба од надземних стабала правила се → хартија, папирус (слепљивањем исечених трака из сржи). **П. по наредби**, исправа којом се њен издавач обвезује на неко давање само њеном држаоцу, лицу које је овлашћено на њеу државину; овлашћење се састоји у том што је у исправи држалац означен да има право да обвезу каплати; може бити означен првобитно или препосом (индосманом); у и. п. и. спадају: меница, трг. упутница, коносман и др. **Папирмане** (фрц. *papier mache*), чврста хартија добивена пресовањем каше од хартије помешане с лепком у нарочите калупе, с рељефом или без њега; служи за израду кутија, играчака, орнамента итд. **Папирни новац**, личи на новчаницу (банкнот), али га не издаје емисиона банка већ држава, без обавезе да га доносиоцима исплати металним новцем или чим др.; ипак може да циркулише и врши функције зак. платног средства, па и општих средстава размене и мерила вредности, на основу ауторитативне држ. наредбе о његовом (принудном) курсу, тј. вредности; тај декретовани курс може држати само под извесним условима, у првом реду да га у промету нема више но што захтевају потребе привр. промета; ако се пусти у промет већа количина (инфлација), његова куповна моћ почиње да опада, и може пасти на нулу; функционални значај п. н. не може се даље искористишавати произвољно.

ПАПКАРИ (*Artiodactyla*), ред крупних сисара бивоља, код којих се тежина ослања на 2 средња (3. и 4.) прета ногу; остали прсти слабије развијени (кампа) или не постоје (говече); на претнама папци; обухватају → преживаре и → непреживаре. **П. лијопрсти** → копитари.

ПАПОЊАК (*Heracleum phondylum*, фам. *Umbelliferae*), зељаста до 1,5 м висока стабљика, листа равних облика; бела, зеленкаста или првенкаста цвета, скупљена у сложене цвасте; леке блиске аз. врсте таје се као украсне.

ПАПРАТИ, папратчаке (*Pteridophyta*), вел. група кормофита бесцветница; имају јасну генерациону смену; гаметофит њима прост (проталијум), а спорофит показује диференцирање у корен, стабло и лшће; размножава се спорама, које постају у

спорогијама на лшћу (спорофили); неке врсте садрже деривате флороглицина: филидин и филмарон, затим много уља; још у ст. в. људи знали да то средство истерује пантљичару; раније се у ту сврху обично узимао истуцани корен, а данас се преписује или етерски екстракт или само филмарон; при употреби тачно се држати лекарских прописа, јер је ово средство јак отров који може изазвати слеполо и смрт; ако после првог

узимања није успело истерати целу пантљичару, но други пут се не сме узимати док не протекну 2-3 недеље дана.

ПАПРАЊА, ман. Благовештења близу Тузле; предање га веже за краља Драгутина, али први помени о њему из 16. в.; страдао 18. в., обновљен у новом стилу фрушкогорских ман.

у стомаку и затвор; у медицини се ретко упо-

ПАПРЕЊАЧА (*Cantharellus cibarius*), гљива сочно плодносног тела с пуним гранатим ламелама; једе се (→ лшћна).

ПАПРИКА (*Capsicum annum*, фам. *Solanaceae*), једногод. биљка пореклом из Ј. Амер.; плод бобица служи за јело и зачине; множи се из семена. **Бабура**, меснате бобице, круне и широке, зелене, жуте или беле; служи за кување јела и салате. **Туршијара**, дугачка и танка или широка п., подесна за оставу; п. садржи алкалоид капсаицин, затим капсаицин, који даје љутину, јелну црвену боју и витамин С; у малим количинама поправља апетит, а у великим штетно делује.

Јер изазива прекомерно лучење соне киселине у стомаку и затвор; у медицини се ретко употребљава споља, да надражи кожу; гаји се по свим крајевима Југосл., и отпре 15 год. се извози у већим количинама; за инд. прераду гаји се око Хоргона у Бачкој на површини од 3500 ха који дају око 120 000-150 000 г; у Хоргону и околини има млинова која производе 650 000-850 000 кг млевене п.; ту уређен и лабораториј за испитивање п., који својим атегима зајемчује квалитет п., јер се п. често и лако фалсификује.

ПАПРИЦА, план. (1231 м) у Босни, с.-сз. од Фоче (Зетска Бан.).

ПАПРСТИ, спољ. прсти на ногама → папкара који су, у односу на добро развијени 3. и 4. прст, веома закржљали.

ПАПУА, острва (8566 км²) сз. од Н. Гинеје, припадају Холандији. **П. област**, на сз. Н. Гинеје (234 490 км², 276 000 ст.); земљр. (сисал-конопља, палме), риболов и лов; много руда (бакар, злато); гл. место Порт Морезби. **Папуе**, народ из групе → Меланежана на Н. Гинеји и суседним острвима (око 200 000), живе на сојеницама и имају вел. мушке клупске куће; омиљеног тетовисање, земљр. (батате, јамс, банана, саго) и риболов; вера: анимизам с култом предака.

ПАПУК, план. (953 м) у Слав., на с. ободу Слав.-Пожешке Котлине.

ПАПУЛА (лат.), местимична промена на кожи, лако уздигнућа, обично црвена; разне величине.

ПАПУЧЕ (перс.), врста плитке обуће; горњи део који покрива само лисицу од ноге, прави се од коже или кадифе; веома распрострањена на И; код Јж. Сл. се сада носе као кућна обућа. **Папучари**, занатлије који производе кућну обућу, папуче; некада значајан зан.; данас скоро потпуно пропало.

ПАПУЧИЦА ГОСПИНА, трбушчица (*Cypripedium acaeruleum*, фам. *Orchidaceae*), вишегод. зељаста биљка виших ливада и шумарака с кртолом или ризомом, елиптична листа; при врху стабла 1-2 већа цвета нарочита облика.

ПАР. пари- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: при, поред, преко; против, не и др.

ПАРА 1) сев.-браз. држава (1 362 966 км², 1,4 мил. ст.); гл. место Белем. 2) проширен доњи ток Тонкантиса у Ј. Амер. чија се вода мена са водом Амазона. 3) Белем. гл. место (236 000 ст.) државе → 1) на р. П. и пристаниште које извози гуму, дрво и какао.

ПАРА 1) код нас примљен тур. назив за новац уопште; ситан тур. новац; најстарија ломен из г. 1623, најпре тежио 1,10 г, затим пао на 0,22 (1810); на лицу вешто ситетено име султаново, на налицју место и год. ковања (→ акча). 2) у Србији од 1867. г. 1/100 динара (ковани комади од 10, 5 и 1 п. од бронзе); 1888. ковани комади од 10 и 5 п. од никла, а од 1904. и комади од 2 п. од бабра. 3) у Ц. Гори 100 п. чинили 1 перпер; 1906. ковани комади од 20 и 5 п. од никла и комади од 2 п. од бабра.

ПАРА, гасовити облик материје (→ тмлт. критична); од свих врста п. у тхн. најважнија водена п., која постаје испаравањем водених површина, влажних предмета и предмета или кључањем воде; да вода прокључа треба да се загрева; почиње да кључа на одређеној тмлт.; за време кључања тмлт. јој се не мења (нпр. вода кључа на 99,1° под притиском од 1 кг/см²); в. п. је безбојна, лакша од ваздуха (спец. теглина према ваздуху 0,823); в. п. је гл. чинилац у попуњавању атмосфере, јер се од ње стварају облаци, магле и водени талози путем кондензације; битна јој особина да се у функцији тмлт. претвара у течну и чврсто стање и обратно; последица тога је стално кружење воде од земље у ваздух (у виду в. п.) и навраг (у виду в. талога); мешавина воде и п. зове се влажна п.; од ње постаје засињена п. у тренутку када испари последња кап воде; загревањем засињене п. (све под истим притиском) добиња се прегрејана п., тј. тмлт. п. се повисава; топлота утрошена за стварање п. од течности доведене до кључања зове се топлота испаравања и троши се делом за савлађивање међумолекулских сила течности (унутрашња скривена или латентна тмлт. испаравања), делом за потискивање већ створене п., чије место заузима новоиспарени део п. течности својом повећаном запремином (спољашња тмлт. испаравања); прегрејана п. готово се увек употребљава у парним моторима, јер пружа разна предности над засињеном и влажном п. (мањи губитак услед кондензације п. у цевима, у машини итд.); скривена топлота испаравања опада с већим притисцима; на тртиску од 224 кг/см² и тмлт. 374° (критична тачка) топлота испаравања једнака 0, а између вреле воде и засињене п. нема разлике. Парни бат, п. чехиј → чехиј машиници. П. котло, апарат за произво-

дара и цеву (Дефлекров к.); с највећим притиском ради Бенсонов котло (око 225 кг/см²); у њему се сва вода одједном претвара у пару; број кг паре која се произведе са 1 м² грејне површине и за 1 час зове се оптерећење грејне површине; према износу овог оптерећења п. к. се деле на к. с умереном и к. с вел. производњом паре (преко 30 кгм²). Коморни п. к., спада

у тзв. котлове с нагнутим водогрејним цевима; име носи по бочним коморама у које се увлађу цеву; коморе су спојене с добошима, скуљачима водене паре; у пракси се често примењују. П. чамац, бродич теран п. машином; вел. бродови имају п. ч. за саобраћај с копном и за спасавање.

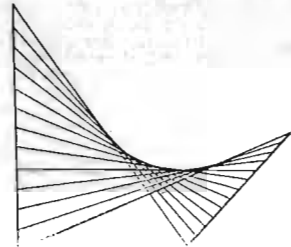
ПАРАБАЗА (грч.), директно обрабање публици у грч. позоришту.

ПАРАБЕЛУМ, систем аутоматског ништоља, модел 1911. г., калибра 9 мм; тежина пуног п. 0,9 кг; почетна брзина 340 м/с, домет 200 м.

ПАРАБИОЗА (грч.), заједнички живот 2 спојено рођена близанца или 2 вештачки (путем операције) спојена жива бића.

ПАРАБОЛА (грч.) 1) прича из живота ради упоређења, служи као повод за моралну поуку; најлепше п. Христове приче (о сејању и семени, о блудном сину, убогом Лазару и др.). 2) равна крива, геометричко место подједнако удаљених тачака од дате тачке (жиже) и праве (директрисе; → конични пресеци). Параболоид, крива површина 2. степена.

обрњи п. настаје кад се парабола обрће око своје осовине; ако кружни пресеци пређу у елиптичне, настаје елиптични п. Хиперболички п. је праволинијска површина облика седла. ПАРОВАН (фрц.), помична ограда, обично од платна, као доо намештаја за заштиту од ветра или од излог грејања пећи.

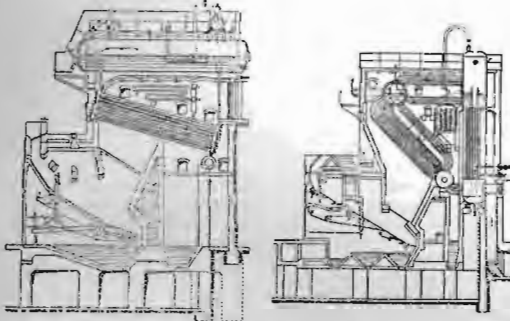
ПАРАГВАЈ 1) р. у Ј. Амер. д. притока Паране, извири у Браз.; дуга 2200 км. 2) ј.-амер. држава (233 100 км²) у сливу → 1); земљиште махом равно и плодно, клима топла с довољном количином падавина; стан. (852 000 ст.) се баве земљр. (кукуруз, ориз, памук, дуван, шећ. трска, свиње, мазге, маргарци) и шумарством (кедар и др. скупоцено дрво); од руда има бабра, мангана, живе, гвожђа; експлоатација слаба; ни инд. није напредна; П. извози: коже, мате-чај, ј. воће, дуван п дрво; увози фабрикате (текст. и металуршку робу); новчана јединица зл. лево; гл. место Асунсион; у П. први дошља Шпаньолци и колонизовали га после 1535.; од 1608. до краја 17. в. језуити у њему основали једну врсту рел.-комунистичке државе; у доба ратова ј.-амер. државина против шп. и португ. врховне власти, прогласио своју независност, а 1931-1935. водно ратове с Боливијом око граничног предела Гран-Чака. ПАРАГЕНЕЗА (грч.), одлика појединих минерала да се јављају у друштву и да постају по извесном реду при стварању рудница.

ПАРАГРАФ (грч.), став, одељак; низ реченица око истог циља, које чине нову орг. целину; циљ п. може бити опис (нечег у простору), приповедање (догађаја, дакле нечег одиграног у времену) и доказ (тврђење или побивање нечег); п. се зову и чланови закона, уредаба, прописа, правила и сл.; скр. §.

ПАРАДА (шп.), свечана поворка, нарочито смотра војске у свечаним приликама. Парадирати, суделовати у парад, разматати се.

ПАРАДАЈС (нем.) → патлиџан.

ПАРАДЕНТОЗА (грч.-лат.), атрофија десни, позубите с циркуларним лигаментом и алвеоле (зубне чашнице) без нарочитих знакова запаљења; лечење: чишћење зуба од зубног камена, хигијена уста, масажа са 50% алкохолом. Пародентитис, запаљење околине зубног врата: а) запаљење десни услед зубног камена и прљавштине, које се преноси на површну слојева зубне чашнице (алвеоле); поред зуба

ђење п. с већим притиском од атмосферског, намењене за употребу изван котла; сваки п. к. углавном се састоји из ложница, простора у којем се врши испаравање течности (воде), ходника за пролаз врелих гасова и апарата и справа за контролу рада (арматуре) п. к.; савремени п. к. има још и прегрејач и.; површина п. к. коју с једне стране додирују врели гасови, а с друге вода, зове се грејна површина и разликује се директна и индиректна п. п., према том да ли изложена зрачењу ватре или не; п. к. могу бити високог (непод 0,5 кг/см²), ср. и вис. притиска; сл. показује један чланкасти п. к. високог притиска (део у којем вода испаравачичи на радијатор) начињен од ливеног гвожђа, какав се веома често употребљава у инсталацијама за централно грејање; п. к. ср. притиска праве се од челичних цилиндара с доњим, предњим (ваљкастим к.) или унутрашњим ложницем (к. са пламеним цевима), или се комбинује с челичним цевима нагнутим или стрмим; п. к. са високом притиском махом се састоје из дебелих челичних цилинд-

испод запаљених десни излази гној; после чишћења уста нестаје обољења; б) алвеоларна пиореа: испод запаљених десни стварају се поред зубног корена «кеснице» које садрже гној; шири се према врху корена, уништава озубницу и алвеолу, док напослетку зуб не испадне; нарочито код људи са шећ. болешћу, запаљењем бубрега, табесом, али и код потпуно здравих; обољење озбиљно и има често за последицу губитак свих зуба; лечење: отстранити опште обољење, очистити зубне коренове од ситног зубног камена, из кесница отстранити грануларне кеснице исећи; облизи са парафином, лечење атомизером. **Параденцијум**, ткиво у околним зубним врата: гингива (десна) и позубница са ligamentum circulare.

ПАРАДИГМА (грч.) → образац.

ПАРАДИС (преко ром. из грч.), рај, еден.

ПАРАДОКС (грч.), мишљење противно општем мишљењу; несмисао; књиж. фигура, добивена поређењем двеју претстава или појмова, од којих друга мора да изненади, а закључак мора бити неочекиван и супротан општем мишљењу (нпр.: Нисам толико богат, да купујем јевтине ствари). **Парадоксал**, противан уобичајеном мишљењу, невероватан на први поглед, необичан.

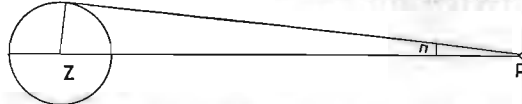
ПАЗИТИ (грч.), готован, мукташ, бадавадија; животиња, биљка или животиња, које живи на рачун др. организама (→ паразитизам); разликују се ендопаразити (унутарњи п.), који живе у унутарњим органима домаћина и ектопаразити (спољашњи п.), који се суверује на површини тела домаћина; ендопаразити по правилу показују већи степен прилагођености на паразитски начин живота; могу живети у орг. дупљама, ткивима и самим ћелијама домаћина; утицаји које п. врше на домаћина разнолики су: одузимање хране, мех. повреде, уништавање ткива и ћелија, лучење специф. отрова (токсина) и др. **Патогени п.**, изазивачи болести; на утицаје п. домаћин реагује у већој или мањој мери и на разне начине (нпр. лучење противотрова); п. имају вел. значај у екон. природу, јер регулишу бројност јединки многих орг. врста; њихов значај као проузроковача болести човека, дом. животиња и културних биљака огроман; међу најобичније п. спадају: разне гљиве, бактерије, протозое, ваши, бухе, мухе, комарици, глисте и др. **Паразитарна бронхопнеумонија**, у вет. запаљење плућа проузроковано паразитима у плућима. **Паразитизам**, особен однос између организама разл. врста од којих 1 (паразит) живи на рачун другог (домаћин), на којем или у којем трајно или привремено борави; п. повлачи за собом одређене прилагођености у организацији и начину живота паразита, које се огледају у закрњалости или отсуству многих органа (нпр. црева, чулних органа, органа за покретање), одн. у појави нарочитих органа (пљавке, кунице, сисаљке и др.); огледа се и у специфичности домаћина (везаност једног паразита за одређену врсту домаћина), у појави хермафродитизма, у вел. плодности паразита (нпр. пантљичара ствара до 80 мил. јаја) и др. **Паразитне мухе** → жез-мухе. **Паразитологија**, наука о паразитима, претежно о онима који нападају човека, дом. животиње и култ. биљке; примењена п. истражује средства за сузбијање и уништавање паразита.

ПАЗОНИЈУМ (лат.), рим. кратки мач који се о пасу носио; чест атрибут на новцу.

ПАРАКЛАЗЕ (грч.), веће тектонске пукотине или раседи.

ПАРАКЛИТ (грч.: помагач, утешитељ), назив Христов за св. духа, као утешитеља апостола.

ПАРАЛАКСА (грч.) небеског тела, угао под којим

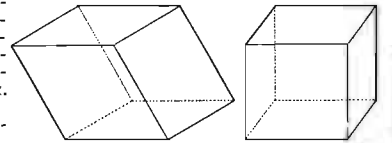

би се видео полупречник Земље са тог тела. **Екваторска, хоризонтална п.**, угао под којим би се видео полупречник екватора Земље са небеског тела које се налази на хоризонту. (На сл.: Z земља, P планета, П п.). **П. звезда стајалица**, угао под којим би се са те звезде видео полупречник земљине путање; из п. се одређује отстојање дотичног небеског тела од Земље. **Копчанична п.**, код геодетских инструмената отстојање између к. равни и равни у којој се налази лик навизираниог предмета; к. п. поништавамо кад увлачењем или извлачењем окуларне цеви дотерамо да лик навизираниог предмета падне у к. раван (→ дурбин).

ПАРАЛЕЛАН (грч.), упоредан, напоредан; у геом. праве или равне су п. ако немају заједничких та-

чака ма колико их продужили. **Паралелизам**, слагање, подударање разл. ствари, узајамност, → корелација. **Метафизички п.**, учење да појавама и процесима у телу одговарају извесне појаве и процеси у свести. **Стилски п.**, напоредо, слично развијене и ритмички паралелне реченице; тон се обично пење, па онда спушта, и то се понавља у наредној реченици, нпр.: И молио сам очи да сузе не лију! И молио сам прси да тако не бију.

ПАРАЛЕЛОПИПЕД, тело (полиедар), ограничено са 6 паралелограма од којих по 2 међусобно напоредна и конгруентна → сл.

ПАРАЛЕЛОГРАМ → четвороугаоник. **П. сила**, кад 2 силе делују на тело у истој напдној тачки, тело се пење кретајући у правцу једне или друге, већ правцем дијагонале п. која се конструираше из тих сила као страна; та дијагонала зове се **резултанта**, а њена вредност дата обрасцем $R^2 = F_1^2 + F_2^2 \pm F_1 F_2 \cdot \cos \mu$ где μ угао који склапају силе F_1 и F_2 ; ове силе се зову **компоненте**.

ПАРАЛИЗА (грч.), одузетост, престанак деловања живаца у једном пределу; изражава се одузетошћу мишића, млидавешћу и њиховом атрофијом; може бити потпуна и непотпуна; п. једног удола **монopleгија**, п. једне стране **хемиплегија**, п. доњих удова **паралезија**; п. већином праћена и анестезијом (губитак осећаја), која се гдекад зове **сензитивна п.** **Паралитичар**, лице које болује од → прогресивне п. **ПАРАЛИПОМЕНА** (грч.), допуна, накнадно додавање пропуштеног; или мањи радови накнадно написани за објашњење и допуњавање вел.: Шопенхауер објавио **Парагра** и п. после својих гл. дела.

ПАРАЛОГИЗАМ (грч.), погрешан закључак, настао случајним и невамерним отступањем од логичких закона који важе за правилно мишљење **Паралог**ија, противречност разуму и уму; нелогичност.

ПАРАМАГНЕТИЗАМ → дијамагнетизам.

ПАРАМАРИВО, гл. место (52 000 ст.) Хол. Гујане (Ј. Амер.).

ПАРАМЕНТА (плат.), у кат. литург.: 1) свештеничка одежа која се састоји из планите, далматике, плувјала, штале и маничула. 2) платнени прибор за покривање олтара.

ПАРАМЕТАР (грч.), уопште променљива количина; кад се јавља у једначини криве, не зависи од основних променљивих (x и y) и својим променама одређује пелу фамилију кривих; кад су променљиве x и y у функцији п., тада његовим променама одређена 1 крива, тзв. параметарским једначинама.

ПАРАМЕТРИЈУМ (грч.-лат.), потперитонеално везивно ткиво, лежи са стране материце и између 2 серозна листа широке материчне везе.

ПАРАМЕНИЈУМ (грч.-лат.) → инфузорије.

ПАРАМИТИЈА (грч.), параболо са измишљеним догађајима из круга митских бића (божанстава, алађела, духова и сл.).

ПАРАМОНАРИ (грч.), погрешно пономар, паламар, нижи чиновни у ст. хришћ. цркви; водили надзор над црк. опремом и послужитељима.

ПАРАМОС, област у с. делу Ј.-амер. Анда која се привредно не може искористити.

ПАРАНА 1) р. у Ј. Амер.; с Парагвајем једна од највећих р. на свету; дуга 3300 км (површина слива 2,88 мил. км²); улива се у Атлански Ок. као Ла Плата, пошто се претходно састави с Уругвајем. 2) Ј.-браз. држава (199 897 км²) чије се стан. (980 000) на Ј. бави земљор. (памук, кава, житарице, воће), а на З сточарством; гл. место Коритиба. 3) варош (36 000 ст.) у Аргентини на р. Парани.

ПАРАНАК (ит.), направа од 2 или више колотура, од којих 1 непомичан, остали помични, за лакше подизање терета, обично на бродовима и скелана.

ПАРАНАГЛ, палангар, палингар (грч.), рибарска направа: дуг канап са 100-1000 удица привезаних на посебним крајним узвима у размаку од 2-5 м; домаћи п. пада на морско дно, норвешки помоћу привезаних пута остаје у извесном отстојању од морског дна; пливајући п. плива по површини (за лов → јагљина).

ПАРАНОЈА (грч.), тешко душевно обољење, најчешће у 4. деценији живота; обично после јачег важног, непрајатног, узбудљивог доживљаја; почињу постепено да се развијају сумануте идеје гоњења, љубоморе, величини, у једну непоколебљиву целину, у чијем оквиру параноик потпуно неприступачан и за најочигледније противдоказе, савршено неспособан да схвати суманутост својих иде-

1. Брзовозна парна брдска локомотива. — 2. Жичва железница. — 3. Електрична железница. — 4. Чеоин изглед нових моторних кола. — 5. Постављање брзовозна локомотиве на осовине. — 6. Цистерна за светлени гас. — 7. Чеоин изглед гигант локомотиве. — 8. Затворена теретна кола за пренос меса (хладњача). — 9. Ходник у новим колима Ј. Д. Ж. — 10. «Летећи Београђанин», најбржа брзовозна локомотива Ј. Д. Ж. — 11. Одељак II разреда у новим колима Ј. Д. Ж.

НАШИ ПОМОРСКИ ЦРТНИЧКИ БРОДОВИ

1. Југославија. — 2. Престолонаследник Петар. — 3. Краљ Александар I. — 4. Карађорђе. — 5. Лjubљана.
6. Загреб. — 7. Кнегиња Олга и Краљица Марија

ја; док је за све остало, при потпуној очуваној интелигенцији и прибраности, способан да размишља и дела као нормалан човек, уколико му то заузетост око његових болесних идеја допушта; без позивања на прир. закон каузалитета, за параноика нема ничег случајног с обзиром на његову личност; тумачи погрешно сваки туђи и потпуно безначајан поступак; права п. неизлечива. **Параноичар**, **параноик**, који болује од п.

ПАРАНЧА (ит.), велика повлачна рибарска мрежа; употребљана се највише у Истри.

ПАРАПАТ Јанез (1838.-1879.), слов. историчар; бавио се доста домаћом ист. и преводио са шп.; написао неколико монографија вароши у Крањској; гл. дело: Турски бојеви у 15 и 16. в. с посебним обзиром на Сљенце.

ПАРАПЕТ (ит.), прав зид испод прозора, а изнад пода.

ПАРАПЛЕРОМА (грч.), сувишност, употреба речи: еле. дакле и сл.

ПАРАПСИХОЛОГИЈА (грч.), псих. која се бави испитивањем окултних појава (телепатије, телекинезије, материјализације и видовитости).

ПАРАСИМПАТИКУС → симпатични живчани систем.

ПАРАСКЕВА (Петка, Петковача), девојка високо моралног живота у 11. в. у једном градићу код Цариграда; њено тело (мошти), које показало чудотворну моћ, пренесено у Трново и Видин у Буг., у 14. в. у Београд, у 16. в. у Цариград и у 17. у Јаш у Румунији, где се и сад налази; поштована много на Б. П.

ПАРАСТОС, **панихида** (грч.), служба за мртве; у прав. цркви врши се над → кољивом у 40. дан по смрти, полугодишње и годишње; у ркат. цркви зове се *requiem* (мир).

ПАРАТАКСА (грч.), упоређивање; књиж. фигура, нпр.: Човек смуче, бог одређује. **Паратактичан**, упоредан, напоредан, нпр. п. реченица.

ПАРАТИРЕОИДЕА (грч.), жлезда с унутарњим лучењем, налази се на врату иза штитаче; по 2 са сваке стране, величине зрна сочива; њихов хормон непознат, функције њим још неодређене; врше анти-токсичну улогу и учествују у промету калцијума у организму (њихово вађење повлачи смрт).

ПАРАТИФУС (грч.-лат.), заразно обољење слично → тифусу, проузроковано спел. клипама сличним тифусним (бацил паратифус А, В и С); инкубација 3-6 дана; почетак постепен код п. А и С, чешће нагач код п. В; симптоми, компликације, лечење, предохрани → тифус; п. В може се испољавати као веома тешко обољење црева налик на колеру (*cholera nostras*), тровања животним намирницама и др. болести.

ПАРАТИН, варош и срекно место (7300 ст.) на Моравиној ртници Црница (Моравска Бан.); фабр. штофа, стакла, кобона.

ПАРАФ (фрц.), скраћен потпис на каквом уговору или исправи; иницијали потписа којима држ. чиновник обележава на листовима каквог написа или свеске да их је прегледао. **Парафрирање уговора**, кад је текст уговора редигован тако да му недостају само потписи представника уговорних држава, преговарачи га парафрирају, тј. ставе само почетна слова својих презимена; у пракси се ово изметнуло у стављање пуног потписа који нема пуно формално значај; тако парафриран уговор не повлачи собом правне последице.

ПАРАФЕРНА ИМОВИНА, жинина и. која није обухваћена мразом; сматра се да је п. и. све што није изрично назначено као мраз; уколико се жена не изјасни против. п. и. управља муж (§ 771. и д. срп. грађ. зак.).

ПАРАФИМОЗА (грч.), шиљска крагна, уклетцтсње пениса услед узаног отвора на пренуцијуму, који је повучен уназад иза главнића; услед тога уклетцтсена наступа оток (едем), изазван лошом циркулацијом крви и лимфе, а у запустеним случајевима долази до гангрене на полном уду; лечење: враћање пренуцијума у нормалан положај механички или операцијом.

ПАРАФИН, прозачна маса, смећа чврстих угљоводоника парафинског реда, добијена хлађењем производа дестилације нафте и катрана, параф. шкриљца и мрког угља; чврст п. топи се на 50-56°, а мек на 30-50°; употребљана се за израду свећа, масти за паркете, апретирање тканина, концја, коже и хартије, за паолисање ел. каблова, у фабрикацији жижица итд. П. уље, добија се прерадом катрана од мрког угља; кључа од 250-350°, специф. теж. 0,86-0,93; употребљана се као гориво за дизел-моторе; добро пречишћено служи као мазино. П. шкриљца → шкриљца.

ПАРАФАЗА (грч.), тумачење или превод једне већ формулисане мисли, обично с проширењем (нпр.

стигао сам возом; допутовао сам брзим возом синоћ). **Парафрирање**, **парафрирати**, понављање онога што је већ речено; причавати другим изразима.

ПАРАФРЕНИЈА (грч.), појам дучевних болести који обухвата и параноју и шизофренију.

ПАРАХИБА 1) име које посе неколико р. у Браз. 2) једна од државица (55 920 км², 1,3 мил. ст.) браз. савеза; гл. место П. 3) до Норте, р. у Браз., дуга 370 км. 4) до Сул, р. у савезној браз. државици Рио де Жанейро, дуга 930 км.

ПАРАЦ, у ст. срп. праву заступник, бранилац пред судом; чл. 73. Душанова Законика: сирота ако нема моћи да се брани, може дати парца који ће је бранити.

ПАРАЦЕЛСУС Теофрастус Бомбастус (1493.-1541.), мистичар и филозоф, чувени хемичар и лекар свога доба (→ сл.).

ПАРАША, код ст. Јевреја одељак из Мојс. закона читан суботом на богослужењу; Мојсије поделио закон на 54 п., да се за годину прочита.

ПАРДУБИЦЕ, град (29 000 ст.) у н. Чешкој, на Лаби; ливница гвожђа, фабр. шећера.

ПАРЕЗА (грч.), парализа у мањем степену, смањена моћ мишићног скупљања (мишићне радње).

ПАРЕН, космавац → порен.

ПАРЕНТАЛАН (лат.), родитељски, који се односи на родитеље; у науци о наслеђу јединке које се укврштају означене као парентална генерација; од њих почиње наследна анализа. **Парентални**, говор над мртвим. **Парентална дворана**, калета на гробљу. **Парентела**, израз усвојен крајем 18. в. за скуп сродника који рођењем произишли од предака истог степена; прву п. чине деца оставиона и сви њихови потомци, другу п. родитељи умрлог и сви њихови потомци, трећу п. 4 даља претка (2 деда и 2 бабе) и њихови потомци, четврту п. 8 даљих предака итд.; низ п. назива се **парентални систем** који је саобразан прир. развојку породице; суштина п. система да се сродници из друге п. не позивају на наслеђе догод има иједног сродника на 1. п. итд.; парентални систем **линеално-градудални**, кад у п. која је на реду наслеђује најближи сродник без права претстављања умрлог сродника од стране потомка, и кад најближи сродници у истој п. и истог степена деле наслеђе подједнако, мада припадају разним линијама; **чисто линеални**, кад поред деобе наслеђа на линије усвојено и неограничено право претстављања.

ПАРЕНТЕЗА (грч.), уметнута реченица или реч (израз) ради везивања реченице или ради објашњења; обично се ставља у заграду или између 2 повлаке (цртице).

ПАРЕНТЕРАЛНО (грч.), давање лекова не преко дрва (ентерално) већ преко коже, мишића или вена.

ПАРЕНХИМ (грч.), 1 од осн. врста ткива код биљка, способног за разноврсне функције; разликује се: асимилациони п., паренхиматично водено ткиво, п. за магацинирање хране; п. за проветравање; у морфол. погледу насупрот п. стоји прозенхим, ткиво чије су ћелије дебелих мембрана, вретенасте, често у дефинитивном стању без живог садржаја; нпр. лјкина влакна.

ПАРЕЊЕ, вршење полног акта код животња; у сточарству се одабирају мужјак и женка, који ће се парити у циљу добијања бољег потомства.

ПАРЕЊЕ ДРВЕТА, излагање д. топлој влази у нарочитим инсталацијама у циљу да се увећа његова жителост или да се омекша тако да би могло бити употребљено у некој индустрији (фабрикацији Тонетовог савијеног покућства, фурнира, производње лјштина за сандуке јужног воћа итд.) или да би се стругано дрво исушило.

ПАРЕРГА (грч.), првобитно споредна Херкулова јунаштва (извршена поред 12 главних), доцније: споредни посао, мањи књиж. рад.

ПАРЕСТЕЗИЈА (грч.), осећаји изазвани необичним унутарњим дражима, нпр. осећање као да нам је кожа покривена дијаком, да нас сврбе кости, зуби итд.

ПАРИ → ал пари, паритет.
ПАРИ Вилијам-Едуард (Раггу, 1790.-1855.), енгл. истраживач поларних крајева; открио Мелвилово Острво и Велингтонов Мореуз.

ПАРИСТАЈНИ ОРГАН → темео око.

ПАРИЗ, престоница (2,9 мил. ст.) Фрц.; стари гал-

еко-рим. град; после Рима и Цариграда најстарији светски град; од 17. в. средиште фрц. културе, светске моде, укуса и ум.; лежи у Париском Басену, на р. Сена; најстарији део постао на 1 острву р. Сене; украшен многим чувеним грађевинама: катедрала Нотр-Дам (1163.-1235.), музеј Лувр (16. в.), већница (16. в.), краљевска палата (17. в.), ивиалидски дом (17. в.), Пантеон (18. в.), црква Маллен (1842.) олеора (1861.-1875.), Трокадеро (1878.), Ајфелова кула (300 м, 1889.) и др.; уз то велики тргови (Конкорд, с обележјем из Луксора, Де л'етуал, с тријумфалним луком и гробом фрц. познатог Јунака и др.); Јелисејска поља и многи др. широки булеварни паркови (Булоњска Шума, Луксембушки врт и др.); 1 од најстаријих унив. (Сорбона, 1254.), Колеж де Франс (1518.), в. шк. за мостове и путеве, рударство, аеронаутику, друштвене науке, трг., ум., в. ратна вика, конзерваторијум и др.; акад. наука и многи научни заводи: музеји (Лувр, Луксембушки и др.); нар. библиот. (преко 4 мил. св.); бот. и зоол. врт и др.; раскршница многих жел. путева, подземна жел., пристаниште с кејовима и мостовима на Сени; средиште модне инд. (галантерија, накит, парфимерија, сапун), инд. играчака, гуме, хартије, ткета., коже, машина, аутомобила, авиоплана, бицикла, оружја, инструмената, хем. и др.; јако развијена трг. с берзом и др. Париско зеленило, ацето-арсеническа со бакура, употребљава се за уништавање ларви комараца-маларицара; меша се с прашином у сразмери 1:100, па се том мешавином посипа водена површина, где се налазе ларве; за 100 м² водене површине довољан је 1 л. мешавине; мада веома отровна за ларве, не тргује рбе и др. корисне водене животиње; јетвино и нарочито употребљава се текуће воде; не треба га примењивати на ветру или киши, јер је дејство слабије; код нас се често употребљава у борби против комараца. **П.** комуна → комуна. **П.** конгрес. свазан да ликвидира кримски рат, завршио рад п. миром (30./3. 1856.), којим замењен протекторат Рус. над Србијом гаранцијом свих сила за срп. самоуправу; **П.** Гора, према изјави тур. посланика, сматрана као саст. део Тур; султан се обвезао на реформе у корист хришћ. Дунав проглашен међународном реком и забрањен пролаз ратним бродовима кроз Босфор и Дарданелс. **П.** конференција мира, имала да ликвидира светски рат; зове се тако, јер сви уговорачи радили у **П.**, док су уговори формално закључивани у његовој околини; с Немцима у Версају, с Аустр. у Сен-Жермену, са Буг. у Неију и с Тур. у Севру; преговори почели 18./1. 1919., а последњи мир с Турском потписан 10./8. 1920.; председник наше делегације на тој к. био Н. Пашић. **П.** плаво → берлинско плаво.

ПАРИЈА (тамилски), најнижи друштвени сталеж ван каста у Индији, лишан свих верских и социј. права; с њим и сам додир скривати, стога им забрањено да живе по вароцима; фиг.: човек занемарен и презрени од свих.

ПАРНК (грч.), у ср. в. земљорадник који припада цркви или неком властелину.

ПАРНИЈЕ (грч.; приче), одељци узети обично на Ст. завета, читају се у прав. цркви на вел. вечерњи и водосећењу.

ПАРИЗИ Вуззепе (1729.-1799.), ит. песник, познат нарочито по свом дидактично-сатиричном смену Дан, у којем са много духа и fine проијне описује беспосличарски и раскалашни живот савремене ит. аристократије; написао и већи број краћих песама од којих најпознатије Оде.

ПАРИРАТИ (лат.), у мачевању: одбити ударац.

ПАРИС 1) најлепша Тројацац, 2. син краља Прија-

ма и Хекубе, кога отац, због пророчанства да ће он проузроковати пролаз Троје, оставио на брду Иди; тамо га прво дојила 1 медведица, а затим усвојио неки пастир; кад је одрастао **П.**, се оженио лиямом Еноном; док једном чувао стадо, пред њега изишле богиње Јунона, Минерва и Венера и замолиле га

да донесе суд која је од њих најлепша; кад он означно Венери, ова обећала да ће му дати најлепшу жену на свету; касније се **П.** помирио с оцем, који га послао у Грц.; **П.** тамо украо Јелену, жену краља Менелая, и тако изазвао тројански рат; при осуди Троје радио смртно Ахила у пету, али и сам рањен отровном стрелицом и од тога умро. (На сл.: суд **П.**, слика Рубенса.) 2) **Гастон** (1830.-1903.), фрц. филозоф и историчар књиже., дао јак потетрек студијама ср. в. и романтизису у Фрц. **ПАРИТЕТ** (лат.), метални паритет новца, број који кажује колико јединица новца једне врсте садржи исто толико чистог метала колико и познати одређени број друге врсте; нпр. у 37735,85 д. у ваздуху има чистог злата колико у 18963,53 фрц. фр. у зл. или у 12627,63 шт. лира у зл.; или: у 100 зл. д. има злата колико у 33,46 лира у зл. или 4,95 фр. у зл.; ови бројеви су парн (једнаки). **Паритетни поступак** → национални поступак.

ПАРИЦИД (лат.), оубиство.

ПАРК (англ.) 1) попуњен затворен простор у парку или њиве за постављање. 2) посебна биљна формација; када се јавља шума у савани или по странама речне долине. 3) тргови, коли и др. војничка оруђа смештена на једном месту. **Паркрати** 1) пољни паркове у граду. 2) поређани возила на одређеним местима на градским трговима или улима. **ПАРКЕ** (Мојре), 3 античке богиње судбине (Клото, Лахези и Атрона) које предум конач живота.

ПАРКЕР 1) Хорацио (*1863.), амер. композитор, органист, проф. конзерваторијума у Њујорку; компоновао: хорска дела с оркестром, црк. хорове, кантате, песме, опере Мона и Земља бајки, увертире, симфоније, камерна и др. дела. 2) Цицберг (*1862.), енгл. писац и политичар; у романима описао живот фрц. насељеника у Канади; писао сонете и пропагандне списе; збирка новела: **Пјер** и његов народ. **ПАРКЕТ** (фрц.) 1) под од дрвених квадратних плоча са странама 50-70 см или од узаних дашчица, најчешће од храстоvine или буковине, које се праве стругањем на жив руб у дужини од 20-30 и шир. 4-12 см; ридишу се у нарочитим машинама и дају им се утор и перо. 2) предња седница у поз. партеру. 3) ограђен простор сличноста облика у средини берзанске дворане, у којим сензали посредују при закључивању послова (→ кулиса).

ПАРКИВ Миховљ (17. в.), алатар и сликар, радио фреске у Новој цркви у Шибенку.

ПАРКЛАНДШАФТ (нем.), отворени предели с издвојеним забранама.

ПАРЛАМЕНТ (фрц.), у Енгл. прво феудални сабор, а затим прво пар. представништво; у Фрц. све до револуције највиши држ. судови, а после револуције нар. представништво; данас уопште: скупштина изабраних нар. посланика за целу земљу, која доноси законе и утврђује држ. буџет. **П.** Лути, последњи п. који је створио (1840.) енгл. краљ Чарлс 1; заседао 13 г., осудио на смрт министре Страфорда и Лода, а затим и самог краља; Кромвел и његова удала пушкариште (окрши п.), па га онда сасвим распустио 1653. **П.** париски, највиши држ. суд који уносио краљеве узаконе и своје протокале и тим им давао силу закона. **Парламентар**, изасланик у непријатељску војску ради преговора о прекиду непријатељства, примирју. **Парламентарар**, члан парламента. **Парламентаризам**, појат. систем који тражи да посланици додекупе држ. власт; буде парламент из чије се вољне бира влада. **Парламентарни**, који се односи на парламент, који одговара реду што вреди за парламент.

PARLANDO (ит.), у стилу говора, декламујући (у музици).

ПАРМА, град (71 000 ст.) у области Емилији (Ит.), ст. келтско насеље; катедрала (12. в.), баптистеријум (12.-13. в.), унив. (1512.), в. ум. шк.; јнд. свиле и керамике.

ПАРМА Виктор (1858.-1924.), слов. композитор; био диригент гледалишца у Марибору; компоновао опере, оперете, оркестарска дела.

ПАРМАЗАН (по Парми у Ит.), врста спра, добива се из полуобрава млека те је полумастан; у промету у вел. колудовима (30-40 кг) са црном кором (премазан чају), на пресеку жућкаст, тврд, али се лако ломи; укуса оштра и пикантна; разне старости (ари и до 4 год.); употребљава се нарочито као зачак у јелима.

ПАРМАЧЕВИЋ Стјепан (*1886.), публицист, уредник загреб. **Ријеч**; писао и књиј. и поз. критике и путописе из сл. и балк. земаља.

ПАРМЕНИД (око 540.-460.), грч. филозоф елеатске школе, учитељ Зенона.

ПАРМЕНИОН, макед. војсковођ из 4. в. пре Хр.; убијен у Медији по наредби Александра Вел.

ПАРМЕНКА златна зимска, једна од најбољих сорти јабука, пореклом из Енгл.; дрво родно, али брзо пропада.

ПАРМИЋАНИНО (право име Франческо Мадуола, 1503-1540), ит. сликар, назван по родном месту Парми, један од гл. манириста, првенствено портретист, који волео да ради вите и претерано елегантне фигуре; веома цењен од срп. сликара 19. в.

ПАРНА МАШИНА → мотори.

ПАРНАС, плани. (2457 м) у области Фокиди (Грч.),

коју антички песници помињу као боравиште муза и бога ум. Аполона; на ј. подножју рушевине Делфија, познатог храма из грч. јет. старог в. **Парнасовци** (фрц. *parnassiens*), група фрц. песника из 2. пол. 19. в., названа по зборнику *Le Parnasse contemporain*; одликују се савршенством облика, ерудицијом и објективношћу; гл. претставници: Теофил Готје, Водлер, Леконт де Лил, Теодор Банвил, Франсоа Копе, Сили Придом, Жозе де Хередија; у њиховој школи формулисана и остварена идеја: уметност ради уметности; из парнасовске аналитичке поезије изишао симболизам.

ПАРНЕЛ Чарлс Стиварт (1846-1891), ирски државник, творац ирске странке за хом-рул; радио на деоби земље лордова ирским земљр.

ПАРНИ КОТАО → пара.

ПАРНИЦА, поступак на суду ради судског признања извесног права које једном лицу друго спори. **Изазивачка ил. судски поступак** изазван захтевом једног лица да суд утврди да ли на њему леже обавезе или терети, или да ли је оно одговорно за неправу која му се ван суда приписује. **Одуговлачење п.**, суд овлашћен да сузбија; по грађ. поступку суд може поједине парничаре и њихове заступнике због намерног о. п. казнити новчаном казном. **Прекуп п.**, забрањен адвокату (не сме прекупити п. коју у име клијента код суда води), стога што би могао уверити клијента да нема право и јевтино откупити п., или је навлази тога ради одуговлачити. **Парнични трошкови**, до пресуде свака п. страна сноси претходне трошкове које је произрочавала својим п. радњама, а обе стране заједнички сnose трошкове којима обе дате повода или који се предузимају у интересу обеју; у пресуди суд одлучује о висини и накнади п. т.; обично се страна која спор изгуби осуђује на накнаду противној страни свих трошкова потребних ради одбране њеног права у парници; ако свака страна делимично победи, трошкови се или пребијају или ерзмерно деле; уопште п. т. одмеравају се по служб. тарифи за награде адвоката, ако ова постоји; ако се не побија судска одлука о гл. ствари, одлука о п. т. може се побити само рекурсом; п. т. се обезбеђује или полагањем готовог новца или одређених хартија од вредности, у крајњем случају интaбулисaњем искрeтнина (чл. 142-163. Грађ. суд. пост.).

ПАРОБРОД, брод теран парном машином која је или сапмна, с неколико цилиндара, или турбина; 1. п. изradio Пален, 1707; бродари га из зависни развили; усавршио га Роберт Фултон (1807.) и преловно Хадзонов Залив, код Њујорка, а 1. путнички п. у Енр. био »Комет« (1812.); први п. били на токовне; данас највећи путнички п. имају по 79 000 и више бруто рег. т. («Нормандија», «Квин Мери»).

ПАРОДИЈА (грч.), прерада озбиљног књиж. дела с потсмешљивом тенденцијом (нпр. Артилерја рустика од Бране, према опери Кавалерија рустика од Масканија); изопаченост неке идеје или дела.

ПАРОЈАК, рој добијен од првенца (1. рој кошница из једне год. у току 1 лета).

ПАРОКСИЗАМ (грч.), поострење, највиши степен јачине неке болести, страсти, осећања.

ПАРОЛА (фрц.), лозинка, тајна реч која се мора рећи за улазак у вој. круг или завернички локал (одзив); карташки израз кад се жели поновити иста карта; реч или реченица која служи као девиза.

ПАРОНИМИ (грч.), речи сродног постања, нпр: говор, говорити, говорник, разговор, договор.

ПАРОС, острво у групи Киклада, са земљиштем састављеним од гнајса и мoнних наслага кречњака и жпца од мрамора, употребљаваног ба ум. дела старих грч. вајара.

ПАРОТИТИС (грч.) → заушњапи.

ПАРОХ (грч.), у хришћ. цркви свештеник који управља парохијом; врши све обреде и богослужења, води бригу о напретку цркве; поставља га еп.; у срп. прав. цркви добива сталност по положеном испиту. **Парохија**, најмања црк. управна јединица, којом управља парох (200-500 домова); зове се и нурија; код кат.: жупа; више п.: епархија.

PARS PRO TOTO (лат.), стиска фигура у којој део замењује целину; сто глава (место: сто људи).

ПАРСЕВАЛ Аугуст (* 1861.), нем. инж.-мајор, проф. високе тхн. шк., конструктор дирижабла механике конструкције (1901.); гл. дела: Механика птичјег лета. Моторни балон и летела машина.

ПАРСЕК, мера за удаљеност звезда стајаица; једном п. одговара паралакса величине 1" = 206265 полупречника земљине путање = 3.25 светлосних год.

ПАРСИ, Персијанци, Гeбри, Персијанци присталице ст. Заратустрине рељ.; у самој Перс. око 9000; живе у Пр. Индији.

ПАРТЕНОГЕНЕЗА (грч.), измењен вид полног размножавања путем неоплођених јајних ћелица способних за ембрионално развиће, доста распрострањена код извесних биљних и живот. група, особито зглавскара; може се комбиновати са нормалним полним размножавањем у типичну генерациону сммену (→ хетерогенеза); треба разликовати **нормалну п. од факултативне** (код пчела, нпр., где су неоплођена само јаја из којих се развијају трутови); партеногенетична јаја могу имати нормалан (диплоидан) број хромозома или редукован (хаплоидан); у последњем случају из њих се код животиња развијају увек м. јединке; п. се може и експериментално изазвати (нештачка п.); доказ да оплођавање није неопходан услов за ембрионални развој јајне ћелице. **Партенокарпија** (грч.), образовање плода без оплођења јајета; такви плодови обично немају семена; нпр. врсте гроздја, смокава, краставаца, баџана, и др.

ПАРТЕНОН, чувени грч. храм атичко-дорског сти-

ла на Акропољу у Атини, посвећен Атини Партенос; периптерос (с 8X17 стубова) монументалне конструкције и савршених пропорција; подигнут 435. г. пре Хр. за време Перикла; дело арх. Иктиноса и Каликратеса; радovima руководио и изradio скулптуре Фидија; за време Турака преобраћен у џамију, пошто га већ Византинци претворили у базилику; дошницe порушен; али углавном реставрисан.

ПАРТЕНОПЕЈСКА РЕПУБЛИКА, образована у ј. Ит. у доба фрц. револуције (23./1. 1799.); име добила по ст. грч. називу града Напуља (Parthenopore); трајала неколико месеци (до 21./6. 1799.).

ПАРТЕР (фрц.), приземни простор, приземље; седишта у приземљу позоришта, чији се предњи редови зову паркет.

ПАРТИЗАН (фрц.), присталица неке партије или човека; учесник партизанског ратовања. **Партизански рат**, четничко ратовање, са сталним узнемиравањем непријатеља изненадним нападима, кварињем мостова и путева.

ПАРТИЈА (фрц.), полит. странка, удружење људи с истим погледима на управљање државом; свака од парничких страна; група људи, животиња или робе отздржављених заједно; једна игра карата, шаха и др.; део муз. комада за једног извођача; при склапању брака: младожења или млада (начинити добру п.: он је добра п.).

ПАРТИЈА, Партијена, ст. име Корасана; среднште парћанске државе.

ПАРТИЈАЛНИК, главна књига, салдо-кoпти, књига текућих или отворених рачуна, у којој сваком пословном пријатељу отворена нарочита партија.

ПАРТИКУЛА (лат.), речница која нема самосталног значења и употребе већ иде уз др. реч, као: год, ли, не, ни, зи (њoзи), но, ти (каоноти), ка (овдека), ке (данаске), на (овдена), бо (јербо); већином се пишу заједно. **Партикуларан**, делимичан, посебан, засебан, појединачан. **П. акцент** → акцент. **П. право**, које у примени само у једном делу државе: у Југосл. поједине покрајине имају своје п. и, и имаће га док се не изведе потпуно изједначење закона. **П. суд**, у логици: суд којим се у предикату исказује нешто о једном делу појма субјекта дoтaчнoг суда, нпр.: Понеки људи су учени. **Партикуларизам**, тежња појединих делова једне држ. заједине да што већом самосталношћу.

ПАРТИТИВАН (лат.), који дели, означава деобу. **П. генитив** → генитив.

ПАРТИТУРА (ит.), преглед једне композиције исписане, односно отштампане тако да су гласови или инструменти један испод другог на 1 страни, што омогућава да се п. прегледно може да чита и разуме; инструменти у оркестарској п. иду одређеним редом: флаута, обоа, кларинет, фагот, хорне, труба, лoзауне, ударачки инструменти, хор (ако га има у делу), 1. и 2. виолина, виола, виолончело, контрабас; ако се број инструмената увећава, и п. ће имати више редова.

ПАРТИЦИП (лат.), у лат. и ром. језицима радни глaг. облик с придеским особинама (родом и променом по падежима); у нашем језику се задржао непромењив, као прилог (идући путем задрема; доплавши кући, одмах заспа); погрешно је мењати га, као нпр.: зраци залазећег сунца = зраци сунца на заласку.

ПАРТИЦИПАЦИЈА, учешће у подели добити. **Партиципирати**, учествовати, суделовати.

ПАРТНЕР (енгл.), друг, учесник, судруг, нарочито у игри.

ПАРТУС (лат.) → порођај.

ПАРЉАНИ, ст. скитски народ, настањен ј. од Хирканије; у 3. в. устали против Селеуковаца и образовали државу која се протезала од Еуфрата и Касписког Ј. до р. Инда, и трајала од 255. пре Хр. до 226. по Хр.; уништно је цар Трајан.

ПАРУЗИЈА (грч.), други долазак Христов пред страшн суд.

ПАРФЕМ (фрц.) → мирис. **Парфимерија**, збирно име за све смешне мирисних материја, које могу непосредно да се употребе, односно које имају трг. паковање; производи у п. су обично алкохолни раствори прир. и синтетичких етерских уља.

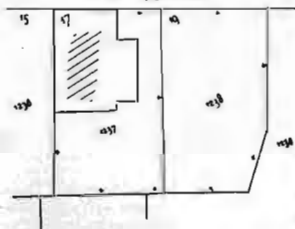
ПАРФОРС-ЛОВ (фрц.), начин лова, био уобичајен у отменом друштву, нарочито у Фрц. и Енгл.; животињу (обично јелена) гонили би керови (копови), а иза њих би јахали ловци и прогонили дивљач све док не сустане, онда би је обично најстарији ловац убио ловачким ножем (→ халали); данас та врста лова велика реткост.

ПАР-ФОРФЕ (фрц.), кад спортска екипа не наступи на време на првенственом такмичењу, губи утакмицу без борбе, с резултатом 3:0 у фудболу, 6:0 у хазици.

ПАРХЕЛИЧНИ КРУГ око Сунца и Месеца → хало.

ПАРХЕТ → бархет.

ПАРЦЕЛА (срлат.), мали комад земљишта, деоница.

Чити на катастарском плану; нико не може располагати делом свог земљишта пре п.

ПАРЦИЈАЛАН (лат.), делимичан. **П. облигација** → генерална облигација. **П. нагон**, нагонске снаге које узлазе у састав једног сложеног нагона (тако по С. Фројду сексуални нагон нормална човека састављен је од п. н.: садизма, мазохизма, ексхибиционизма, фетишизма итд). **П. тонови** → аликвотни тонови.

ПАРЦИФАЛ (Parzival), јунак истоименог витешког романа пуног авантура, од Волфрама Ф. Ешенбаха (поч. 13. в.), по фрц. изворима; незадовољан вите. ставом, П. тражи и кроз искушења налази идеал небеског царства на земљи, чији је символ чудотворни камен «в. грал»; Вагнер га обрадио у муз. драми П.

ПАРЧ 1 Јозеф (1851.-1925.), нем. географ; испитивао Грч., Шлезвију, ср. Евр. 2) Карл (* 1855.), хирург и зубни лекар у Бреслави; описао типичне операције у устима и на вилицама; његови методи операција циста примењују се у целом свету.

ПАРЧИЋ Драгутин Антон (1832.-1902.), Фрањевац, теолог, обновитељ и преподатељ хрв. глагољашке књижевности, лексикограф; у литургиске књиге увео чист ст.-прк.-сл. језик; дела: Глаголашки мисал, Додатак к мисалу римско-словенском, Талијанско-хрватски и Хрватско-талијански речник.

ПАС (Canis familiaris, фам. Canidae), домаћа животиња, по зоол. особинама сродна долију, ј.-афр. шакалу, вуку и лисици, припитомљена још у неолитику и распрострањена по целом свету заједно уз човека; прилагођавањем разним приликама, искористишавањем у разне сврхе, дресирањем и одабирањем, људи успели да створе око 200 разних раса, различитих по спољном облику, тежини (1-100 кг) и висини (25 см-1 м); по намени пси се деле на: **опчарске**, **чуваре** (кућни и планински), **ловачке**, за вучу и луксузне; по општем спољном изгледу (сразмерности) разликују се: **сразмерни**, код којих се сразмерне све 3 димензије (висина, дужина и дебљина); **издужених линија**, дуги и високи, а узани и танки (хргови); **скраћених линија**, чија дужина несразмерно кратка у односу на висину и дебљину (булдози); **кратконоги**, нормално развијена тела, али несразмерно кратких ногу (јазавичари).

Војни п., **ратни п.**, обучени п. пдементитје расе; за време рата се употребљавају за одржавање везе између растурих предњих делова са позадином; извештаје носе у нарочитим кесицама или кутијама привезаним око врата. **Ловачки п.**, помоћник у лову; према способностима разне врсте: зечари, птичари, јазавичари, лисичари, п. за лов на дивље свиње итд.; према терену: за лов на води, на суку, по јазбинама; према начину рада и техници лова: жакаши, гонитељи, за лов стајањем, за лов на брзину (сами хватају дивљач); за поједине врсте и начине лова одгајиване нарочите расе л. п. које по својим физ. и душевним особинама најбоље одговарају сврси, нпр. с дугом длаком (да слободно улазе у hladну воду), са кратким ногама (за лов по јазбинама); имају чупо мириса веома развијено: једни њуше по ваздуху, др. по земљи.

ПАС, Велики и Мали, 2 сазвезја, први ј. од небеског екватора на 100°, а други с. на 110° ректасцензије; највећа јазична звезда В. п. Сириус, а М. п. Прокон; обе звезде 1. прив. величине.

ПАСАВА, град (25 000 ст.) и пристаниште на Дунаву у Д. Банарској, недалеко од ушћа Ина у Дунав (ј. Нем.); катедрала (1880.), музеј, библиј.; инд.: коже, хартије, порцелана, машина, пива.

ПАСАДИНА, варош (75 000 ст.) у Калифорнији (САД), недалеко од Јос Ангелеса; трг за воће.

ПАСАЖ (фрц.), пролаз, кланац, канал; у муз. пролазна фигура, украс.

ПАСАКАЉА (ит.), инструментална композиција карактера игре у такту 3/4, а у лакном темпу и с остинато басом; налази се у свитама на крају.

ПАСАНТИ (фрц.) → адвентивне биљке, које се местично и само привремено (обично у близини пристаништа, слагалишта, инд. центара и сл.) развију из случајно пренесеног семена; већином не налазе повољне услове и стога убрзо опет ишчезну. **ПАСАРГЕ Сигфрид** (* 1867.), нем. географ, проф. унив. у Хајлбургу, испитивао Ј. Афр. и Венецуелу. **ПАСАРИЋ Јосип** (* 1860.), проф. и књижев.; био новинар, уредник *Обзора* 1893.-1905.; написао много књижев. оцена и чланака.

ПАСАТИ (хол.), стални приземни ветрови, који дувају између 30-35° с. или ј. геогр. ширине према екватору; на сев. полулопти имају правац СИ-ЈЗ, а на јужној ЈИ-СЗ; условљавају их смањен притисак на полутору услед уздицања топлог ваздуха и повишен ваздушни притисак око 30° геогр. ширине; услед спуштања хладног ваздуха у том правцу; пошто долазе из виших у ниже геогр. ширине, загревају се и не дају влагу и талoге; чак и при прелазу с мора на копно талoге изливају не у равницама већ у план. крајевима кад се почну пењати и расхлађивати; с. и ј. п. одвојени су око екватора појасом ками. **Пасатна прашина**, донета ветром, суха или у капљицама кише и снега (→ блатна киша).

ПАСИВ (лат.) → трпљо стање. **Пасива**, десна страна биланса; попис свих дугова и обавеза једне лично-сти или установе; наследници наслеђују и активу

и п.; ко жели да се оградн од п., мора се примити наслеба с пописом, тако да одговара за п. само до висине примљене активе. **Пасива**, нерадан, лењ, неотпоран, који трпи, који мирно посматра, а ништа не предузима, не учествује у неком послу, политици. **П. одбрана**, средства која самим својим присуством служе за одбрану од напада из ваздуха: ваздушне мреже (защитни балони), камуфлажа и закони. **П. отпор**, **п. резистенција**, метод одбране од јачег противника без употребе силе, уствари формално покораваше законима, али њихово стварно саботирање: када радници одн. чиновници, не ступајући у отворен штрајк, раде тако споро и развучено као да уопште не раде. **П. потисак од земље** → потисак од земље. **П. трг биланс** једне земље: кад увоз надмашује извоз. **П. изборно право**, право бјати биран за нар. посл. **Пасивизам**, учење по којем се на живот човека, његову културу и ист. не може утицати вољом појединца, ни група, јер их сматра за производ неке више силе, објективног духа, прир. закона итд. **Пасивност**, непокретност, нерад, лењост.

ПАСИГРАФИЈА (лат.-грч.), универзална азбука, азбука појмова помоћу симбола као што је замишљали Рајмундус Лулуз, Лајбниц и како је сад замишљају логистичари.

ПАСИЈА, **пасион** (лат.) 1) страст; предмет љубави. 2) мука, страдање; страдање и смрт Христова; још у 4. в. читана у кат. пркви еванђеља која описују страдања Христова; од 12. в. јављају се уместо једног читача тројица: први претставља евангелиста, други Христа, трећи сва остала лица; читање било у духу принципа грегоријанског певања (хоралне п.); у 15. в. текет п. компонован у стилу мотета, тј. вишегласно (мотетске п.); код њих хор претстављао народ, а поједина лица певали солисти; 3. облик п. у којем спојени солистички елементи хоралних и хорски елементи мотетских п. дали у синтези драмску п.; чувени композитори п.: Шниц, Тулпијус, Шуцл, Јохан Себастијан Кајзер, Телеман и, нарочито, Бах. **П. игре**, духовне нар. претставе у којима се драматски претстављају Христова страдања (→ Оберамергау). **Пасноирац**, ко има пасију, јаку страст за нешто.

ПАСИЈАНС (фрц.), ређаше карата с врачањем ради разонобења.

ПАСИРАТИ (фрц. преко нем.), пропутовати; проћи мимо, мимоћићи; бити оношљиво, надржљиво; десити се, догодити се; у ногомету: додати лопту неком од својих другова; протерати кроз сито, нпр. воће, поврће.

ПАСИФЛОРИН, фабр. лек, мрка течност, која садржи дејствене састојке биљака *Passiflora incarnata* (→ цвеше страсти), *Salix alba*, *Crataegus oxycantha*; употребљаван се код неких живчаних болести.

ПАСЈАКОВИНА (*Rhamnus*, фам. *Rhamnaceae*), шибље или дрвце, зимзелено или листопадно; већином у сев. хемисфери, ређе у тропским пределима и у умереној ј. хемисфери; око 100 врста; у Југосл. око 11; веома позната *Rh. frangula*, шумско листопадно дрво с плодом коптуницом; плод, лишће и кора дају боју; на Јадр. Приморју расте зимзелена врста.

ПАСЈАЧА, план. (894 м) ј.-јз. од Прокупља (Моравска Бан.).

ПАСКАЛ Блез (1623.-1662.), фрц. филозоф, математичар и физичар: мислилац код којег складно развијени и уједињени јасан математичко-научни дух са дубоком религиозношћу; још у 16. год. написао расправу о коњичним пресецима, а био 1 од првих који уочио и проучавао проблеме из комбинаторике и рачуна вероватноће; гл. дела: **Мисли о религији**. **Вештина убеђивања** и др. **Паскалов принцип** (закон), исказује да се притисак у течностима (и гасовима) преноси на све стране подејнако услед јаке покретљивости течних (гасних) делница; примењен код хидрауличне пресе. **П. пуж**, равна крива 4. степена, која настаје кад се из 1. тачке круга повуку сечнице и на њима из друге тачке пресека пренику круга, настаје криволинија. **П. троугао**, аритметички троугао (→ биномни образац).

преноси стална дуж; кад је та стална дуж једнака пренику круга, настаје криволинија. **П. троугао**, аритметички троугао (→ биномни образац).

ПАСКАЛИ Бовани (1855.-1912.), ит. песник, проф. унив.; после Кардучија најпознатији песник ит. новнје књиж.: дао више збирки песама, од којих најпознатије **Мање песме**, **Оде** и **Химне**; поред тога написао и више расправа из ист. књижевности и издао неколико шк. антологија.

ПАСКАЛИЋ (Pasquali) 1) Јудовик, песник из Котора; певао на ит. и лат. језику и издао своје песме у Вен. (1549.). 2) Шимун, писац из Котора, хуманист.

ПАСКВАЈ син Михајлов (15.-16. в.), архитект, радио у дубровачкој луци и на грађевинама Дубровника. **ПАСКВИЈА** (фрц.), грдња, клеветаше, обично у непотписаном писму или у штампаном спису.

ПАСКВИЦА, разводник (*Solanum dulcamara*, фам. *Solanaceae*), повијуша. одрвешена (само на крајевима зељаста) стабла, ерцста листа, плава, ређе бела или ружичаста цвета, слична кромпировом; плод овална, сјајна, црвена бобица која виси наниже, расте по влажним шумама, у шибљацима, поред потока, на влажним ливадама; распрострањена у Евр., Аз., С. Афр.

ПАСКЈЕ (Pasquier) 1) Етјен (1529.-1615.), фрц. правник и писац; кас

истакнут хугенот борио се противу кат. лиге за владе Анрија III и IV; гл. дела: **О Француској** (врста енциклопедије) и **Писма**. 2) Етјен-Денис (1767.-1862.), фрц. државник из доба јулске монархије; оставио занимљиве **Мемоаре**.

ПАСКЈЕВИЋ Иван (1782.-1856.), рус. маршал; учествовао у борбама с Турцима (до 1812.); одликовао се код Смоленска и Бородина, заузео перс. део Јерменске с Ериваном (1827.) и освојио Карс и Ерезурум (1828.-1829.); после угушења пољ. побуне (1831.) наименован за гувернера Пољ.; за време мађ. буне командовао корпусом који Никола I послао у помоћ Аустр. (1849.).

ПАСПИРЕ, визуелне појаве у свести које се јављају непосредно после опажања неког предмета, чим затворимо очи, и то или у истој боји у којој је опажан предмет (позит. п.) или у њој комплементарној (негат. п.).

ПАСМА, балван или гвоздена шипка на дну брода изнад → ребара; иде напредо са кобилцом од прамца до крме.

ПАСМИНА, живот. или биљни примерци једне врсте с нарочитим особинама које се преносе и на потомство.

ПАСОМЕТАР (лат.-грч.) → педометар.

ПАСОС Џон Родерико (* 1896.), амер. писац. соц. романа: **Кроз Манхатан**, **Три војника**.

ПАСОШ (фрц.), путна исправа коју држ. власт издаје, под извесним условима, својим држављанима за слободно путовање у иностранство; дипломатском особљу даје Мст. иностр. дела дипломатске п.; давањем → визе 1 држава дозвољава носиоцу п. улаз у њену територију; држава увек има право да улаз забрани; у циљу олакшања међунар. промета, Друштво народа препоручило државама да одустану од прегледа п. на границама; у извесним државама зап. Евр. тако и постпано; улаз слободан и надзор над странцима се врши на други начин. **Сточни п.**, званични документ, уверење о својој и здрављу ст.; издаје оп. власт; по Зак. о сузбијању и угушивању с. зараза за све домаће животиње, које се гоне на пијаце, изложбе, утакмице итд.; сопственик мора имати с. п., који се код продаје преноси на купца.

ПАСПАРТУ (фрц.), кључ који отвара више брава; оквир од картона за слике разне величине.

ПАСПИЈЕ (фрц.: passeried), фрц. игра бржег темпа у такту 3/4, 3/8.

ПАСТА (ит.) 1) тесто, тестенина, разне врсте резанца. 2) хем. средство за чишћење нпр. зуба, ципела и др.

ПАСТВА, у прав. цркви назив верхих, хришћана, у односу према пастирима, тј. свештеницима.

ПАСТЕЛ (ит.), слика начињена нарочитим, разнобојним кредама, «пастелима» које се праве од боја у праху с додатком гуме разблажене водом; да се прах од боја не распе с картона на којем је изведена слика, учвршћује се прскањем нарочите течности, фиксатива; пастелски тонови имају ретку свежину и особиту лепоту, какву не достижу уљење слике; најчувенији фрц. пастелисти 18. в. Јатур и Пероно, а од модерних Дега.

ПАСТЕР Луј (Pasteur, 1822-1895.), фрц. хемичар.

отац бактериологије; значајни радови о алкохолном врењу, антраксу, колери; пронашао начин лечења беснила (Пастерови заподи), осн. Пастеров. института у Паризу. **Пастеризовање**, конзервировање животних намирница загревањем до тмпт. на којој микроорганизми угну, односно на којој ензима губе своје дејство, а намирнице не губе укуса нити мењају састојке; пронашао Пастер. **П. млека**, врши се кувањем 30' на тмпт. од 63°, па онда брзим хлађењем на тмпт. од 8° (високо п. на тмпт. 85-90° у току неколико

секунада до 1°). **П. вина**, има за циљ убијање ферментних гљивица, за што довољна тмпт. 55-60°, а за бактерије 83-85°; трајање 3-15'; пастеризује се и шира, али на вишој тмпт. Пастеров завод, који Пастер основао у Паризу пред крај свог живота за бактериолошка испитивања; код нас установе у заједници с хиг. заводима у којима се дају превентивне инјекције против беснила.

ПАСТЕРЗЕ, највећи ледник на Високом Тауерну (И. Алпи, Аустр.), дуг 10,4 км.

ПАСТЕРНАК Борис (*1890.), рус. песник и писац романа у стиховима (Спекторски, Поручник Шмит) и новела (Писмо из Тула, Ливерово детињство).

ПАСТЕТА (сп.-лат.), ситно исецкано добро зачињено месо, сир или гунчија дигерица, умотано у нарочито спремањено тесто које се листа.

ПАСТИЈА (лат.), компримован прашак; лек у виду малих кружних колачића да би се лакше узимао.

ПАСТИР, чобанин. лице које чува стоку; код старосрпских група веома уважен, јер се за тај посао траже снажна и храбра лица; мања стада чува по 1 п., већа по више њих, и онда се деле према врстама стоке: говедар, овчар, козар, свињар. **Пастирско песништво**, јавља се у грч. књиж.; Теокрит, песник идиле и еклоге, био узор свих каснијих песника; под његовим утицајем рим. песник Вергилије певао еклоге и буколике; у 3. в. после Хр. у Виз. написан п. роман: Дафије и Клоја; у ирској поезији фрц. трубадура има елемената нар. п. песама; п. нарочито цветало у доба ренесансе; у лирци, драми (→ пасторала) и роману: Тасо (Аминта); Гварини (Верни пастир), Гундулић (Дубравка); п. романи: Монтемајор (Дијана), Зоранић (Планине), Сидни (Аркадија); у 18. в. створена реалист. идилна **ПАСТИРИЦА**, птица → пласка.

ПАСТИЧИО (ит.: pasticcio), муз. састав који садржи арије, дуете и др. делове из дела разних композитора.

ПАСТО, варош (30 000 ст.) у држави Колумбији (Ј. Амер.).

ПАСТОЗНО (ит.: pastoso = као тесто), у сликарству начин сликања, који се састоји у слагању дебелих слојева боје ради постизања веће пластичности и светлосних ефеката.

ПАСТОР (лат.: пастир), свештеник, нарочито протестантски; прот. црква нема тајне свештенства, али се бира и молитвено посвећује лице за вршене богослужења и проповедања; управља само духовним стварима; надзор над п. воде сениори, преносити и суперинтенденти.

ПАСТОРАК, законито дете једног супруга из ранијег брака; п. није ни по крви ни грађански еродник; очух или маћеха немају никакву власт над п. и не могу му бити староци.

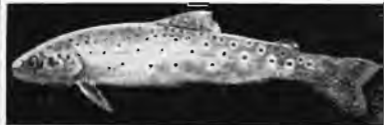
ПАСТОРАЛ (лат.) → биск. штап, палица.

ПАСТОРАЛА (ит.), поз. дело у којем гл. лица пастири и пастирке (→ пастирско песништво); у игру се често мешају митол. личности, виле, сатири, Бенера, Дијана, Купидон итд.; понекад п. алегорија која слави каква догађај из живота високих личности; постала у доба ренесансе, цветала у 16. в. и негована све до 18. в.; неколико важних питања итд. фрц. и енгл. дали у том роду дела пуња духа и љубности, али их било и натегнутих и отужних; код нас у дубровачкој књиж., одмах по угледу на ит. узор, писало их неколико чувених књиж.; у 16. в. истиче се Марјан Држић, а у 17. в. Ив. Гундулић са својом Дубравком, најбољом алегоријом п. у целој дубр. књижевности. **Пасторално богословље**, практична наука о вршењу свештеничке службе. **П. (пастирске) посланице** 1) посланице ап. Павла Титу и Тимотеју, 2) данас п. епископа Пастри о важнијим догађајима и црк. питањима. **П. прстен**, који се даје бискупу и онату.

ПАСТОФОРИЈЕ (грч.), споредне одаје крај олтара у цркви за чување ствари за богослужење.

ПАСТРМА, део осушене заклање овце; угојене овце се у јесен кољу, скида се кожа, вади сувишан лој, а месо са костима се суши на диму; наш народ радо једе п. преко зрне и све до лета.

ПАСТРМКЕ (Salmonidae), грабљиве рибе витка те-

ла, често по-суге дрвеним пегима, становници хладних вода, нарочито брдских потока; лако се гаје; у на-

шој земљи већи број врста; гл. наше домаће врсте станују у водама јадр. слива (охридска п. и белвица; мекоусна главатица); у егејском и дунавском: младина.

ПАСТРНАК → паштрнак.

ПАСТРУГА (Acipenser stellatus), врста → јесетре; живи у Црном М. и Касписком Јез.

ПАСТУХ, одрастао коњ способан за приплод; због важности у коњарству о п. се старају држ. и прив. ертеле; код нас држава има своје п. по ертелема и даје их и на прив. негу; постоји обавезан преглед (лиценцирање); п. доброг соја употребљавају се за приплод; неллиценцирани се, по Зак. о унапређењу сточарства, морају штројити. **Пастушко ставиште**, одељак ертеле где се држе пастуви; ертеле у Карабореву има своје п. с. у Банатском Карловцу, а ертеле Петрово у Кутјеви.

ПАСУЉ, грах (Phaseolus vulgaris, фам. Leguminosae), једногод. хранљ. биљка;

вретенста корена, зљеста стабла, тропера листа, бела, плава или ружичаста цвети; плод вишестрмена махуна; стабло може бити ниско и жбуњасто (чувавац) или високо и повинушаво (приткаш); у-спева у умерено топлим крајевима и на плодном, дубоком, умерено растреситом, умерено влажном и довољно кречном земљишту; гл. сорте: чувавац и приткаш, крунац или ситан; зрна могу бити округла, бубрежаста, издужена, јајаста, а по бо-

ји бела, жута, првенкаста, мрка, зеленкаста или шарена; за културу најважније сорте белог зрна; у нас најважније сорте: тетовац, градинтапац, пасуљина и др.; тај се као чист усев (чување сорте) или узродично, нпр. уз кукуруз (приткаш); на 1 ха треба 40-50 кг семена, а даје 800-2000 кг зрна; култура п. најважнија од свих махуњача у Југосл.; знатне количине се трпе у земљи, а много се и извози; по извозу п. Југосл. стоји иза Рум.; у иностранству се особито тражи тетовски; Југосл. производња 1-1,5 мил. q, од чега се извози 100 000-200 000 q у вредности 30-50 мил. д. **Пасуљара** → кривач. **Пасуљев жижак** (Bruchidius obtectus), инсект тврдокрилац, 3-5 мм дуг, чија ларва буши зрна пасуља, живи у њима и тако наноси штету; има више год. нараштаја; заражања селарница треба оштити и извршити дезинфекцију зрна која се цијан-водоником или сумпор-тањеником у безмадуљном простору.

ПАСУС (лат.), коранај, корак; место, став у књижи, у говору.

ПАСХА (јевр. пасха; кинкови) 1) највећи јевр. празник (7 дана) за успомену изласка из Египта, пада 14. нисана (априла); једе се пасхално јагње, бели пасхални хлеб и горко зелье. 2) у црк. књижама **Крсна п. пазив** за Бел. Петак. П. васкрсена. Ускрс. **Пасхалија**, збир знакова и потребних бројева помоћу којих се израчунава кад ће бити Ускрс у прав. Крсно; најлакши формулу за израчунавање дао нем. математичар Гаус.

ПАСХАЗИЈА Радберт св. (786-865.), опат мап. у Корбеји (Фрц.), први покренуо спор о претварању хлеба и вина у тело и крв Христову; написао **О телу и крви Господа**.

ПАСИЈИ Лујиде (1886-1930.), буг. сликар и графичар, обрађивао гротескне еротичне мотиве.

ПАТ (ит.), код шаха положај краља који није у шаху, а не може да се крше, јер би га сваки погез довео у шах; игра завршена п. сматра се обично за нерешену.

ПАТАГОНИЈА, висораван Ј. Амер. између р. Рио Негра и Магелановог Мореуза; припада Аргентини и држави Чилеу; доста неплодна; клима све сувља и оштрија уколико се иде више на Ј; у њој живе

номадски народи и баве се углавном сточарством. Патагонци → Техуелчи.

ПАТАН, град (105 000 ст.) у држави Непалу (Аз.). **ПАТАРИНИ** → Богомилство.

ПАТАРИЦИ (грч.) 1) еп. итап, скиптар, жезал; знак еп. власти над духовним стадом; на врху 2 змије, символ мудрости. 2) дан после крсне славе.

ПАТАЧИЋ 1) Адам (1717-1784), од 1759. бискуп у Вел. Варшави, радио доста на екон., соц и култ. пољу; бавио се и музиком; изгледа да је написао 1 либрето за оперу. 2) Катарина, хрв. грофица; 1781. издала Песме хорватске на најкавском наречју; то је галантна еротика под утицајем ит. поезије; за то време редак документ световне поезије.

ПАТАЧИЋИ, хрв. властелинска породица из Загорја; баронску титулу добили 1706. а грофовску 1733.; у 17. и 18. в. дали неколико знаменитих личности; изумрли 1831.

ПАТЕЗИ, градеки и племенски старешина код ст. Халдејаца; једновремено световни поглавар и првосвештеник.

ПАТЕЛА (лат.), јденица, чашица, → кости.

ПАТЕНА (лат.) 1) у рат. пркви тањирин за хостију. 2) код прав. дијекс. 3) покривач преко св. чаше, нџира.

ПАТЕНТ (сп.-лат.) 1) јавна исправа која даје искључиво зак. право искористиња некое проналазке; код нас издаје Управа за заштиту инд. својине (при Мст. трг. и инд.); по Зак. о заштити инд. својине од 1922. може се заштитити: нов проналазак или проналазак израђен од познатих елемената, који даје неки неочекивани тх. ефект или само поступак (начин, метод), за добијање неке материје или израду некоег предмета, а ипак само материја или предмет; после 15 год. од дана пријаве, заштитени проналазак постаје јавна својина. 2) право да само проналазач може да искористиња свој заштитени проналазак; он може да уступи то право другом лицу уз матер. накнаду. 3) сам проналазак. 4) патентна писма, ст. назив за владаачке декрете; сви царски п. издати у Аустр. важе као закон уколико за територију Далм. и Слов. нису замењени другим законима; ието важило за Хрв. за време Баховог режима. Патентни инжењер, поставља се декретом Управе за заштиту инд. својине и уписује у њен спец. регистар; може постати сваки прир. инж. или архитект који има право на јавну праксу; учествује при суђењу спорова око инд. својине. П. одветник, при → Управи за заштиту својине, поставља се њеним декретом; заступа странку у споровима око одузимања, вондирења или патентна, узорака, жигова и знањања тх. природе; услови важе држављанство, свршен тх. факултет или тх. или доктор. диплома у рангу факултета. 2 год. праксе код п. о. или адвоката који се бави питањима инд. својине и докоже нарочити нешт за п. о.; закон о заштити инд. својине од 1922. предвиђа поред п. о. и п. инжењера, који учествују у споровима око п. о. П. писмо, свешта од стране државе потписан, акт којим се свима обавезује постављење извесног лица за консуларног заступника и позивају сународници да се покоравају наредбама консулар. запованим на зак.

ПАТЕР (лат.), отац, монах, редовник. **P. pascavi**; Оче, погрешно сам! (речи блудног сина). **P. familias**, у рим. праву; домаћин. **Патернитет** → очинство. **Paternoster**, Оче наш. **P. potestas** → очинска власт; у рим. праву отац у прво време имао над дететом и право живота и смрти; доцније задржао само право одобравања поступка детета, које је живело под његовом влашћу; деца су остајала и до пунолетства под р. р.; догађало се да су р. р. били рим. великодостојници.

ПАТЕР Жан Батист (1695-1736), фрц. сликар, ученик и следбеник Ватона, радио декоративне сцене из живота аристократског друштва овог времена. **ПАТЕРКУЛ** Велеј, рим. историчар из 1. в., написао јасну и концизну Кратку римску историју.

ПАТЕРСОН, град (138 000 ст.) у држави Њу Јерсеј (САД); тхст. и метална инд.

ПАТЕРНОСТЕР ДИЗАЈНИЦА, налази се стално у покрету; кабине виси на електричним влдоковима о 2 ланца (који се горе и доле воде преко нарочитих точкова) и у њих се може ући или из њих изићи на сваком спирату, без заустављања дизајнице; врата уопште нема; наравно брзина кретања мора бити мала (око 0.25 м/сек), па стога п. д. непоодне за вел. саобраћај; употреба: по надлештвима, бајкама, ређе по трг.

ПАТЕГИЧАН (грч.), који дупа у срце, узбудљив, дрљљив, осећајан, естрапан (→ патос).

ПАТИНА (лат.), промена на старинској бронзи и новцу (особито услед лежања у земљи) коју про-

узрокују киселине; разноврсна, према легури и према киселинама које делују на новац; бакарна, месингана или бронзана новац у вулканском терену добива лепу тамноплаву или зелену п., која новцу знатно повећава вредност; на злато се хвата п. у виду црвенкастих мрља и не треба је скидати; на сребро се хвата рђа, рожина и п., вш према саставу легуре и дејства земље. Вештачка п. којом се служе вајари да даду кипу антички изглед. Фаланфикаторска п. се даје фаланџама.

ПАТКА → пловке. П. дивље → дивље патке.

ПАТЛИЦАН (перс.), повртарска једногодишња биљ-

ка (фам. Solanaceae) 1) плави или модри п. (*Solanum melongena*), пореклом из Индије, једу се зрели плодови, крушне бојне загаситоплаве или љубичастосјајне површине; множи се из семена, потом расађује; 2) црвени п., рајчица, парадајз (*Lycopersicon esculentum*, *Solanum lycopersicum*), пореклом из Ј. Амер.; зрели сочни плодови црвене бојне; служе за људску исхрану; многе се из семена, а потом расађују; црвени и плави п. гаје се по целој Југосл.; просечан принос 1923.-1932. био 275 333 q (на ст.: 1 црвени, 2 модри п.).

ПАТМОС, Патино, острво (40 км² око 4 000 ст.) у Додеканеској групи; на њега Домицијан прогнао апостола Јована, који ту написао своју Апokalипсу.

ПАТНА, град (120 000 ст.) и речна пристаниште у Индији на р. Гангу (Аз.); тхст. инд., унив.

ПАТОА (фрц., patois), у Фрц. нар. говор, дијалекатски говор ван књиж.

ПАТОГЕНЕЗА (грч.), постнак болести; део патологије који проучава механизам којим узрочници болести делују на организам да би изазвали обољење. Патоген, који припада изазивачу болести.

ПАТОКА, фузелово уље, споредан производ алкохолног вреча, по саставу смеша виших једновалентних алкохола (бутил, пропил и амил) и других орг. једињења; количина и састав п. зависе од сировина које превиру и начина вреча; укус и арома алкох. пића долазе углавном од п.; у инд. алкохола п. се добија као споредан производ приликом рафинисања и служи као драгоцену сировина за добијање поменутих виших алкохола у чистом стању и израду остара тх алкохола, који имају пријатне мирисе; служе и као замена прир. воћним мрвима.

ПАТОЛОГИЈА (грч.), наука о болестима, проучава узроке и еволуцију болесних стања и абнормалних процеса органама.

ПАТОС (грч.), триљење, бол, страсна узбуђеност, џанос, осећање, афект, страст (→ патетичан).

ПАТРАС, град (61 000 ст.) у области Ахаје, на Пелопонезу, и пристаниште на Патраском Зал. (Грч.); од свих грч. пристаништа има најбоље везе са 3; извоз сухог тргов. коринте.

PATRES, множ. од лат. → pater. **Patres apostolici**, апостолски отци. **P. ecclesiae**, грк. отци. Фрц. отци до 8 в., чија дела имају нуи ауторитет у цркви. **P. conscripti**, назив рим. сенатора који нису водили војско до освајања Рима већ су у ред племића удржени пописом.

ПАТРИЈАРХ (грч.; праотац), титула праотаца јевр. народа; у хришћ. почасни назив еп. у вел. престоницама царства; на васељ. сабору тај назив дан само петорици епископа: римског (папи), цариградског, јерусалимског, александриског и антиохијског (васељенски п.). Патријархалат, у складу са старинским схватањима и обичајима. Патријархат, њ област потчињена → патријарху. 2) уређење породице и друштва у којем деца наслеђују има-

ње од оца; род се рачуна по оцу, тј. по м. крви (патрилокална породица); веома распрострањен и исто толико стар колико и супротни → матријархат.

ПАТРИЈАРШИЈА СРПСКА, осн. од цара Душана, који подигао срп. архиеп. у Пећи неканонским путем (1346.) на степен п. и изишвао тим и полит. радом против Цариграда проклетство васељенске п.; 1. срп. патријарх постао пећки архиеп. Јанићије; измирење између срп. и грч. п. изведено, пред заједничком опасношћу од Турака, тек 1375. за време кнеза Дазара; с. п. призната, али имала да се одрече свих претензија на грч. поседе, одн. на лична права грч. еп. у случају нових срп. полит. успеха; имала остати чисто српска; с. п. држала се до пада Србије под Тур. и можда нешто мало дуже; кад умро патријарх Арсеније II, пови није постављен, али се, изгледа, одржавала ипак нека веза између еп.; власт над срп. црк. добила охридска грч. архиеп. на основи ст. права, које важило до св. Саве; Срби се бунили против тога, и на челу буне био смедеревски еп. Павле; крај срп. незадовољству у том погледу учинио султан Сулејман Величанствени 1557., кад, по савету везира Мехмед-паше Соколовића, а из вниших држ. разлога, обновио пећку п.; за патријарха био постављен Макарије, брат Мехмедов; значај ове обнове био за Србе огроман: под власт пећке п. дошли сви Срби под Турцима, тј. скоро сви Срби до Будима на С и до Пожеге и Книна на З; никад срп. црква дотле није имала толики обим; под Турцима, а преко пећке п., остављено стварно уједињење Срба; п. се поштено трудила да се том тер. уједињењу дода и духовно, у смислу осећања нац. солидарности и тежње за обновом самосталне срп. државе; крајем 16. в. патријарх Јован стао на чело вел. припреме, која ишла за тим да се дигне устанак против Турака; 1 век доднје патријарх Арсеније III придружио се Аустр. у борби с Турцима и после аустр. пораза морао да се с вел. делом нар. вођа склања у Аустроју 1690.; за његовим примером пошао и патријарх Арсеније IV Шакабента (1739.); овакво држање срп. црк. великодостојника изазвало реакцију код Турака, који уместо Срба на пећку п. довели много савиљивије грч. епископе, док нису најзад, по грч. жељи, укинули 1766. и саму п. и подвргли је под непосредну власт царигр. цркве; последњи Србин патријарх био Василије Бркић; Срби много полагали на своју цркву; у А.-У. имали своју црк. аутономију; за време револуције, на мајском сабору у Карловцима 1848., Срби карловачког митрополита Јосифа Рајачића изабрали за патријарха, и цар тај избор после примио и потврдио; али власт карловачког патријарха простирала се само на Србе у Уг.; обнова с. п. с влашћу над свим Србима у уједињеној држави извршена тек после светског рата; 1. патријарх усталичен у Пећи, постао бисрп. митрополит Димитрије Павловић. **ПАТРИЈАРШИСКА БИБЛИОТЕКА** у Карловцима развијали се постепено од 18. в. и веома је богата старијим динама био управних прота Д. Руварац. **П. савет**, врховно претставништво срп. прав. цркве у пословима спољашне, матер. управе; састоји се из световних и духовних лица; председава патријарх; мајдат чланова 6 год.; састаје се сваке 2. год. или по потреби; доноси уредбе о платама свештеника, стара се о средствима издржавања целе цркве. **П. управни одбор**, врховна извршна власт над црк. самоуправним телма; извршни орган п. савета ради стално; стара се о извршењу буџета цркве, управља задужбинама, регулише приходе и расходе; чланови се бирају из п. савета.

ПАТРИК св. (373-493.), кат. апостол; заштитник Ирске.

ПАТРИМОНИЈУМ (лат.), скуп ствари, права и тета једног лица, његово имање; ствари изван п. у рим. праву биле оне које нису могле постати ничија прив. својина; делила се на ничије ствари по божанском и ничије с. по човечјаском праву. **П. св. Петра**, крајеве које франачки Пипин Мали (756.) и Карло Вел. (774.) поклонили папи; основа за папску црк. државу; ркат. тврде да још Константин Вел. поклонно папи Силвестру целу Ит.; лажни документи о том зову се Псеудосидорове декреталије.

ПАТРИОТ (грч.), родољуб. Патриотизам, љубав грађана (стан. 1 земље) према отаџбини, која потиче из нац. свести и сазнања да је отаџбина битни услов њиховог самоодржања; родољубље, домољубље.

ПАТРИПАСИЈАНИ (лат.), хришћ. јерејски модалисти (4. в.) који учили да је бог отац узео на се тело и страдао.

ПАТРИСТИКА → патрологија.

ПАТРИЦА, челични калуп у који су урезани различити облици и шаре; служи као калуп за израду предмета пресовањем.

ПАТРИЦИЈЕ Андрија, композитор мадригала из 16. в.

ПАТРИЦИЈИ, чланови рим. племићких породица, који водили порекло од неког славног претка или оснивача Рима; имали сва грађ. и полит. права.

ПАТРОКЛО, Ахилос пријатељ, убио га Хектор.

ПАТРОЛА (фрц.), одељење од 3—30 војника разних врста и јачине, према задатку. **Официрска п.** извнја непријатеља, земљиште итд.; у впов. састављена од 3 авиона, у морн. од патролних чамаца.

ПАТРОЛОГИЈА, патристика (грч.), наука која проучава живот, рад, учење и списе црк. отаца.

ПАТРОН (лат.) 1) код ст. Римљана заштитник клијената; данас уопште заштитник, обично светитељ (код прав. Срба: слава); **п. цркве** може бити и → ктитор, оснивач, који се брине о њој и има већа права. 2) **патрона**, фрц. израз за метке уопште, у народу нарочито за ловачке и динамитске. **Патронат** (лат.), у црк. праву скуп права и дужности патрона према некој црк. или задужбини; може да буде: лични, на основу личне титуле, реални, на осн. поседа извесних добара, клерикални или ланчки према том да ли је оснивач црк. или световно лице, **херидитарни**, на осн. баштинства, **фамилијарни**, кад је везан за чланове неке породице; најважније право п. одређивање лица којима треба да се дозначе бенефиције и предлагање за попуњавање; међу дужностима спада у првом реду старање око издржавања црк. и зграда. **Патронатско право**, у рим. праву: право патрона према клијенту; јавно-правни однос; данас п. п. означава прив.-правна овлашћења ктитора (добротвора) цркве према црк. (нпр. ко подигне цркву има право да буде дочекиван звоњењем, право да предлаже свештеника, да у њој буде сахрањен итд.).

ПАТРОНИМИК (грч.), име породично изведено од очевог имена, »по оцу«, нпр. Андрејевић, Богдановић, Савић.

ПАТУЉИЦИ → пигмеји.

ПАУЗА (грч.), прекид, одмор; у муз. ћутање једног или свих гласова (генерална п.) у неком комаду и знакови за то.

ПАУЗАНИЈЕ 1) спартански краљ који победио Мардонија код Платеје 479. пре Хр.; допније осумњичен да жели помоћу Персијанаца да приграби сву власт у Спарти и зајавио у храму, где умро од глади 474. пре Хр. 2) спарт. краљ за време пелопонеског рата. 3) грчки географ и историчар из 2. в.; гл. дело: *Periegesis*.

ПАУК → пауци, морски паук.

ПАУКЕ (нем.), ритмички, ударачки инструмент од коже, који се јавља у 3 величине у обиму од F-I; обично узима гл. тонове из акорда; удара се палицом, чији горњи део обложен кожом или сунђером.

ПАУЛ Херман (1846.-1921.), германист, уредник чувених *Основа герм. филологије*, граматичар; издавач (са Браунеом) *Прилога за нем. јез. и књиж.* (од 1874.).

ПАУЛ-ЕМИЛИЈЕ 1) Старији, рим. конзул, погинуо у бици код Кане, 216. пре Хр. 2) Македонац, син → 1), рим. конзул, један од вођа племићке странке у Риму, потукао макед. краља Персеја код Пидне. 168. пре Хр.

ПАУЛЗЕН Фридрих (1846.-1908.), нем. филозоф и педагог; дело: *Увод у филозофију*, *Систем етике*, *Педагогика*.

ПАУЛОВА Милада (* 1891.), проф. ист. И. Евр. и Б. П. на униу, у Прагу; објавила десет више радова из византологије и опште ист.; гл. дело: *Југословенски одбор*.

ПАУЛОВНИЈА (*Paulownia tomentosa*, фам. *Scrophulariaceae*), листопадно дрво високо преко 12 м, широка, срцаста листа и пирамидалне гроздасте цвасти; крупна, љубичаста зигоморфна цвета, типа зевалиде; чашица мрка; плод чаура; украсно дрво за паркове.

ПАУМОТУ, група острва у ј. делу Тихог Ок.; извозе копру и бисер; припадају Фрц.

ПАУН (*Pavo cristatus*), птица пореклом из планина И. Индије где живи у јатима, пренесен на З још пре Хр.; мужјак дува реп од веома лепа перја које може раширити у лепезу; нема леп глас, не једе се.

ПАУНД, тзв. енгл. фунта, јединица тежине у Енгл. = 0,453 кг, бележи се са Lb; јединица у новцу (фунта стерлинга) = 20 шилинга, бележи се са £.
ПАУНИ, ерп. привремена претоница на Косову; код ње потучен зетски краљевић Бодин (1073.), као вој устанка макед. Сл.; у њима чешће боравио краљ Милутин.

ПАУНОВИЋ Миленко (1889.-1925.), вој. капелник и композитор; проф. Муз. шк. Станковић и диригент «Станковића» и «Обилића»; гл. дела: 2 симфоније, муз. драма *Divina tragoedia* и муз. трилогија *Ченгиш-ага*.

ПАУНОВЦИ (Saturniidae), ноћни и највећи лептири Евр., мањана тела и вел. крила. П. вечерњи (*Smerinthus ocellata*), 1 од наших већих ноћних лептирова; излеће у сумрак; кад мирује крила приљубљена уз тело, лице на сухо лишће. П. дневни (*Vanessa io*), при крају сваког крила по окце као на перлу пауна; одоздо мрко-сиве те на дрвету неприметан; длакаве прне гусенице, одоздо црвенкасте, најчешће на коприви где се утауре; једу их само кукалице. П. ноћни (*Saturnia rugi*), загасит, здепаста тела с по 1 окцем при крају

достигне 150 мм; жутозелене гусенице поугуте плавим длакавим брадавицама прожирну лишће воћа, ораха, кестена, бреста; у и. Аз. већи број врста, од којих извесне производе свиљу.

ПАУПЕРИЗАМ (нлат.), трајно сиромаштво широких нар. слојева. Пауперизација, осиромашавање.

ПАУЦИ (Arachnoidea), класа зглавара; обухвата

праве п., скорпије, прегљеве и још неке мање групе. **Прави п.** (*Araneida*), одликују се по праву здепастим телом, нечлаковитим трбухом и отровним горњим вилицама; у трбуху имају жлезде које луче паучину; многе врсте граде сложене паучинасте мреже за лов и заклон; хране се претежно инсектима; ретке врсте живе у води; јаја и младе негују; душевни им живот развијен (=скорпије, прегљевци). Паучина, лепљива течност из нарочитих жлезда паукова, која се разлачи у дуге коцке и на ваздуху очврене.

ПАУЧАР, лозни савијач, скочи-црв (*Oenophthia-Sparganothus pilleriana*), лептирић углавном жути и дуг 10-14 мм, раније најопаснији штеточина лозе: његова гусеница, дуга 2-3,5 см, жива и окретна, хране се лишћем лозе савијајући га паучином, а напада и гроздове; сузбијање: скупљати и уништати јаја и лутке, пркати гице крајем зиме раствором воћних карболонаума или 5% раствором натријумог арсенијата, пркати спротећа чим пунољци крену арсенијумим средствима и доновити прскање 2-3 пута у размаку од 8-10 дана.

ПАУЧАЛ (по нем.), сума одређена отсеком, отприлике. Паучално (нем.-лат.), укључно, исплата без обзира на меру и број комада; нпр. п. плаћање извесне таксе или пореза.

ПАФЛАГОНИЈА, ст. област у М. Аз., у ј. области Црног М.; гл. град Синопа.

ПАФНУТИЈЕ, пустињак, стогодишњак, на 1. васељ. сабору у Никсији својим саветом одлучио да сабор не изгласа безбрачност свештеника.

ПАФОС, место (4100 ст.) на Кипру; у близини рушевине чувеног Афродитиног храма.

ПАФТЕ (тур.), металне плоче кружног или бадемастог облика с копчала на крајевима појаса; израђивале кулунџије од срме, сребра и др.; носе се још у многим крајевима (исти облици као у прет. времена).

ПАХЕР Михаел († 1498.), аустр. сликар и вајар, радио олтарске слике и фигуре у дрвету, реалистички и грубо; најзначајнији аустр. уметник 15. в.

ПАХИДЕРМИЈА (грч.), задебљање и отврдиње коже, обично код елџфанџазиса.

ПАХИМЕР Ђорђе (1242.- око 1310.), виз. писац, имао угледне положаје код Палеолога; написао савремену историју Виз., починувши од освајања Цариграда; у њој доста података и о Србима.

ПАХОМИЈЕ 1 св. (око 276.-349.), отац монаштва, осн. у Египту крај Нила 1. манастир. 2) **Логофет**, уз Србије; прегледао ст. и написао н. житија (укључујући око 35 списа; мисли се да је саставио 1. хронограф; најбоље му дело: **Биографија Киријла Белозерског**, које засновано на сигурним ист. подацима.

ПАХОП Жоже (* 1888.), слов. публицист, писац социол. расправа, повела и прица; гл. дело *Медвладје*, у којем слика ратни и поратни живот у Горинској од 1918.-1920.

ПАЦЕК Карло д-р (1807.-1876.), као лекар дошао у Србију 30-тих год. 19. в.; стекао нарочито поверење кнеза Михаила и на њега вршио осетан полит. утицај; с њим био у емиграцији.

ПАЦЕЛ Винко (1825.-1869.), нац. радник, природњак и филолог; дела: *Паше називље у природно-словних наукама*, *Наука о дударству, бубарству и свиларству*, *Словница јез. хрв. или српскога*, *Нешто о нашем глаголу*. Облици књиж. хрватштине. **ПАЦИЈЕНТ** (лат.), лице које повери лечење своје болести лекару.

ПАЦИФИЗАМ (нлат.), покрет за одржавање мира међу народима и спречавање решавања сукоба међу државама оружаном силом. **Пацификација** (лат.), умиривање, враћање у мирно стање, нпр. после рата или побуне; угушивање немира.

ПАЦИФИК, Пацифички Океан → Тихи Ок. **Пацифичке**, амероканиске расе → амероидне расе. П. железничке пруге воде од И према З и С. Амер. и везују обалу Атланског с обалом Великог Ок.; најважније: Канадска п. ж. (Хелифокс-Квибек-Монтриол-Виннигеп-Ванкувер), Северна (Њујорк-Чикаго-Миниаполис-Портланд-Асторија), Централна (Њујорк-Филаделфија-Чикаго-Омаха-Орден-Сан Франциско), Санта Фе п. ж. (Њујорк-Пидбург-Св. Луј-Санта Фе-Сан Франциско), Јужна (Њујорк-Балтамор-Њу Орлеанс-Ел Пазо-Лос Анђелес).

ПАЦОВИ, род мишева (*Erimys*), већег пораста с репом покривеним крљупштима. **Домаћи мрки п.** (*Erimys rattus*), аз. порекла; од 18. в. свуда га потискује **путнички п.** (*E. porvegicus*), такође из Аз.; штеточине и преносници заразних болести (трихина, куга).

ПАЧ Карло (Patsch, * 1863.), археолог, проф. унив. у Бечу, дуго година био кустос музеја у Сарајеву и стекао особитих заслуга за проучавање прошлости В. и Х. у рим. доба; сад се бави архл. и ст. етиол. јн. Евр.

ПАЧЕКО Франциско (Pacheco, 1571.-1634.), шп. сликар, историчар уметности, археолог и новелист; учитељ Веласкезов; гл. дело: *Страшни суд у Санта Изабелја*; важнији као наставник сликарства.

ПАЧИСТА СЕДМИЦА, 2. седмица Ускршњег поста у прав. цркви, тј. после чисте, по чистој седмици.

ПАЧИЋ Јован (1771.-1844.), аустр. официр, песник; писао песме и бавио се сликарством.

ПАЧУ Лазар д-р (1855.-1915.), политичар, члан радикалне странке и стални члан радн. гл. одбора; мада није студирао права и фин. науке, био 1 од наших најбољих финансијера; био 3 пут мнж. фин.; 1. успео, после дуго година дефицита у држ. буџету, да оствари суфицит.

ПАЧУЛИ УЉЕ, етерично уље добијено из осушеног лишћа биљке *Pogostemon Patschouly Pellet*; жућкаста или зеленкастомрка течност с интензивним мирисом; садржи као мирисну материју есквитерпен-пачулен.

ПАША (тур.), титула вој. заповедника и неких пивитних чиновника; укнута 1935. **Пашалук**, обл. под управом п.; пашина земља.

ПАШИЋ Никола (1845.-1926.), државник и вођ Радикалне странке у Србији; као студент тхн. у Цириху дошао у ближу везу с омладинцима из социјалистичких кругова и упознао се с рус. револуционаром Бакуњиним; по повратку у отаџбину прво прихватио идеологију Свегозара Марковића и приступио организовању радикалног покрета ради борбе за нар. слободу; мада одушевљен присталица социјалистичке идеологије, он се 1875. залагао за нар. устанак у Херц. и лично одлазио да носи помоћ устаницима; после → првеног барџачета поче постепено да отегуна од социјалистичке идеологије, а после избора за нар. посланика (1878.) угутио радикални покрет практичним правцем и искористио незадовољство нар. због ослањања кн. Милана на Аустр., па основао → Радикалну странку, у чији програм унео рад на увођењу нар. суверенитета и парламентарне владе; кад његова странка изазвала у Тимочкој Крајини оружан от-

пор против власти (1883.). П. је с Ацом Станојевићем пребегло у Буг., а суд га у отсуству осудио на смрт; помилован после абдикације краља Милана. П. се вратио у отаџбину, преузео вођство Радикалне странке, која добила већину у нар. и довела до узбуне новог, слободоумног устава (1888.); у то време П. дошао на положај председника владе (1891.) и истањут као радикални кандидат за краљевог намесника на место умрлог К. Протића (1892.) због чега дошао

у сукоб с либералима; после повратка краља Милана у Србију, П. се повукао из јавног живота, али био упућен у италијански агентат (1899.); од теже казне спасао се том приликом посредовањем Рус. и изјавом да ни сам не одобрава рад извесних радикала против династије Обреновића; по раскиду краља Александра с краљем Миланом (1901.), П. постао сенатор и члан Држ. савета, и пристао да направи споразум с једном конзервативном странком (напредњацима), под условом да се поново враћени устав од 1889. укине и изради нов (од 1901.); његово држање на суду 1889. пристајање на лични режим краља Александра и споразум с напредњацима изазвали су против њега незадовољство млађих радикала, који се одвојили и створили странку самосталних радикала (1902.), под вођством Љ. Живковића, а затим Љ. Стојановића; мада је то одвајање doneкле пољубило његов утицај, П. је по доласку на престо краља Петра I поново избио на чело Радикалне странке, и од 1901. до смрти, с малим прекидима, П. био или сам на влади, као шеф или члан, или вршио пресудан утицај на њен рад, као најутитијајнија полит. личност у Србији, и водно и унутарњу и спољну политику; у унутарњој политици није више напуштао опортунистички став, али није ни отступао од нар. суверенитета, а у спољној је био одлучан присталица наслањања на Рус. и заточник начела: Балкан балк. народима; пред почетак балк. ратова прихватио владу и био на најодговорнијем месту цело време 1912.-1918.; најсудбоносији дан и вет. Србије везани за његово име; после свет. рата П. заступао наш народ на конференцији мира у Паризу (1919.), која признала нову независну државу Срба, Хрвата и Словенаца, па се затим вратио у земљу и одао се њеном унутарњем консолидовању; као председник владе спровео кроз скупштину Видовдански устав (1921.) и слично споразум с вођом Хрвата Радичем (1923.); на челу владе остао до 18.4. 1928., кад потписује с власти утицајем разних чинилаца; због својих несумњивих полит. способности, ретке нестраности и дуге волнт. делатности П. се урађа у највеће личности свог доба.

ПАШКАНАТ → паштрнак.
ПАШМАН, острво (59 км²) на и. страни Јадр. М., поред Задарског Канала; а. од Биограда на мору.
ПАШЊАК, паша, земљиште које служи за напасње стоке. Паша шумска, у земљама с екстензивним сточарством (таква је и Југосл.) важно питање; гл. принципи и код мн. н.: да се стока не пасе на брањенима, да се брзи грла одређује према капацитету шуме, да не пасе ноћу (сем ако се затвара у токове) и без пастира; др. мера одређује управна власт по потреби; козе, највећи непријатељ младих култура и ш. дрвећа, нарочито на врху.
ПАШТРИК, пшан, (1983 м) на јел.-арб. граници, з. од Призрена.
ПАШТРИЦА Сима Млаутиновић (1776.-1838.), за време I. устанка баристар у вој. Антонија Илића; од 1815. живео на двору кн. Милоша, који га из милости звао Аминд (стринд); важно за духовитост човека, чеја су доцне успеваале увек да располаже кнеза.
ПАШТРИНАК, паштрнак, пашканат (*Pastinaca sativa*, фам. Umbelliferae), двогод. биљка, пореклом из Евро.; првогодишњи меснати корен, има арому јако пенецу као зачина; многи се из семена.
ПАШТРОВИЋ Борко (1875.-1912.), четнички вођ; као млад официр отишао 1905. у четнике и одликовао се у борби на Челолеку; погинуо код Ђепца (3/12. 1912.).
ПАШТРОВИЋИ, старо срп. племе у Боку, у крају од Будве до Спича, помињу се у 14. в.; до 1423. у саставу зетске државе, отад под Млечанима, али племенско уређење и ст. мовластице чували све до 1807., када Боку заузели Фрц.
ПАШЋАН Светлој К. (* 1882.), композитор, компоновао хорове, лигурину на 2 мела, хора и дувачке, песме за глас и клавир, симфонију у D, оперо за меш. хор, тонфилм из соколског живота.

Рб. знак за хем. елемент олово.
Rd. знак за хем. елемент ралдијум.
ПВАН Жил (Reau, 1850.-1898.), познати фрц. хирург, проф. у Паризу, писац многих научних радова; проналазач многих инструмената (хемостатичне кљеште и др.); с њим почиње модерна хир. желуца.
ПЕАНО Бузене (* 1858.), ит. математичар и логичар, значајан за усавршавање логистике; гл. дело: *Белешке о мат. логисти*.

ПЕВРИНА → пегавица.
ПЕВЧИГА → мразовац.
ПЕГАВАЦ (*typhus exanthematicus*), заразно, тешко обољење, у облику епидемија у новоболним хиг. приликама; инкубација 4-12 дана; почетак нагao, језа, дрхтавица, клоулозит, висока гмт., главобоља, болови у крстима, мишићима, несаница, лице закарено, брзо погоршање; већ другог дана тежак болесник, зноос, тифусно стање, као код трб. тифуса; 4-6 дана јавља се карактеристична оспа по целој кожи; отуд назив болести; тешко стање траје 7-10 дана, а опорављање више недеља; компликације многобројне, често, нарочито за време епидемија, што је разлог вел. смртности; проузроковач непознат, налази се у крви оболелих, преноси га с човека бела вап из одела; лека поузданог нема, лечи се симптоматично; предохрана: уништавање вапнију, око болесника у првом реду; одржавање чистоте и општих хиг. услова.

ПЕГАВНИЦА, пегбрина, опасна болест свилубубе, проузроковач I. праживотиња (*Nosema bombycis*) из групе → спорозва, која напада све органе; гусеница постаје пегава, не може да се учаури; уништавати болесне гусенице.
ПЕГАВОСТ ЛИШЋА → лист (болесни). П. плода → чађаве крaste.

ПЕГАЗ, по грч. митол. крилат коњ кој је Јахао Белерофон кад се борио са Химером.

ПЕГАМОНД, вештачка пластична маса израђена од отпадака целулозног и рициносовог уља; употрбљана се за израду тапета, вештачке коже и сличних производа, који се у трг. називају п. п.

ПЕГЕ, појава на људској кожи. П. беле, витилиго, ограничене кожом која је на површи око п. више мрка него остали део коже; јављају се на рукама, лицу, подним органима, телу, а и по целој осталој кожи; највише код млађих женских; већином расту постепено; гл. узрок им поремећај функције ендокриних жлезда; лечење ретко може да успе, па се прибегава згодном маскирању шминком. **Диспептичне п.**, у вези с поремећајем органа за варење. **Жуте п.**, ксантоми, мале п. или исцупчени жутицети зрновићи, разлажу се најчешће на очним капцима, код мн. мешће; лако се ексцидују галванокатутом. **Јетрине п.**, веће од сунчаних (до величине наске), урођене; прозване по боји; немају никакве везе с обољењем јетре. **Кахектичке п.**, јављају се код тешких обољења унутр. органа. **Материчне п.** се јављају за време трудноће, а после порођаја се обично изгубе. **Ситне сунчане п.**, јављају се у детињству или младости, нарочито код влажних и црвенкокихх упротле и лети, јер се појављују под утицајем сунца; зими их готово нема; да се не појаве, треба лице заклањати од сунца шениром и дрвеним велом, а нарочито времом са млином; ексцидује се љуштењем коже, које се не сме вршити често.

ПЕГЕЛ (хол.), шапала за бележење подостања.
ПЕГУ Селестен Адолф (Pégué, 1880.-1915.), фрц. авијатичар, направио I. лет на лећа и I. дупинг (1913.).
ПЕД-, педо- (од грч.: пиде, пидос = дете), предмет у сложеницама са значењем: дечји.

ПЕДАГОГ (грч.), код ст. Грца рођ који чувао и водио дете у школу; код Римљана учен Грк који учио сваког богачијег грађанина; звали педитач, учитељ, шк. стручњак, одај који се бави пед. шкулма.

ПЕДАГОГИЈА (грч.), васпитање деце и омладине.

ПЕДАГОГИКА (грч.), наука о свесном и планском васпитању деце и омладине; како се током времена васпитни идеал мењао, мењали се и начини васпитања; уздигнута на степен науке тек у 19. в., кад Херберт и његови следбеници створили пед. системе; њеа задатак је показивати пед. средства васпитања деце; п. је и вештина уколико је истовремено применила пед. средства за његово постигнуће; дели се на ист. васпитања, историку п., која износи преглед развика васпитних теорија и устајова кроз векове, на оншту или посебну п. или теорију васпитања (Физичког, интелектуалног, естетског и моралног); њен део који говори о интелектуалном васпитању често се издваја у дидактику, посебну науку о настави која износи општа начела наставе, и методику која говори о примени свих начела на појединачно наставно градиво; трећи њен

део, теорија организација шк., зове се практична п.; према спец. задацима или методима п. може бити: војна, наука о васпитању војника и њихових вођа; предаје се као засебан предмет у Вој. акад.; експериментална, испитује помоћу експеримената телесни и душевни развјатк детета и према резултатима поднелана методе васпитања; ову омогућила експ. псих.; многи педагози сматрају е. п. једином научном п. но она засада употребљана експеримент истраживачки и психички; индивидуална, тражи васпитање појединца, деце право и самосталност; посећује нарочиту пажњу индивидуалности; сматра да метод треба да омогући пуно развијање свих снага детета; њен зачетник Русо, а најразвијатији претставник Елен Кеј; криминална п., п. морално поспрулих, наука о методима васпитања и поправљања осуђеника, морално поспруле дене и одраслих; циљ јој да их преко савета, корисних заната, тхн. вештина, течајева пменности, библиј. по казним заводима, учини корисним и безопасним члановима друштва; културна п. има задатак да упозна омладину са култ. вредностима; патолошка п. бави се васпитањем деце: слепе, глувонеме, морално и душевно заостале (идиота, хистерика и уопште дефектне деце) за које оснива спец. школе; п. слепих бави се васпитањем и образовањем слепих да им омогући што спешивији живот васпитањем чула пипања и слуха, телесним јачањем и духовним развијањем. Педагогиска књижица, осн. 1918. у Београду, с циљем да сурбаја дијетантанзим у нед. науди и да пружи добру под. књигу; осим тога у њој се прибирају и подаци потребни да се схвати развјатк под. мисли у нас; издала 65 св.; уредник био пак. д-р Милан Шевич. Педагогик, који се односи на васпитање, педагогију, педагогину. П. академије, више шк. у којима се спремају учитељи са више практичне спреме; први пут уведене у Пруској (Нем.) 1926., примају се бади после свршене матуре, учење траје 2 год.; у настави се нарочита пажња поклања гимнастички, певању и цртању; п. а. се брзо раширило у Нем. и Евр. П. друштво, осн. 1921. у Београду иницијативом д-ра Милана Шевича; циљ му да гаји и унапређује нед. науку и праксу. П. императив, обавезно правило под. рада у извођењу наставе или васпитања. П. институти, установе при многим унив. са задатком да слушаоцима дају потребну п. спрему; у неким земљама (нпр. у Нем.) дају спрему и учитељима осн. школа, која се састоји из: слушања педагогије и њој помоћних наука (псих., флз. итд.), методике шк. предмета и рада у школи (вежбовања п. п.); код нас постоји пројекат уређења п. п. средње школе којом би био задатак да пружи потребну теор. и практичну спрему студентима флз. факултета за добре наставнике ср. школа (треба да замени општи п. семинар).

ПЕДАЛ (нлат.). врата подуте наведена у облику палуке на коју се притиска ногом да би се произвео извесан покрет; нпр.: притискивањем п. на вело сиделу постиже се обртање точкава; п. као саст. део оргуља, клавира и харфа (бук.) код оргуље да се свирају највиши тонови, б) код клавира: десни да се тонови држе дужи, а леви да се тои поигри; у јасловни, да постане тамбур; в) код харфе има вт 7 и служи да се тонови могу хроматски променити навише или ниже.

ПЕДАЛЦИ → грбаци.

ПЕДАНТ (преко ит. из грч.), педанлија, ситничар у оцењивању туђег рада. Педантирија, педантизам, ситничарство у оцењивању туђег рада.

ПЕДЕРАСТИЈА (грч.), болестан нагон полног општења мушкарца с мушкарцем (→ хомосексуалност). ПЕДЕРСЕН Кристијан (1480-1554.), најзначајнији претставник хуманизма у Данској, познат као преводилац Св. писма на дански језик, због чега добио назив оца данске књижевности, јер превод написан најбољим данским ј. и стилом из времена реформације.

ПЕДЕСЕТНИЦА, код Јевреја празник у спомен примања Синајског закона; приподали се 1. синопи жита на жртву; у кришћ. цркви време од 50 дана између Ускрса и Духова, на и сами Духови или Тројица, Тројици дан; успомена сјаска св. Духа на апостоле; црква се онда посила травом.

ПЕДИГРЕ (енгл.), чистота порекла код животиња и лист из генеалогичких књига појединих раса у које се уносе подаци о прецима.

ПЕДИЈАТРИЈА (грч.), наука о дециним болестима. ПЕДИКИР (фрц.), нега ногу, куваног лешње жуљва и њихово сасецање од гручњака, после купања у топлој води; гледат с додатком дрога.

ПЕДИКУЛОЗИС (лат.), вањавост → вап.

ПЕДИЦЕЛАРИЈЕ (лат.), трозубе штапаљнице на

гљочицама морских жежева и звезда којима чисте тело споља.

ПЕДОГЕНЕЗА (грч.), особен случај → партеногенезе код извесних инсеката и прва (нпр. метиља); јединка постаје полно зрела још на ступњу ларве и ствара јаја из којих се партеногенетички развијају нове јединке (→ неотенија).

ПЕДОГРАФ (грч.), инструмент за мех. цртање траге пута, који човек пређе пешке; носи се тако, да његова продужења осовина увек остане паралелна осовини пређеног пута; састоји се из 1 листа за цртање, који се помоћу бусоле држи оријентисан увек на исту страну света, и 1 → педомера, који покреће писаљку док човек корача.

ПЕДОЛОГИЈА 1) наука о детету, посматра и проучава дете, законе његова развјатка у разво доба детињства; поред нормалног детета проучава и патолошке случајеве поједине деце; има вел. практичан значај; познавајући законе дециг развјатка (душевног и телесног) подешава према њима васпитање; у новије време поклања јој се све већа пажња, нарочито у СССР. 2) (од грч. педон), наука о земљишту, бави се свестраним проучавањем земљишта и његових хем. особина без директних практичних задатака; осн. Њемац Шпренгел (1837.); самостална наука од краја 19. в., заслугом проф. Докучајева (Рус.); чисто научно проучавање земљишта показало се од неочењиве вредности и за пољопр. праксу; данас се п. дели у општу (чиста наука) и примењену п. (тхнл. земљишта), која преноси на пољопр. и шумарску праксу све тековине чисте науке; општа п. проучава: супстрат (геол. подлогу за стварање земљишта), дејство спољних енергија на супстрат (динамика земљишта) и последице тих дејстава на геол. супстрат (генетика земљишта).

ПЕДОМЕР, педометар (лат.-грч.), справа за бројање корака; механизам обрађен споља као дешни часовник; носи се у џебу; његова казаљка означаје при корачању број пређених корака, те служи за приближно одређивање дужине; израђен је на принципу да човек при сваком кораку врши на своју путању мали удар који једино клатно у п. преноси преко зунчаника у ваљке, а ове га одмах показују својим померањем.

ПЕДОФИЛИЈА еротичка (грч.), склоност полног општењу с децом другог пола; код старачке и урођене слабоумности.

ПЕДРЕЛ Фелипе (1841-1922.), шп. композитор, зачетник ип. муз. стила; компоновао црк. композиције, опере: Клеопатра, Квазимодо, Рајмондо Лулио и др.

ПЕДРО 1) П. I, брац. цар (1827-1834.), син Јована VI; дао Браз. устав; од 1826. наследио и порт. престо, који предао кнези Марјији да Глорија. 2) П. II, цар (1840-1889.), син → 1), збачен са престола; познат и као научник. 3) П., Петар, име неколико арагонских, каталонских и порт. средњев. владара, од којих најзначајнији П. III, арагонски краљ (1276-1285), одстрекач сипилијанског вечерња.

ПЕЗАНТЕ (ит. pesante), у муз.: извођење у патетичном («тепшом») стилу.

ПЕЗЕЛИНО, управо Франческо ди Стефано (око 1422-1457.), фирентински сликар, подражавалац Филипа Тиција; слике у галеријама у Фиренци и Бергаму; Св. Фрања Асншки и Св. Мартин у Штросмајеровој галерији у Загребу.

ПЕИРЕСКИЈА (Perezkia, фам. Cactaceae), кактус с љубоштитним цв. око 20 врста; пореклом из Мексика, Ср. и Ј. Амер., З. Индије; неке врете болничке и служе у Мексикоу за живу ограду.

ПЕЈА Пол, пезнознати свештеник; написао службу св. Ђорђу Краговцу.

ПЕЈАКОВИЋ Стјепан (1818-1904.), политичар и публицист; издао Акта за историју хрв.-слав. сабора и нац. кретања од 1848. (на нем.).

ПЕЈАТОВИЋ Атанасије (1875-1903.), проф. и директор срп. гмп. у Шваљима; написао под псеудоимом Петар Мркоњић: Средње Полимље и Потарје. Списак фермава, бутуртија и худета итд. у ман. св. Тројице код Плеваља.

ПЕЈАЧЕВИЋ 1) Ладислав (1824.-1901.), бан (1880.-1883.) за чије време сједињена Крајина с Хрв. у управном погледу; због скидања хрв. натписа са фин. уреда у Загребу и стављања грбова с мађ. и хрв. натписом по наредби мађ. мин. финансија и скидања тих грбова од стране Загребчана, избио отворен оштар сукоб између Хрвата и Мађара, после чега П. предао оставку на бански положај. 2) Теодор, хрв. бан (1903.-1907.); од 1886. вел. жуван у Вировитици; због жел. прагматике повукао се с тог положаја; мин. за Хрв. у кабинету грофа И. Тисе (1913.-1917.). 3) Фрањо Ксавер (1713.-1781.), историчар, језуит и присталица унијатске цркве; написао добро документовану Ист. Србије (7-14. в.).

ПЕЈЗАЖ (фрц.), слика на којој насликан неки предео или крај и у којој главно природа, а споредни људи и животиње; као засебну и самосталну сликарску врсту почели га радити Холанђани у 17. в. (Рембраут, Сехерс, Вермер, Ројсдал, Хобема); у јел. сликарству се јавља прави п. тек у 2. пол. 19. в. с генерацијом реалиста (Кикерец, Тенковић, Крстић); највише га радили импресионисти, страни и наши. **ПЕЈЧИЋ** Константин (1802.-1882.), писац рационалист; 1 од последњих претставника Доситејева реда; гл. дела: Рукководитељ к повраћању изгубљеног здравља. Житије Теодора Павловића.

ПЕЈПИНГ, Пекинг, град (око 0,9 мил. ст.) и гл. место пров. П. у сев. Кини; развијена инд. (порцелан, свила), многи храмови, дворци; више унив. и неколико високих шк.; зоол. и бот. врт.

ПЕЈПУС, јез. на граници СССР и Естоније (3 600 км²), дубоко до 18 м.

ПЕЈТЕР Валтер Хорејшо (Pater, 1839.-1894.), енгл. књиж. и ум. критичар; есејист; проповедао уметност ради уметности; написао: Ренесанса, студије о ит. уметности и поезији, и др.

ПЕЈХО, р. у с-в. Кини, дуга 560 км и пловна; улива се у зал. Печили.

ПЕЈЧИНОВИЋ Кирил († 1845.), просветни радник; калуђер у Хиландару; дела у Ст. Србији као глумач Маркова манастира и ман. Лешка; трудио се да просвећује народ реџу и књигом.

ПЕК, р. у Србији, д. притока Дунава дуга 112,4 км, извире са Вел. Крпа и у горњем току има карактер карне р., протиче кроз област богату рудама; у његову песку има зрна злата; ушће код В. Градишта.

ПЕКАРИ, занатлије који производе хлеб; у ст. Риму било п. као самосталних занатлија; у ср. в. пек. еснафи били међу најмоћнијим; у н. в. занат наставио да се развија; покушаји да се производња хлеба индустријализује нису остали без резултата, али нису осетно погодили пек. занат; код нас пек. занат боље развијен у зап. крајевима него у и. где п. већином из Ј. Србије и раде више на примит. начин. Пекарски квасац → квасац.

ПЕКИНГ → Пејпинг. Пекиншка пловка, пореклом из Кине, најкрупнија п.: до 5 кг, перје метано, бело, с благим жућкастим преливима; месо одлично.

ПЕКИЋ Петар (* 1896.), песник и приповедач; првео на фрц. нар. песме о Косову и Смрт Смаил-аге Ћесгића од Мажурањина; гл. дела: Звуци и уздаси (песме), Нови људи (приповетке) и Повијест Хрвата у Војводици.

ПЕКМЕЗ (тур.), производ добивен укувавањем воћа или воћног сока без шећера; ако се у кувању п. дода шећер, онда је → мармелада; кува се поглавито од шљиве; у свако др. воће, због више киселине, додаје се шећер; у Југосл. употреба п. у исхрани доста развијена и претставља важан извозни артикал; за домаћу потрошњу кува се у отвореним казанима и на голој ватри, а за трг. у пекмезарама, на голој ватри или на пари (фабр. начин кувања). **ПЕКСИМИТ** (тур.), двопек, врста хлеба, дуго печена да би се из њега отстранила влага; много дуготрајнији од обичног; у војсци се употребљава као храна за време рата и улази у саставни део војничког резервног одбора (други део конзерва).

ПЕКТАР Јоаким († 1277.), бан «читање Славоније» (1270.-1272.); од 1275. први саветник краља Ладислава; погинуо у борби против кнезова Вабонића.

ПЕКТИНИ, орг. једињења, хемицелулозе; има их у меду воћних плодова; условљавају спиктијавање воћних сокова; у мед. се употребљавају код крварења; стругане пресне јабуке заустављају дечје проливне, јер садрже п.

ПЕКТОРАЛЕ (лат.), напнени наикт опата и бискупа (мали крст, штит); код прав. → панагија. **Пекторална теологија**, т. срца, учи да побожно срце чини човека богословом; осн. → Неандер, црк. историк.

ПЕКУЛАТ (лат.; resucillum), у рим. праву установа подвојености имања, тако да је дете могло њиме располагати; данас п. постоји нарочито код правних лица; има имања која нису посебна правна лица,

али имају посебну намену, нпр. пенzioni фонд у некој банци.

ПЕКУНИЈА (лат.; pecunia), стока, стадо; касније: новац (у смислу наше речи: благо); у рим. праву скуп имовинских вредности једног лица.

ПЕЛА, престоница старе Македоније; родно место Филипа и Александра Вел.

ПЕЛАГИЈАНЦИ, присташе брит. монаха Пелагија (око 418.), одбацивали наследство првог греха; сматрали да се човек може својим силама спасти без благодати божје; осуђени у Ефезу (431.), али се појавили у блажој форми (Семи-П.); гл. противник св. Августин.

ПЕЛАГИЈ Васа (1833.-1899.), учитељ, архимандрит и ректор богословије у Бањој Луци;

1 од најзначајнијих претставника срп. социјализма из 2. пол. 19. в., проповедник рационалистичких и атеистичких идеја у срп. друштву; борац за нар. права и слободу; дошао у сукоб с претставницима званичне прав. црк. и напунито положио ректор. и после тога стално прогоњен и осуђиван због социјалистичке и револуционарне пропаганде (у Тур., Мађ., Србији, Ц. Гори и Рум.), тако да на робији и умро; није био социјалист марксистичког правца, већ присталица утопистичког социјализма, у којем спајао идеје етичког идеализма, рационалистичку флз. и револуц. национализам; као противник интернационализма, П. тежио да изгради у Србији посебни тип срп. социјализма у чему имао знатан успеха; у своје време (1880.-1899.), вршио огроман утицај на радне масе у Србији; гл. дела: Борба за ослобођење и пут унакрст око света, Шта нас кошта бог и господар, Историја б.-х. буне, Речник страних речи, Зашто се појављују буне и револуције, Социјализам и основни препорођај друштва, Словенска унија и троједна унија у Евр., Народни учитељ итд.

ПЕЛАГОНИЈА, ст. (грч.-рим.) име за битовско-прилепску област у Ј. Србији. **ПЕЛАГРА** (ит.), хронична болест услед исхране без витамина, нарочито у крајевима где се храни кварним кукурузом; на откривеним деловима коже, нарочито на рукама и ногама, јављају се запаљења праћена поремећајима варсања с проливима и душевним поремећајима.

ПЕЛАДАН Жозефин, звани Сар (1859.-1918.), фрц. писац; развио своје декадентске и мистичне идеје о пропасти лат. расе у циклусу романа: Јатинска декаденца. **ПЕЛАЗГИ**, име којим ст. Грци називали равље (неарике) стан. своје отаџбине.

ПЕЛАЈО Менезес Марселино (1856.-1912.), најпознатији новији шп. критичар и историчар књиж.; дао много радова из области критике и ист. шп. књиж.; најпознатији: Хорације у Шпанији, Антологија каталанских лиричара и Ист. естетских идеја у Шп.

ПЕЛАРГОНИЈА (Pelargonium, фам. Geraniaceae), вишегодишње, ређе једногодишње зељасте биљке или шибље, више мање режљевито усечена листа, стабло и лишће већином покривено жлезданим длакама које луче етерско уље; цветови у штичастим цвастима; плод се дели у 5 плодња која се одвајају од стожерка; око 250 врста, од којих готово 1/2 у Капу, а остале у Етиопији, Пр. Азији, Аустрали; више врста украсне биљке, нпр. P. zonale, смрдљивак; лако се размножавају »делцерима«.

ПЕЛАШКИ (грч.), што се односи на пучину или из ње проистиче, нпр. п. организми, п. муљ. П. рибе, пучинске р. → морске рибе.

ПЕЛВИОПЕРИТОНИТИС (лат.-грч.), запаљење трбушног дела трбушне марице који покрива унутрашност карлице и органе у њој; јавља се најчешће код обољења јајника, јајовода и материце (→ салпингоофоритис).

ПЕЛВИС (лат.) → карлица.

ПЕЛЕГРИНОВИЋ Миха († 1563.), песник с Хвара, написао имитацију Јеђушке.

ПЕЛЕЈ, Ахилев отац.

ПЕЛЕН, пелин, осинац (Artemisia absinthium, фам. Compositae), честа зељаста биљка 1-год. надземних делова свиласто длакастих; по лишћу сива или сивозелена с лица, а беличастосива с наличја; и. садржи 2 горке супстанце, 1 етерско уље, орг. киселине, смолу и танин; у ст. мед. и нар. лекарству употребљавао се против грознице, цревних паразита, застоја менструације и за поправку апетита; данашња мед. га препоручује само за поправку апетита. Пелинковац → бермет.

ПЕЛЕНБУРХ Корнелиус ван (Poelenburgh, 1586.-1667.), хол. сликар, радио male пейзаже из околине Рима с митол. фигурама (**Пеллаж** с нимфом при купању у Штроемајеровој галерији у Загребу).

ПЕЛЕРИНА (фрц., од лат. peregrinus) 1) кратак огртач с капуљачом без рукава; носе га обично официри, полицајци, стражари и сл. 2) кратак ж. огртач.

ПЕЛИЈА, по грч. митологији сјај Посејдовов; послао → Јазона по златно руно.

ПЕЛИКАН → несит.

ПЕЛИКО Сиднио (1789.-1864.), ит. песник и драматичар; као члан нап. револуционарног удружења «карбонара» осуђен од аустр. власти на 15 год. тешке тамнице (1820.); помилован после издржаних 10 год.; у свет. књиж. нарочито познат по свом делу **Моје тамновање**, којим изазвао вел. огорчење против Метерникова полиц. режима и аустр. управе у Ит.

ПЕЛИКУЛА (лат.), фина опна протоплазматичне природе, сузреше се код праживотиња; у извесним случајевима прилично чврста (→ **Велики онга**).

ПЕЛИОН, план. (1618 м.) на и. страни Тесалије, поред Солунског Зал., с. од града Волоса.

ПЕЛИСИЈЕ Жан Жак (Pellissier, 1794.-1864.), фрц. маршал; заузео Севастопољ у кримском рату.

ПЕЛОПИДА, тебански војвода из 4. в. пре Хр.; побегло у Атину од олгаараха, па затим заједно с Епаминондом ослободио Тебу и учврстио њену хегемонију у Грц.; погинуо у боју с Македонцима код Киноскофале, 364. пре Хр.

ПЕЛОПИДИ, синови краља → Пелопса.

ПЕЛОПОНЕЗ, велико пол. (после пресецања Коринтског канала острво) на Ј Грц., већим делом под високим план. (највећа Тајет 2407 м) и кречњачким голетима; плодног земљишта највише на З и С, затим на ЈИ (око Арга) и на Ј (у басену Спарте); у тим равнинама, поред маслина и ј. воћа, најраспрострањеније виноградарство (гл. градови и најистакнутија: Патрас и Каламатра); унутрашњости Триполис; веће области на П.: Арголита, Аркадија, Ахаја, Елида, Лаконија, Месеија. Пелопонески рат (431.-404. пре Хр.), избио између Атине и Спарте услед обостране жеље за господарењем над Грц.; дели се на 3 периода: Архимедов р. (431.-421.), Синдлски поход (416.-413.) и Декелејски р. 412.-405.; завршио се победом Спартанаца и завоевањем реакционарне владавине у Атини.

ПЕЛОПС, по грч. митологији син лидског краља Тантала, а унук Зевсов; отац га убио и дао боговима да једу на једној гозби коју приредио у свом двору, али му Зевс вратио живот; касније му пелопонески краљ Еномај обећао своју кћер ако га победи у трци колима; П. уздесно да се Еномајева кола распадне, ожењено се Хиподамијом и завладао Еномајевим престоном.

ПЕЛОРИЈА (грч.), појава актиноморфног цвета на биљци која иначе има зигоморфне цветове; нпр. код аевалије теменј цветова.

ПЕЛТАН 1) Пјер Евгеније (1813.-1884.), фрц. писац и државник. 2) Камил (1846.-1915.), син → 1), вођ радикалне странке.

ПЕЛТАСТИ, старогрч. пешаци са штитовима.

ПЕЛТИЈЕВ ЕФЕКТ, настаје кад се пропусти ел. струја кроз коло награђено од различних метала; места споја загревају се или хладе у зависности од правца струје (обрнут појав термоелектричног ефекта).

ПЕЛТОВАЊЕ (нем.) → имунизација; у обичном говору увек се мисли на → вакцинацију.

ПЕЉЕШАЦ, Рт. Стоњски Рт. дуго полуострво на и. страни Јадр. М. пред ушћем Неретве (Зет. Бан.), већином карсно; у плодним деловима има маслина; стап. се бави и риболовом; пре потпадања под Дубровачку Рпб. стан. било прав. и богомилско, потом преведено у католичанство; гл. место стон.

ПЕМБА, острво (981 км², 100 000 ст.), поред и. обале Афр., у Завзибарском Зал.; припада Енгл.

ПЕМФИГУС (грч.), обољење коже са мехурима, који избијају у наступима; симптоматично код сидислиса, лепре, скорбута.

П. новорођенчади (pemphigus neonatorum), заразни пликови код н., некипут озбиљна болест; рнојави пликови свуда по телу само не на табанима и длановима (за разлику од сифилистичног); купање у хипермангану, засипање цинковим прахом.

ПЕН, ст. ег. мера за злато, примљена од Етиопљана; тежина 0,75 г.

ПЕНА → Тетовска Бистрца.

ПЕНАЛ (влат.) 1) → једнаестерац. 2) уговорена казна.

ПЕНАНГ, острво (280 км², око 200 000 ст.) недалеко од з. обале пол. Малаке; добро успева бибер; богато калајем; гл. место Портауи.

ПЕНАТИ, домаћи богови ст. Римљана; светилиште им било огњиште у атријуму; поред домаћих поштовани и држ. п. у храму Весте.

ПЕНГЕ, јединица новца краљевине Мађ., дели се у 100 филтера; стопа ковања: из 1 кг чиста злата кују се 3800 п. или у 1 п. има 26,315 г чиста злата; 100 п., по садржини злата, вреде колико 993,04 д, а 100 д у зл. колико 10,07 п. у зл.

ПЕНГОВ Иван (* 1879.), вајар, ради статуе и олтаре у дрвету и камену; гл. дела: статуе св. Томе Аквинског, св. Бонавентуре и др. у Стоној цркви у Љубљани.

ПЕНДУЛА → панула.

ПЕНЕВ Војан (1882.-1927.), буг. историчар књиж. и критичар; проф. унив. у Софији; гл. радови проучавање писца 17., 18. и 19. в. до 1878. (Пајсје, Раковски, П. Р. Славејков, Вотив и др.); сав рад систематски сабран у **Ист. буг. књижевности**; осим тога многе критике о савременом књиж. питањима и књига о Бетховену; проучавао много узајамне срп.-буг. култ. везе; у критици рационалист.

ПЕНЕЈ Саламврија, р. у Грц., извире с п. Пинда и протиче широком и плодном равнином Тесалије; у свом току се пробија кроз 2 теснаца; улива се у Солунски Зал.

ПЕНЕЛОПА, Одисејева жена, чувена са своје рености.

ПЕНЕТРАЦИЈА (по фрц. из лат.), култ. утипај једне државе на другу; екон. искоршћавање једне државе од друге.

ПЕНЗА, варош (95 000 ст.) у Рус. у ср. Поволжју, на ушћу р. П. у Суру; развијена инд. дрвета.

ПЕНЗИЈА (лат.-фрц.), доживотна рента обезбеђења посленику на основу времена provedеног у служби, а у случају старости или изнемоглости; п. се даје породици (најужој) у случају смрти посленика; за раднике наш закон од 1922. предвиђа обезбеђење ренте у случају старости и изнемоглости, помоћ удовици у случају смрти; већа прив. предузећа организују пенз. фондове за своје чиновнике који им осигуравају п. обично сразмерну времену provedеном у служби; за држ. чиновнике Зак. о чиновницима од 1923. (допуњен 1931.) регулише право на п. чиновник се ставаља у п. кад заврши 65 г. (за извесне струке 70 г.), кад је 1 год. на расположењу, а нема празног места, кад се физички или физички, кад 6 мута слабо оцењен, кад је по год. службe достигао пуну п., п. се рачуна према плати чиновника и трајању службe; пензионисани чиновник губи п. пресудом ред. или дисципли. суда, губитком држављанства; из п. чиновник се може вратити у држ. службу само ако није старији од 60 г. **Породична п.**, после чиновничке смрти припада удовици и деци чиновничкој; ако је у породици само 1 лице, добија 50% оне пензије коју је чиновник имао или би имао на дан смрти, ако су 2 добијају 65%, 3 добивају 75%, а 4 и (преко тога броја) 85%; п. п. се одузима жени кад се преуда или прими држ. службу или престане бити наш држављанин итд., м. деци се одузима кад постану пунолетна, ж. деци и пре пунолет. ако се удаду (чл. 146 Зак. о чин.). **Пензионат** (влат.) → интернат, → алуонат. **Пензиони завод** у Љубљани, установа преко које се спроводи пензионо осигурање прив. намештеника на тер. Слов. и Далм.; осн. 1906. на основи одредаба Зака. о п. осигурању намештеника (од 16.12. 1906.) с изменама (од 12.5. 1922.); самоуправно тело с паритетним претставништвом прив. намештеника и њихових послодавца; председника поставља мин. соц. политике и нар. здравља; спроводи обавезно и факултативно п. осигурање; лица обавезна на осигурање деле се на 14 платних класа (разреда) према средњој год. обезбеђеној заради; осигураници плаћају месечно премије у висини 1% од своје обезбеђене год. зараде; право на ренту стиче се тек после пуних 5 год. осигурања; факултативно осигурање односи се на лица по закону необавезна на осигурање и на лица која су обавезна на осигурање, али желе да стекну право на користи које прекорачавају зак. минимум.

ПЕНЗУМ (лат.), првобитно измерева количина вуле што је робиње у ст. Риму требале за дан да испреду; данас: задан, назначен посао, нарочито шк. задатак.

ПЕНИ, стоти део новчане јединице рпб. Финске (→ марка).

ПЕНИНСКЕ ПЛАНИНЕ, у с. Енгл. (893 м); на њима тресаве и пашњаци.

ПЕНИС (лат.), м. орган парења; грађен од 2 симетрична сунђераста тела (corpora cavernosa) спо-

собра за ерекцију, која належу на мокраћни канал, такође обложен сувиберастим ткивом; од сувиберастог ткива мокраћног канала саграђен врх п. (glans); п. обложен са 3 опне и кожом, последња у виду рукава покрива врх п. чинићи препуцијум.

ПЕНИТЕНЦИЈА (лат.: кајање), дела покајања одређења покајничку од кат. свештеника; код православних. Вел. пенитенцијар, старенина за опраштање напослих п., обично кардинал.

ПЕНИЦА (фрц. од енгл. *penicase*), лака покривена једрилица; помоћна теретна лаба; шлеп.

ПЕНК. 1) **Албрехт** (* 1858.), нем. географ, проф. унив. у Бечу и Берлину; бави се углавном геоморфологијом; поред многих расправа дао уџбеник из геоморфологије: с Брикнером проучио трагове леденог доба у Алпима и дао монографије о Нем., Хол. и Белгији. 2) **Валтер** (1888.-1923.), нем. геолог и географ; бавио се углавном геоморфологијом; истакао значај морфолошке анализе и проучио i. део Атакаме. (Ј. Амер.).

ПЕН-КЛУБ, међунар. удружење књижевника, осн. 1922. у Лондону; први председник П. Толзворди; сада Ромон Фолан; почетна слова П. Е. Н. значе: песници, есејисти, новелисти; у енгл. реч има и символнично значење: перо; у Југосл. 3 центри: Београд, Загреб, Љубљана.

ПЕНЛЕВЕ Пол (Painlevé, * 1863.), фрц. математичар и политичар; вођ рпб.-социјалистичке странке; у више махова мјл.

ПЕНС (енгл.), у Енгл. 1/2 шилинга.

ПЕНСИЛВАНИЈА, једна од САД (116 872 км²) на обали Атланског Ок.; земљиште ордовито и богато рудним богатом; стан. (9.6 мил.) се бави највише инд. и рударством, мање земљр. и сточарством; гл. место Харисбург, али највеће Филадельфија.

ПЕНТАГОН (грч.), петугоаоник (→ полигон).

ПЕНТАГРАМ (грч.), правилан звезаст петугоаоник; мистичан знак који још у ст. доба, нарочито код питагорејана, био сјмвол савршенства (човека, здравља). (→ сл.)

ПЕНТАДЕ (грч.), група од 5 лица, достојанственици патријаршиске цркве; стајали у цркви као пратња патријарха; 3 п. с десне, а 2 с л. стране.

ПЕНТАКОЗИМЕДИМНИ (грч.), по Солопоном уставу најбогатија грађ. класа у Атини.

ПЕНТАМЕРОНЕ (грч.), чувена збирка напуљских прича од → Базила, разделена на 5 дана.

ПЕНТАМЕТАР (грч.), грч. и рим. стих од 5 стопа.

ПЕНТАПОЛИС, група од 5 градова, од којих најпознатије: а) у Ит.: Римини, Пезаро, Фано, Сињигалиа и Анкона; б) у Либји: Кирена, Арсиноја, Аполонија, Береника и Птоломејис; и в) у Палестини: Содома, Гомора, Адама, Сегор и Себом.

ПЕНТАРХИЈА (грч.) 1) подела стварних права у аустр. и ерп. ситему државина, својина, залого, службеност, наслеђе; данашњим теоријама многи споре држ. карактер права. 2) савез 5 вел. сила: Рус., Енгл., Пруске, Аустр. и Фрц., склопљен на ахенском конгресу (1818.).

ПЕНТАТЕУХ (грч.), првих 5 књ. Ст. завета; петокњижје.

ПЕНТАТЛОН (грч.), петобој, утакмица код ст. Грка у скоку, трчању, бацању диска и копља и рвању; најважније такмичење на олимпијади.

ПЕНТАТОНИКА (грч.), лествица или скала од 5 целих степена (с, d, f, g, а).

ПЕНТЕЈ, тебански краљ; ктес да забрани култ бога Ваха, који стога мазачао бестело изд П. мајке и осталих људи у Теби, за оне краља растуцале.

ПЕНТЕКОНТАЕТИЈА (грч.), педесет година, време од савршетка перс. ратова до нелоповеског рата.

ПЕНТЕЛИК, план. у Атини, чувена са својих каменолома из којих вађају бео мрамор.

ПЕНТЕММЕРЕС (грч.), → петура у тактилском хексамеру после 5. полустопе, тј. после тезе 3. стопе.

ПЕНТЕСИЛЕЈА, амазонка која ратовала под Тројом против Грка, убио је Ахил.

ПЕНТ-УПШАВАН -- белоглова.

ПЕНЦАБ. 1) пров. (258 591 км², 20 мил. ст.) у Брит. Индији, позната по производњи памука; гл. место Лахор. 2) Инд са својим притокама.

ПЕЊАЉЕ → усноп. Пењаџа, гљивастичке сипаве разне врсте, за вежбе у пењању; левце (водоравне, кесе и усправне), мотке (4-5 м високе) и конопци (дужина 4-9 м).

ПЕЊОАР (фрц. *penoair*), ж. јутарња хаљина.

ПЕОНИ, Пеони, вел. племе у грч.-рим. доба у ер. Повардарју, од Таорске Илиуре на Ј; чинили пре-

лаз од Трачана к Илирима; област им се звала Пеонија.

ПЕОРИЈА, град (110 000 ст.) у држави Илиноису (САД); инд. разноврсних машина, висока тхн. шк. **ПЕПЕЛМАН Матеус** Данил (Pöppelmann, 1662.-1736.), нем. архитект, 1 од гл. претставника касног барока; градио дворце, цркве, палате; најчувенији му Певитеров павиљон у Дрездену.

ПЕПЕЛНИЦА, среда (чиста с.) пред 1. недељу коризме, почетак коризменог поста у кат., прозвана по посвању главе певеном у знак поборе.

ПЕПЕЛНИЦА, медљика, биљна болест коју изазивају гљивнице из породице Erysiphaceae; пихов колонијски облик Odium образује по површини напалштучх биљних делова навлаку пепеласта изгледа; површински паразит огромног броја биљака; гл. средства против п.: сумпор у праху и колониј. сумпорна једињења (нарочито алкални додусулфиди), у неким врстама и калијум перманганат (200 г на 1 л воде); прете п.: п. на вишевој лози, једна од опасних болести; изазивава Ulnulara spiralis; нарочито страда грозда, које бива захваћено прашњавом навлаком, па иди увече или испуца и пропадне; увек слабо доноси; п. на пољима јавља се на ливњу и маљарима, а изузетно и на плодovima; код нас најчешћа и практично најопаснија п. на јабучи; проузрокова и Podosheta leucosticta; п. на виноград, најопаснија болест ове биљке; увела готово да онемогући производњу плодова, ако се пшита не предузима против ње; гл. средство пресецање плодова бургињоном → чорбом (на 1,5 кг бакарног сулфата и 1,5 кг натријум-карбоната на 100 л воде); у ширим размерама се јавља и п. на житима, грашци, разним ливдским легуминозама, кмељу, ружма и др.

ПЕПЕЉАК, органал план. Караџине, ј. од Скопља (Вардар. Бан.), висок 181 м.

ПЕПЕЉАРШЕ, палење дрвета ради производње пепела; екстензиван начин искориставања шума у ст. време; данас постоји само изузетно у крајевима где шуме не претстављају нарочиту вредност; из пепела се производно калијев карбонат и др. материје потребне инд. стаља, салта итд. **ПЕПЕЉУГА** (Chenopodium, фам. Chenopodiaceae), зелеста биљка, корон деовраћних места, чије стабло и по њему иделени, а често меснати листови као да су обрањено посути; мноштво зеленкастих цветних скупљених у оложене цвасти.

ПЕПЕГУГА 1) ископо мезаде које чува домаће огњиште. 2) јунак истоимене биљке, девојка које кнеже маћеха и њене две кћери, те чаму у кухњи, док је најзад не узме за женоу краљеви који је налази на стакленој (или златној) мачуници како је удесила њена вила заштитница.

ПЕПЕЉУПА 1) д. притока З. Мораве, извире са Погледа, а улива се близу Крушевца; дуга 45 км. 2) → подзол.

ПЕПЕО, минер. остатак после сагоревања биљака и животиња; биљни п. употребљав се као калијумово ђубриво; садржи поред калијумова океида, К₂О, још Р₂О₅ и креч; употреба: према садржају К₂О и врсти биљака.

ПЕПИНИЈЕР, прикладно грло нарочите вредности на чије се потомство нарочито полагаје.

ПЕПИОС, ж. хаљина код ст. Грка.

PER 1) (лат.), па. на, инр. о њемама: 10 див. р. кг. 2) предметак у сложеницима са значењем: про, кроз, екроз (инр. перфорација = бушење). Р. acclamationem, једногласно, бет двоименичног гласана (→ акламација). Р. aspera ad astra, триовитим путем к звездама, тј. к слази Р. exoptimum, на пример. Р. casus, плаћање у готову, на готову, одмах. Р. contra → копчи. Р. conto, на рачун, на рачун (код се не плаћа у готовом). Р. mille, промил. инр. % за сваку хиљаду; инр. рачунато промилито 3‰, значај: за сваких 1000 д. рачунато 3 д. промилито; овај број (овде 3) може се промилити стопа, стопа п., стопа од хиљаде.

Р. os, узимање хране или лекова на уста. Р. pedes apostolorum, изводата њежне као апостола. Р. proscura (ит.) → прокурор. Р. rectum, давање хране или лекова кроз чмар у дебело дрво. Р. rescriptum principis (лат.), повлашћење ванпрочног дјетета мношћу владаревом, кад више нема могућности да поддржава ступе у држави; таква деца немају право на наслеђе. Р. se, сам(о) био себи, сам собом. Р. fas et nefas (лат.: правилим и неправилим начином), свм допуштеним и недопуштеним средствима. Р. cent, про цент, процент (лат.) (скр. %), за сваку стотину; кад се каже: добијено 6 од 100 (или изгубљено, дато итд.), значај: на сваких 100 д. добијено (одн. изгубљено, дато итд.) 6 д. Процентна стопа, процентни став, процент, број који важи за сваку стотину.

ПЕР (pair), члан г. дома у Енгл.

ПЕРА, део Истанбула на с. обали Златног Рога; гл. трг, четврт; стан. углавном Европљани.

ПЕРАЈА, удо и риба; могу бити парна и непарна; непарна се на азе на леђима, репу и иза чмара (леђно, репно и чмарно п.) и претстављају кожно наборе подупрте скелетним жонцима; парна (грудна и трбушна), свега 2 пара, одговарају предњим и задњим удовима осталих кичмењака. **Масна п.**, која немају жебају (у неких мекоперака: сом, пастрмка и др.). **Перијари** (Pinnipedia), водени звероци вретнаста тела с перајастим удовима од којих задњи окренути уназад, живе у свим морима у хране се рибама, рацима и др. животињама; друштвене животиње; на суку земљу излазе само повремено; претставници — туљани и моржеви; крзно пељено. **ПЕРАСТ**, варошица (400 ст.) на с. обали Босе Которске (Зетска Бан.); паробродска станица бо-

кељске обалске пловидбе; морско купалиште и климатско место; осн. га илирско племе Пируети; у 9. в. га населио наш живаљ; у ср. в. Пераштани били чувени као поморци и јунаци, због чега их ценили и срп. владари из династије Немањића, а и Вен., који им за време своје владавине (1420-1497.) поверавали чувале држ. ратне заставе у поморским биткама; његово стан. истинало се јунаштвом и у доба ратова с Турцима; мада град није био утврђен, они одбили нападана напад 6 500 Турака, због чега их бан Петар Зрински наградио поклоном своје сабље, која се још и данас чува у већници.

ПЕРБОРАТИ, соли перборне киселине која не постоји у слободном стању; добијају се дејством алкалних пероксида, као нпр. Na_2O_2 или водоник-супероксида H_2O_2 на борну киселину или на борате; могу се добити и електрохим. путем; практично се много употребљавају у ватријум-перборат ($\text{NaBO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$) и перборак ($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$), јер су постојанији од водоник-супероксида и показују комбиновано дејство слабо алкалних бората и оксидационо дејство водоник-супероксида; употребљавају се много као дезинфекциона средства и средства за прање.

ПЕРВАЗ (тур.), дрвен, обично профилисан оквир око врата или других отвора (прозора), који налаже на зидове; уопште оквир око отвора; дашчана облога за покривање спојнице између рагастова и зида, рагастова и поставе; образују злебо у који улази крило врата.

ПЕРВЕРЗИЈА, перверзност (лат.), изопаченост, варочито пољног живота, која се испољава на више начина: садизам, мазохизам, нарицизам, ексхибиционизам, фетишизам, скотоложитво, некрофилија итд., по правили психогена и може се отстранити путем психотерапије.

ПЕРГАМ, старогрч. град у М. Аз., чувен са своје

добрт. храмова, поз. и палата; археолози га откопали и проучили цела; значајан Зевсов олтар преносен у Берлин, у народит музеј; у П. била престоница Пергамске краљевине осп. 282. пре Хр. (први краљ био Филетер); од његових потомака најчувенији Еумени II који осп. чу-

вену пергамску доблт. и претворио град у 1 од највећих средишта јелинистичке књиж. и ум.; и Атала III који завештао државу Римљанима (133. пре Хр.).

ПЕРГАМЕНТ (грч.-лат.) 1) ушпанљена зечја или јагњева кожа на којој се писало пре проваласка хартије; име по граду Пергаму где се прво израђивао. 2) чврста провидна хартија добивена трепутним потапањем табака целулозне хартије у концентрисану суморну киселину; п. добивен на овај начин (вететабили п.) има сличне особине старог (животињског) п. од коже.

ПЕРГОЛА (ит.), низ слободних стубова који образују отворен ходник без крова, уместо којег од стуба на стуб поређане дрвене греде; подижу се као металништа и архт. украси у вртovima и парковима, а око њихових стубова и преко греда шире се украсне пазувице или винова лоза.

ПЕРГОЛЕЗЕ Ђовани Батиста (1710-1736.), ит. композитор, претставник напуљске шк.; истакао се међу својим савременицима делом **Сабат матер** и интермедом **Ла Серва Падрона**, комадом комичне садржине у којем се сједињују елементи рим и вен. школе, оличени у речитативу и финалу, док оркестар има самосталну улогу; поред тога компоновао симфонију за судачки оркестар, хорне, виолински концерт, сонату за чело и др. (→ сл.).

ПЕРГОШИЋ Иван († 1592.), кајкавски писац; превео дело **Decretum tripartitum** од маб. писца Вербеџија; познате 2 редакције: 1 кајкавска, 2 поштокавска.

ПЕРДИКА 1) војсковођ Александра Вел., после чије смрти управљао државом (323-321. пре Хр.); убили га побуњени војници. 2) П. I, макед. краљ из 8. в. пре Хр. 3) П. II, макед. краљ (413-413. пре Хр.). 4) П. III, макед. краљ (370-359. пре Хр.).

PEREGRINUS (лат.), странак; поклоник, ходошасник; у рим. праву р. они који нису били римски грађани, али су сматрани за слободне људе; нису могли зацлупивати правне послове по сакралном (→ jus civile) већ по нарочитом праву (→ jus gentium); нису им судили редовни рим. судови већ нарочити перегрински претор.

ПЕРЕЗ Галдос (1813-1920.), шп. писац романа, драма и новела; у романима сликао људе и обичаје свог времена; **Доктор Сентево**, **Златан извор**, **Породица Леона Роха**, **Глорија**.

ПЕРЕЈА, област у ст. Палестини, и. од Јордана.

ПЕРЕКВАЦИЈА (лат.), италијанске неједнакости у → статистичкој серији да би се добиле стат. правилности.

ПЕРЕМПТОРАН (лат.), поништавајући, неотклонив, дефинитиван. П. екшенија, ириговор који потпуно уништава дејство истакнутог права (нпр. екшенија о застарелости).

ПЕРЕН Жан Батист (Perrin, * 1870.), фрц. физичар, радио на проблемима дискоинти-кулране структуре материје; носилац Нобелове награде за 1928.

ПЕРЕНИРАТИ (лат.), трајати више времена. Перене (лат.), билне зељастих подземних делова који пред зиму умиру, а наредне вегетационе периоде онет из под земног стабла никну.

ПЕРЕСКИЈА — виберскија, **ПЕРЕФИКС Ардуен** (Pérefix-1695-1671.), париски архиеп. и историчар; гл. дело: **Живот Ариана IV**.

ПЕРИ- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: око, или пери-Ферџа.

ПЕРИ 1) Вилијам Едуард (Parrv, 1790-1855.), енгл. морепловац, истраживач с. поларних области. 2) **Јакопо** (1561-1635.), члап фирентинске камерате, 1 од творца речитативног стила монодишког покрета, композитор 1. опере **Дафне**, затим **Еуридике**, у којима дошли до израза принципи фирентинског покрета који хтео да обнови ст. грч. уметност.

ПЕРИГЕ (Périgéux), варош (34 000 ст.) у Фрц. на р. Ислу, д. притоци Дордоне, седиште деп. Дордоне; инд. жив. пампрница (коњака, конзерви, ципела итд.), највећи трг за свиње у Фрц.

ПЕРИГЕУМ, перигеј (грч.-лат.), положај Сунца у Месеца најближи Земљи.

ПЕРИГОН (грч.), чашични листић исте боје и облика као крунични, или цвет састављен само од чашичних или само круничних листића.

ПЕРИДЕРМ (грч.), замењује секундарно покорично ткиво, на старијим биљним органима; састоји се из плуте и плутиног камбијума (фелогена).

ПЕРИЈАНДАР, коринтски тиранин (625-585 пре Хр.), заштитни ум. и наука; 1 од 7 грч. мудраца; за његове владе Коринт достигао највећу моб.

ПЕРИЈАНТ (грч.), зелени чашични листић, а крунични обојени (→ цвет).

ПЕРИЈЕЦИ, становници Спарте, потомци оних староседелаца који

драговољно признали власт Дораца; били без полит. права, али имали личну слободу и бавили се пољопр., инд. и трг.

ПЕРИКА (фрц.), власуља.

ПЕРИКАРД (грч.), саграђен од 2 листа: унутарњи облаже и чврсто прирастао за срчани мишић (epi-

sardium), а спољни чини срчану кесу; оба листа настављају се један у др.

на г. делу срца, на месту где из њега излазе вкл. крвни судови; у унутрашњости срчане кесе налази се мала количина течности која умањује трење при раду срца.

Перикардитис, запаљење срчане марамице (кесе), обично прати обојење срца и плућне марамице, ретка као самостално обољење: постоје 2 врсте: а) сухо запаљење, листови срчане марамице храпави, при срчаном раду чује се трење, постоје болови и тегобе у пределу срца; б) ексудативни п.: између 2 листа марамице скупља се течност (ексудат) која може и да загноји; због течности која околљава срце изгледа увећано (→ перкусија, рентген); трење се обично не чује; срчани удари се слабије виде, тонови се слабије чују; заптивни и др. тегобе; у хронич. случајевима 2 листа срчане кесе потпуно срастају, што веома омета срчани рад.

ПЕРИКАРП (грч.), плод од омотач, постаје из зида плоднеце; у извесних плодова се могу у п. разликвати 3 слоја: спољашња танка кожа (епикарп), сочни део (мезокарп) и унутрашњи контичави слој (ендокарп); нпр. код трешње, кајсије.

ПЕРИКЛЕ (499-429. пре Хр.), вођ атинске демократске странке и државник; син војводе Ксантипа; управљао готово као неограничени господар Атином читавих 20 год.; низом реформа ојачао демократију; учврстио атин. власт на Егеј. М. оснивањем држ. колонија (клерухија), улепшао Ативу, подигао Партенон, Ерехтејон и Пропилеје, помагао уметнике, књиж. и научнике; после ратова с Тебом и Спартом склопио мир (445.) којим Атина сачувала хегемонију на мору; потчинио острва Евбеју (446.) и Сам (440.); није могао да спречи почетак пелопонеског рата за време којег умро; доба његове управе названо атинско златно доба, а цео 5. в. Периклов век.

ПЕРИКОПЕ (грч.), отсек из Виблје за читање на богослужењу или за проповед (→ лекције).

PERICULUM (лат.), израз рим. права, означава опасност и одговорност за несрећни случај; правило је да р. стоји на господару ствари (res perit domino), али ако држалац туђе ствари њу задржи и после времена за које је смео држати (нпр. узме ствар на послугу, па не врати о року), онда р. пада на то лице; код продаје р. сноси продавац до тренутка предаје, даље купац; ако продавац не преда ствар о року кривоцом купаца, који лије дошао ис

ствар или није положио цену, онда од тренутка доцње р. пада на купаца, ако му ствар није предата; али ако купац сноси р., има права и на корист од ствари (нпр. на плодове).

ПЕРИМЕТАР (грч.), обим.

ПЕРИНЕУМ (грч.-лат.) → међица.

ПЕРИОД, **периода** (грч.) 1) раздео времена. 2) фаза болести. 3) у грам.: скуп више гл. и споредних реченица које чине групе или чланове п., а све заједно дају један смисао; сваки п. има 2 гл. дела предњи (протаса) и задњи (аподоса), у којем гл. ми-

ПЕРИОДНИ СИСТЕМ ХЕМИСКИХ ЕЛЕМЕНАТА

Број група	1a	2a	3a	4a	5a	6a	7a	8a	1b	2b	3b	4b	5b	6b	7b	8b		
1															1 H	2 He		
2	3 Li	4 Be									5 B	6 C	7 N	8 O	9 F	10 Ne		
3	11 Na	12 Mg	13 Al									14 Si	15 P	16 S	17 Cl	18 Ar		
4	19 K	20 Ca	21 Sc	22 Ti	23 V	24 Cr	25 Mn	26 Fe	27 Co	28 Ni	29 Cu	30 Zn	31 Ga	32 Ge	33 As	34 Se	35 Br	36 Kr
5	37 Rb	38 Sr	39 Y	40 Zr	41 Nb	42 Mo	43 Tc	44 Ru	45 Rh	46 Pd	47 Ag	48 Cd	49 In	50 Sn	51 Sb	52 Te	53 I	54 Xe
6	55 Cs	56 Ba	57-71 La	72 Hf	73 Ta	74 W	75 Re	76 Os	77 Ir	78 Pt	79 Au	80 Hg	81 Tl	82 Pb	83 Bi	84 Po	85 At	86 Rn
7	87 —	88 Ra	89 Ac	90 Th	91 Pa	92 U												

La: 57 La 58 Ce 59 Pr 60 Nd 61 11 62 Sm 63 Eu 64 Gd 65 Tb 66 Dy 67 Ho 68 Er 70 Yb 71 Sr

полуметали

металоиди

пелементи гасови

ско златно доба, а цео 5. в. Периклов век.

ПЕРИКОПЕ (грч.), отсек из Виблје за читање на богослужењу или за проповед (→ лекције).

PERICULUM (лат.), израз рим. права, означава опасност и одговорност за несрећни случај; правило је да р. стоји на господару ствари (res perit domino), али ако држалац туђе ствари њу задржи и после времена за које је смео држати (нпр. узме ствар на послугу, па не врати о року), онда р. пада на то лице; код продаје р. сноси продавац до тренутка предаје, даље купац; ако продавац не преда ствар о року кривоцом купаца, који лије дошао ис

сао, нпр.: Тамо где те је сунце први пут обасјало; тамо где те је мајка први пут у наручју понела, а отац ти мудрим речима срце напајао: - тамо је твоја отаџбина. 4) у елкт. п. **наизменичне струје**, одређено стално време, по чијем се истеку вредности струје и њен смисао идентично понављају. 5) у мат. → разломак, периодична функција. 6) у мед. → ментуација. **Периодичитет**, статистичка правилност која обезбјеђа сигурно враћање исте појаве у одређеним размацама времена. **Периодичац**, који се враћа у извесним временским размацама, повремен. **II**, **давана**, која се појављују у одређеним временским размацама (нпр. месечно давање кирије); застарелају за сваки рок посебно обично за три године од доспећа; ако једно лице докаже да је положило доцније п. д., претпоставља се да је дало и претходно; ко противно тврди мора да докаже. **II**, **дела** → п. **списи**. **II**, **импотенција**, болна немоћ која се јавља услед какне акутне или хроничне болести; није разлог за уништај брака. **II**, **систем елемената**, по којем су физ. и хем. особине е. периодне функције њихових атомских тежина, поставио га 1869. чувени рус. хемичар Менделев који не само доскотовао тада познате е. већ извесне претсказао; неки по том и пронађени (галијум, скандијум и германијум); доцнија открића захтевала проширивање п. с., које извршено у складу с првобитној Менделевљевој замисли; систем се обично излаже у облику таблице; сада се у такав п. с. уређују елементи према њиховим редним бројевима и на тај начин се још тачније и савршеније претставља периодичност физ. и хем. особина хем. елемената (→ сл. горе). **II**, **списи** нису заступљени у ауторском праву у целини, сваки аутор може слободно располагати прилозима који су у њима изишли и сваки може слободно прештампавати из њих чланке с означавањем извора; овде прештампавање може забрањити аутор; приликом прештампавања не сме се променити смисао. **II**, **функција**, чије се вредности понављају кад независна променљива прирасте за одређену сталну количину, а која се назива периодом (→ тригонометријске ф.).

ПЕРИОДЕВТ (грч.), у грч. цркви свештеник, одређен од еп. да обилази парохије ради прегледа.

ПЕРИОДОНТИТИС (грч.), запаљење позубице, најчешће око врха корена, некад почиње и од ивице десни; акутно запаљење прелази на кост и јошвици; зуб осетљив на додир; лечење конзервативно: кроз живачни канал или оперативно: ресекција вршка корена или вађење зуба (→ карнајс зуба).

Периодонцијум, позубица, везивна влакна између

зида алвеоле и зубног корена; између њих везивне ћелије. **Периоститис**, запаљење покривнице, најчешће последица др. обољења (кваран зуб, обољење костију); знаци: оток, првенило, бол, тмпт. код акутног; код хроничног п., често на лутичној основи, само оток; лечење акут. п.: ободели уд ставити у мир, хладни облози, ако гноји, топли облози, по потреби просећи; код лутичног п. лечити осн. болест.

ПЕРИПАТЕТИЦИ, перипатетичари, перипат, школа, грч. филозофи; држали предавања шетајући с ученицима; бавили се више прир. наукама, мање чистом флз.; најзнатнији међу њима били: Аристотел, оснивач школе, Теофраст, Аристоксен и Диксарх.

ПЕРИПАТУС (Peripatus), једини претставник једне мале групе зглав-

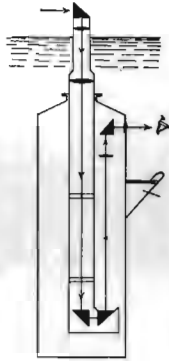
кара првог тела, који спаја у себи одлике зглав-кара и чланкови-кара; ограничен на ј. половину Земље (Јуж. Афр., Јуж. Аз., Н. Зеланд, Аустрал., Ј. Амер.).

ПЕРИПЕТИЈА (грч.), обрт у драмама.

ПЕРИПИЛИ (грч.), приручница с подацима за обалску пловидбу.

ПЕРИТЕРОС (грч.), грађевина окружена стубовима, тако да око ње изведен отворен ходник, перистил; многи класични храмови су п.

ПЕРИСКОП (грч.) 1) прост објектив, састоји се из 2 истоветна сабирна сочива, симетрично постављена у оквир с дијафрагмом између њих; има исте недостатке као и → монокл, изузев ломљења правих линија, али њих код 1. сочива исправља 2.; п. има вел. примену у аматерској и ум. фот. 2) телескопска цев кроз коју се из → подморнице могу посматрати бродови на површини мора; из подморнице се може гледати кроз п., ако је зароњена 8-12 м; подморница има 2-4 п. **Зенитални п.**, служи за посматрање дела неба око зенита; служи за противавиопрланску одбрану.

ПЕРИСТАЛТИКА (грч.), перисталтични, змијолики цревни покрети, чији циљ је постепено пражињење цревног садржаја из црева; мада под управом цревног нервног система, могу да буду промењени (појачани или ослабљени) дејством извесних ванцревних нерава; јако појачани цревни покрети називају се цревни грчеви.

ПЕРИСТЕР, план. (2600 м), јз. од Битоља (Вардар-

ска Ван.); поред цркова и др. глацијалних трагова и 2 језера глацијалног порекла (Големо и Мало Језеро); деје опоравилиште, план. куће.

ПЕРИСТЕРИОН (грч.), посуда у облику голуба (грч.: перистер), виси над св. престолом у олтару (ако има небо), за чување св. причешћа.

ПЕРИСТИЛ (грч.), отворен трем са стубовима око једног дворшита или аграде; п. рим. и помпејанских дворшита, и око класичних храмова.

ПЕРИТЕЦИЈА (грч.), плодносно тело аскомицета (шпиромицета) и лишаја; затворено, лоптасто или крушкоасто, с узаним отвором; већином ситно (до 1 мм).

ПЕРИТОНЕУМ (грч.-лат.), трбушна марамица. **Перитонитис**, запаљење трбушне марамице, инфективно обољење, проузроковано патогеним клицама (коли-

бацил, стрептокок, стафилокок, гококок и др). **Акутни п.**, озбиљно и тешко обољење, патолошки изражено појавом ексудата, наслагама фибрина на површини црева или појавом гноја у трб. дупљу; узроци: пробојне ране или трауматично прскање органа у трб. дупљу; прскање органа услед болести (чир желуца, апендицитис, тифус); притошење микроба кроз крв. лимфу или суседно ткиво; знаци: јак бол, трбух надувен, застој гасова и измета, повраћање, висока тмпт., језик сух, лице угасито, очи упале, узнемиреност. **Локални п.**, инфекција ограничена најчешће око запаљеног сл. црева или у карлицу око ж. полних органа, симптоми ублажени. **Туберкулозни п.**, проузроковач Кохов бацил долази до трб. марамице лимфним или крвним путем, а и храном кроз црева (млеко или месо тбк. сток); патолошки изражен тбк. чворима по трб. марамици с ексудатом или без њега која може бити сукривчаст; знаци: трбух натечен (због ексудата), пацијент слаби, проливи и затвори се икжу, мале дуготрајне тмпт. Лечење акутног п.: ако је трбушни орган повређен, одмах операција, затим давање што више течности под кожу, у вене и кроз дебело црево; лед на трбух; одржавати орце; хранење кроз уста, пиће забрањено у прво време; код тбк. п. добра исхрана, сунчање, операција (некад → лапаротомија излече болесника).

ПЕРИЋ 1) Живојин (* 1868.), од 1898. проф. Беогр. унив., наш најбољи стручњак за грађ. право и најплоднији правни писац; поред исцрпних дела о заједничком и обичајном праву дао вел. број расправа и чланака у нашим и страним часописима из грађ. међунар. приватног права, филозофије права, држ. права итд.; члан многих научних друштава страних и наших, дописни члан Академије наука; од 1908.-1912. био нар. посл. 2) **Нинко** (* 1886.), правник и политичар; изабран 1920. за проф. Беогр. унив., а одмах затим за нар. посл.; од 1922.-1928. у више махова мин. соц. политике, правде, фин., иностр. дела, просвете; 1928. претседник Нар. скупштине, затим претседник Држ. савета и посланик у Букурешту (1935.-1936.); радио на правној књиж.

ПЕРИФЕРИЈА (грч.), ободница, гранична крива коначног дела равни.

ПЕРИФРАЗА (грч.), описно и сликовито казивање; именоване нечијих гл. особина уместо имена; нпр.: Онај који је створио небо и земљу (бог); сок од грозђа (вино).

ПЕРИХЕЛ (грч.), положај планете или комете најближи Сунцу.

ПЕРИХОНДРИЈУМ (грч.-лат.), омотач хрскавица; има исту грађу и функцију као → покривница код кости.

ПЕРИШАН (перс.), врста металног накита; некада носиле на глави жене у Србији.

ПЕРЈЕ, код птица постаје из коже и одговара рожним крљуштима рептила; на једном одраслом перу разликује се перна осовина (стабло) и перна заостава састављена из жиока и жичица; пераје има нежно стабло и заставу из финих жичица без зачакчи; на телу нарочито расоређено; боја долази од пигмента или од отсева; мењање п. означено као митарење.

ПЕРЈЕ Казимир (Périer, 1777.-1832.), фрп. државник; угушио побуну у Паризу и Лиону и помагао Белг. против Хол.

ПЕРКА, вуковац (Serranus scriba), риба нашег мора, веома лепе шарене спољашности, до 25 см дуга; лови се на удицу; месо прилично укусна.

ПЕРКИН Вилијам Хенри (1838.-1907.), енгл. хемичар; направно прву синтетичку орг. боју мовеин, која одмах нашла тхи. примену; осн. инд. анилинских боја.

ПЕРКО Павел (* 1877.), слов. приповедач, слика прост свет и његов унутарњи живот; важнија дела: Пријаза, Тиначка, Мраков Томаж, Доктор Ловро, Ротијин Блаже.

ПЕРКОВАЦ Иван (1826.-1871.), политичар и новинар; од 1862. уредник и власник Позора; у полит. животу учествовао као члан Хрв. сабора; поред чланака писао приповетке (Станковачка учитељица).

ПЕРКУСИЈА (лат.), метод прегледа болесника, састоји се у изазивању звукова куцањем по површини тела ради проучавања промена звука у одређеним пределима; куцање се изводи прстима или инструментом обично преко подметнутог прста; њим се утврђују границе органа и промене у њима. **Перкутија**, кроз коју. П. повреде, унутарњих органа; могу настати и кад кожа није повређена.

ПЕРЛАСКА Доминик (1. половина 19. в.), графичар и бакорезац; 1838. илустровао Арнотова Магазин за уметност и моду; израдио портрет Симе Милутиновића.

ПЕРЛИТ, еутектичка смеша мале тврдине цементита и α-ферита, налази се претежно у некаљеном челику и ковном гвозђу.

ПЕРЛУСТРАЦИЈА (лат.), тачно прегледање нпр. писана, узорака и др.; за време свет. рата прегледање полит. сумњивих хапшеника у Аустр., кад би се пуштали на слободу или и даље задржавали у тамници.

ПЕРМ, град (186 000 ст.) у уралској области СССР, на р. Ками; унив. (1917.); хем. инд. прерада дрвета; по њему завршена периода палеозојског доба, прозвања П., у којој прилике у Евр. углавном исте као и у карбону: флора има обележје карбонско; код моринских организама изумиру трилобити погупно, а јављају се н. родови корала, брахиопода и амонита; јављају се и први гмизавци; код нас п. развијен у з. деловима државе у кречњацима, у н. у црвеним пешчарима.

ПЕРМАЛАЈ, легура гвожђа и никла (21,5% Fe и 78,5% Ni) која при малим магнетичним силама има вел. магнетску пропустљивост (пермеабилитет); употребљава се поглавито за поморске телегр. каблове и за спец. и лабораторијске сврхе; слободна својства има легура инваријант (47% Ni и 53% Fe, с нешто мало кобалта).

ПЕРМАНГНАТИ, соли перманганске киселине; најважнији калцијум-перманганат (KMnO₄).

ПЕРМАНАТНА (лат.), трајан, сталан. П. магнети. комади магнетних тела (каљена челика и др.) која остају стално м. пошто буду једанпут намагнетисана, тј. задрже магнетна својства и по обустави магнетисања; граде се најчешће у облику нитице, издуженог ромба или потковице. **Перманенција**, сталност. Принцип п., у аритметички закон по којем правила која важе за целе позитивне бројеве остају у важности и за остале како рационалне тако и ирационалне бројеве.

ПЕРМЕАБИЛАН (лат.), који пропушта кроз себе. П. стене → сквашљиве стене. **Пермеабилност**, пропустљивост. **Магнетна п.**, однос између индукције В и магнетног поља Н које производи (M = BV); за празан простор п. има вредност 1, за ваздух, дрво, бакар и многа др. тела веома приближно равна јединици, а за феро-магнетна тела није стална већ варира с индукцијом и може достићи знатно велике вредности (неколико хиљада и више).

ПЕРМОЗЕР Балтазар (1651.-1732.), нем. вајар барока, радио у Берлину и Дрезди, где има декоративних статуа и надгробних споменика.

ПЕРМУТАЦИЈА (лат.) → комбинаторика.

ПЕРМУТИТ, вештачки добивени двојук силкат натријума и алуминијума, по саставу: Na₂O · Al₂O₃ · 5SiO₂ · 5H₂O; лако хем. везује калцијум, магнезијум, гвожђе и манган из њихових једињења; ово везивно материјал због замене натријума из п. поменутих метала; употребљава се у инд. за хем. чишћење и омењивање тврде воде; кроз пермутитна педила (цилиндре испуњене комаћем п.) пропушта се вода из које п. везује калцијум, магнезијум, манган и гвожђе из њихових једињења стварајући у води одговарајуће соли натријума.

ПЕРМЦИ, фински народ у з. Сибиру и предгорју Урала (150 000 ст.); земљр., лов и риболов; у многим се већ порусили; вере прав.

ПЕРНА, село у Хрв., 9 км од Топуског, на 1 брегу развалине ст. града Перника, прве општине у Хрв. која већ 1225. добила повељу слободе.

ПЕРНАМБУКО, браз. прим. државица (99 254 км², 2 мил. ст.); у вел. мери гаје се шећ. трска, дукан и памук; гл. место Рецифе или П.

ПЕРНИК, највећи рудник каменог угља у Буг., јз. од Софије; год. производња 1,4 мил. т.

ПЕРНИОНЕС (лат.), озеблине, црвенило и задебљања коже, осетљива или болна, јављају се зими нарочито на прстима руку и ногу, пети, носу и устима; лечи се повећано адјатермијом.

ПЕРНИЦА, орган за расејавање плода у главочика (нпр. маслачак, одољена и др., постао од чашнице, претворене у перасте израштаје са дршком или без ње, помоћу којих лако лети. (На сл.: g п. од маслачка, h од бреста, i од јасена, k јавора.)

ПЕРНИЦИОЗАН (лат.), опасан; болести које саме собом тешке, озбиљне (→ анемија).

ПЕРНХАРТ Марко (1824.-1871.), сликар у Коруској, пејзажист; сликао панорама с алпских врхова.

ПЕРОВ Василиј Г. (1833.-1882.), рус. сликар. гл. претставник савр. реалистичког правца; сликао патетичне и хумористичне сцене из живота, извршене портрете (Достојевског), ред. и ист. слике (Скидање с крста); гл. дела налазе му се у Москви.

ПЕРОВИЋ 1) Иво д-р (* 1832.), краљ. намесник; по свршеним студијама одао се судском позиву и служио највише у Вадру; по ослобођењу био држ. тужилац у Сплиту, затим окружни начелник у Дубровнику, вел. жупан сплитске области, помоћник мин. унутрашњих дела и бан Савске Бан., с којег положаја, по писменој жељи краља Александра I, дошао за краљ. намесника малолетном краљу Петру II.

2) Милош д-р (Пијетро Косорић, 1874.-1918.), проф. и песник; дао 2 збирке песама и вел. трагедију у стиховима **Карађорђе**, 3) Раде (* 1905.), проф. и географ; бави се највише екон. геогр.; објавио: **Солун и његов привр. и саобр.-трг. значај за Југосл.**, **Историјат Југосл. слободне зоне у Солуну, Провансодна и прерада дувана у Краљ. Југославији**, **Инд. сапуна у Југосл.**, **Екон. географија Краљ. Југославије** и др.; сарадник **Свеснања** за општу географију, 4) **Тунгуз Радван** → Тунгуз-Перовић Невесињски, 4) **Серафим** (1827.-1903.), херц.-захумски митрополит (од 1889.), радио много на подизању цркава и школа у својој митрополији као игуман мап. Житомирских, осумњичен од Турака због свог одласка у Рус., провео око 6 год. у тамници у Триполасу.

ПЕРОВСКАЈА Софија (1853.-1881.), рус. револуционарка; руководила агитацијом и убиством Александра II, због чега обешчена.

ПЕРОЗИ Лоренцо дон (* 1872.), свештеник, диригент у прк. св. Марка у Венецији и Сикстинској капели у Риму; компоновао ораторијуме, од којих најпознатији: **Страдање Христово**, **Лаазрево васкрсење** и др.

ПЕРОЈ, срп. село (1921. г. 285 ст., од којих 279 Срба) у Истри, у пушкој општини; стан. потомци досељених Црногораца.

ПЕРОЈ Шарл (Perrault, 1628.-1703.), фрц. писац; изазвао својим делом **Век Луја Великог** преписку између ст. и младих; био противник слепог подражавања класике; непролазну вредност имају његове **Приче моје мајке**.

ПЕРОН (фрц.), стаза поред колосека у станицама, служи за улажење и силажење путника.

ПЕРОНОСПОРА (грч.) → пламењача.

ПЕРОУТКА Фердинанд (* 1895.), чешки публицист, уредник познатог часописа **Садашњост** (Přítomnost); гл. дела: **Стварање државе**, **Да и не**.

ПЕРОШ Марко (* 1870.), сликар, наставник цртања, радио слике светаца за прав. цркву у Беловару и Саборцу цркву у Пташном; бави се нар. орнаментиком; ипаци из области примесне уметности.

ПЕРПЕНДИКУЛАР (лат.), у правцу виска, окомит, вертикалан.

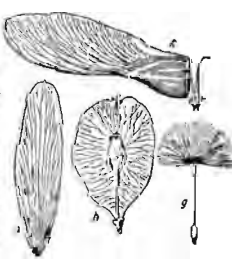
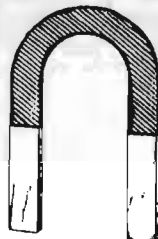
ПЕРПЕР (грч.), пређашња јединица новца Ц. Горе; дели се на 100 пара; 1900. 1. пут ковани п., а 1910. 1. пут кован златан новал од 10, 20 и 100 п.

PERPETUUM MOBILE, уопште нешто чије кретање никад не престаје; одавно постоји тежња да се оствари механизам који би могао сам стално да ради, али из принципа физике следеће да ово није могуће; да би се у 1 систему стварао рад непрекидно потребно да се стално доводе нове количнице енергије.

ПЕРПИЊАН, варош (70 000 ст.) у ј. Фрц., у подножју Пиренеја.

ПЕРСЕЈ 1) по грч. митол. син Зевса и Данаје; по наредби свог деда

Акризија, коме проречено да ће га убити унук, затворен заједно с мајком у 1 сандук и бачен у море; из мора их извадио Полидект, краљ острва Серифа, који се оженио Данајом, а П. наредио да убије Медузу; потом П. спасао од воденог чудовишта Перку египтоског краља Кенеа Андромеду, убио нехотичке свог деда Акризија, због чега отишао из Агра и основао град Микену, где с Андромедом изродио многе синове, међу којима и Херкула (Херакла). (На сл.: П. спасава Андро-

меду. 2) последњи макед. краљ (178-167. пре Хр.), син Филипа V; потукао га код Пидне рим. коњазул Пауло-Емилије и одвео га у Ит., где и умро (166.).

ПЕРСЕЈУЦИЈА (лат.), гоњење, прогонање.
ПЕРСЕЈ Хенри (Percell, 1653-1695.), енгл. композитор, органист; под утицајем фрп. и ит. муз., нарочито у операма; написао 40 бинских дела (већином маске), драмске претставе с поезијом, вокалном и инстр. музиком; компоновао 29 ода, муз. за 54 поз. комада, много химни, миса итд.

ПЕРСЕПОЛИС, престоница старог перс. царства на р. Аракеу; основао га Дарије I, а разрушио (332. пре Хр.) Александар Велики; царске палате биле веома велике и раскошне, украшене многим рељефима.

ПЕРСЕФОНА, ћерка богиње Деметре и Зевса, у Атини више поштована под именом Кора, богиња вегетације и доњег света, жена Хадова; у Гиму поштована као Прозерпина; њој посвећени клас, мак, бања, нар; претстављана са скитром и дијадемом.

ПЕРСИ Томас (Percy, 1729-1811.), енгл. владика, окупљач нар. енгл. песама, које објавио под називом **Остаци старе енгл. поезије**.

ПЕРСИЈА, Иран, држава (1.647.000 км²) на Иранској висоравни у Аз., ограђеној плани.; земљиште плодно само у пределима где има доњољно падавина као на СЗ између пл. Елбурса и Касписког Ј. и на Ј поред обале; у унутрашности степе, слане пустиње и земљиште под јез. (Урмија, Хаму); стан (9 мил.) баве се земљр.: пшеница, дуван, шећ. трска, памук, ј. воће, ср.-евр. воће (кајсија, бресква, јабука, шљива, орах), винова лоза, и сточарством (овце, козе, камиле, коњи); рудама богата (гвожђе, угаљ, бакар, олово, со, сумпор, нафта); најразвијенија кућевна инд. (шадова), свилене тканине, ћилими, разни предмети од метала, смаља итд.); фабрична се тек уводи (рафинерије нафте, ћилимови); жел. млеко; саобр. махом каравански; извози земљр.-сточарске производе (ориз, опијум, воће, памук, вуноу, коже), руде (нафту, петролеум) и ћилиме; увози намучене тканине, мапине, шећер; гл. места: Техеран, Исфахан, Тебрис, Мешед (свето место), Хамадан, Шираз и пристаништа Бушир и Бендер Абас. Настањена аријским племенима, Персијанцима (око 1100. пре Хр.), П. прво признавала врховну власт Међана; половином 6. в. пре Хр., од њих је ослободио краљ Кир (549. пре Хр.), који заузео још и Лидију и Вавилонију; његов син Камбиз потчинио Ег., али при повратку с тог похода умро; перс. племство довело онда на престо Дарија (521. пре Хр.), оснивача династије Ахеменида (521.-330. пре Хр.), који заузео Тракију и водио ратове са Скитима з Грцима (→ грч.-перс. р.тови); Даријев син Ксеркс успео да очува моћ перс. државе, али после њега убрзо настало расуло, које искористио Александар Вел. и завладао Перс. (330. пре Хр.); после Александрове смрти и поделе његове државе (битка код Ипса, 301. пре Хр.), П. припала његовом војводи Селеуку Никатору, од чијих је наследника ослободио још половином 3. в. пре Хр. сатрап Партије, Арсакаес, оен. династије Арсакида (250. пре Хр.-226. по Хр.), његови потомци отпочели вековне борбе с Римљанима око Месопотамије; оне се продужиле и под новом династијом Сасанида (226.-651.), коју основао краљ Ардашир; средњев. перс. државу довео до највеће моћи краљ Хозроје I Анурширван (531.-579.), за чије је владе Виз. морала да плаћа Персијанцима данак; после његове смрти моћ перс. државе је почела да опада; унутрашње немире искористио је онда виз. цар Хераклије и заузео Месопотамију; кад су убрзо затим на П. напали и Арабљани, њен краљ Јездерџед III покушао да им се одупре, али је после пораза код Кадисије (635.) морао да се са својим благом и св. ватром новуче у Мери, где је био убијен (651.); с пропашћу сасанидске династије настало је за дуже време и перс. национализам, вере и независности; П. је почела да се опоравља тек средином 8. в., кад помогла дин. Абасида да дође на власт (750.); у то време она је била готово сасвим исламизована; у току идућа 2 века њом владали дин. Тахаридска (824.), Сафаридска, Саманидска и Газневидска; у 1. половини 11. в., вој Турака Селдука заузео је Балдах (1037.) и основао династију која је владала П. до 1238.; после тога П. је потпала под Монголе, за чије је владавине у њој заведена нека врста феудалства; почетком н. в. П. је опет ослобођена; њену самосталност је обновио шах Исмајл (1499.-1544.), који је своју власт проширио и на Јерменску; његови наследници морали су једновремено да воде борбе с Турцима и Русима; после грађ. ратова, који су у њој избили у 18. в., дин. Капора је пренела перс. престоницу у Техеран; у 19. в. П. морала да уступи Рус. Ђурђијајанск и Јерменску; тежње Енгл. да спречи даље ширење Рус. на Ј довела је до њихове борбе о пре-

власт у П., које су се свршиле поделом интересних сфера (1907.); после рус. револуције (1917.). Енгл. је тежња према, али се у исто време у П. јавила тежња за реформама по угледу на државу из з. Евр.; њих почео да приводи у дело Риза-хан-Пехлеви, после повлачења енгл. војске (1920.-1921.). **Персијанци** (нар. име Ирани), аријски народ у Ирану (Перс.) и суседним земљама, око 10 мил.; готово сасвим изгубили аријске расне особине, али очували језик; нар. живот умногом се изменио откако П. примили ислам и помешали се с Араима и Турцима (→ Парси). **Персијски језик** у књижевност, најважнији → ирански ј. је новоперсијски или кратко п. ј. који датира од ар. освајања Персије (7. в.), кад Персијанци примили ислам, ар. азбуку и много ар. речи; ипак о п. ј. као књиж. може се говорити тек од 10. в.; у раније доба п. много утицао на ар., турски и на → урду; од ар. освајања до 9. в. многи Персијанци писали на ар. не само научна дела већ и песме, али отад у књиж. превладао народни језик («и.обнова»); у 10. в. већ се јавили песници од веће вредности (Рудаџи, Дакики), а крајем 10. в. и највећи епичар Фирдуси; из 11. в. знатнији су Мишухири, Унсури и Насир Хусрав, а у 12. в. Омер Хајам, код кога се већ опажају трагови мусл. мистике (→ суфи); 12. в. дао Персији највећег дворског ланегиричара Анварија и највећег романтичног песника Низамија; у то време јако се развила и суфиска поезија, која у 13. в. достигла врхунац у делима Румија; популарни и мудри Сади, мада из истог века, није искључиви мистик; крајем 13. в. и почетком 14. в. Шабистари дао јекну врсту удебника суфизма; у току 14. в. истакли се Ибн Јамин као лиричар; Загани као сатиричар, Нахшаби као прерађивач јандиске збирке **Шукасанпата**, али је убрзо све засенио Хафиз, недостижни лиричар и мајстор → газела; класична п. к. (од 1000.-1500.) завршава се с Дамијем, чувеним песником и добрим прозним писцем; мада у клас. периоду превладала поезија, у њему било и неколико историчара: Рашидудина († 1318.), Хамдулаха (почетак 14. в.), Мирхонда († 1498.) и др.; сем тога, у појединим песничким делима била заступљена и проза којом значе писане збирке приповедака (често индијског порекла) и разна световна и рел. дела; преко Персије у Евр. дошле многе индиске приповетке и новеле (**Калина** и **Диана**, **Хиљаду** и једна ноћ); у постекласичном периоду (после 1500.) није било вел. песника; сви се упорно држали ст. узора и ретко давали што оригинално; међутим, п. поезија у то време процвала у Индији, на двору вел. могула у Делхију, где се веома истакли песници Урфи († 1591.) и Фејзи; тек у 19. в. јавио се 1 даровитији песник, Кашги, «други Хафиз»; драмских песника није било у п. к., али постојала нека врста нар. приказивања из живота шитских светаца и мученика; проза постекласичног периода искупише китњаста, неприродна и тешко разумљива; Персијанци, који уопште воле реторичку, тако писали ист., мемоаре и др. дела; тек у 19. в. показао птах Насиредин како се и на п. ј. може писати просто и разумљиво; многи Персијанци, славни у верским или научним дисциплинама, писали и на ар. ј.; с друге стране, класична п. к. силно утицала на старију турску и хиндустанску (урду); о модерној п. к. може се говорити тек од почетка 29. в., кад у њој превладао нар. језик и почела обрада н. предмета; отад се у њој јавило неколико знатних ист. романа (из нар. прошлости), више приповедака и новела, у којима се приказује заостало стање жена, бедни живот радника или невоље земљорадника, 2-3 фантастична романа и неколико трагедија и комедија; у поезији, која има вековне традиције и ненадмашне мајсторе у класицизму, најтеже се еманциповати; стога и највећи модерни песник Пишавари († 1931.), и тореџ новог садржаја, употребљавао старе, класичне форме; међутим, најновији песници, нарочито Рашид Јасми (* 1897.), који уз то и добар критичар и књиж. историчар, показује и у форми утицај евр. песника. **Персијско крзно**, црна јагњећа крана, сјајне, кратке и копрчаве длаке, добивена штављањем кожа бухарских јагањаца, која се кољу 10 дана по јагњењу.

Персијско Море, део Индијског Ок. који зашао између пол. Арабије и аз. тупца; из њега се преко Ормузког Мореуза улази у Арабиски Зал., одн. Инд. Ок.; богато бисерним шкољкама.

ПЕРСИЈЕ Флак (34.-62.), рим. песник; написао неколико сатира.

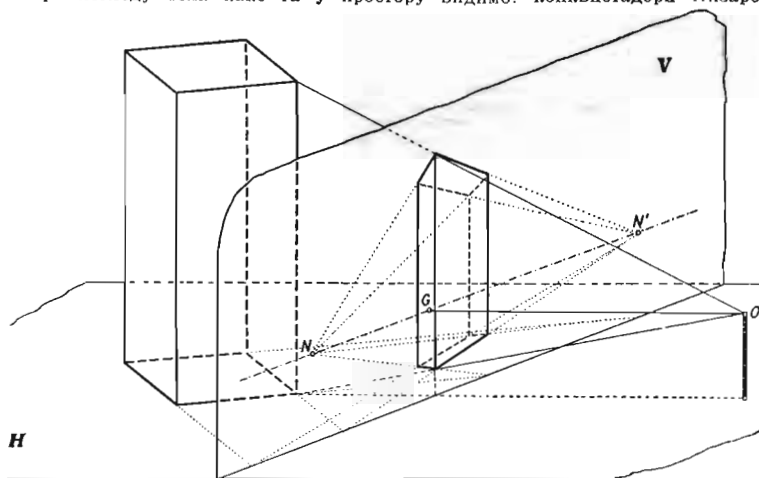
ПЕРСИФЛАЖА (фрц.), исмевање, ругање.

PERSONA GRATA (лат.), драг човек; личност која ужива поверење нпр. владара, виших кругова; љубимац.

ПЕРСОНАЛ (нлат.), особље, службеници предузећа, завода или надлештва; особље. **Персоналија**, лични

подаци; у крив. суд. пост. нпр. на првом испиту, као и на претресу, окривљени се пита за п., тј.: име и презиме, надимак ако га има, име и презиме родитеља, девојач. презиме матере, које је вере, где и кад рођен, где живи, чим се занима, је ли писмен, је ли осуђиван и за шта итд. (§ 152. суд. крив. пост.). **Персоналав**, личан. нпр. п. унија, п. заменице. **П. закон**, з. државе којој припада једно лице (→ п. статут). **П. принцип**, начело по којем се на једно лице примењују закони државе чији је држављанин и кад се налази у иностранству; у којој ће се мери у иностранству применити п. п., питање спорно; у пракси међунар. приватно-правној п. п. се примењује у породичном праву и у погледу одређивања способности странаца за уговорне обавезе, закључење брака, наслеђивање итд. у границама јавног поретка државе у којој се странац налази; за полит. права важи п. п.; код нас примењиван по § 5. срп. грађ. з. П. п. **заштите**, иштићење дела наших држављана без обзира где су објављена и на којем језику; код нас се примењује, поред језичког (шти-те се и дела странаца на нашем језику), и **територијални** (штиће се дела први пут објављена у нашој држави без обзира на држављанство аутора). **П. службеност**, постоји у корист одређеног лица, нпр. плодоуживање (ужитак), употреба (узус) и право становања (кадикација); п. с. гаси се смрћу лично-сти и не може се пренети на другог. **П. статут**, правило да се на личне односе, у погледу одређивања правне и пословне способности једног лица, у свима државама примењује његов национални закон. **П. унија**, постоји у случају кад 2 државе имају исто лице за владоаца, а иначе су потпуно самосталне и у спољ. и у унутр. пословима и свака има свој устав, своје законе, међунар. уговоре, диплом. претставништва итд.; постојала између Енгл. и Хановера (1714.-1938.), Хол. и Луксембурга (1815.-1890.), Белгије и Конга (1885.). **Персонализам**, флз. учење према којем свет не претставља гомилу бесвесних елемената, ни механизам слепих закона, већ систем свесних самосталних јединки од којих свака има своју вредност.

ПЕРСОНФИКАЦИЈА (нлат.), оличавање, оживљавање, придавање особина живих бића (људи) мртвој природи, прир. појавама и замисленим бићима; нпр.: таласи ричу; сабља му је крви ожеднела. **ПЕРСПЕКТИВА** (нлат.), пресликавање просторних тела на раван тако да добијена слика потпуно одговара изгледу тела како га у простору видимо:

ова слика (перспективна пројекција) добија се кад се посматрано тело централно пројектује на раван слике (V), где се око (O) замисли као центар пројекције; перспективна слика праве је права, а слика њене тачке у бесконачности назива се недоглед (N, NO); слике свих паралелних правих линија секу се у недогледу; недогледни свих правих једне равни леже на правој недогледа; права недогледа (права N N') хориз. равни назива се хоризонт, а на њему лежи гл. тачка (G), недоглед правих које стоје нормално на равани цртежа. **Птичја н.**, поглед с вел. висине на предмете на земљи; фотографисање с аероплана, од значаја за земаљску одбрану. **Перспективан начин посматрања**, у суштини оптичка варка, посматрање предмета у природи како нам се претстављају, а не какви су; нпр. жел. ши-

не, вилице улица, путева итд. изгледа да се састају у бесконачности; човек који стоји близу посматрача чини се много већи од удаљеног воза, вароши, брда итд.: телеграф. стубови су сви исте величине, али се чини да су ближји, већи и виши.

ПЕРСПИРАЦИЈА (нлат.), дисање кроз кожу. **ПЕРТ**, гл. град (210 000 ст.) з. Аустрал., у приморју з. обале; унив. (1911.), звездара.

ПЕРТАРИТ, ломбардски краљ (661.-671.).

ПЕРТИЗИЈЕ Шарл (Pertusier, 1779.-1836.), фрц. официр и писац; писао о нама у трећој књ. свог дела:

Шетње по Цариграду и обалама Босфора и у расправи Босна по њеним односима с Отоманским Царством.

ПЕРТИНАКС Публије, рим. цар (192.-193.); као префект Рима убио Комода, али годину дана касније и њега убили побуњени преторијанци.

ПЕРТИТ → лидит.

ПЕРТУРБАЦИЈА (лат.) 1) поремећење, сметња, неред, немир. 2) у астр.: оступање путање планете или сателита услед дејства др. небеских тела од елиптичне путање коју би ови описивали да на њих делује само централно тело.

ПЕРТУСИС (нлат.) → кашаљ велики.

ПЕРУ, прим. ј-амер. држава (1 355 054 км²), захвата део Анда и г. ток Амазона (Марањона) и његове д. притоке Укајалија; највећи део земаљшта план. природе, а само према И равница; у прим. и равници клима тропска; на осталим, вишим деловима хладна; р. које теку у Велики Ок. кратка тока и пуне брзака; р. које припадају Атланском Ок. су дуге: Амазон (Марањон), Хуалага, Укајали, Јавари; држави П. припада део јез. Титикаке; стан. (6,1 мил.) бави се земљр. (љећ. трска, памук, житарице, ориз, воће, винова лоза, кава, какао, поврће, вариво), сточарством (коњ. алпака, магарц, говече, свиња, овца, коза, лама, алпака) и рударством (сребро, злато, олово, бакар, жва, угљ., гвожђе, нафта, птичје ћубре, со, сумпор); инд. слабо развијена; уколико је има, прерађује пољопр. производе; спољна трг. се обавља морима; извози: земљр. и сточарске производе, минерале и метале, а увози фабрикате; П. је рпб.; стан. чине Индијанци (из група Ајмара, Кечуа и Уруа, и нека самостална мања племена), Мелези, Креолци, Европљани, Прици, Кинези и Јапанци; гл. места: Лима (гл. град), Каљао, Серо де Паско, Кузко, Оројан, Икитос, Арекипа, Пуно. Почетком н. в. П. претстављао среднште државе Инка коју освојили (1531.-1534.), шп. конквистадори Пизаро и Алмагро; под шп. влашћу остао све до 1821. кад се прогласио за самосталну државу; у току 19. в. његов екон. и култ. напредак био ометан унутрашњим трзавицама и ратовима са суседима. **Перуанска струја**, и-крак анарктичне хладне струје у Тихом Ок.; тече поред з. обале Ј. Амер.

ПЕРУВА, град (70 000 ст.) у Умбрији (сп. Ит.); ст. град; Палацо комунале са галеријом слика (13.-14. в.); унив. (1276.), виша пољопр., вет. и ум. шк., библт.; инд. пољопр. машина.

ПЕРУБИНО Пијетро (право презиме Ванучи, 1446.-1526.), најзначајнији сликар умбриске шк., радио валовите пределе с таквим дрвевима, рел. композиције и мадоне, и створио нарочити тип идеалних жена овална лица, вата тела; утицао на Рафаела, ком био учитељ.

ПЕРУН, врховни бог код ст. Сл., громовник, бог плодности; посвећен му храст.

ПЕРУНИКА (Iris, фам. Iridaceae), биљка с подземним стаблом, пљосната, сабљичаста листа, распрострањена у једној равни; од 6 цветних листића 3 спољашња окренута наниже, а 3 унутарња стоје усправно; има 3 прашника испод листићко проширених жигова, око 180 врста п. у топлим крајевима сев. умерене зоне; многе се гаје као украсне; лековите: I. florentina, I. pallida, I. germanica; корен садржи етерско уље, једну орг. киселину и гликозид иридин; у ст. мед. служила као лек против водене болести, тбк., скрофулозе, вел. кашља и др.; у данашњој мед. се не употребљава.

ПЕРУТ, кожна болест; постоје две врсте: масна и суха. Суха п., постаје на глави од горњег орожалог

слоја коже који физиолошки отпада, па се међу длакама задржи, ако се праћем не отклони; обично у старијим годинама јаче; јача п. може да почне већ у пубертету, али већином почиње око полног сазревања (иссле 17-20. год.); знак је почетка раног — опадања косе; против овакве п. и опадања косе може да буде довољно и само праћење водом и сапуном 2 пута недељно (дуга коса се не сме мити исувише често), а добро делује салицилна киселина (0,5) и резорцин (2 г) у 100 г алкохола, или 0,2 г сулфимата у 100 г разблаженог алкохола, или антисептични лосион; ове течности утрљавају се у кожу спочетка 3 пут недељно, а касније 1 пут недељно или 1 пут у 2-3 недеље. П. масна: краће или дуже време после појаве сухе п. јавља се машњене, па се п. утопи у маст и на глави се створи масна маса, која не само замасти косу већ упија у себе и сву праћину која падне на главу; умашена коса опада у јачој мери него за време сувог перутања; против м. п. и опадања косе треба употребити и лек против сухе п. и против масне → косе.

ПЕРУЦИ Свистослав (*1881.), вајар, има портрете и споменике у камену у Љубљани.

ПЕРУШЕК Рајко (1854.-1917.), слов. писац и преводилац; радио слов. библиографију, писао језичке и књиж. расправе и приповетке у којима описивао живот у Босни после окупације: **Босанске заповетке**, **Крес**, **Поп Перо**, **Несретна јунашка крв**; прево на слов. Горски вијенац.

ПЕРУШИЋ, средско место (550 ст.) у Лици (Сав. Бан.); развалине града, који у 15. в. подигла породица П.

ПЕРФЕК(А)Т (лат.), прошло време: сложен глаголеки облик који казује да се глаг. радња, бивање или стање о којем се у садашњости говори зблио у прошлости; састављен из скраћеног сад. времена помоћног глагола бити и радног (прошастог) придева који се хоће (читао сам); у неправог употребити може имати и др. значење, нпр.: садашње стање прошле радње (прошло садашње време), будућност (Говори или си погинуо!), жељу и заповест (Сместа да си ишао! Проклет био!), у пословницама помоћни глагол (копула) може изостати.

ПЕРФЕКТАН, свршен, готов, окончан; савршен. **Перфектурирати**, привзети крају, завршити, извести. **Перфекционизам**, етичко учење по којем се највише добро, дакле и мерило моралне вредности, састоји у усавршавању човека.

ПЕРФОРАЦИЈА (нлат.) 1) проваљивање шупљих органа или канала услед обољења (нпр. п. чира желуца) или услед повреде. 2) акушерска операција за време порођаја на мртвом детету; бушење лубање и вађење мозга да се глава лакше извуче и убраа порођај. 3) зупчање хартије (→ пошт. марке).

ПЕРФОРМАЦИЈЕ (енгл.-лат.), најбољи резултати добивени у лету с једним аеропланом.

ПЕРХИДРОЛ, трг. назив за 30% стабилизовани раствор водоник-супероксида.

ПЕРЦЕПЦИЈА (лат.), опажање, схватање нечег; у праву: начин стпцања својине плодова њиховим одвајањем; право на п. има сопственик, ако не постоји неко друго право на ствари (нпр. ужитак или закуп).

ПЕРЧИН, прамен косе који се остављао на средини главе и особито неговао, док се остала коса бријала или стригла: ношење п. раније веома у обичају код Арбанаса и Јж. Сл.; плетен п. носили и Кинези.

ПЕРШИНГ Дон (*1860.), амер. генерал; гл. командант амер. трупа у свет. рату.

ПЕРШУН, петрожељ (*Petroselinum sativum* фам. Umbelliferae), двогод. биљка пореклом из Ј. Евр., гаји се због меснатог и ароматичног корена (п. корењак) и листа (п. лишћар); плод садржи етерско уље у којем има апиола, а лишће 1 гликозид; етерско уље, орг. сумпорни spoj, фосфорне киселине, шећер итд.; у ст. мед. много се давао код водене болести, обољења јетре, мокраћних органа и материце; данас се у мед. ретко употребљава и то као средство које тера на мокрење. П. дивљи, першунјак → кукута мала.

ПЕСАК, честице земљишта крупније од 0,02 мм у пречнику, постале распајањем стена; у сухом стању имају особине сипкавих тела; с водом не дају пластичну масу, не праве

мутљак и не бубре; обично се под п. подразумева кварцини п. с оштрим, угластим или заокруженим зрнцима.

ПЕСАР (грч.-лат.), направа разних облика од тврде гуме, алуминијума или које др. смеше; ставља се у вагину у случају снада или неправилног положаја материце да би се овај орган одржао у нормалном положају. **Оклузивни п.** ставља се на грлић материце да би се, спречавањем уласа сперме у дупљу материце, избегло оплођење (трудноћа).

ПЕСИМИЗАМ (лат.), учење по којем је овај свет ирационалан и најгори од свих могућих светова, или по којем у њему има далеко више порока, зла и бола, него врлине, добра и задовољства (који су поред тога још и привидни); склоност да се све види као лоше и верује у неповољан исход каквог догађаја или посла.

ПЕСЈАКОВА Лујаа (1828.-1898.), слов. списатељка; писала песме, приповетке, поз. комаде, чланке, путописе; гл. дела: **Вијолице** (песме за омладину), **Рахела**, **Беатин дневник**, **Плохити спомени** (новеле); преводила с нем., фрц., ит., хрв. и чеш. на слов. и са слов. на нем.

ПЕСМА, састав у везаном слогу, у стиховима с одређеним ритмом или у слободним стиховима; обично с изразитим емоционалним пројивљавањем; у ширем смислу, и епски и драмски стихови; у аутор. праву ужива нарочиту заштиту; не сме се употребити као текст за композицију без одобрења песника ни штампати ни јавно изводити. П. **народне** у ауторском праву нису заштићене; изузетно су н. п. које је скупио Вук Стефановић Караџић монопол Јсл. државе и она на њима има нешто ауторско право. П. у прози, састав по садржини емоционалан, али у невезаном слогу. **Песнички украси**, књиж. фигуре којима стил добија више сликовитости, сјаја и живописа.

ПЕСНИЦА, л. притока Драве, дуга 72,3 км, извире са Словенских Горица, а улива се близу Орможа.

ПЕСТАЛОЦИ Јохан Хајрих (1746.-1827.), е. м. педагог;

сматрао да је гл. циљ васпитања хармонично образовање свих сила (способности) ума, срца и руке које се данас налазе у латентном стању у сваком детету; да је њихово образовање задатак школе (опште образовање) и да иде пре образовања за посебне позиве (стручно о.); на њега има право свако дете; да је васпитање уствари помоћ за самопомоћ и да почиње с родитељским домом, па се проширује у школско, а завршава грађанским; гл. дела: **Вечерњи часови** једног усамљеника, **Линхард и Гертруда**, **Метод**, **Како Гертруда учи своју децу**.

ПЕСТЕЛ Павле Иванович (1793.-1828.), рус. политичар; погубљен као вођ декабриста; припремно напрат устава за рпб. облик владавине у Рус.

ПЕСТИС (лат.) → куга.

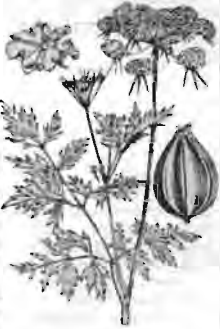
ПЕСТУМ, село у Ит., чувено са добро очуваних грч. храмова дорског стила.

ПЕТА (calcaëus), задњи део стопала, одговара петној кости (os calcæus).

ПЕТАК (Венера), 5. дан седмице, посвећен часном крсту због распећа Христовог у тај дан; **пости се**; **Велики п.**, пред Ускрсе.

ПЕТАО, мужјак код кокоши, полно зрео, који гази кокошке. **Петлић**, мушко грло после 2 месеца старости, има одлике пола, али још не гази кокошке.

ПЕТАР 1) апостол, раније рибар Симон, 1 од 12 апостола, ког Христос прозвао П. (камен), јер био убуеен у његову непоколебљиву веру; у часовима хватања Христа, трипут га се одрекао, али га Христос вратио у апостолство; проповедао хришћанство у Јудеји и Риму; био еп. у Антиохији, затим у Вавилону; не зна се да ли је био 1. еп. у Риму, где распет 67. г. за време Неронова гоњења хришћана; по ркат. учењу П. поглавар апостола, по прав. 1. међу једнаким. 2) св., рус. митрополит из 14. в.; пренео митрополију из Владимира у Москву. 3) **Амјенски** (1050.-1115.), пустињак, ватрен проповедник; позивао све на 1. крсташки рат. 4) **Венецијански** († 1313.), реформатор мјн., опат у Кливију; писао против Јевр., мухамеданаца, Јеретика; превео Коран. 5) **Кориншки**, срп. пустињак 13.-14. в. близу Призрена, код села Коринше; у 14. в. подигнуте му као светитељу 2 цркве. 6) **Ломбард** († 1164.), схоластичар из Ломбардије, ученик → Абеларов, онексп у Падови, писац црк. догматике, најбоље у ср. в.

ПЕТАР. Бугарски: 1) П. I. цар (927.-968.), син Симеон; за његове владе Буг. почела нагло да слаби, што искористили обл. управљачи и покорени народи и збацили буг. власт (Часлав, Самуилов); при крају његове владе на Буг. напао и рус. кнез Свјатослав. 2) П. II, цар (1196.-1197.), збацио Ивана, убицу свог брата Асена, али и сам погинуо од његових присталица. Венеција: П. II Орсеоло, дужд из 11. в.;

престао да плаћа Хрватима данак; заузео далм. градове и острва и ударио темељ млет. мови. Русија: 1) П. I Велики (1672.-1725.), син цара А. Михајловића и Нат. Наршкинине, рус. цар од 1689.; за владе брата Федора Алексејевића уклоњен с двора и послан у село Преображенско; после Федорове смрти проглашен за цара заједно са малолетним братом Иваном; али како још био малолетан престо приграбио његова сестра Софија, коју он збацио (1689.); затим повео рат с Турцима (1695.-1696.) и одузео им Азов; пропутао Нем., Хол., Енгл. и Аустр. и склопио трг. уговоре с Енгл. и Хол.; вратио се у Рус. због побуне стрелца, затворио у мач. сестре Софију и Марту и прву жену Евдокију Лопухину, забранио ст. рус. ношњу и завео нов календар; од 1700. повео велики сев. рат са Шведском у савезу са данским краљем Фридрихом IV и пол. краљем Августом II, и после 20-годишњег ратовања добио шипатским миром и обалу Балтичког М. (1721.); 1722. отпочео рат и с Перс., од које отргао крајеве сев. од Кавказа и град Ваку; наредио са завојеванима изводио и преображај Русије, укинуо патријаршију и заменио Св. синодом, установио сенат и колегије (министарства), поделио државу на губерније, унапређивао инд. и трг., реорганизовао војску и морнарицу и трудио се да приведе Рус. зап.-евр. култури; своје реформе спроводио одлучно и немилосрдно кажњавао све противнике, међу којима био и његов син Алексеј; због тога га његови савременици често називали и Антихристом; каснија поколења правилно схватила његове напоре и дала му назив Велики (→ сл.). 2) П. II, цар (1727.-1730.), унук П. Великог, син царице Алексја. 3) П. III, цар (1761.-1762.), унук П. Великог, син царице Ане; презирањем Руса и прав. вере и повлашћивањем Немцима изазвао побуну у корист своје жене Катарине; после збацивања с престола затворен у замак Ропши, где убрзо умро на синном смрћу (5.7. 1762.).

ПЕТАР I Велики Ослободилац (1844.-1921.), краљ срп. и јел. (1903.-1921.), син кнеза Александра Карађорђевића, а унук војводе Карађорђа; николовао се најпре у Србији, потом у Швајц. и Фриц.; свршио војну шк. у Сен-Сипру и вишу вој. шк. у Мецу; био одушевљен франкофил и у рату Фриц.-нем. (1870.-1871.) учествовао на страни Фриц. и одликовао се храброшћу и пожртвовањем; кад избио устанак у Босни, улето 1875., одмах се придружио устаницима и као П. Мркоњић организовао посебан одред; због суревњивости кн. Милана Обреновића и непријатељског држања Аустр. морао да се повуче још упрочеће 1876.; од 1883.-

1890. живео у Ц. Гори и ту се (30./6. 1883.) ожедио принцемом Зорком, најстаријом ћерком кн. Николе; после њене смрти отишао у Женеву где живео све до 1903., кад га Нар. скупштина, после побједице краља Александра Обреновића, изабрала за краља Србије (2./6. 1903.); као краљ Србије П. био потпуно уставан владар; за његове владе народ сам тражио и нашао израза својим стремљењима; Србија никад није у својој ист. доживела веће успехе од оних које постигла под његовом управом; узимајући на себе улогу Пијемонта, она ујединила не само своје срп. савременике већ скарпо пео народ Срба, Хрв. и Слов.; после тешког удара

који срп. национализму задала анексија Б. и Х. од стране А.-У. 1903., сва се срп. пажња усредсредила на то да их будући догађаји не затекну неспремне и да Србија сама постане активнија у својој нац. политици; услед шт. објаве рата Тур., због Триполиса, ујесен 1911., ставило се на дневни ред и питање тур. области у Евр., у којима Арбаласи били необуздан елемент насиља и којима претила вел. опасност од младотур. отоманизације; у савезу с Ц. Гором, Буг. и Грч., Србија ујесен 1912. ушла у рат са Тур.; после ејајних победа на Куманову и Витољу, Срби ослободили целу Ст. Србију и скоро целу Македонију; кад Бугари напали срп. војску 1913. ова их храбро сузбила и потпуно потукла на Брегалници; краљ П. лично желео да се не квари створени споразум и пристајао на арбитражу рус. цара; али кад све то код Бугара није помогло, издао наредбу својој војсци да прими борбу; болестан и прилично скрпан годинама, предао привремено власт престолонаследнику Александру као регенту (11./6. 1914.), али му није било суђено да се одмори; напад А.-У. на Србију и свет. рат дошли тек неколико недеља после његова повлачења; кад Аустројанци 1914. ујесен потисли Србе и пренили да продру у срце Шумадије, дигао се ст. краљ да болестан, с пушком у рову, охрабри своје борце да бране Србију; са својим народом делно и тешку судбину прелаза преко Арб.; дочекао и коначну победу и уједињење Срба, Хрв. и Слов. под својом влашћу.

ПЕТАР II. (* 6./9. 1923. у Београду), син краља

Александра и краљице Марије, југославеник краљ од 9./10. 1934.; ступио на престо после погибје свог оца; до његова пунолетства краљ. власт врше намесници: кнез Павле Карађорђевић, д-р Раденко Стајковић и д-р Иво Перовић; краљ још, као престолонаследник, постао врх. покровитељ сокола. **ПЕТАР ГОЈНИКОВИЋ**, рашки вел. жупан (892.-917.), оснажио рашку државу, али га Бугари домамили на превару, оковали и бацили у тамницу у којој и умро.

ПЕТАР КРЕСИМИР IV, хрв. краљ (1058.-1073.). доста активан владар; за његове владе, на сабору у Сплиту, победила с његовом помоћу ром. странка народну у питању сл. бојотуженија; ту политику повлашћивања Романима водио с циљем да придобије за Хрв. далм. градове и острва, у чему и успео; изгледа да је водио борбу против бос. бана и да му одузео, за кратко време неке зн. области.

ПЕТАР I ПЕТРОВИЋ (1747.-1830.), митрополит и господар Ц. Горе (1782.-1830.); наследио свог слабог стрица митрополита Саву; као млад архимандрит ушао у нар. послове и ступио у везу с бечком владом што је лоше прихваћено у Рус.; његов гл. противник, ст. непријатељ Ц. Горе, био скадарски Махмут-наша Бушатлија, с којим владика водио дуге борбе, док га није победио (1796.) на Крусама, где Бушатлија изгубио и главу; мало потом, владика дошао, као савезник Рус., у сукоб с Фриц., која узела под своју власт Боку Которску; борбе између Црногораца и Фриц. трајале с прекидима од 1806.-1813.; владика се надао на не му, после њих, остати Бока Которска, у коју, споразумом с тамошњим народом, био увео своју власт; разочаран после бечког конгреса, остатка живота в владе провео у мудрог сређивању Ц. Горе; још 1799. израдио за њу I законик; нарочито гледао да искорени крвну освету; имао вел. ауторитет код народа; по смрти, 1834., проглашен за светитеља под именом П. Цетињски.

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, црног. владар, владика (1830.-1851.) и песник, рођен на Његушима (1./9. 1813.); школовао се у мач. Савини, после на Цетињу (учитељ му био Симе Милутиновић); по стрицевој смрти младш Раде, како му било крштено име, примио калуђерски чин и власт; завладичен у Рус. (1833.); као владика имао неколико локалних спорова и сукоба са тур. суседима из Арб. и Хери., али веће борбе није водио, јер Рус. стално посредовала и утицала да не изазива теже залоге; одушевљен покретом Срба и Хрв. (1848.), нудио услуге бану Јелачићу; у унутрашњој полит. покупио да изведе више реформа: отварао школе, донео на

Цетиње штампарiju и трудио се да што више рашири просвету; први уставно порезе у Ц. Гори, установио савет, увео гвардију и организовао судство; рано се разболео и умро од тбк.; тело му сахрањено на Ловћену, у за то посебно саграђеној капели; за време свет. рата Аустројанци га снели на Цетиње, а 1925. оно поново враћено на Ловћен уз вел. свечаности; много значајнији као писац; иако уствари самоук, развио своју културу учењем страних језика и читањем; постао је као наш највећи песник; био радознала духа, јак у ума и имао истинско песничко надахнуће; спометка стварао под утицајем нар. епске поезије и свог учитеља, С. М. Сарајлије, а касније се развио у сасвим самостална ствараоца; његова 3 најважнија дела: → Луча микрокозма, Горски вјенац и Лажни цар Шепан Мали.

ПЕТАР II Свачић, последњи хрв. краљ у ср. в. (1093.-1097.); на хрв. престо дошао као нар. кандидат против мађарофилике странке; Мађари хтели да преко хрв. подручја набију на море, па устали против њега и победили га у борби на подножју пл. Гвозда, где краљ П. погинуо; Гвозд се отад прозвао Петров Гвозд, одн. П. Гора.

ПЕТАРДА (фрц.), топовски ударак, коцкасто, сферно или цилиндрично тело од грубе улепљене хартије обавијене канаџом, нацупљено с 1/2 кг барута; служи се помоћу писталина; служи за давање сигнала.

ПЕТЕЉКОВИНА, озобина, шенурина, огроздина, петелка која спаја грозд за лозу; грана се у више граничања, завршених танким петелчицама, које носе најпре цветове, а доцније бобице; мноштво таквих петелки, пошто се експну бобице, чини п.; и. износи 3-4% укупне тежине грозда, код неких врста и до 7%.

ПЕТАН Андре Филип (Pétain, * 1856.), фрц. маршал; у свет. рату (1916.), одбранио Верден од Немца, а 1917. именован за вл. команданта сев. фр. фрц. војске (→ сл.).

ПЕТЕРЛИН Радивој (* 1879.), слов. песник; збирке: Знамење, По шест ил степи, Попотне песме.

ПЕТЕРМАН Аугуст (1822.-1878.), нем. геогр. и картограф, издавао одличан геогр. часопис Петерманове вести.

ПЕТЕФИ Шандор (1823.-1849.), мађ. песник, пореклом Словак; најчувенија му епска песма Вјетез Јован; певао љубавне и фолклористичке песме и обогатио мађ. књиж. језик уводећи у њега говор мађ. сељака; песме му имају јаку риб. садржину; преводио Шекспира и Кернера, а његова дела преведена на многе језике; био глумач и члан пучујућег поз., војник и новинар, и идеал мађ. револуционарне омладине; за време револуције 1848. био војник и официр; утицао на савр. срп. песнике, нарочито на В. Јакшића и Змаја.

ПЕТЕХИЈЕ (грч.), ситна љачкаста крварења у кожи која се јављају спонтано у појединим обољењима (болести крви, инфекције).

ПЕТИ Вилијам (Petty, 1623.-1687.), енгл. економист и статистичар, претеча Адама Смита; позната дела: О таксама и наметима, Политичка рачуница.

ПЕТИОТ, лиће исправљено додавањем воде, шећера, по потреби и киселине, које се од гроздја; по нашем Зак. о вину забрањено; овај поступак I. препоручио А. Петно, по коме добио назив.

ПЕТИТ (фрц.), ситна штампарска слова којим се у књ. обично штампају споредније ствари.

ПЕТИЦИЈА (лат.), молба властима, обично више лица. **Petitio hereditatis** (лат.), тужба наследника да му се изврши наслеђе **Petitio principii** погрешка у закључивању; у доказивању неке истине претвучио се доказ од неке друге претпоставке која ни сама још није доказана, а ипак треба да послужи као осн. доказ за то тврђење. **Petition of Rights** (енгл., петиши оф рајтс), захтев енгл. парла-

мента (1428.), да Чарле I опозове сва наређења енгл. краљева која се косе с осн. слободама добвеним од Јована без Земље, Едуарда I и Едуарда II.

ПЕТИЧАК (Раџна Гора), карена висораван (1 212 м) јн. од Церкишког Поља (Дравска Ван.).

ПЕТКАНОВ Константин (* 1891.), буг. књижевник, 1 од најбољих претставника сеоске приповетке и романа, дела: роман Без деце, поема Бегунац, трилогија: Старо време, Хајдуци, Ветар Јечи.

ПЕТКОВИЋ 1) Владимир д-р (1873.-1935.), проф. геологије на беогр. унив.; највише радио на геол. и Србије; гл. дело: Геол. карта Тимочког басена. 2) Владимир д-р (* 1879.), проф. унив. у Београду; већи број радова из ист. ум. на нем., фрц. и срп. језику; главније монографије манастира: Жиче, Манасије, Раванице, Студенице, Каленића.

3) Владислав-Dis (1880.-1917.), песник, утопио се за време свет. рата на торпедоном броду; певао необично туробне песме с много књишке туге, али и с јаким лирским акценцима; његова сабрана поезија објављена 1920. 4) Милан (1876.-1926.), геол.; гл. дела: Опис Мојсињске Пл. и Терцијер у околини Крушевца.

ПЕТКОВИЋА 1) маи. у Србији под Цером; не зна се када је основан; први помен у 16. в.; црк. замењана новом 1885. 2) црк. код ман. Шинлатовца, сазидана вероватно у 2. пол. 16. в.; живопис из 1588., иконостас у дрворезу из 1735.

ПЕТКОВШЕК Јосип (1861.-1898.), сликар; 1 од гл. претставника реализма у јел. сликарству; остао је са собом мало дела; најбоља: Мртва природа, Писмо и Предио у Нар. галерији у Љубљани.

ПЕТЛОВ ХОД, неправилан ход услед наглог савијања и дивљања задњих ногу код коза.

ПЕТЛОВА КРЕСТА (Celosia cristata, фам. Amaran-taceae), вишегод. зељаста биљка, црвена, ераслих и спљоштених цвасти на врху (налик на петлову кресту), без нормалних цветова; спљоштавље наслебно фиксирано од једног. врсте C. argentea која широко распрострањена у тропима; гаји се као украсна по бањама и парковима; пореклом из И. Индије.

ПЕТОБОЈ, спортске такмичење, у 5 дисциплина: скок у даљину са залетом, копље, трчање на 200 м, дискос и трчање на 1500 м; држан 1. пут на олимпијским играма 709. пре Хр.

PETOVIA, рим. град и утврђење на л. обали Драве; данас Птуј.

ПЕТОЗНАЧНА АЗБУКА, телегр. азбука која симболичним начином претставља слова, бројеве и знаке интерпункције; у њој сва писмена претстављена са 5 знакова исте дужине, односно са 5 импулса истог трајања, од којих извештан број може бити позитиван, а други негативан; према томе, сва писмена претстављена п. скупинама које имају исте дужине, односно исто трајање; број разноликих п. скупина износи 25-32, што значи да је могућно оваквим начином симболисати свега 32 писмена; како тај број недовољан, може се помоћу нарочито уговореног знака који претходи тексту скоро удвостручити број разнолико симболисаних писмена; п. а. пронашо 1876. Француз Бодо (Charles Baudot), и носи његово име; поред Бодове, постоје још и сличне, мање познате, п. а. доцнијег датума, нпр. Мирејева (Murgau) и Сименсова (Siemens); нпр.: слова а и б претстављају се са: + — — — — и — + — — — у Бодовој, са + + — — — и + — — — + у Мирејевој, а са — + + — — — и — + — — + у Сименсовој азбуци.

ПЕТОСПРЕГ, запрета у којој звуку 5 животиња, 3 животиње уз руду и 2 пред њима или 2 пара 1 за др. а 5. животиња пред њима.

ПЕТОХЛЕБНИЦА, у прав. цркви, широк сребрни тањир на сталку, с 3 металне чашнице (за пшеницу, вино, уље) где се освешћују на вечерњи учини празника 5 хлебчића.

ПЕТРА, град у ст. Арабији; престоница Идумеје или Арабије Петреје; данас Квади-Муса.

ПЕТРАВИЋ Анте (* 1874.), кат. свештеник и књижевник; писао песме, које нису имале успеха; сем тога радио савесно и с разумевањем студије из књиж. о нашим старијим и млађим писцима: Студије и портрети.

ПЕТРАНОВИЋ 1) Божијар (1809.-1874.), правни писац и историчар; осн. и претседник Матице далам. 2) Герасим (1820.-1906.), владика бокоторски 1871.-1906., монах од 1844.; уређивао популарни алманах

Срп.-дали. магазин (1862.-1871.); писао побожне и ист. саставе.

ПЕТАРКА Франческо (1304.-1374.), вел. ит. песник. рођен у Арепу; студирао права, класичну старину и поезију; касније примно свешт. чин; али целог живота био независан и слободан; за живота стекао славу вел. песника и г. 1341. био свечано крунисан од напуљског краља Роберта за краља песника; његово најчувеније дело збирка љубавних песама (Canzoniere), посвећена недовољно познатој авињонској лепотици Лаурин; збирка има 2 дела: прве песме писане за живота Лаурине и оне које оплакују њену смрт; све песме имале огромног утицаја на ит. и многе евр. књиж. наши дубровачки песници (Ш.

Менчетић, Д. Рањина, Х. Мажибрадић и др.) преводили и подражавали његову љубавну лирику; П. значајан и као изучаваца класичне сатире и лат. песник; од дела на лат. нарочито пењени: еп Африка, у којем певао ратове Сципиона Африканца, и дијалози О презирању света.

ПЕТРАЧИЋ 1) Андрија д-р (* 1875.), професор на пол.-шум. факултету у Загребу; поред студија и чланака у домаћим и страним стручним листовима објавио дело Узгајање шума. 2) Фрањо (1833.-1922.), научник; проф. грчког ј. на унив. у Загребу; писао удбенике из грч. јез. и књиж.

ПЕТРАШЕВСКИ Михаил (1821.-1866.), рус. писац и пропагатор утопистичког социјализма; своје идеје развио у Речнику иностраних речи; борно се за уништење феудалних установа у Рус.; утицао на Достојевског, Чернишевског, Салтикова-Шчедрина.

ПЕТРЕФАКТИ (грч.), окамењени остаци животиња и биљака (фосили).

ПЕТРЈСЕЛКА Вилхелм (* 1889.), чсл. композитор, проф. конзерваторијума у Брну, компоновао: гудачке квинтете, симфоније, песме, хорове и др.

ПЕТРИ 1) Лауренцијус (1499.-1573.), архиеп. успалски, брат Олавуса П., са којим превео Стари завет на шведски језик (1541.). 2) Олабус (1493.-1552.), швед. верски реформатор и беседник, у време Лутерова провео 2 године у Витенбергу; преводиоца Новог з. на швед. (1526.); најпознатије дело: Шведска хроника, ист. шведског народа до 1520.

ПЕТРИЈЕВА КУТИЈА, округла стаклена к. у облику 2 поклопа, од којих се мањи ставља доле и у њега се силају отопљене хранљиве подлоге (агар, желатин), а горњи служи да заштити хранљиву подлогу од загађења; у п. к. се најлакше изолују клипе.

ПЕТРИЊА, град и среско место (5 540 ст.) на доњем току р. Купе (Сав. Бан.), помиње се у 13. в.; фабрика саламе и сухомеснате робе, штапова; стругара, гмн., уч. шк.; развилине ст. тврђаве.

ПЕТРИЊСКА ПЛАНИНА, план. (1 734 м) св. од Преспанског Јез. (Вард. Бан.).

ПЕТРИЋ Фрањо (1529.-1597.), филозоф, плодан научник; бавио се астр., метеор. и рим. старинама; у флз. претставља Платонов, доказивао да се његово учење поклапа са хришћ.; противник Аристотела и његових следбеника; гл. дела: Поетика, Nova de universis philosophia, Discussionum peripateticarum.

ПЕТРИФИКАТИ (грч.-лат.), окаменити. **ПЕТРИЦА КЕРЕМПУХ**, наслов дела калк. књиж. Јакова Ловренчића; прерада нем. популарне књ. о Тилу Оленшипиглу из почетка 18. в.

ПЕТРИЧ, варош (10 121 ст.) у з. Буг., на р. Струмици, у сев. подгорини Беласице; виноградарство, воћарство, дуван и ориз; до 1934. 1 од центара буг. комитетске организације («македонствујушчих»).

ПЕТРОВ 1) Григорије († 1925.), рус. свештеник, публицист и говорник, сарадник Руског слова у Москви, моралист; његове теме соц.-етичког карактера; носе револуцијне живео у Југосл.: био проф. у Сарајеву и активни сарадник Просвете. књиге: Школа и живот и Еванђеље и живот. 2) Михаил (* 1902.), сликар савременог правца, портретист и нејзвјест; ум. критичар. 3) Павле Ј. (1814.-1875.), рус. оријенталист; проф. Москов. унив.; знао око 100 аз. језика; написао Санскритску антологију. **ПЕТРОВ КРСТ**, вранино око (Paris quadrifolia, фам. Convolvulaceae), зеленица с ризомом, зеленкаста цвета од 8, ређе 10 листића перигона; под цвемом пршљен од четири седења елиптична листа; плод тамноплава бобица; расте по шумама и сеновитим местима; садржи отровне састојке.

ПЕТРОВ НОВЧИЋ, добровољни прилози скупљени

по целом ркат. свету за издржавање рим. папе и његовог двора; сваке године шаљу се из свих земаља у Рим.

ПЕТРОВА ГОРА 1) план. (1 452 м) у пределу Јабланице, з. од Лесковца (граница Морав. и Вард. Бан.); 2) мала и ниска план. ји. од Карловца (Сав. Бан.); највиши врх 507 м; код ње, можда на ј. страни, изгубио живот хрв. краљ Петар Свачић у борби с мађ. краљем Коломаном (1097.).

ПЕТРОВА ЦРКВА 1) код Пазара, старог Паса, црква из 1. половине 10. в., грађена у облику крста, с 1 кубетом; основа обухваћена кружним обимним ѕидом, краци крста засведени конхама, кубе лежи на угаоним троплама; има галерију, 2) у Риму, највећа на свету (211,5 × 112,5 м), висока 132,5 м, грађена по напругу

Брамантеа, куполу довршио Микеланђело; саграђена у стилу ренесансе; почео је ѕидати 1506. папа Јулије II, довршена 1590. касније додана фасада 1805.; има 30 олтара пречник куполе 42 м; унутрашњост може да прими 50 000 људи; у њој се налазе гроб и кип ап. Петра, Пњета од Микеланђела, гробови папа.

ПЕТРОВАРАДИН, град на д. страни Дунава у подножју Фрушке Горе; од 1929. предграђе Новог Сада, 2 добро очуване тврђаве.

ПЕТРОВАЦ (Agrimonia eupatoria, фам. Rosaceae), вишегодишња зељаста биљка, перасто дељена листа, жута цвета у класастој цвасти; плод с кукастим бодљама; распрострањена у Евр., Аз., с. Афр. и Амер.; расте по шумама, шибљацима, ливадама, усевиња.

ПЕТРОВАЦ и/М 1) (Каштел Ластва), варошица (350 ст.), паробродска станица и купалиште на Јадрану, између Бара и Будве (Зет. Бан.); нов назив му по краљу Петру I; прерада маслина. 2) варошица (3600 ст.) на р. Млави (Мор. Бан.), на пружу Дубравица-Пожаревац-Петровац, трг за жито и стоку.

ПЕТРОВАЧКА РЕКА, л. притока Лепенице, извире са Рамаћких Висова, а улива се близу Крагујевца; дуга 31,2 км.

ПЕТРОВАЧКО ПОЉЕ, карсно поље (31,5 км²) код Бос. Петровца (Врб. Бан.); кроз поље тече понорница Јанга, која понире јз. од Бос. Петровца.

ПЕТРОВГРАД, град и среско место (33 000 ст.) на р. Береју, у банатској равници (Дунав. Бан.); први помен из 14. в.; у 16. в. насељен само Србима, од почетка 18. в. насељавали и Немци; садашње име града од 1935., а дотада Вел. Бечкерек; трг за жито и стоку и знатна инд.: ћилима, чарапа, шешира, коже, шећера, уља, шпиритуса, сапуна, свешта, парфимерија, леда, дрвеног намештаја, пољопр. машина; ливница гвожђа; пивара; керамика, 4 млина; трг.- инд. и зан. комора; кат. апостолски администратор, гмн., трг. акад.

ПЕТРОВДАН, празник св. апостола Петра и Павла (29./8); у з. Србији и Ц. Гори и Босни обичај из давних времена да се уочи П. иде по селу, нарочито око торова, с упаљеним буктињама (љилама).

ПЕТРОВИЋ 1) Авакум (1610.-1681.), протопоп, апостол рус. «старообрядчества», снажан и фанатичан аскет необичне моралне снаге, необично истакнута личност интелектуалног рус. живота у 17. в., чувар старог система против новатора и реформа; оставио око 40 списа, међу којима његова аутобиографија (Житије) претставља изванредно књиж. дело трајне вредности. 2) Александар (* 1861), новинар, сарадник нем. и фрц. листова; до светског рата један од уредника Pester Lloyd-а; важнији радови (на нем.): Српска стогодишњица и крвава ноћ 11./6. 1903., Посебне мађ. тежње у држави Хабзбурга, Ма-

кедонја и њен проблем. 2а) Боривоје д-р (* 1904.), правник; написао *Проблем акцесионе природе саучешћа у науци крив. права, Извршне казне лишењем слободe; за Свезнање обрадио кривично право.* 3) Бошко д-р (1869.-1913.), проф., књижевник и новинар; писао песме, романи (мале вредности), и књиж. и флз. студије. 4) Бранко (* 1890.), графичар и талентован карикатурист. 5) Василије (1709.-1776.), црног. владика → Василије. 6) Вељко (* 1884.), приповедач; дуго радио као новинар; 1918. био члан Јсл. одбора; књиж. рад почео писањем снажних, дубоко осећајних и новим духом задахнутих родољубивих песама; у збирци *На прагу* показао фину осетљивост с нешто ироније према животу и јак акценат личне снаге; рано почео да се бави и писањем приповедака; бави се и студијом ум. и доа веома добар преглед старијег срп. сликарства у Војводини с добром култ.-ист. позадином (→ сл.). 7) Вукашин (1847.-1924.), као добар фин, стручњак, био неколико пута мин. фин., први пут у влади Милутина Гарашанина 1885.-1887.; с братом Николом издао: *Грађу за историју краљевине Србије.* 8) Димитрије (1799.-1852.), вајар и сликар; пошто му није био примљен пројект олгара Саборне цркве у Београду, ни модел за споменик ослобођена Србије, цео век провео у туђини (у Бечу и Пешти). 9) Живко (* 1806.), сликар, рођен у Земуну, учео у Бечу, не зна се где и кад умро; од њега иконостаси у цркви св. Тројнице у Земуну, у Ст. Вановцима, Перлезу и Н. Селу; у Муз. кн. Павла 1 ж. и 1 мали м. портрет; изразито доста копија по Перућину, Тицијану и Карачију; гл. недостаци: лош цртеж и отсуство осећајности. 10) Јован (1843.-1902.), генерал; у ратовима (1876., 1877.-1878.) начелник штаба Морав. корпуса; затим мин. грађевина (1883.) и мин. војни. 11) Јозо д-р (* 1892.), кустос Музеја кнеза Павла; члан комисије за ископавање Стобија, средно антрополошки материјал у Сарајевском музеју, популаризовао нумизматику и покренуо 1. нумизматички часопис у нашој држави; гл. радови: *Римско благо из Глибовца, Рим. благо из Смедерева, Грчко благо из Заклопаче, Везе Чеха и десетица Ђурђа Бранковића у нумизматици; сарадник Свезања за нумизматику.* 12) Коста (* 1885.), песник и књижевник; поред песама написао и неколико обавештајних чланака о нама за странце и о странцима за нас. 13) Јаза (1855.-1903.), ген.; учествовао у срп.-тур. ратовима и рату с Бугарима; затим вој. изасланик у Цариграду (1898.-1901.) и 1. ађутант краља Александра Обреновића, с којим и погинуо (→ двадесетдвести мај). 14) Милорад (1875.-1921.), песник; био учитељ у унутрашњости Србије и Београду; дао збирку свежих и лакших песама, *Селанчаце*, испеваних по инспирацији, а понекад и у ритму нар. лирике; многе од тих песама постале веома популарне и добиле и нар. и ум. муз. обраду; писао и деचेј песме и поз. комаде с певањем (→ сл.). 15) Миодраг (* 1888.), сликар, ради махом пејзаже. 16) Мирко (1820.-1867.), вел. војвода, брат кнеза Данила, отац краља Николе; истакао се као веома храбар у свим црног. ратовима од 1852.-1862.; нарочито славна

његова победа над Турцима на Грахову (1.5. 1858.); по образцу нар. песама, певао гл. јунаке и борбе свог времена; те начки споменик. 17) Михаило (* 1868.), проф. унив. у Београду, члан више академија; од многобројних радова из теориске и примењене мат. главни му из области анализе, квалитативног и квантитативног проучавања интегралних диференцијалних једначина и бројних спектра које П. уводи у мат. и разрађује; у општој феноменологији увео и разradio идеју језгре аналогije, заједначку и карактеристичну црту иначе диспаратних појава и тако математиком обухватно проблеме њој дотле неприступачне (→ сл.). 18) Михаило д-р (1855.-1934.), сан. ген.

хирург, писац научних расправа из хир., јавни радник и филантроп; за време рата организовао хир. службу на фронту. 19) Мојсије (1677.-1730.), беогр.-карловачки митрополит 1713.-1730.; постао владика у Сарајеву 1709., одатле 1713. дошао за митрополита у Београд; Аустр. га, окупирајући Србију 1718., задржала на том месту и ставила под његову власт прав. цркву у Банату и М. Влашкој, али дуго није дозволила да се под њим уједине беогр. и карловачка митрополија; то остварено тек кад га народ изабрао 1725. на упражњену епархију карловачког еп.; П. довео међу Србе рус. учитеље и почео реформу цркве; радио много на просвети и на дивању свешт. и нар. културе. 20) Надежда (1874.-1915.), сликарка импресионизма, радила пејзаже, портрете, композиције и студије, као и скице из рата. 21) Настас (1867.-1934.), полјатичар; учествовао у свим слободомумнијим омладинским покретима; био члан и секретар Гл. одбора радикалне странке, а у 2 маха и мин. унутрашњих дела (1907. и 1924.); пошто се није слагао с радикалном странком у питању односа према Хрв., напустио (1924.) и Гл. одбор и посл. клуб; после смрти Ст. Протића постао претседник Гл. одбора независних радикала. 22) Никола (* 1870.), књижевник, 1 од оснивача часописа *Дело*; на фрп. објавио: *Оглед фрп. библиографије о Србима и Хрватима (1544.-1900.), Држ. зајмови и дугови Краљ. Србије.* 22а) Никола Т. (* 1839.), књиж. критичар и приповедач; објавио: *Оживео, Владимир Стаменковић, Ђачка љубав* (приповетке); *Кратак преглед облика и синтаксе из ист. наше писмености, Теорија књижевности*; за Свезање обрадио теорију књижевности. 23) Павле (1819.- после 1858.), сликар; насликао 9 икона за цркву у Јаши Томашу (1838.-1841.), потом кренуо на дуго и далеко путовање по свету; до 1858. слао новинама дописе с пута, а отад му се губи траг; познатији радови: *Женска глава* (у Музеју Матице српске) и *Портрет мушкарца.* 24) Петар († 1800.), горњо-карловачки (од 1774.), па арадски епископ (од 1784.); истакао се као заштитник права и интереса срп. народа. 25) Петар М. (* 1890., Смедереву), књижевник, критичар, публицист, конференсијер и уредник Свезања; као публицист сарађивао у часописима и дневницима (*Ново Време*, *Моћ Народа*, *Штампа*, *Мали Журнал*, *Правда*, *Недељни Преглед*, *Бранково Коло*); као књижевник обрађивао у почетку оригиналну сатиру, приповетку, потом песму (дао чист облик сонета; мотиви лирски и патриотски); преводио вел. песнике (Уланда, Гетеа, Хајнеа); преводио прозу вел. писаца (Додојева *Набоба*, Бјернсонов *Нови систем*, Брандесову *Посету*, Рудезову *Књигу о срећу*, Игову *Деведесет-трећу*, Мопасонову *Један живот*, Флорберову *Саламбу*); као критичар написао више орг. есеја о претставницима рус., фрп. и ит. књиж. (о Тургењеву, Толстоју, Достојевском, Мершкловском, Мопасану, Вогију, Фогадару); као конференсијер држао јавна предавања из области књиж., естетике и политике (о Б. Бјернсону; о лепоти; о велеиздајничком процесу у Загребу); као нац. радник истаканут (био на челу омлад. патриот. друштва *Отаџбина* и ум. друштва *Србија*); прогањан и страдао за време рата (био талац и после топлит. устанка заточен у тамницу, где остао до доласка срп. војске са солун. фронта 1918.; од 1912. уредник *Савремене Библиотеке*, коју је сам покренуо, уређивао и дао 80 томова дела прворазредне светске књиж., за која давао опширне предговоре и огледе о писцима; најзначајнији рад Петровићев је у *Народном Делу*, друштву за нац. културу и пишење монархиске свести, доцније институту за нац. публицист, где је негована нар. ист. и традиција културно-ист. монографијама; ту је поред знач. збирке *Класици југословенски*, која претставља најбољу едисију наше нац. књижевности, покренуо *Домани Универзитет* за етичко и морално култивисање нашег народа; у време када је наша књига постала само предмет трговине и скоро сва у ненационалним и иносрним рукама, П. је уздигао значај књиге и њен утицај на највиши ступањ и као нац. регулатив и као култ. флз. извор за напајање нараштаја и стварање једног идеалног позитивизма у схватању живота и оријентисања у садашњости; врхунац ове истрајности у стварању новог национализма на основама култ. реализма претставља П. остварењем нашег енциклопедизма: → Свезање је његова реч и његово дело,

десову *Посету*», Рудезову *Књигу о срећу*, Игову *Деведесет-трећу*», Мопасонову *Један живот*», Флорберову *Саламбу*»; као критичар написао више орг. есеја о претставницима рус., фрп. и ит. књиж. (о Тургењеву, Толстоју, Достојевском, Мершкловском, Мопасану, Вогију, Фогадару); као конференсијер држао јавна предавања из области књиж., естетике и политике (о Б. Бјернсону; о лепоти; о велеиздајничком процесу у Загребу); као нац. радник истаканут (био на челу омлад. патриот. друштва *Отаџбина* и ум. друштва *Србија*); прогањан и страдао за време рата (био талац и после топлит. устанка заточен у тамницу, где остао до доласка срп. војске са солун. фронта 1918.; од 1912. уредник *Савремене Библиотеке*, коју је сам покренуо, уређивао и дао 80 томова дела прворазредне светске књиж., за која давао опширне предговоре и огледе о писцима; најзначајнији рад Петровићев је у *Народном Делу*, друштву за нац. културу и пишење монархиске свести, доцније институту за нац. публицист, где је негована нар. ист. и традиција културно-ист. монографијама; ту је поред знач. збирке *Класици југословенски*, која претставља најбољу едисију наше нац. књижевности, покренуо *Домани Универзитет* за етичко и морално култивисање нашег народа; у време када је наша књига постала само предмет трговине и скоро сва у ненационалним и иносрним рукама, П. је уздигао значај књиге и њен утицај на највиши ступањ и као нац. регулатив и као култ. флз. извор за напајање нараштаја и стварање једног идеалног позитивизма у схватању живота и оријентисања у садашњости; врхунац ове истрајности у стварању новог национализма на основама култ. реализма претставља П. остварењем нашег енциклопедизма: → Свезање је његова реч и његово дело,

десову *Посету*», Рудезову *Књигу о срећу*, Игову *Деведесет-трећу*», Мопасонову *Један живот*», Флорберову *Саламбу*»; као критичар написао више орг. есеја о претставницима рус., фрп. и ит. књиж. (о Тургењеву, Толстоју, Достојевском, Мершкловском, Мопасану, Вогију, Фогадару); као конференсијер држао јавна предавања из области књиж., естетике и политике (о Б. Бјернсону; о лепоти; о велеиздајничком процесу у Загребу); као нац. радник истаканут (био на челу омлад. патриот. друштва *Отаџбина* и ум. друштва *Србија*); прогањан и страдао за време рата (био талац и после топлит. устанка заточен у тамницу, где остао до доласка срп. војске са солун. фронта 1918.; од 1912. уредник *Савремене Библиотеке*, коју је сам покренуо, уређивао и дао 80 томова дела прворазредне светске књиж., за која давао опширне предговоре и огледе о писцима; најзначајнији рад Петровићев је у *Народном Делу*, друштву за нац. културу и пишење монархиске свести, доцније институту за нац. публицист, где је негована нар. ист. и традиција културно-ист. монографијама; ту је поред знач. збирке *Класици југословенски*, која претставља најбољу едисију наше нац. књижевности, покренуо *Домани Универзитет* за етичко и морално култивисање нашег народа; у време када је наша књига постала само предмет трговине и скоро сва у ненационалним и иносрним рукама, П. је уздигао значај књиге и њен утицај на највиши ступањ и као нац. регулатив и као култ. флз. извор за напајање нараштаја и стварање једног идеалног позитивизма у схватању живота и оријентисања у садашњости; врхунац ове истрајности у стварању новог национализма на основама култ. реализма претставља П. остварењем нашег енциклопедизма: → Свезање је његова реч и његово дело,

које објављује нову еру у свима правцима; овај систематски посао, за који је П. као основан иницијатор дао идеје, знање, труд и средства, илуднише правац одређен овом дељању на обнови нац. духа и стварању једног вишег национализма културне реалности. Самосторан, без икакве помоћи, ометан са много страна, упорно одан својој замисли и уверењу да се наш култ. живот мора да формира слободно од сваке страначке спекулантности, међу нама, са нама, за нас и нашу децу, индивидуалист и борбник права вредности, П. Свезнањем, које је радио у кругу најчистијих нац. ауторитета, остварује и регуларне утицај најпованијих над наших савременицима и даје темеље за наредни развитак накак пре њега није био могућ. те остаја само жеља наших најбољих идеалиста откад постојимо па до данас. 26) **Петар Пенџија** (1826.-1875.), вођ бос. устанка, одметнуо се због тур. зулума у хајдуке; учествовао као младић у малом бос. устанку од 1858.; ухаваен и осуђен на тешку робију, али се спасао у Србију и ту остао до тав. невесинске пукне; одмах потом кренуо у Босну и суделовао у дизању устанка у Крајини; погинуо у борби е Турцима, близу Дубице (10./9. 1875.) (→ сл.). 27) **Петар Пенџија** (* 1877.), књиж. и драматичар; писао приповетке које имају извесне живосни и непосредности, али познатији и бољи као комедиограф; дао читав низ комедија, у којима има пуно живота, радње и заплета, али које нису увек довољно књижевне; у њима много фриволности и понављања мотива; извесне његове комедије имају успеха код публике и држе се на репертоару (У навиљцима, Пљусак); по идеји заслужује му већу пажњу **Ркаћ**. 28) **Петар С.** (* 1898.), књижевник; гл. дела: *Година дана, Земља остављена* (приповетке), *Рођа, Млади курјак* (романи) и *Ослобођење Косте Шљуке* (драма). 29) **Растко** (* 1893.), књижевник; писао песме и приповетке и ум. критику; има лепих ум. запажања. 30) **Роман** (* 1896.), сликар, има композиције и пејзаже, експресионист. 31) **Сава** (1794.-1857.), сликар; израдио иконостас црк. у Вањањи (1820.), црк. «унутрашње вароши» у Темичвару (1837.) и темичварској «фабричкој цркви»; од портрета се личице: **Владика Јосиф Путинг** и **Патријарх Рајачић**. 32) **Сава** (око 1700.-1781.), црног. митрополит (1735.-1781.), постао господар Ц. Горе после смрти свог стрица митроп. Данила; био човек веома повучен и тих; поред њега се половином 19. в. истиче његов сродник **Василије**, који постао владиком 1750.; за његова живота владао 1 време Ц. Гором и авантурист **Шћепан Мани** (1767.-1775.). 33) **Светислав** (* 1883.), књижевник, књиж. критичар и конференстај; уредник срп. књиж. гласника (1921.-1927.); поред више огледа о фрц. књиж. написао и: *У позоришту, Три љубавна живота*; с фрц. преводио А. Франса, П. Бенао, Ж. Сандову, П. Мермеа итд. 34) **Урош Д-р** (1886.-1915.), књиж. критичар; писао књиж. критике и огледе; његова моралистичка разматрања *За сваки дан добар призор* нашег књиж. те врте. 35) **Хајдук Вељко** († 1813.), најпопуларнији јунак 1. устанка; хајдуковао у чети Станоја Главаша (од 1803.), а од 1804. учествовао у више борби и нарочито се прославио ослобођењем Црпе Реке (1807.) и одбраном Соко Вање (1809.); војводско звање стекао 1811.; погинуо при одбрани Неготина од Турака кобне 1813.; његова погибија означава почетак слома Србије (→ сл.). 36) **Чеда** (1862.-1924.), проф. и преводилац с више језика; његов превод класичних вел. дела Адама Бида од Ц. Елнота, *Тражиште људских таштина* од Текерија и др.; преводи му више слободни.

диограф; дао читав низ комедија, у којима има пуно живота, радње и заплета, али које нису увек довољно књижевне; у њима много фриволности и понављања мотива; извесне његове комедије имају успеха код публике и држе се на репертоару (У навиљцима, Пљусак); по идеји заслужује му већу пажњу **Ркаћ**. 28) **Петар С.** (* 1898.), књижевник; гл. дела: *Година дана, Земља остављена* (приповетке), *Рођа, Млади курјак* (романи) и *Ослобођење Косте Шљуке* (драма). 29) **Растко** (* 1893.), књижевник; писао песме и приповетке и ум. критику; има лепих ум. запажања. 30) **Роман** (* 1896.), сликар, има композиције и пејзаже, експресионист. 31) **Сава** (1794.-1857.), сликар; израдио иконостас црк. у Вањањи (1820.), црк. «унутрашње вароши» у Темичвару (1837.) и темичварској «фабричкој цркви»; од портрета се личице: **Владика Јосиф Путинг** и **Патријарх Рајачић**. 32) **Сава** (око 1700.-1781.), црног. митрополит (1735.-1781.), постао господар Ц. Горе после смрти свог стрица митроп. Данила; био човек веома повучен и тих; поред њега се половином 19. в. истиче његов сродник **Василије**, који постао владиком 1750.; за његова живота владао 1 време Ц. Гором и авантурист **Шћепан Мани** (1767.-1775.). 33) **Светислав** (* 1883.), књижевник, књиж. критичар и конференстај; уредник срп. књиж. гласника (1921.-1927.); поред више огледа о фрц. књиж. написао и: *У позоришту, Три љубавна живота*; с фрц. преводио А. Франса, П. Бенао, Ж. Сандову, П. Мермеа итд. 34) **Урош Д-р** (1886.-1915.), књиж. критичар; писао књиж. критике и огледе; његова моралистичка разматрања *За сваки дан добар призор* нашег књиж. те врте. 35) **Хајдук Вељко** († 1813.), најпопуларнији јунак 1. устанка; хајдуковао у чети Станоја Главаша (од 1803.), а од 1804. учествовао у више борби и нарочито се прославио ослобођењем Црпе Реке (1807.) и одбраном Соко Вање (1809.); војводско звање стекао 1811.; погинуо при одбрани Неготина од Турака кобне 1813.; његова погибија означава почетак слома Србије (→ сл.). 36) **Чеда** (1862.-1924.), проф. и преводилац с више језика; његов превод класичних вел. дела Адама Бида од Ц. Елнота, *Тражиште људских таштина* од Текерија и др.; преводи му више слободни.

ПЕТРОВИЋИ ЊЕГОШИ, срп. династија у Ц. Гори 18. и 19. в., из братства Шћепца с Његуша; 1. добио власт, као владика, Данило (1697.-1735.); како владике из те куће били редовно монаси, нису их наслеђивали непосредни наследници, већ обично синови; владиком Данила наследио владика Сава (1781.), син Данилова стрица Ивана; поред њега вршио власт једно време и синовац му владика Василије (1709.-1766.); Саву владика Петар I (1747.-1830.), а овог владика Петар II (1813.-1851.), про-

слављени песник Горског вијенца, с којим престаје теократија у Ц. Гори; Данило (1826.), синовац Петра II, постао световни кнез (1851.-1860.); њега наследио кн. Никола, који постао 1910. први краљ Ц. Горе (1860.-1918.); на Бел. нар. скупштини у Подгорини краљ Никола збачен с престола 1918.; с њим престала власт куће П. у тој земљи.

ПЕТРОВО, држ. ергела код Загреба (Савска Бан.); гаји: липицанере, нонијусе, посавског коња и тешке белгијанце.

ПЕТРОВО ПОЉЕ, карсно п. (28,5 км²), п. и ји. од Дрпна (Прим. Бан.); на јн. крају извире и кроз цело поље тече Кркина притока Чикола; гл. место Дрпна.

ПЕТРОГРАД → Лењинград.

ПЕТРОГРАФИЈА (грч.), наука о саставу, појављивању и распросирању стена.

ПЕТРОЛИФИ (грч.), знаци и слике на каменним плочама и споменицима из преисториског доба.

ПЕТРОЛЕЈ → першун.

ПЕТРОЛЕУМ (грч.-лат.), течно гориво добијено из → нафте или катрана парафинских шкриљаца и мрког угља; кључа на 150 (180)-300°; топлотна моћ око 10 500 кал. **Сирови п.**, добија се као 2. фракција

нафте и рафинише се концентрисаном сумпорном келелином и раствором натријум-хидроксида у трг. п.; безбојан је и бистар с шлавом флуоресценцијом; употребљава се као гориво за експлозивне моторе и петрол. светилке; п. за осветљење пажљиво се рафинише да буде без смолистих примесака; мора да има тачку запаљивости преко 21°. **Петролеумска емулзија**, мешавина п. и воде са сапуном; рафинје често и веома препоручљиво средство против газних инсеката које убија додиром, употребљава се све мање, јер пикодљива за биљке; данас има бољих, јевтинијих и ефикаснијих средстава. (На сл.: цватори нафте у Кампини, Рум.).

ПЕТРОНИЈЕ († 66.), рим. песник из 1. в., осуђен на смрт због завере против Нерона, сам пресекао себи вене; написао 1 од најдуховитијих романа ст. књиж.: *Сатирикон*; у њему карикирао савремено друштво, али верно износио прилике и живот у Неронову доба; 1 део тога романа: *Тричаклонова гозба*, нађен у Трогиру и пренесен у Нар. библј. у Паризу.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ

1) **Аврам** (1791.-1852.), државник; прво трговац, затим писар у Груж. и код кн. Милоша; као вешта и паметна човека Милош га послао (1821.-1826.) у Цариград као члана срп. нар. депутације на Порти; касније пришао опозицији против кн. Милоша и ставио се, с Томом Вучићем, на чело странке уставобранитеља; био у комисији за израду тав. гур. устава; после одласка кн. Милоша, П. са Вучићем постао начелник-саветник малолетном кн. Михаилу, али убрзо дошао с њим у сукоб и морао да иде

из Србије заједно с Вучићем; учествовао у прерату у Србији 1842.; после тога постао мнж. иностр. дела и остао на том месту (с кратким прекидом) све до смрти. 2) **Бранислав** (* 1875.), проф. унив. у Београду, највећи и најплоднији јел. филозоф чија се научна делатност простире и на многе др. научне гране (признат математичар и палеонтолог); основао емпириорационалистичку шк. код нас; засновао нову финитистичку и дискретну концепцију простора и апсолутне стварности; популаризовао флз. у многим

чландима и расправама штампаним по разним часописима; по њему се физ. заснива на емпириорационалистичкој теорији искуства, а сва знања произилазе из чињеница непосредног искуства, које су бројно и логички просте и имају аксиометричну вредност; његова научна истраживања из палеонтологије ушла су у употребу као последња реч науке: гл. доктрине и проналасци: Онтолошки доказ о постојању апсолутног, Емпириорационализам као нова гнозеолошка доктрина, Релативни реализам

свести или монодолошки монолурализам као нов метафизички правац у вези с финитистичком доктрином. Проналасци и костију на енгл. егземплар Археоптерикса и генетичка разлика између лондонског (Archaeopteryx) и берлинског (Archaeopteryx) егземплара Археоптерикса, Двоформни финитизам и дискретна геометрија, Свођење математичке индукције (закључак од n на $n+1$) на индуктивни закључак с аподиктичком конклузијом: гл. дела: Принципи метафизике, Чланци и студије I, II, III, Основи теорије Сазнања, Основи психологије за средње и стручне школе, Основи логике и многа др.

ПЕТРУЧИ Отавијано (1466.-1539.), проналасач штампача нота.

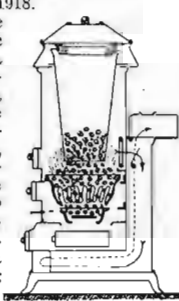
ПЕТРЧ ГРАД, Велики и Мали, рушевине неманићког градића на Косову.

ПЕТУНИЈА (Petunia, фам. Solanaceae), зељасте бљаке левкаста, крупна цвета различите боје; у Ј. Амер. око 14 врста; код нас се гаје као украсне *P. violacea* и *P. nictaginiflora*.

ПЕЋ, град и среско место (13 200 ст.) на з. ивици Метохије, у подножју пл. Копривника и Жљоба (Зетска Бан.), седиште ст. срп. архиеп. и патријарха; трг за жито и стоку; гми.: у близини црква св. Патријаршије; на путу за Ђаковицу мац. → Дечани; пут за Андријевцу (Ш. Гора) води кроз уску дубоку и живописну Рувоску Клисуру.

ПЕЋАНАЦ Коста (*1871.), четнички војвода, ушао у четничку акцију међу првима (1904.); истакао се у више борби; у Топлици дигао 1917. устанак против окупаторских буг. власти, али тај покрет није успео: суделовао у ослобођењу 1918.

ПЕЋИ, служе за произвођење топлоте, нпр. за грејање (собне п.), за кување (штедњаци), за топљење руда и метала (металуршке п.), за обраду метала (п. за каљење), за печење робе (цигларске п.); има их с најаменичним и непрекидним радом, према томе да ли се пре поновне употребе мора чекати да се охладе или то није потребно (као нпр. код претнастих цигларских п. тзв. «рингофен»). П. са муфнама, пламена п. са 1 или више → муфни. (На сл.: зарепање п.)

ПЕЋИНЕ, подземне веће шупљине у карбним пределима, настале раставањем кречњака, доломита, гипса; у сталном покрету, првобитни људи нису имали сталних станишта већ им за склоништа служиле п., јаме и др.; доцније многи народи живели по п.; данас у п. живе рачна примит. племена, а пећ. станова има и код неких полуобразованих и образованих народа. па и код Југ. Сл. **ПЕЊИНСКИ НАКИТ**, разни облици од наталоженог бирга у п.; поглавито стубови (сталагмити доле, сталактити горе) саливи по зидовима и др. П. фауна, обухват живот. врсте у пећинама и п. водама; прави п. становници (трофоблонти) не сусрећу се изван пећина; п. ф. прилагођена условима живота у п. (на отсуство светлости, сталну тмпт., отсуство злочних биљака); п. животиње махом безбојне (беле или црвенкасте), често следе, али по правцу добро развијених чула мириса и пипања (дуги јепци код рачића и инсеката); хране се орг. детритусом који са површине доспева у пећине, изметом слепих мишева, гњивинама или су грабљиве; пећине нашег краја веома богате п. ж., црвима, мекушцима, рачићима, инсектима, стоногама и др.; познат пећ. водоземац (чловешка рибца); постојаи услови живота у п. учинили да се у њима одрже многи преставници изумрлих фауна ранијих времена (реликти).

ПЕЊКА БИСТРИЦА, д. притока Белог Дрима, дуга 60,8 км; извире с пл. Мокре, а протиче кроз П.

ПЕЊКА ЕПАРХИЈА, осп. као засебна е. крајем 14. в.; раније седиште е. хвостанске (осп. св. Сава 1219.), у коју спадала и пећка област, била у ман. М. Студеници близу Пећи; п. е. 1766. здружена са др. оближњим е.; обновљена 1912.

ПЕЊКА ПАТРИЈАРШИЈА, осп. на Цвети 1346. у Скопљу, када по жељи срп. краља Душана, дотадашњи пећки архиеп. Јанчије проглашен за срп. патријарха; после косовске битке 1389. седиште п. било више у Жичи него у Пећи, а око 1456. из Жиче пренесено у Смедереву; после смрти патријарха Арсеније II (1463.), власт охридског архиеп. прешла механички и на заостали део П. п.; помоћу свог рођака Мехмеда Соколовића, потоњег вел. везира султана Сулејмана Величанственог, калуђер Макарије Соколовић успео да обнови П. п. 1557.: њу султан Мустафа III укинуо 1766.; после светског рата, 1920., обновљена срп. ц. и за њеног патријарха изабран дотадашњи београдски митрополит Димитрије Павловић. П. патријаршијска црква, чигана група црк. грађевина; најстарија средњина црква св. Апостола, коју саградио средином 13. в. архиеп. Арсеније преправљањем цркве св.

Петра која се ту налазила; има облик рашке базилике с 1 кубетом; уз њу архиеп. Никодим дозидоа са е. стране цркве св. Димитрија (мања црква са 1 кубетом, споља виз. обрађена), а архиеп. Данило дозидоа, с ј. стране, цркву св. Богородице (крстообразна грађевина с 1 кубетом); обе пом. цркве су из 14. в.; затим Данило дозидоа испред све 3 цркве једну пространу заједничку припрату, с отвореним аркадама, коју президоа Макарија у 16. в.; с ј. стране цркве св. Богородице призидана још дрвница св. Николе; тако овај вел. комплекс стварно сачињавају 5 црк. грађевина, што је јединствен случај; све постоји и данас реставрирано.

ПЕЊБЛЕНДА (нем.), уранинит, оксид урана, тесерални минерал, јавља се и у кристалним и једрим масама; редак црн минерал, тврдоће 5-6; у њему откривен радијум; чувена налазишта у стенима: Арендал (Норвешка), Врегунд (Шведска), Конектикут (С. Амер.), Морогвиоро (Ј. Афр.); у рудним жилама: Јоахимов, Шишрам, Корвал.

ПЕЊЛЕВИ, средњи степен у развоју иранских језика, дакле средњоперсијски; развио се из → староперсијског, а био у употреби за владе Ареакнда (250. пре. - 226. по Хр.) и Сасанида (226.-642.); п. језик има своју пехлевску азбуку која се развила из арамејског и која се чита с десна на л. (као јевр. и ар.). Пехлевиска књижевност, има претежно верски карактер; Бултехеш, пека врста космогоничке Арта **Вираф-наме**, опис Арта Вирафова пута у рај и пакла; поред тога, има превода из **Авесте**; од световних дела сачувана само 2-3 миља она у први; цела п. к. без стихова и без већег интереса, али за разумевање Авесте од вел. важности.

ПЕЊЧЕВО, варошица (1400 ст.) у Малешу (Вардарска Бан.), друго привр. средиште Малеша.

ПЕЊШТАЈН Макс (*1881.), нем. сликар из групе експресиониста: ради пределе и мртве природе.

ПЕЊШЕП Лазар, чувен хајдук у Херц. из 2. половине 18. в.; отишао у хајдуке услед тур. насиља; истакао се као веома храбар и издржљив; за њега се прича да је имао «камено срце» и да на колцу набије 3 дана пушно дуван на чибук упркос Турцима.

ПЕЧА (срлат.), у Хрв. прста марме за покривање главе; код Туркиња комад за сакривање лица.

ПЕЧАЛБАРСТВО, гурбет, радови, правр. путовања у др. крајеве или земље ради зараде; у п. одлазе људи из пренасељених или таквих крајева у којима земљиште непосредно за обраду, нарочито из карбних предела (Личани, Далматинци, стан. поља у зап. Босни, Херцеговци); типски печалбари Јужносрбијанци из дебарске обл. и горњег Повардар-

је; због тешких аграрних односа п. се било развило и у иначе богатој Панонској Низини; од осталих балк. народа Цинцари и Ј. Арбанаси иду многу у п., које понекад прелази и у исељеништво.

ПЕЧАТ, отисак знака у восак или слично, ради потврђења исправе или доказа њене истинитости. Држ. п., ставља се на држ. акта, повеље итд.; чувар држ. п. је мин. правде; по § 134. Крив. з. казни се затвором до 6 мес. и новчано до 5000 д. ко скине, сломије или поквари п. којим је власт неку ствар затворила или под забрану ставила или избрише знак којим власт неку ствар обележила. Печатни восак, израђује се од смеше гумилака (биљне смоле) или шелака, терпентина и цинобера; ложије врсте с додатком колофонидума, креде, гипса и барита; уместо цинобера додаје се гвоздени минерал; израђује се у разним бојама; најчешће црвен, црн, златан итд.

ПЕЧЕВИ Ибрахим (17. в.), познати тур. историчар; прозван по свом родном месту Печују.

ПЕЧЕЊЕЗИ, б. тур. номадски народ; продро из степа око Каспског Ј. у јн. Европу (9. в.); у 10. и 11. в. од њих страдао Панонска Низина, у којој се и насељили; било их насељених и на Б. П., нарочито у Буг.; временом их сасвим нестало.

ПЕЧИЛИ, залив Жутог М. на И. Аз., између пол. Шангунга и коша.

ПЕЧОРА, р. на С. евро. Русије, извире на Уралу, улива се у С. Ледено М.; дуга 1650 км, пловна.

ПЕЧУЈ, гл. град (62 000 ст.) у мађ. делу Барање, на ј. падиницама пл. Мечек; ст. град, катедрала (11. в.); унив.; рудник каменог угља.

ПЕЧУРКА ПИТОМА → руднача.

ПЕШАВАР, град (105 000 ст.) у Индији (Аз.) с развијеном инд. свиле; има унив.

ПЕШАДИЈА, гл. и најважнији род војске, према којем се одређује јачина осталих родова који раде да п. лакше победи; може се борити свуда где човек може ногом стати, и то како у заједници тако и самостално; год. доба и неприлике временске мање утичу на борбу п. него на остале родове.

ПЕШИТО, најстарији сирски превод Св. писма (око 150. по Хр.).

ПЕШИЋ 1) Миодраг (* 1897.), књиж. критичар и преводилац, уређивао часописе: *Воља и Живот* и *рад*; преводио Јесењина, Зајцева, Блока; гл. дела: *Сергије Јесењин, Нови Јесењин*. 2) Петар (* 1871.), арм. генерал; у рату 1912.-1913. помоћник начелника штаба 1. арм., у светском рату нач. штаба црногорске, потом (од 1915.) помоћник нач. штаба срп. Врховне команде; после рата мин. војске и морн. (1922.-1924.), затим начелник Гл. гштб.; написао: *Елементи тактике, Тактика, Виша тактика, Тактика коњице, Наш рат с Турцима 1876.-1877. год.* (→ сл.).

ПЕШИЋА ЈЕЗЕРА, 4 мала јез. глацијалног порекла на Бјеласици, си. од Колашина (Зетска Бан.), на надм. висини око 1 800 м у цирку, а међусобно одвојена моренским бедемима.

ПЕШКОВ Алексеј → Горки Максим.

ПЕШТАН, р. у Шумадији, д. притока Колубаре, извире са план. Букуље, дуга 33,2 км.

ПЕШТЕР, план. карсна висораван (1000-1200 м) Ј. од Сјенице (Зетска Бан.); на њој неколико мањих понорница; највећа Боровштица; суватска област и сточарски крај с чувеном сјеничком овцом; од жита, због оштре климе, успевају само јечам, оvas, раж и хељда; стан. Срби прав. и мусл. и нешто Арбанаси Климената, чије претке Турци силом преселили из с. Арб. (1700.). *Пештерска овца* → сјеничка овца.

ПЕШТИ Фривеш (1823.-1886.), мађ. историчар, радио на проучавању прошлости Темишвара и Ваната.

ПЕШЧАНО КУПАТИЛО, облагање тела топлим песком, најчешће на морским плажама преко лета; добро утиче на нека хронична обољења: неуралгију, ишијас, лумбаго и хронична запаљења зглобова.

ПЕШЧАР, седиментна стена од зрна песка слепљених разним цементам (глина, гвожђе, креч); развијени у свим геол. формацијама.

ПЕШЧАРА, предео покривен живим песком, од којег се стварају дуне и силову; у Југосл. их има у Банату (→ Делиблатска П.), затим око Турњевца, Голупца, код Бунђа у Лици и др.; кретање песку штетно по суседно земљиште, стога се настоји да се пошумљавањем песак учини непокретним.

ПЕШЧАРЕ (Cicindela), род хитрих грабљивих, ма-

хом зеленкастих буба; вешто трче, лете и хране се др. инсектима; живе по сунчаним, песковитим местима; веома грабљиве ларве у издубљеним ходницима у песку.

ПИ (π), 16. слово грч. азбуке којим се у мат. означаје однос обима круга према пречнику; још Архимед показао да се број π налази између $3\frac{1}{7}$ и $3\frac{1}{2}$; доцније број π израчунаван са све већим бројем децимала; Енгелз Шенге (1884.) израчунао првих 707 децимала; Ламберт (1766.) доказао његову ирационалност; а Линдеман (1882.) његову трансцендентност.

PIA DESIDERIA (лат.: побожне жеље), неостварљиве ж.; неизводљиве ствари. *Pia fraus* (лат.: побожна превара), превара у доброј намери (из Овидијевих *Метаморфоза*).

PIANO (ит., скр.: р.), динамички знак у муз. за тито; *pianissimo* (скр. pp.): сасвим тихо.

ПИВА 1) л. саставница Дрине, дуга 32,5 км (са Тушином 93,2 км); извире из карсног врела код мањ. П. и целом дужином, све до састава с Таром, тече кроз веома уску и дубоку кањонску долину. 2) вел. племе, преко 1600 домова, у и. Херц., око р. П.; истакао се у борбама с Турцима, дало много истакнутих људи (Баја Пивљанин и др.).

ПИВАРСТВО, инд. пива; разграната по целом свету, а производња се пење до огромних размера (пре рата 195, а 1930. нешто преко 200 мил. хл); на првом месту Нем. (35-40 мил. хл); у Југосл. инд. п. једна од најстаријих; многе пиваре, основане пре више стотина год., одржале се до недавна: у Краљу све до 1910. радила Мајерова пивара (осн. 1644.); данас у Југосл. 34 пиваре (запослено до 30 000 радника) с капацитетом од 1,650 000 хл; производња из год. у год. слаби и спала испод 1/5 капацитета; 1934. произведено 210 060 хл; и потрошња п. различита; има земаља где је веома висока; у Белг. 201 л по глави, у Енгл. 70, ЧСР 78, Нем. 52 (пре рата 102 л); у Југосл. сада 1,5 л.

ПИВАЦ (Anisoptera), инсект тврдокрилац, дуг до 6-7 мм, главе и груди сјајнозатворено-зелених, жуто-мрка трбуха са црним шарам; јавља се на пшеници кад класа и храни се млечним зрнима; веома честа и опасна штеточина, нарочито појединих година; лек од ње: добар плодород да пшеница 3. год. дође на исто место и заоравање стрнике; препоручује се и хватање одраслих помоћу мрежица.

ПИВИС ДЕ ШАВАН Пјер (Puviss de Chavannes, 1824.-1898.), фрп. сликар; радио монументалне декоративне композиције на зиду, у класичном духу и пречишћеном стилу (у Пантеону и на Сорбони у Паризу, у музеју у Марсеју итд.).

ПИВКА, понорница у делу Крајске под Ит., изворниши доо Љубљаниче, извире код св. Петра; при првом понирању тече око 1 км под земљом, по 2. пут понире у пећини Постојина, да се после појави као Унец и најзад као Љубљаница.

ПИВЉАНИН (Николић) Баја († 1685.), харамбаша, чувен хајдук и борац против Турака; био извесно време у служби Млетака; истакао се у борбама 1683.-1685., а погинуо на Вртијељци, бранећи Цетине од Турака.

ПИВНИЦА 1) зграда у којој се чува пиће; обично у самом винограду. 2) локал у којем се точи пиће. **ПИВО**, алкох. пиће добијено од сувог јечменог → слада, воде и хмеља, које просечно садржи поред 3,3-4,5% алкохола, слободан угљен-диоксид, доста (5-7%) екстрактних материја и споредне продукте алкох. врења; и за време употребе налази се у тихом врењу; слад се измеље и коми (→ комљење) с топлом водом на нарочити начин; енцими из слада за време комљења хидролизирају скроб и преводе га у растворљиве декстрине и шећер (малтозу); комљењем добијени раствор одваја се пећењем од растворених састојака (омотача слада и др.) и кува да постане бистар, да се коагулишу беланчевине; у исти катао додаје се хмељ и кување продужава; хмељ конзервише раствор и даје му нарочит укус; после кувања цели се да би се издвојиле љуспине хмеља и коагулисане беланчевине, а раствор (слатко пиво) хлади се до тмлт. врења (4-5°); врење охлађеног слатког п. врши се у отвореним кацама или резервоарима, додатком нарочите врсте пиварског квасца, који делује на ниској тмлт. и за време врења таложи се на дно (доњи квасац); врење у отвореним судovima траје 8-9 дана и за то време највећи део шећера прелази у алкохол; за то време просторије и раствор имају тмлт. од 4-6°; делимично преврело п. пумпа се у бурад од алуминијума или дрвета и стоји 2-3 месеца ради накнадног врења и лежања; бурад се затворе и угљен-диоксид, створен за време лежања, остаје у бурету и ствара притисак; готово п. претаче се у пиварску бурад или боце; пив. бурад су непорозна, с унутарње стране обложена пив. смо-

лом; п. хранљивије, мање дражи и више дијуретично од вина; препоручује се код анемичних и тбк.; забрањено код дијабетичара, гојазних, гихтичара, лица проширеног желуца и др. Пивски квасац (*Saccharomyces cerevisiae*), у Фрц. нар. лек против тбк., шећ. болести, превних поремећаја и кожних болести; научна мед. доказала да је то лечене без икакве користи; из п. к. добила се антинеуритични витамин В.

ПИВСКА ПЛАНИНА, вел. карсна висорава између р. Пиве и план. Дурмитора (Зет. Бан.), висока 2093 м. **ПИГАЛ Жан Батист** (Pigalle, 1714-1785.), Фрц. вајар; радио мраморне фигуре Меркура и Венере (Фридр. музеј у Берлину), споменик Луја XV у Рему, надгробне споменике, бисту Дидроа у Јувру. **ПИГМАЛИОН**, у грч. митол. Дидоин брат који убио његов мужа.

ПИГМИЈИ, НЕГРИЛИ 1) заједнички назив за сва племена кепецког раста (патуљке); у данашње време највише их у ср. Афр., затим на Андаманима, Филипинима и неким острвима у Океанији; свуда веома примит. номадски скупљачи и ловци; гл. оружје: лук и стреле, обично премазане отровом. 2) човек без дара и вредности; ништавило. **Пигмејска раса**, којој припадају само афр. пигмеји јер сви п. не чине једну расу (→ негритска р.); кепечки раст (ср. висина мушкарца испод 150 см, појединачно између 128-160 см), ноге и руке сразмерно дуже него

у Црнаца, тело мало здепасто, светла боја коже (боја сирове коже или пожутела лицића), очи смеђе, коса кратка, црна и спирално увијена, глава у већине брахицефала, лице широко и ниско, нос седласт; иначе општи изглед као у Црнаца; веома слична → бушманска раса.

ПИГМЕНТ (лат.), обојена материја која боји ткиво, налази се у организму у облику ситних зрна у ћелијама или изван њих; ћелије садрже п. или су га фагоцитирале (пигментација) или га створиле (пигментобласте); постоје 2 врсте: 1. група ствара се у организму (крвни п.), као производ распадања црвених крвних зрнаца, затим меланин и липоидни п.; 2. група: споља унесени п.: угљен, гвожђе, сребро итд.; п. спречава да искувише јаки сунчеви зраци не уђу у превеликој количини у кожу и тело; зато народи из топлих крајева имају тамну, а из хладнијих белу кожу; код оних који се сунчају постане кожа црна, јер под утицајем сунца прави веће количине п. који брани тело од штодљивих делова сунчевих зракова; код разних народа п. различит и стога донекле служи и као расно обележје појединих група. **Пигментни процес**, спец. позитивни п. којим се добила фот. слика на хартији, плочи или ма каквој другој подлози; заснива се на нарочитој особини желатина да се не раствара у топлој води, ако му је претходно дата извесна количина калијум-бијхромата и ако је био под утицајем светлости; слој желатина садржи поред тога извесну пигмент-боју; хартија се већином сензибилизује пре употребе раствором калијум-бијхромата; копира се с негатива дневном светлошћу; под утицајем светлости при копирању постају она месна желатинског слоја на која је светлост деловала, нерастворна у топлој води; после копирања слика се изазива топлом водом и добија позитивна слика на којој су светли делови боја подлоге, а тамни делови од нераствореног желатинског слоја с бојом; копирана слика са желатинским слојем преноси се већином на нарочиту хартију за изазивање, па на њој изазива и накнадно преноси као дефинитивна слика на произвољну подлогу; п. се могу добити слике у различитим бојама и то веома постојане и дуготрајне.

PIGNUS (лат.), израз рим. права за залог на претргом ствари.

ПИДАЛИОН (грч.: кормило), најпознатија збирка црк. канона, изишла 1800. г.; саставили светогорски монаси Аганија и Никодим; назив по упоређе-

њу цркве с лађом, којом управља кормило; код нас → Крмчија.

ПИЕТА → пијета. **ПИЗА**, град (78 000 ст.) у Ит. на р. Арну недалеко (11 км) од њена ушћа у Сред. М.; у П. развијена инд. памука, има унив.; познати крвни торањ у П. шисок 54 м (→ сл.).

ПИЗАНЕЛО Антонио (око 1380-1455.), ит. сликар и медаљер, радио фреске, уљене слике, цртеже; творац модерног медаљерства; одличан сликар животиња и бљва.

ПИЗАНО, породица пизанских вајара 13-14. в. 1) Андреја (око 1273-1384.), израдио бронзана врата на баптистерију у Фиренци, с рељефима, веома значајним за фирент. пластику 14. в. 2) Ђовани (око 1250-1328.), најважнији мајстор ит. готике, творац многих Фиренци, с рељефима, стор рељефа (у Пизи и Пистоји). 3) Николо (око 1215-1280.), отац Ђованијев, радио фигуре и рељефе у класичном стилу (у Пизи и Сијени), с вел. осећањем пуних пластичних облика; 1 од вел. претходника ренесансе.

ПИЗАРО Франциско (1475-1541.), цп. завојевац; уништи царство Инка у данашњим државама Перу и Чиле у друштву Алмагра; убио Алмагра, али и сам погинуо од руке његова сина.

ПИЗИСТРАТ, атин. тиранин (560-528. пре Хр.); као вођ демократа дочепао се врх. власти у Атини; добар политичар и заштитник наука и ум.; саградио у Атини многе грађевине; по предању наредио да се запишу Омирове песме.

ПИЈАВА, р. у сев. Ит., извире у Крајинским Аљпима, улива се у Јадр. М.; дуга 220 км.

ПИЈАВИЦЕ (Hirudinea), група чланковитих глиста с пијавкама на оба краја тела и разгранатим цревом; живе у слатким водама и хране се воденим животињама (глистама, пужевицама) или крвљу др. животиња; у нашим водама живе: коњска (*Haemopsis sanguisuga*) и обична п. (*Hirudo medicinalis*), које оштрим вилицама процедају кожу др. животиња и сипу крв; могу дуго да гладују; обично се употребљавају за → пуштање крви; извесне врсте живе и у мору; у тропима има и сухоземних п. по шумама, које нападају човека и дивљач. П. морска → морска (водена) пијавица.

ПИЈАВКА, орган за припијање, по праву тањираст, код многих паразита (метиља, пантљичара) и неких др. животиња (пијавица, главоножаца, ларва инсеката итд.).

ПИЈАНЕЦ, област у великој околици Брегалнице, између Малеша и Кочанског Поља (Вардарска Бан.); на л. обали Брегалнице ограничена план. Голаком, а на д. границама Осогова; ср. апсолутна висина 600-630 м; клима план.; снег се топи раније, а жита сазревају пре него у Малешу; средишни део веома плодан и добро обрађен; поред перерија у долини Брегалнице гаји се и пшеница; на ј. делу Голака има високих јеловних, храстовних и букових шума; стан. прав. а малим делом и мусл. Срби, који се поред земљр. баве и сточарством; гл. место Царево Село; име П. изгледа да је илирског порекла (од → Пеонаца); по досељавању Сл., П. се 1. пут помиње 1019., па затим у неколико махова под Милутином и Душаном.

ПИЈАНИНО (ит.), усправан → клавир, код којег механизам постављен у верт. положају (жице).

ПИЈАНО, пијанофорте (ит.) → клавир.

ПИЈАНОЛА (ит.), инструмент клавирског облика, који мех. путем сам свира композиције, чија музика означена на нарочитој хартији; код п. могуће је, нарочитим напругама, регулисати и мењати брзину композиције.

ПИЈАНСТВО, алкохолчар → алкохол, у прив. праву предвиђено да се пијаници нотарном и сталном може одузети својевласт; он се ставља под старатељство и изједначава с дететом од 7-21 год.

ПИЈАРИСТИ (од лат. pius: побожан), оци побожних школа, ркат. ред; осн. га у Риму Јосиф Каласанца († 1648.) у циљу поучавања омладине.

ПИЈАСАВЕ (piassave), лика палми, које расту у Браз., Афр. на Мадагаскару итд.; најбоља браз. п. од палме Leopoldina Piassava Wall, која се сама љупки са дрвета; еластична, дуга п широка.

ПИЈАВИ, 1 од држава (245 382 км², 0,8 мил. стан.) браз. савеза (Ј. Амер.); гл. место Терезина.

ПИЈАЦА (ит.), трг, тржиште 1) мање место обично свободено нарочитим зградама и уређајима, на којем се свакодневно или периодично састају у одређено време купци и продавци робе која се ту доноси (→ лазарни дан, сајам). 2) читава насеља, области, па и државе, одн. континенти, за проју (одн. сусрет понуде и тражње) робе пуштене у промет. **Покривена п.**, у покривеним просторијама, п. под кровом (→ базар, безистен). **Светска п.**, све области целог света које учествују у светском промету робе, тј. у међунар. трговини. **Спец. п.** → берзе. **Пијачна такса, пијачарина**, такса коју општине могу, уз извесне услове, наплаћивати као накнаду (кирију) од лица која робом заплемају оп. земљиште на трговима (пијачама) или др. местима; многе оп., противно овом Зак. о таксама, наплаћују ову т. према тежини робе, а неке и на робу која се уопште не сements на он. земљишту.

ПИЈ-Д-ДОМ, 1) највиши вулкански врх (1 465 м) Оверња (Фрц.). 2) дпт. у ј. Фрц.; гл. место Клермон-Феран.

ПИЈЕ I-XI, име папа у ср. и п. в.; најзнатији: П. II, папа (1458-1461.), из породице Пиколомини. чувени научник; П. VII, папа (1800-1823.), који склопио конкордат с Наполеоном Бонапартом и крунисао га за цара. **Пијево друштво**, осн. 1848. за ширење ркат. црве.

ПИЈЕЗОЕЛЕКТРИЦИТЕТ, електризовање тела (кристала) кад се на њих врши мех. притисак, дакле приликом мех. деформације; обрнуто кад се нека тела наелектришу, она се мех. деформишу; кад се напр. кварц налази у променљивом ел. пољу чија фреквенција једнака фрекв. његовог мех. осциловања, он резонира, тј. почиње и сам да осцилује; ова особина кварца налази важних практичних примена.

ПИЈЕЛИТИС (грч.), запаљење бубрежне карлице праћено запаљ. бубрега, последица камена у бубрежној карлици или инфекције која долази крвним путем или одоздо ширењем кроз мокраћне спроводнике; знаци акутног п.: гној у мокраћи, болови, оток бубрега, висока тмпт., болесник губи снагу, мокраћа се смањује, може да следује и мокраћно тровање (→ уремија); хрон. п. наставаља акутни облик нарочито ако узрок није отетрањен; знаци слични акутном, само ублажени; лечење: операцијом отстранити камен или сметњу која изазива обољење, давати дезинфекциона средства за мокраћне органе.

ПИЈЕМИЈА (грч.), општа инфекција с гнојењем, која се преноси крвним путем у разне делове тела.

ПИЈЕМОТ 1) место на 3 сев. Италије, раније засебна кнежевина; одавде почело уједињење Ит.; виши бржељваст део с. ит. низије; знатним делом под виноградима; гл. град Торино. 2) срп. дневни полит. лист, излазио у Београду 1911-1915.; 1. уредник и власник био му Љубомир Јовановић-Чула, затим Бранко Божовић; био орган групе Уједињење или смрт; узимао без потребе исувнише оштар тон, национално тежио да буде што исправнији.

ПИЈЕРНЕ Анри Габриел (Pierne, * 1863.), фрц. композитор, органист и диригент; компоновао: ораторијум Витлејемска деца, Божинна ноћ 1870., опере, балете, симфонску увертуру; свите, симф. посму Дафне, концерте, хорова итд.

ПИЈЕС, пијеса (фрц.), мањи комад или композиција.

ПИЈЕТА, pietà (ит.), сликарска или вајарска композиција на којој бородица држи на крилу мртвог Исуса; најчувенија Микеланђелова у црк. св. Петра у Риму (→ сл.).

ПИЈЕТЕТ (лат.), побожност; дубоко поштовање, обазривост пуна поштовања, прирженост, оданост. **Пијетизам**, покрет практичне побожности и аскетизма у прот.; јавно се у 2. пол. 17. в. као реакција против хладног зваличног прот. догматизма и рационалистичког схватања хришћанства; главни претставници → Ј. Шпенер (1635-1705.) и

А. Х. Франке (1663-1927.). **Пијетисти**, пристапе → Шпенера; сматрају побожност и милосрђе као гл. задатак хришћанства; има их у Нем.

ПИЈОР ЗЛАТНИ (Phoxinus phoxinus), мала риба из фам. белих рба; по текућим водама; извесне врсте → гаовица носе исто име.

ПИЈПЕР Вилем (* 1894.), хол. композитор, проф. у Амстердаму; компоновао гудачке квартете, симфоније, сонате, концерте и музику за комаде: Антигона, Царљов и др.

ПИЈУК, гвоздено оруђе на дрвеној држаљи, на 1 страни има облик узана трнокопа, а на 2. вел. кључа.

ПИЈУКАВКЕ → вивци.

ПИЈУРИЈА (грч.), присуство гноја у мокраћи; симптом који прати гнојава обољења бубрега, бубр. карлице, бешке и простате.

ПИКЕ (фрц.), једна од боја фрц. карата (→ карте за играње).

ПИКАДОРЕ (шп.), → борбе с биковима у Шп.

ПИКАНТАН (фрц.), јак, љут; привлачан, допадљив, који узбуђује својим упадљивим дражмама. **Пикантерија**, духовито причање које сексуално раздражује.

ПИКАР Огист (Picard, * 1884.), швајц. физичар и инжењер, од 1922. проф. у Бриселу, полео се 1931. на балону на висину од 16 км, 1932. на 17 км.

ПИКАРДИЈА, низак плодан предео у сз. Фрц. с гл. градом Амјеном; у ср. в. самостална обл.; присаједино је Франуској Луј XI, после ратова с бургундским војводом Карлом Одважним.

ПИКАСО Пабло Руиз (* 1881.), шп.-фрц. сликар, прво реформатор импресионизма, затим кубист; од 1917. неокласицист с наглашавањем линије и облика.

ПИКЕ (фрц.), веома чврста и густа памучна тканина, изаткана од основе с двоструким жилама; неравна лиша, с различитим рељефима, добивеним спец. везивањем потке и основе при ткању; служи за израду крагни, маншета, одеља, покривача итд.

ПИКЕЛ → Целтес.

ПИКЕТ (фрц.), игра с 32 карте за 2, 3 или 4 играча; обично се игра удвоје; сваки играч добива по 12 карата, а од преосталих карата може се изван број откупити после изабивања; адута нема; обично се игра до 150 поена, при чему поред саме вредности карата броје још сквенције и 3 и 4 карте исте фигуре почев од десетке.

ПИКИР (фрц.), држаља с веома танком иглом, чјим се убудима на плановима убележавају (картирају) детаљно снимљене тачке или се на чистим листовима пикира (убада) десиметарска мрежа.

ПИКИРАЊЕ (фрц.) → понирање.

ПИКИХЕРИНГ 1) слана харинга, 2) будала у драмама 17. и 18. в., приказана 1. пут од енгл. комедијанта Роберта Рејнолда.

ПИКНИК (енгл.), ручак у природи.

ПИКНОМЕТАР (грч.), стаклена бочица одређене запремине; служи за мерење специф. тежина чврстих, чешће течних тела.

ПИКОВА ДАМА, новела А. С. Пушкина из живота великосветских коцкара; дело карактеристично за рус. реални романтизам; по њој Чајковски компоновао своју чувену оперу.

ПИКОЛО (ит.), дрвени дувачки инструмент, обим од d¹-b²; звучи за октаву више.

ПИКОЛОМИНИ, ит. ст. породица из које најпознатији: 1) Елеја Силвије (1405-1464.), бискуп, дипломат и папа (као Пије II). 2) **Октавије** (1599-1656.), аустр. војсковођ из 30-год. рата; одликовао се код Лицена (1632.) и Нордлингена (1634.); учествовао у убиству свог добротвора грофа Валенштајна.

ПИКРИНСКА КИСЕЛИНА, триптрофенол, С₉H₉(NO₆); OH, киселина која се добива када се помеша фенол (карболна киселина) с азотом и сумпорном к.: кристалише у жутом листићима; употребљава се за бојадисање свиле, а 1884. Фрц. Тирпен пронашао начин спремања п. к. за експлозив. **Пикрат**, со п. к.

ПИКСАНОВ Никола К. (* 1878.), рус. историчар књиж.; проф. петроградског, Саратовског и Московског унив.; гл. дела: Историја стварања »Горе од ума«, Грибоједов и ст. племство, Грибоједов и Моље, Два века рус. књижевности, хостије, нафору.

ПИКСИДА (грч.), у кат. пркви суд за посвећење **ПИКТИ**, ст. становници данашње Енглеске и Шкотске, келтског порекла; названи тако што су бојили своје тело.

ПИКИЈЕ, сок од куваних свињских или говеђих ногу, ушину или телеће главе, који се расклађен стегне заједно с месом из којег је добивен.

ПИКТОР Квинт Фабије, најстарији и најочинији рим. анаџист из 3. в. пре Хр.; написао *Историју Рима* од Енеје до свог доба.

ПИЛ (Piel) 1) Роберт (1788-1850), енгл. државник, вођ конзервативне странке; као мин. спровео у парламенту еманципацију кат., укидање житног закона и завођење слободне трг. 2) **Џорџ** (око 1558-1597.), енгл. драматичар, претходник Шекспиров; писао мелодичним бланкверзом; оставио 5 трагедија: *Битка код Алказара*, *Едуард I*, *Приче старих жена*, *Љубав краља Давида* и *лепе Бегсаиде*.

ПИЛАВ (тур.), густо скуван ориз, помешан с пиленим или овчијим месом.

ПИЛАП (Pristis antiquorum), ретка риба из групе рушљороба Сред. М. до 3 м дуга; горња чељуст продужена у облику пиле (тестере), по чему добила име, шиљастих зуба; верује се да је опасна за мале лађе и чамце, јер може да их пробуши.

ПИЛАНА → струтура.

ПИЛАР Мартин (*1861.), хрв. архитект, кратко време (1919-1920.) проф. тхн. високе школе у Загребу; сем пројектовањем бавио се и проучавањем; написао заједно са Ј. Хољцем: *Хрватски грађевини облици*.

ПИЛАСТАР (ит.), стуб правоугаоне основе, у конструктивној вези са зидом на којем је; има капител и стопу; може бити сам за себе на зиду или у вези са стубом који се поставља испред њега на мањем или већем растојању; у класичној архт. и п., као и стуб захтева над својом капителом архитрав, фрне и венал.

ПИЛАТ Понције, рим. намесник у Јудеји (26-36.); предао Христа јевр. верским судијама који га осудили на смрт; по предању опозван са свог положаја, а у Риму пао у немилост, повукао се у Галију и у њој умро.

ПИЛАТР ДЕ РОЗИЈЕ Жан Франсоа (Pilâtre de Rozier, 1756-1785.), фрц. физичар; 1. полетео на једном балону »Монголфјеру« (1783.), достигао висину од близу 1000 м, прелетео Париз и спустио се на земљу; погинуо 1785. приликом покушаја да прелети на балону канал Ламани.

ПИЛАШ (Sphenoid, фам. Rhynchocephalia), једини остатак још у тријасу изумрле групе гмизаваца; на Н. Зеланду, зделаст, дуг до 75 см; има → темено ско (парјетални орган).

ПИЛЕ, младунче код кокосака од извођења до 2 месеца старости; цилнице, ж. грло код кокоси од 2 месеца док не пронеосе јаја. **Вештачко извођење** и одгајвање пилића → инкубатор, квочка вештачка.

ПИЛЕТИЋ 1) Јоле (1814-1900.), сердар, истакао се као велики црног. јунак у борби против Турака до 1877.; пошто се посвађао са кн. Николом, дошао у Србију 1879. (→ сл.). 2) Спасоје (*1877.), политичар; осуђен у бомбашкој афери на 10 год. робије; 1918. члан Велике црног. вар. скупштине, члан Црног. извршног одбора и мин. нар. здравља (1919-1920.).

ПИЛОВИНА, струготина, настаје при стругању дрвета; употребљавана се као погонско средство за горење, амбалажу, прављење вештачког дрвета (кенилолит), дрв. брикета итд.; иначе претставља баласт на стругарима те се спаљује или одвози за насипање терена и др.

ПИЛОН (грч.) 1) оригинална конструкција ег. архт. у облику зарубљене пирамиде веома стрмих страна; обично 2 п. сачињавала улаз у ег. храмове, с капијом између њих; увек били украшени плитким релефима с фигуралним претставама. 2) у новијој архт. широке четвороугаоне статуе које уоквирју какав монументалан улаз или прелаз. 3) стубови или пилони који се побијају у тле (нпр. кућа на п., мост на п. итд.).

ПИЛОН 1) Вено (*1896.), слов. сликар и графичар у Паризу, неокласицист и примитивист; ради портрете, пејзаже и мотиве са соц. нотом. 2) **Жермен** (1536-1590.), фрц. вајар, 1 од најзначајнијих свог доба; дела: Три гратије (париски Луар), басте краљева, надгробни споменици.

ПИЛОРОПАЗМА (грч.), паразитарна крвна болест говеца, коња, овде и пса, проузрокована паразитима из групе **пилоропазма** (Sporozoa) који живе у крвним зрнцима домаћих животиња; многобројни су и различити за јесту и различите врсте животиња; знаци углавном слични; акутни облик: повишена тмпт., утученост, немање апетита, крвава мокраћа, дрхтање мишића, жутица, авемија, на-

гло мрњаљење и смрт за неколико дана; хронични облик: крвава мокраћа с мрњаљењем; болест преноси за време лета криле код стоке на паши и код паса који иду у поље (овчарски, ловачки); лечи се доста успешно узимањем; у циљу спречавања болести уништавати криле.

ПИЛОРУС (грч.-лат.), део желуца према дванаестопалачном цреву, затворен кружним мишићем (сфинктером) који се, под дејством желудачне киселине на пилорусу слузокожу, рефлексно отвара, а под њеним дејством на цревну слузокожу затвара, чиме омогућује поступну евакуацију хране из желуца у црево; кад онај кружни мишић не функционише добро, наступа или задржавање у желуцу или нагла евакуација из њега.

ПИЛОТ (грч.), водич, управљач брода, пелар; члан посаде ваздухоплова који управља ваздухопловом у лету. **П.-балон**, мали б. од гуме или хартије, који се пуни водоником и пушта у ваздух ради мерења правца и брзине ветра (→ сондажа ветра). **П.-ловац**, п. борбеног једнососа. **Пилотска табла**, на аероплану метална или дрвена плоча постављена испред пилота, на њој инструменти.

ПИЛОТИ Карл (1826-1886.), нем. сликар, радио ист. композиције на реалистички начин (*Смрт Александра Великог*, *Тријумф Германикуса*, *Нерон* и др.); као уметник и проф. Ум. акад. у Минхену извршио вел. утицај на генерацију реалиста у јел. сликарству.

ПИСУДСКИ Јосиф (1867-1935.), пољ. маршал и државник; у младости суделовао у рус. револуц. социјалистичком покрету, због чега протериван у Сибир; касније водио пољ. револуц. пропаганду; у свет. рату образовао у Аустр. пољ. легије против Рус. и постао члан привремене пољ. владе (1916.); од 1917. затворен у Магдебургу; јер се окренуо против Нем.; после слома центр. сила (1918.) пуштен; изабран за претседника пољ. рпб. (1918.) и произведен за маршала; одбио напад бољшевика (1920.), срушио парламентаризам и све до своје смрти управљао Пољ. као неограничени господар.

ПИЉАР, трговац који на тргу или у локалу продаје на детаљ сирово поврће, воће и др.

ПИЉБАК Борис (право име Борис Богау, *1864.), популарни руски писац; заузима видно место међу совјетским књижевницима; још 1919. узимао као грађу за своја ум. дела епизоде грађрајата; дао низ новела у којима натуралистички насликао доба револуције: глад, борбе, рушење старог и рађање нових соц. односа (Гола година); доцније прешао на роман (*Машине и вуци*); његово дело *Волга утиче у Каспско Море*, прев. и код нас. **ПИМ Цон** (Рум, 1584-1643.), енгл. државник и вођ пуританске опозиције; водио огорчену борбу у парламенту против апсолутизма Чарлса I; онемогућно сваки споразум с краљем.

ПИНАКОТЕКА (грч.), назив већег броја музеја слика у Ит. и Минхену.

ПИНАСА (ит.-фрц.), у 16. и 17. в. врста мање једрилице; данас: побочни чамац на ратном броду с мотором или на једра.

ПИНГ-ПОНГ (енгл.), стојни тенис, игра на подељеном столу између 2 мале ракете и мале лопте; правила слична тенису.

ПИНГВИНИ (Spheniscidae), морске птице с крилима без крупних пера, погодним за пливање; живе у морима око Ј. пола и у доба лежења скупљају се у вел. јаја.

ПИНД, велика пл. од грч.-арб. границе до у ср. Грч., кречњачког састава с добро развијеним карсним облицима и појавама (шкрале, вртаче, увале, кањонске долине и др.); неколико превоја, од којих најпознатији Зигос (1650 м), с. од Јаљине; највиши врх Смолика (2632 м), близу арб. границе; глацијални трагови.

ПИНДАР (око 518-442. пре Хр.), највећи лирски песник код ст. Грка, родом из Тебе; у својим Епиклијама (победничким одама) опевао победнице на грч. нар. свечаностима и играма.

ПИНДЕМОНТЕ Иполито (1753-1823.), ит. песник и драмски писац; свој књиж. рад почео трагедијама

(Улис, Арминно и др.); дао неколико збирки песама, од којих нарочито пењене Песме с поља; до- бро превео Осипанове песме.

ПИНЕАЛНА ЖЛЕЗДА → епифиза.

ПИНЕГА, р. у сев. делу СССР; притока Сев. Дви- не; дуга 636, а пловна на 473 км.

ПИНЕГРИЈЕ Робер (Pinaegrier, око 1490.-1550.), фрп. сликар на стаклу; гл. дела: *Прича о Јосифу и Бо- городичин живот*.

ПИНЕПЈЕН (фрц.), ниска површ, крајњи резултат рада речне ерозије (→ геор. циклус).

ПИНЕРО Сер Артур Винг (* 1855.), енгл. драматичар; најпознатије му драме: *Мирисна лавада*, *Друга г- ња Танкери*, *Тредони*.

ПИНИЈА 1) бор (*Pinus pinea*, фам. Pinaceae), висо- ка стабла и готово хориз, грана и амбреласте кру- не; танка листа, дугачка до 20 см, по пар заједно; шишарица крупна с одрвеним љуспама; семе крупно и веома чврсто; једе се (аливоли); расте у жупском и прам. појасу Сред. Обл. 2) стубови га- сова који избијају из кратера у претходној фази или за време ерупције вулкана, па се у висини развук у перјаницу; међу њима најважнији: во- дена пара, угљен-диоксид, сумпор-диоксид и др.

PINXIT (лат., скр. pinx. или pxt.: насликао), стоји на сликама и држејима уз име уметника.

PINCUM, рјм. име Вел. Градишта.

ПИНО (фрц.), врста вина; разликују се: п. бели (бургундац бели), п. црни (бургундац црни), п. си- ви (бургундац сиви); из све 3 ове сорте добијају се веома добра вина, нарочито црни и бели п., из којих се справљају чувена фрп. бургундска вина.

ПИНСК, град (23 000 ст. у з. Белорусији (Пољ.) на р. Пини, притоци Припета; трг житом и дрвом; инд. дрвета. Пинска Блата, мочвара, у сливу р. Припета, Стира, Јаселде и Пине (30 000 км²); испре- сечана су многим мањим речницама, понегде пе- шањни брежуљци покривени боровом шумом.

ПИНТАР Лука (1837.-1915.), слов. књиж. историчар; објавио више студија о Прешерну и о етимологији слов. јез.; писао о Трубару, Копитару и др. писци- ма; дела: *Прешерн у писних содобников*, *Прешерн в шлох*, *Књижевне дробине*.

ПИНТАРИЋ Фортунат (1798.-1867.), композитор, ор- ганист, гвардијан и проф. реторике; компоновао де- ла прк. и световна у којима се, катакада, осећа тежња за нап. изражавањем (Дулаш); изradio црк. лру.

ПИНТЕР (нем.) → бачвар, качар.

ПИНТЕРОВИЋ Анте д-р (* 1885.), адвокат и поли- тичар, осн. Хрв. сокола; изабран 1906. за посл. у Хрв. сабору на листи сх. коалиције.

ПИНТО Мендес (1509.-1583.), порт. морепловац; испи- тао Индију.

ПИНТУРИКИО Бернардино (око 1454.-1518.), ит. сли- кар, значајан претставник умбриске школе; најви- ше радио фреске (у Риму и Сијени); имао и вел. дар приповедања на основи истинског сликарства. **ПИНЦАУ**, долина Салцаха у Аустр. Пинцавско гонече, жутоцрвене до кестенасте боје, бела трбуха и бела трупа на задњем делу леђа; благо, веома радно и отпорно, добро се крми; у план. крајевима краве достижу тежину до 450, а у долињским и 700 кг; даје добро месо и млеко (у пл. крајевима 1800 л а у долињским 3000 л год.).

ПИНЦЕТА (фрц.), хир. инструмент у виду маш- ца, служи за хватање материјала и ткива прили- ком операција и завоја.

ПИНЦИЈЕ, 1 од 7 брежуљака на којима био по- дигнут ст. Рим; данас на њему вртови и шеталиште (Монте Пинчио).

ПИОН (фрц.), фигура у шаху.

ПИОНИР (фрц.), упочетку копач, пробијач пута; војник тхн. трупе; који у чему предњачи, утире пут.

ПИОВАРИУМ (грч.-лат.), гнојно запаљење или апсепс јајника (→ салпингоофоритис).

ПИОРЕА (грч.) → парадентоза.

ПИОЦИЈАНАЗА, протеолитични фермент од пио- цијаничног бацила, употребљава се за убијање клица, нарочито код дифтеријних клицоноша; тељност се прска по гуши прекалицом. **Пиоцијани- чни бацил** (вас. ruoculaneus), негативан штапић, по- кретљив; нормално у човечјој столици.

ПИПЕРАЗИН, (фабр. препарат (С: Н₂ N₂), ситне без- бојне плочице, раствориљне у води; у Фрц. се мно- го даје код подгаре и извесне врсте бубрежног ка- мена, а у Нем. се сумња у његово дејство.

ПИПЕРИ, племе у првог. Врђима (око 4 400 ст.), з. од р. Мораче, а с. од Служа; дели се на 2 дела: јужни плоднији, између р. Мораче и Зете где је се- диште племена и где успевају винова лоза, смоква и нар. и севернији (Штитово и Луковица) са добрим

пашњацима; у нижим деловима клима је веома блага, а у вишим права континентална; гл. занима- ња: земљр. и сточарство, па затим воћарство и пче- ларство; племе осн. још у прехришћ. доба Срби који се населили крај Мораче и асимиловали старосе- деоце (Влахе); данас гл. улогу имају родови по- реклом од досељеника из Братоножића, а даљом старином из Пирота; 1. пут се помињу 1416.; 2. во- дили честе борбе с Турцима и истакли се као добри Јунаци; после неуспелог напада Махмуд-паше Бу- шатлије присајединили се Прној Гори (1796.).

ПИПЕРСКИ Стеван (1896.-1730.), пустињак, живео у ћелији, у Пиперима, у посту и молитви; народ и црква прогласила га за светитеља.

ПИПЕТА (фрц.), капаљка, мала справаца од стакла с гумом на врху, којом се усисавају капљице и си- пају у око.

ПИПИН 1) Еристалски, аустразики мајордом из 8. в., отац Карла Мартела. 2) П. Мали, франачки краљ (751.-768.), син Карла Мартела, а отац Карла Великог; збацио Хилдерика III, последњег краља из меровиншке династије; нагнао Јангобарде да уступе папи равенски егзархат. 3) краљ Ит. (781.-810.), син Карла Великог. 4) П. I, краљ Аквитаније (814.-838.), син Луја Побожног. 5) П. II, краљ Аквитаније (839.-879.); ратовао са Лујем Великим.

ПИПС Самјуел (Pepys, 1633.-1703.), енгл. писац зна- менитог пифрваног Дневника, који дешифрован и објављен тек 1825.

ПИПСИРАЊЕ (фрц.) → ластар.

ПИПЦИ, атене, дуги главени наставни зглавка- ра, многих црва и мекушаца, првобитно органи чу- ла пицања; могу носити на себи органе чула ми- риса, нарочито добро развијене код лептирива.

ПИР 1) подврста пшенице (*Triticum sativum spelta*), једна од најстаријих, непозната порекла; у зрелом кртом класу задржи се плева око зрна. 2) (енгл.), при- станишни гат од камена; гвоздени или дрвени мост за искрпавање.

ПИР, епирски краљ (око 307.-272. пре Хр.); ратовао с Римљанима као савезник Тарента и потукао их код Хераклеје (280.) и Аускулума (279.); затим пр- шао да брани Сиракузу од Картагињана, а по по- вратку у Ит. претрпео пораз код Беневента; убила га једна жена цаглом при осади Аргоса.

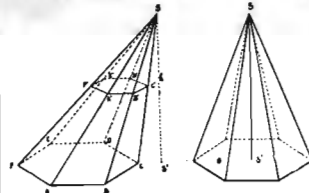
ПИР, **пиро** (грч.), предметак у сложеницама; значи: ватра, врућина.

ПИРА 1) виз. правна збирка из 11. в. од непоз- натог писца у 75 отсека; даје најбољу слику правне праксе и виз. судства у 10. и 11. в. 2) (Пирха) → Девкалион.

ПИРАЈА (*Pycgocentrus piraia*, фам. Characinidae), кошљивица дуга до 30 см, стан. дубоких река стеновитог корита и обала тропске Ј. Амер., снабде- вена оштрим зубима; у ројевима напада веће во- дене китмењак и брзо их оглође; оласна и по човека.

ПИРАМ и **ТИЗБА**, по једној овидијевој песми: љубавни пар у Вавилону; убили се што им родите- љи нису дозволили да се узму.

ПИРАМИДА (грч.) 1) тело чија основа произвољан

пољгон (ABCDE), а бочне стране тро- углови са заједнич- ким теменом (S); висина п. (SS' = h) је нормала спуште- на из врха на ра- ван основе; п. је правилна ако има за основу правилан пољгон, а висина пролази кроз њего- во средиште; запре- мина п. = $\frac{1}{3} h P$, где је Р површина основе; у геодезији сигнал и станица на тригонометр. тачкама; могу бити дрвене, гвоздене и бетонске; дрвене пирамиде имају квадратну основу; бочне стране су им троугло- ви који се теориски састају у једној тачки; у пракси су приковане за крају верт. облику, која претстав- ља врх п. у који се визира; вертикала, спуштена из овога врха, мора да падне у центар тригонометр. белеге; зарубљена п. (ABCDE A' B' C' D' E') наста- је кад се п. пресеке равном паралелном основи.

2) у Египту, гробнице ст. ег. фараона, огромне ка- мене грађевине на л. обали Нила; висина познатих п. између 15-156 м; највеће: Кеопсова, Кефренова и Микериносова; саме гробнице израђене у виду ка- мених одаја у унутрашности п. Пирамидалан, у облику пирамиде; велик, огроман.

ПИРАМИДОН, → амидион.

ПИРАНДЕЛО Луиђи (1876.-1936.), ит. песник, при- поведач и драмски писац светског гласа; 1934. до-

1. Роједал (1625.-1682.): Млти. — 2. Рубенс (1577.-1640.): Деца с плодовима.

1. Веласкес (1599.-1660.): Инфант Балтазар Карлос. — 2. Гоја (1746.-1828.): Водоноша.
3. Холбајн Х. Млађи (1497.-1533.): Еразмо Готердамски. — 4. Ц. Сарцег (1856.-1925.): Карменита.

био Нобелову награду за књиж.; написао неколико збирки песама, више романа (Стари и млади, Вен муж и др.), преко 300 приповедака (збирка Новеле за једну годину) и више драма, од којих познатије: Такомино, Шест лица траже исца (преведена и играна и код нас), и др.

ПИРАНЕЗИ Ђовани Батиста (1720.-1778.), ит. гравер; најбоље му гравире рушевина монументалних рим. грађевина; извршио знатан утицај на формирање класицистичког правца у евр. ум. крајем 18. в.

ПИРАГГИРИТ (грч.), сулфид сребра и антимона (Ag₂SbS₃), хексагоналан минерал; сребрна руда, дрвене боје, обично у друштву са галенитом.

ПИРАТ (грч.) → гусар. **Пиратерија** 1) гусарство. 2) појава кад река ерозијом пробије своје развође. ааје у одлив друге р. и захвати и скрене у свој слив притоку или гл. реку тог слива.

ПИРАУРУ, врста брака код неких аустрал. племена; у отсуству једног супружника други ступа у брачне везе с привр. супружником који му се додељује и који је онда п.-муж, одн. п.-жена.

ПИРГ (грч.), кула, торањ, саграђен уз манастире опколјене зидинама, јер у ср. в. гусари и непријатељи хришћ. налазили на ман.

ПИРДОП, варошица (3250 ст.) у Буг. на р. Топољница, и. од Софије; производња качкаваља и ћилима.

ПИРЕВИНА (Triticum или Aegorogum tereps, Фам. Graminae), свуда чест вишегод. назак коров, нузаећ ризома; корен лсковити; садржи материје које служе као средство за растварање камена у бубрежној бешици, лечење рана у њој и запаљења у бубрежно-мокрачним органима, као и органима за варење.

ПИРЕЈ, пристаниште гл. грч. града Атине; од размене стан. с Турском увећан за 40% (251 000 ст.); Једини инд. град Грч.: фабр. гвожђарије, сапуна, ула, ткст. итд.

ПИРЕНЕЈИ, млађа набрана планина на граници између Шп. и Фрц. (С Пиренејског Пол.), дуга 450, широка 80-140 км; доста стрме стране дижу се до вел. висине (Маладета 3404 м); снежна граница на С је 2700-2800 м, а на Ј 3000 м; изнад ње на с. страни мањи висећи ледници; у ледено доба било више глечера, услед чега у рељефу много глацијалних трагова; затварају и у многим издвајају Пиренејско Пол., јер претстављају климатску границу и отежавају саобр. (путеви их обилазе); богати рудна цинка и олова и минер. изворима; стан. се бави углавном сточарством. **Пиренејски мир**, закључен 1659. између Фрц. и Шп., којим Фрц. добила на С Аргоа и Луксембург, а на Ј Русијон; у исто време била уговорена и женида Луја XIV с Маријом Терезом, кћерком шп. краља Филипа IV. П. нас. бео или жућкаст овчарски пас и чувар, сразмерне силуете, кратких клемпавих ушију, репа китњаста подигнута увис. П. (Иберско) Полуострво, крајње зап. пол. на Ј Евр.; на њему Шпанија и Португалија.

ПИРЕТРИН, активни састојак који се налази у бучачевом цвету, а употребљава против инсеката.

ПИРЕЦ Алфонз (1860.-1909.), слов. новелист; писао хумореске и веселе игре; дела: По десетих летих, На почитивах, На Врбовцу.

ПИРИ Роберт (Peary, 1856.-1920.), амер. испитивач с. поларних области; 1909. доспео до сев. пола.

ПИРИДИН (грч.) → хинолин.

ПИРИН, план. између Струме и г. тока Месте, Ј. од пл. Риле (Буг.); највиши Јеленов Врх (2920 м); глацијални трагови.

ПИРИТ (грч.), дисулфид гвожђа (Fe S₂), сјајножуг. тесералан минерал, јавља се у куластим, гроздстим и бубрежастим агрегатима; тврдина 6-6,5; јако распрострањен; као споредан састојак у стенама (у житама и неправилним масама); употребљава се за добивање сумпорне киселине; ако садржи злата у довољној количини (преко 10 г на 1 т руде) експлоатише се као руда злата; код нас: у Мајданпеку. Подрињу, Копаннику, Ваковницама код Фојнице. Сребрници и др.; 1934. у Југосл. произведено 22 533 т п.

ПИРИЋ, рибарска мрежа; → лапша нешто мањих димензија који се вуче по дну; њом се ради са 2 омања чамца, на сваком по 2 рибара.

ПИРКЕ Клеменс (Piquet, 1874.-1929.), проф. педијатрије у Бечу; описао серумску болест, објаснио вакцинацију, створио појам алергије и објаснио је; дао теорију и објашњење инкубације, открио коју туберкуларну реакцију (Пиркеова р.), да свој систем исхране одочади (погрешно назван нем-систем); последњи рад у засебној књизи (Алергија човечјег живота). Пиркеова реакција, прави с. на кожи: на 2 загребана места утрља се кап туберкулина; црвенило и задебљање око зареза значе

позитивну туберкуларну реакцију, присуство тбк. бацила у организму, до године дана позитивна тбк. р. значи увек активну тбк. **Пиркеов систем исхране** заснива се на принципу да целокупан протет материја живих бића (детета, човека) иде паралелно с идеалном површином тела (површина коже нпр.), која одговара квадрату седмичне висине; у својим студијама о брани пулса П. утврдио да постоји сталан однос између тежине тела и седмичне висине код сваког живог бића и да је седмична висина на куб равна телесној висини у г (Si² = 10 Pг); дизањем седмичне висине на квадрат добио је идеалну површину за исхрану.

ПИРЛИТОР, план. врх на Тари с остацима ст. града; нар. поезија везала за њега македонског војводу Момчила, који се истакао у борбама око грч. града Перитеорија, у 14. в.

ПИРО Андре (Pigo, * 1889.), фрц. музиколог, проф. муз. историје на Сорбони, писао о Баху, Декарту и музичн. Х. Шницу, оргуљској уметности и др.

ПИРОГАЛОЛ, пирогална киселина, 1, 2, 3-триоксисбензол, тровалентни фенол C₆H₃(OH)₃; беле сјајне љуспице, лако растворне у води, топа се на 132°; у раствору, нарочито у присуству алкалија, јако апсорбује кисеоник; употребљава се у анализи гасова за апсорпцију кисеоника и као фотогр. развијач; добива се загревањем галне киселине.

ПИРОГОВ Никола (1810.-1881.), рус. хирург; дао технику за неколико генијалних операција, од којих једна и данас носи његово име.

ПИРОЕЛЕКТРИЦИТЕТ, електризовање услед загревања; турмалин и неки др. кристали имају особину да се приликом загревања населектришу на једном крају позитивно, а на 2. негативно.

ПИРОЗИС (грч.) → горушица.

ПИРОКСЕНИ (грч.), група силиката магнезијума, гвожђа, калцијума и алуминијума; кристалишу ромбично (енстатит, бронзит, хиперстен), моноклинично (аугит, диопсид, дијалаг) и триклинично; тврдоће 5-6, боје затворенозелене (аугит), сиве или прљавобеле (енстатит и диопсид), мрке (бронзит). прљавозелене (дијалаг); чести састојци магматских стена (диорит, габро, андезит, базалт, гранит, сијенит итд.).

ПИРОКСИЛИН → нитроцелулоза.

ПИРОЛУЗИТ, пероксид мангана (MnO₂), тврдине 2-2,5; најчешће се јавља у земљастим масама или гроздстим, бубрежастим и зрнстим агрегатима; јако распрострањена и значајна руда → мангана; код нас: Велики Шењ, Г. Враница, Кучајна, Брковцац близу Вареша, Чевљановићи, Чичево (Ј. Србија) и др.

ПИРОМАНИЈА (грч.), болестан нагон за паљевином; делање недољиво, без мотива, код особа које показују и др. психопатолошке знаке (→ падавица).

ПИРОМЕТАР, служи за мерење веома високих тмпт. нпр. растопљених руда, метала, стакла и сл.; има га различитих конструкција; најбољи тзв. оптички п. за тмпт. од 700° навише; то је устари → фотометар, заснован на законима зрачења црног тела.

ПИРОН из Елисе (око 365.-275. пре Хр.), грч. филозоф и оснивач 1 скептичке школе; савременик Александра Вел.; учествовао у његовом походу на Индију.

ПИРОП → гранат.

ПИРОСФЕРА (грч.), унутарњи појас земљине лопте испод → литосфере; има дебљину преко 2000 км и састављен углавном од силиката магнезијума и гвожђа, у већој дубини и од слободних метала, нарочито никла и гвожђа; отуд име Nifesima (Ni + Fe + Si + Mg); сматра се да је овај део Земље у растопљеном течном стању.

ПИРОТ, град и среско место (11 240 ст.) на р. Ниша-

ви (Моравска Ван.); помиње се у 16. в.; Турци га звали Шарџо; израда чувених пир. ћилима, који

се извозе и у иностр.; трг за сир и качкаваљ, који се такође извозе у иностр.; фабрика кожа и зејтина, циглана; гми., уч. шк.; 1885. велике бојбе између Срба и Буг.; после обуставе непријатељства, буг. војска навалила на сакупљену срп. војску код П. и обе војске по 2 пута узимале П. уз многе губитке. Пиротски споразуми, закључени између Југосл. и Буг. 14./2. 1930. ликвидирају питање двојвласних имања и предвиђају мере за осигурање безбедности на граници; расправили читав низ граничних инцидента и допринели да односи између Југосл. и Буг. постану пријатељски.

ПИРОТЕХНИКА (грч.), фабрика за пуњење муниције; у арт. тхн. заводима постоје пиротхн. одељења и спец. јединице обучене у том послу (пиротхн. батаљони).

ПИРОВАНАЦ Милан (1837.-1897.). државник, политичар и л. шеф напредне странке; начелник Мет. иностр. дела, судија Касац. суда и министар (1875.); претседник владе 1880.-1883.; за то време Србија проглашена за краљевину, саграђена 1. жел. пруга и уведене стајаћа војска, судска независност, слобода штампе, збора и договора; 1886. повукао се из политике и као адвокат заступао краљицу Наталију у бракоразводној парници; писао о балк. савезу и спољној политици; полемисао с Јов. Ристићем.

ПИРОФОРАН (грч.), запаљив на ваздуху. П. гвожђе, хем. чисто г. добивено редукцијом чистог оксида гвожђа у струји водоника на око 500°; угарисиви прах који твња на ваздуху. П. легуре (нпр. гвожђа с церијумом) лако дају варнице.

ПИРУЕТА (фрп.) 1) мали круг. 2) брзо окретање на 1 нози код балета, клизања на леду итд. 3) окретање коња у кругу на задњим ногама, док је предњи део уздигнут.

ПИРХЕЛИОМЕТАР (грч.), апарат за мерење сунчеве енергије помоћу тмпт. неке сунду изложене течности.

ПИРЦ Густав (* 1859.), стручњак за пољопривреду; радио на просвећивању пољопривредника у Слов.; као секретар Кметijske дружбе у Љубљани подигао број њених чланова од 500 на 30 000 и претворио је у јаку организацију с многим подружницама; оснивао млекарске и сточарске задруге; уређивао орган Кметijske дружбе Кметовалец.

ПИСАНИЈА, прикупљање милостиње у стоци, жити, новцу итд. од стране калуђера у народу за мањ. и пркве да би се могле издржавати; обичај био нарочито раширен за време тур. власти када мањ. изгубили своја имања и др. добра.

ПИСАНИЦЕ 1) слов. песнички алманах; изашао у Љубљани 1779.-1781. 2) ускршња јаја → Ускрс.

ПИСАНКА, писана трава, светлица (*Phalaris caespitosa*, фам. Gramineae), мала зрнаста трава, овална класа, која слободно расте, а и гаји се; пореклом из Ј. Евр.; зрно омиљена птичја храна.

ПИСАРЕВ Дмитрије (1841.-1868.), рус. критичар и публицист радикалног правца, одличан стилист; борац против старе идеалистичке естетике у име начела позитивизма и реализма, и претставник nihilizma у књиж.; уређивао Руско слово у којем штампао низ сјајних есеја.

ПИСАРЕВИЋ Александар д-р (1867.-1905.), професор, писац и преводилац; писао филол. и књиж. расправе: Борба против босанског језика, Зрињјада Николе Зрињског; превео Окованог Прометеја од Есхила, Бориса Годунова од Пушкина итд.

ПИСАРО Камил (1830.-1903.), фрп. сликар, претставник импресионизма; радио искључиво пределе.

ПИСАРОВИНА, среско место (400 ст.) у Покупљу, си. од Мариовца (Сав. Бан.).

ПИСЕМСКИ Алексил Ф. (1820.-1881.), рус. романописац, следбеник Гогоља, али с више објективности и моралне равнотуности; почео приповетком, затим прешао на роман (Хиљаду душа, Узбуркано море); писао и драме (Горка судбина).

ПИСИДИЈА, област у М. Аз. на Таурусу.

ПИСКАВИЦА (*Trigonella*, фам. Papilionaceae), род једногод. зрнастих биљака по необрадивом тлу, троделна листа; 1-2 седећа цвета или цваат грозд. Успривна зрнаста просеница (*T. foenum graecum*), пореклом из Ј. Евр.; 2 жућкаста бела цвета; махуна дуга до 10 см; гаји се и искорипћива у сликарству, јер јој семе садржи слуз, масла и етерска уља.

ПИСМЕНОСТ, правилно изражавање мисли писменим знацима, писмом; писана књижевност; претставља виши ступањ културе у развоју неког народа; нецивилизовани народи саопштавали своје

мисли на просторном и временском растојању символничким знацима (чворовима, рабошима), доцније то чинили помоћу слика; нпр.: Египћани (јероглифи), Кинези који за сваку реч имају знак; из ег. сликовног писања развила се клинаста азбука, у којој сваки знак означава један слог; из ње се развила феничанска а., такође слогована од 22 конзонанта, а конзонанти изговорани с разним вокалима; од ње постале јевр., индиска и арапска и др. азбуке, па и грчка, која је прва гласовна а. са вокалима, па је сваки знак обележавао 1 глас; из грчке а. постала латинска, а из ње → руна, најстарија германска а. и → готица; за Сл. нема доказа да су имали п. пре примања хришћанства у 2. пол. 9. в.; при покрштавању, Вирило и Методије им дали и нарочиту а. → глагољицу, коју саставили према малим, брзописним грч. словима и допунили је новим словима за гласове којих није било у грч.; њихови ученици напустили глагољицу и саставили → Вирилицу, према грч. великим, уставним словима и новим допунама (ш из јевр. а.); Вирилица остала до данас у употреби код прав. Сл. (Срба, Гугара и Руса); у нашим з. крајевима латиница потисла глагољицу од 13. в.

ПИСМО 1) саопштење једног лица другоме писменим путем. 2) → азбука. П. гаранто → гарантно писмо. П. женино → кореспонденција женина. П. Кулина бана Дубровчанима (1819.), најстарији савременик писан Вирилицом. П. лично, заштићено ауторским правом; не може се објављивати без дозволе писца и лица којем је упућено (сем ако научни интерес захтева објаву). П. старатељско, исправна коју старатељски судија издаје старатељу, коме служи као овлашћење да пуноважно ради у име свога штићеника. Писмено, у праву; свака исправна П. обећање поклона: да би 1 поклон производио граб, обавезу није довољно да је усмено обећан већ и да је ствар предата или да је поклон писмено обећан. П. тестамент → тестамент. П. уговор → уговор. Писмоносни затвор, затворена врећа или пакет п., пошиљка с означеним именом поште којој се шаље.

ПИСТА (фрп.), нарочито удељена стаза за аутомобилске, мотоциклистичке и велосипедске трке; обично у облику елипсе; кривине уздигнуте да тркач не би излетео због центрифугалне силе.

ПИСТАЦИЈА (*Pistacia*, фам. Anacardiaceae), зимзелено или листопадно шибље или дрвеће, богато смолом; лишће већном перасто, цветови дводомни: П. *terebinthus*, смрдљивка, листопадно шибље или дрво, гаји се као украсна и ради терпентина и цидија која се употребљавају за бојење и штањење; П. *lentiscus*, мастика, зимзелено шибље, гаји се ради мастике. П. *vera*, мало дрво чије се семе једе; све 3 врсте из сред. области.

ПИСТОЛА, град (77 000 ст.) у Ит.; инд. метала и памука, глачање мрамора.

ПИСТОН (фрп.); вентил, «клизак», мех. изум помоћу којег се могу код лимених дуваких инструмената поред прир. свирачи и хроматских тонова.

ПИТ (Pitt) 1) Вилијам Четем (1708.-1778.), енгл. државник, вођ виговада; увео Енгл. урат за аустр. наслеђе и седмогодишњи рат. 2) Вилијам м.л., син претходног (1759.-1806.), енгл. државник, непоколебљив противник фрп. револуције; склопио 3 савеза против Фрц, али није доживео Наполеонов пораз (→ сл.).

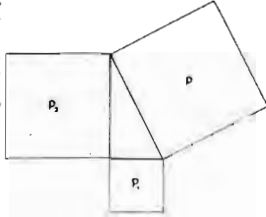
ПИТА, нарочито замешено и истањено тесто испуњено месом, сиром, спанаћем (слана п.) или заслањено и испуњено воћем или густом кашом од бундеве (слатка п.).

ПИТАВАЛ Франсоа Гајо (1873.-1743.), фрп. адвокат, публиковао збирку чувених и занимљивих криминал. случајева из праксе; за његова живота изашло 20 књ., али издање настављено по његовој смрти.

ПИТАГОРА (580.-500.), грч. филозоф, с. Самоса; не зна се да ли је писао; по њему бројеви су принципи ствари, а свет хармонија и број; бројеве дели на парне и непарне, а све у свету на ограничено и неограничено; ових супротности има 10, које се изражавају услед хармоније која влада светом; у центру света налази се св. ватра око које круже небеска тела производећи хармонични звук који ми не чујемо јер на нас не делује; у Кротону (Ј.

Ит.) основао тзв. питагорејску духовну заједницу, која се бавила мат., муз., етиком, полит., и др.; мада заједницу растурило још за његова живота полит. противници, утицај његов и његових ученика питагорејана, трајао још 2 века; питагорејци нису оставили никаквих писањих трагова; из др. извора се зна да се они нарочито бавили мат., сматрајући број као суштину свих ствари, на осн. чега проповедали општу хармонију света; у космографији (где заступају једну врсту хелиоцентричног система) то се огледало у хармонији сфера. **Питагорина теорема** казује да је површина (P) квадрата конструисаног над хипотенузом правоуглог троугла једнака збиру површина (P₁ + P₂) квадрата конструисаних над катетама (→ сл.).

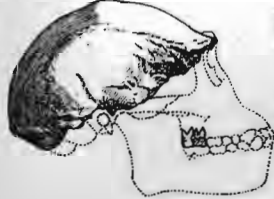
ПИТАК (650.-570. пре Хр.), 1 од 7 грч. мудраца; изгнао милетског тиранина Милеагра, уредио државу, па се својеволно повукао са власти 589. пре Хр.

ПИТАЛИЦЕ, кратке, духовите причите, састављене од питања и одговора.

ПИТАМИЦ Леонид (* 1885.), проф. унив. у Љубљани и правни писац, бавио се спец. јавним правом.

ПИТЕЈА, грч. географ и астроном из 4. в. пре Хр., који опловио око Британије.

ПИТЕКАНТРОПУС ЕРЕКТУС (*Pithecantropus erectus*), биће на средњи између човека и мајмуна (по чему и добило име), чији остаци (кости) нађени на Јави 1890. и 1891.; живело на прелазу између терцијара и дилувија; имало ниску калоту лубање, чији капацитет био око 850 см³ (код човека најнижи капацитет 930, а највиши код савр. мајмуна, сличних човеку, 800), веома ниско чело и успран код; претходник првобитног човека (*Номо примигенијус*), али још не човек; по својим одликама стоји између шимпанза и човека (→ хоминиде).

ПИТИ, палата у Фиренци; градио је Брунелеско за богатог грађанина Луку П. (почета 1440., довршена тек 1549.), најбогатније и највеличанственије дело тосканске архт.; доцније дозидана нижа крила за 1 спрат, а 1764. и 1788. и тремови.

ПИТИРИЛИ (право име Лино Серге, * 1893.), савр. ит. приповедач, живи у Паризу; у својим приповеткама и романима слика с много хумора, а често и са безобзирним цинизмом изопачени морал послератног времена; код нас преведена скоро сва његова познатија дела: **Појас невиности**, **Кокаина**, **Девица од 18 карата** и др.

ПИТИЈА, пророчица бога → Аполона у његовом светилишту у Делфима; прорицала седећи на тренопцу изнад отвора у земљи из којег излазила пара и жваћући неке траве. **Питишке игре**, свечаности које ст. Грци приређивали у Делфима, у част бога Аполона.

ПИТИРИЈАЗИС (грч.), кожна болест са ситним перутањем.

ПИТУЗНСКА ОСТРВА, група о. у з. делу Сред. М., између Шп. и Балеарских О.

ПИТМЕН Исак (1813.-1897.), осн. стенографског система, веома раширеног у Енгл.

ПИТОМАЧА, село у Подравци, код Турђевца. (Савска Бан.) с рудником лимонита; у мочварној околини извори минер. уља, закупљени од Англо-јел. петролејског д. д.

ПИТОН (*Python*) 1) змај кој убио Аполон. 2) род великих неотровних змија (до 4 м дужине), живи у л. Аз., Аустрал. и Н. Гвинеји.

ПИТРА Жан Батист (* 1889.), фрц. кардинал, стекао вел. заслуге испитивањем и издавањем лат. и грч. прк. извора; поставио своју теорију о песмама и цркве по којој је гл. принцип ритам, а не квантитет (краткоћа и дужина) слогова; гл. дело: **Химиографија грч. цркве**.

ПИТРБОРО (*Peterborough*), варош (44 000 ст.) у Енгл.; инд. метала, значајна жел. раскрсница, чувена саб. црква (1140.-1200.).

ПИТСБУРГ, град (670 000 ст.) у с.-амер. држави Пенсилванији, познато инд. место (машине) и пристаниште на р. Охају, 2 унив.

ПИЊА НАРОДНА → јела и пиња.

PIU (ит.), више; додаје се називима темпа да би

се одредила промена у његовој основној брзини. **ПИХЛЕР** Алојзије (1833.-1874.), нем. историчар; бавио се првенствено ист. цркве.

ПИХТИЈЕ ВОЊНЕ (перс.), сулиц (нем.), врста прозрачне, пихтијасте → мармеладе од воћног сока и шећера; справља се од воћа које садржи у себи пектина, најчешће од дуње и малине, нарочито од отпадака дуње, употребљене за компот, мармеладу или др. прераду.

ПИЦЕТИ Илдебрандо (*Pizzetti*, * 1880.), ит. композитор, директор миланског конзерваторијума; комповао: опере, **Федра**, **Фра Берандо**, **Дебора**, сонате за виолину, чело и клавир, гудачки квартет, реквијем, клавирска дела и песме, а писао и из области муз. историје.

ПИЦИКАТО (ит.: pizzicato), окидати жице гудачких инструмената прстима десне руке.

ПИЧИНИ Никола (*Picini*, 1728.-1800.), ит. оперски композитор, комповао: више ит. и фрц. опера, као и ораторијуме, мисе и др. прк. дела.

ПИЧПАЈН (енгл.), боровина изврсног квалитета у државама С. Амер. око Мексиканског Зал.; дрво пуно смоле, тешко око 750 кг и дуготрајно, а употребљава се у градњама на води, бродоградњи, грађ. столарству, за жел. прагове, кошке за калдру итд.; важи као најбоље борово дрво на свету; ботанички спада у »жуто боровину« (yellow pine), а под именом п. долази у трг. највише дрво од *Pinus palustris*; много се увози у Евр.

ПИЏАМА (перс.), у Инд. и Перс. панталоне за мушкарце и жене; у Евр. спаваћа хаљина.

ПИЏАВАР → Пешавар.

ПИШЕГРИ Шарл (*Pishegru*, 1761.-1804.), фрц. ген.; одликовао се у Хол., где запленио хол. флоту; учествовао у Кадудаловој завери против Наполеона Бонапарте, због чега ухањен; нађен обешен у затвору.

ПИШКОПЕЈА, варошица у Арб., на з. подножју пл. Дешата, близу јсл. границе; привр. средиште доњодебарске области.

ПИШМАНЈУК (гур.) 1) одустанак од извршења неког закљученог посла. 2) уговорена накнада, која се плаћа услед тог одустанка.

ПИШМОЉ (*Gadus merlangus*), риба Сев., Сред. и Јадр. М., дуга до 40 см, сребрнаторужичаста, веома укусна меса; сродник бакалара.

ПИШТАЛИЦЕ, пиштаре → чиопе.

ПИШТОЉ (фрц.-ит.), ручно вагрено оружје којим се рукује једном руком, а служи за личну одбрану оног ко га носи; има их разних система и модела; спада у аутоматска или полуаутоматска оружја; код нас п. полуаутоматски, а носе назив аутоматски; могу делствовати само јединачно

ном палбом, тј. после сваког опаленог метка мора се обараћа попустити, па затим поново повући, ради опалывања.

ПИШЊАНИ, бања (10 000 ст.) у ЧСР, чија топла вода (67° С) лечи од гихта и реуматизма.

ПЈАСТЕР, шп. талир који се у 17. в. борно за тржиште у Леванту с талиром Марије Терезије. Турски п. од г. 1687. тежи 19,24 г. а рачуна се 40 пара; мењао тежину и чистоту коvine.

ПЈАСТИ, Пјастовићи, пољ. династија; владала од почетка 10. до 2. пол. 14. в.; узумрла у Пољ. 1370. у Мазовекој 1526., а у Шлезвији 1675.; по предању, оснивач сељак Пјаст из Кујавије.

ПЈАТИ (ит.) → санови; тањари.

ПЈАТИЉЕТКА, совјетски петогод. привр. план; прва п. отпочела 1927./1928. год., а закључена 1932.; 1933. почела друга п.

ПЈАЧЕНЦА, град (62 000 ст.) у Ит. на р. Поу; инд. ткст. и метала.

ПЈЕВЦОВ Михаило (1843.-1902.), рус. истраживач; пропутовао Пунгарију и Монголију.

ПЈЕДЕСТАЛ (фрц.), постолје, подножје.

ПЈЕДМОН (фрц.), суподина неке планине. **Пједмонски ледници**, долински л. спојени на подножју план. у једноставан пространи л.

ПЈЕРО (фрц. Pierrot), гл. личност фрц. пантомима; од 18. в.; ж. лице: **Пјерета**.

ПЈЕШИВЦИ, племе у Ц. Гори (2 472 ст.), помињу се 1455.; оснивачи племена Лужани, старо срп. племе из Г. Зете, које потиснули досељеници са др. страна; деле се на Горње и Доње; Горњи воде порекло од кн. Богдана, који у 15. в. дошао из племена Груда; у њима су јача братства: Мијужковићи, Контиви, Никчевићи, Вукићевићи, Перуновићи и Вацковићи; Доњи П. воде порекло од ускока; земљиште на којем живе безводно, карсно и неплодно.

ПЈОМБО Себастијано дел (око 1485-1547.), ит. сликар, радио рел. композиције и портрете, спочетка у духу вен. шк., касније под утицајем Микеланђела; вел. колорист.

ПЈУСЕ Едуард (Pussey, 1800-1832.), енгл. теолог; вођ покрета у енгл. цркви за приближавање католичанству, особито у богослужењу.

ПЛАВ, варошица (4 360 ст.) на с. подножју пл. Проклетија, поред → Плавског Блата (Зет. Бан.) на моренама које забрађују јез.; старије стан. чине помуслимањени Срби и маћи број Арбанаса; новије прав. стан. досељено после ослобођења; помиње се још у нашим споменицима из 13. и 14. в. као жупа са својим селима; у њему у то време био развијен риболов.

ПЛАВА ГРОБНИЦА, пучина поред острва Вида, код Крфа (Грч.), у песничтву названа тако што су ту бацани у море лешеве срп. војника, умрлих од разних болести по искрцавању на Крф после повлачења преко Арб. у свет. рату.

ПЛАВА КЊИГА, у Србији (од 1918. у Југосл.) званично објављивање → дипломатске преписке.

ПЛАВА КОПИЈА, **црјавотица** (грч.), настаје дејством светлости на нарочито проређену хартију; бела слика на плавом пољу служи највише за умножавање разних машинских пртежа.

ПЛАВА КРВ, по нар. веровању у Зап. и Ср. Евр. обележје племића; стога у преносном смислу: племић, племство.

ПЛАВА ТРАКА, има право да је носи онај путнички брод који за најкраће време пређе пут из Евр. у Амер.; данас фрц. брод »Нормандија«.

ПЛАВАЦ МАЛИ, винска сорта за добра црна вина, највише раширена црна сорта у Далм.; бујног пораста, лако подноси каменита и суха земљишта; даје јака црна вина са 12-14% алкохола и доста киселине, веома добро роди: 60-120 хл вина на 1 ха, па и више.

ПЛАВЕ ПЛАНИНЕ (енгл.: Блу Маунтинс), висораван око 1 300 м висине у Н. Ј. Велсу (Аустрали.).

ПЛАВИ, полит. странка у Виз. за владе Јустинијана I, помагала царски аполитизам.

ПЛАВИ КАМЕН → галица модра.

ПЛАВИНЕ, куласто сталожене наслагае растреситог материјала које снесу → бујице и валовити потоци на подножје плав. или код ушћа.

ПЛАВИЦА, љуља, локарда (*Scomber colias*), пучинска риба

ПЛАВНИК, острво (9,6 км²) у Јадр. М., у острвској групи Кварнера, између о. Цреса и Крка (Сав. Бан.); стеновито, голо и без насеља.

ПЛАВО ДРВО, мркодрвено језгро дрвета *Naematophyllum sarracenicum*, које расте у Ср. Амер.; мирише на љубичицу; садржи хематокилин (C₁₆H₁₄O₆), материју без боје, која се лако оксидише у хематин (C₁₆H₁₄O₆) и која се у алкалној средини раствара с плавом бојом и даје са солима бабра плав, са солима вожња и хрома црну, а са солима алуминијума љубичасту талог-боју; употребљава се у облику исеченог дрвета или екстракта за бојење смиле и вуње и израду мастила.

ПЛАВСКО БЛАТО, језеро (5,4 км²) глацијалног по-

рекла у с. подножју Проклетија, код → Плава; лежи у терминалном ледничком басену, загађеном моренама; оивичено плав. (Виситор, Маја Борит, Ваба, Копиљача); јаким засипањем подељено у 2 дела (горњи и доњи); богато рибом, нарочито младицом и пастрмком; гл. му притока Луча, а отока Лим.

ПЛАВУН → пречица.

ПЛАГЕНИ (хол.), делови земље отргнути од мочвара: прво претворени у папњаке, па затим помоћу разноврсних гнојива у плодне њиве.

ПЛАГИЈАТ (лат.), књиж. крађа, објављивање под својим именом туђих књиж. дела и проналазак; псвљачи грађ. и крив. одговорност. Плагиијатор, који прави плагиијате.

ПЛАГИЈЕ I и II, име средњевековних папа.

ПЛАГИОКЛАСИ (грч.), група калцијум-натријум-фелдспата (→ фелдспат), бели или безбојни триклинични минерали, тврдоће 6-7; састоји магматских стена поглавно диорита, габра, дијабаза и базалта; варијетети: албит, олигоклас, андезин, лабрадорит, битовит, абортит.

ПЛАЖЕНИЦА, карсна висорава (1 766 м) у Босни, си. од Купреског Поља, састављена претежно од кречњака и доломита.

ПЛАЗЕВИ, **сипари**, растресити материјал, погсао распадањем стена и јавља се у облику струја на голим странама Орда и плав.

ПЛАЗИНЕ, куласте гомиле од растреситог стеновитог материјала наталожена на суподнији или плав. (→ сл.).

ПЛАЗМА (грч.), жива супстанца из које саграђене хелије (→ протоплазма, цитоплазма, једро). Плазмогамија, појава стапања хеличних тела 2

или више јединки код извесних праживотиња (нпр. амеба), без истовременог спајања једара; нема никакве везе са појавом оплођавања. Плазмодезми, веома фини, појединачни или у веће или мање групе удружени плазматични конци

који постају од плазм. оне, пробијају хеличну мембрану и спајају се с одговарајућим плазм. концима суседног протопласта; олакшавају транспорт материја између протопласта; сем тога омогућавају брзе спровођење дражи од места примања дражи до места реакције (извођења покрета).

Плазмоллиза, смањивање централне вакуоле и повлачење протоплазме од хеличне мемbrane; наступа кад се хелија стави у раствор чвја концентрација већа него у хеличном соку; раствори који изазивају п. називају се хипертонични; супротни процес п. деплазмоллиза, кад се плазмолизирана хелија стави у воду или раствор слабије концентрације (хипотоничан).

Плазмологија, наука о физ. условима који омогућају животне појаве у неорг. материји. Плазмон → геном. Плазмотерапија, тераписко лечење узбривањем крвине плазме.

Плазмохин, фабр. лек, дериват хинолина, бео пращак или таблете; употребљава се код тропске маларије.

ПЛАЈА, повремено слано јез. или бара у затвореним котлинама суше климе и јз. делу С. Амер.

ПЛАК (фрц. plaques), мрље, оивичена узвишења на кожи и слузокожама. П. микоз (P. micuoses), беле мрље на разним местима усне слузокоже као израз секундарног луса; лечење антигљетично.

ПЛАКАР (фрц.), орман удубен у зид.

ПЛАКАТ (фрц.-хол.), написана или наштампана објава, оглас.

ПЛАКЕНСКА ПЛАНИНА (1 999 м), с. од Преспанског Ј. (Вард. Бан.).

ПЛАКЕТА (фрц.) 1) бронзани рељеф малих димензија, изливен према моделу у воску; насупрот медаљи, увек кружној и мајушној, п. разноврсна. 2) књижница од свега неколико страница.

ПЛАКОИДНЕ КРЉУШТИ, врло чврсте, ситне коштане крљушти рушљороба; састоје се из основне

плочице и зубне израсли уназад повијене (плакони зуб); → крљушти.

ПЛАМЕН 1) светлосна појава која прати наглу оксидацију горивих гасова (сагоревање): топлота која се при томе развија одржава његову високу темп.; п. чистих гасова већином светли веома слабо; има бледу плавичасту боју; светлосна моћ се постиже додавањем материја које на високој темп. издавају ситне честице угљеника, које онда у пламену светле (карбурација гасова за осветљење), или усјавањем чврстих предмета у п., који онда зраче (→ Ауерова светлост, Ауерова чаралица). 2) борбен часопис за савремена питања; уређивали га М. Крлежа и А. Песарец; излазило кратко време (1919-1920.). Пламена пец, инд. п. код које се сировине за прераду загревају пламеним гасовима добијеним сагоревањем чврстог горива на ложипту, одвојеном од простора за загревање преградним зидом (пл. мостом).

ПЛАМЕНАЦ 1) → фламинго. 2) трака која се вије на врху вел. јарбола ратних бродова; знак да њима командује поморски офиц. ратне морн.; адмирал и истичу уместо ње свој стег; п. јсл. ратне морн. бела трака, са држ. тробојком на ширем крају; приликом званичних посета п. истиче командант брода на працу чамца.

ПЛАМЕНАЦ 1) Драган (* 1895.), пијанист, композитор хорова, гудачког квартета и клавирских композиција, у којима се, поред утицаја савр. тежњи, ссећа и нап. жица; бавио се испитивањем ст. музике, нарочито ит. муз. 15. в.; написао и студију о Лисинском 2) Јован (* 1873.), приговорски политичар, мин. просвете (1907.) и мин. унутрашњих дела; његово име нарочито везано за колашњанску аферу; ставио се на чело сепаратиста (1918.); а кад му запретила опасност, побегао краљу Николи у Париз и образовао црног. владу; после Николине смрти прогласио се за регента Ц. Горе; пошто је изгубио материјалну помоћ Ит., отишао у Амер., па кад и тамо претрпео неуспех, дошао у Београд.

ПЛАМЕНАЧА, балсара, бастра, суха мана, тоња, читав низ болести које изазивају разни паразити на многим биљкама; карактерише их појава сухих пег на лишћу, које се шире и често захватају целу лиску; јавља се и на цвету, плодовима и осталим зељастим биљним деловима; пеге од п. карактерише беличаста буђава наплата која се лако отире; оболели органи сасушују се као да су пламеном захваћени; највећи број проузроковача ове болести улази у породицу гљивица *Pergonosporiaceae*; народ појаву п. доводи у везу с кишом која је праћена сунцем; стварно, за развиће паразита узрочника п. киза у многим случајевима неопходна; а ако је уз обилну влажност и темп. повољнија, ширење заразе биће максимално и појава болести интензивна; за сузбијање п. у најширој примени бургинјонска чорба; борба са п. искључиво превентивна: прскања се обављају да би се спречила зараза; на биљкама за људску исхрану има преко 60 врста п.; најважније: п. винове лозе, најопаснија болест лозе, која може упропастити целокупан род и изазвати сушење целог чокота; проузроковач гљивица *Plasmopara viticola*, пренесена у Евр. из Амер. око 1878.; против ње се лоза прска бакарним чорбама, трипут обавезно: кад се на младарица развије 3-5 листа, пред цветање и кад плодови достигну 2/3 своје нормалне величине; али број прскања мора да се повећава с кишовитошћу; главно је да ни једна киза не затекне лозу непопрскану; евр. сорте вин. лозе неотпорне против п., амер. врсте већином отпорне, нарочито рипарија. П. на хмељу (проузроковач гљивица *Pseudoperonospora humulii*, најопаснији непријатељ ове биљке, напада и сасушује све зељасте делове; одбрана се врши превентивним прскањима и спаљивањем врежа по берби шишарица. П. на кромпир и патлиџану (проузроковач гљивица *Phytophthora infestans*), изазива сушење лишћа и трулеж плодова и кртола; од 1830. свуда се раширила; одбрана: употреба здравих кртола за сађење и превентивна прскања. П. на маку (проузроковач гљивица *Pergonospora arborescens*), сасушује лишће и чауру; у многим годинама своди веома осетно принос у катрану (опијуму) и семену; одбрана: спаљивање сјесени свих заосталих делова биљке на њиви; чување и затрпавање јаче заражених струкова; примена превентивних прскања; измена плодореда; знатну штету изазива п. на луку (*P. Schleideni*), на шећ. и сточној репи (*P. Schachtii*), на расаду купуса (*P. parasitica*), на спанаћу (*P. spinaciae*) и др.; од ње нису поштеђене ни луцерка, детелина, граховиња и остале легуминозе, па ни салата, нарочито лојка.

ПЛАН (лат.), надрт, пројект; у геодезији се разликују: експропријациони, катастарски, комасацни

они, парцеларни, регулациони и ситуациони; између линија на овим п. и њихових пројекција на терену постоји сталан однос (размера), а углови које они заклапају на терену остају исти и на п.; на истом листу хартије могу се удртати сви п. истог терена (ситуациони, катастарски, регулациони с нивелационим, комасацни, парцеларни и експропријациони), затим пројектовани или већ изведени и у земљу уколани водовод, канализација, ел. каблови високог и ниског напона, телефонски

каблови, цеви за гас и др. објекти; на њима се може видети и измерити и оно што се на терену не види; стога су они веома повољни за решавање многих тхн. проблема; израда п. садржи: уношење дециметарске, полигоне и линијске мреже, укошење детаља, исписивање кота, интерполовање изохипса, извлачење детаља и изохипса у тушу, нумерисање парцела, исписивање и репродукција; пошто се на њима не исписују дужине већ се читају помоћу размерника, а површне мере планметром, они се цртају веома прецизно; детаљни ситуациони, катастарски и регулациони п. цртају се у размерама: за села и ванварошке реоне: 1:2500; за варошице 1:1000; за градове 1:500; за центре вел. градова 1:250; генерални ситуациони и регулациони п. цртају се у размерама 1:2500, 1:5000, 1:10000, и 1:20000. Експропријациони п., катастарски п. који обухвата само оно земљиште које се откупљује за потребе неке траке (за жел., пут, канал, јаз, реку, водовод, канализацију итд.); на њима се мере експроприационе површине; ради их надлежност које врши → експропријацију. Катастарски п. садржи мење белеге, границе, број, положај, облик и површину за сваку парцелу засебно (двориште, њиве, ливаде, виноград и др.) и служи с осталим деловима → к. оператa, као основ за опорезивање земљарином; к. п. израђује Мст. фин. (Одељење к. и добара), или инжењери и геометри за то специјално овлашћени; к. п. не морају имати изохипсе ни коте. Комасацни п., у градовима и насељима пројект за нову поделу неправилних парцела у правилна градилишта, а према одлуци комасацне комисије: к. п. пољопр. добара садрже поделу и груписање парцела на рационалној основи → комасацни. Парцеларни п., пројект за поделу већих парцела у више мањих градилишта; ради се по грађевинском закону. Регулациони п., пројект за уређење и улепшавање неког града или насеља; црта се на ситуационом, одн. катастарском п.; р. п. већих градова раде групе урбаниста, инжењера и архитеката, путем конкурса; р. п. одређује према месним приликама и по потребама: а) грађевински реон, ужи или шири; б) заштитни појас, в) регулационе линије улица и путева (с ознаком њихове ширине), тргова, тротоара, водотока, вртова, као и регулацију места на којима се комуникације укрштају; г) грађевинске линије зграда где ове отступају од регулационе линије, д) правце и потребно земљиште за жел., водни, аутомобилски и ваздушни саобр.; е) теренске и нивелационе коте улица, тргова, тротоара, путева и др. комуникација; е) површине за становање, трговину, индустрију, војску, игралишта, паркове, гробља, вртове, шуме, поља итд.; ж) грађевинске зоне с обзиром на саму густину насеља, начин израђивања и висину зграда (густо, средње и ретко насеље) и з) места за јавне грађевине (§ 4. Грађевинског зак.). Ситуациони п., надрт у којем у извесној сразмери претстављена топографским знацима хориз. пројекција површине пререженог земљишта (брда, долине, јаруге, реке, језера, извори, потоци, мочвари, пескуше и др. облици природе) и свега онога што је човек на терену изградио (грађевина, жел., путева, мостова, тунела, проуста, канала, кејова, пристаништа, брана, устава, скела, утврђе-

ња, зидова, ограда, бунара, путоказа, бандера, преграда и др.); на с. п. рељеф терена представљен изохипсима, а профили нивелманским kotaма; с. п. не мора садржати сваку парцелу. **Планови адмирала Чичагова** (1812); под утиском Наполеоновог продирања у Рус., цар Александар смерао савез с Тур.; нови шеф дунавске војске, Чичагов (на место Кутузова), покушао да закључи савез, али узалуд, пошто Тур. није хтела да мења већ утврбене услове мира; Руси хтели да преко Србије и Босне нападну Французе у Далм.; услед тур. одбијања, Ч. смишљао да и без тур. пристанка пређе преко срп. области и да пође с вој. на Цариград; Ч. п. се помиње услед својих необичних схватања и незнања сухозем. војне вештине. **Планови на слици**, места на слици на којима се распоређују предмети снимања; 1. или предњи п., онај при доњем или горњем рубу или у средини слике; 2. лежи иза првог и прстеже се у дубину слике; задњи или последњи, који лежи у дну слике; 1 од п. у којем се налази гл. објект снимања назива се главним. **Планска привреда**, организација целокупне нар. привреде (производње и расподеле добара) по нарочитом плану и систему (квантитативно и квалитативно распоређивање), како би се постигао што већи корисни (екон.) успех, јер је по досадањој неорганизованој привреди много продуктивних снага и много произведене робе пропало стога што није било складне између производње и тражње; овакво п. уређење и руковођење привр. усвојиле многе државе, које покушавају да разним методима ускладе нац. производњу са потребама домаће пазе и могућностима извоза (→ дригована привреда).

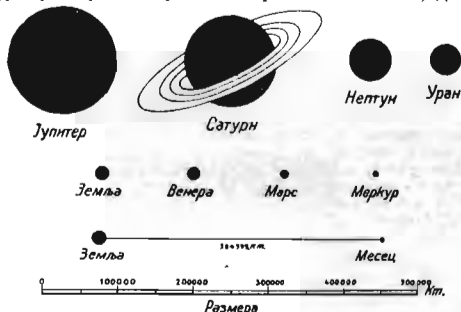
ПЛАН ЈЕЗЕРО, јез. у Босни (0,133 км²), на Лелији, глацијалног порекла; апсолутна висина 1676 м. **ПЛАНАР Франсоа-Антоан-Ежен** (Planard, 1784.-1853.), фрц. књижевник и комедиограф; писао комедије и водевиље.

ПЛАНАРИЈЕ (Tricladida), ред плоснатих прва из групе → турбелара издужено-овална и листаста тела, с првом које се састоји из 1 предње и 2 задње гране, живе у слаткој и морској води, а извесне врсте и на суку; у нашој земљи вел. број ендемичних врста.

ПЛАНЕР (фрц.) 1) аероплан који добро планира (→ планирање). 2) → ваздушна једрилица.

ПЛАНЕТАРИЈ (грч.-лат.), астр. справа којом се приказује кретање Сунца, Месеца и планета на небеском своду.

ПЛАНЕТЕ (грч.), небеска тела која око Сунца описују путању по Њутн-Кеплеровим законима; досад

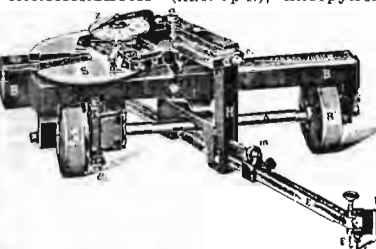
познато безброј мањих → планетоида и 9 великих п.: Меркур ♁, Венера ♀, Земља ♂, Марс ♂, Јупитер ♃, Сатурн ♄, Уран ♅, Нептун ♆, Плутон ♇, уређених по њиховој удаљености од Сунца; 3 последња су телескопска тела, остала позната још из ст. в.; п. обилазе Сунце у истом смеру, али у разним равнина чији највећи нагиб према еклиптици, изузев код Плутона (17,7°), не прелази 7°; п. не зраче властиту светлост већ рефлектују сунчеву. **Планетоиди**, мале планете од којих познато око 1200, а налазе се углавном у простору између Марса и Јупитера, на месту где би се по Тициус-Бодовом закону требало налазити 1 велика планета; највећа не достиже у пречнику ни 800 км. **ПЛАНИГЛОБ** (плат.), слика земљине или небеске кугле претстављена на равној површини, карти.

ПЛАНИК, острвце (1,1 км²) у Јадр. М., з. од Пага; неразуђено, кречњачког састава, покривено вегетацијом.

ПЛАНИКА (*Aretostaphylos uvae ursi*, фам. Ericaceae), погелло, ниско шибље; звонасте, воштањобеле куглице; ред првена коштуница; становник високих планина, ређе сизаји у шумску зону; распрострањена у Евр., С. Амер., с. Аз.; на балк. планинама честа; лишће (*Folia uvae ursi*) употребљава

се у мед. као лек код катар мокрајне бешике, јер убија заразне клице.

ПЛАНИМЕТАР (лат.-грч.), инструмент за мех. одређивање по-решине неке геом. фигуре нацртане на хартији; састоји се од 2 полуге спојене на зглоб; једна полуга се иглом (тегом) утврђује (пол.); друга има на једном крају

иглу која се котрља по хартији, са бројачем обртаја; разлика читања на бројачу, пошто игла obiће целу фигуру, множи се вредношћу површине коју има обрт према размери плана (на сл.: прецизни п. с котуром и ваљцима који се употребљава за мерење површина парцела на катастарским плановима). **Планиметрија** 1) → геометрија. 2) део геодезије који проучава одређивање хориз. пројекције карактеристичних тачака на терену. на осн. којих се црта план.

ПЛАНИНА, веће узвишење у земљиним рељефу, које се јасно истиче изнад околног земљишта и на којем има више врхова; према начину постављања део се на: **набрана** (везначне) и **громадне п.**; код првих се геол. граба слаже с обликом планине код других не. **Планинска болест** → висинска болест. **П. војна**, спец. начин ратовања у високим планинама, где све тешкоће (висина, стрменитост, снег, оскудица) утичу на рад и формацију војске; ту ратују мањи одреди пешадије и арт. **П. клима.** к. одређена утицајем пл., обично хладнија и влажнија него у подножју. **П. магла** → магла. **П. олује**, врста топлотних о. у п. пределима; постају у сунчане дане због јаког загревања влажних долина и котлина, када се образује олујни облак кумулус-булбус. **П. привреда** → алпска привреда. **П. систем**, скуп п. осталих у исто време и у току истог процеса.

ПЛАНИНА-ПОЉЕ, карсно поље (11 км²) јз. од Љубљанског П., поред Јсл.-ит. границе (Драв. Бан.); на његовом ј. ободу избија Унец, као продужетак поворнице Пивке, па на с. ободу поново појуре да се у Љубљ. П. јави као Љубљаница.

ПЛАНИНАРСТВО, пењање на висове и врхове (→ алпинизам), уз обичан ход; познато у Слов. од 18. в.; 1. план. друштво осн. у Загребу 1874.; 2. у Љубљани 1893. и 3. у Београду 1901.; данас код нас има 10 план. друштава са савезом у Љубљани (под надзором Мет. физ. васпитања народа), а туристичких (под Мет. трг. и инд.) око 240; организованих планинара око 30000, план. кућа и домова око 150.

Планинарски штап, део п. опреме, обично дуг 2,50 м, за пењање на високе планине. **Планинка**, чланице скаутске организације (11-18 год.); јединица: коло.

ПЛАНИНСКИ КАНАЛ, Подгорски К., на и. страни Јадр. М. између копна и острва Крка, Раба и Пага; зове се тако што се пружа дуж пл. Велебита.

ПЛАНИНСКО ЈЕЗЕРО, периодичко јез. у Планина-Пољу (Драв. Бан.), оз. од Ракека, пуни се водом у пролеће и у јесен.

ПЛАНИНЧИЦА (*Trollius europaeus*, фам. Ranunculaceae), зељаста биљка ливада виших места, претставља делена листа; цвета у рано пролеће округлестим већим жућким цветним омотом од чашичних и круничних листића; украсна.

ПЛАНИРАЊЕ (фрц.) 1) давање дефинитивног облика, по пројекту, вештачким земљаним објектима, нпр. израда земљаног тупа, друма или жел. 2) изравнавање терена ради добијања потребних хориз. равни. 3) легене аероплана кад се прекине рад мотора и елисе, аероплан се приближује постепено земљи.

ПЛАНИСФЕРА (лат.-грч.), карта на којој обе земљине полулопте (з. и и.) претстављене као целина.

ПЛАНИЦА 1) → голи човек. 2) највећа смучарска скакаоница у Југосл. код Ратеча (Драв. Бан.), омогућава најдуже скокове на свету; ту 1935. Норвешани Андерсен постигао скок од 98 м.

ПЛАНК Макс (*1858.), нем. физичар, познат радovima из термодинамике, теорије топлоте, радијација и др.; дао основе теорије кваната.

ПЛАНКОНЕКНО СОЧИВО, равни испупчено → сочиво.

ПЛАНКОНКАВНО СОЧИВО, равни издубљено сочиво.

ПЛАКТОН (грч.), животна заједница која насељава слободну воду океана, језера и др. стајањих вода; обухвата претежно биљне и живот. организме способне да лебде у води (фитопланктон и зоопланктон); у животу океана и слатких вода игра основну улогу, јер претставља гл. орг. продукцију тих вода од које зависи продукција осталих животиња, нарочито риба. Планктонске мреже, направе разних типова, обично од густог свиленог ткања, за ловљење планктонских организама.

ПЛАНО-КАРИНИ, калувер браћевац из 13. в., ког послао пала Иноћентије IV у аз. степе да закључи мир с Татарима и да проповеда међу њима хришћ.; његови записи имају веома велику ист. вредност.

ПЛАНКО ПОЉЕ, мало карсно поље (1,35 км²), у Херц. јз. од Гатачког; под ливадама и веома плодним њивама; име добило по насељу Пласти.

ПЛАТАЖА (фрц.), површина обрабена на спец. начин и засађена поглавно биљкама које служе наслани (нава, шећ. трска итд.) или инд. (памук итд.); у Евр. хл нема већ на др. континентима, махом у колонијалним земљама евр. држава. Платажка земљорадња → земљорадња.

ПЛАТАЦЕНЕТИ, енгл. средње. династија; владала 1154-1485., осн. → Хенри II. Платацински стил, прелазни стил од романског ка готском.

ПЛАТИГРАДЕ, кичмењаци који ступају на подлогу целим стопалом, као нпр. човек.

ПЛАМУЈА (лат.), ларва дупљара, с телесним зидом састављеним од 2 слоја ћелија и снабдевана трепљама помоћу којих плива.

ПЛАМУМ (лат.), горња површина земљаног трупа, на којем лежи друм или колосек; ширина п. је размак ивица п.

ПЛАСА, старија план., ерозијом скоро уништена, па тектонским поремећајима поново разбијена у делове, пласе.

ПЛАСЕНИЦА, план (1776 м) си. од Купрешког Поља, на граници Врб. и Прим. Бан.

ПЛАСИРАТИ (фрц.), сместити, наместити, уложити (нпр. новац у хартије од вредности итд.). Пласман, у неком спортовском такмичењу бити 1., 2., 3., па и 4.; смештење, улагање, намештање; класификација спортиста према постигнутом успеху.

ПЛАСМОДИЈУМ (Plasmodium), праживотиња из групе спорозоа, проузроковач → маларије.

ПЛАСТИДИ, хроматофоре (грч.), протоплазматични органи биљних ћелија (изузев бактерија и неких гљива); налазе се у цитоплазми и у вези са једном помоћу плазматичних конаца; различите величине и облика; један илн п. може у разним ступењима развића бити безбојан, зелен, жути или црвен (→ леукопласти, хлоропласти, хромопласти, амилопласти). Пластика (грч.), у жем смислу вештина прављења фигура од неке материје (глина, гипс, восак и др.), у ширем смислу вајарство; у оптици: појачано осећање дубине; у мед.: → пластична операција. Пластичан, који има сталне и јасне издубљене и избочене облике; у преносном значењу: израз који ствара живу и јасну слику. П. маса, вештачки фабр. производи; имају особине сличне слоновој кости, рогу, кожи и др. производима, добивеним прерадом прир. сировина; највише у употреби → целулоид; од целулозе се израђују: целон, целофан, вулканфибер, пегамоид (од отпака целулоида и рициносова уља), који служи као вештачка кожа и за израду танета; тврда гума (ебонит), гутаперка и вештачке смоле (галацит, бакелит) спадају такође у п. м.; израда п. м. веома развијена и од ње се израђује огроман број разноликих предмета. П. операција лица, ногу и дојки врши се ради побољшања функције, а већином ради лечења неадекватног осећања, које настаје услед какве неправилности (деформитета) која нагрђује изглед тих места; у многим случајевима позиви принуђавају на п. о. (забавиље, продавачице, наставнице, глумице, балетске играчице итд.); од грбовог, кривог, дугачког, седластог и ма како унакаженог носа направи се п. о. потпуно правилан и леп нос, а да се нигде не види ожиљак; од опуштених усана или др. неправилности на устима, од бора на лицу, вел. младежа, клопавих ушњу, вел. дојки остају после п. о. ожиљци, али на вешто прикривеним местима, па се такође не виде. П. предмети, по ауторском праву заштићени ако служе научној или тхн. сврси или су дела ликовне уметности; могу бити без дозволе аутора једино фотографисани кад трајно стоје изложени публици и те фотографије умножаване; ни у том случају не смеју бити поново умножене у п. облику. П. уметност, архт., вајарство, сликарство, гравира; у. која се изражава рељефом (→ ликовна уметност).

ПЛАСТИЦИН, смеша за вајње, има особину да се не суши.

ПЛАСТРОН (фрц.) 1) прсна плоча на оклопу. 2) везена прса на кошуљи. 3) доњи раван трбушине луб корњаче.

ПЛАТ РИВЕР, Сев. и Јужни, реке у С. Амер., извиру из Стеновитих Пл., састају се и чине Небраску која се улива у Мисуру; С. П. Р. дуг 900, а Ј. П. Р. 600 км.

ПЛАТАН (грч.) 1) високо листопадно дрвце (Platanus, фам. Platanaceae); 2) врсте: P. occidentalis из С. Амер. и P. orientalis из сред. обл. и Азије; обе врсте веома сличне, само код прве листице мање усечено и личи на листице од млеча; друга врста расте у Ј. Србији; гаји се као украсно дрво. 2) → јелен лопатар.

ПЛАТАЦ ПО ПОТРЕБИ, п. за част → менично посредовање. Платежни налог 1) упутница, налог који издваљач упућује на другог (→ асигнација, мандат). 2) наредба суда дужнику по каквој пуноважној исправи да у року од 3 дана од пријема п. н. исплати дуг повериоцу или поднесе суду приговоре; ако приговоре поднесе, суд заказује рочиште за њихово испитивање и ако су основани, суд опозива п. н. и упућује на редовну парницу.

ПЛАТЕЈА, ст. грч. град у Беотији, код којег Паузаније однео победу над Мардонијем, 479. пре Хр.

ПЛАТЕН АУГУСТ (1796-1835.), нем. књижевник, мајстор стиха, нарочито оријенталног; гл. дело: Сонети на Венецију.

ПЛАТЕР 1) Владислав (1809-1889.), пол. родољуб; учествовао у устанку 1831. и потстицао народ на побуну 1861.; затим пребеглао у Швајц. 2) Емилија (1806-1831.), учествовала у пол. устанку и командовала једним одредом устаника. 3) Лудвиг (1774-1846.), пол. родољуб, Кошутиков сарадник; због учествовања у устанку 1831. лишен имања и прогнан.

ПЛАТЕРЕСКАН (шп.), назив за декоративан стил касне готике и ране ренесансе у Шп.; мешавина маварских, готских и античких елемената.

ПЛАТИКНЕМИЈА (грч.), појава спљоштњавања гољаче у горњем делу, тако да је њена задња страна испучена; више развијена код људи него код антропоидних мајмуна; код људи у вези с развитком мишићног дела ногног листа, који има вел. улогу за човечји став у покретима хода и трке; више заступљена код људи који се крећу по брдима него код оних што седе.

ПЛАТИНА (Pt), сивобео метал, налази се у природи праћен златом, сребром, гвожђем или плат. металима (паладијум, осмијум, иридијум, рутенијум и радијум); на ваздуху постојан; раствара се само у парској води; специф. теж. 21,4; топи се на 2000°; употребљава се за накит, у хем. инд. и фотографији; налази се на Уралу, Калифорнији и Борнеу. Платинске крунице → крунице. П. метали, прир. група хем. елемената, по заједничком налазишту на земљи као и због многих сличних физ. и хем. особина; тешко топливи, имају вел. специф. тежину, с малим изузетком показују отпорност према хем. реактивима; веома лако граде комплексна једињења; по специф. тежини деле се на лаке (рутенијум, радијум и паладијум) са специф. теж. од 11,9 до 12,6 и тешке (осмијум, иридијум и платина) са специф. теж. од 21,4 до 22,5; име добило по платини; налазе се у прир. само у чистом стању или легираји с гвожђем, бакром, оловом и сл.

ПЛАТИРИНИЈА → нос.

ПЛАТИЦА (Rhodeus amara), слатководна риба дуга до 5 см, из породице белих риба; месо горка укуса; женка помоћу легалице полаже јаја међу шкржне листиће речне шкољке.

ПЛАТИЦЕРИЈУМ (Platycerium, фам. Polypodiaceae), епифитска папрат у тропским прашумама; свега 8 врста; често се гаји у стакларама; има кратак ризом и 2 вел. листа од којих 1 стерилан, базалан, увек приљубљен уз стабло и плочаст, а други фертилан, одмакнут од подлоге и лезеаста облика.

ПЛАТНИ БИЛАНС, упоређење вредности свих потраживања и дуговања једне земље према иностранству, створених у одређеном времену (обично 1 год.); ако су ова потраживања већа од дуговања, п. б. је активан, а у обрнутом случају пасиван; ова потраживања и дуговања проистичу из разних врста међунар. привр. промета, које следствено сачињавају разне позиције п. б.; гл. позиције: а) размена робе, у којој се потраживања стварају од извоза, а дуговања од увоза робе; б) промет капитала, у којем одлив новца у иностранство у виду ажуитета, дивиденде или пласмана ствара пасиву, а активу прилив из иностранства у встим видовима; в) саобраћај људи (исељавање и усељавање, одлазак и долазак сезонских радника, пословних људи или туриста), који доводи до прилива или одлива девиза; г) накнада за разне услуге (саобр., трг., банкарске, осигуравајуће), које једна

земља чини иностранству или добива од њега; п. б. природно тежи ка стању равнотеже потраживања и дуговања; пасива п. б. неповољан знак за привр. стање у земљи и доводи до мањих или већих новчаних и привр. поремећаја.

ПЛАТНИЦЕ, дрвене даске оплате или палубе брода (→ кобилица).

ПЛАТНО, глатке тканине изаткаве платненим везивањем од памука, лана и др. ткст. влакана (→ ткање). Воштано п., тканина од памука, лана и јуте импрегнирана фирнисом, обојена и изглачана; пре проваласка линолеума употребљавана за застирање подова; данас као непромочива тканина.

ПЛАТО (фрц.), више зарављено земљиште.

ПЛАТОВ Матвјеј Иванович (1751.-1818.), козачки атаман; живео у доба Наполеонових ратова; учествовао у бици код Лајпцига (1813.); ушао са савезничком војском у Париз.

ПЛАТОДЕ (Platodes), класа просто саграђених дрва, плосната, листовита тела без телесне дупље и крвног система, са сложеним системом полних органа, по правилу хермафродитне животиње; вел. број претставника живи паразитским животом (→ метиљ, пантљичаре) и показује типичне одлике паразита (отсуство црева и чулних органа; присуство пијавки и кукица и др.); покрај метиља и пантљичаре, обухватају и слободне облике → турбеларе.

ПЛАТОН 1) (427.-347.), грч. филозоф у Атини (→ Академија), по чијем мишљењу идеје сачињавају право биће ствари; оне једино по себи реалне; појаве у простору и времену само њихове копље које могу да потстакну наш разум да дође до сазнања и.; појаве садрже у себи толико реалитета уколико и. учествују у њима, због чега нам чулно опажање ствари у простору и времену не пружа сигурно сазнање; по том свом учењу П. оснивалац објективног идеализма који има и данас својих претставника; веровао у сеобу душа и моћ разума, тврдио да врлине треба да буду циљ живота, да се врлине могу научити и то помоћу 2 врсте васпитања: образовања духа и културе тела; хармонију духа и тела сматрао за идеални однос тих врста васпитања; писао у дијалозима од којих најчувенији: Апологија (Сократова одбрана); Кригон, Лакс, Протагорас, Менон, Симпозион, Федон, Пилитаја, Федрос Парменидес, Тимеос и др. 2) Левшин (1737.-1812.), московски митрополит и црк. писац; 3) Агрикољански (1772.-1854.), рус. мисионар и црк. писац; покрстио Самојде. Платонска љубав, узвишена, идеална, духовна, а не телесна љ.

ПЛАТОНОВ Сергеј Фјодоровић (* 1860.), рус. историчар; написао монографије: Иван Грозни и Петар Велики; гл. дело: Историја Русије.

PLAUDITE, CIVES! (лат.: Плескајте, грађани!), речи којим рим. глумци позивали гледаоце да, на завршетку неке претставе, плескају; данас кад хоће да се исмеје неки говорник.

ПЛАУЕН, град (114 000 ст.) у Нем. на р. Белом Елсту; вид. метала, ткст., пећаре, хем. инд.

ПЛАУНИК Самуел (псеуд.: Смитров Бадуља, * 1886.), белорус. песник, упочетку мистик; после рус. револуције екстремни материјалистички писац; Под родним небом, Буралом.

ПЛАУР, острвца од биљака која пливају по површини доњег Дунава.

ПЛАУТ Тит-Макције (254. пре Хр.), 1. и веома омиљени рим. комедиограф, 1 од најбољих и најдуховитијих комедиографа ст. в.; до данас сачувано око 20 комедија, за које се поуздано зна да су његове; најбоље: Аулуларија, Мевехми, Конопа, Авети и Заробљеници.

ПЛАФОН (фрц.) 1) таваница, 2) → врхунац.

ПЛАЦЕНТА (лат.) → постелица. **Плаценталије**, поткласа сисара код којих се јавља за време развоја постелица или плацента; с изузетком кљунара и торбора у ову поткласу улазе сви сисари заједно с човеком.

ПЛАЦЕТ (лат.), пристанак, одобрење држ. или црк. власти; да се што оснује, изведе, организује и сл.

ПЛАЦИДИЈА, кћи рим. цара Теодосија Вел.; владала Зап. рим. империјом у 5. в. за малолетства Валентијана III.

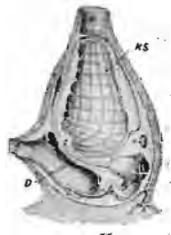
ПЛАЧКОВИЦА, пл. између ср. тока Брегалнице и изворишта Струмице (Вард. Бан.); највиши врх Јисац (1754 м).

ПЛАШКИ, село (2 000 ст.) на и. подножју М. Капеле, Ји. од Огулина (Савска Бан.), столица горњо-

карловачке срп.-прав. епархије; парна стругара и фабр. сандука; у близини развалине ст. града Пласи, испод којег било истоимено место, чије стан. Турци одвели у ропство (1592.). Плашко Поље, карсно поље (21 км²) на и. подножју М. Капеле, Ји. од Огулина (Сав. Бан.); кроз њега тече понорница Дрегуља, која понире у Ји. делу поља; гл. место Плашки.

ПЛАШТ 1) вел. кожни набор на леђној страни тела мекушаца који огранчшава плаштану дупљу; његова спољ. површина лучи љуштуру; код шкољака п. издељен у 2 бојна крила; код извесних мекушаца п. може закржљати, 2) туника → плаштацина коју лучи покожљца, састоји се од нарочите материје туницина. Шумски плашт или заштитни појас, део старе шуме, који се по Зак. о шумама оставља дуж границе, да брани суседову шуму од ветра.

ПЛАШТАШИ (Tunicata), класа морских животиња, блиских кичмењацима, чије тело обложено плаштом од нарочите материје (туницина), сличне целулози; многи живе непомиљиво утврђени за подлогу, док остали живе на пучини као орфализми слободне воде; кичмењачке одлике се нарочито виде у ларвеном ступњу; заједно са кичмењацима чине вел. коло хордата; гл. групе: аспидије, апендикуларије салпе и пирозоме (на сл.: уздужни пресек аспидије).

ПЛАШТАНИЦА, платно са сликом полагања Христо-

вог у гроб; на Вел. Петак износи се напред храма на сто (гроб Христов) и стоји тамо до Ускреса ујутру, кад се уноси у олтар и стоји на часној трапези до Спасовдана (на сл.: п. коју везла Јефимија, жена деспота Угљеше).

ПЛЕБЕЈАЦ (лат.), човек ниског рода, из народа, селак (супротно: аристократ). **Плебејски**, који припада плебејцу, као плебејца. **Плебејци** (plebs), у ст. Риму потомци драговољно или насилно досељених странаца, клијенти изумрлих патрицијских породица и ослобођени робови; у прво време имали само личну слободу и право гласа; после борбе од 2 века стекли сва грађ. права 302. пре Хр.

ПЛЕБИСЦИТ (лат.), нар. гласање о неком држ. питању; исказивање воље гласањем становништва једног краја којег држави жели да припадне; п. прво припремила фрц. револуција, реагирајући против обичаја уступања области без обзира на жеље становништва; убрзо затим био изобичајен, па понова примењен у доба Наполеона III (у Савоји 1860. у корсет Фрц.); уговори о миру од 1919.-1920. предвидели п. у Корушкој, Шлезвигу, Шлезији и Сарској области. П. у Корушкој: сен-жерменски уговор оставио да п. пресуди чија ће бити Целовачка област; под надзором комисије састављене од по једног Енглеца, Француза и Италијана извршен п. 10./10. 1920. у корист Аустрије. П. у Првој Гори; на тражење краља Николе и ит. делегата, вел. силе савезнице решиле да се у П. Гору пошаље једна међунар. комисија која ће испитати и утврдити да ли је већина Црногораца за уједињење са Србијом или за засебну П. Гору; комисија образована после угушења божићне побуне у П. Гори 1918., а за претседника био одређен маршал Франше Д'Епере; јануара 1919. комисија била у П. Гори (и на Цетињу, и у Подгорици, и у тамници Јусовачи, где се налазио вел. број прог. првака затворених због божићне побуне) и добила изјаву како од народа и истакнутих бораца за уједињење тако и

од најближих рођака краља Николе, његових б. мињ., ген. и пријатеља; да су сви за нар. јединство, а против б. краља Николе и засебне државе по сле тих изјава међунар. комисија напустила Ц. а тим било решено и питање династије Петровића. **ПЛЕВЕ**, плевнице, плевичице, органи цвета биљака фам. трава (Gramineae) где двацет клас или метлица; нпр. клас житарица и већине трава састоји се из наспрамних класица, сваки класић штите 2 подједнаке кожасте племе, на врху шиљате и често хрпаве; између њих 1 или више цветова (у ражи 2; у јечму 3), заштићених двома кожастим плевницама, од којих доња већа и на врху продужена у дугу ову или оснилку; између њих цвет са 3 прашника, око тучка округле плоднице са 3 пераста жига, испод којих 2 наспрамне мале одебљале плевичице. **ПЛЕВЕ** Вјањеслав (1846.-1904.), рус. државник, 1 од највећих рус. реакционара на почетку 20. в.; тежио за укидањем и последњих реформама Александра II; убијен бомбом.

ПЛЕВНА, Плевен, град и инд. место у сев. Буг. (30 000 ст.), на подручју Балкана, позната по биткама, које оне ње водили Руси с Турцима 1877.

ПЛЕД (plaid) → струка.

ПЛЕДИРАТИ (преко нем. од фрц.: plaidoyer), пред судом заступати, бранити; залагати се за што, заговарати. Пledoаје, адвокатска одбрана пред судом, уопште говор којим се у нечем спорном брани једно гледиште према другом.

ПЛЕЗИОЗАУРУС (грч.), рептил дугог врата, кратка репа, а удова подешених за пливање; достигао 5 м дужине; најбоље чували примерци нађени у лигасу (Бјегл., Фрц. и Нем.).

ПЛЕЈАДА (грч.), првобитно група звезда звана Властини, затим 7 славних грч. песника у 8. в. пре Хр.; данас скупно име за групу најбољих људи; у истр. фрц. књињ. група од 7 песника, с → Ронсаром на челу, која поставила себи за циљ да обнови фрц. поезију раскидањем са средњев. традицијам и угледањем на грч. и лат. поезију; манифест те нове школе објавио 1649. Ронсаров друг Ди Веле.

ПЛЕКЕТРОП (грч.), комад дрвета, метала и др. којим ст. народи свирали на лири или гитари.

ПЛЕМЕ, облик људске заједнице заснован на тер. принципу; с појавом земљр. и сточарства добило већи значај и чврсту јединствену организацију; по правилу дели се на више братстава или родова различитог порекла, које на окупу држе заједничка тер. (често заједничка својина), еком. и соц. интереси; деоба на п. постоји код многих народа на свету; плем. живот се очувао до данас и код Срба (у и. Херц., Дрној Гори и Брдима) и сев. Арбанаса. **Племнска добра**, по црног. имовин. законуку; заједничка својина целог племена.

ПЛЕМЕНИТ, великодупшан, оплемњен; племићког порекла. **П. гасови**, гасовити хем. елементи (хелијум, аргон, неон, криптон и ксенон); њихови атоми у спољном електронском слоју имају по 8 електрона (осим хелијума који има 2); претстављају најстабилнију могућну конфигурацију електрона (октет); стога су при свима тмлт. јединоатомни и не реагују хем. ни међусобно ни са др. хем. елементима; отуд њихов назив племенити. **П. метали**, збирно име за сребро; злато и платину; одликују се веома позитивним ел. потенцијалима, показују малу тежњу за хем. реаговањем, одн. за прелазак у јонско стање; веома су постојани на ваздуху и влази и не оксидишу; при загревању на ваздуху не превлаче се оксидним слојем; на земљи релативно ретки. **П. тургуња** → ренклода. **Племенитост**, ретка способност моралних карактера да се уз велика самопреговарања заузимају за туђа права и опште добро.

ПЛЕМЕНКА БЕЛА → шасла бела.

ПЛЕМЕНКА ЗА КАЛЕМЉЕЊЕ ЛОЗЕ, вијока, ластар или његов део који се калеми на одговарајућу приредну псдлогу; из ње се одгаја ново стабло и крошња, или само крошња (→ калемљене в. лозе).

ПЛЕМСТВО, друштвена класа која повлашћена на основу свог порекла и која као таква често ужива изузетна права у држави и њеној управи. **Племића** добра имала у аустр. праву посебан положај; у нашем праву о њима се не води рачуна; њихова гл. повластица била мајорат (прелази на најстаријег сина) и **сенјорат** (на најстаријег члана породице), тако да их наследник само ужива, а не може отуђити; нису се могла продавати ни за дуг. **П. књије**, одвојене земљишне књ. у које су у Аустр. завођена п. добра; по нашим законима се не воде; али добра која код нас нису пренета у редовне књије водиле се још по затеченим п. к. **П. титуле** у Југославији не постоје, али се странцима не забрањује да употребе своје п. т., правилно у иностранству стечене. **П. фронда** → фронда.

ПЛЕН, све што војска у рату одузме од непријатеља; по ратном праву оправдано залепнити све

што припада непр. војсци и држави; прив. својина се не дира.

ПЛЕН ПУВОВАР (фрц.) → пленипотенција.

ПЛЕНАРНА СЕДНИЦА, пуна седница на којој учествују сви чланови; у парламентима, у скупштинама Друштва народа, на великим међунар. конференцијама; називају се тако за разлику од одборских с. на којима учесници само неки чланови.

ПЛЕНЕР (фрц. plein air), сликарство у слободној природи, као супротност сликању у атељеу; доследно се практикује тек од 2. половине 19. в.; увели га фрц. импресионисти; ст. сликари правили у природи само пртеже и студије, а слике изводили код куће, па им услед тога оне тамне и пуве густих сенки; модерни импресионисти, радећи у природи слику до краја, постигли да даду лаке, прозирне обојене сенке, а слике да им буду необично светле и свеже; у јсл. сликарство п. увели М. Мурат и Грохар.

ПЛЕНИДБА → забрана (узапђење) дужникових ствари за рачун повериоца.

ПЛЕНИПОТЕНЦИЈА (лат.), пленпувар, пуна власт за преговоре, за закључење уговора или др. посла; у међунар. односима, мада се преговарачи називају «пуномоћници», уговор који закључе коначан тек кад га врх. држ. власт потврди.

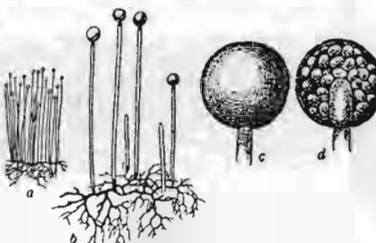
ПЛЕНУМ (лат.), пуна седница свих чланова једног тела. **Универзитетски п.**, веће свих редовних проф. једног унив., надлежно да бира ректора, редовне и ванр. проф., да даје мишљења о свим предметима које му улупи унав. сенат итд. (чл. 11. Зак. о унив.). **ПЛЕНАНАМ** (грч.-лат.), сувешност, употреба непотребних речи које могу изостати не само без штете већ и с коришћу, јер се излагање постаје једле, нпр.: често пута, чак штавише, сагнути се доље, устати горе итд.

ПЛЕПС → плебејад.

ПЛЕС → игре. **Плесна музика** → муз. за игру.

ПЛЕСАН, бућ (Mucor, фам. Mucogaceae), коначаста гљива, ствара

лаучинасту, белу или црну превлаку на хлебу, компоту, печмезу, плодовима и др. орг. материјама (воћу, виновој лози, рибама), нарочито ако се држе на влажном и топлом месту; размно-

жава се бесполним спорама из спорангија; намирнице се мењају, заударују, а укус им блуљав; њихова употреба опасна: такву храну треба уништити (на сл.: а и б гомиле гљивица, с и д спорангија са спорама). **П.** на грожђу, проузрокована двома врстама гљивица (*Botrytis cinerea* и *Penicillium glaucum*); прва ствара **плементу** п.; помоћу ње се на неким квалитетним сортама, ако је повољна јесен, ствара суварак, од којег се добије одлично десертно вино; она не упроташује бобицу већ повећава испаравање воде и концентрацију шећера, а троши азотне, минер. материје и киселину; у неповољним годинама она, заједно с *Penicillium glaucum* ствара на грожђу сиву п., а напада, мада ређе, и остале делове лозе; сузбијање сиве п.: излагати гроздове светлости, бућаве кидати и затварати у земљу; пожурити с бербом. **П. на воћу**, проузрокована гљивом *Stromatium* или *Monilia Morilla* sp., напада на плодове од заметања до потпуног зревања; сузбија се уништавањем плесних плодова, прскањем плодова фунгицидним чорбама.

ПЛЕТАРА, кућа позната још од најстаријих времена код многих евр. и др. народа; у Југосл. нарочито у сливовима Мораве и Вардара; зидови јој од плетера или чатме (испреплетано пруже или чатма олепљена блатом или иловачом); кров обично покривен сламом или ћерамидом. **Плетер**, начин грађење п.: преко усправљено постављених колада или мотака преплиће се пруже, па се после олепљује блатом; нарочито у употреби за грађу споредних зграда, а и кућа у крајевима где више нема довољно правне шуме да би се могле градити брвнаре.

ПЛЕТВАР, превоз (988 м.) п. од Прилепа, између

Козјака и Дрен-Пл. (Вард. Бан.); преко њега води друм Прилеп-Градско; дно превоја састављено од белог мрамора. **ПЛЕТЕРЈЕ**, картузијански ман. у Крањској, који осн. Херман Пељски (1407.); пошто изумрли грофови Пељски (1456.), ман. стало нападло, па га надвојвода Фердинанд I покљонио (1596.) језуитима; после прешао у својину верског Фонда, а откупила га фрц. картузијанци.

ПЛЕТИЉЕ → ткање.

ПЛЕТОРА (грч.), нагомилавање крви и телесних сокова у организму; у ужем смислу: пунокрвност; значи: повећан крвни притисак, напет пулс, енергичан рад срца, притисак у глави и потиљку, лице и слузкококе црвене (зајалуореност); постоји наклоност према изливима крви у мозак (→ апоплексија); при трбушној п. осећај притиска и тежине у трбуху, јетра увећана, затвор.

ПЛЕУРА (грч.) → плућна марамица. **Плеуритис**, запаљење плућне марамице, често после прехладе, обично прати плућне болести; најчешће проузроковач бацил тбк., ређе пнеумококе, стрептококе, клиде грипа и др. бактерија. **Сухи п.**: оболели листови марамице услед таложења фибрина неравни, храпави; значи: пробади, сух кашаљ, повишена тмпт. и плеурално трење, које болесник понекад осећа при дисању. **Ексудативни п.**: између 2 листа оболеле плеуре настаје течност (ексудат) од 500-1000 см³, некад 3-4 л; значи као у сухом п. и грудни кош оболеле стране слабије покретан, код великог ексудата проширен, док плуће потиснуто уз средогрубе, а срце на супротну страну; ово стање изазива затпавање, нарочито при покретима; ексудат обично сам ишчезава после 4-6 недеља; кад је велики и потискује срце или када се не повлачи, треба га пункцијом празнити и заменити ваздухом; у појачању ексудата плућна марамица задебља, а њени листови стварају растанице; грудни кош с оболеле стране ужи и слабије покретан; у неким случајевима ексудат се ствара између 2 плућна режња (интерлобарни п.) или између плућа и средогруба (медиастинални п.). Емпием, гнојава ексудат, изазива најчешће пнеумококама, стрептококама и др. клицама које изазивају гнојење; обично последица плућних обољења (пнеумонија, грипозна бронхо-пнеумонија, плућни апсцеси и др.); значи е. слични ексудативном п., само опште стање теже услед постојећег гнојења; код е. већином потребна операција.

ПЛЕХАНОВ Георгије (1857.-1918.), знаменити рус. политичар, полит. писац и социолог, пореклом племић; 1874. ушао у рус. револуционарни покрет, прво као народњак; 1880.-1917. био у емиграцији; 1883. основао рус. соц.-демократску странку; 1 од гл. теоретичара марксизма и водених личности 2. Интернационале; после разлаза са Лењином (1903.), одвојио се као вођ мењшевника; 1917. вратио се у Рус, и водио борбу с бољшевицима; многа дела преведена на фрц., нем., наш и др. језике; главно дело: **Историја руске друштвене мисли**.

ПЛЕЧНИК Јосип (* 1872.), слов. архитект, проф. унив. у Љубљани; пројектовао многе зграде и споменике у Слов., Вечу, Прагу и др.; црква св. Духа и кућа Чахери у Вечу, ресторација дворца Храдчани у Прагу, Регионарски споменик у Прагу, Технички факултет у Љубљани и др.

ПЛЗЕВ, град (114 000 ст.) у зап. Чешкој; рудници кам. угља и каолина; инд. пива, шпиритуса, порцелана, металургијска (Шкода).

ПЛИВА, л. притока Врбаса, извире из 2 карна врела код пл. Смиљеваце; у Врбас се улива код вароши Јајца преко водопада високог 28 м.

ПЛИВАЊЕ, кретање у води разним покретима; користи јачању плућа, мишића и крвотока; изводи се од давнина и у утакмицама; у ср. в. црква забрањивала п.; 1. пливачко друштво основано 1867. у Лондону; данас постоје у Евр. Пливачка лига и Међунар. пл. савез; од 1896. одржавају се пливачке утакмице и на олимпијади, а од 1926. и за евр. пливачко првенство. **Бочно п.**, тј. лежећи на једној страни једном се руком весла над водом, а другом одоздо. **Пливалиште**, простор на води прописно обележен за пливачке утакмице; за рекорде само у стајаћој води (без струје, плиме и осеке); мора бити озидано у облику правоугаоног базена. **ПЛИВАРИЦА**, кружна мрежа за лов пучицке рибе помоћу светлости; плива на површини мора оокруг; на средини тог круга налази се чамац с фењером; око њега на површини, а и дубље, поиграва риба; рибари журно стежу мрежу одоздо у облику кесе, тако да риба остане у њој.

ПЛИВЕЛИЋ Станко д-р (1888.-1925.) проф. и књижевник, заслужан за развитак електро-инд. у Хрв.; написао више елтх. публикација и израдио хрв. елтх. терминологију.

ПЛИВЕРИЋ Јосип (1847.-1907.), проф. држ. и међунар. права на Загребачком унив.; творац хрв. државноправне науке; трудио се да правно докаже

како је Хрв. била држава у саставу А.-У., а не међ. аутономна област; због тога полемисао с Јеменском, који тврдио противно; био члан Хрв. сабора (1893.-1906.) и сабора у Пешти (1897.-1905.).

ПЛИВИОЗ (фрц.), 5. месец → календара републиканског.

ПЛИВСКА ЈЕЗЕРА, мала језера (Горње и Доње Ј.) на р. Пливи, з. од Јајца (Врб Бан.), одвојена водопадом. Горње Ј., веће (1 км²) и дубље (35 м); по лепоти и живописној околини спадају међу најлепша план. језера.

ПЛИКАВЦИ → бојни отрови.

ПЛИМА И ОСЕКА, наизменично таласасто дизање (плима) и спуштање (осека) водене површине (јез., мора, океана) услед привлачне снаге Месеца и Сунца; по правилу дешава се двапут у току 24 сата и 50'; има отетупања услед месних услова; најјаче за време сизијаје, најслабије за време квадратура; временска разлика између п. луног, одн. новог Месеца и одговарајуће кулминације Месеца и Сунца стална за свако место и зове се **лучко доба**, према којем се може одредити наступање п. и о. за др. дане (узимајући у обзир да по правилу за сваки дан задоцњавају за 50'); услед локалних узрока плимски таласи могу да се крећу у разним правцима, па се може десити да се 2 таласа сукобе и да се на том месту појави мирно море, а око тог места да таласи плиме обилазе у супротним правцима (амфидролија).

ПЛИМАУТ (Plymouth), град (205 000 ст.), ратно и трг. пристаниште на ЈЗ Енгл., на Ламаншу; бродоградња. **Плимаутска кокот**, добивена у Америк; крупна, 3-4 кг, ср. величине, обичне кресле, црвених заушака и подбрадјака, голих жутих ногу; перје пругасто пепељасто, добра носиља, месо укусно; раса увезена и распрострањена у Југосл.

ПЛИН → гас. **Плинско уље** → гасно уље.

ПЛИНИЈЕ 1 Старији (23.-79.), рим. научник, природњак и енциклопедист; заузимао високе чиновничке положаје за владе Нерона и Веспасијана; присуствовао ерупцији Везува (79.) и том приликом погинуо; написао **Природну историју** у 37 књ. 2) **Млађи** (62.-114.), нећак претходног, рим. писац, пријатељ цара Трајана; сачувана његова **Писма**.

ПЛИНТА (грч.), квадратна плоча која образује доњи део стопе стуба. **ПЛИОЦЕН** (грч.), млађи одељак неогена; у току плиоцена Евр. добивала свој данашњи изглед, али у нашим крајевима и већем делу ји. Евр. постојало полуслано море које се постепено ослањивало и најзад издвојило у многобројна слатководна језера; по њима стваране вел. наслага лигнита (Костолод, Крака, Косово итд.); на копну живели мастодони, динотеријуми, риноцероси.

ПЛИСКА, Плиска-Абоба, село у Буг., на жел. прузи Русчук-Варна, чувено по вел. ископинама (утврбења, храмови, палате) из доба првих буг. ханова (7.-8. в.).

ПЛИСКАВИЦА → дупин.

ПЛИСКЕ, пастирице (Motacilla), род птица певачица дуга репа; око вода живи бела п. (M. alba), дуга до 26 см, од чега уски реп 19 см који непрекидно у покрету; храни се воденим инсектима, а кући их и по орању хитро трчећи помоћу сазмерно високих ногу. **Жута п.**, пастирица (M. flava), жућкаста перја, слеће на стоку и вади јој инсекте из лаке.

ПЛИТВИЦА, л. притока Драве, извире са план. Мапеља и улива се близу ушћа Бедне. **ПЛИТВИЧКА ЈЕЗЕРА**, група (15) језераца у Хрв.

Карсту (између Оточца и Бихаћа), ступњевито поређана једно испод другог и повезана водопадима; разлика у висини између највишег и најнижег 134 м: највећа и најдубља Козјак (дубоко 49 м) и Прошанско (10,3 м); из најнижег ј. истиче р. Корана; висинско климатско место (надм. в. 700 м), опоравиште и бел. привлачност за туристе, јер претстављају један од најлепших крајева у Југосл.; најближе жел. ст. Врховине (на прузи Загреб—Госпич) и Бихаћ (на уској прузи). (На сл.: Миланово Јез. с водопадима).

ПЛИШ, тканина која има лице с равним флором (парочите врсте чупе); тка се од двоструке основе или двоструке потке; на 1 од двоструких жица је везан флор који образује лице тканине; осн. жиче потке и основе израђене најчешће од памука или памука и лана, а флор од сјајне вуне (мохер), свиље или мешавине свиље и вуне; по завршеном ткању флор се равно шиша; служи за израду одеће и превлачеће намештаја.

ПЛОВАК 1) мала плутача, употребљена за одржавање мреже на површини воде. 2) део хидроплана у облику потпуно затвореног чампа, који врши улогу точкава на аероплану; клизањем по води омогућује полетање, слетање и кретање.

ПЛОВДИВ, град (119 000 ст.) на р. Марици (Буг.), на прузи Софија-Цариград, по величини и важности други буг. град; гл. трг. и инд. место ј. Бугарске (фабр. шећера, салуна; прерада дувана, ориза; млчниви); осн. у доба Трачана; у ср. в. колонија Дубровчана; сада у њем гл. трговци Јермени и Јевреји.

ПЛОВИДБА → морепловство. Пловни канали → канал.

ПЛОВИКЕ (Anatinae), група птица пловуша, спљоштена кљун и обично са штитићима на писку (→ дивља пловка); већи број врста. Барбарска, индиска, нема п., амер. раса, хубаста, крупна, бронзаста, црна или бела; успешно се укршта; уготјена даје добру јетру, слично гушчијој.

ПЛОВУЋАЦ, стена од стакласте вулканске масе, шупљикава, луна мехурића; састојак лавинних излива; налазица: Липарска Острва и др.; употребљавана се као средство за глачање.

ПЛОД 1) променећи делови биљке који опкољавају семе до његовог сазревања, затим служе расејавању семена или заједно са семеном опадају; услов за његово нормално образовање је код већине биљака опрашњавање (полинидија), оплођење јајне ћелије и образовање ембриона (→ партенокарпија); код ентомофилних биљака образовање п. зависи од присуства погодне врсте инсеката и њихове количине; за анемофилне биљке од особитог значаја метеор. прилике у време полинидије; ако је кишиовито, биљке ће дати мало п.; за многе биљке укрштање услов заметања семена и развића п., који се састоји из 2 дела: семена и плодног омотача (или перикарпа); остали делови п. спадају у акцесорије; п. се могу поделити на 2 велике групе: а) праве, који се јављају код ангиосперма; код њих семе скривено у карпелу (одн. перикарпу), и б) семевне цвасти, које се налазе код гимносперма, чије је семе голо (нема карпела); прави п. се даље деле на: а) прсте и б) сложене, према томе да ли постају из 1 цвета (прости) или из 2 и више (сложени); прсти се затим деле на: а) п. који се отварају (мешак, махуна, чаура) и б) п. који се не отварају већ опадају (орашница, ахенија, бобица, коштуница и др.); сложени п. се јављају као: а) хрипце и б) плодове цвасти; према томе да ли је п. саграђен од једне или више карпела, да ли су, у случају више карпела у цвету, оне слободне или срасле, разликују се монокарпије, апокарпије и синкарпије; п. који се распадају на поједине плодне називају се шизокарпије и мерикарпије; дискокарпије су п. састављени из више монокарпија повезаних акцесоријима. 2) у праву: ствар која произлази од друге (главне); могу бити: природни (воће) и грађ. (кирија од куће); на природним п. својина се стиче одвајањем, а на грађ. доспелосту; п. на граници су онога над којим је земљиште; ако падну у суседно земљиште припадају где су пали; п. животиња припада власнику животиње. **Необрани п.** (који није одвојен од гл. ствари) припада ономе чија је гл. ствар. **Плодник**, **плодница** → туцак. **Плодове пипе** → жици. **Плодоред**, ред којим пољопр. усеви долазе један за другим на истом земљишту, на истој њиви из год. у годину; може бити двогодишњи (наизменично пшеница и кукуруз), који штетан за пољопр. и који треба избегавати, и много бољи трогодишњи, кад пшеница и кукуруз долазе сваке 3 год., а између њих се најчешће сеје нека пићна биљка (озима грахорица, озими грашак, викарнат-

ска детелина и др.); најбољи **четверогодишњи** или **норфолшки**; петогодишњи, шестогодишњи итд. не могу се применити у нашем малом гледишту.

ПЛОЈЕШТИ, град (77 000 ст.) на раскрсници важних путева с. од Букурешта (Рум.); у близини извори нафте; у граду рафинерија и трг. вуном.

ПЛОМБИРАЊЕ ЗУБА, надокнађавање дефекта у зубима, насталог услед квара; трули дентин се отстранује екскаватором или бургијом; ако је остатност велика, стави се за 24-48 сати карболна киселина с провизорном пломбом или се ради одмах у локалној или регионалној анестезији са новоканом; не сме остати ни трага трулог ткива; шупљина мора бити свуда глатка, зидови по могућству паралелни, глатки (финирани), углови заокружени; при дну зарези за ретенцију пломбе; пре п. шупљина мора бити апсолутно суха (изолација пломбираног з. са → кофердамом, ваљцима од памука или целулозе); привремене пломбе: флечер-гутаперка, провизор, провидент итд. (стављају се у з. који нису сигурни; у случају реакције лако се ваде); трајне пломбе: фосфатцементи, силикатцементи, амалгами, ливене пломбе (Inlay) од злата или др. метала, порцеланске и златне купане пломбе; ливене и порцеланске п. учвршћују се помоћу цемента, а с осталим се шупљина директно испуњава; за купање златне пломбе узима се обично кохезивно злато у пелотама; најтрајније п. металне и порцеланске.

ПЛОМИН (ит. Giapona), истарски градни на Велим Вратима; 1921. г. 4 259 ст., од којих 2 917 Хрв.

ПЛОСКА → чутура.

ПЛОТИН (203.-289.), грч. филозоф; сматра се за оснивача новоплатонизма; централни појам његове флз. божанство; бог по његовом мишљењу бесформно, непроменљиво, бесконачно, апсолутно прабитије, јединство које стоји изнад свих супротности и пре свега мишљења и бића; све ствари потичу из бога и то не његовом деобом већ еманацијом, зрачењем из њега, као што из сунца излазе зраци а сунце остаје цело; по њему најпре је постао дух (нус) који у себе садржи свест и њене предмете: идеје и материје, из духа настаје душа која је посредник између духа и материје, а напоследку материја, мрачан празан простор, извор зла; да се човек сједини с богом треба да се ослободи спољног света помоћу аскезе.

ПЛОТНИКОВ Иван д-р (* 1878.), проф. унив. у Загребу, особит стручњак за фотохемију (поставио осн. законе фотохемије, изградио фотохеми. експер. технику); дела на рус., нем. и др. јез. (**Уџбеник опште фотохемије**, **Основе фотохемије** и др.).

ПЛОТУН (ит.-фрп.), врста палбе код које више оруђа истовремено врше опалење; за време мира ова се палба врши при свечаностима и погребима, а за време рата ради повраћања ватрене дисциплине, за гађање нарочито важних пиљева и изналажење отстојања; може се вршити из свих врста оруђа (оружја).

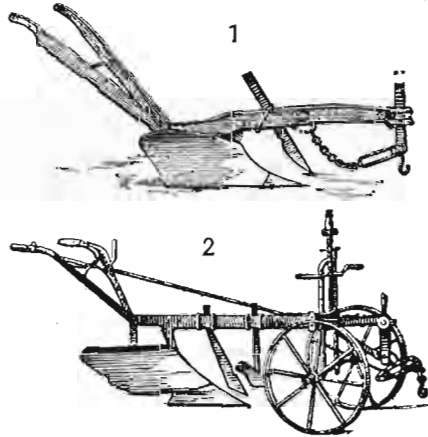
ПЛОЧА, заравњен план. врх (→ табла).

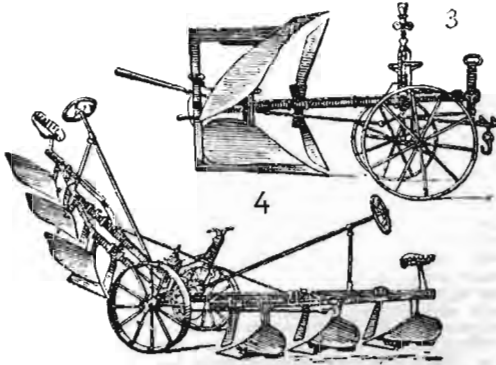
ПЛОУЋА, понорница у ср. делу → Ливањског Поља; понире испод Кланца у 4 понора, од којих највећи (Велики понор) образује вртачу.

ПЛОШЊАК → свитак.

ПЛУВИЈАЛАН (лат.), кишни. Плувијале, одећа кат. свештеника слична огртачу. **Плувиограф** → омброграф. **Плувиометар** → кшпомер.

ПЛУГ 1) справа за орање земљишта, у употреби само код народа с вишом земљр., развио се из кукасте грање; гл. делови: раоник, који отсеца бразду

у хориз., пртало (нож), које је отсеца у верт. правцу, и даска која преврће бразду; споредни: спољна даска, козлац, гредељ, ручица, пета и плаз; може још имати колечке (са 1, 2 или више точкова), ради веће стабилности, лакшег управљања и регулисања дубине и ширине бразде; **Једнобраздан п.**, који вуче стока, сече једну бразду; може бити једностранни превртач (преврће бразду на једну, обично д. страну) и обртач (преврће бразду на обе стране), који се обично употребљава на стрму земљишту; **вишебраздан**, покретан моторном снагом, одједанпут 2 или више бразда; према употреби, може бити универзалан и специјалан (за воћњаке, винограде, шумски п. итд.). **Виноградарски п.** за дубљу обраду винограда треба да има плужно тело померено од гредеља да би се могло орати што ближе чокогу; најпрактичнији могу се изменом појединих делова преудесити за прашач, скарификатор итд. **Плужна земљорадња** → земљорадња.

ПЛУМУЛА (лат.) → ембрионално развиће.
ПЛУРАЛ (лат. pluralis) → множина. **Pluralis majestatis** или **majestaticus**, множина величанства, тј. кад једно лице (нпр. владар) о себи говори у мн.: **Ми**; супр. р. **modestiae**, множина скромности, нпр. **ми неког писца**. **Pluralia tantum**, у грам. именце које имају само мн., нпр. **наше**, **груди**, **гусле**, **гаће** и др. **Плурализам**, метафиз. учење које тврди да постоје више елементарна бића и према томе више осн. принципа објашњења ствари и појава у свету. **Плурално право гласа**, кад 1 бирач (квалификовани грађанин) има при истом избору више од 1 гласа; систем п. п. г. био примењен у предрадној Белгији. ожењени, старији од 35 г., који су имали живе законите деце, имали још 1 глас; власници непокретности од најмање 2 000 д. лица с унив. дипломом имала још 2 гласа; ако би 1 лице имало сва та 3 услова ипак могло имати највише 3 гласа; п. п. г. данас напуштено у изборима нар. посл.
ПЛУС (лат.), мат. знак (+) за сабирање, предзнак позит. бројева.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКТ (лат.) → давно прошло време.
ПЛУТА, плуто (→ перидерм), кора хрasta плутњана

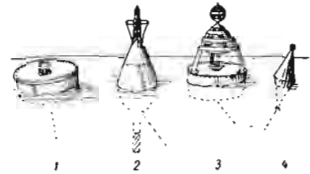

молеума итд. (На сл.: скидање коре с хрasta плутњана)

(**Quercus suber**) који расте у земљама око Сред. М.: с. АФр., Порт., Шп., ј. Фрц., Балеари, Корзика, Сардинија, Сицилија, Ит. и Грч.; тхн. особине: еластичност, мала специф. тежина, способност за обрађивање, слаб спроводник топлоте; употреба многострука, нарочито: за **запушаче** и **изолацију**, у **бродарству**, **фундирању мотора** и **машина**, **израда материјала за спасавање**, **ли-**

кн). **Плутача**, пловна гвоздена конструкција разног облика за привезивање бродова, за означавање пловног пута или подводног гребена. **Привезана п.**, облика ваљка, чврсто усидрена са 2-3 сидра о дно. **Светлена п.**, обично уска и висока, да би се што мање ваљала; на валовима се диже и спушта; унутрашњост служи као спремиште гаса за осветљење; могу да имају и пишталку, која на валовима пишти, па у магли служи и за оријентацију.

П. са звоном, пљосната облика да се што више ваљају и звоне. Означе п. означавају пљиваке, гребене или потонуле бродове и носе гвоздену пирамиду да се виде из даљине. (На сл.: 1 привезна п., 2 п. са светлом, 3. п. са звоном, 4 пловак).

ПЛУТАРХ (око 46.-120.), грч. писац, моралист и историчар; путовао по Ег., Аз. и Ит.; заузимао високе чиновничке положаје за владе цара Трајана (био и архонт у Атини); писао биографије чувених Грка и Римљана, и чланке флз. садржине.

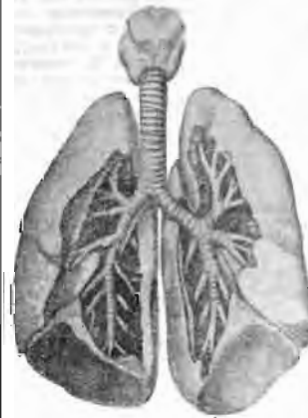
ПЛУТЕЈ (pluteus), ларвени облик у развићу многих бодљокожаца (мор. жежева и змијача); одликује се дугим, штапичастим наставцима и трепљама којима плива.

ПЛУТОКРАТИЈА (грч.), владавина богатих помоћу новца и капитала.

ПЛУТОН 1) рим. бог доњег света (→ Хад), син Сатурна и Реје, брат Јупитера и Нептуна; отео Персефону или Прозерпину; Римљани га сматрали за веома правичног. 2) (PL) вел. планета, 9. по реду даљина од Сунца (око 39,5 пута даља од Земље); пронађена 1930.; досада још непотпуно испитана; своју путању описује за 249 год. **Плутонизам**, старо учење да су све стене магматског порекла (→ непутизам).

ПЛУТОС, грч. бог богатства, претстављан као дете или као слеп старац.

ПЛУЋА, 1) паран ксасте орган за → дисање код сухоземних кичмењака; постаје из прева; мекани, сунђераст и еластични органи у којима се гранају многобројни огранци душничких цевки, и који се састоје из безброј плућних каналаћа латичкалик плућним мехурићима; у зидовима мехурићафина мрежа крвних капилара. 2) органи за дисање код наукова, постали из кожных уврата, састоје се из вел. броја листоликних плоча поређаних као листови у књици; између њих простор испуњен ваздухом. 3) код човека д. крило п. има 3 режња и веће је од л., које има 2 режња; боја п. ткива код дече ружичаста, код одраслих сива; површина свих алвеола у оба крила износи око 80-100 м² (стварна површина са којом п. дишу); алвеоле грађене од еластичног ткива, унутрашњост обложена слојем ћелија (епителијум); плућно ткиво необично богато крвним и лимфним судовима; спољна површина п. обавијена и интимно срасла са плућницом (→ дисање). **Гагрена п.** → гангрена. **Запаљење п.** → пнеумонија, бронхо - пнеумонија. **Проширење п.** → емпизем. **Плућни едем**, јавља се услед пре-

комерног натапања п. ткива крвном течношћу; узроци: застој у п. крвотоку услед обољења п. капилара или слабости срца, такође и код тровања извесним гасовима (→ бојни отрови, фосген); знаци: отежано дисање, бледило или помодрелост коже, пенаст крвав испљувак; лечење: пуштање крви, ојачати рад срца. **П.** (витални) **капацитет**, количина ваздуха коју плућа садрже, одн. која може, после најдубљег удисања, да буде најјачим издисањем избачена из плућа; одређује се нпр. мерењем у см разлике објам грудног коша у најдубљем удисању и после најјачег издисања. **П. куга** → куга. **П. марица** (pleura), облаже потпуно плућа, с којима чврсто срасла (**плућница**), и део грудног коша према плућима (**поребрица**); ове 2 м. прелазе једна

у др. код п. корена, те уствари чине 1 једину м. за сваку страну грудне дупље; између плућнице и поребрице постоји плеурална шупљина; п. м. глатке, тако да треће приликом → дисања сведено на минимум; запаљење п. м. → плеуритис. П. рак → рак. П. туберкулоза → туберкулоза.

ПЛУВАШИ (Pulmonata), група жујева која наместо шкрга имају врсту плућних органа, претстављених мрежом крвних судова на зиду влаштани дупље; живе на суку и у слатким водама; извесне грабљеве врсте под земљом; претставник: **виноградски пуж**.

ПЛУЋЊАК, велигданче (Pulmonaria officinalis, фам. Boraginaceae), честа биљка ливада, рудина и шума; косог ризома, зељаста стабла, седећих листова обрамљених крајним длакама; по цветању избијају пегави листови с дршкама; цваст коврчица црвене цветне крунице, која после поплави.

ПЉАЧКА (тур.-алб.), код многих примјат. племена долази се до потребних намирница или до допуне домаће екон. опимањем од суседних племена или пљачкањем трг. каравана; нарочито развијена код сточарских племена (нпр. Бедуини); доскора омиљено занимљиво сев.-арб. и срп. динарских племена. **ПЉЕВЉЕ**, варош и среско место (6189 ст.) у Пљевљском Пољу, поред р. Теотине (Зет. Бан.); најстарији помен у 15. в.; Турци га звали Тасливе; извози стоку, вуну и коже; гмн.; у близини прав. маг. св. Троица.

ПЉЕНОР (Uginator arcticus), врста птица гњураца сев. крајева; храни се рибом, одличан пливач и гњурац (→ гњурац).

ПЉЕШИЊИЦА, плап. (1649 м), на л. обали Уне, з. од Бихаћа (граница Сав. и Врб. Бан.).

ПЉЕШИЊИЦА 1 плап. (730 м), јз. од Самобора (Сав. Бан.), омиљено излетиште Загребчана и место зимског спорта.

ПЉОСНАТИЦЕ (Pleuonectidae), породица морских риба, бочно јако сипљостена тела, очни асиметрично положени на 1 страни тела; супротном, светлијом страном налажу на песковиту подлогу; пливају тромо таласавим покретима; обично укупане у несак; месо веома укусно; познате врсте: → **вперак** (Pleuonectes), → **лист** (Solea), **облиш или румбац** (Rhombus).

ПЉОШТИМЧИНИ КОВИТ, у аеронаутици: акробација слична → ковити, од којег се разликује у том што се аероплан приближује земљи и сталпо окреће у скоро хориз. положају; једна од најопаснијих.

ПЉУВАЊЕ, избацивање лучевине из уста и органа за дисање, зараженим избацују и заразне кличке; забрањено из хиг. разлога по поду, улицама и јавним местима, јер се испљивак на ваздуху суши и интени, а ветар га разноси; у собној прашињи кличке дуже живе, нарочито тбк. П. крви → хемоптизија, хематемозис. Пљуваонице, судови за прикупљање испљивка; треба да се добро затварају, лако отварају и да садрже дезинфекциону течност (крезолну воду, црни карбол, креч итд.); туберкулози имају целне п., које треба сваког дана дезинфиковати, најбоље кувањем. **Пљувачка**, секрет пљувачних жлезда, сок који при савривању хране у устима врши мех. (напапа чврсту храну), физ. (раствара растворљиве чврсте делове хране) и хем. улогу (својим ферментом претвара скроб у шећер). Пљувачне жлезде, 3 пара: заушне (glandula parotis), подвилничке (g. submaxillaris), и подјезичне (g. sublingualis); највећа заушна ж. налази се испод ушне шкољке и у виду потковице обухвата горњи крак доње вилице: њен изводни канал пролази попречно кроз образ и завршава се у устима према 4. горњем кутњаку (→ заушњаци); друге 2 ж. имају по 1 изводни канал, а заједнички се завршавају у устима испод предњег, слободног дела језика.

ПЉУСАК, нагли излив кишних капљица из обла-

Пљускови код секундарних хладних фронтова

ка; настаје при нагом упаду хладног ваздуха у предео где је јако загрејан и влажан ваздух, обично после кише, када сунце греје мокру земљу; увек прате хладни фронт покретног циклона и секундарне хладне фронтове.

ПЉУСКА, свежа риба привезана за узлицу на коју се лови хоботнице, сипе и лигње.

ПЉУСКАВИЦЕ → богњиње овчје.

Р. М. 1) скр. за Pontifex Maximus. 2) piae mortis, благе успомене, покојне. 3) post meridiem, после подне. 4) post mortem, после смрти. 5) pro memoria, за успомену. 6) pro mille, на хиљаду, од хиљаде (‰). 7) propria manu, својом руком.

ПНЕУМА (грч.), дах, дух, животна снага; св. дух. Пнеуматологија, учење о духовима.

ПНЕУМАТИК, ваздухом испуњеним обручи од гуме којима се облажу точкови (гумени точкови.) подвозних средстава, нпр. аутомобила итд. **Пнеуматичне кости**: код птица, садрже у себи шупљине испуњене ваздухом, услед чега су лаке; код добрих летача готово су све кости п. П. пошта, преносење писама и телеграма кроз цеви помоћу ваздушног притиска; употребљава се између разних пошта у вел. градовима и по већим зградама ради убрзања преноса; пресек цеви најчешће кружан код мањих инсталација правоугаон; поштилке се у првом случају стављају у нарочито сарађене касете (патроне), тачно димензиоане према унутрашњем пречнику цеви тако да се под притиском ваздуха лако крећу; у другом случају писма или телеграма испуњају се на нарочитим картонама, који се стављају директно у цев.

ПНЕУМАТОФОРЕ (грч.), метаморфозирани корени извесних барских биљака нарочито мангрове вегетације; сарађене су из → аеренхима и служе за довођење ксеоника органима смештеним у муљу; негативно геотропски имају нарочите отворе на површину.

ПНЕУМОКОК (грч.), диплокок са капсулом, проузроковач запаљења плућа; налази се у запаљењу мжданих опни, плућне и трбушне марице итд.

ПНЕУМОКОНИОЗИС, плућно обољење настало таложењем удисане прашине угља (антракозис, гаравац), дувана (табакозис), гвожђа (сидерозис).

ПНЕУМОНИЈА, запаљење плућа, инфективна болест изазвана пнеумококама; захвата 1 или више режања (лобуса, отуд лобална п.); плућне алвеоле оболелог дела испуњаје згрушана крв са много фибрина (фиброзна или крузноста п.), плуће безваздушно и личи на ткиво јетре; у казеозној п., изазваној бацилом тбк., већи део плућа претворен у жуту сирасту масу која се размекшава; знаци: почетак нагао, језа, дрхтавина, тмшт. се нагло диже на 39°-40° и остаје висока до краја болести, пуле убрзан, лице зајанурено, пробади услед надражаја марице, кашаљ, дисање убрзано и отежано; испљивак карактеристично жилав, лепљив, боје дигле или рђе, у њему многобројне кличке; код младих, снажнијих особа болест се обично завршава нагло, кризом која најчешће настапа 7.-9. дана; претходи јој тешко опште стање; затим тмшт. нагло пада уз јако знојење, на одмах наступа побољшање; плућне промене постоје још неко време после кризе и субјективно доброг осећања болесника; понекад завршетак болести није тако нагао, тмшт. пада постепено за 2-3 дана; код мале десе п. некад праћена конвулзијама, код алкохоличара јаким узмирењем (делријум тременс), а код старијих и слабијих често пролази без изразитих симптома, скоро без тмшт., тако да болесници често носе болест на ногама; за време болести нарочито трпи срце услед промена у плућима, високе тмшт. и токсина; отрови пнеумокока делују и на периферне крвне судове који се шире; услед тога пада крвни притисак, а то још отежава срчани рад; стога п. нарочито опасна за старије и срчано болесне; могуће компликације у току п.: запаљења плућне, срчане марице, мждане опне, плућни апсцеси и др.; лечење се углавном састоји у одржавању срца. П. говеда (pleuropneumonia contagiosa bovum), опасна заразна болест проузрокована невидљивим узročником; знаци: висока тмшт., поремећај дисања, кашаљ кратак; сузбијање: цешљене угроженјих грла, клање болесних и сумњивих; обавезна пријава.

ПНЕУМОТОРАК (грч.), присуство ваздуха или гаса у грудној дупљи; настаје надирањем ваздуха кроз повреду на грудном кошу, или провалом плућне каверне и пролазом плућног ваздуха у грудну дупљу, или код гнојавих запаљења у грудној дупљи где се из гноја развијају гасови који потискују плућа и стварају п. Терапеутски, вештачки п., начин → коласотерапије; удувавањем гаса (ваздуха) у мариичну кесу, тј. између грудног коша и плућног крила, постизава се колапс тог крила; повременим обнављањем удувавања то се стање одржава 1-2 год. и дуже, све док не ишчезну знаци болести; по оубаствљању удувања ваздух се упија, плућно крило се опет рашири и учествује у дисању; примена овог метода умесна и могућа само у извесним облицима плућне тбк., пре свега када обољене углавном ограничено на једно крило; изузетно се примењује на оба крила.

ПНИКС, брдо у Атини на којем се скупљала нар. скупштина.

ПНУЋА, средњевековна жупа у Ј. Србији, у дну Новопазарског Поља; помиње се први пут 1220.; у њеном средњем делу, на Дежеви, био средњев. краљ. замак и престоница краља Милутина, Дежево, у којем овај примио власт од брата Драгутина.

ПО 1) р. у сев. Ит., извире у Алпина (Монте Визо), улива се у Јадр. М. с делтом; најдужа р. у Ит. (680 км), пловна до Торина. 2) (Рау), варош (38 000 ст.) на истојменом р. у Фрц., у винородном крају на подножју Пиренеја; због повољне климе, позната ваздушна бања.

Ро, знак за хем. елемент полонијум.

ПО Едгар (Рос, 1809.-1849.), сев.-амер. приповедача и теоретичар књиж. одличан стилст; песме му пуне меланхоличних описа; у приповеткама, које обилују фантастичним и језивим приказима, расправљао питања морала и воље, и као теоретичар ум. настао се као претеча символизма; гл. дела: песме *Јелени*, *Гаврап*, *Дом утвара*, *приповетке Маска Црвене смрти*, *Црна мачка*, *Пад куће Ушера*, *Лигеја*.

ПОАТУ (Poitou), ст. фрц. област коју Шарл V присајединио Фрц. (1369.).

Поатвенски магарцац, пореклом из Фрц., најбоља раса

м.; искоришћује се за производњу вел. мази; крупан, дуге затвореномрке или прве длаке, сив око уста, очију и по трбуху.

ПОБАЧАЈ (abortus), прекид трудноће пре 28 недеље; узроци: обољење зачетка или неправилан развој плода; обољење полних органа или целог организма мајке; разне случајне или намерне повреде (нпр. надражавање хем. или термалним средством); свако и слабо крварење код трудне жене јавља да прети опасност од п.: кад се јави стезање материце и бол у крстима с јаким крварењем, треба сумњати на почетни п.; у првих 6 недеља п. може проћи незапажено као јача менструација.

Вештачки п., обично васиљан и изазван од нестручних лица; може бити изазван и из мед. разлога (по конвенционарном споразуму) да се спасе живот или отклони неизбежна опасност по здравље мајке; ретко се завршава одједном; крварење обично траје по који дан, док цело зачетак изиђе из материце. **Потпуни п.**, кад изиђе цео зачетак из материце. **Непотпуни п.**, ако се истисне само плод, а у материци заостану овојци и постелица; у овом случају крварење се продужује услед недовољног стезања материце, а заостали делови, нарочито код криминалног п. где озлеђена материца, инфицирају се и изазивају → бабину грозницу; судбина жене после крим. непотпуног п. веома тешка, јер он изазива честа дуготрајна обољења материце и околних и стерилизацију; код тешке баб. грознице може да наступи смрт; кривични зак. кажњава трудну жену која учини да побаци свој плод или другом допусту да то учини; извршилац п. кажњава се затвором; не кажњава се (§ 173. к. з.) лекар који трудној жени уз претходну пријаву класти, а на осн. лекарског комисијског мишљења, изазове п. правилно да би јој спасао живот у случају да се то не може отклонити на који други начин. **Заразни п.** код животиње, обољење кобиле, краве, свиње и овце; проузроковач *Bact. ragaturhi* код кобила, свиња и оваца, Бангов бацил код говеда и свиња; зараза се врши у стајама и чопорима загађеним материјалом од п. или порођаја; спречавање: дезинфекција и цељење.

ПОБИЈАЊЕ, средство којим се пуноважан правни посао ставља ван снаге према лицу које га побија; предвиђено у корист поверилаца против послова њихових дужника, теретних послова само ако је др. страна знала или могла знати да тај посао иде на штету поверилаца; може бити и п. посла који је каквог повериоца ставио у бољи положај од других; п. се може вршити у стечају и поступку за принудно поравнање; п. поклона може бити ако су учињени за последњих 10 год.

ПОБИЈЕНИК, план. (1881 м) између Пријепоља и Прибоја (Зет. Бан.).

ПОБЈАНИЦЕ, варош (45 000 ст.) у Пољ. око које се водиле вел. борбе у светском рату; инд. ткст.

ПОБОЖНОСТ, осећање које потиче из вере у постојање бога и уверења у зависност од њега.

ПОБОРИ, мало срп. племе у Босни, до 17. в. у саставу Ц. Горе, веома сродно с Црногорцима.

ПОБРАВИЧАРИ, стан. нижих динарских области који прешли на земљр. и имају помало стоке; вихову стоку изгоне на планине, по нарочито

погодби, планинштари, прави сточари.

ПОБРАТИМСТВО 1) нарочита уставна у срп. праву; као сродство равна се са крвним сродством, а ствара се свечаним уговором, једнаким с усвојењем. 2) репрезентативно удружење акад. омладине у Београду, осн. на Бел. школи 1867.; спечетка више књижевно, а после постало израз велике полит. оријентисаних ђака; у последње време не постоји. 3) назив трезвењачких соколских сеоских чета у предатној Б. и Х.; прво п. осн. у Фочи 1893., затим у Бос. Крајини. 4) п. и поестримство, облик вештачког сродства, некад веома у обичају код Јж. Сл. и Арбанаса; 2 младића или 2 девојке зареку се свечано да ће једно са другим бити као рођени брат, одај. сестра; ређе склањање таквог сродства између лица разног пола (побратим и посестрима); од обичаја приликом склањања п. главно пиће помешане крви нових п.

ПОБУДА 1) (мотив) код правних послова у начелу нема дејства; изузетно п. се узима у обзир ако је изазивање лакше п. било средство за превару; у том случају посао рушљив; заблуда у п. нема никаквог утицаја на правни посао. 2) (екстазија), страна, оточна, редна или сложена → динамомашине. П. ауторска за ауторско право нема никаквог значаја у погледу на оригиналност дела; књиж. дело или ум. дело не сме се копирати, али аутор сме искористити побуду коју му је дао други. **Побудна машина** → екситаторка.

ПОБУНА БОЖИЋИНА НА ЦЕТИЊУ → божична побуна.

ПОВАРДАРЈЕ, област у сливу р. Вардара.

ПОВЕЉЕ, свечана акта владалаца којим они дарују нека права и повластице појединим правним или физичким лицима; веома значајан извор за проучавање ст. срп. историје и права; према дестинацијима разликује се п. у корист ман., у корист властеле и у корист градова и села; највише сачувано ман. п. (око 220), међу којима се нарочито истичу жичка из 1220., скопска краља Милутина (1300.), п. манастиру св. Стевана Бањског (1314.), грачаничка (1319.) и 2 дечанске (1330. и 1335.); властеоских п. сачувано мало, и то махом из Босне; у облику п. писани и трг. уговори са прим. градовима; Дубровник их сачувао око 60.

ПОВЕРЕЊЕ, душевно расположење које потиче из уверења о нечијем моралном, соц. и екод. поштењу и томе сходно поступање према њему. П. јавно. (*fides publica*), овлашћење за састављање јавних исправа; исправе које саставља лице п. ј. имају снагу јавних исправа само док се то лице креће у границама датог м. п. ј. и док констатује чињенице које оно лично видело или чуло; али и те чињенице могу се побјигати противним доказима уколико то зак. није ограничио. **Злоупотреба п.**, кад пуномоћник чини доловну радњу (→ долусп) којом наноси штету свом властодавцу; он је дужан да накнади ту штету проишплу из з. п. (аквиљански → деликт), а радње учињене ипак везују властодавца према з. п. лицима која нису могла претпоставити з. п. (нпр. остаје на снази продаја коју извршио пуномоћник на штету и противно налогу властодавца).

ПОВЕРИЈАЦ, власнак тражбине по којој му друго лице дугује извесну → обавезу; за случај неиспуњења обавеза п. може имати обезбеђење (→ залог, хипотека), а зак. му пружа средство за наплату тражбине кад дужник не испуни обавезу (→ извршни поступак); кад дужник више дугује (→ што има, примењује се → стечај. **Поверилачки саазив**, у наследном праву; неспорни судија пре расправе позива повериоце покојникове да пријаве своја потраживања ради наплате или обезбеде наслеђених добара.

ПОВЕТАРАЦ, слаб ветар у ведре дане, услед једнаког загревања појединих малих предела.

ПОВЕЧЕРЈЕ 1) у прав. пркви служба после вечерње или место ње; велико п. се врши уз ускршњи пост, уочи Божића и Богојављења, мало у обичне дане ускршњег поста. 2) у војсци трубни знак, после којег се у касарни гаси осветљење и војници предају одмор.

ПОВИЈА (glabella), доњи део чела између очију; често наглашене у виду испупчења.

ПОВЛАТА, у нормалном низу слојева онај који лежи изнад одређеног слоја; код непоремећених слојева п. увек млађа од → подине.

ПОВЛАЧНА МРЕЖА, повлачи се лабом на весла, једрилицом или моторним бродом по дну мора.

ПОВЛАШЋЕЊЕ највеће, одредба трг. уговора којим се уговорне стране обавезују да ће у одређеним материјама, нарочито у области парина, признати 1 другој сва права и повластице које одобре ма којој 3. земљи; може бити ограничено, кад обавеза једнаког поступања важи само за извесне из-

речно побројане производе; условно, кад се повластице даје трећим земљама могу добити само уз одговарајућу накнаду, и неограничено и безусловно, кад обавеза једнаког поступања важи за све производе и без икаквих услова; ограничено н. п. налази се у уговорима 18. в., као и у неким трг. уговорима после свет. рата, нарочито у уговорима Фрц. од 1920-1927.; условно н. п. 1. пут закључено уговором између САД и Фрц. 1778., на затим постало опште усвојена клаузула у трг. уговорима до 1860.; САД практиковале у. н. п. до 1923., кад су у уговору с Нем. прихватиле безусловно н. п.; између евр. држава безуслов. и неогр. н. п. усвојено после Кообденовог уговора 1860.; безусловно и неограничено н. п. доводи до изједначава правних услова међунар. трг. конкуренције; према томе, супротставља се преференцијалним уговорима.

ПОВЛЕН, план. (1346 м) у Србији, јз. од Ваљева (Дрин, Бан.).

ПОВОДНИК, уже или кашч, прикачен на оглави или улар, за вођење животиње.

ПОВРАЗ → туња.

ПОВРАТ, кад извесно лице буде осуђено за неко кривично дело, па после извесног времена поново изврши исто или сл. крив. дело; кажњава се строжије. **Повратни ветрови**, висински в. изнад умереног појаса, постају од уздигнутог тропског ваздуха, кад се сусретне с поларним на појасу око 60° геогр. ширине; њихов превлађујући правац СЗ-ЈИ на с., а ЈЗ-СИ на ј. полулопти. **П. глаголи** → глаголи. **П. процини** → рекуренс. **П. мане**, болести и мане, због којих се у трг. са стоком може раскинути купопродајни уговор; у многим земљама законом су предвиђене ове м. као и рокови у којим се може раскинути куповина; у Југосл. овакав закон не постоји, већ важе различити прописи из предатног времена на појединим територијама; угл. као п. м. се сматрају: заразне болести, силна, месечно слепао, ђудљивост, јасна слепоћа, жура. **П. меница**, трансирана м. по виђењу коју, у циљу наглате меничног потраживања, вуче имаоца регрсног права на које од лица њему одговорних (§ 51. Мен. закона). **П. рецепис**, да би пошиљалац добио потврду о исправној испоруци пошиљке, може тражити да се пошиљка отпрати са п. р. на којем ће сам прималац потврдити пријем; на п. р. могу се предати: препоручене пошиљке с откупнимом и без ње, писма с вредношћу (вредносна писма) и пакети. **П. роба**, која се у иностранство шаље привремено (нпр. на изложбу), и која се враћа натраг; при повраћају п. р. неће плаћати царину (ако су испуњени одређени услови). **П. сила закона**, по праву не постоји; закони важе од дана ступања на снагу и само за случајеве који се убудуће буду десили. **П. царине** → царине.

ПОВРАТИЧ → вратич.

ПОВРАТНИЦА 1) рекуренс. 2) → повратни рецепис. **ПОВРАТНИЦИ**, упоредници на 23°45' сев. (повратник рака) и ј. (п. Јарца) од полутара; на њима Сунце при свом привидном кретању достиже највећу, одн. најмању висину изнад хоризонта.

ПОВРАЋАЈ, давање натраг, враћање. **П. недугованога**, ко у заблуди плати оно што није дужан, овлаштен је да то тражи натраг, сем ако је постојала природна обавеза. **П. права** изгубљених кривичном пресудом може да тражи осуђени лично или његови рођаци; пошто се изведу сви потребни извештаји, ствар ће се по предлогу држ. тужиоца послати суду на понован претрес, који се држи у тајности; против решења суда има се право жалбе Касац. суду; п. п. може се тражити у року од 3 год. пошто је казна издржана, застарела или опрштена. **П. ствари**: сопственик има право тужбом (rei vindicatio) тражити п. с. од свакога код кога је ствар; ако се она нађе код савесног држаоца, он враћа само ствар, онакву каква је у време тужбе; ако је ствар код несавесног држаоца, он враћа ствар, плодове, и плаћа накнаду што сопственик ствар није уживао.

ПОВРАЋАЊЕ (vomitus), радна обрнута гутања, тј. изабљивање хране (садржаја) из желуца кроз једнак и уста напоље; знак многих болесних стања. **П. код дојенчади**, израз прехлађености, прехранености, нервозе, навике, сужења пилоруса, поремећаја исхране, разних инфекција; ако д. напредује нормално (узима доста хране и ма столицу), чак и обилна п. нису озбиљна; п. при недовољном уживању хране (мајка нема млека) захтева прихрањавање; многа и дуга п. без столице, а уз довољно храњење, указују озбиљно стање; код сваке ангине, запаљена ждрела, мождање марамице, шарлаха, дизентерије, деца прво повраћају што орзо претане (весник болести); у грипу нарочито често, дуго; п. доводи до сушења ткива и од здравог детета ствара тешког болесника; код старије д. и

мале деце п. некад продужено, хронично, услед 1) другој сва праба и повластице, које одобре ма којој 3. земљи; може бити: **ограничено**, кад обавеза једнаког поступања важи само за извесне изрично побројане производе; **условно**, кад се повластице неоподобљивости; **лењене**: мали чести оборци минер. воде (Брџци, Карсбад, Виши), храна без масти. **П. крви** → хематемезис.

ПОВРТАРСТВО, баштованство, градинарство, најсавршенији облик земљ.р.; најбоље обрађује земљу и извучи од ње највећи принос; појачава принос наводњавањем и употребом ветшког ђубрива и привр. отпадака; у Евр. примењено у Ломбардској Низини, Шп. (хуерте) и у околини вел. градова, а најразвијеније у Кини и Јапану.

ПОВРЂЕ, биљке за људску исхрану које се гаје по вртовима; **зелено п.** мало хранљиво, јер садржи највише воде (нпр. спанаћ око 93%); **неко сухо п.** (пасуљ, грашак и др.) богато беланчевинама (око 20%, као и месо); **кртоласто п.** садржи највише угљених хидрата; сва п. садрже доста витамина, мало масти, али и доста целулозе; то умањује њихову сварљивост и хранљивост, али повећава вредну перисталтику; п. се употребљава као искуљивача храна код биљних дијета (→ вегетаријанства или код болести гихта, гојазности и др.). У Југосл. се п. гаји по целој држави, а највише у околини већих вароши, где се земљиште ђубри и наводњава; служи поглавито домаћој потрошњи; рано п., због топлије климе, даје југ државе **ПОВРШИНА** 1) спољашна граница тела; као се поклапа са саставом своје подлоге, назива се структурном, а ако сече геол. грађу подлоге, онда је ерозивна; последња може бити флувијална (речна) и абразиона или прибрежна (морска или јез.). 2) област јз. од Требиња (Зет. Бан.); клима блага; успевају винова лоза, смоква, бадем, шипак (нар) и најбољи херп. дуван; развијено и сточарство; стан. прав. и кат. Јез.

ПОВРШИНА 1) спољашна граница тела; као геом. творевина крива п. се предизно дефинише као геом. место тачака чије 3 координате везане једном једначином; п. је алгебарска ако је њена једначина алгебарска, а степен једначине назива се степен п.; 2. степена су, поред коничних и цилиндричних, још и кула, елипсоид, хиперболоид и параболоид; сви равни пресеци п. 2. степена су — конични пресеци. 2) величина одређеног дела равне или криве п.; израчунавање → квадратура, компланација. **Површински напон**, врта притиска који се јавља на целој површини течности услед привлачних сила између дељиа течности (кохезије); тежи да смањи површину; због те тежње ситније течне капи имају лопаст облик; ламеле од сапунице затежу оквир у којем су постале, у мехурима од сапунице постоји притисак који се може доказати манометром. **П. слој**, гушћи п. с. протоплазме сваке ћелије (састављен из беланчевина и липоида); има улогу полупропустљиве мембране (опне), тј. допушта пролазак у ћелију или из ћелије воде, али не и раствореним супстанцама у њој; уствари, п. с. час пропустљив час непропустљив за растворене супстанце, јер би иначе исхрана ћелија као и изабљивање распадних продуката њиховог метаболизма били немогућни.

ПОВУКА, уговор који се закључује уз у. о. реносу робе и на основу којег се возар обавезује да за рачун пошиљача (отправљача) наплати од примаоца извесну суму пре него што му преда превезену робу; на п. се могу предавати пошиљке код поште, жел. и пароброда.

ПОГАНАЦ → чир.

ПОГАНОВО, ман. код Цариброда (Морав. Бан.), живописан 1499; поред осталих, у цркви и фреске св. Симеуна Немање и св. Саве.

ПОГАНСТВО, незнабоштво, кривоштво.

ПОГАЧА, хлеб од неускислог теста од пшеничног брашна, чврсто замешеног.

ПОГАЧАР → колачарка.

ПОГОДАК → дутрески зајам.

ПОГОДБЕНИ НАЧИН → кондпцивал.

ПОГОДИН 1) Александар д-р (* 1872.), проф. унив. у Варшави, Петрограду и Харбину, а од 1920. у Београду; проучавао углавном рус. књиж.; на срп. дао **Историју рус. књиж. и Рус.-срп. географију**. 2) Михаило (1800.-1875.), рус. историк; тл. дела: **Нестор, Ст. руска историја, Седамнаест првих година владе Петра I** птд.

ПОГОН → хајка.

ПОГОРЕЛИЦА, план. (1528 м) источно од Сарајева, огранак Битовне (Дрин, Бан.).

ПОГРАНИЧНА ЗОНА, 1) појас територије једне државе дуж границе на којем се примењује извесне нарочите одредбе донете у циљу земаљске одбране, 2) појас тер. двеју држава дуж исте границе на којем се примењују нарочите царинске,

саобр., полиц. одредбе у циљу олакшања саобраћаја и живота становника са те тер. П. промет, промет намирница и неких др. производа који се обавља између становника с једне и с друге стране границе, у одређеној зони, и ужива царске повластице, да се олакша снабдевање граничног живља у крајевима који су упућени једни на друге, а које граница одвојила; зато повластице ограничене на мање количине производа који су предмет свакодневне потрошње; повластице из п. п. изузимају се од највећег → повлашћења.

ПОГРЕБ → култ мртвих, смрт. **Погребена земља**, старе хумизираних површине леса, створене за време влажније климе и затрпана новим наслагама леса јављају се на отсепима као смеђе зоне.

ПОГРОМ (рус.), пустошење, рушење; прогањање странаца и уништавање њихове имовине, практиковано против Јевреја у б. царској Русији.

ПОД, патос, водоравна површина у згради по којој се иде; прави се од шпр. или вештачког камена, премаза и дрвета; у примит. кућама и зградама од набијене земље.

ПОДАГРА (грч.), костобола, → гихт.

ПОДАНАК → ризом.

ПОДАНИК, **поданство** → држављанин, држављанство.

ПОДАТАК, обавештење, чињеница; у геодезији: број који показује крајњи резултат неког опажанја или мерења; оригинални п. мерења добивају се на терену и одмах се уписују мастилом у нарочите записнике (мерење углова и дужина, нивелање), или тушем у скице при снимању детаља. **ПОДБЕШЕК** Антон (* 1898.), слов. песник, претставник «младих», изашао из Жупанчићевог експресионизма; збирка: **Човек с бомбама**.

ПОДБЕЛ (*Tussilago farfara*, фам. Compositae), вишегод. зеластва биљка, цвета у првој половини пролећа, пре но што развије лишће; жути цветови у главницама; лишће срцасто, на лицу голо и тамнозелено, на наличју покривено густим длакама; расте на глиновитим осулинама. у Евр., Аз. и с. Афри.; садржи нешто етерског уља, биљне слози, 1 горку супстанцу, белачевине, декстрина и жучне киселине; у ст. мед. преписивао се као лек поглавито против плућних обољења и кашља.

ПОДБРАДНИК, у с. Србији трака покривена ст. новцем, крајевима утврђена за коњу; уоквирује лице и пролази испод браде; сличне п., али под другим именима (ремче итд.) носе и жене у околини Скопља, у долини Раме, околини Дервенте и др. **ПОДВЕЗА**, енгл. орден; установ. га Едуард III. 1348. г. **ПОДВЕЛЕШЦИ**, мусл. стани. Подвележја код Мостара, полуномадски егочари.

ПОДВЛАКА, греда која подупире таванање.

ПОДВОЖЊАК, прелаза испод нивоа, инж. конструкција, мост којим се омогућује прелаза друма испод нивоа жел. пруге; његова употреба веома рационална, јер ничим не омета ни друмски, ни жел. саобраћај; несрећни случајеви готово искључени.

ПОДВОЈЕНОСТ ИМАЊА, брачни имовински режим у којем сваки супруг задржава што је донео у браку; оно што се привреди у браку припада мужу (→ одвојеност имања).

ПОДГОР, име за неколико предела у план, подгорјанама: си. крај Метохије, з. крај Новопазарског, с. крај Тетовског и ј. крај Струмичког Поља.

ПОДГОРА, летовалиште и зимовалиште на Јадр. М., код → Макарске; соно врело Клокун, слично води Кисвингена; производња вилмова.

ПОДГОРАЧ, варошица (1 650 ст.) у Слав., ји. од Нашица (Сав. Бан.), помиње се од краја 13. в., а као градско насеље од 14. в.

ПОДГОРИЦА, град и среско место (10 650 ст.) близу ушћа Зете у Морачу (Зет. Бан.); први помен у 14. в.; поред већине прав., има Срба мусл. и нешто мусл. и кат. Арбанаса; трг. место за пределе Црне Горе; Вел. суд (касацја за Ц. Гору), гмн., трг. акад.; у близини развилине града Дукље, Подгоричка велика нар. скупштина свргла 13./11. 1918. краља Николу с власти и прогласила уједињење са Србијом и осталим јед. земљама; њен извршни одбор држао власт до 23./4. 1919., а ојда управу преузеле адм. и др. власти Краљ. ОХО.

ПОДГОРИЧАНИН Софроније (+ 1711.), крупедолски митрополит; 1694. управљао звоничком епархијом; 1696. ишао у Рус. да тражи помоћ и заштиту за срп. народ; 1705. посвећен за пакрачко-слав. епископа, 1710. изабран за митрополита прав. Срба под а.-у. влашћу.

ПОДГОРЈЕ, прим. страна Велебита, у ср. в. Подгорска Жупа, која се помиње још 1070. у повељи краља Петра Кресимира IV.

ПОДГОРНИК Фран (1846.-1904.), публицист и политичар; издавао у Бечу Словашки свет, а са Ст. Радићем и Св. Прибићевићем Глас уједињене хрв.-срп.-слов. омладине.

ПОДГРАЂЕ, село у Далм., 5 км. од Бенковца, у којем било седиште жупаније Луке; на врху брега у близини П. остаји града који осн. Грци.

ПОДЕЈА, деоба, дељење. П. власти, осн. начело по којем организован вел. број модерних држава; ако је сва власт скупљена у једним рукама, онда слобода грађана у сталној опасности да буде поништена; стога потребно да се за 3 осн. функције држ. власти (законодавство, управу и судство), употребе 3 разне врсте органа, који још треба да буду једни од других независни, како у погледу постављања тако и у погледу вршења својих функција; постоје разни начини да се ова подвојеност и независност органа једних од других што више обезбеди, нпр. начело изборности законодавног тела од стране народа, начело судске независности; ипак немогућно извести потпуно немешање једних органа у функције др.; стога има много изузећа од начела п. в.; наш устав такође усвојио начело п. в.; законодавну врше Краљ и Народног претставништво заједнички (чл. 28. У.), управну власт Краљ преко одговорних мин. (чл. 27. У.), а судску судови (чл. 28. У.). П. добара, проблем како да се укупни нак. доходак (год. доходак целокупне нар. привреде) дели међу привр. групе, одн. појединце који у производњи учествовали било личним радом било својим имањем (капиталом и некретнинама); једно од осн. питања полит. економије; проучавање узрока и висине појединих доходака који се образују из општег над. дохотка чини садржину теорије ренте (на земљиште), камате (на капитал), најамнице, предузимачке добити, пореза. Подела рада → деоба рада.

ПОДЕСТ (илят.) → одморште.

ПОДЕЗЕМАН, испод земљине површине. П. воде, скупљене испод површине земље на различитој дубини, остале од метеорске (водени талози), речне и најмањим делом од → јувенилне воде; њихова горња граница зависи од терена; кретање лагано и зависи од пропустљивости слојева. П. келераба → бросква.

ПОДЗОЛ, пене-уша, беловача, кисео земљишни тип влажне зоне, деструктивних процеса и јаког испирања; профили подељен у 3 хоризонта: а) елувијални хоризонт, испран и сиромашан; пене-астосив; б) илувијални хоризонт руд или мрк; у њему сложене материје испране из горњег хор. и в) мртвица; поправка се врши неутрализацијом киселости помоћу креча (→ мелiorација) и уношењем орг. материја (стајско, зелено ђубриво); као поправка п. служи и гађење дугогодишњих трава на њима; код нас п. доста распрострањен, нарочито у Хрв., Слов. и зап. делу Слав., у Србији местимиче; у погледу пољопр. производње, на п. развијено сточарство и шумарство.

ПОДИЈУМ (лат.), стално или покретно узвишење пода у поз.; предњи редови седишта у гледалшту. **ПОДИЛАЗЕЊЕ**, у вој. последња фаза → маршманевра, прилагођена ситуацији кад је судар неизбежан; циљ да сједињи снаге за битку по плану.

ПОДИНА, у нормалном низу слојева онај који лежи испод неког одређеног слоја.

ПОДЈУНА, и. део Целовачке Котлине у Корупској, између Драве и Караванана, с варошима Железном Капелом (1251 ст.) и Плиберком (973 ст.), насељена у целини Словенцима.

ПОДЛАКАТ (*antibrachium*), део горњег уда од лакта до доручја; скелет: жбига и лакатница, кости омотане са 3 мјиниће групе.

ПОДЛАПАЦ, Подлапача, село 12 км од Удбине; у њему рушевине града који се помиње у почетку 16. в. **Подлапачко Поље**, карсно поље (9,7 км²) између Личког и Крбавског Поља (Сав. Бан.); на њему само 2 насеља, од којих гл. Подлапач.

ПОДЛИНИК, руски зборник за иконографију.

ПОДЉАХИЈА, ст. пољ. област између Висле и Буга.

ПОДМАЗИВАЊЕ, уношење мазина између чврстих делова који се тару, да би се трење између њих ублажило и избегло брзо хабање и претерано за-

гревање. **П. течним мазивом** врши се, код умерених релативних брзина и притисака између додирних делова, било помоћу фитаља, искоришћавањем њихове особине да упијају услед сопствене тежине или се пак искоришћава дејство центрифугалне силе или атхезије; тако нпр. на површину кривајиног рукавца мазиво доспева услед зајамног дејства центрифугалне силе, а код п. помоћу прстена мазиво наноси на вратило прстен који се једним крајем ослања на вратило, а другим се купа у мазиву; за веће релативне брзине и притиске п. се врши под притиском, тј. мазиво се утискује између додирних површина нарочитим пумпама (→ мазалице, средишне м.); п. помоћу масти и сл. мазива изводи се на тај начин што се масти топе у додиру са загрејаном површином по којој се делови тарау.

ПОДМЕТ, део реченице о којем се говори; радник радње (тица певци); може бити свако име у номинативу, али и др. речи кад се употребе као именица; у нар. песмама место номинатива може стјати вокатив (Вино пије Краљевићу Марко). **Логички п.** не стоји у номинативу, већ у неком зависном падежу и означаје правог радника кад се разликује од граматичког или кад овог нема (нпр.: жао ми је = ја жалим; дрема ми се = ја дремам); **граматички п.** у трпном стању није и логички п. (нпр.: кривац ће бити кажњен = кривда ће казнити) већ је стварно предмет.

ПОДМИЛШАК-АНДРЕЈЧКОВ Жоже (1845.-1874.), слов. писац приповедака, путописа, песама и популарних чланака из ист. и геогр.; важнија дела: **Матевж Клавдер**, **Убежњик**, **Жалост ни веселе**, **Сабинка**, **словенска јувакиња**, **Попотни листи**, **Од Ђубљана до Коморна**.

ПОДМИЋИВАЊЕ, мито, крив. дело које врши лице кад држ. чиновника наведе обећањем поклона или какве користи да нешто учини противно зак. или да не учини оно што би по зак. требало да учини; кривични законик га кажњава строгим затвором и новчано, а дата корист се одузима у корист фонда за подизање казних завода; исто тако се кажњава и држ. службеник који захтева какав поклон да нешто не учини што би по зак. био дужан да учини или учини нешто што би по зак. било забрањено.

ПОДМЛАЂИВАЊЕ, у суштини враћање организма на један ранији, мање диференциран ступањ; код многих биљака се повредом (сечењем) трајне ћелије потетичу на деобу и образовање калуса (меристема) из којег даље постају нова ткива и органи; код извесних животиња (прва, дупљара) упрошћавање организације може се постићи гладовањем; упрошћени организми стварно подмлађени и способни да поново преузму исти пут развоја као и раније; сви организми нису способни за п.; у ужем смислу, п. је вештачки изазвано успоравање или заустављање процеса старења код човека и др. организама; узгоњем полних хормона (пресађивањем полних жлезда нпр.) може се и код човека постићи видно освежавање тела и животне радљивости, јер се ћелије тела реактивирају и потетичу на почетачу радљивости; биљке се могу подмлађивати пресајањем; сумњиво, међутим, да се организми тим путем стварно подмлађују, јер процес старења није отстранен већ се убрзо поново јавља (→ старење, смрт). **П. воћака**, има за сврху да подмлади воћке које су вегетативно ослабиле или да код неродних изазове родност; све се гране на круни скрате до одређене висине, за $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ своје дужине или до самих раклева, што зависи од тога колико је воћка ослабила и колико у родности подбадује; све воћке не могу да поднесу п. (нпр. трешња, шљива, бресква, кајсија). **П. шума**, подизање шума првр. путем (из семена, пањева и жила) за разлику од вештачког → пошумљавање; претпоставља да на површини коју подмлађујемо или у њеној непосредној близини постоји још старо дрвје; природно п. ш., поред лоших страна (зависност од рода смена, због чега често дуго траје, опасности од ветролома, оштећивање подмлатка извозом ст. дрвећа итд.) има толико добрих да се оно у шумском газдинству спроводи гдегод прилике допуштају.

ПОДМОРНИЦА, брод (300-3 000 т) који може да плови под водом до дубине од 100 м; прве употребљиве п. саграђене крајем 19. в.; састоје се из унутрашњег и спољног трупа између којих су баластни танкови; кад се они напуне водом п. зарони, а кад се испразне изрони; над водом је терају дизел-машине од по 1 000-8 000 НР, а под водом електромотори; ел. енергију добијају из акумулатора који се пуне за време војње на по-

вршини из истих електромотора који је терају под водом; над водом имају брзину до 25 чворова, под водом до 10; неке удешене за полагање мина на невр. обали; мине се налазе у трупу, у неколико вертикалних цеви. **Подморнички рат**, борба која се води подморницама; први покушај извршила грч. морнарица у балк. рату; у свет. рату Нем. развила п. р. у пуној мери против свих бродова у забрањеним морским пределима да би онемогућила прекоморско снабдевање невр. држава, које се бориле против п. разним средствима. **Подморски каблови** → телеграфски и телеф. водови.

ПОДНАРЕДНИК, најмлађи подофицирски чин у војсци и морн.; добива га лице које као каплар служи најмање 1 год. дана, успешно врши службу, сврши подофиц. школу и шк. у команди; у помоћним родовима војске и струкама који ове школе немају мора да положи прописан испит; за ознаку чина носи 2 звездице на нараменицама.

ПОДНЕВАК → клима.

ПОДНЕВАК (лат.: меридијан), zamiшљена лучна линија која спаја сев. и ј. пол земље (земљин) или неба (небески м.); спајају сва места на земљи која имају у исто време подне и служе за одређивање геогр. ширине; броје се 360 гл. и то 180 на И и 180 на З од почетног; за почетни се обично узима **Грњички** (прелази преко енгл. звездарнице у Грњичу) или **Париски**. **П. небески**, zamiшљен вертикални круг на небеском своду који пролази кроз оба небеска пола.

ПОДОДЕРМАТИТИС (грч.), запаљење копита код животиња, проузроковано наезом, исхраном (јечам, пшеница), или ходом по тврдом терену; знаци: хрчанње на 1 или више ногу; последица: кругови на спољном зиду копита; лечи се: облозима, чишћењем.

ПОДОЛИЈА, обл. коју дели на 2 дела поль.-украјинска граница; претставља уздигнуто, таблично земљиште од старијих стена. **Подолско говедо**, пореклом из ј. Рус. и Бесарабије, слично степском, по 150 см висине, вел. рогова, угаситосиво; радно грло.

ПОДОЛСК, варош (20 000 ст.) у СССР (московска област); ткст. инд.

ПОДОФИЦЕРИ, у вој. помоћници официрима у командовању, обуци, васпитању војника, управљању помоћних послова потребних за живот и рад војске; у недостатку официра, заступају их како у миру тако и у рату; имају чинове: поднаредник, наредник, наредник-водник III, II и I класе. **Подофицирска школа**, спрема п. кадар у вој.; уређена интернатски за сваки род вој. одвојено; по завршетку добива се чин поднаредника; услови за пријем: јел. поданство, добро здравље, доба од 18-21 год., свршена осн. школа, добро владање; примају се и питомци из вој.; молбе за пријем упућују се командантима надлежних вој. округа.

ПОДРАВИНА, равнина поред Драве, од Марибора до њеног ушћа у Дунав; од ушћа Муре па до Д. Михољца само д. страна у Југосл., а у горњем и доњем току Југосл. припадају делови с обеју страна Драве. **Подравци**, стан. хрв. предела поред Драве, у сз. делу кајкавци, сви остали штокавци; у култури одмакли; у ж. ношњи омиљен вез, можда најлепши код свих Јж. Сл.

ПОДРАШНИЧКО ПОЉЕ, карсно поље (17 км²) сз. од Мркоњић-Града (Врб. Бан.); кроз њега теку неке поворнице, од којих најважнија Подрашничка Р.; за кишне периоде и топљења снега настају поплаве.

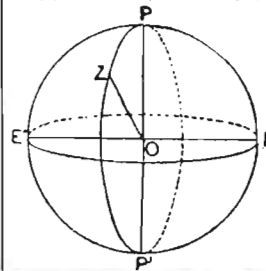
ПОДРЖАВАНА ТЕЛЕГРАФИЈА → телеграфија.

ПОДРИМА, област у Метохиско-призренској Котлини, на л. стран Белог Дрима; стан. прав. и мусл. Срби и мусл. Арбанаси; земљр. с развијеним виноградарством; гл. и среско место варошица Ораховад. **ПОДРИЊЕ**, област у сливу р. Дрине од састава Ливе и Таре па ст. црног. граници према Босни. ј. од Фоче, одакле и почиње Дрина, па до Дринињог ушћа у Саву.

ПОДРУГОВИЋ Тешан (крај 18. и поч. 19. в.), нар. гуслар, родом из Босне; Вук од њега забележио неколико најлепших нар. песама.

ПОДРУЖНИЦА → трговачка радња.

ПОДРУМ, подземни спрат сваке зграде, служи погравито за смештај горива, за ложионице централ-

пог грејања, магацине итд.; ако је п. делимично под земљом, а делимично изнад терена, може да служи и за становање (→ сутерен). П. за вино, просторија где се вино чува и негује; треба да има сталну тмпт., умерену влажност, добру вентилацију, лак приступ, чистоту и довољан простор; за млада бела вина још у изградњи, најповољнија тмпт. 10-12°, за црна 11-14°; за стара однегована вина 7-9°; стална тмпт. постиже се зидањем п. под земљом; ако је над земљом, на јаке сводове набацује се земља или се граде двоструки зидови, између којих се ставља лош топлоноша (набивена слама, маховина, струготине итд.); ако нема добре вентилације и ако је превлажан, на зидовима и бурадима развија се плесан, која лако доспева у вино; није добро ни ако је превисоко суво, јер тада вино јако испарава; против плесни и др. микроорганизама потребно зидове п. кречити или прскати раствором од 1 кг негашеног креча у 10 л воде, којем се накнадно додаје 100 г засебно раствореног плавог камена; зидови се могу наквасити водом (помоћу прекалице), па цео подрум сумпорисати запаљеним сумпором (30 г на м² простора); п. има 3 одељења, распоређена вертикално, хориз. или централно: врioniцу, одељење за млада и одељење за ст. вина; вел. виногради имају још и одељење за прераду безалкохолних производа, радионицу, одељење за справљање и чување спец. вина, одељење за хем. испитивање шире и вина итд.

ПОДСУСЕД, село у Хрв., 13 км од Загреба с остацима преист. насеља; у 2. половини 13. в. сазидан Сусед-Град, који за време сељачке буне у Хрв. (1572-1573.) држао Фрања Тахи, који изазвао буну.

ПОД-ТАРА, супра или екстра тара, одбитак од нето (чисте) тежине (→ тара).

ПОДУДАРАН, једнак по облику и величини (знак ≈); 2 лица су п. ако се поклапају у свим својим деловима, тј. тачкама, линијама и површинама; таква појава се назива **подударност**.

ПОДУЗЕЋЕ, **подузетник** → предузеће.

ПОДУЈЕВО → Лаб.

ПОДУНАВКА 1) књиж. додатак Срп. новинама 1843.-1848., излазио једанпут недељно. 2) књиж. лист, излазио у Земуну (1856.-1858.).

ПОДУНАВЉЕ, области у сливу Дунава, где делом или цела спадају: Нем., Аустр. (дела), ЧСР, Мађ. (цела), Југосл., Рум. (без Бесарабије) и Буг.; захвата површину од 805 370 км², од чега 176 981 км² у Југосл., што износи 71% целокупне јсл. површине; најзнатнији хидрогр. центар у целом П.: Београд.

ПОДУПИРАЛО, конструкција за појачање греде која се ослања својим крајевима; према броју места подупирања може бити једноструко, двоструко и вишеструко п.

ПОДУШНИЦА, заушна жлезда → плувачне жлезде.

ПОЂЕБРАД → Јурај Пођебрад.

ПОЕЗИЈА (по грч.), песничтво.

ПОЕН (фрц. point), тачка, потез, врх; у спорту бодови, чии збир даје победу. **Поентирати** у хазардним играма: играти против банкара.

ПОЕНКАРЕ (Poinscaré) 1) Анри (1850.-1912.), фрц. математичар, физичар, астроном

и филозоф, један од највећих математичара свог времена; у теориској мат. указао на више нових области и открио аутоморфне функције; у примењеној мат. основна су његова истраживања о проблему трију тела; у теорији сазнања чувен са свог конвенционализма; гл. дела: **Наука и хипотеза**, **Вредност науке**, **Наука и метод**. 2) Ремон (1860.-1934.), фрц. државник и председник Фрц. Републике за време свет. рата; вел. пријатељ нашег народа; оставио Мемоа-П. Анри, десно П. Ремон.

ре. (На сл.: лево **ПОЕНТА** (фрц.), жаока и завршетак епиграма, најважнији део.

ПОЕНТЕР (фрц.) → брак, бракирап.

ПОЕНТИЛИЗАМ (фрц.), начин сликања помоћу бојених тачкида или пега које се стављају једна уз другу да би се добило што веће вибрирање светлости; то екстремно дељење тона увели сликари из генерације која дошла после импресиониста, тзв. неомпресионисти, чии претставник Француз Пол Синяк; код нас чинили поентилистичке покушаје М. Миловановић и К. Миличевић.

ПОЕНТИРАЊЕ, радња којом се код теодолита и др. геодетских инструмената крече систем окуларних сочива све дотле док предмет визираног лица не дође у кончаничну раван; да су кончаница и лик предмета заиста у истој равни, уверићемо се ако кренемо око мало лево, десно или горе-доле, па кончаница и лик не промићу једно поред другог; ако промићу, значи да постоји кончанична → паралакса.

ПОЕТ, **поета** (грч.), песник **Поетика**, наука о песничкој ум. и њено тумачење; још у 4. в. пре Христа Аристотел дао једну п.; поред п. стари засебно обрађивали и реторику и стилистику; стара п. с правилима и калупима за стварање данас мало у поштовању.

ПОЕТА САРКО, анонимни саски свештеник, око 890., опевао живот и дела Карла Вел.

ПОЖАР, случајно или намерно уништавање ватром природних (нпр. шуме) или произведених добара (зграда, усева, стоваришта робе и сл.); нарочито су велике опасности и штете од п. у вел. градовима са много зграда, по рудницима и инд. предузећима, због чега се заштити од п. посвећује особита пажња; организована заштита од п. обухвата мере за предохрану од п. (прописи о начину подизања зграда, чување лако улајивих предмета, забрана ложења и употребе ватре у шумама, стовариштима експлозива и сл.) и мере за борбу с п. кад избије; ватрогасна служба у вел. градовима данас је тако организована да се сигнализација и узбуна ватрогасне страже врше аутоматски и да кола с ватрогасцима и прибором напуштају спремиште и одлазе на гашење већ у року од 20 секунда после примљеног позива; прва дужност код гашења п. је спасавање људи из објеката у пламену, гашење ватре и заштита суседних зграда или објеката, одн. локализација п., што се постиже употребом нарочитих справа и средстава за гашење; спасавање лица из улајених објеката врши се ватрогасним лествицама, конопцима, платном за спасавање (чврсто платно које се 1 крајем учврсти за прозор, а други држе људи на земљи, па се низ њега спуштају угрожена лица, или велико округло платно које ватрогасци држе распето на на њега скачу људи из зграде); гашењу и спречавању ширења п. служе у 1. реду ватрогасна средства, која се деле на 2 групе: средства која гасе пламен хлађењем и средства која гасе пресецањем приступа кисеонику; у 1. групи гл. средство вода, која уједно и најјетинија и обично је има у довољној количини; за гашење лако улајених течности (нафте, бензина, уља и сл.), које се не могу гасити водом, употребљавају се песак, земља, разна хем. средства (гасови, пранкови, пена); гл. справе којима се приликом гашења п. служе ватрогасци: разне врсте лествица, пумпе и шмиркочи за воду (могу бити ручни и моторни с парним, бензинским, ел. гасним погоном) с потребним превима, прибор за рушење и кидање греда у пламену итд.; ту спада и опрема ватрогасца која се састоји од неулајива одела (обично од влакана азбеста), шлема, широког појаса, једне карике о појасу, клина, конопца за спасавање, секире, светиљке, пипталке и заштитне маске; пренос ватрогасца и прибора врши се обично специјално конструисаним аутомобилима (у вел. пристаништима и нарочитим бродовима), који су снабдевени лествицама за спасавање и чии мотори дају уједно погонску снагу ватрогасним справама; савремене локомотиве такође снабдеване направама за гашење п. поред жел. пруге; у Југосл. ватрогасно уређено зак. од 13.7. 1933. и стављена му у задатак одбрана иметка и жпвота од п., поплава, земљотреса и др. непогода, а у рату и од напада из ваздуха и напада загушљивим гасовима; зак. прописује да сва места с преко 50 000 стан. морају имати званичне ватрогасне чете и потребан прибор и опрему; места преко 10 000 ст. имају обавезне чете, остала места добровољне чете с најмање 15 ватрогасца; ватрогасне чете 1 среза образују журу, жупе у бановини заједници, заједнице скупа чине Ватрогасни савез Краљевине Југосл., са седиштем у Београду; издаци ватрогасне службе покривају се држ. и оп. помоћи, прилозима осигуравајућих друштва против п., прив. инд. предузећа и доприносима чланова; зак. ставља у дужност ватрогасним четима да делују и на нац., култ. и просв. подизању народа. Шумски п., у неким земљама заузимају огромне димензије; нарочито велики и чести у С. Амер. и сев. евр. земљама; велик део ш. п. настаје од грома, а мала насељеност омогућава да се рашире; иначе најчешћи узроци непажња пастира, излетника, ш. радника, железница, рад с ватром у близини шуме (паљење ђумура, крчење паљењем и сл.); разликују се подземни, приврени и п. у крунама стабала; према природи п. наука о заштити ш. препоручује

и разна средства за гашење; Зак. о ш. прописује превентивне мере и поступањак; у случају ш. п. нормира отплате онима који гасе итд.; како постојања шума има општи значај, закон прописује обавезу гашења ш. п. за суседно становањштво, а може се позвати у помоћ и војска. **Пожарна чета**, организована јединица састављена од пожарника и снабдевана справама за гашење пожара (ведра, бурад за воду, ручне црпке, моторне црпке, ауто-танкови, лесте итд.). **Пожарни**, човек постављен да pazi и бди да се не деси на одређеном терену каква несрећа или пожар; у војсци лице одређено да ту дужност обавља у једној соби. **Пожарник**, члан организоване јединице која указује помоћ при гашењу пожара. **Пожарна служба**, састављена од п. организација, чији је задатак да штите имовину и животе грађана од пожара у миру и рату; постојале још код ст. Грка, који установили ноћне страже (пожарне), чија дужност била да круже по граду и да у случају појаве пожара даду знак за узбуну; у Риму су ту службу вршили триумвири, затим децемвири, ноќтурни, и најзад *cohortes incendiarum exstinguendis*; у почетку имперје Август је тога ради успоставио легију од 2000 људи, подељену у 7 кохорти; њом је заповедао *praefectus vigilum*; многе куће биле су снабдеване звоном за узбуну; многи вел. градови у империји, на И, у АФр. и у Галији били су исто тако опремљени; пронашћу рим. империје ових организација је нестала; у средњев. Фрц. чињени су покушаји под Карлом Вел. и Лујем IX да се установи слична пожарничка служба; Франсоа I наредио је да се изведе обавезна организација пожарничких јединица за сваки квартал (1524.), а све су биле стављене под команду париског превоа; године 1716. створена је у Паризу прва потпуно пожарничка организација, а 1801. пожарничка служба је карактерирана и стављена под војну контролу; у Југосл. су прве организације за гашење п. постале средином 19. в.; то су биле добровољне или професионалне чете; друштва или скупови; њих било нарочито много у крајевима који су пре рата потпадали под А.-У., где су играле улогу нац. полит. организација; у Београду је установљена (1879.) добровољна пожарна чета, која је 1883. претворена у пожарну чету оп. београдске.

ПОЖАР, план. (1163 м), з. од Прокупља (Мор. Бан.). **ПОЖАРЕВАЦ**, град и среско место (14 055 ст.) између доњих токова Мораве и Млаве (Дун. Бан.); најстарији помен из 1600.; седиште прав. епископа. гми., казненг завод за м. и ж.; извоз жита и свиња; у близини држ. ергела Љубичево. **Пожаревачки мир**, закључен 21.7. 1718., ликвидирао рат између Тур. и Аустр.; по њему Аустр. добила Посавину, сев. Србију до Зап. Мораве и Влашку до Алуте, а њена савезница, Млетачка Рпб. извесно проширење у Далм.; окупација Србије од Аустријанаца трајала 20 год., до пораза у рату 1737.-1739., одн. до београдског мира 1739., кад Сава и Дунав постале пограничне р. између те 2 државе. **ПОЖАРСКИ Димитрије** (1578.-1641.), рус. кнез, ступио рано у службу цара и стекао звање војводе; ставио се на чело војске која пошла да ослободи Москву од Пољака, 1612., и утицао на бојаре да поину на цареви престо Михаила Романова.

ПОЖЕГА 1) варошица и среско место (1 500 ст.) и. од Ужица (Дрин. Бан.); нижа пољопр. шк.; за разлику од Слав. П. зове се Ужичка П., по најближем граду Ужицу. 2) → Славонска П. **Пожегача** → мађарка.

ПОЖЕШКА ГОРА, план. (637 м) у Слав., на јз. ободу Слав.-пожешке Котлине. **Пожешка Котлина**, вел. котлина у Слав., између пл. Псуња, Палука, Дил-Горе и Пожешке Горе; кроз њу теку Оршава и њена притока Лонца, које извиру на ободу к.; земљр., сточарство и шумарство; гл. места: Слав. Пожега, Кутјево, Каплат, Плетерница. **П. франевачки самостан**, помиње се у 13. в.; Турци га 1573. порушили и претворили у цамију; обновљен, па укинут 1789., али опет обновљен 1796.

ПОЖРТВОВАЊЕ, радња у којој се нека особа лишава неког личног добра у циљу спасења или постизања добра др. особе.

ПОЖУДА, јака тежња ка постизању неког циља који сматрамо добрим, јер га желимо, а не желимо га зато што је добар.

ПОЖУН, град у ЧСР (данас → Братислава).

ПОЗА (фрц.), положај, став; прорачунато држање. **Позирати**, заузети неки став и остати непомиљан за време док уметник ради слику или скулптуру оног ко му позира.

ПОЗАЈИЋ Младен (*1905.), композитор, диригент

удружења загребачких мадригалиста и ораторског збора св. Марка; компоновао: нар. песме за дечији и м. хор. прелудијуме за клавир итд.

ПОЗАЈМИЦА → зајам. **П. дела**, по ауторском праву не сме износити више од половине оригиналног дела; дозвољена за дела намењена настави, али у том случају аутору се мора дати правична накнада; п. чланака из периодичних списа може бити о значајем порекла; п. муз. д. дозвољена ради уношења у збирке за немусичке школе, али уз пристојну награду; дозвољена и п. мањих ставова ради дословног навођења у научним и шк. делима. **Позајменица**, туђа реч допуштена у језику кад нема своје, као: поп, крст, плуг и др.; п. су сви међунар. научни називи: физика, астрономија, финансије и др.

ПОЗАКОЊЕЊЕ, накнадно давање ванбрачној деци положаја брачне; оглашавањем дотле ништаног брака за пуноважан, накнадним ступањем родитеља ванбр. детета у брак; постављањем ванбр. детета у положај брачног одлуком власти, а на захтев родитеља (§ 134. Срп. грађ. з.). **Прећутно п.:** дете рођено у браку пре 180 дана од венчања, закон сматра као ванбрачно; али ако је отац сагласан да се дете упише на његово име сматра се да је дете позаконјено самим накнадним ступањем у брак његових родитеља; п. даје оцу очинска права над дететом, а детету пружа уживање грађ. права и права према оцу и родбини.

ПОЗАМАНТЕРИЈА (фрц.), заједничко име за исплетене предмете и украсе од различитих ткст. влакана (пантликте, ресе, кићанке итд.); служе за израду ж. шешира и различитих туалетних украса.

ПОЗАУНА-ТРОМБО (грч.-лат.), лимени дувачки инструмент. **Тенор п.**, има обим од B^2 са свим хроматским интервалима; **бас п.** од C^1 - F^1 ; **контра-бас п.** (код Вагнера), чији обим на 1 октаву испод тенор п.; инструмент има 7 позиција, од којих свака поње висину за полустепен.

ПОЗДЕР, дрвенасти део у стабљикама лапа и конопље; добива се као отпадак код прераде лапа и конопље у ткст. влакана; служи као гориво.

ПОЗИВ, соц. дужност чије вршење поверено једној особи на осн. њених признатих способности, а у духу зем. закона. **П. дечији:** до 14. год. дете нема права на избор свога п. (занимања) и мора се безусловно покоравати наредбама родитеља; после 14. год. дете се на очеву одлуку о избору п. може жалити старатељском судији. **П. по потреби, позивна интервенција**, кад издавалац менице (трасант) није сигуран да ће лице на које је меница вучена признати меницу, он може за тај случај у меници одредити 1 или више лица, којима ће се имаоц менице обратити за случај да трасант не призна; п. п. чини се тим лицима која се зову адресати п. п. **П. судски**, доства једном лицу да престане суду ради саопштења саслушања (као вештак, сведок) или учешћа у расправи спора као странка; недолазак га излаже казни и одговорности за штету коју његово отсуство изазове.

ПОЗИТИВ (лат.), први поредбени степен придева означаје само особину лица, животине или ствари, без икаквог поређења. **Позитиван**, у логици: потврдан (п. суд, п. одговор); у животу уопште: добар. **П. број** → број; ознака за п. у мат., физ. и др.: знак + (плус). **П. закон** → закон у важности. **П. процес**, фотограф. радња за време које се добива слика верна оригиналу; материјал за израду позитива (копија, фотографија): хартија, плоча, филм, дрво, кожа, тканина, порцелан, метал, кост, инд. премазани осетљивим слојем (позитивним). **Позитивизам**, становиште у теорији сазнања које учи да све сазнање потиче из искуства; према томе метафизика немогућна, јер се бави предметима изван искуства.

ПОЗИТРОН, позитивни електрон, делић тачно исте масе као → електрон, али носи јединицу позитивног ел. набоја (позит. елементарни квант); може да егзистира само кратко време; постаје нпр. кад какву материју погађају козмичка зрачења или када се на атомско језгро утиче веома брзим делићима; после кратког прећеног пута поништава се међусобно с негативним електроном на који нађе.

ПОЗИЦИЈА (лат.), положај. 1) у вој. терминологији увек утврђен положај. 2) у књиж.: ставка. 3) у муз.:

померање л. руке по врату виолине у разним ступњевима, ближе према мосту (кобилици); у том случају прсти л. руке притискују сасвим нову серију тонова: обично има 7 виолинских п. 4) у буџету најнижа подела; нпр. у разделу Мст. правде глава која се односи на апел. судове у Београду и Скопљу има партију: личне принадлежности, а у тој партији су п.: а) плате и полож. додаци чиновника, б) плате и пол. додаци званичника, в) плате и пол. додаци служитеља, итд. **Поозиционе лампе**, пале се увек при лету авиона ноћу, и то: зелена на д. крилу, црвена на левом, бела на рету. **П. систем писава бројева** → бројни систем.

ПОЗНАЊ, гл. град (247 000 ст.) истоимене војводине у з. Пољској, на р. Варти; лепо уређен град, тврђава, катедрала, већница, унив. (1919.), в. трг. шк.; инд. машинна, хем., шпиритуса; жив трг, сајам.

ПОЗОРИШТЕ, код ст. Грка упочетку у вези с верским обредима: округла оркестра са жртвеником (тимеда) у средину, кружно степенасто гледалиште од дрвета или камена (театрон) које окружавало $\frac{3}{4}$ оркестра, бинска кућа (скена) која својим предњим зидом с вратима затварала п. у позадини, 2 позоришчке стране (параскенион) с помичним зидовима по средини (проскенион), пролази из гледалишта за сцену (парадон), место за глуму (логенон), у квадрату оркестре пред сцеником, троугласта призма са 3 декора пред проскенионом (перипатри); римско п. имало: степенасто камено гледалиште (кавеа), полукружну оркестру са седиштима за великодостојнике и п. (подиум) с местом

за глуму (пулмитум). (На сл.: п. у Епидеуру); код Римљана уведена завеса за одвајање подијума од гледалишта (аудум) и за одвајање слика на сцени (синпармум); у ср. в. давале се претставе најпре у вези са црк. обредом, у цркви, затим пред црквом, онда у дворштима гостоница с галеријама, најзад на трговима, где се градиле нарочите конструкције са много сцена (манисо), на којима се редом играло: тек половином 16. в. играло се и по дворовима ренесансних кнежева у затвореним просторима, најпре по плану античког п., а касније (барок) с одвојеном повисеном позоришном и системом ложа на спратовима, у окомитом правцу, у гледалишту, што претставља осн. тип данашњег п.; савр. п. гради се са гледалиштем у облику потковице, за смањен број гледалаца (до 3000), с партером и косо положеним паркетом, а у новије време и с отвореним галеријама које све више потискују ложе; оркестар сужен на простор за музичаре испод нивоа партера (→ казалиште, гледалиште). **П.** за народ настало у средње-евр. градовима (Бечу, Прагу, Грацу) крајем 18. и почетком 19. в. с циљем да се за мелу улазницу пруже широким нар. слојевима нар. комади с певањем, лакрдије или примитивне витешке драме. **П.** под **ведрим небом**: у н. в. (у 17. и 18. в.) извудиле се претставе у парковима двораца, на позорницама у природи, на којима падине, пашине или растине служили као кулисе; од 1903. у Ср. Евр. (прво у Харпу) јавило се више таквих п. (у Нем.: Госларско, Хајделбершко и Ротенбургско; у Чешкој: Ојбинско и Ђивадло у Харду); код нас било повремених п. под в. н. у Љубљани, Дубровнику и Загребу. **П.** у Срба: хришћ. црква била противник п. сматрајући га као извор саблазна и разврата; стога се у нашој ст. држави није могла развити поз. уметност, а уколико и било извесних игара за шалу и забаву, њих извудили мајстори чiji углед није много дењен и који понајвише нису били из наших крајева; таквих

забављача, који носили имена шпилмани, бубони, Јокулатори и народски глумци, било више у Босни и Хуму него у Србији, а већином долазили из Дубровника; за време Турака још мање било услова за стварање п. и поз. уметности; прва п. јавила се код Срба тек у 18. в., и то међу онима који живели под Аустр.: организовали их, међу ђацима, учитељи који дошли из Рус., нарочито Емануил Козачински: од њега остала и 1. трагедија за приказивање, **О смрти цара Уроша** (1733), коју приказивали његови ђаци; по примеру тих претстава почеле да се приређују и др.; у току целог 18. в. изводили их само учитељи с ђацима; прве претставе међу Србима и са др. ђацима сем ђака почео да приређује Јоаким Вујић, ком припада заслуга што је развио смисао за ту врсту ум. код нас; тај свој рад он почео у Пешти 1813., а после га наставио по многим нашим местима, од 1835. и по Србији: сам састављао репертоар, понајвише преводио и прерађујући туђа дела; од 1838. од његових играча у Н. Саду отворено прво «летеће дилетантско п.» које већ идуће године играло у Загребу; Јован Стерија Поповић основао 1841. у Београду дилетантско п. у које већ 1842. ангажовани стални чланови; због полит. прилика рад прекинут и настављен тек 1847., али због пожара поз. зграда обустављен поново 1849.; за то време живо се развила глумачка и поз. уметност код Срба у Војводини, а посебно у Н. Саду, где се за п. нарочито загревао Јован Ђорђевић, а помагали га и сви наши истакнутији интелектуалци; сматрало се да је п. важна установа не само за ум. већ и за нац. пропаганду; кн. Михаило, жељан да Београд индустријским срп. култ. средиштем, сам узео иницијативу да се подигне достојно п., али није дочекао да се доврши његово зидање; прва претстава у данашњој згради п. дата 8./10. 1870.; у Н. Саду пријатељи ум. основали одбор за п. и подigli само п. али глумци, иако њихово седиште било у Н. Саду, највећи део сезоне проводили у гостовањима по др. срп. местима у Војводини, вршећи не само ум. већ и култ. и нац. мисију; мало п. било подигнуто и на Цетињу, у Зетском дому, али није имало сталне трупе; пола дилетантско, а пола професионално п. било отворено и у Сарајеву 1912., али га власти забраниле још 1913.; после рата основана стална п. у Скопљу и Сарајеву, која, као и новосадско, имала да делују и по пров.; поз. трупа, с необичним именом **Синђелић**, постојала пре рата и у Нишу, а после рата, без тог имена, наставила рад и у унутрашњости (преко лета обично у Вршцима); глумци имају своје доста активно удружење, а од 1923. год. добили и чиновничко разврставање; извесан број наших глумаца, међу којима било одличних, бавно се и сам писањем поз. комада, и раније и сада или прерађивали туђе комаде или популарније приче и романе за позорицу. **Експериментално п.**, тип поз. у којем се траже нови стилске путеве; једно од првих Рајнхартових позоришта **Звук и дим**; поред многих е. п. у већим евр. центрима, познат низ таквих у СССР и Амер. **Народно п.** у Н. Саду: почеци његовог оснивања везани за гостовање трупе Јована Клежјевића (1860.), који потстакло Светозара Милетића на организовање рада око оснивања сталног п.; Св. Милетић успео (1861.) да од чланова дисидентна Клежјевићеве трупе оснује срп. нар. п. у Н. Саду: друштво за срп. нар. п. ради и данас и приређује гостовања по Војводини; од 1925. осечко и новосадско обласно п., осн. после рата, спојени у 1 од државе субвенционисано, обласно п.; у сезони 1934./35. новосадско друштво за срп. нар. п. било филијала београдског нар. п.; од сезоне 1935./36. ради опет друштвено п. под својом управом, а новосадско-осечко ограничило рад на Саску Вановину. **Позоришне заједнице**, организације п. посетилаца у сврху откупљивања свих улазница извесних претстава у месецу за своје чланове под повољнијим условима; п. з. имају у многим нем. градовима своје сталне «затворене» претставе у држ. и градским позориштима. **П. комад**, драма у јужем смислу, новији драмски облик, који потискује трагедију, јер гл. јунак не мора страдати, а обрађује проблеме савр. живота и психолошке проблеме. **П. комад са певањем**, у којем се музика, а некипунт и балет, удружују с глумом; певају се само поједине партије уз музику. **П. перспектива**, платна на хинтергрунду којима се ствара илузија вел. простора и дубина перспективе. **П. техника**, скупа средства која доприносе да драмска идеја дође до изражаја; потребно одржати склад и јединство радње, постићи заокруженост чинова, сценску драматичност, динамику дијалога, приро-

дан ток радње и живо развијање драмске ситуације. Позоришца, савр. позоришта ограничена једном задњом и двема п. са стране; од предњег руба (рампе) до задње границе коју ствара хоризонт или проспект, п. подељена у неколико «улица»; поделе простора на п. врши се декором: кулисама, покретним деловима и завесама; док се раније сценски простор од горње п. одвајао софитама, данас се одваја високим хоризонтима; кружни хоризонт, од платна, увија се за време сценских промена, а чврст хоризонт са сводом је станан; на горњој п. налази се машинерија за дизање и спуштање декорских делова, завеса или расветних објеката с читавим системом упоредо поређаних поплака; у доњој п. налази се машинерија за спуштање делова позорношног пода и за окретање п.; по конструкцији пода разликујемо обичну, окретну, помичну и п. за спуштање; од гледишта позорницу одваја завеса од баршуна или од гвожђа (за осигурање од пожара). **Опрана п.** обухвата све визуелне моменте сцене: декор, намештај, реквизите, светлост итд.; у 16. и 17. в. била веома једноставна (Шекспирова сцена), али с појавом опере и балета у 18. в. бивала све раскошнија; половином 19. в. Лаубе свео о. п. на најпотребније елементе; после њега Дингелштат опет полагао много на богату инсценирају; око 1870. Мајнингеровици тражили у првом реду ист. тачност опреме; Макс Рајнхарт много подигао стил инсценирају, али од 1910. и он почео да је упроштава и своди на суштину која се примењује после рата, у стилизацији «нове стварности». **Кружна п.**, око које гледалац посматра сцену са 3 стране за разлику од п. иза проценијума одвојене завесом коју гледалац види само с 1 стране.

ПОИКИЛОТЕРМИ (грч.) → хладнокрвине животиње.

ПОЈАВА, све што постоји у чулном опажању, а још није подељено под неки појам, одн. још није научно објашњено.

ПОЈАМ, претставка образована на особина које сачињавају заједничке одјакне множинне ствари; та множина чини обим њиховог п., а скуп њихових заједничких особина зове се садржај дотичног п. **Појмови разума, категорије**, најоштрији појмови, као: једино, много, каузалитет, квалитет итд. П. ума, чисте идеје (свест, душа и бог) које играју улогу само регулативних принципа у искуственом проучавању појава, тј. у прављењу уметности.

ПОЈАС, опасач. П. за килу → утрга. П. за спасавање, обруч или преник од непروطљивог платна, испуњен плутом, с отвором који омогућава човеку да се завуче и одржава на води.

Појасови лепљиви око стабала сирецавају пењање гусеница, лецитрина, мрва итд.; праве се од лепка: катрана, чистог или помешаног с мапћу, од смоле, колофона итд. (готово у трг.); добар лепак не треба да се суши, да цури, ни да гриза кору.

ПОЈАЧАВАЊЕ, у фот. хем. процес за чије време негативи добијају већу гуштину и снагу или постају контрастнијим; појачавати се могу: 1) мало експоновани негативи, чија се експозиција ипак не разликује много од нормалне; 2) нормално експоновани, а мало развијени негативи; 3) негативи више експоновани, а неправилно развијени, без довољно снаге и гуштине; и 4) негативи више ослабљени него што треба. **Појачачав** → амплификатор.

ПОКАЈАЊЕ, у прав. и ркат. цркви св. тајна у којој се добија опроштај грехова; обично претходи

причешћу, а верни се за њега спремају постом и молитвом; обавља се на осн. власти коју Христос дао апостолима и њиховим наследницима да праштају грехе; до 4. в. било јавно, а касније заведена тајна исповест. **Покајнице, тужбалице или нарикаче**, жене, обично само из рода или суседства, које у кући умрлог приликом погребња и у одређене дане носе наричу за покојником, износи у импровизованим стиховима покојникове врлине и своју жалост за њим; обичај веома распрострањен у свету, некад општи и код Јк. Сл. данас га има само у ј. срп. областима. **Покајници** → делек.

ПОКЕР (нем.-енгл.), хазардна игра пореклом из Амер.; обично играју 4 играча са 32 карте; сваки играч добија 5 карата, од којих може заменити произвољан број; први играч по реду захтева извесну суму коју повлачи заједно с банком, а да не отвара своје карте, ако му тражену суму нико не плати (bluff); ако остали играчи плате или повисе суму, носи онај који после отварања карата има најјаче карте; комбинације по јачини следеће: fleche royale (квинт у истој боји), carré (4 исте карте), couleur (3 карата исте боје), full (трилинг с једним паром), трилинг (3 исте карте), квинт у разним бојама, 2 пара и 1 пар (2 исте карте).

ПОКЛАДЕ, ноћ уочи поста, прославља се свечано с много јела и пића; завршетак карневала, месечења.

ПОКЛОН, → дар; уговор по којем 1 страна (поклонодавац) даје другој (поклонопримцу) имовинску корист не добивајући за то награде; п. може давати само пословно потпуно способно, а може примати лице старије од 7 год., иако није потпуно пословно способно; за неспособне п. примају старатељи; удата жена не сме примати п. без одобрења мужа; да би произвео правну тражбину, п. треба да је писмено обећан или да је ствар предата; п. не сме бити на интету поверљива ни законом дела деце; п. се може опозвати само кад поклонодавац сеним оспираним или поклонопримца покаже крајњу неблагодарност. **Пошљане п.** може вршити поверљива ако се не може наплатити из имовине поклонодавца и ако је поклон учињен после задушења. **Поклонопримак** **благодарни**, који наноси уреду поклонодавачевом животу, телу, имовини, чисти или слободи; поклонодавац тада може тражити опозивање поклона; неблагодарност према родитељима који су дошли у беду основ је за деценије искључење из наслеђа.

ПОКЉУКА, карена висораван (1 100-1 500 м) између Триглава и Бледског Ј. (Драв. Бан.); план. куће, зимски спорт, скакаоница.

ПОКЉУНИЦА → восковица.

ПОКЉИЦА → кожа.

ПОКОРА, у ркат. цркви назив за верски подвиг (жртва, пост, завет, мољба) ради опроштаја грехова.

ПОКОРИЧНО ТКИВО, систем ткива на периферији биљних органа, која имају заштитну функцију као главну; обухвата различите врсте ткива: епидерм, хинодерм и перидерм.

ПОКОСНИЦА (periosteum), танка и чврста овна, богата крвним судовима и живцима, обавија потпуно сваку кост, изузев места у пределу зглоба; служи да својим крвним судовима помаже исхрану кости, да унутарњом површином суделује у стварању нове кости за време њена растања (нарочито деблања кости); у случају прелома суделује при зарастивању и стварању нове кости. **Занањење п.** → периоститис.

ПОКОСНИЦА, зали (Polygonatum, фам. Liliaceae), вишегодишња зељаста биљка, с лишћем доста кожастим е по 1-5 или више висећих цветова налик на бурђевак у гроздастим цвастима; на дебелом хориз. ризому распознају се ожиљци од надземних стабала ранијих година. *P. officinale*, честа у проређеној и сухој листопадној или боровој шуми, у шибљанима готово свуда у Евр. (нема је у зимзеленом појасу сред. области), Сибиру, на Хималајима, *P. multiflorum*, у хладовитој шуми, нарочито буковој; готово у целој Евр., у умереној Аз., С. Амер.

ПОКРЕТИ БИЉАКА 1) физикални, условљени физ. процесима бубрења и кохезије, могу се вршити исто тако на живој као и мртој биљци и њеним деловима. 2) витални (активни), условљени сениф. животном радњиошћу биљке; енергија за вршење

витаљних п. налази се у самој биљци и пореклом је од сунца (фотосинтеза), а поттицај за п. од одређених фактора (дражи) унутрашњих или спољашњих; кретања која изводе слободни покретљиви биљни организми као и извесни покретљиви стадијуми утврђених биљака називају се **локомоторни п.**; утврђене биљке се не могу покретати с једног места на друго, али могу савијањем мењати положај и правац својих органа и тим их поставити у што повољнији положај за њихову функцију (п. савијања); локомоторни п. се изводе на разне начине (амебодно, бичевима, цилијама, екстрацелуларном плазмом); ту спадају струјања протоплазме у оквиру чврсте мембране као и п. појединих ћелијских органа (једра, пластида); интензитет, правац и смисао тих покрета одређују извесне дражи; п. слободних биљних организама чији правац и смисао зависе од какве спољашње дражи називају се **таксије**; према врсти дражи разликују се: фототаксис, термотаксис, хемотаксис и др.; према томе да ли се кретање организама врши к извору дражи или у супротном смислу, таксије су позитивне или негативне; п. савијања су последица неједнаких промена на супротним (анатагонистичким) странама органа: једна страна се издужује или остаје непромењена, а друга остаје непромењена или се скраћује; те се промене изводе или неједнаким растењем (нутациони покрети, нутације) или променама тургора (варијациони п.); и једни и други могу бити или аутономни или антиномни; индусирани (антиномни) п. савијања могу бити тропистички (тропизми) или настични (настије); тропизми су п. који зависе од правца дражи (светлости, теже итд.), према којем орган у мирном положају заузима одређени угао; ортотропни органи заузимају или угао 0 (позит. тропизам) или 180 (негат. тропизам); плагнотропни органи заузима кос, прав или туп угао; настични п. се такође врше у одређеном правцу, али њихов правац независан од правца дражи; према врсти дражи разликују се: геотропизам, фототропизам, хемотропизам, трауматотропизам и др., одн. фотонастије, термонастије, хемосезмонастије и др.; механизам физикалних покрета је различит: у извесним случајевима мембране на супротним странама органа неједнако буре приликом примања воде, или се неједнако суше при одавању воде (нпр. љуспасти листићи на шишарици бора на сухом времену се отварају, а на влажном затварају); плодови неких биљака (пасуљ, жива трава, ковиље) показују спирална увијања кад се суше и одвијања кад се овлаже; у другим случајевима п. се врше кохезионним механизмима; ту се уместо испарења воде у мембранама не јавља ваздух, већ се, услед кохезије молекула воде и адхезије воде на мембранама, нежније мембране убирају и скрћују (нпр. спорангије папрата).

ПОКРЕТНЕ ЦАРИНЕ, врата → царина између специф. и п. ad valorem; оне су специфичне јер се разредују према тежини робе, а приближују се царинама ad valorem утолико што им стопа није стална, већ се мења с променама у цени односне робе; п. д. досад примењене као заштитна мера аграрне производње; порекло им у енгл. житном закону од 1670.

ПОКРЕТНИ ЦИКЛОН, путујући п. умереног појаса, ствара се на поларном фронту; битне му одлике: → топли, хладни, → окулзовани и → секундарни фронтови, носиоци ружног времена; фронтови овом п. дају и енергију за кретање; чим они ослабе или ишчезну, и п. слаби одн. ишчезава; ови п. преживљају редовно 5 изразитих фаза (→ циклон).

ПОКРЕТНОСТИ, ствари које се могу премештати без штете по њихове делове и изглед (§ 185. Срп. грађ. з.); у њих се убрајају и права; поверилац може имати на непокретностима дужника хипотеку, а на п. залогу; бродови су једине п. на које се може ставити и хипотека.

ПОКРИВЕН ЗАКЛОН, склониште, блиндаж (фрц.), склониште да се људство и оруђа сачувају од пуцњаци и арт ватре; израђују се за: трупе, оруђа, муницију и храну, нарочито у рововској војни.

ПОКРИВЦИ, предњи пар крила код инсеката, код тердокрилаца тврда; у миру покривају задња, опнаста крила, за време лета остају раширена.

ПОКРИВЕ, противвредност, послана или не се послати пријемнику менице као накнада за дан акцент; потјаживање, које издавалац менице или чека има против оног на ког је вукао тај чек или меницу; вредносна подлога на основу које издата облигација или неки сличан трг. папир.

ПОКРОВ БОГОРОДИЧИН, празник установљен 1182. у спомен сизије монаха Андрје у Цариграду, као богородица свој ортач (покрв) раширила над народом у храму; спас од сарденске опасности приписан заштити богородице; слави се 1./10.

ПОКРОВСКИ Михаило Н. (1868.-1932.), рус. историчар и дипломат; учествовао у преговорима за мир у Бреску Литовску; гл. дела: **Историја Русије. Нацрт руске културне историје.**

ПОКУПЉЕ, поречје р. Купе; у ужем смислу, равнина у њеном доњем току, од Озља (си. од Карловца) до ушћа у Саву.

ПОКУЂАРАЦ (Merulius lacrimans, фам. Polyporaceae), гљива базидиомицета кожаста плодносна тела, с цевима са доње стране; живи на дрвеној грађи и по влажним и непроветреним кућама.

ПОКУЉСТВО: на нижим ступњима култ. развитка спава се и седи на земљи, једе рукама или помоћу љуптура и шкољки; тек на вишим ступњима култ. развитка, нарочито са појавом сталних насеља, ствара се и п., у првом реду постела: у прво време само разне врсте простирача и покривача, доцније и кревет (одар), издигнут од земље; многи

примит. народи праве висеће постеле, а ради заштите од инсеката и мреже око постела; Меланезјани и неки Прици имају нарочита узглавља, која им чувају фризуру од квара за време спавања; столони ретки, али столице честе; од малих столица се развиле столице са наслоном; њих смеју имати и њима се служити само главари (таква нпр. столовача код Јж. Сл.); од прибора за јело опште распрострањени ножеви и кашике, тањира и аделе, разне врсте чаша, пехара и сл., прављених од биљних материја и од земље (→ грнчарство); за остављање намирница служе ковчежи, мешине и ћупови, за дробљење плодова: жрњиви и ступе, којих има свуда на свету и др. → кућа, осветљење, оруђа. (На сл.: унутрашњост босанске куће).

ПОКУШАЈ КРИВИЧНОГ ДЕЛА, започето, али не довршено кривично дело; код злочина се увек кажњава, а код преступа само кад закон изрично нареди; п. може бити: свршен, кад је започета радња довршена; невршен, када је започета радња недовршена; и апсолутно неподобан, ако ни средство, ни објект на којем се врши к. д. пису способни да се над њима изврши кривично дело (нпр. празна пушка код покушаја убиства или покушај убиства над лешем); према нашем кривичном закону (чл. 32.) и овакав се п. кажњава.

ПОЛ 1) нарочита грађа живих бића којом су оне предодређене за спец. улогу у оплођавању и одржавању врста; постоје нарочите физичке особине којом се разликују м. и ж. пол (→ човек, жена). 2) тачка нарочитог положаја (→ координата, полара); тачке на супротним крајевима магнетни, ел. п.; земљини п. тачке на крају замисљене осовине око које се окреће земља (с. и ј. пол.). П. ел. генератора, 2 крајња генератора јединосилне струје; ако ел. струја тече колом у једном смислу, она мора тада да излази из генератора у спољно коло преко једног позитивног п. и да се враћа из кола у генератор преко другог п. (негативан п.). П. хладноће не поклапа се са земљиним п.: на сев. земљиној хемисфери налази се код Верхојанска у Сибиру (око 67° с. г. ш.) где средња тмпт. јануара -47°, а максимум хладноће -70°. Полне болести → венеричне болести. **Полна зараза** коња, дурина, хронично обољење пастуха и кобила; проузроковач *Typhlozoon equiratum*; знаци код пастуха: оток уда, запаљење мокраћног канала, раница на уда после чијег оздрављења остају беле пеге, оток пуждре; код кобила: оток и ранице, излив из

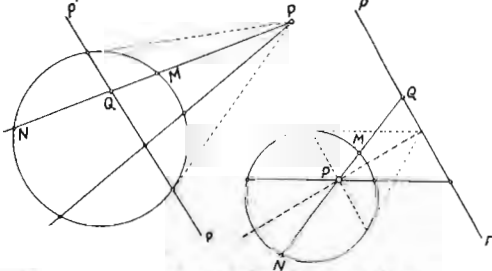
ње, дошнје узетост задњег дела трупа, мршавост и изнуреност; лежи се веома тешко; прехрана искључење из прилода, јер се болест преноси полним актом; обавезно пријављивање по закону о заразама. **П. зрелост**, један од услова за ступање у брак; сматра се да је потпуна код мушкарца у 18., а код жене у 16. год.; ако се п. з. утврди може се изузетно дозволити ступање у брак и у 14. год., и то по архијерејском благослову. **П. општење**, у браку дужност чија је санкција развод брака, ако 1 супруг год. дана из обести неће полно да општи са другим супругом. **П. органи, гениталије** (лат.), систем који служи стварању и одвођењу п. ћелица одређених за размножавање; могу бити: спољни, ако делови леже споља, и унутарњи, ако су смештени у унутрашњости тела; обухватају: п. жлезде и п. одводе; п. жлезде (м. и ж.) врше двоструку функцију: функцију стварања п. ћелица и функцију ендокриних ж. (лучење хормона, → јајник, семеник). Код животиња: мушки п. о. представљени семеницима у којима се стварају м. гамети; семеводи су канали који одводе гамете; код многих животиња постоје копулациони о. који служе парењу; женски п. о. обухватају: јајнике (јајњаке), у којима постају јаја, и јајоводе; у сложенијим случајевима се на јајоводу диференцира утерус (материца) у којем се јаја развијају и копулациони о. (вагина); код различитих животиња п. систем органа разнолико саграђен. Код човека: жлезда мушких п. о., семеник, налази се у кошницама, лучи сперму; од ње полази канал одводник сперме → семевод, који је преноси у семену кесци; из овог резервоара излазни пут кроз → ејакулаторни канал и → пенис; помоћне жлезде м. п. о. су → простата и → Ковперове жлезде; женски п. о.: унутарњи део налази се у карличној дупљи; у њихов састав улазе: → јајници са → жутим телом, → јајоводи, → материца са својим везама и → вагина; спољни део чини → вулва. **П. сексуални диморфизам** → диморфизам. **П. сношај, коитус** (лат.), копулација (лат.), п. спаивање, акт који има за циљ оплођење (→ фекондација). **П. способност за брак** је способност за полно општење, а не и за рађање. **П. уснице** → вулва. **П. ћелије** → гамети.

ПОЛАЗНИК → Божји.
ПОЛАЗУОЛО Антонио дел (1429-1498.), ит. вајар и сликар, 1 од гл. претставника фирентинске ренесансе; при сликању му често помагао брат Пјеро (1443-1496.).

ПОЛАКУРИЈА (грч.), често мокрење, симптом који прати запаљива обољења бешике, нарочито изражен код токс.

ПОЛАПСКИ СЛОВЕНИ, скупно име за слов. племена која у раном ср. в. живела око р. Лабе (Абодрити, Љутићи, Полаби и др.), давно поменчени.

ПОЛАРА, у односу на коничне пресеке, права (pp'),

дефинисана као геом. место тачака које с тачкама пресека М и N и полом Р деле хармониски сваку секанту што пролази кроз пол.

ПОЛАРАН, на половима, у вези са земљиним половима (→ пол). **П. антициклон**, предео високог притиска изазван навалом хладног ваздуха из п. предела; разликују се покретни и непокретни п. а.; први малих димензија и углавном између путујућих циклона једног циклонског низа, с којима се и крећу, а други већих димензија и испуњују простор између 2 циклонска низа; њихова одлика ведро време и јак мраз. **П. ваздух**, в. из п. предела, која се одликују ниском тмпт., слабом апсолутном влагом, јаким верт. термичким градијентом, добром видљивошћу и малом количном прашице; његова тмпт. увек нижа од тмпт. воде на површини мора на истом месту. **П. граница**, г. простирања климе, животиња, биљака и др. према половима. **П. земље** → Сев. п. обл. и Јуж. п. обл. **П. звезда**, в. 2 привидне величине, налази се веома близу небеског сев. пола; остаје скоро непокретна и даје правац сев. пола; припада сазвезђу Малог Медведа. **П. клима** → клима. **П. кока** (*Lagopus lagopus*), птица из породице тетребова, веома блиска алпи-

ској к., живи искључиво у мочварним пределима на с. П. координата → координата. **П. лисица**, лепа сива, зими бела, од обичне л. се разликује заокруженим ушима; даје скуповено крзно; живи на С по туширама, нарочито у Сибиру. **П. медвед** (*Ursus maritimus*), крупан бео пасар који живи по сев. п. морима; одличан пливач; често путује далеко по мору на леденим саптама; храни се рибом и туљанима. **П. мора су** → Сев. Ледено М. са површином од 13,1 мил. км² и → Ј. Ледено М. са површином од 14 мил. км². **П. ноћ**, време када се Сунце, услед нагиба земљине осовине према екватору, не диже изнад хоризонта у крајевима почев од 66° 30' геогр. ширине; п. н. би трајала 1/2 год., али услед преламања сунчевих зракова нешто краће; стога п. дан (време кад Сунце у овим крајевима не силази испод хоризонта) дужи од п. н. **П. светлост**, светле појаве на вал. висинама у атмо-

сфери у виду лука, широких трака, реса или завеса, које се запајају често у п. пределима, ређе у умереном појасу; висина п. с. креће се између 85-750 км; приписују се ел. зрачењу Сунца у сфери магнетског утицаја Земље, чим се изазива слаба фосфоросцентна с. П. струје, хладни ветрови који долазе из п. предела до око 60° геогр. шир.; на сев. полулопти имају правац ИСИ на ј. ИЈИ (→ поларни ваздух). **П. фронт**, граница на земљиној површини између тропских и п. струја (око 60° геогр. шир.); пласта обљина; дуж ње се стварају путујући → циклон.

ПОЛАРИЗАЦИОНИ АСТРОФОТОМЕТАР, инструмент за одређивање привидне величине.

ПОЛАРИЗОВАНА СВЕТЛОСТ: када се светлосни зрак одбије од равне стаклене плоче или пошто прође кроз неки кристал који двојно прелама, светлосне осцилације (осц. делића етра) врше се у одређеној равни управној на правац простирања зрака; такав зрак зове се поларизован; код неполаризованог зрака нема нарочито одређеног правца осциловања; п. с. се најгодније добива употребом равних врста призама изграђених од кристала који двојно преламају (најчешћа Николова призма

(→ сл.) која чини и најважнији део већег дела поларизационог апарата за добивање и испитивање п. с.); састављена из 2 дела: поларизатора, који поларизује с., и анализатора, којим се она испитује; кад су поларизатор и анализатор укрштени, нпр. кад су Николове призме једна према другој обрнуте за 90°, онда п. светлости зрак не пролази кроз анализатор; он је угашен; ово гашење зрака доказ да је поларизован, а п. уопште доказује да су светлосне осцилације трансверзалне (управне) на правац простирања, а не лонгитудиналне; само трансверзалне осцилације могу да се поларизују; кад се између укрштеног анализатора и поларизатора унесе плочина од кварца или раствор шећера, онда и кроз анализатор понова пролази с., која се може наново угасити тек ако се анализатор обрне за извесан угао; за тела с таквим особинама као кварц и шећер каже се да су оптички активна; код шећера нпр. угао за који је требало обрнути анализатор да би се с. понова угасила зависи од његове концентрације у раствору; отуда могућност да се

количина шећера у растворима одређује помоћу поларизационих апарата.

ПОЛАРИТЕТ, двополност; дејство двеју снага које иду у 2 супротна правца.

ПОЛ-БОНКУР Жозеф (Paul-Boncour, * 1873.), фрц. политичар и државник; у више махова мин.; био и претседник владе.

ПОЈДЕР (хол.), земљиште од финог морског наноса; у Хол. испод морског нивоа, али од морског плавења заштићено бедемима.

ПОЛЕАНСКА И ВАРДАРИОТСКА ЕПИСКОПИЈА, викарна е. под солунском митрополијом; раније обухватала и поједине крајеве око Вевђелије, Дојрана и Валандова на нашој тер.

ПОЛЕДИЦА, ледени слој који настаје при падању кише на смрзнуту земљу или на предмете чија тмпт. испод 0°.

ПОЛЕЖАЈЕВ Александар И. (1805.-1835.), рус. песник трагичне судбине: због снава Сашка, у којем било сатире на рел. и друштв. уређење, прогнан као полит. кривац у забачен гарнизон где умро од туб.; песме мрачне, пуне туге за промашеним животом или протеста против људске суровости.

ПОЛЕМИКА (грч.), научни, књиж. ум. или полит. спор преко новина или часописа. **Полемицап стил**, оштро, борбено расправљање о неком питању; обично личац, често оштрих израза, а све уперено да победи противничко и оправда брањено мишљење. **Полемичко богословље**, еленхично б., кришћ. побијање јеретичких и хетеродоксних учења.

ПОЛЕМОИ, грч. историј из 1. пол. 2. в. пре Хр.

ПОЛЕН (лат.), **поленова зрна**, **цветни прах**, ситна, донеста елипсоидна зрна која се у вел. броју стварају у поленовим кесама; постају тетрадном деобом матера хелија п. (микроспороцита); два деобама које су праћене редукцијом броја хромозома, свака микроспороцита даје по 4 халплоидне споре (микроспоре, поленове хелије); свака микроспора заодене се затим мембраном, састављеном из 2 слоја: унутрашњег целулозног (интина) и спољашњег кутикуланог (егзина); у дефинитивним п. з. у време кад испадају из распукнутих антера, налазе се обично 2 хелије, од којих једна вегетативна, а друга антеридијална; при клијању п. на жигу, антеридијална хелија се дели и даје 2 сперматозоида (код неких примитивнијих гимносперама) или 2 сперматична (генеративна) једра (код ангиосперама); према томе поленово зрно (микроспора) и хелије које постају до образовања гамета претстављају једну генерацију. м. гаметофит, која веома редуцирана; на егзину поленових зрна многих биљака налазе се особити израштаји у виду набора, квржица и бора; површина често покривена слојем масног уља, које п. чини лепљивим; на егзину се често налазе и мање јамиче, места кроз која, приликом клијања зрна, избија поленова цев; п. већине биљака веома осетљив према води, па стога постоје многи начини да се заштити од кише и росе: проношење п. на жиг уелов да се у плоднику развије семе; то проношење врши се ветром, водом и животинцама (→ опрашивање). **Поленова кина**, мноштво цветног праха обично из м. цветова четинара, које ваздушне струје разносе у прамањастим облаччицима; напада као жут покривач по површини вода. **П. цев**, која постаје при клијању п. зрна на жигу; правац њена растења одређују извесне хем. материје које се излучују из хелија ткива кроз које она пролази; истовремено на жигу клија вел. број п. зрна и по правилу само 1 цев продире у ембрионову кесу; са растењем п. п. путују у њој и оба сперматична једра; кад продре у ембрионову кесу, п. ц. се па врху отвара и испушта оба генеративна једра; од њих се једно споји с јајним једром (оплођавање), а друго са централним једром ембрионове кесе (двојно оплођење).

ПОЛЕНЦ Вилхелм (Polenz, 1861.-1903.), нем. романописац натуралистичко-псих. правца; гл. дело: Качар, роман из сеоског живота.

ПОЛЕСЈЕ, низак баровит предео под шумом у и. Пољској и Белој Рус.; одводњавају га Припет, Березина и Њемен; гл. град Брест-Литовск.

ПОЛЕТ, старт, полетање авиоплана с летилишта или хидроплана с воде.

ПОЛЕТАРАЦ → голуждравац.

ПОЛИАНДРИЈА (грч.), многомуштво, облик брака, оди. породиче, где 1 жена има више мужева (обично браћу мужа); узрок: оскуднина у женама; највише у обичају код Тибетана; по нашем праву п. кажњива.

ПОЛИАНТЕС (Polyanthes tuberosa, фам. Amaryllidaceae), увршена монокотила пореклом из Ср. Амер.

ПОЛИАРТРИТИС (грч.), реуматизам зглобова. **Акутни п.**, последица инфективних болести (ангина, шарлах и др.); самостално примарно обољење непознатог порекла (примарни ак. реуматични п.); изражен запаљењем зглобне чауре, с изливом течности у зглобу; предиспозиција: наzeb, боравак у подвод-

ним и влажним местима; знаци: општа слабост, високи тмпт., зглобови отечени, непокретни, болни, кожа над зглобовима првена; траје неколико недеља и месеци, често се повраћа (рецидива); компликације: запаљење срчаних зализака и кесе, плућне марамиде и др. **Хронични п.**, последица неизлеченог акутног п. или се развија постепено без претходног ак. периода; укоченост и изобличеност зглобова, услед задебљања чауре.

ПОЛИБИЈЕ (око 204.-121. пре Хр.), грч. историчар; написао **Историју света** у 40 књ., од којих се сачувало само првих 5; трудио се да пронађе и изложи и узроке догађајима; у његовој историји има доста података и о нашој земљи у грч. и рим. доба.

ПОЛИВАКЦИНА, поливалентна вакцина → вакцина.

ПОЛИВКА Јуржи (1858.-1933.), чешки славист, познат по својим компаративним радovima о нар. чешким и сл. умотворинама; на сч. јез. гл. дела: Бугарско четвороеванђеље, Средњев. еванђеље Срећковичево.

ПОЛИГАМИЈА (грч.), брачни однос (→ брак) једног лица с више лица др. пола; може бити → полнандрија (многомуштво) или полигамија (многоженство); супротан облик → моногамија; у нашем праву п. забрањена и кажњива изузев за мусл. који по шеријатском праву могу бити полигами.

ПОЛИГЕНЕТСКЕ ДОЛИНЕ → долине.

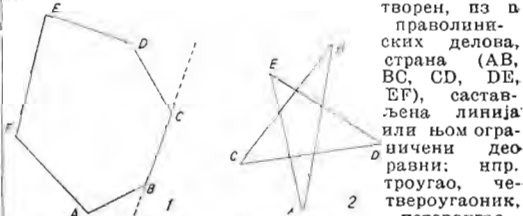
ПОЛИГЕНИЗАМ (грч.), теорија да је човечанство постало од више људских група у разним крајевима света; супротн → моногенизам.

ПОЛИГИНИЈА (грч.), вишеженство, брачни однос једног мужа с више жена; узрок: сразмерно већи број жена него мушкараца; чест случај код примитиваца; жене могу бити међу собом равноправне или се једна издваја као главна, и обично свака води посебно кућанство.

ПОЛИГЛОТ (грч.) 1) познавалац многих језика; многојезични речник. 2) дело итолога садржаћа издано у више језика (издања Библије с више иревода поред ориг. текста, нпр. п. антверпенски, париски итд.).

ПОЛИГНОТ, грч. сликар 5. в. пре Хр., 1 од оснивача грч. монументалног сликарства на зиду; радио у Атини; најчувеније дело **Освојење Троје**; слике му познате само по имитацијама на вазама.

ПОЛИГОН (грч.) 1) **вишеугаоник**, **n-тругаоник**, затворен, из п. **праволинских делова**, страна (AB, BC, CD, DE, EF), састављена линија или њом ограничени део равни; нпр. **тругао**, **четвероугаоник**, **петеругаоник** итд.; **теме** (врх, А, В, С, ...) п. **заједничка тачка** двеју узастопних страна; п. је **конвексан** (п. у обичном смислу), ако ма која страна продужена у оба смера не сече његове остале стране; **звездаст**, ако му се стране секу; **правилан**, ако су све стране и сви углови једнаки (на сл.: 1. конвексан, 2. звездаст п.). 2) у геодезији: → **полигонни влак**. **Полигона белега** → **белега**. **П. влак**, **многоугао**, чија су темена претстављена п. тачкама, а п. стране хориз. **отстојањима** између њих; п. в. треба да је што **правији**, са странама приближно једнаке дужине; после уковавања п. тачка у целом в., измере се углови на везу (п. углови), п. стране и др. елементи, потребни за рачунање **влакова**; **отворен полигон** **умеће** се између двеју тачака

чије су координате дате и између почетног и завршног нагиба који су познати; **затворен полигон** рачуна се као самосталан; **тахиметриски полигон** постављају се за снимање комплекса шума, мочвари и сличних терена; њихове стране мере се оптички; **раскршће п. в.** је чворна тачка у којој се сусретну 3 или више полигона и има ранг накнадне тригонометр. тачке (на сл.: тачка 612 раскршће п. в.). **П. мрежа**, низ п. влакова смишљено распоређених и укованих по терену, ради развијања линијске мреже и ради снимања (премера) самога терена и објеката на њему; ради се и рачуна по **Правилинику** о катастарском премеравању; **карта п. м.** црта се за сваку катастарску оп. и на њој се уцртава распоред **листова**

двеју п. тачака, редукована на хоризонт или мерена хориз.; служи за одређивање координата п. тачака и као апсициона осовина за снимање детаља ортогоналним методом (призмом); п. с. крећу се од 50-250 метара и мере се чет

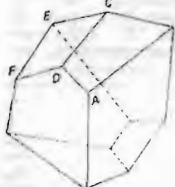

ичним пантљикама или оптички (тахиметром, телеметром, даљинаром). П. стапца, п. или помоћна тачка с које се мере п. углови. П. тачка, прелом (теме) п. влака; на терену претстављена средином п. белеге, а на плановима центром кружића, пречника 1,5 мм; на терену се п. т. снима детаљ поларним методом (тахиметром), а на плановима се с њим тај детаљ уноси транс-портерима; једна п. т. долази на 4 хектара, а у густим насељима поставља се и већи број. П. угао, налази се између 2 п. стране; служи за одређивање њихова нагиба и за рачунање координата п. тачака; мери се теодолитом. Полигомирање, реконструкција п. тачака, мерење п. страна п. углова и све остале теренске радње, које су у вези с п. мрежом. Полигонометар, стручно лице, инжењер геодет или геометар, који се у својој геодетској пракси бави нарочито п. мрежом. Полигонометричке таблице с 4 децимала за рачунање координата п. тачака; садрже: логаритме бројева од 1-1000, логаритме угловних функција синуса, косинуса, тангенса и контангенса, производе из дужине и синуса и косинуса нагиба, квадрате бројева од 0,1-10, таблицу допуштених отступања п. влакова, границе линеарног отступања п. влакова и др. ПОЛИДАКТИЛИЈА (грч.), већи број прстију на руци или ноzi.

ПОЛИДЕВК → Диоскури.

ПОЛИДИПСИЈА (грч.), болесно стање у којем се јако осећа жеђ.

ПОЛИЕДАР (грч.), тело ограничено равним површинама, странама (ABCD, CDEF, ...), нпр. пирамида, призма, паралелепипед, квадар, коцка итд.; пресеком двеју страна ивица (AB, CD...) п., а ивице страна са заједничком тачком, врхом (A, B, C...), сачињавају рогаљ (SBDE) п.; према броју страна разликују се: тетраедар, пентаедар, хексаедар итд. Иравила п. → тела правила. Полиедарска пројекција → картографске п.

ПОЛИЕДРИЧНА БОЛЕСТ, епидемија код гусеница на летитира дупље (Lumantia monacha) услед чега се оне окупе на врховима грана.

ПОЛИЕКТ, рим. центурион, умро мученичком смрћу као хришћ. у Јерменској око 254. год.

ПОЛИЕМБРИЈА (грч.), појава 2 или више ембриона на 1 јајне ћелије; код биљака чешћи случај; ембриони обично постају не из јајне већ из др. ћелија и тива семеног зачетка, или постају из више ембрионих кеса у истом нуцелусу.

ПОЛИЈЕЛЕЈ (грч.) 1) певаће 134. и 135. истама на прав. празн. Јутрењи. 2) вел. свећњак обележан наред цркве (пали се за време певања п.).

ПОЛИЈУРИЈА (грч.), повећана количина мокраће, нарочито код извесних облика шеш. болести.

ПОЛИКАРПНЕ БИЉКЕ → монокарпне биљке.

ПОЛИКЛЕТ, чувени грч. вајар и грађевинар из 5. в. пре Хр. Фидијин савременик и такмац; гл. дела: Херин кил од злата и слонове кости, Амазонка (→ сл.), Дорифор итд.

ПОЛИКЛИНИКА (грч.), установа за амбулантно испитивање и лечење болесника; нема болесничких постела.

ПОЛИКОНИЧНА ПРОЈЕКЦИЈА → картографска п., код које се земљина површина пројектује на омотаче више купа различитих висина.

ПОЛИКРАТ (535.-522. пре Хр.), тиранин острва Сама, где неограничено владао; уман, али деспотске худи; убили га Персијанци.

ПОЛИКСЕНА, по грч. митологији кћи троганог краља Пријама; Пир је жртвовао на Ахиллову гробу.

ПОЛИКУЛТУРА (грч.-лат.), више различ. привр. грана, приближно подједнако развијених; повољна, јер у случају да 1 грана подбаца, друге дају средства за живот стаи.

ПОЛИМАСТИЈА (грч.), појава већег броја млечних жлезда код sisара него што је то обично.

ПОЛИМЕРА-ЈЕДИЊЕЊА, сложена хем. већном орг. једињења, чији се молекули састоје из 2 или више простија, али међусобно једнака молекула; процентуални састав таквих једињења стоји у односу целих бројева.

ПОЛИМЕРИЗАЦИЈА, стварање полимерног, сложеног једињења из простијег, међусобним сједињавањем простијих молекула.

ПОЛИМЕТАР (грч.), инструмент на бази → хигрометра, који показује непосредно тмпт. и влагу ваздуха, и омогућује да се брзо одреде напон и тежина водене паре и тмпт. росне тачке (→ сл.). Полиметрика рзноврност ритмичка у појединим гласовима код вишегласних композиција.

ПОЛИМЉЕ, предео у ст. Рашкој, у сливу Дринае притоке Дима; у П. ман. Милочево (код → Пријепоља).

ПОЛИМОРФИЗАМ (грч.) 1) особина неких једињења или елемената да при истом хем. саставу кристалишу у кристалним облицима разне симетрије, нпр. СаСО₃ кристалише хексагонално (калцит) и ромбично (арагонит); С (угљеник) терасално (дијамант), моноклинично (графит), аморфно (угаљ) итд. 2) појава где се јединке исте врсте живих бића јављају у више различитих облика, често код животиња с друштвеним начином живота (нпр. термити и мрави) или које живе у колонијама (нпр. дубљари). Сезонски п. случај појава код исте врсте организама више генерација међу собом различитих по изгледу јединки (много инсекти, рачићи, црвљаци, неке алге).

ПОЛИНАЦИЈА (лат.) → опривњавање.

ПОЛИНЕЖАНИ, стан. Полинезије; мада растуриени по многобројним острвима, прилично јединствени у расном, култ. и језичком погледу; соц. односи сложени (деоа на класе, славарство, табу); вера: анимизам с веровањем у богове. Полинежанска раса, заступљена код П. и Микронежана; ср. или висок раст и брахикефалија; црте лица и опште телесне сразмере углавном као код Евр.; боја коже отвореномрка, каткад с прелазом у жућкаст тон; коса црна или црномрка. права или таласаста, очи мрке.

ПОЛИНЕЗИЈА → Океанија.

ПОЛИНЕУРИТИС (грч.), запаљење више живаца (→ неуритис).

ПОЛИНОМ (грч.), вишечлан алгебарски израз: (A + B + C + ... + L), спец. онај чији су чланови разни степени једне (или више) променљивих, помножене сталним бројевима, коефицијентима п.: a₀ + a₁x + a₂x² + ... + a_nxⁿ највећи степен п. променљиве је степен п.

ПОЛИЊАК 1) Арман (Pagnac, 1771.-1847.), фрц. државник; осуђен на смрт због учешћа у Кадудаловој завери против Наполеона, али помилован. 2) Огит Жил (1780.-1847.), брат претходног, играо видну улогу за владе Луја XVIII и Шарла X; реакционарном политиком изазвао јулоку револуцију и пад Шарл X.

ПОЛИОМИЕЛИТИС (грч.), деца парализа. Хајне-Мединова болест, названа по лекарима Јакову Хајнеу (1800.-1879.) и Викману Медицу (1840.-1890.); инкубација 1-8 дана (по неким око 2 недеље), почетак обично нагао, кијавица, ангина, црвени поремећаји, висока тмпт., често менингитални знаци; обично после 1-5 дана, ређе доцније, нагло или постепено ишчезава тмпт. као и остали симптоми; појављују се карактеристичне парезе (слабости), парализе (одузетости) мишића; најчешће доњих удова, обично са једне стране, ређе на горњим; одузетост може постепено потпуно да ишчезне, али обично поједини мишићи остају трајно одузети, изазивајући веће или мање доживотно осакћавање, које чини тежину овог иначе ретко смртног обољења; проузроковач непознат, налази се у извесним деловима мочдине, живчаних ганглија, но-

сно-ждрелној слузи, на крајницима, у измету оболелих; у организам продире кроз носно-ждрелну слузокожу; лечење симптоматично, добро делује серум од ребролелих као и анти-полиомијелитични серум по Петиту; лечење осакћања спада у дело-круг ортопедије; предхрана: изолација оболелих, испирање ждрела, носа, а поглавни особа из околине оболелих које могу бити → клидоноше.

ПОЛИОН 1) Витрувије, угледни рим. архитект из Августова доба; написао уџбеник за архитекте: **О архитектури**. 2) Гај-Азиније (73. пре Хр.-4. по Хр.), рим. војвода, државник, песник и историчар; писао трагедије, епиграме и **Историју грађ. ратова**.

ПОЛИП (грч.) 1) осн. облик састава → дупља, цеста изгледа, једним крајем утврђен за подлогу док се на слободном крају налази усни отвор уквирен венцем пипака, тако да цео личи на цвет; у унутрашњости 1 једина дупља; по правилу бесполона генерација, која се множи деобом и пуњењем, грађени колоније. 2) бенигни израштај епитела и везивног ткива слузокожа обложених цилиндричним епителом; махом висе на петељци; јавља се на дигестивном тракту, материци и носу; величина различита; може да дегенерише у рак. **ПОЛИПНЕА** (грч.), брзо и површно дисање, ненормалан начин дисања, карактеристичан по повећању броја (ритма) дисања, а смањењу његове дубине (у граници повишење тмпт. праћено п.); ово стање долази услед дејства прегрејане крви на центар за дисање.

ПОЛИПТИХ (грч.) 1) више слика, повезаних међусобно, тако да претстављају извесну целину; највише рађени у 15. в. за кат. олтар; чувен п. **Обожавања мистичног Јањета**, који сликали браћа ван Ајк за катедралу у Гану, и Матјеје Гринвалда (данас у Колмару). 2) старински спис од најмање 3 дрвене или металне плоче.

ПОЛИРАТИ (лат.), потпуно изравнати и углачати. **ПОЛИРИТМИКА** (грч.), ритмичка разноврсност у једном муз. делу или мелодији; наше песме одликују се овом особино.

ПОЛИС (грч.), код ст. Грка варош, држава.

ПОЛИСИНДЕТ (грч.), многосвезност; уметање свега и онде где их у обичном говору нема; тим се претставе истичу јаче свака понаособ, као у примеру: У збогов се слише и деца, и жене, и старци.

ПОЛИСМЕН (енгл.), енгл. градски полицајц.

ПОЛИСПЕРМИЈА (грч.), појава продирања 2 или више сперматозоида (спермичних једара код виших биљака) у јајну ћелију.

ПОЛИСТАВРИОН (грч.) → сакоц.

ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ Михаило др (1833-1920.), политичар; док је био на студијама у Бечу, на њега имао вел. утицај у полит. погледу Светозар Милетић; изабран 1861. за посл. у хрв. сабор, био за што ужу сарадњу Срба и Хрвата; због свог говора на московском унив. (1866.) о потреби скорог решења и питања, морао да напусти Загреб и да се пресели у Н. Сад; бранио 1876. свог учитеља Милетића, ког замолио у политици; 1873-1893. бирао готово стално у мађ. сабор; штампано неке чланке и расправе из полит. историје, али највише времена посветио новинарству.

ПОЛИТЕИЗМ (грч.), вера у много богова, уз службује прир. елементима или сунцу, звездама, ватри итд. и службује киповима (идолима).

ПОЛИТЕО Динко (1834-1903.), новинар и политичар; радио доста на нар. прелороду у Хрв.; писао есеје (Старчевић, Рачки) и драме.

ПОЛИТЕХНИКА (грч.), некада општи назив за тхн. високе школе; данас ређе у употреби.

ПОЛИТИКА (грч.), вештина и начин управљања државом; интересовање држ. животом; вештина, лукавство, изврдавање. **Шумска привредна п.**, део науке о нар. привреди; теориски део проучава појаве у ш. привреди, и утврђује начела, по којима се ова развија (за осн. ш. служе ист. шумарства, ш.-п. геогр. и статистика); практични део (нормативна ш. п. п. проучава мере и средства којима се утиче на ш. газдинство, тражи начин да се садашње стање поправи и шуме добу у могућности да најбоље испуне своју улогу у нар. привреди (њему за осн. служе: држ. привр. политика, устав, законодавство и спец. потребе народа); гл. носилац ш. п. п. је држ. власт, која се у спровођењу своје ш. п. п. служи својим органима и полузваничним телима (ш.-п. савети, ш.-п. коморе), стручним организацијама и удружењима; државна активност испољава се у 3 правца: 1) превентивним и репресивним мерама ограничује слободу деловања како сопственика шума тако и трећих лица (то су → шумско полиц. прописи), привредне одредбе (привредни план, дужност намештања стручног особља итд.); 2) заштитом сопственика од пре-

сизања трећих лица и штетног утицаја природе и 3) унапређивањем ш. привреде (задрugarство, коморе, пошумљавање кршева итд.), ш. наставе и пружањем помоћи прив. иницијативи на послу око унапређења ш. привреде (стручни персонал, давање саветица и семена, награда за успело пошумљавање итд.); законодавство је гл. инструмент којим држава проводи своју ш. п. п. и неки шумарски политичари сматрају да је, с практичног гледишта, гл. циљ ш. п. п. показати пут којим ће ићи ш. законодавство. Ш. п. коморе, у неким државама заступају шумарство (а нарочито приватни ш. посед) код власти и дају савете по разним питањима ш. привреде; пољопр. к. стога имају отсеке за шумарство, који поред осталог пропагирају шумарство, оснивају ш. задруге, дају стручне савете и поучавају малог ш. поседника; заинтересовани раде на оснивању посебних ш. п. к.; то успело у Виртембергу и Саксонији; код нас се ради на оснивању пољопр. к. које би имале и ш. отсеке. **Политикан**, страстан ситничарски политичар. **Политичка аритметика**, претеча данашње стат. науке, прва указала на постојање → стат. правилности. **П. Географија**, део геогр. који посебно проучава државе (п. творевине) у вези с природом њихова земљишта. **П. економија**, наука о нар. привреди; проучава друштвене појаве, односе и установе у вези с људским делатностима упућеним на производњу намирница, (одп. стицање зараде, дохотка), и на подмирење самих људских потреба; обухвата науку о производњи добара и њиховом промету (циркулацији), о расподели добара (образовању појединачних дохода од личног рада, или имања, или подузећа), као и науку о употреби дохотка (н. о потрошњи, штедњи и осигурању); посебне јој гране: → екон. политика и → наука о фин.; сматра се да је формирана као посебна наука делом А. Смита: **Проучавање о природи и узроцима нар. богатства** (1776.); п. е. има данас огроман број сарадника разних правца у свима култ. државама; долази у ред једне од најнегованијих наука данашњег времена, које истакло привр. и соц. питања у 1. ред. **П. кривци**, лица која изврше какво п. кривично дело; према п. к. се примењују изузетне зак. мере; уживају извесне повластице у поступку и режиму издржања казне у казненом заводу; не могу се издавати држави која их гони, ако су на тердуге државе. **П. науке** → државне науке.

ПОЛИТИКА, полит. дневни лист, излази у Београду 1904-1915. и од 1919. у првом периоду свог излажења, док његовим уређивањем руководили браћа Рибничкар (Владислав Дарко и Слободан), који сав живат посветили националним идејима, а прва двојица и пали за њих на бојном пољу. **П.** знатно утицала на унутарњу и спољну политику наше земље и извршила важну националну, ист. и култ. мисију у предратној Србији; у другом периоду излажења, после свет. рата, **П.** није довољно искористила вел. углед који уживала да би допринела стицавању полит. и партиских страсти и сређивању унутарњих прилика у нашој земљи; њено уредничтво се трудило да задвољи најшире читалачке масе, које се морају васпитавати, оно је на рачун културних, социјалних и економских проблема давало све више места разним сензацијама и вестима из криминалног живота; у односу на Народно дело **П.** такође менаџа свој став и довела га до непријатељског; док је за живота С. Рибничкара с одушевљењем писала о Н. делу и хвалила његов рад, признајући му највишу књижевну вредност и благотворан утицај на просв. и нац. подизање нашег народа, истичући да је Н. дело најутицајнија просветна институција у нашем краљевству, последњих година **П.**, противно томе, пуна је похвала за левицарске публикације и првенствено Јевр. издања, а књиге Н. дела игнорише и, доношењем неумесних напада на Н. дело, изненађује читаоце који у томе могу да виде обарање угледа Н. делу и самој **П.**; у последње време као да се ипак опажа тежња да се тај правац писања напусти и да се **П.** поврати место које је раније имала у нашој журналистици. **ПОЛИТОНАЛНОСТ** (грч.), вишеструка тоналност у којој се 2 или више гласова у разним тонским родницама јављају истовремено, те тако део или став има разне тоналне функције.

ПОЛИТУРА (лат.), лакована сјајна површина намештаја; глачање такве површине.

ПОЛИЋ 1) Јадислав (1874-1927.), изврстан правник и проф. унив., истакао се својим расправима из држ. и међунар. права; научно своје гледиште најбоље изразио у студији **Закон и санкција**. 2) Мирко (* 1890.), композитор, диригент, директор Опере и Глазбене матице у Југославији; од композиција се истичу: музика за **Смрт мајке Југовића**, **Свита** у античком стилу и симфониска скица **Са**

жора. 3) Никола (*1890.), књижевник и новинар; писао и песме с нешто модерним мотивима. 4) Камов Јанко (1886-1910.), књижевник, писао много, на свима књиж. пољима; најбоље му песме с јаким акцентом личног и соц. револта, а понекад и с доста лиризма; код нас увео слободан стих.

ПОЛИФАГЕ (грч.) → исхрана животињска.
ПОЛИФАЗНИ СИСТЕМ, састоји се од 2 или више струјних кола у којима 2 или више електромоторних сила исте учестаности и приближно исте ефективне вредности производе међу собом фазно померене струје; најважнији од п. с. трофазни с., који садржи 3 струјна кола и 3 електромоторне силе. померене фазно међусобом са $\frac{1}{3}$ периоде. Полифазне струје, наизменичне струје које теку колима (спроводницима) полифазног система; имају приближно исту ефективну вредност, исту учестаност, али су фазно померене једна од друге за онолики део периоде колико систем садржи фаза.

ПОЛИФЕМ, по грч. митол. син бога Посејдона, јединог киклоп, ком Одисеј изгубио око.

ПОЛИФИЛЕТСКИ (грч.), која потиче од више осл. облика; супр. → монофилетски.

ПОЛИФОНИЈА (грч.), вишегласност, у којој се, на једну дату тему, јављају у другим гласовима самостална мелодиска кретања; за полифону вођене гласова важе правила контрапункта; негована нарочито у хол. и старокласичној шк.

ПОЛИФУГАЛНА СИЛА, компонента силе теже која настоји да пливајућа тела удаљи од полова; настаје услед тог што се нивоске површине Земље разликују од полова према екватору.

ПОЛИХЕТЕ (Polychaeta), група чланковитих глиста, готово искључиво морских становника; на телесним чланцима има бочне наставке за покретање (параподија); наоружане многобројним чекињама; вел. број врста; многе одлична храна за рибе.

ПОЛИХИБРИД (грч.) → бастард добивен укрштањем родитеља који се међу собом разликују у већем броју наследних особина.

ПОЛИХИМНИЈА, једна од 7 муз. пратилица Аполонских; заштитница побожних богослужбених песама (→ сл.).

ПОЛИХИСТОР (грч.), познавалац многих наука.

ПОЛИХРОМИЈА (грч.), многобојност (супр. монохромнија, једнобојност); грч. храмови и статуе били полихромни, разно обојени у извесним својим деловима, као и ср.-в. евр. статуе у дрвету и камену; срп. цркве 14-15. в. карактерисале п. фасате сазидане од камена и опеке. **Полихроматска фотографија** → хромофотографија.

ПОЛИЦА (ит.) 1) писмени уговор о осигурању, који садржи гл. погодбе тог уговора. 2) сам уговор о осигурању.

ПОЛИЦИЈА (по грч.), установа за одржавање реда и безбедности; у најужи део круг п. спада старање за јавни мир, безбедност, поредак, безбедан саобраћ., здравље људи и стоке, јавни морал, спречавање угрожавања сваке врсте у том правцу, отстранење насталих поремећаја (чл. 66. Закона о унутрашњој управи од 1929.); као помесни орган истражног судије и држ. тужиоца полицијска власт може у току поступка да предузима извесне издвајање радње, али истражне радње ни у ком случају (у кривичном поступку има дакле улогу само утолико да сачува трагове злочина да се не изгубе као и да моментално задржи извршиоца крив. дела на лицу места, а затим да га одмах преда истражном судији); некад п. била надлежна за све што није нарочито поверено др. властима; п. је држ. и месна; чест назив за п.: унутрашња управа. **Пољска п.** има дужност: чување привр. добара, одржавање реда за папу, примену полиц. прописа о ушапређењу пољопривреде и сточарства, сузбијање сточних зараза итд.; по зак. о општинама од 1933., п. п. врши општина (§ 77.). **Полицијска држава**, апсолутистичка држава која у свим правцима неограничено регулише односе у корист целине, чак и против слободне личности и начела законитости. **П. комесаријати**, власти са спец. надлежношћу на пограничним местима, жел. станицама или пристаништима; поглавито мотре кретање путника. **П. сат**,

време у које се ноћу морају затворити каване, јавни локали; одређује га п. власт; непоштовање п. с. повлачи повчану казну; полиција може прописати да локали остају отворени и после п. с., ако плаће нарочито такеу. **Шумски полицијски прописи**, ради заштите јавне безбедности и са шумама спојених општих интереса држ. власт ограничава слободу појединих сопственика шума; ш. п. п. су уперени у 1. реду против самих сопственика шума ради одржавања шума и продуктивне снаге земљишта (забрана → крчења и → девастације, нарочито поступак са → заштитним шумама, дужност пошумљавања сасечених површина); али држ. власт пружа и помоћ сопственицима шума, када заштитне мере које они предузимају у својим шумама нису довољне да обезбеде јавни поредак и опште интересе (заштита шума од ветра, биљних болести и инсеката; мере при искоришћавању паше, жирења, сакупљања шума, лисника, при појави пожара итд.); органи ш. полиције: у највишој инстанци Мст. шума и рудника, које ту власт врши преко општих управних власти; и органи којима поверено чување одн. управљање шумама, постају, пошто положе прописану заклетву, органи јавне страже и, као такви, помоћни органи ш. полиције; ш. п. п. се односе да све шуме без разлике власништва.

ПОЛИЦИЈАНО Ањело (1454.-1494.). ит. песник, истакнут хуморист, миљеник владалачке куће Медичи у Фиренци; поред већег броја песама, написао драму Орфео и дао низ одличних превода ст. грч. писаца; песме имале утацаја на многе дошнице ит. песнике, а и ја неке од наших дубровачких (З. Држић) (→ сл.).

ПОЛИШИНЕЛ (фрц.), комична грбава фигура ит.-фрц. уличних позоришта с луткама.

ПОЛКА (чеш.), окретна игра чешког порекла. **ПОЛО** (енгл.), игра лопте слична фудболу, само се игра с коша; на игралишту од 280x180 м по 4 јахача на 2 стране; игра се 7 пута по 8'; ст. перс. спорт властел; данас се игра у Енгл., Нем., Фрц. и Амер. П. са бициклом, играју 2 екипе с по 4 играча у дворани или на игралишту.

ПОЛО Марко (1254.-1323.), Корчуланин, чувен путник и истраживач; пропутовао ср. Азију, Кину, Сундека О., Јап., Пејлон, Перс. и Јерменску; у Кини провео 25 год.; у свом путопису упознао савременике с тим областима (→ сл.).

ПОЛОВИ → пол. **ПОЛОВНИК** → комњак. **ПОЛОВНАЦИЈА**, комади првокласних храстових трупаца (са пречником изнад 70 см), са 3 стране остругани, а са четврте заобљени; могу бити компактни или изрезани у даске; убрајају се у најскупљу дрвену робу.

ПОЛОВЦИ, ратнички народ тур. порекла, сродан Печенезима; појавио се прво у ј. Русији (1054.); у току 11. в. узимао учешћа у међусобицама рус. удеоних кнежева, а у 12. в. прешао преко Дунаја и опљачкао Македонију; после страшног пораза који му нанели Татари (1238.), пресељено се на Карпате, одакле 1 део отишао у Мађ., а други у Тракију и Македонију и стојио се с тамошњим стан.

ПОЛОГ, котлина (потоплина) у горњем току Вардара, дели се на Горњи (привр. средиште Гостивар) и Доњи (привр. средиште Тетово); по дну котлине земљр. с чувеним пасуљем; у план. подножју воћарство (тетовске јабуке); стан. Срби и Арбанаси. **ПОЛОЖАЈ** у вој. терминологији простор ограничен у фронту и дубини распоредом трупа које га поседају; дели се на: предњи, главни п. (на којем се прима гл. борба) и прихватни п. за резерву. **Изузетан п.**, у праву када за извесно лице не важе општа правила, већ друга нарочито предвиђена у зак.; тако владар има нарочито повлашћење да је неодговоран и да је пунолетан од 18, а не од 21 год.; и. п. се никад не претпоставља, већ постоји само кад је изречно предвиђен.

ПОЛОЖНИЦА, грана која се делимичним полагањем у земљу приморава да се укорени, па се затим отесца и пресађује; овај начин вештачког размножавања практикује се нарочито у воћарству, и то с оним биљкама које се тешко укоренују као резнице (винова лоза, лиска, огрозд, рибизла, црни луд, купина, смоква, и др.).

ПОЛОНЕЗА (фрц.), пољ. игра у такту 3/4.

ПОЛОНИЈУМ (радијум F) Po, радиоактиван хем. елемент; ат. теж. 210; редни број 84; полувреме 139,5 дана; у хем. особинама његова једињења имају сличности с једињењима телура; поред њега познати су још 5 изотопа, које носе засебне називе (радијум А, ат. теж. 218; торјум А, ат. теж. 216; актинијум А, 215; радијум С' ат. теж. 214; торјум С', ат. теж. 212).

ПОЛОНСКИ Јаков (1820-1898.), руски песник, у чијој поезији гл. мотив љубав према човеку и прир. у којој види највишу лепоту и хармонију; с ум. стране песме му нису на висини (→ сл.).

ПОЛОЊЦИ Симеон (1629-1680.), проповедник и писац тзв. кијевске школе која радио у Москви; претставник сколастичке теологије, али и поборник просветности у 17. в.; писао против «раскола» («Жезал правленија») и дао 2 збирке проповеди и стихова: **Вертоград** и **Рифмологјон**.

ПОЛОШКО, ман. св. Ђорџа у Тиквешу (Вард. Бан.), обновљо га Драгутин, брат цара Душана, који у њему био и сахрањен; последњи пут обновљен 1881.

ПОЛТАВА, град (92 000 ст.) у Украјини; в. под. шк.; код П. 1709. цар Петар Велики победио Карла XII.

ПОЛУАРИЈЕВЦИ → Омизвијани.

ПОЛУБОВОГИ, код ст. Грка божанства нижег реда, нарочито њих богове уврштени због оснивања градова и др.

ПОЛУБРАТ, сродник с којим је заједнички само 1 родитељ (брат по мајци, брат по оцу); п. по оду ња нста права као и рођени брат; п. по мајци је слабији у наслеђивању од сестара по оцу, изузет ако је мајка умрла; у том случају он наслеђује заједно са сестрама по оцу, а јачи је у праву наслеђивања од сестара по мајци.

ПОЛУВОКАЛИ → полугласник, полуглас.

ПОЛУВРЕМЕ 1) јединица за брзину радиоактивних процеса, тј. време за које се распадне половина првобитне радиоактивне материје. 2) фудболека игра, траје 90' и дели се на 2 полувремена од по 45'.

ПОЛУГА 1) проста машина која служи да се мањом силом савлада већи терет (→ сл.). 2) тело обртно око једне тачке, на које дејствују 2 или више сила. 3) нормале повучене из тачке обртања до силе и терега или њихових правца; услов за равнотежу да пројизводи из сила и кракова (статички моменти) буду једнаки; и за п., као и за

остале просте машине (струмј равна, котураче итд.) важи алатно правило механике: рад силе једнак је раду терега; њом се дикле не добија ништа у раду. **П. зубна**, нарочити инструмент у виду клина за вађење зуба; облици различити.

ПОЛУГЛАСНИК, полуглас, нарочит вокал с веома кратким, непотпуним треперењем гласних жшца. управо само с њиховом експлозијом и нарочити пољажјем језика; цела артикулација напрегнута; у ст. сл. била 2 п.: њ (танко јер) и њ (дебело јер); први се изговара отприлике као кратко и, а други као кратко у; у слов. и сх. књиж. језику оба и замењена од 14. в. вокалом а, али се у перифериским дијалектима још чува, и то у призренско-тимочком као п. реда а, тј. приближује се вокалу а: дњаска, лњажем, опњанџак, у зетском реда е: воњье, дњенес, опњенци; у македонским говорима њ дало е, а њ о; пес (пњс) = пас, сон (сњн) = сан; у чаквском на о. Крку и Пресу оба п. дају или е или о: денес, донос = данас, сен = сан, отоц = отац.

ПОЛУДЕВИЦА (фрц. demivierge), душевно, али не и телесно дефлорисана девојка из бољег друштва.

ПОЛУИМПЕРИЈАЛ, рус. златан новац; до 1897. вредео 3, после тога 7,5 рубаља.

ПОЛУКОКС, вештачко чврсто гориво добијено као остатак сухом дестилацијом на ниској тмпт. (швеловањем мрког угља или тресета); знатно мекши од обичног кокса; употребљава се спрпашен или брикетиран, као гориво.

ПОЛУКРВЊАК → коњ полукрвни.

ПОЛУКРИШЦИ → рлшци.

ПОЛУКС 1) брат Касторов, један од → Диоскура. 2) звезда 1. прив. величине из сазвезђа Близанаца. **ПОЛУМАЈМУНИ** (Prosimiae), врста примит. мајмуна, код којих очне дупље још везане са слепочним јачама; други прст на ногама обично с канџом, док остали имају нокте; ноћне животиње које се обично веру по дрвећу; живе на Мадагаскару, Ј. Индији и Ј. Афр.

ПОЛУМЕСЕЦ, амблем мусл. земаља, символ ислама. **Полумесечна неједнакост** → морска доба.

ПОЛУОСТРВА, истурени делови копна, с 3 стране ограничени морем.

ПОЛУПРЕЧНИК → круг, кугла. **П. кривине** → кривина, оскулатија.

ПОЛУСВЕТ (фрц. demi-monde), особе које воде привидно живот по обичајима бољег, отменог друштва, а уствари живе сумњивим, дустоловним животом; ж. особе које се продају за новац, али успевају да избегну жиг јавне женске; назив по истоименој комедији А. Диме Сина.

ПОЛУСЕСТРА, сестра само по једном родитељу; и. по оцу у правима једнака с рођеним сестрама, а и. по мајци слабија у праву од сестара по оцу, и од мајке и од полубраће по мајци; наслеђује тек наслеђа; аустр. наслед. право изједначаје п. с рођеним сестрама.

ПОЛУСТЕПЕН, у дијатонској лествици најмање растојање између 2 суседна ступња.

ПОЛУСТИХ, делови → стиха, одвојени → цезуром.

ПОЛУТАР → екватор. **Полутарска клима** → клима. **П. струје** → морске струје.

ПОЛУТКА у спорту → својка.

ПОЛУТОН → полусуспен.

ПОЛУФАБРИКАТ, делимично прерађена сировина која чепа прераду у потпун производ; нпр. вуна је сировина, предно п., а израђена вунена копуља цео или потпун фабрикат.

ПОЛУЦИЈА (лат.), излив м. семена без воље човека, обично у раздражљивом студи.

ПОЉАК Исидор (1883-1924.), песник рел. надахнут; збирке: **Прјесе**, **Са Бијелог Брда**.

ПОЉАНЕЦ Људмила (*1874.), слов. песникања љубких песама у стилу нар. поезије; издала више књ. за омладину; гл. дело: **Поезије**.

ПОЉАНИ, ст. сл. племе, по Нестору настањено на д. обали Дњепра, где основао град Кијев.

ПОЉАНИЦА, област са 16 села у горњем сливу р. Ветеринце, између Врања и Лесковца (Вард. Бан.).

ПОЉАНОВ Владимир (* 1899.), буг. књижевник; приповетке и романи: **Девојка и тројица**, **Сунце угагло**, **Крик**, **Црни не носељете** (изашло на ек. у Модерној књижи).

ПОЉАЦИ, зап. сл. народ; чине већину стан. у Пољ.; има их у Нем., Литванској, Рус., ЧСР, најтм у Фрц. и Ј. и С. Амер.; свега око 23 мил.; највећи део припада источноевр. и нордиском расном типу; заступљене и алиска, динарска и источнo-балтичка раса; код сев. П. гл. занимање земљр., код ј. сточарство; куће сеоског стан. веома неугледне (од брвна или земље, покривене сламом или тремом); нар. ношње добро очуване; у ж. одећи омиљене живе боје и употреба веза; већина П. кат. вере, мање кат. и православ.; у Југосл. око 15 000 П. већином у Врб. Бан., где их колонизовале аустр. власти.

ПОЉЕ, пространио ниже земљиште повољно за земљр. Карсно п., највеће удубљење у карсном प्रदेशу с равним дном; нека од њих претворена у стална или повремена јез. П. вида → дурбин.

ПОЉИЦА, предео у Далм. (Прим. Бан.) између р. Петине на И и Ј, Јадр. М. на З; на С чине јој границу поток Жрновница и огранци Мосора; у том крају се у ср. в. створила посебна организација с извесном аутономијом, коју одобрила и вен. власт, кад П. потпапа под њу (1444.); уништио је Наполеон (1807.). **Пољички статут**, важан споменик за ист. јел. права; најстарији сачувани део П. с. преписан око 1440. е још старијег рукописа у којем бележено обичајно право, па у 15-18. в. допуњавањем, тако да показује еволуцију п. права; садржи прописе о управи жупе, грађ. и кривичне, итд.

ПОЉОПРИВРЕДА, у ширем значају земљорадња, сточарство, воћарство, повртларство, виноградарство, пчеларство, па и шумарство, лов и риболов, у ужем смислу: земљр. и сточарство. **Пољопривредни вариант** → вариант. П. зоологија → агрономика з. П. имање, у извршном поступку сматра се као целина у коју улази стока, прибор, храна, семе, сточна храна, итд.; и Грађ. зак. сматра п. и. као збирну ствар. П. коморе, јавне законом признате сталешке организације пољопривредника са задатком да бране интересе пољопривредника и пољопр.; установљене код нас на осн. фин. зак. за 1936./37. год.; мн. пољопр. овлашћен да донесе уредбу о њима. П. метеорологија, бави се проучавањем времена с гледишта пољопр. П. наука → агрономска наука. П. школе: намењене спремању пољопривредника; деле се на ниже, средње и високе; а) **ниже** п. ш., бан. установе. интернатски уређене; трају 1-3 год.; циљ им практично поучавање сеоских младих за рационалну обраду, негу и експлоатацију привр. грана; при-

мају младиче с осн. ш.; има их и спец. које спремају пословоће пољопр. предузећа; у њих се првенствено примају ученици са н. п. ш.; то су винарске, вртарске, воћарско-виноградарске и млекарске ш.; постоје и тзв. зимске ш., које трају 5-6 месеца; б) средње п. ш., има их 3 (Крижевци, Ваљено и Буково), држ. установе, интернатска уређење; дају опште и стручно образовање; имају своја добра где се настава изводи практично; трају 4 год.; циљ ем да васпитају и спреме, пољопривреднике за самостално управљање мањим добрима, спремање наставника за н. п. ш.; примају баке са 4 разреда гмн.; или грађ. ш., а и са н. п. ш. уз допунски испит.

ПОЉСКА, независна рпб. (388 390 км²) на И Ср. Европе, излази само Коридором на Балтичко М.:

у рељефу се издвајају 3 зоне: на Ј високо набрани Карпати с трговима дилувијалне план. глацијације, на С низија са јез. и моренама дилувијалног ипландијаса, у средини област дилувијалних прадилина и стара островека Лиса Гора (Лисица); клима умерена с јаче израженом континенталношћу; већи део припада сливу Балтичког (Варта, Висла, Њемен), мањи сливу Црног М. (изворишта Припета и Дњестра); уз то обилује јез.; Карпати претстављају прир. шумско-сточарску површину; сва остала П. због глиновитог и лесног састава земљишта, изразита пољопр. површина; на подножју Карпата има соли и нафте, а у јз. делу каменог угља; стан. (32 мил.) Пољаци (89%), Руси (Белоруси, Украјинци и Русија: 18,2%), Јевреји (7,8%), Немци (4%) и др.; Пољаци ркат., Руси прав.; у култ. погледу усећа се утицај з. Евр., али и утицај раније расчлањености; пољопр. се бави 76,2% инд. и руд. 9,5%; поморски и сукоземни саобр. доста јак, речни слабији; престоница Варшава, већи градови: Лодж, Краков, Лавов, Познањ, Вилна и пристаниште Гдњиа. — По одласку из сл. прадомовине Пољаци заједно с Пољанским и Побалтичким Сл. заузели земље између Буга, Лабе, Карпата и Балтичког М.; у 10. в. још увек били подељени на племена (Пољани, Мазовљани, Вислани, Шлезани и др.); у то доба Пољачима владала кнез Мјечислав из Пјастове династије, који приликом своје женидбе с једном чешком принцезом прешао у хришћ.; пред крај владе М. поделио државу међу синове, али 1 од њих → Болеслав Храбри прогнао браћу, проциорно државу од Лабе до Дњепра, и од Балтичког М. до Карпата, а пред крај владе крунисао се за краља; после његове смрти П. ослабила услед унутрашњих размирица; суседи јој отели Црвену Рус., Словачку, Моравску и Поморанију; племство против хришћ. и краља, а народ против племића; из анархије државу покушао да извуче → Болеслав III Кривоусти завођењем савезата, али кад он умро настале нове унутарње борбе; племство ојачало, Татари опустошили Ј. Пољску, Пруси и Литванци заузели с. део, а Немци продрају у зап. крајеве; најзад крајем 13. в. П. признала власт чешких краљева; од Чеха П. ослободио → Владислав Јокетек; његов син Казимир II Велики заузео Галицију и Црвену Рус. и отпочео дуге ратове с Литванцима, унапре-

дио земљу екон. и култ.; како није имао дехе, оставио престо своје сестрићу маћ, краљу Јајошу Вељ.; удајом Јајошове кћери Јадвиге за литванског кнеза Јагела, на пољ. престо ступила династија Јагеловаца која владала скоро 2 в. (1386.-1572.); за владе прве тројице Јагеловаца (Владислав II, Владислав III и Казимир IV) Пољаци коначно потукли нем. витешко-калуђерски ред и одузели му Поморје и Зап. Прусију; за владе Сигмунда I, пољ. врховну власт признала и И. Прусија, коју секуларизовао и претворио у војводину старешини тевтонаца Албрехт Браниборски; под Сигмундом II извршено коначно спајање Литве и Пољске у једну државу (Љублинска унија, 1569.); на тај начин П. постала највећа држава у Евр. (940 000 км²); после Сигмунда II, П. владали кратко време изборни краљеви: Анри Анжујски (1572.-1574.) и Стеван Батори (1576.-1586.), па онда Пољаци довели династију Ваза (1587.-1668.), која увукла П. у дуге ратове са Шведом (1600.-1660.), Тур. (1621.), Рус. (1610.-1619.) и Козацима; из њих П. изнела испрпљена и екон. и војнички нимало боље среће П. није била ни с пољим пољобним владарима: Јаном Собјеским, Августом II и Августом III, који заплели П. у нове ратове с Турцима (1669.-1699.). Шведском и осталим суседима (рч за → пољско наслеђе, 1733.-1735.), и сасвим упропастили њену моћ; за то време слабост П. увидели и Пољаци и њени суседи; стога у П. сформисане 2 странке: реформисти, који намеравали да изведу потребне реформе ослањањем на рус. царицу Катарину II, и родољуби, присталице «старе слободке» и противници Катариниог мешања у унутарње ствари П. и увођења ма каквих реформи; Катарина II и → Фридрих II Вел. довели на престо Станислава Понатовског (1764.-1795.), који покушао да спасе П. од пропасти увођењем рефорама и збожењем одговорности чиновника пред краљем, али то довело до и. унутарњих ратова и прве поделе П. (1772.), коју извршили Катарина II, Фридрих II и Јозеф II; том приликом Аустр. добила Галицију без Кракова, Русија Литванију до Дњепра и Дњестра, а Прусија пољ. део Пруске без градова Гданског и Торуня; увиђајући неопходност рефорама, Пољаци искористили ратовање Катарине II с Тур., на прогласили свој тадашњи сабор за уставотворан (1788.) и претворили П. у наследну монархију; али Катарина, по закључењу мира с Тур. (1792.), организовала побуну Пољака у Тарговицима у корист ст. устава и ушла с војском у П.; њој се придружио и Фридрих-Вилхелм II; тако дошло до 2. поделе П. (1793.), приликом које Рус. добила: Волинију, Подолију и сз. Украјину, а Прусија: Познањ и градове Гданск и Торуня; неколико месеци касније пољ. родољуби организовали општи устанак у свим деловима П. с Талебушом Кошћушком на челу; на П. онда напале Рус., Прусија и Аустр., које потукле устанике; Кошћушко и Станислав Понатовски одведени у ропство, а њихови непријатељи извршили и 3. поделу (1795.); Аустр. добила: Малу П. и Краково, Прусија: Вел. П. с Варшавом, а Рус. све остале делове П.; после 12 год. Наполеон образовао Варшавску Војводину (тилзитски миром, 1807.) у коју ушле 2/3 раније П., а бечки конгрес (1815.) уступио њен највећи део рус. цару Александру I, који јој дао устав и подигао на степен краљевине под врховном влашћу Рус.; у жељи да опет уједине целу П. и да се ослободје туђе власти Пољаци дигли устанак (1830.), али били потучени и изгубили аутономију; рус. цар Александар II поново им дао нешто аутономије, која укинута после новог устанка (1862.); почетком свет. рата Рус. заузела Галицију и аустр. део П. (1914.); у току даљег ратовања, Немци отели од Русије целу П., па од рус. дела образовали независну краљевину (1916.) и тим придобили ген. Пилсудског и пољ. добровољце да се боре на њиховој страни; до потпуног и правог ослобођења П. дошло тек после победе Антанте (1918.), која јој додала Галицију Познањ и део И. Пруске, без Гданског (претвореног у слободно пристаниште); новообразована Пољ. Рпб. водила рат са СССР (1921.), а 1926. Пилсудски завео војну диктатуру. П. језик спада у зап.-сл. ј.; чини ужу заједницу с кашупским; гл. особине: tj. > c, dj > dz; назали; њ > ja; tort > trot; broda, tolt > toł; zloto, tert > tret; brzeg, telt > tlet; mleko; labIALIZACIJA: e > sioto (село); król (краљ); meko r > rz (ж); zeka (река). П. књижевност, у ср. в. имала хришћ. карактер; гл. дела на лат. јез., а на п. ј.: проповеди, преводи псалама и рел. песама; од краја 14. в. јављају се хуманистички списи, нарочито на краковском унив.; нека ист. дела претстављају образац хуманистичке књиж.; осим тога: преводи Вавилје, апокрифа и античких прича; ренесанса и реформација (од сред. 16. од краја 17. в.) потстакле рел.

распре, привр. и култ. напредак и дале нов полет к.; образовани племићи писали и на лат. и на п. језику; онда се јављају и кат. преводи Библије, ист. и нестичка дела на п. и лат. ј.; П. К. Николај Реј (1505.-1569.), отац п. поезије; Јан Кохановски (1530.-1580.), који писао сјајне елегичке и преводе псалма; Петар Скарга (1536.-1612.), беседник и писац житија; лиричари П. Кросно, Ј. Дантичек, К. Јанички уживали евр. славу; под утицајем ит. барока певали фантастичне епове и романе у стиху: С. Твардовски, В. Потоцки, В. Коховски; сатире писали браћа Кржиштов и Ј. Опселински; идиле Симонович и Жиморович, црк. драму неговали језуити; око 1700. с пропању државе угасила се и к.; просвећеност и псеудокласицизам (18. в.); просветителске идеје нашле израз у делима Станислава Лешчинског и Станислава Конарекког; у лепоту к. јак фрц. утицај; бискуп Ф. Карпински и С. Трембески писали сатире, басне, комичне епове; под Русоовим утицајем били: И. Ф. Књажини, Богомолец, Заблоцки и Богуславски, који створили по фрц. образцима п. поз. репертоар; Адам Харушевић објавио 1. научну историју п. народа; романтизам (1. половина 19. в.); од 1795. појавиле се претече романтизма: п. бард Адам Чарториски, рел. песник Јан Воронич, нац. песник Јозеф Вибицки (Још Пољска није пропадала); нем. и енгл. песници потиснути фрц. утицај; опште човечанске идеје, нац. осећања, слобода мишљења и љубав према предању допринели много духовном и нац. препороду п. народа; песници створили идеју о п. месијанизму; Адам Мицкјевич (1798.-1855.) у баладама, сонетима, еповима опевао с мистичном снагом и пророчком вером прошлост и будућност П.; Красински (1812.-1859.) сликао у драмама сукоб народа с повлашћеним staleжима и призвао му победу; генијални песник Словацки (1809.-1849.) најдубље изразио п. месијанизам; лирско песничтво неговали још и Тарчински, Залески, Гославски, Норвид; ист. роман имао вел. успех, јер под утицајем В. Скота писали: Нимцевић, Ржевуски, М. Чајковски и нарочито И. Крашевски; позитивизам (последња трећина 19. в.): после угушеног устанка 1863.-1865. романтичарски основи напуштени и пристигло се позит. раду; у Кракову позитивизам имао кат. конзервативни, а у Варшави и Лавову слободномишљачки карактер; савремене прилике приказивали на позорници: Ј. Наржимски, Ј. Ближински, К. Залески, Лубовски; у роману се истакли: Балцки, Ложински, И. Маверовски; позитивизам продрио и у ист. роман; тако код Ж. Качковског, Креховјецког, Гомулицког; највећи мајстори ист. романа били: Хенрик Сенкевич (1846.-1916.), Болеслав Прус (1847.-1912.) и Елиза Ожешкова; Дигошински дао снажне слике примитивног човека и прир.; Шимановски описивао живот прогнанника у Сибиру, Габријела Запољска (1860.-1921.) писала занимљиве романе и драме с тезом; Млада Пољска (20. в.): позитивизам изгубио свој значај око 1895. фрц. и нем. симболисти утицали на групу Млада Пољска, у којој се највише истакао Станислав Пшибишевски (1868.-1927.), чији се романи и драме сматрају за најемелије анализе човека; њој су припадали још и: Виспјански, који је већи као сликар и ум., драматичари: Ридел, Ростворовски и Васковски, пессимистички песник К. Тетмајер (* 1865.), мистична романтичари: Мицписки, Шнајдеровски; стилист Стефан Жеромски (1864.-1925.) и 4 вел. пенка: Владислав Рејмонт (* 1867.), који је романом Сељац стекао свет. славу, Јозеф Вајсенхоф, сликар п. отменог друштва, Ф. Смречински, у чијим је приповеткама гл. позорница Татра, и Јан Каспровец (1860.-1926.); после свет. рата: у ослобођеној П. изгубила к. ранију водећу улогу, у драми нема вел. писаца, у лирици значајни: Ј. Дехон и Ј. Тувим, претставници групе Скамандер; класицизам заступају: Ј. Моретин, С. Миљашевски и Ј. Парандовски; епитони романтике: А. Горски, Ј. Мачка, Е. Слоњски, песник ст. Варшаве А. Опман, песничкије: Марипа Волска и Бранислава Островека; поратни роман обрађује еротичне и соц. мотиве; В. Сјерошевски и Ф. Осендовски описују далеки И; савремени живот сликају: В. Пержински, П. Хојновски и с највише успеха Ј. Кален-Бајдровски, а С. Виткијевич се огледао у драми и роману; ист. прича и сада најбољи облик ит. прозе; као писци ист. дела истичу се: Ш. Апкенази, В. Ложински, В. Собјески; у историји к.: А. Бринкер, С. Нидакјевич, Е. Потжебовић, Т. Зелински, Ј. Клајнер; у критици и публицистици: А. Новачински, Ж. Василевски на десници и Т. Вој-Зелински и И. Рижаковици као левичари, П. народна књижевност: Пољаци немају нар. епске поезије у размерама срп. епике; народ пева лирске песме и баладе чији су мотиви често позајмљени; далеко више има нар.

приповедака, загонетака и пословица; нар. умотворине скупљали: Вућицки, Залески, З. Паули, Колберг, Глогер (најбогатију збирку прича загонетака и пословица претставља велико дело Колбергово: Народ и његови обичаји), П. Коридор, узана теризмеђу И. Пруске са Данцигом и остале Нем., који је добила Пољ. према версајском уговору да би имала свој излаз на Балтичко М.; настајен поглавито п. стан.; ради везе с И. Пруском Немачка има право на слободан саобр. преко П. К. П. музика одликује се оригиналношћу нар. мотива које музичари применили у својим делима и емоционалношћу која провејава и у нар. мелодијама и у ум. делима (нпр. краковјанска, мазурке и полонезе, које је Шопен уздигао на ум. ниво); у нар. мелодијама налазе се занимљиви мелодиски скокови и скривена занимљива хармонија, која иде у област ст. црк. скала; 1 од најстаријих п. мелодија је Вога годзица Dziewica, из које избија архаизам; старе су и обредне (коледне) песме од којих неке датирају из 13. в.; многе нар. мелодије налазе се у мисама, мотетима и у црк. књиж. Cantionales; у доба низоземске шк. (15. и 16. в.) у Пољ. цветала полифона муз. школа црк. стила; њени претставници: Себастијан Фелетин (16. в.), муз. писац, Мартин Лвоичак Леополита (1540.-1589.), црк. композитор, Шамогулски, Шадек и др.; у то доба значајан је рад Роратинског колежа у Кракову; у 17. в. муз. положаје, нарочито на двору, заузели Ит.; њих у 2. половини 18. в. почињу да потискују п. композитори Кампенски, Стефани, Етснер и Курпински; Кампенски (1734.-1821.), проф. клавира у Варшави, компоновао је опере и писао црк. м.; Јан Стефани (1746.-1829.), диригент Варшавске опере, компоновао опере и црк. м. Јозеф Кеавер Етснер, Шопенов учитељ, директор конзерваторијума у Варшави, компоновао опере, црк. м., концерте, симфоније и камерну муз.; Карол Казимир Курпински (1785.-1857.), диригент и директор опере у Варшави, компоновао опере и писао науку о хармонији; пијанист Игнац Феликс Доржински (1807.-1867.) дао је више симфонија, опера, квартета и др., а пијанист Јозеф Новаковски (1800.-1865.) познат је као композитор клавирских дела и др.; у делима Јеничке, Кажинског, Коморовског, Мадејског, Совинског, Виелхорског провејава нар. муз. дух; од њих је знатији још Станислав Моњушко, а најславнији → Шопен; за њима долазе Владислав Желењски (1837.-1921.), композитор клавирских и камерних композиција и опера; Јингмунд Носковски (1846.-1909.), инструментални композитор; Станислав Њевјадомски (* 1859.), композитор вокалних световних, црк., клавирских, камерних и оркестарских дела; Јан Гал (1856.-1912.), композитор песама и хорова; Пјотр Машиньски (1855.), композитор песама и хорова; оперу и ораторијум компоновао Роман Статковски и Мјечислав Солтије; као клавирски композитори истакли се: Листов ученик Јулијуш Зарембски (1854.-1885.), у чијим делима провејава л. муз. дух, и Падеревски, виртуоз клавирски и мајстор композиторске тхн. који писао клавирска, симфониска и оперска дела; пијанисти Зигмунд Стојовски и Хенрик Мелцер компоновали клавирске концерте, симфоније и опере; виолинист и диригент Емил Млинарски компоновао виолинистички концерт и симфонију, а Малишевски, ученик Римског-Корсакова, симфоније, гудачке квартете, сонату за виолину и оперу; Велицијан Шопени, оперски композитор, радио прво под утицајем Вагнера, а затим зашто у атоналну м.; Млада П., модеран муз. покрет, образовао се 1902.-1903. око Мечеслава Карловића; има за циљ да издаје нову п. м., његови су чланови: Карловић, Карол Шимановски, Љубомир Ружицки, Аполивар Шелуго, Гргур Фителберг, композитори симфониске, камерне, вокалне и оперске м., који стоје под утицајем Р. Штрауса, Чајковског, Римског-Корсакова и Скрјабина; њихова м. доказ вел. култ. укуса, али донекле и електицизам; модерни претставници и. м. су: Тадеуш Јотек, Адам Вјењавски, Људомир Роговски, Александар Тансман, Луцијан Камјевски, Виктор Лабуњски, Фриман и др. П. уметност, ност, у ср. в. влада у п. у нем. утицај, а од ренесансе ит.; у 16. в. има ориг. грађевина (катедрали и краљев двор у Кракову); у доба барока (17. в.) утицај хол. уметности, а у 18. в. фрц.; у 19. в. јавља се у п. у јак нац. правац; ист. сликари: А. Гротгер и Ј. Матејка и Х. Родаковски, чувени портретист; претставници евр. ум. праваца: реализма (Геримски), импресионизма (Ст. Виспјански), симболизма (Малевицки); савремена п. у има вел. број даровитих уметника: Крамстик, Прусцовски, Кизлинг, Заваловски и др.

ПОЉСКА БОЛНИЦА, санит. установа у саставу див., има најпотребније лекове и стручно особље; лакше оболеле лечи, а теже шаље у поза-

дину; може у рату образовати и завојште, ако је фронт широк; станује у шаторима ако нема зграда.

ПОЉСКА КУХИЊА, врта к. за војску у рату; могу бити: возеће и товарне; у првима се кућа у казанима 150-250 л, које вуку коњи, а за време покрета се ложи и кућа; товарне имају казане од 25 л и јело пре полака угреје до кућања па се паром у затвореном казану даље кућа.

ПОЉСКА ЛОБИКА, п. салата, → мотовлап.
ПОЉСКА ПОШТА, војна установа оперативних јединица (див. и арм.); у рату прима и предаје пошт. пошиљке.

ПОЉСКАВА, л. притока Дравиње, извире са Пор-жојка, дуга 45,3 км.

ПОЉСКИ ЗЕЦ, лмкусзан, мала раста, беле длаке, првених очију.

ПОЉСКИ МИШ → волухарице.

ПОЉСКИ УСТАНАК 1) први, избио на вест о јулској револуцији у Паризу (1830.), која Пољацима уклонила наду на ослобођење од Рус. и потпуно уједињење; отпочели га питомци варшавске вој. академије (29.9. 1830.), а њима се придружили и грађани; збуњен догађајима, вилцекраљ П. Константин Павлович Романов, брат рус. цара Николе I, напустио Варшаву заједно с рус. чиновницима; међу устаницима брзо дошло им од неуспешна услед одбијања племетва да учини ма какве уступке сељацима у питању својине земље, али и поред тога у борби с рус. војском узело учешћа 45 000 војника и 40 000 сељака наоружаних косама; поред свега тога њих прво потукао ген. Дибич код Острољенке (25.5. 1831.) па затим и његов наследник Паскевић, који заузео Варшаву (7.9. 1831.); почетком наредне год. рус. цар Никола I претворио Пољ. Органским статутом (26.2. 1832.) у рус. покрајину. 2) други, Пољаци дигли 1863. за владе рус. цара Александра II, ионто им он није вратио аутономију; пошто је пољ. отпор експрн. Руси завели по школама рус. језик и отпочели гоњење кат. свештенства и затварање кат. ман.; пољ. народ ипак имао корнст од устанка, јер су пољски сељаци, дотле члвчције на племићким и црквеним имањима, претворени у сопственике земље.

ПОЉУДСКИ САМОСТАЈ, у Пољуду код Сплита; прву цркву св. Марије саградио сплитски надбискуп Павао 1030; црква 1450. проширена и уз њу саграђен с. који добио на управу браћевици.

ПОМАДА, лек за спољну употребу; садржи 1 или више активних састојака помесаних у свињску маст, вазелин или ланолин; за исхрану коже.

ПОМАЈКА, жена усвојичева; сродник једино ако

је дала свечан пристапак на усвојење; права п. жена која је извршила усвојење; ну усвојено дете наслеђује, заједно с њеном рођеном децом; она њега никада не наслеђује; према усвојеном има све дужности праве рођене мајке, уколико то уговором није ограничено.

ПОМАЦИ, мусл. Бугари у подгорини Родопа, нарочито у л. сливу Месте; око 100 000.

ПОМБАЛ Себастијан (1699.-1782.), порт. државник и мип., присталица просвећеног апсолутизма; протерао исусовце.

ПОМЕН, парастос (грч.), панихида (грч.), задушнице, у хришћ. цркви богослужења за покој душе умрлог, на основи веровања да молитве цркве могу помоћи и после смрти; врше се 3., 7., 40. дана, полугодишње и годишње; могу бити посебни и заједнички (које црква приређује за све умрле 3 пут годишње).

ПОМЕР Ерих (*1889); директор филмског предузећа; почео као организатор нем. Уфе, касније прешао у Амер. код Парамунта, данас опет код Уфе; његовом раду захваљују нем. филм свој ум. и тхл. ниво.

ПОМЕРАНИЈА, предео око Померанског залива (Балтичко М.) и с обе стране доњег тока р. Одре; земљиште ниско, покривено ледничким наносом; многи моренски бедеми, а између њих честа језа; пољопр. област с вел. посидима, Померанска гуска, пореклом из Нем., крупна, тешка 8-10 кг, бела, ноге жутопрвене; одлично месо.

ПОМЕСНИ САБОР, скуп епископа једне пров. ради решавања неких питања.

ПОМЕТЕНИК, план. (1461 м) између Сјенице и Н. Пазара (Зет. Бан.).

ПОМИЈЕ, остаци јела справни топлом водом; треба их бапати у канализацију или у нарочите затворене помијаре; ако се расипају по дворишту, служе као легло муха.

ПОМИЛОВАЊЕ, акт шефа управне власти којим се досуђена казна опрашта, смањује или ублажује; код нас га врши краљ (чл. 30 У.); код п. кривично дело и даље постоји, те је могућ поврат; поступак за п. исти као и за амнестију; молба се подноси суду који је судио; пошто испита да ли постоје услови за п., суд шаље сва акта апелационом суду, који такође испитује ове услове, па акта шаље министру правде на решење, који подноси краљу на потпис; нађе ли суд да нема услова за п., одбија молница решењем, против којег нема даљег правног лека.

ПОМЈАЛОВСКИ Никола Г. (1835.-1863.), рус. књижевник и пролетерски песник, који пропао сурово школу живота; описао борбу сиромашних интелектуалаца и ср. staleжа за опстанак; вовеле: Молотов, Паланачка срећа, Слике из богословије и др. **ПОМОДНА ТРГОВИНА**, трг. готових предмета м., ж. и деце тоалете, изузев готовог одела које предмет конфекционе трг.

ПОМОЛОГ (лат.-грч.), стучњак за воће и воћарство. **Помологија**, наука о воћу, у ужем смислу о сортама воћа.

ПОМОНА, рим. богиња воћа.

ПОМОРАНИ, Поморци, зап. сл. племе које живело у ср. в. на обали Балтичког М. од Висле до Одре и претопило се у Немце; до данас се сачували само Кашуби.

ПОМОРАЊА → наранџа.

ПОМОРЗЕ, војводство (16 386 км²) у Пољ.

ПОМОРСКИ, морски, у вези с морем; који се обавља на мору. **П. авион**, а. способан да, у случају потребе, слети на воду и да се на површини воде одржи неко време, ако море није немирно; има труп у виду чамца и стајни трап с точковима који се може отпустити пре слетања на воду. **П. академија**, висока војна шк. за образовање официра јел. ратне морнарице са седиштем у Дубровнику; осн. после уједињења; истог ранга и сличне организације као → Војна а. П. ваздухопловство, део ваздухопловства за дејство на води. **П. власт**, дирекција п. саобраћаја у Сплиту, подређена Мст. саобраћаја; има 4 одељења: опште, бродарско, грађевинско, машинско-бродоградилачко; у спољном погледу дирекција има 4 секције (Дубровник, Сплит, Шибеник, Сушак); дирекцији подређени: лучка поглаварства, лучки уреди, лучка заступништва, п. грађевин. секције; преко својих органа п. в. се стара за одржавање светнионика, знакова, полиц. контрол. обале, статистичку саобраћаја; пресуђује спорове око осигурања и п. инциденте. **П. зајам**, уговор о з., којим се зајамопрималац, у својству бродовласника, обезбедује да врати узамљену суму и да за исту плати интерес (п. интерес), само тада, ако брод, на подлози којег закључен з., срећно прине натраг; због ризика, који на тај начин сноси зајмодавац, п. интерес обично износи много

више него и код др. зајмова. **П. знаци**, за распознавање обале, означавање дубине и избегавање опасности приликом пловидбе; помични: усидрене плутаче, са фељером и без њега, разног облика, боје и величине, бродови-светионици, усидрени на важним тачкама и пролазима; непомицни: куле светиљке, саграђене на гртовима, морским гребенима, улазима у луку, разног облика и величине, са сталном светлошћу или на махове; да би се избегли судари ноћу на мору, прописано да брод има на д. боку зелену, на л. црвену, на јарболу и крми белу светлост. **П. интерес** → п. зајам. **П. квар** → аварија. **П. карте** адмиралске, к. океана и мора с подацима за п. саобр. **П. метеорологија**, бави се проучавањем времена у вези с потребама поморства. **П. осигурање** → осигурање. **П. протест**, оверени протокол или исправа о оштећењу или губитку брода у пловидби. **П. право**, скуп правних прописа који се односе на морску пловидбу и регулишу правне односе у вези с њом. **Приватно п. п.** регулише преносе на мору, п. обавезе, хипотеке → п. осигурање, аварија итд. **Адм. п. п.** одређује регистровање и мерење бродова, поморску управу, лучко и обалско уређење итд. **Ратно п. п.** садржи правила о поступању у рату на мору; створено обичајем, а извесна питања регулисана конвенцијама (нарочито хашким од 1907.). **П. ратни плен**, у рату на мору плени се непријатељска својина (и држ. и приватна); бродови и роба; непријатељска роба заштићена једино кад је превози неутрални брод; може се заплени и неутралан брод ако је намерно повреди блокаду или кад поглати превози за непријатеља ратне потребе (оружје, муницију итд., тзв. ратно кријумчарење); плен врше ратни и добровољачки бродови; заплени брод одваја се у најближе пленионијаче пристаниште, где нарочити суд за ратни плен испитује правилност пленидбе. **П. судска власт**, у прив. праву п. с. в. врши п. полиција (капетани пристаништа), која суди рибарске и морнарске спорове; бродарске спорове и спорове из поморских уговора суде средски и окружни судови; код окружних судова одређују се нарочита поморска већа; у њима једног редовног судију замењује почасни, који је поморски стручњак. **П. трговина**, т. на мору, управо колонијална т. коју води земља са својим прекоморским колонијама. **П. управа**, званично: Управа поморства и речног саобраћаја, под Мст. саобраћаја; дели се на 4 одељења: опште, тхн., поморско и за саобраћај на пловним р., одељења се деле на отсеке, нпр. поморско има отсек за п. политику, адм.-комерцијални, научички и рибарски; задатак п. у: развој и усавршавање саобраћаја, п. трговине, рибарства. **П. хипотека**, стиче се на брод или на удео у броду уписом у уписник бродова; може бити уговорна или судска.

ПОМОЋ ПРАВНА, пошто сваки суд има своју тер. надлежност, изван које не може да дејствује, устављено је се 1 суд обраћа другом молбом да тај изврши кавну радњу за његов рачун; такве услуге су п. п. домаћих судова; судови једне државе такође чине услуге судовима др. државе; то је међунар. п. п. која се регулише конвенцијама.

ПОМОЋНА КРСТАРИЦА, трг. брод наоружан за ратне сврхе.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ, у сх. хтега, бити и јесам. Јер служи за прављење сложених облика др. глагола: скраћено садашње време гл. хтега (ну, хеш, ће, ћемо, ћете, ће) служи за прављење будућег времена, скраћено садашње време гл. јесам (сам, си, је, смј. стг. су) за прављење прошлог времена; садашње време гл. бити (будем, будеш...) за предбудуће време; преф. свршено за прављење погодбеног начина, а преф. несвршено и прошло за прављење давнопрошлог времена.

ПОМОЋНИ ЛОКАЛ, продавница, пословница, биро или радионица која у трг.-правном погледу није самостална већ ограда гл. радње.

ПОМОЋНИ МИНИСТРА, уз м. највиши чиновник мст.: помаже м. у управл. ресора и својом стројношћу и сталношћу (дужом од министарске) треба да осигурава континуитет и правилно вођење администрације.

ПОМОЋНИЦА (*Solanum nigrum*, фам. Solanaceae). једногодишња биљка висока до 0.5 м, широка, јајаста листа и бела цвета; плод црна, ситна, сјајна бобица; расте на пустим местима, поред путева, на њивама, свуда у умереној и топлој зони.

ПОМОЋНИШТВО, у грађ. праву: постављање старца, ограничено пословним лицима. **П. привремено**, установа ванпарничног поступка; п. п. траје до окончања поступка за стављање под старатељство; ако се поступак оконча постављањем под старатељство, важе сви послови које учинио и привремени помоћник за заступаног и заступања; ако

се спор заврши стављањем под старатељство, остају у важности само послови које закључио или одобрно привремени помоћник.

ПОМПА (грч.-лат.), свечана пратња, с. поворка; сјај, раскоп.

ПОМПАДУРА Антоанета (Pompadour, 1721.-1764.). утицајна милосница фрц. краља Луја XV; увукла Фрц. у седмогодишњи рат на страни Аустр.; штитила књиж. и уметн. (→ сл.).

ПОМПЕЈ 1 Гнеј Велики (106.-48 пре Хр.), рим. војвода и државник; прво присталица нар., а затим сенатске странке; као војсковођа истакао се најпре у Афр., затим доврши Серторијев рат у Шпанији (72.), потукао остатке војске побуњених робова у Ит., уништио гусаре у Сред. М. (66.), окончао рат с Митридатом и Тиграном у Аз., претворио Сирију и Феникију у рим. провинције (64.); по повратку из Аз. дошао у сукоб са сенатом и образовао 1. триумвират с Цезаром и Красом, али касније опет пришао сенату и потстакло га против Цезара, што довело до грађ. рата; после свог пораза код Фарсала, побегао у Ег., где убијен по наредби Птолемеја XII. 2) **Гнеј**, син → 1), потучен код Мунде и убијен у Сексту, 45. пре Хр. 3) **Страбо**, рим. конзул 88. пре Хр.; убили га његови војници.

ПОМПЕЈИ, рим. варош коју затрпао Везув, 79.;

делом откопана (на сл.: улица у П.). Помпејански стил, александрички стил п. фресака; сликарска декорација изведена у духу п. слика.

ПОМПОНИЈЕ Секст, рим. правник из 2. в., писац прве историје рим. права.

ПОМРАЧЕЊЕ МЕСЕЦА → опозиција; п. сунца → конјункција.

ПОМУРЈЕ, долина реке Муре. Помурско говече, раса распрострањена у Аустр. и Слов. у сливу р. Муре; ср. рогова, висине 130 см, тежине до 500 кг, длаке пшенично до црно жупкасте; добро за рад. укушено месо, добре млекује.

PONDERABILIA (лат.), ствари којима се може мерити тежина.

ПОНДИЩЕРИ, фрц. посед (291 км²) на и. обали пол. Индије; гл. место у њему П., варом (48 000 ст.) и пристаниште са развијеном инд. памука.

ПОНЕДЕЉАК (месец), 1. дан седмиче посвећен бестелесним силама, тј. анђелима. **П. побусани**, сутрадан по Томиној недељи, дан умрлих.

ПОНИ, коњ мали растом, од 80-147 см; многобројне расе у Енгл., где су пењени за јахање у игри поља; чврсти и издржљиви; у Југосл. крчки п.

ПОНИКВА, назив за вртачу у старовлашким крајевима.

ПОНИКВЕ, карсна висораван на д. страни Дрине. Ји. од Бајине Баште; највећа висина 1 096 м.

ПОНИРАЊЕ, у влов. акробација при којој се аероплан из ваздуха залети према земљи; може бити под различитим угловима (вертикално п. под 90°) може се вршити кад мотор ради или кад не ради.

ПОНИЦА, план. (2 272 м) у Јулским Алпима, на граници Југосл. и Ит. сз. од Триглава.

ПОНИШТАЈ, укидање, стављање ван снаге, одузимање вредности. **П. исправа** → амортизација исправа. **П. правног посла** бива на осн. његових мана које дају места обарању; поништени посло сматра се као да није ни постојао. **Поништени брак**

1. Александар Орловски (1777.-1832.): Козаци. — 2. Јан Матејко (1838.-1893.): Стеван Батори пред Псковом (детал). — 3. Владислав Јарошки (* 1879.): У цркви. — 4. Јожеф Хелмонски (1850.-1914.): Четворопрег. — 5. Јан Замојски (* 1893.): Врбница. — 6. Владислав Сковчиас (* 1883.): Пастир. — 7. Крамштјак (1885.): Портрет.

ЧЕХОСЛОВАЧКО СЛИКАРСТВО

1. Вишебродски: Рођење Христово. — 2. Тржебонски: Васкрсење Христово. — 3. Јозеф Навратил (1798.-1865.): Мајка и дете. — 4. Никола Аленп (1852.-1913.): Јурај Пољебрид и Матија Корвиан. — 5. Вацлав Чермак (1870.-1921.): Херцеговачко робље. — 6. Јозеф Манес (1820.-1871.): Жозефина. — 7. Јан Прајслер (1872.-1918.): Пролеће. — 8. Јозеф Манес: Вече. — 9. Јан Эрзави (* 1897.): Меланхолија. — 10. Јан Чапек (* 1887.): Дете.

узима се да није ни био, а деца из таквог брака су незаконита (изузетак → путативни брак). **П. уговора**, у аустр. праву може се тражити п. у. због његовог неизвршења, а у срп. праву је то спорно; али већина писаца сматра да потпуно неизвршење уговора од једне стране даје право другој да тражи његов поништај.

ПОНКИЈЕЛИ Амилкаре (Ponchielli, 1834-1886.), ит. оперски композитор, диригент у Бергаму, композитор Гарибалдијеве химне.

ПОНОВНА ДРАЖБА, (јавна продаја), врши се за случај да купац са прве д. није о року положио куповну цену; ако се на тој п. д. не добије цена која је добијена на првој, заједно с каматом на цену и трошковима п. д., први купац је дужан да накнади ту разлику.

ПОНОВНИ БРАК, једно лице може ступити у п. б. ако се утврди да је ранији брак поништен или је престао смрћу другог супруга или разводом; у случају развода мора се доказати да је брак разведен на штету другог супруга; ако је брак разведен на штету супруга који жели ступити у п. б. онда он мора имати архијерејско одобрење; удовица или распуштеница не може ступити у п. б. док не прође 9 месеци од ранијег брака и утврди се да није трудна.

ПОНОВНИ ИЗОСТАНАК СВЕДОКА, у грађ. поступку претставља и грађ. и крив. деликт; за грађ. деликт с. је дужан да накнади штету, а због крив. деликта биће нарочито кажњен, евентуално и ситом доведен.

ПОНОР, отвор у карсту у који пропадају површински водени токови. (Ил. сл.: п. Требишнице у Попову Пољу).

Понорнице, водени токови у карним пределима који понирну у п. и теку даље подземно.

ПОНОВНИЦА, служба у прав. цркви која се у ман. врши у понор; потсећа на 2. долазак Христов; постоји свакодневна, суботна и недељна.

ПОНОВНО СУНЦЕ, у поларним крајевима сунце док се не спусти испод хоризонта.

ПОНСАР Франсоа (Ponsard, 1814-1867.), фрц. драматичар; драму Лукрецију написао као протест против романтичног стила В. Ига и Диме-Оде; најбоља дела: Част и новац, Шарлота Корде, Заљубљени лав.

ПОНСЕ де Леон Луис (1527-1591.), шп. песник и теолог; написао више цеоених теол. списа и због верских распри провео дуже времена у тамници; као песник, нарочито познат по својим одама Пророштво на Таху.

ПОНТ, Понтус 1) античка област на ј. обали Црног М. 2) П. Еукениус (Pontus Euxinus), антички назив за Црно М. Понтско царство, осн. 363. пре Хр. на ј. обали Црног М.; достигло највећу моћ у 1. в. пре Хр. за владе Митридата VI, а после његове смрти се расцело и добрим делом потпало под Рим.

ПОНТЕН Јозеф (* 1883.), нем. приповедач и романописац; гл. дела: Седам извора, Ванијонска кула. Студенти из Џипона (романи) и Глечер (повесть).

ПОНТИЈАНАК, варош (23 000 ст.) и пристаниште на острву Борнеу, тргује кавом и оризом; припада Холандији.

ПОНТИСКЕ ПЛАНИНЕ, на С М. Аз., правца И-З. уопред с обалом Црног М. П. басен, геол.-геогр. уворед за црноморски б.

PONTIFEX MAXIMUS, рим. првоsvештеник; његово учешће у праву било велико; од њега су зашенили извесни обреди, нпр. склапање и развођење патрицијског брака итд.; од Августа до Константина Вели. титула рим. цара, а од папе Пија II (1458.) титула папа. **Понтификална миса**, код ркат. служба коју служи бискуп; код прав. архијерејска литургија. **Понтификалије**, одећа или ду-

ховне радње бискупа и прелата. **Понтификат**, служба, чин папе. **Понтифици**, највиши ред рим. свештеника; било их прво 4, а затим 15.

ПОНТОН (фрц.), гвоздени чамац подесног облика намењен превозу трупа или постављању понтонског моста.

ПОНТОПИДАН Хенрик (* 1857.), дански романописац реалистичне шк.; написао 3 вел. дијалска романа: Обесна земља, Лике-Пер, и Царство мртвих, у којима описао полит. и култ. прилике у Данској од 1870.-1890.

ПОНТОРМО Јакопо да (1494.-1557.), ит. сликар, претставник маниризма; радио слике на зиду и сјајне портрете.

ПОНУДА → оферат. Прихватљива п.: у извршном поступку прописано да се на јавној дражби не може ићи испод $\frac{2}{3}$ праве вредности ствари; стога се у дражбеним условима мора прописати најнижа понуда.

ПОНЦИНИ Матеј (1580.-1661.), сликар, има радова у Вен., Сплиту и Шибенику.

ПОНЧО, врста огртача код Индијанаца Ср. и Ј. Амер.; вел. комад тканине, прорезан на средини за провлачење главе.

ПОЊАТОВСКИ 1) Станислав → Станислав Август. 2) Јосиф (1763.-1813.), пол. генерал и фрц. маршал; под Наполеоном I учествовао у ратовима против Аустр. (1809.) и Рус. (1812.); после битке код Јајцинга (1813.) добио задатак да штити повлачење фрц. војске и при том се удавио у Елстеру.

ПООЧИМ → усвојење. **ПОП** (грч.: папас = отац), лице које обавља функције парохског свештеника; обичан назив за прав. свештеника.

ПОП Александар (Pope, 1688.-1744.), енгл. песник светског гласа, чије име носи читав период у енгл. књиж.: у његовој поезији превлађују интелектуалне особине; довео до ум. савршенства херојски култет (сликована 2 узастопна слика у јамбеком десетерцу); гл. дела: Есеј о критици, Отмица витице, Есеј о човеку, преводи Илијаде и Одисеје (→ сл.). **ПОПАНАК**, медвеђа стопа → панонак.

ПОПARIЋ Баре (* 1865.), историк, написао неколико ист. радова: Херцели св. Саве. О поморској сили Хрвата у доба нар. владара итд.

ПОПАЦ (Gryllus), род инсеката правокрылаца, здењаста тела и крупне главе, чии претставници зичу трљајући предња крила једно о друго; хране се билим и живот. храном. **Пољски п.** (G. campestris), живи у рупама у земљи док се домаћи п. (G. domesticus) крије по заклоњима у људским насељима.

ПОП-ДИМИТРОВ Емануил (* 1887.), буг. песник, симболист; издао низ лирских збирки, лирски ратни еп и приповетке.

ПОПЕА САБИНА, жена Отонова у коју се заљубио Нерон; наговорила Нерона да убије мајку Агрипу и жену Октавију; умрла од удараца који јој Нерон задао ногом, 565. г.

ПОПЕЧИТЕЉ (по рус.), ст. назив за минетра; прве п. поставио у Србији Карађорђе 1811. (био их 4: иностраних, унутрашњих дела, правде, војске).

ПОПИНА, Пољинско Поље, карсно поље (7,6 км²) в. од Грачца (Сав. Бан.); повођи ретки и трају по 2-3 дана, јер се одводиња вел. попором на ј. крају.

ПОПИНО ГУМНО → маслчак. П. прасе (Pimpinella pratense), вишегод. биљка из фам. трња, у смеси с осталим ливадским травама служи као сенокосна биљка; веома добро успева на свезим, па чак и влажним земљама на којима даје доста и доброт, али прилично грубог сена; у смеси с преном детелином одлична за потрошњу у зеленом стању; често је напада једна паразитна гљива која проузрокује сивц. болест.

ПОПИС 1) уношење у списак, бележење. 2) у извршном поступку радња извршне власти која узима извесне предмете у п. за извршење и обезбеђење. 3) у стат.: операција из области → примарне статистике; односи се на стал., стоку, газдинство, радње итд.; има их **периодичних**, који се обављају после одређеног времена, и **нарочитих**. **Пописивање**, бележење и процењивање саставних делова aktive и пасиве и изналажење чисте имовине; преглед свега тога попис (→ инвентар). **Пописни лист**, у земљишно-књижном праву лист у који се приликом оснивања земљишних књ. уписују подаци о земљишту и његовим правним односима:

на основу п. л. саставља се 1. земљишно-књижни уложак. Пописник јавног добра, јавна књига коју води држ. правобраништво и у коју се уписују сва јавна добра.

ПОП-ЈОВИЧИНА БУНА, избила у Босни против тур. паша 1834., у околини Градачца; име добила по гл. вођи поп-Јовици Илићу из Дервенте; покрет није захватио веће размере и био брзо угушен.

ПОПЛАВА, изливање воде из р. и басена и њено ширење по ниско положеном земљишту; могу је изазвати вел. количине воде (кишнице), успоравање тока и проваљивање зидова басена; спречава се пошумљавањем, узрадом водојаза, уклањањем сметњи слободном протицању воде и израдом насипа дуж обала.

ПОПОВ 1) Александар (1859.-1906.), рус. физичар;

пионир радиотехн.; познат по свом примачу с кохерентом (регистратором буре), који саградио 1895. (→ сл.). 2) Александар 1821.-1877.), рус. археолог; бавио се рус. и пољ. историјом. 3) Нил (1833.-1891.), рус. историк; гл. дела: Татишчев и његово доба, Русија и Србија, Србија после Париског мира, Друга влада Милоша Обреновића, Србија и Турска од 1861.-1867. итд.

ПОПОВА-МУТАФОВА Фапи (* 1902.), буг. књижевница; дете: Жена у небеској хаљини, Жена мога пријатеља.

ПОПОВИЋ 1) Аверкије, срп. сликар зограф на почетку 19. в.; стриц Петра Мољера, преселио се из Србије у Петровград. 2) Атанасије (* 1885.), сликар, помагао црк. сликару Марку Греговићу при изради иконостаса у Требињу и Тузли; слика пејзаж, мртву природу и портрете. 3) Атанасије (* 1866.), богословски писац, написао више ствари из своје струке и гимнастике којом се много бавио. 4) Блаж (1799.-1872.), песник и свештеник од 1822. испевао много песама, од којих извесне сам компоновао; 5) Богдан (* 1873.), теоретичар ум., попу опште ист. књиж. на Вел. шк. (1893.) и унв. (1905.); предавао упоредну књиж. и теорију ум.; 1. ставио код нас проучавање ум. на научну основу, у жељи да објасни не само како, већ и зашто нешто настаје и изгледа; није писао много, али оно што је написао дао с изванредном пажњом; 1 од првих и најбољих наших стилиста; његови гл. Огледи прикупљени у 2 књ., али добар део још увек растуран по часописима; 1901. покренуо Српски књижевни гласник, који пре рата имао огроман утицај у нашој књиж.; као наставник створио читаву шк. (→ слика).

6) Боривоје (1868.-1925.), проф., нар. посл. и књижевник; бавио се књиж. критиком с доста укуса. 7) Бранко (* 1882.), сликар и ум. критичар, проф. историје ум. на тхп. факултету у Београду; почео као импресионист, затим потпао под јак утицај Сезана и прешао на сликање фигура и пејзажа; најбољи му радови: Портрет д-ра Х., Аутопортрет, Вито тело, Велики акт и Мост Алкантара. 8) Васиљ (* 1887.), проф. опште ист. на Београдском унв. и нар. посл. у Уставотворној скупштини; радови: Историја Југословена, Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III, Метернихова политика на Блиском Истоку, Источно питање. 9) Владета (* 1894.), доцент за енгл. књиж. и језик на Беогр. унв.; већи број чланака и расправа у разним часописима; гл. дела: Шекспир у Србији (на енгл.), Живот и дела Вилијама Шекспира; сарадник Свезнања за енгл. књиж. 10) Војин, војвода Вук (1881.-1916.), шеф комитета и добровољаца; у четничку акцију ступио као млад официр (1905.) и учествовао у више борби; истакао се 1912. на Куманову, 1913. на Брегалници и 1914. против Аустријанаца; погинуо на Груништу. 11) Гаврило (1811.-1871.), проф. и ректор богословије у Београду; од 1860. шабачки еп.; написао више чланака верског наменитог и ист. садржаја; гл. дело: Духовне беседе. 12) Гаврило (1823.-1881.), ученик прота и нар. посланик на светоандрејској (1858.) скупштини и нар. добротвор; оставио фонд за помагале и школовање подмлатка из уличког краја. 13) Дамјан (* 1857.), генерал; учествовао у ратовима 1876., 1877./78. и 1885. као командир чете, 1912./13. као командант утврђења; у свет. рату командант трупа нових области; написао: Мински радови у пољској и градској војни, Пољска

фортификација. 14) Димитрије (друга пол. 18. в.), сликар иконописац барокног схватања; радио иконе за прав. и кат. цркве; гл. дела: Бездинска (од п. Винчанска) богородица; иконостаси у Орловату, Срп. Итебеју, Срп. Парлаву и Чакову; помагао при изради земунске Николајевске цркве. 15) Димитрије (* 1866.), држ. саветник; написао више чланака из наше дипломатске историје; гл. дела: Извољски и Ерентал, Борба за нар. уједињење 1808.-1914. 16) Драгослав д-р (1879.-1931.), санит. бриг. ген. и писац, гл. дела: Најновије методе дезинфекције операцијског поља и руку, Бубрежни камен, Тумори бубрега и др. 17) Душан (1884.-1919.), публицист, теоретичар социјализма у Србији, уредник Радничких новина; поред многобројних чланака, писао и духовито и лако, издао расправе: Акција и тактика, За слободу штампе; за време рата у Аелу цивилизованим народима описао аустр. и буг. управу у окупираној Србији; преводио Маркса, Бебела, Кауцког, Жил Гед и др. социјалистичке писце. 18) Душан (* 1894.), историчар, проф. унв. у Београду; гл. радови: Војводина I, Хајдуци, Београд пре 200 година, О Цинцарима итд. 19) Ђорђе (1832.-1911.), публицист и историчар; уређивао Седмицу, Данину, Српски дневник итд.; гл. дела: Историја срп. народа, Слике из срп. прошлости, Историја Црне Горе, Два Петровића Његоша, Кнез Милош Велики, Бачки Буљевци и Шокици, Турске и друге источњачке речи у нашем јез.; сем тога превео Доп-Кихота од Сервантеса, Работнике на мору од Ига и Јунака нашег доба од Ђермонтова. 20) Зарија (1856.-1934.), приповедач и нап. радник; написао већи број приповедака из живота свој родног краја, одн. Срба под Турцима. 20а) Иван (1705.-1774.), родом из Слов., срп. порекла, многостран научник, писао само на лат. и нем.; бавио се бот., геогр. и лингвистиком; много путовао и обављао разне службе; заслужио особито за развој нем. књиж. језика и изучавања нем. ј., а утицао унеколико и на развјаток слов. књиж. ј. 21) Јевтимије (1794.-1864.), сликар, чији отац (→ Аверкије) и старији брат (Георгије), такође били сликари; одликовао се нежним осећањем цртежа и боје и нечим што га истицало као рафинираног 'примитивца'; убраја се у најбоље јсл. сликаре из 1. половине 19. в.; радио иконостасе и портрете; најобимнији му рад: иконостас у Врањењу. 22) Јован (1820.-1864.), сликар, ђак Купевлизове бечке школе, прилично сух и педантан; радио иконостас цркве у Долову и портрете. 23) Лаза д-р (* 1877.), проф. унв. у Загребу; оен. срп. соколства у Војводини 1904., издавао лист Српски Соко и радио на уједињењу срп. соколства у Аустр. и Србији, што му и успело; његовом иницијативом уједињено све соколство у Јел. сок. савез 1919.; касније радио на остварењу Сл. сок. савеза; написао више расправа из своје струке (радиологија). 23а) Милорад д-р (1876.-1932.), проф. Беогр. унв.; писао о теорији двојног клатна, ел. спроводљивости тешких диелектрица и о венолинском дејству металних електрофора. 23б) Милорад (1876.-1905.), социјалдемократ; 1. истакао да соц. демократија може бити само странка радничке класе; радио на оен. радничких синдиката у Србији; написао: Раднички синдикати, превео Комунистички манифест. 24) Милан (* 1883.), новинар и сенатор, учио права и теологију, 1911. уређивао полит. лист Српство у Н. Саду, а после рата био једно време уредник Одјека; написао неколико полит. брошура. 25) Милош (1820.-1879.), књижевник и новинар; 1843. прешао у Србију и постао уредник Српских новина, а затим Видовдана и Подунавке; заступао конзервативна начела и бранио најпре кн. Александра, па онда кн. Михаила и стога дошао у сукоб с омладином; писао пажљиво и био добар новинар; у раду га помагао и брат Ђура Даничић. 26) Милош д-р (* 1876.), зубни лекар, управник унв. клинике у Београду, познати антналкохолитични борац, оснивач скадутске лиге у Југосл. 27) Мита (1841.-1888.), песник и адвокат у Сомбору; 1 од најактивнијих међу нашим романтичарским песницима; нема ни много оригиналности, ни снаге, ни израза; у народу остале запамтене неке од његових патристских песама; писао и трагедије, које махом остале у рукопису (→ сл.). 28) Михаило (1856.-1916.), више год. учитељ и проф.; за нар. посл. изабран први пут 1889.; 1891. био претседник Нар. скупштине, 1907. постао члан Држ. савета. 29) Нестор (1833.-1884.), проф. и ректор Богословије у Београду, нишки еп. од

1833.; уређивао црк. лист Настир (1868.-1871.), који се

доцније назвао Сион (1872.-1875.). 30) Никола д-р (* 1883.), проф. за теориску флз. на Беогр. унив.; гл. дела: Утебе о дискретном простору у новој филозофији (на нем.), Историја развоја Кантове преткритичне филозофије простора, Психонализа, Три предавања из филозофије, Имануел Кант и природе науке, О човеку и вредности његова живота, итд.; за Свезнање обрадио групу флз. наука. 31) Павле (* 1868.), проф. унив. у Београду, књижев. ист.; написао прегледе срп. и јел. књиж. и више студија с пуно биогр. и библиогр. података (Бранко Радичевић, Милован Видаковић, О Горском вијенцу, Стеван Сремац); објавио више расправа о разним питањима из јел. књиж. и дао 3 књ. есеја: Из књижевности. 32) Петар (* 1873.), архитект, хон. наст. унив. у Београду, бави се проучавањем старе срп. архт. и уметности; извршио више реставрација (Лазарица у Крушевцу и др.). 33) Ристо (1871.-1924.), политичар, судија Окружног и члан Вел. суда на Цетињу; дрногорски мин. фин. (1913.) и унутр. дела (1915.). 34) Саво И. (* 1887.), сликар, ради махом жанр, фигуративни пејзаж и портрете. 35) Симо (1844.-1921.), песник, рано се одао новинарству; 1870. отишао у Ц. Гору где постао уредник службоног Црногорца, одн. Гласа Црногорца; од 1880.-1895. био намесник у новом дрног. приморју, а после тог мин. просвете; развишао се с кн. Николом и отишао у Србију; писао песме у омладинском маниру, дао 2 слаба епа о освајању Никшића и Бара и био међу првима који код Срба почео преводити старондаска класична дела; добро пишао и пуно свакодневне грађе његове Успомене из Ц. Горе. 36) Слободан д-р (* 1896.), проф. Више пед. шк. у Београду, досад објавио око 170 расправа, чланака и рецензија из пед., методике, опште псих., псих. детињства и младости, псих. васпитача и псих. књиж. естетике. 37) Стеван (1845.-1917.), управник Текелијанума и књижевник; у политици опортунист, у књиж. мало реалан, склон сентименталности, недовољно уредсређен, али није незанимљив; писао много о шк. и за школу; једно време писао и приповетке које биле много хваљене (нарочито Шумарева ћерка); његов Орао био најпопуларнији срп. календар; много писао и за децу и истетицао Змаја на тај рад. 38) Стеван (1844.-1902.), проф., мин. просвете (1884.), и мин. финансија (1895.); у својим делима заступао потребу очигледне настава; гл. дела: Рачуница за I и II разред, Рачуница за III и IV разред; превео Пракса народне школе од К. Кера. 39) Јован Стерија → Стерија. 40) Цветко (* 1896.), нац. радник; као јак уч. шк. у Сарајеву ушао у заверу против а.-у. престолонаследника Франца Фердинанда, после чије погибје осуђен на 10 год. робије; ослобођен 1918. 41) Чедо (1866.-1911.), хумористични писац: Скице, Паланачки јубилари, Трагикомедија живота.

ПОПОВИЋИ браћа, књижари издавачи у Н. Саду, издали много добрих књига из срп. књижевности последње деценије 19. и прве 20. в.; издавали поз. библиот., с оригиналним и преведеним списима; нарочито припремали издања нар. песама за нар., која популарисала нар. неуму.

ПОПОВО 1) варош (4900 ст.) у си. Буг., на прузи Софија-Варна, привр. центар за своју земљ. околину (жита). 2) П. Поље, вел. карсно и периодски плавлено поље (146 км²) код Требиња, у близини дубро-

вачког приморја (Зет. Бан.); пољем тече понорница Требишњица и понире на св. крају поља; плављење настаје од октобра до маја, кад понори (око 20) не могу примити сву воду Требишњице; плодно и густо насељено; од ивичних пећина највећа Вјетревица.

ПОПОВЦИ 1) стаи. поља Попова у Д. Херд. већном пореклом из Ц. Горе, прав. и кат.; веома преузимаљиви; многи ишли у Амер. ради зараде; надалеко чувени зидари. 2) (поповичина) секта у Рус. после вел. раскола; примили ст. свештенство, центар у Стародубу (Украјина); има их око 6 мил.; супротно беспоповци.

ПОПОКАТЕПЕТ, вулкански врх (5452 м) у Мексику **ПОПОН**, поповница, мрежа стајаћница за лов обалне рибе.

ПОПОНАЦ (*Convolvulus*, фам. *Convolvulaceae*), многобројан род космополитских, вишегод. зељастих повијуша, полиморфна листа и цвета налик на левак; тешко истребљив коров, јер има веома дуг корен, а брзо се множи и даје много семена; цвета обилно; плод чаура.

ПОПРАВИЛИШТА, заводи за васпитање, моралну поправку посрнуле, морално дефектне деце; по нашем Крив. пост. (§ 443.) судија може млађег малолетника упутити на поправку у прив. породици (под сталним надзором), у прив. или држ. завод за поправку (п.), и на учење заната.

ПОПРАВКА, побољшавање, исправљање; у геодезји: (v) разлика између највероватније вредности (x) неке количине и вредности x добивене на основи мерења; п. се додају угловима, координатним и висинским разликама приликом уметања и изравнавања.

ПОПРЕЧНА (ТРАНСВЕРЗАЛНА) СИЈА, у једном пресеку носача резултант свих спољних сила (оптерећења и ослоњих сила) лево или десно од пресека, које се појачавају код сваког носача услед ма каквог оптерећења; при посматрању сила л. пресека правац према горе позитиван, према доле негативан; при посматрању сила десно од пресека обратно; јединица мерења попречних сила је тона (1000 кг); п. с. је статички утицај изражен у напрезању на сечење (стригање), одн. у напрезању на смицање; мора се увек одређивати како би се избегле штетне последице. **Попречница, скраћеница**, попречна греда између тавана, а поред димњака; поставља се да не би таванача налагала на димњачки зид.

ПОПРСЈЕ → биста.

ПОПУЛАРАИ (лат.), сваком разумљив, просто изложен, познат и омиљен у народу. **Популарисање** науке, ширење научних истина у народу јавним унив. предавањима и популарно-научним списима. **Популарност**, углед и омиљеност код народа.

ПОПУЛАЦИЈА (лат.) 1) насеље, скуп јединки једне врсте организма која насељава одређено место; у науци о наслеђу скуп јединки с различитом наследном конституцијом и различитим генотипским склопом; састоји се из више биотипа, тј. скупова јединки с истим наследним јединицама. 2) становништво. **Популационистика**, извођење → стат. правилности из резултата статистике становништва. **POPULUS** (лат.), народ, нарочито у полит. смислу. Р. *romanus*, рим. грађанство, најпре патрицији, а после Срвија Тулија и плебеји.

ПОР, индиски владар из 4. в. пре Хр.; покушао да се одупре Александру Вел., али потучен, рањен и заробљен (327. пре Хр.); на Александрово питање: «Како желиш да поступим са тобом?» одговорио: «Као с краљем»; Александар га онда оставио на престолу, под условом да призна његову врх. власт; убијен касније од својих поданика.

ПОРАВНАЊЕ, погодба 2 лица о измени обавезе која их везује; по § 854. Срп. грађ. зак. свака страна у п. нешто попусти од свог захтева и нешто добије; муж и жена о браку не могу чинити п., лити вреди п. о оном што се има добити тестаментом који још није отворен; п. се не може оборити доказом да је једна страна преко половине оштећена; једни разлог за ништење је превара очевидна (§ 854. и д. Срп. грађ. з.). П. (принудно) ван стечаја, установљено зак. од 22./11. 1929., у циљу санирања пмногог стања дужника, а без великих стечајних трошкова; дужник предлаже п. суду надлежном за отварање стечаја, подноси списак имовине, дугова, поверљива и дужника (ако је трг. подноси и последњи бизанс), и колико нуди као п.; ако да највише 40%, рок је 1 год., ако даје 50% и преко, рок може бити једна и по год.; у року од 10 дана одлучује суд и, ако отвори поступак, објављује п., поставља судију и управитеља п.; поступак п. обуставља принудне мере и укњижење стварних обезбеда, осим ако управитељ пристане на то; суд одређује и поузданички одбор од 3-5 лица који помаже управитељу п., надзира га, проверава чињенице и доставља судији неправилности; повериоци прихватају на рочишту поверљива, ако се већина (с изн. осом од ¼ или ½ тражбина) изјасне за п.; кад суд

одобри прихваћену понуду, онда је п. пуноважно; и поверљиви и дужник имају право → рекурса против судске одлуке; поравнањем нису обухваћени трошкови око самог п., надзора над пословањем дужника, плате лица у служби дужника за последњу г., рачуни лекара, апотекара итд., порези и др. **ПОРАДЕЦИ Ласгусп** (* 1899.), арб. песник, лиричар, артист; главни циклуси *Игра печности, Мртвачко коло.*

ПОРАДЕСИ Ласгусп (* 1899.), арб., песник, лиричар, одбојни борец; раширене п. отвори лојних жлезда које луже сувине масти, па су знак јаке масне коже и → себореје; раширене п. лече се као себореја и → бубуљице сумпором суспендованим у тешности или у крему и регулисањем функција лојних жлезда; не могу да се стегну никаквим средствима.

ПОРЕБРИЦА → плућна марамица.

ПОРЕЂЕЊЕ, компарација (лат.), книж. фигура; служи да нешто непознато учини познатим, и то постиже међусобним упоређивањем; поређене ствари везују се најчешће свезом као, али за п. има и других свеза, или без икакве свезе; кад изазива слику п. је интелектуално (Сину Милош у пољу зелену као јарко иза горе сунце); кад изазива осећање п. је емоционално (Будите као сандалово дрво што и секиру која га сече мирисом облије). **Поређење придева.** **поређба п.**, грам. особина п. изражава нарочитим облицима за икзакзивање различитог степена придевске особине; има 3 степена: први (позитив), нпр. леп; други (компаратив) лепши; трећи (суперлатив) најлепши.

ПОРЕЗИ, део дохотка или имања појединих привр. субјеката који држава узима ауторитарним начином (од лица над којима има права заповедања), ради подмирења јавних потреба; могу се узимати једном (изузетно), или стално, у природи или новцу: врсте п. су 1) **непосредни** (по приходима, по укупном дохотку); 2) **посредни п.** (на пословни и имовни промет, лични и имовни саобр.; таксе, трошари, монополи, царине); 3) **п. на имање** (редовни, допунски, на прираштај вредности имања); 4) **изузетни** (војница, п. на ратне и конјунктуралне добитке); п. треба да буду општи за све грађане (да нема сталешких привилегија ослобођења) и равномерни (ово се данас схвата у смислу → прогресивног опорезивања, упоредо с порастом дохотка или имања, а не просто пропорционално); затим да не оптерећују прекомерно нар. доходак, да се не би спречио развјат нар. привреде и изазивало вел. незадовољство грађана; најзад, треба да буду погодни за лако наплаћивање, уз довољно издациности; разрез п. може да буде на основу пријаве самих пореских обвезника или на основу процене п. власти уз сарадњу локалних п. одбора. **II. на пораст вредности, п. на прираштај вредности.** сматра се основаним кад је вредност повећана без икакве заслуге власника. нпр. скок вредности имања услед изградње пристаништа, жел. или подизања фабрике или рудника у њиховој близини; вредност може скочити и услед пораста стан. у једном граду; ту би п. на п. в. био мање оправдан стога што тај пораст није случајан већ последица соц. нормалне појаве; п. на п. в. критикује се стога што се порез увећава и порезивањем веће ренте од имања, тако да л. на п. в. должи као двоструко порезивање истог објекта. **II. објективна,** некад п. на земљиште, осн. на начелу да је држава врх. сопственик земље која појединцима дата привремено; плаћали га сви осим племства и свештенства; данас порези код којих пореска снага пор. обвезника рашчлањена на више делова, па се сваки део посебно порезује (п. на имовину, на принос, потрошњи, саобр. п.). **II. неплаћен:** за његову наплату, као и за камату на њ, држава има право првенства пред свим др. поверљивцима у току тек. и наредне год.; узимеом потраживања у земљиште књ. држава обавезује првенство и за даље време. **Повраћај п.:** према чл. 149. Зак. о непосред. п. вине плаћени п. урочава се нар. обвезнику у отплату још недоспелог п.; ако је нечи текући порески дуг подмирен, уплаћени вишак ће се по изазвеној молби вратити. **Порезивање двоструко,** може бити: 1) на подручју 1 исте државе, и то или службено (адм. границом) или намерно, ако се нпр. при систему пореза на посебне приходе уведе и допунски п. на непосредно имање, на укупни доходак итд. 2) међународно, кад се имање или приходи (од зграда, трг. или инд. предузећа, поземљеног капитала итд.) стварају у једној земљи порезују и ту и тамо где њихов власник живи и троши те приходе; о овом питању се понекад експлицитно нарочите међунар. конвенције на бази реципроцитета, али се углавном данас све државе држе начела да порезују приходе (и имања) који се стварају на њиховој тер., макар њихов власник живео у другој др-

жави и макар га она тамо поново опорезивала. **Пореска амнестија,** опраштање казне и прекидање даљег поступка у погледу кажњавања или извршења казне за → п. утају; право на извршење казне застарела и без п. а, по § 155. Зак. о непор. пор. за 3 г. од дана кад је кривица учињена, а право наплате изречене казне за 5 год. **II. власт,** која заводи, разрезује и наплаћује порез; у ширем смислу п. в. су и влада и парламент, пошто они заводе порез; затим п. управа, порезници; ако се као п. в. разуме правно лице у чију се корист плаћа порез, онда п. в. држава, бановине, оп.; разлика између њих што је државна п. в. изворна и суверена, личним неограничена, а п. в. самоуправних тела у држави ограничена од саме државе и зависна од одобрења држ. власти. **II. јединица,** извесна одређена количина дохотка, или имања, на коју се прописује извесна сума п. (п. став одн. п. стопа). **II. обвезник,** лице обвезно по Зак. о непор. порезима да плаћа порез. **II. објект,** чињеница која је темљ за наплату пореза; без п. о. нема пореске обавезе за 1 лице; као п. о. долазе у обзир све чињенице: физ. постојање лица код главарине, постојање имовинског код п. на имовину, старање дохотка код п. на доходак, трошење артикала код трошарине итд. **II. оврха,** попис и јавна продаја дужникове имовине ради намирења дужне порезе; п. о. врше порески извршиоци. **II. одбор,** утврђује п. основнице по одредбама Зак. о п. на приход од зграда, предузећа, радња и занимања; у осталим случајевима п. о. утврђује п. власт; свака првостепена п. власт има 1 или више п. о., према потреби; у сваком п. о. другостепена п. власт има референта без права гласа који је држ. заступник; п. о. има 4 члана, а претседник му шеф додиче првост. п. власти; 3 члана именују коморе у месту где их има, иначе оп. одбор, 1 члан поставља другост. п. власт; сваки члан има заменика; постављају се на 3 год.; чланство п. о. почасна дужност; изузетно се даје умерена дневница, ако је посао вел.; најмање 14 дана пре расправе, п. власт мора доставити оп. власти списак п. обвезника и предложену п. основу; списак се објављује; расправи која је тајна присуствује обвезник или његов заступник; п. о. решава већином гласова (присутних), а претседник гласа само кад су подељени гласови; жалбе на решења п. о. упућују се рекламационом одбору (§ 112. и даље Зак. **II. ослобођења и олакшања:** по Зак. о непосредним порезима извесни објекти или су ослобођени од пореза који би по правилу плаћали или им је порез умањен; ослобођење може бити стално и новремено; нпр. не плаћају п. држ. земљишта која се текотно не искористују, страна посланства, црк. порте и гробља, земљишта и зграде који служе проев., култ., санит. сврхама, јавни путеви и паркови, канали и водоводи, текуће воде и језера, земљиште уз зграду до 500 м² (чл. 10.), нити плаћају порез на приход зграде у сличном случају, затим зграде земљр. за становање, екон. зграде које служе земљр. или шумарству, инд. аграде, јавна складишта, жел. објекти (чл. 32.); по чл. 11. привремено земљиште је за я. винограде до 20 г., за шљивике до 6, за маслињаке до 15, за пошумљену земљу до 20 г.; по чл. 12. задужени п. отписује се у целини или делом ако је год. плод пропао за више од 1/4 услед ватре, воде, града, биле вапи, скакаваца итд.; § 37. даје п. о. за ново подигнуте зграде у градовима (смањење пореске стоне на 1/4, одн. 1/2 нормалне код п. на приход). **Порески систем,** скуп свих п. који постоје у једној земљи; међу њима треба да има склади и равномерности. **II. с. Краљ. Југосл.:** код нас постоје ови п.: 1) **непосредни п.** (по зак. од 8/2. 1928.): а) **порез на приход од земљишта (земљарина)** која се искористују у пољопр.; разрезује се по катастарском чистом приходу; земљишта се разврставају у 7 категорија, а свака категорија у 8 родова (класа), ради правилицијег одређивања кат. приноса; пореска стопа: основни порез 12 д од 100 д катаст. чистог прихода, и допунски п. 2-8% (прогресивно) на катаст. чист приход преко 1000 д; постоје разна привремена и трајна ослобођења од овог п. б) **п. на приход од зграда (кућарина),** осн. порез 12% и допунски, прогресивно 2-14% (преко 70 000 д чистог прихода још 10%); ослобођења приврем. и трајна; в) **п. на приход од предузећа, радња и самосталног занимања (течевина),** п. стопа 6-10% осн. пореза према врсти предузећа или радње и 2-12% допунског п.; г) **п. на ренте,** тј. приходе из имовинских предмета и права који не подлеже другом начелу п. на приход (нпр. камате од обвезница, зајмова, улога на штедњу, личне ренте, дивиденде, спорија од пакупа итд.); п. стопа 12-15% (изузетно 8%); на камате улога на штедњу 8%, код Повт. штеднионице 3%; д) **п. на добитак предузећа**

обвезних на јавно полагање рачуна (друштв. порез); стопа осн. п. 10-12% и 2-12% допунског п.; б) п. на приход од самосталног рада и занимања (службенички и.), као плате, хонорари, дневнице, награде, потпоре итд., и то као стални или од случаја; стопа јеноса за стални недељни приход 1 д до 12%, за месечни приход 4 д до 12%; на приход кућне послуге 30 д год. за свако лице; на приходе од случаја до случаја 4-12%; сви ови п. објекти имају случајеве привремен. и трајног ослобођења; као допуна овим п. долази п. на нежењена лица (Зак. од 15./12. 1930.) који плаћају нежењени, удовци или растављени, од 30-60 год. живота (50-10%), према годинама, од допунског п. земљарине, кућарине, течевине, пореза на ренту, или према служб. п.; и 5-1% на тантијеме; и овде постоје ослобођења; 2) посебни п.: а) п. на пословни промет (Зак. од 31./1. 1922., Зак. о скупном п. на посл. промет од 12./7. 1930., Уредба о скупном п. на посл. промет од 14./3. 1931., са допунјим изменама и допунама; и б) → војница. 3) ванредни п.: ванр. допринос уз служб. п. (приврем. карактера, унет у Фин. зак. за 1934./35.); као друга вел. група пореза постоје 4) посредни п.: а) → трговина, б) → таксе, в) → царина са порезом на луксуз, и г) → монополи. П. тајна, дужност п. чиновника и чланова п. одбора да не откривају податке о п. обвезницима које сазнају у вршењу своје дужности; п. чиновник одговоран и по § 71, Зак. о чин. и по § 40. Крив. зак.; п. одборник ако открије тајну, кажњива се са 50-300 д. по зак. о непосредним п., и та казна не искључује одговорност кривичну или накнаду штете оштећеном (§ 138. Зак. о непосредним п.). П. утаја, кид п. обвезник, у п. пријави или у одговору на постављена му питања од надлежних органа или у пријави за ослобођење пореза, свесно да неистините изјаве, затаји извор прихода или део имовине чији је приход подложан п.; кажњива се сумом 2-4 пута онолико колико државу она штети; казну изриче фин. суд (§ 142. Зак. о непосредним п.). П. хипотека: на сваком добру лежи претутна п. х. с првенственим рангом за обезбеду дужне порезе за текућу и прошлу годину, осим тога и. власт може у свако доба без одобрења дужника ставити изричну п. х. на дужничку имане за плаћању дужне порезе.

ПОРЕН (*Anthericum*, фам. *Liliaceae*), монокотила с ризомом, не много дебела листа при дну надземна стабла, мличнобела цвета, чији препонски листићи слободни, скупљени у просте гроздове.

ПОРЕЧ 1) област у и. Србији, у сливу Поречке Р. д. притоке Дунава; гл. место варошница Д. Милановац, на обали Дунава, 2) (ит. *Paigenzo*), град на јав. обали Истре, некад седиште истарског сабора; 1921. г. 12 232 ст., од којих 2936 Хрв.

ПОРЕЧЕ, предео око ср. тока Вардаре преко Треске (Вард. Бан.); гл. занимање земљр.; стан. седе с боровом шумом смоларе и продају луч.

ПОРЕЧКА РЕКА, д. притока Дунава, у и. Србији; постаје од Црнаје, која извире са пл. Стола и Дели Јована, и Шашке, која извире близу Мајданске; протиче кроз пределе богате рудом; у њеном теку има зрна злата; утиче и. од Д. Милановца.

ПОРЕЧКО-ПУЛСКА ВИСКУПИЈА, потпада под горичку надбискупију; јавља се 1. пут у 1. половини 6. в.; црк. поречка спада међу најстарије хришћ. грађевине; подигнута у 1. пол. 6. в.; поречка и пулска 6. еједињене 1828.; и пулска стожна црк. веома стара, а проширена у 15. в.

ПОРИ, Бјернебург, варош (20 000 ст.) и пристаниште у Финској на обали Ботничког Зал.; инд. памука.

ПОРИЛУК → празилук.

ПОРИНУТИ, присутити брод с копна (сквера или бродоградилница) у море; приликом п. брод се крсти, уз обичајене свечаности.

ПОРНОГРАФИЈА (грч.), описивање развратног; суштина појма није у оном шта се описује већ у таквом облику разлагања који ради користољубља или из порочности иде на то да надражи чула.

ПОРОДИЉА, бременита жена у доба када се поравља.

ПОРОДИЦА, заједница мужа и жене и њихове деце; најстарији и најраспрострањенији облик: парна п., заједница 1 мужа и 1 жене; није свуда иста већ варира од слабе и лако разводљиве везе мужа и жене, па до неразводљива брака кат. цркве; од парне п. се издвајају различити типови полигаме и. (→ полигамија), условљени спољашњим утицајима (привр. момент, несразмера између броја м. и ж.); парна п. има тежњу да остане таква каква је или да се претвори у велику п., → задругу, заједницу од неколико парних и.; задруга има углавном само код племена сточара и нижих земљр.; према начину рачунања средства и наслеђивања, п. може бити патрилокална (жена иде у мужев-

леву кућу, деца наслеђују оца, род се рачуна по м. крви) или матрилилокална (муж иде у кућу жене, род се рачуна по ж. крви, деца наслеђују мајку, осн. ујака); оба облика веома стара, можда оба приобитна. **Породични пакт**, фрц.-шп. уговор од 1761., којим утврђен читав низ преференцијалних царина ради унапређења узајамне трг.; 1 од најопсежнијих преференцијалних споразума 18. в. П. право, део грађ. права, обухвата брачно право (закључење и развод брака, личне и имовинске односе супруга), родителско право и право старатељства (туторство и старатељство). П. савет, по чл. 100 Зак. о старатељству отац може пред смрт наредити да п. с. води надзор над старатељством његове деце и именовати чланове п. с.; и суд може одредити п. с. ако важни интереси пунице то захтевају; у п. с. улазе само лица која могу бити стараоци; има најмање 3 члана (чл. 103.) и води надзор над стараоцима уместо старат. судије; чланови п. с. одговарају наследнику за штету; п. с. сазива старатељ. судија и претседава му (чл. 108.). П. списи, по ауторском праву не смеју се објавити без одобрења оних којих се тичу, њихових надживљених супруга, деце и родитеља.

ПОРОВАЈ, истискивање детета и осталих делова јајета из материце прир. путем и прир. порођајним снагама, одн. порођајним боловима и трбушним напонима; п. на време је у 40. недељи трудноће, пре-времени (рани) између 28. и 38. недеље, позни (ре-дети), после 40. недеље; ток п. зависи од положаја детета, који може бити уздужан или попречан; уздужни је са главом или карлицом (погама) детета; с главом најчешћи (у 90%), задњицом реби или у ретко попречном положају; у току п. разликујемо 3 фазе: а) ширење главња (отварање) материце, б) потискивање детета и в) избацавање последака; ширење почиње од првих прр. болова, код прворотке траје 12-15 сати, код вишперотке 6-8 сати; код слабих болова ширење може трајати и неколико дана, али нема опасности док је воденак читав; почетку болови слабији и трају краће, а одмори су дужи; при сваком болу материца се стеже и потискује јаје у правцу најмањег отвора, тј. према грлићу, који се растеже до ширине да дете може проћи; при крају ширења обично прене воденак и одиће прва вода; ако воденак прене рано, кад још нису почели болови или док уста материце још нису довољно растегнута, и се одуговлачи, а могу наступити озбиљне компликације, како по мајку тако и по дете; код потпуно отворених уста материце настаје потнеживање детета, које траје просечно код прворотке 1-2, код вишперотке 1/2-2 сата; сада поред стезања материце суделују и напони; после рођења детета материца се смањи, због чега се постелица одлубуљује од материчног зида; потпуно одлубуљивање довршавају слабији тзв. постелични болови; са постелицом излазе и овојци; ово траје 15-20'; с изабацивањем постелице и овојка п. је завршен, али још и после настају болови услед којих се крвни судови материце стежу и затварају, што спречава даље опасно крволитицење; п. и ако прир. чин. изнекује нарочите здравствене услове под којима ће бити извршен; нормалан п. сам по себи није никакв опасност, али може бити опасан услед нестручне помоћи или ако није беспрекорно чисто све што је у додиру с породицом; потребно благовремено припремити све што треба и на време позвати бабицу, на чију се стручну помоћ може ослањати; ако постоји или се укаже каква неправилност, звати одмах стручног лекара. **Порођајна тежина** → дечје доба.

ПОРОЗАН, шупљикав. П. тело, има више шупљика, празних простора између делова материје (сунђер. креда). **Порозност**, шупљикавост.

ПОРОЈИ, кратке висеће, некоординиране долинице.

ПОРОК, особина карактера једне особе из које потичу њене радње противне моралним прописима и којима она често наноси другима штету; супр. врлина. **Порочна вереница**, ако продужи расупан живот после веридбе, вереник може одустати од брачног испита без давања накнаде штете.

ПОРОРОКА → маскарет.

ПОРОТА, суд састављен од грађана; у Србији постојала п. за суђење извесних кривича (опасне крађе, разбојништво, паљењине, повреде туђих ствари); поротнике бирали оп. одбори, из редова грађана старијих од 30 г. који уживају грађ. права и нису ни под старатељством, ни под ислеђењем; поротни суд био састављен од редовних судија и поротника; против пресуде п. суда могла се жалба изјавити само Касационом суду; у Фрц. други по-ступак; п. не већа заједно са судијама већ се засебно саветује како ће одговорити на питања која јој поставио претседник суда; у данашњем јсл. законодавству п. укинута.

ПОРСЕНА, етрурски краљ из 6. в. пре Хр.; напao и опсео Рим, у жељи да врати престо Тарквинију Охолом (607.), па по предању дигао опсаду запаљен јунаштвом Хорација Коклеса и Муција Спевеле; опсаду принудио Римљане на предају.

ПОРТ (лат.), морско пристаниште.

ПОРТ АРТУР, Риојунко, град (20 000 ст.) и ратно пристаниште на пол. Квантунгу, на обали Жутог М., гл. место Јап. колоније Квантунга и завршна тачка манџурске жел.

ПОРТ ДАРВИН, гл. место (1600 ст.) и пристаниште с. Аустрал, на обали Индијског Ок.

ПОРТ ЕЛИЗАБЕТ, варош (63 000 ст.) и пристаниште у Јужноафр. Унији (Капланд), на обали Индијског Ок.; извози вуну, нојево перје и дијаманте.

ПОРТ ЛУИС, варош (35 000 ст.) и пристаниште на острву Маурисијусу, на обали Индијског Ок.; припада Енгл.

ПОРТ НАТАЛ → Дербен.

ПОРТ ОВ СПЕЈН, гл. место (66 000 ст.) и пристаниште на острву Тринидаду (група М. Антила), на обали Каринског М.; припада Енгл.

ПОРТ-РОАЈАЛ (Port-Royal), ман. близу Париза, у којем живела група побожних људи и жена, који примили доктрину бискупа Јансенијуса († 1638.) о немогућности спаса човека без божје благодети; присталице ове доктрине, **јансенисти**, имали за противнике језуите; Паскал их бранио; у њиховој школи васпитан Расин; прогонени, а њихов ман. разрушен 1710.

ПОРТ САИД, ег. пристаниште на сев. улазу у Суески Канал (104 600 ст.), због положаја важно трг. и саобр. место и седиште управе Суеског канала, многих конзулата и филијала многих трг. и пароброд. друштва.

ПОРТА Вакомо Дела (1540-1604.), ит. архитект, Микеланџелов ученик, градио многе цркве, палате, виле; према плану Микеланџела доврши куполу цркве св. Петра у Риму; довршио и Капитол.

ПОРТА ВИСОКА, до 1918. чест назив за Тур. или њену владу.

ПОРТАЛИ (лат.), велики архт. украшени улази на јавним зградама, нарочито на готским и ром. црквама, тунелима и сл.

ПОРТАЛИС Жан (1745-1807.), фрц. правник и државник, 1 од редактора фрц. грађ. законика.

ПОРТАМЕНТО (ит.), сливени прелив при певању или свирању између 2 тона; устави средина између стаката и легато извођења.

ПОРТАТО (ит.), у муз.: изводити широко, али без везивања.

ПОРТЕР (фрц.), носилац, доносилац, власник; нарочито у смислу власника хартија од вредности.

ПОРТИК, портикус (лат.), отворена а засведена галерија (трем, ходник) са стубовима; поставља се најчешће пред улазима у монументалне зграде.

ПОРТИР (фрц.), вратар.

ПОРТЛАНД 1) град (355 000 ст.) у с.-амер. држави Орегону на р. Колумбији; развијена инд.; највеће пристаниште на свету за извоз дрвета. 2) пристаниште (70 000 ст.) на обали Атланског Ок. у САД, у држави Мен.

ПОРТМОНЕ (фрц.), новчаник.

ПОРТО 1) ликерско десертно вино свет. гласа; сипања се у Порт., на обалама реке Дура; пре свршетка бурног врења, док још у вину има 50-70 г шећера на литар, в. се преточи и алкохолизује; алкохолизовање се доцније врши при сваком претакању, док не достигне 22-25% алкохола; прир. п. вино садржи највише око 15% алкохола; боја в. смеђецрвена до пурпурносмеђа. 2) такса за отпрему писмоносних пошиљака (писма, дописница, штампаних ствари итд.) и пакета; пошт. таксе могу се плаћати употребом образаца, лепљењем марка, употребом машина за франкирање или у готову новцу; по правилу плаћа их пошиљалац; изузетно, код неких пошиљака може п. платити и прималац. П. марка, марка коју налепљује пошта на писма послана без прописне пошт. м.; у том случају од примаоца се наплаћује двоструки износ нормалне таксе.

ПОРТО АЛЕГРЕ, гл. град (268 000 ст.) браз. покр. Рио Гранде до Сул (Ј. Амер.); на Лагоа дос Патос; високе шк., библт., стругаре; извоз коже, дувана, животних намирница.

ПОРТО ПРЕНС, гл. место (125 000 ст.) и пристаниште црначке риб. Хаитија; извози шећер, каву, какао, памук.

ПОРТО-РИШ Жорж де (Porto-Riche, 1849-1930.), фрц. драмски писац, упочетку романтичар, касније писао психолошки преткубљене комаде којима дао општи наслов **Љубално позориште**; превођен и прилаживан код нас.

ПОРТОЛАНИ, средњев. научичне књиге и карте

о подацима о удаљенју обала и правцима курса а. основи компаса.

ПОРТОРИКО, острво (8896 км²) из групе Бел. Антила; у унутрашњости брдовито и план., на обалама равно; клима тропска; успевају: шећ. трска, кава, памук, дуван, ананас, наранџе; од руда има злата, сребра, соли, фосфата; међу инд. гранама најзначајније ткст. прерада дувана, израда шешира; стан. (1,5 мил.) највећим делом беле расе; мулата (300 000) и Црнаца (50 000) мање; гл. место и пристаниште Сал Хуан; припада САД.

ПОРТРЕТ (фрц.), слика, скулптура или цртеж, чија гл. особина да тачно репродукује битне прте, телесне и душевне, личности која позирала уметнику; сличност и услов да се и ум. рад може назвати п.; по аутор. праву п. не смеју се пуштати у промет, јавно излагати итд. без дозволе аутора и портретисаног, одн. њихових правних наследника; изузетно у интересу уметности власт може дозволити њихово излагање имаоцу портрета без обзира на противљење портретисаног и аутора.

ПОРТСМЕТ (Portsmouth), град (249 000 ст.) у ј. Енгл.; највеће брит. ратно пристаниште. **Портсметски мир**, закључен 23./8. 1905. између Рус. и Јап.; њим Рус. уступила Јапану пол. Квантунг и ј. део Сахалина.

ПОРТУ, **Порто**, живописан град (232 000 ст.) на ушћу р. Дуера, у сз. Порт.; унив. (1911.), в. трг., инд. и ум. шк.; инд. ткст., хем., металургијска; пристаниште; извози вина (порт).

ПОРТУГАЛИЈА, независна рпб. (88 740 км²) на З Пиренејског Пол. (Јз. Евр.); с И ограничена отеском кастилијанске висоравни, са З Атланским Ок.; између њих низија, рашчлањена планинама (Серра да Ештрела, 1991 м, пл. Алгарве и др.) и равницама око већих река и у приморју; клима суптропско-океанска; у доњим токовима пиренејских река (Гвадијана, Тежа, Дуера, Миња), има поред сред. и с.-афр. животињских врста, а

пored обале успевају и палме; обилује минер., нарочито сумповитим изворима; стан. (6,2 мил.) Португалци, мешавина разних раса, ркат.; ба- ве се поглавито пољопр. и риболовом, а мање рударством (бакар), инд. и трг.; прилично развијен поморски и сухоземни саобр.; престоница Лисабон; П. припадају Азорска О. и Мадера у Атланском Ок., затим колоније: Капвердска О., Гвинеја, Ангола, Порт.Ист.Афр. (у Афр.) и Порт. Индија, Макао и Тимор (у Аз.); у ст. в. П. била настањена Лузитанцима, које Римљани покорили у 2. в. пре Хр.; у доба вел. сеобе њу се доселила герм. племена Свеви (5. в.) а за њима Визиготи (585.); у 8. в. П. заузели Арабљани који њом владали све до почетка 12. в., кад је од њих ослободио (1185.) њен први краљ Алфонс I Бургундски; крајем 14. в. на п. престо ступила

династија Авиз (1385.-1580.), чији чланови довршили ослобођење од Арабљана, сузбили самовољу племства, средили унутарње прилике и потцинали народ на поморска открића и завојевања; врхунац моћи П. достигла у 16. в. за владе Емануела Срећног, кад су смели морепловци (Васко де Гама, Алмејда и Албукерке) опловили Африку и основали вел. колонијално царство у Индиском Ок. и Браз.; после изумирања династије Авиз, П. спојило са Шп. шп. краљ Филип II; за време те заједнице (1580.-1640.), Холанђани јој отели Сундска и Молучка острва и Браз., па та острва у Индиском Ок. задржали, а Браз. јој вратили после одвајања од Шп.; династија Бреганца (1640.-1910.) покушала да спречи опадане П., али сви њени напори остали безуспешни; у доба Наполеонових ратова П. пристала уз Енглезе; Наполеон стога заузео земљу, а њена краљица Марија I (1771.-1816.) склонила се у Бразилију, где остала и после Наполеоновог пада; за владе њеног сина Јована VI (1816.-1828.), од П. се одвојила Браз. и прогласила за независну царевину (1822.); после његове смрти у П. избиле прво династичке борбе, затим партиске тразвице и војни удари, што почетком 20. в. искористили републиканци, па изненада заузели престоницу, збацили краља Мануела II и прогласили рпб. (1910.); у свет. рату П. учествовала на страни Антанте. **ПОРТУГАЛСКИ ЈЕЗИК**, спада у ром. фам. индоевр. ј.; сем у П. говори се у Браз. II, **књижевност**, дели се на 5 доба: 1. период (1200.-1385.) почење око 1200. појавом витешке лирике која се развила под утицајем провансалског песничтва и достигла врхунац за владе Диниза (1279.-1305.); духовна лирика нашла се на лат. песничтво, проза се развила доцније од лирике; 2. период (1385.-1521.) означава нов правац с Педром грофом од Барселоне (1429.-1466.), који певао под ит. утицајем, и оцем п. историографије Ф. Лопезом; у то време се јавили преводи Библије и преводе фрц. витешких романа и грч. романа о тројанском рату; у песничству у 2. половини 15. в. цветала нарочито буколика, чији најбољи претставник Б. Рибейро; Жил Висенте створио нац. драму, а Сале Миранда основао п. песничку шк.; 3. период (1521.-1700.) претставља златно доба п. к., у којој се и даље осећао класично-ит. утицај, али којој гл. обележје давао п. нац. дух; у то време Б. Рибейро (1482.-1552.) се прославио витешким и пастир. романима; Жил Висенте, «п. Плаут», написао вел. број драма и комедија из свих слојева нар. живота; Миранда створио нове песничке облике: сонете, канцоне, терцине и октаве, и писао снажне сатире и веселе игре у ит. стиху; његов ученик Ферейра створио I. комедију карактера и I. п. комедију у стиху; лирика цветала под ит. утицајем; хуманистички покрет дао многобројна дела на лат. ј.; у к. се огледао и полит. живот Порт.: у витешким романима, у ист. делима и мемоарима описивана освајачка и поморска путовања; у том највише успели Де Андраде и Камоенс; око 1600. п. к. почела да опада; једино цветала пастир. поезија у маринистичком стилу; драма потпуно опала; проза била најбоља, а у њој дела многостраног писца Мелoa; 4. период (1700.-1820.) је доба трг. веза с Енгл. које донело и енгл. утицај у к., мада класично-фрц. укус и даље остао претежан; онда се оснивају научне и песничке акад. и истиче неколико песника: Ф. Манoел де Нашименто, Барбозе ди Вокажо; у драми се подражавају фрц. писци, у опери ит. писци; прозна дела Ксавија де Оливеира имају сатире, духа и верних описа друштва, живота; 5. период (од 1820.) настао после нац. ратова за ослобођење који раскинули окове и п. к.; из тог су доба гл. претставници романтизма: Алмејда Гарети (1799.-1854.), који скупао нар. пеме и писао комаде за нац. поз., Александар Херкулано (1840.-1877.), који писао романе у стилу В. Скота и В. Ига и Ф. Кастиља, далеко бољи песник од објаци; ова 3 писца имају многобројне ученике; нарочито се негује ист. роман; реализам и натурализам такође имају многобројне претставнике. од којих лирику претстављају Г. Амориј и Т. Рибейро; после 1860., I. песничка шк. створена под утицајем фрц. и нем. песника, а 2. под утицајем фрц. импресиониста и симболиста; у њој се нарочито истичу: Евгенио де Кастро и Антонио Робре; савремена п. к. тражи чисте нац. изразе и тематику.

ПОРТУГАЛСКА ГИНЕЈА (36 125 км², 350 000 ст.) на з. обали Афр.; има топлу, влажну и за Евр. нездраву климу; у њој успевају: каучук, разне палме, кикирики; гл. место Болама.

ПОРТУГАЛСКА ИНДИЈА, заједничко име за п. колоније у Аз. (Диау, Даман, Гоа) на з. обали Индије.

ПОРТУГАЛСКА ИСТОЧНА АФРИКА, на И. Ј. Афр. на Мозамбичком Каналу (1 108 800 км²); стан. (3,5 мил.) Црни, Кафри, Зулу и нешто мало Европљана (20 000); земљр. (ориз, разне палме, шећ. тр-

ека, памук, кава, дуван, кикирики, сезам, сисал конопља), сточарство (по стенама и саванама) мање; од руда има бакра и алата; инд. (сапуна, шећер, рума) слабо развијена; гл. место Лоуренцо Маркез (42 800 ст.); највеће пристаниште Мозамбик.

ПОРТУГАЛЦИ, ром. народ у зап. делу Пиренејског Пол., у Португалији (6,6 мил.), сви кат.; има их много иселиених по колонијама и др. земљама; највише у Браз. где чине већину стан. (Браз. има 40 мил. стан.); већина П. припада медитеранској раси, али знатно заступљена и нордиска, затим предбазиска; већином земљр. и рибари; сав живот им упућен на море; у прошлости били чувени поморци и трг.

ПОРТФЕЛ (фрц.) → лисица.

ПОРФИРИ (грч.), магматске стене, већином првене састојци: ортоклас и лискун.

ПОРФИРИЈЕ (232.-304.), грч. филозоф из Тираса, Платинов биограф; писао против хришћанства.

ПОРФИРИТ (грч.), магматска стена порфирске структуре; у осн. маса као фенокристали плагиокласи, а од бојених састојака хорнбленда, биотит, аугит (или неки др. пироксен); врсте: биотитски, амфиболски, аугитски и др., код нас га има у Подгорини и Подрињу, на Иванчици, у Горском Котару и Босни.

ПОРФИРОГЕНЕТ (грч.): рођен у пурпору), назив за царску лепу у Виз. у 9. в. по дворани украшеној пурпуром, у којој се порађала царца.

ПОРЦЕЛАН (лат.-ит.), керамичка роба добијена печењем смеше каолина (порцеланске земље), кварца и фелдспата до тмпт. синтерована (почетка стапања масе); бео, тврд и није порозан; предмети од п. превлаче се глазуrom сличног састава, само с нижом тачком топљења. **Бискупт п.**, неглазирани тврди п. добивен само печењем порц. масе.

ПОСАВИНА, низија поред Саве (углавном од р. Суле до Савиног ушћа у Дунав), пространија је на л. страни, где је од Подравине одвајају план. (Мадељска Гора, Страхињчица, Иванчица, Калничка Гора, Врло Гора, Црни Врх, Палук и Кридича), а ужа на десној где је ивиче: Петрова Гора, Зринска Гора и босанске и срп. план.; подељена на више поља и басена: Кришко поље, Самоборски басен, Загребачки басен, Босанска П., Босутски басен, Срем и Срп. П.; има доста мочварних предела, П. обилује ливадама, њивама, шумом (храст, буква, кестен) и убраја се у најплодније крајеве Југосл.; томе доприноси умерена клима (ср. год. тмпт. око 11° С) и довољна количина атмосферских талoга (90-60 см); стан. махом Јж. Сл. и малп број Немаца, Мађара, Чеха, Словака, Малоруса и Јевреја, углавном ркат. и прав. вере, бави се земљр. воћарством (шљива), виноградарством, сточарством, риболовом, свиларством, пчеларством и инд. (млинови, пиваре, прерада меса, танина и др.). **Посавски говор**, најархаичнија тип икавског наречја, који се говори у слав. и бос. Посавини, од Бос. Градишке до Брчког; особине: стари акут (?): млáтин, грађа; шћ, место шт: шће, опрошћен; место љ и љ срета се ј; нема новог јотовања (гробје); стари падежни наставци: нагласак већином чува старо место. **Посавци**, стан. Посавине, с обе стране р. Саве, никаква посебна етничка група.

ПОСАДА БРОДА, сва лица у сталном саставу опремљеног б., потребна за његово управљање и руковање и његово наоружање.

ПОСАДНИК, у ст. Рус. великодостојник, заменик кнеза у рус. градским рпб.: Новгороду, Пскову итд. **ПОСАО**, рад, занимање, трг. трансакција; зарада (добар п.). **Пословна година** → година. **Пословно министарство**, које не истиче нарочити држ. програм, нити носи изразито страначко обележје већ отирава текуће послове или спроводи већ донете зак.: п. м. обично привремено. **П. способност**, моћ једног лица да пуноважно закључи за себе све правне послове; п. с. имају пунолетни; међу њима има их с ограниченом п. с., (удате жене, раскинуће, слабоумни, хоторне нијаниче, употребљачи опоних средстава) који могу послове закључити само уз одобрење мужа, старатеља или суда; немају никакву п. с. душевно болесни и деца до 7 год. **П. тајна**, дужност лица запосленог у једном предузећу да не издаје странима поверљиве податке, који се односе на производњу или промет робе; Крив. закон кажњава затвором до 1 год. или новчано до 10 000 д оног ко какву фабричку или трг. тајну, коју је у службн сазнао, изда другом (§ 368. Крив. з.). **Пословођа** → деловођа. **Послодавац** → службодавац.

ПОСЕД, државнина, имање; → предузеће. **Сметање** н. суди се хитно и преко реда код среског суда веома брзим и јевтиним поступком (није потребан адвокат); има за циљ да се државина врати у пређашње стање. **Увођење** у п., судска дозвола

наследнику да заоставштином располаже као својом својином; у аустр. праву и јсл. ваппарничком поступку добива се судском одлуком, док по срп. праву наследник улази у п. одмах по смрти декујуса, јер се сматра да је примио наслеђе без писма. **Посејдовни лист**, у земљишном праву онај део земљишног улошка у који се уписује само земљишнокрњижно тило.

ПОСЕЈДОН (код Рим. Нептун), грч. бог мора и воде, син Хроноса и Рее, брат Зевсов; символ: трозуб којим мути воду (→ сл.).

ПОСЕЈДОНИЈЕ, Посидоније (I. в. пре Хр.), грч. историчар, филозоф и природњак; осим несигурно утврђених мерења земље, тражио и законе за појавање пљаме и осеке.

ПОСЕЛО → прело.

ПОСЕЛВАН (лат.), присвојан, нпр. п. заменице: мој, твој, његов.

POSSESSIO (лат.), државина. **ПОСЕКОРНЕ ТУЖБЕ** → државинске тужбе.

ПОСЕТИЉЕ, стручно образоване нудиље (сестре) при антибк. диспансерима, чија дужност да посећују домове тбк. болесника, да на лицу места проуче хиг. и екон. прилике и допринесу њихову побољшању (→ диспансер).

ПОСИБИЛИЗАМ (нлат.), опортунистичка струја у социјалистичком покрету која одриче револуционарни карактер социјализма и своди целокупну соц. политику на «политику могућности», на политику малих и ситних практичних успеха и тековина; п. поникао у Фрц. (гл. творац Пол Бруссе).

ПОСИДОНИЈЕ → Посејдоније.

ПОСИЛОВИЋ 1) Јурај (1834.-1914.), бискуп сењски и надбискуп загребачки; старо се за глагољицу у Сењској бискупији. 2) Павле († око 1658.), бос. Фрањевац и писац; 1642. постао скрадински бискуп; био и апост. намесник у Слав.; написао *Наслађење духовно*, превео с лат. Уједот од користи духовни; писао бос. ћирилицом. 3) Степан (* 1850.), дугогод. претседник Стола седморнице у Загребу; учествовао у изради многих закона и нарадаба; гл. дело: *Тумач општег грађ. зак.*

ПОСИНАК, лице усвојено од поочима или помајке. **Посињење, адопција** (лат.), обичај да муж и жена који немају деце усвоје туђе дете, уз нарочите обреде и обичаје; м. дете посињују и родитељи који имају само ж. децу, јер само мушкарац, по веровању већине народа, може продужити лозу и породични култ; п. у обичају код Јж. Сл. и многих народа у Афр., Аз. и Евр.

ПОСКОК, змија отровница, → камењарка.

ПОСЛАНИК, претставник шефа, државе и владе, дуномонни тумач спољне политике и заступник интереса своје земље у држави код чијег шефа акредитован; п. стоји на челу посланства; заједно с особом посланства и њиховим породицама ужива нарочите привилегије; јсл. п. постављају се краљевим указом; узимају се из дипломатско-конзуларне струке, а ређе и ван ње међу истакнутим јавним радницима. **Посланство** 1) држ. дипломатско заступништво у иностранству чији старешина посланик или стални отправник послова; јсл. п. се отварају или укидају краљевим указом; крајем 1935. било их 20. 2) зграда у којој смештено п.

ПОСЛАНИЦА, писмо с поучком; познате п. апостола Павла (Коринћанима, Солунјанима и др.); могу бити и у стиховима, као посланице дубровачких и др. песника; сем личних расположења дубровачких и размишљања и расправљања о појединим питањима. **ПОСЛЕДИЦА**, свака појава у односу на неку другу после које је дошла на осн. нужне узрочне везе.

ПОСЛЕДНИК правни, лице које продужава нечије право, нпр. наследник и лице на кога је пренето право.

ПОСЛЕДЊА ВЕЧЕРА, тајна в., опронттајна в. Христа с ученицима уочи Пасхе у Сионској гори, у четвртак уочи страдања; установљено причешће; образап литургије.

ПОСЛЕДЊА ОДБРАНА, категорија војске којој припадају последње класе подложне вој. обавези и претекло способно људство оперативне и рез. вој.; намењена за одбрану земље и за службу у позадини, наоружана расположивим средствима; у п. о. улазе: лица од 17-20 и од 50-55 год.

ПОСЛЕДЊА ПОМАСТ, у кат. црк. св. тајна (сакрамент), која се даје самртницима, а састоји се у

мазању св. уљем очију, ушију, носа, уста, руку и ногу; код прав. јелеосвећење.

ПОСЛЕДЊЕ СТВАРИ, у хришћанству назив за учење о догађајима који ће претходити другом доласку Христавом и страшном суду (→ есхатологија).

ПОСЛОВИ И ДАНИ, Хезнодова поема у којој у главном опевана земљр.

ПОСЛОВИЦА, изрека, део прозне нар. усмене књиј.; излази из нар. искуства и служи као поука за живот; претстављају нар. мудрост; имају флз. и књиј. вредност; нашим нар. п. може се приговорити прогивуречност (једне хвале што друге куде) и стога им флз. вредност мања, а књиј. много већа, јер се међу њима налазе најлепше реченице на нашем језику.

ПОСЛОВИЧКИ ГОВОР, → тајни говор којим се обично служе пастири («козарски»); обично се састоји у додавању нарочитих слогова испред или иза слогова у речи.

ПОСЛОВНИК, правилник о начину рада парламента или какве корпоративне установе; правила за рад Нар. скупштине у Југосл. прописана Зак. од 26.11. 1931. (са допунама 1932.), а за рад Сената Зак. о пословном реду од 5.12. 1931.

ПОСЛУГА 1) најмљена лица запослена кућним или др. грубљим послоима; Срп. грађ. зак. не расправља као грађ. однос најма однос између господара и слугу (кућне и домаће послуге) већ се тај однос расправља по нарочитим правилима о односу слугу и њихових газда, веома неповољним по слугу; уговор се склапа уписивањем у књијциу, а раскид опет формално (ипсисом); по нашем праву послодавац не одговара за кривиде своје п. и штету коју она коме нанесе; изузетно ако је примио у службу лица неспособна за поверени посао или скитнице, невалалале или лица без исправе. послодавац одговара за штету коју таква п. другом нанесе; исто тако за п. одговарају путничница гостиничари и возиоци. 2) реални уговор по којем 1 лице даје другом незамењиву ствар на употребу за извесно време без накнаде, с тим да му се предмет п. врати о року у истом стању (лат.: commodatum).

ПОСЛУЖНО ДОБРО, на којем постоји стварна службеност у корист повластног добра.

ПОСЛУШНОСТ, покорност, испуњавање туђих наређења и жеља. Деца дужна до пуне 14 год. да слушају своје родитеље; после 14. г. до пунолетства дугују им послушност, али релативну; у случају неспоразума могу се обратити среском одн. старатељском суду да расправи суноб са родитељима.

ПОСМАТРАЊЕ, опажање неког предмета под нарочитим условима, у каквој особитој прилици, нпр. п. сунчевог помрачења, његова залажења итд. **ПОСМРТНА МАСКА**, отисак с лица умрлог у воску или гипсу.

ПОСМРТНА ПОМОЋ, даје се породични чиновника који је умро напие сахране; његове једномесечне редовне припадљности са свим додацима и без каквих одбитака, и наиме помоћи: двомесечне припадљности у случају да оснм пензије немају др. прихода. (чл. 124. Зак. о чин.); по Зак. од 1922., у случају смрти једног радника, даје се уловици погребница у износу 30-дневне наднице као и трећина обезбеђене год. зараде умрлог.

ПОСМРЧЕ, дете рођено после смрти оца; има нарочиту заштиту; за време мајчине трудноће резервишу му се права, с тим да му се предаду као да је било живо у време смрти лица од кога изводи наслеђе.

ПОСОШКОВ Иван (1670.-1726.), сељак, приврженик реформе Петра Вел., присталица нових идеја и заочник просвећености; окончао живот у Петропавловској тврђави као јесуитне слободоуман; писац дела *О немаштину и богатству* у којем описује стање Рус. за време цара-реформатора; његова књијга штампана 100 год. после смрти.

ПОСРЕДНА ЗАШТИТА, разне мере за заштиту домаћих радности од стране конкуренције, с искључењем царина, премија и директних ограничења спољне трговине; као мере п. з. сматрају се саобр-тарифске повластице, повластице домаћих предузећа при јавним набавкама, обавеза домаћих производа (прописи о мељави, клању стоке итд.).

ПОСРЕДОВАЊЕ РАДА, систем приватно или јавно организоване службе у циљу регулисања односа на тржишту рада (понуде и потражње радне снаге); обавља се преко берза рада; у Југосл. п. р. регулисано Уредбом од 27.11. 1927., која једновремено организовала и помагала беспослених радника преко истих органа; врховна установа за п. р. у Југосл. је Средњина управа за п. р. у Београду при Мст. соц. политике и нар. здравља, а подређени јој органи Централни одбор за п. р. и јавне берзе рада.

ПОСТ, у хришћанству уздржавање од јела, пића и телесних прохтева ради моралног усавршавања; врста црк. вежбе (дисциплине) и васпитног средства; примењен од Јевр., налази се и код др. народа, али и по узору на Христа; има искл. морални и васпитни значај у борби са искушењима, грехом итд.; у почетку хришћанства п. веома строг, касније ублажен; постоје се: среда и петак, божићни (14./11.-24./12.), ускршњи (7 недеља пред Ускрс), петровски (од 1. нед. по Духовима до 29./6.) и господњински (од 1.-14./8.) п., затим 14./9., 5./1. и 29./8.; код прав. постоје се без млека, јаја и масти, код ркат. само без меса.

POST (лат.), после. **P. mortem nihil est**: после смрти нема ничега; стих рим. флз. Сенеке. **P. nubila Phoebeus**, после облака (тј. кише) сунце. **P. urbem conditam** (лат.) → **ab urbe condita**. **P. hoc, ergo propter hoc** (лат. после тога, дакле због тога), погрешка у закључивању која се састоји у том што се за 1 појаву тврди да је последица неке друге само стога што је временски дошла после ње, нпр. кола се неком путем сломила што му пре тога зец пресекао пут; на том погрешном закључивању заснивају се многе сл. предрасуде. **P. Christum natum** (скр.: р. Chr. n.) лат.: после Христовог рођ. **ПОСТАМЕНТ** (нлат.), четвороугаон слободан стуб са стопом и завршним венцем (профилом); у архт. се употребљава као подлога испод стуба или за статуе, вазе и сл.

ПОСТЕЉА, хиг. услови: треба да је порозна, дуга да се човек може касним опружити, умерене тврдине од вуње или коњске длаке; узглавље ни високо, ни много мекано; вунени покривачи најпогоднији. Болесничку и треба наместити да је са 3 стране пристојачна; н.у треба 2 пут дневно претресасти, а пре но што се болесник у н.у врати треба је загрејати: рубље мењати што чешће.

ПОСТЕЉИЦА, меснато-сунђерасто тело, округло, плоскато, модроцрвено, служи за исхрану зачета за време трудноће; нормално је принојена за предњи зид трупа материце, а перинално може лежати у близини или на самим унутрашњим зидовима материце (плацентна превија); на крају трудноће вел. у пречнику 17-20 см, дебела 2-3 см, а тежина 500-600 г; на њој се разликује резиваста спољна материца и глатка, амниотичном опном (= амнион) обложена, унутарња зачеткова страна; на овој обично у средини усађена нулчана врвица.

ПОСТЕМБРИОНАЛАН (лат.-грч.), одно индивидуалног развоја, који следи за ембрионалним развојем; код многих организама п. развиће обухвата низ сложених ступњева, у првом реду ларвених (= ларва) из којих се дефинитивна јединка образује путем преобразаја (= метаморфоза).

ПОСТЕРИОРНОСТ (лат.), доцније бивање, долажење на друго место (по значају); супр. → приоритет. **Постеритет**, потомство; будући нараштаји.

ПОСТИЛА (лат.), у почетку: обавештење предњег библиј. текста у проповеди (post illa, тј. verba textus: после ових речи у тексту); доцније: збирка проповеди на основу појединих ставова из Св. писма, нарочито еванђеља и апост. посланица.

ПОСТИЛОН (фрц.), коцњаш пошт. кола. **ПОСТИРЕ**, варошница (1200 ст.) и пристаниште на с. обали о. Брача (Прим. Бан.); фабр. за конзервисање рибе.

ПОСТОЈНА, варош (1921. г. 4936 ст., од којих 4021 Слов.) у делу Слов. под Ит., на пољарници Пивки, позната по знаменитој пећини (Постојнска Пешина или Јама), у коју понире Пивка; најдужа и најлепша речна пећина у Европ.; од 1872. кроз пећину води мада жел., а од 1884. има ел. осветљење; више хиљада посетилаца годишње.

ПОСТ-РЕСТАНТ (фрц.): poste restante, ознака на пошти, поштомци; значи да она мора остати у пошти, где ће је прилацај лично поднети.

ПОСТРИЖЕЊЕ, резање косе у цркви; знак потпуне преданости цркви; врши се код примања у монаштво и свештенички чин у прав. и код крштења детета.

ПОСТРОЈЕЊА (инсталације) ниског п., високог напона → напоји.

ПОСТКРИПТУМ (нлат., скр. P. S. или PS), додатак, нпр. писму, напису и др.

ПОСТУЛАТ (лат.), доклек слободно постављен осн. став, који се не може свести на друге ставове, а чија се истинитост може проверити на самом његовом предмету или последицама.

ПОСТУМАН (лат.), рођен после очеве смрти П. дело, обављено после пинчеве смрти.

ПОСТУПАК, организована судска заштита. П. грађански има три облика: а) ванпарнични п. за утврђивање односа о којима не постоји спор; нпр. земљишне књиге, расправа наслеђа, уништење неправ. подела заједнице, постављање старатељства итд.; чим се спор појави предлаже се на пар-

нични п. у земљишно-књижном праву важи спец. ванпарнични п. који пролази кроз 7 поступних фаза, прописан за оснивање земљишних књига, а постоји и сумарни п., за исправљање граница; б) извршни п., за обезбеду повериоца чија је тражбина у опасности и осигурање извршења судских одлука, ако их осуђеник неће добровољно да изврши; в) парнични п., судско пословање при решавању спорова, покреће се тужбом, а завршава пресудом; дели се у три степенa: првостепени, призивни и ревизиони; у редовном п. постоји начело обостраног саслушања, постојности (прво припремни, па овда пресуђујући поступак), материјалне истине (судија сам осењује доказе) и умерности (странке издвргају неносредно пред судијом); у извесним поступцима сматра се да то није потребно; тако нпр. изузетак чини спорни п. пред среским судом (вредност од 12 000 д.) и → малични п.; нарочите врсте п. су: **скраћени п.** за решење питања око сметања поседа и **п. за обновење спора**, којим се иде да се докаже да постоје докази и чиненице, раније непознати. П. **кривични** → кривични поступак. П. **припремни**, траје од подношења тужбе до пресудног рочишта; циљ му је да се прибере материјал за пресуђење; ту долази: подношење тужбе, 1. рочиште, одговор на тужбу, примедбе на одговор, противпримедбе, припремни поднесци, позивање; суд може п. п. поверити једном судији, мада је за пресуђење надлежно веће. **Мировање п.**, кад парница није окончана али суд не предузима никакву парничну радњу, већ чека нови предлог странака; м. п. бива на предлог странака или ако тужилац не изврши радњу која му је од стране суда наложена, а др. странка тражи м. п. **Непосредност п.** значи да се извођење свих доказа има вршити пред судијама које пресуђују спор. **Покретање п.**, врши се у парничком поступку; у ванпарничком суд то чини по званичној дужности.

ПОСТУПНИЧ РАДИЧ → Облацић Раде.

ПОСУЂЕ, судови разна облика и величине за кување и оставу хране и лампирница; израђују се од дрвета, керамике, стакла, метала, луска од плодова, коже и др.; хиг. услови: а) материјал и боје п. не смеју садржати отровне материје и производити отровна једињења са неким састојцима хране; б) бакарно п. непогодно, јер киселина, јела од брашна и шећера растарају делимично бакар (стога мора бити калајисапо); в) оловно п. постепено трује малим количинама, стога у производњи п. дозвољена легура садржи највише 10% олова, унутрашњост суда мора бити калајисана или емаљирана, а та превлака не сме пропустити олово у 4% киселу течност која се кува у суду 1/2 сата; г) остали метали (сребро, алуминијум, никл, гвожђе) практично безопасни, док п. од цинка издаје незнатне количине метала.

ПОСУШЈЕ, карсно поље (15 км²) у Херц., си. од Имотског Поља (Прим. Бан.); гл. место село П.

ПОТАЖ (фрц.), чорба у којој су укувана различита теста или зрнасти биљни производи (ориз, грис, јечам, саго итд.).

ПОТАЈНИЦА (Lathraea squamaria, фам. Scrophulariaceae), паразитска, дуговечна биљка без хлорофила, сочна стабла, љуспава, подземна листа; надземно цветно стабло носи грозд зигоморфних црвених или белних цветова типа звалице; паразитира на жилама шумског дрвета; расте по влажним шумама и шумарницама у Европ. до Скандинавије, а у з. Аз. до Хималаја.

ПОТАЈНИЦА, карсни извор у близини Кучева (Морав. Бан.) који се налази у крајним размацама, сам пуни и празни, јер су канали који из њега одводе воду до корита р. Поља у облику криве натеге.

ПОТАМОЛОГИЈА (грч.), грана хидрографије која посебно проучава водене токове.

ПОТАПЕНКО Игнатије (1856.-1929.), веома плодан рус. књиж. диведесетих год. 20. в., чјији списи прожетни идеализмом, оптимизмом и хумором (**Света уметност**); у ум. обради није био увек на висини; највећу популарност донела му новела **Истинска служба**; драме му боље од романа и новела (**Туђи**).

ПОТАША (фрц.), калијум-карбонат; некад добијана из пепела и меласе шећ. репе, а данас из

каинита; бела аморфна маса, лако прима влагу из ваздуха; раствор п. у води (цећ) јако алкалан; употребљава се у инд. стакла, порцелана, сануна и ткст.

ПОТВРДА 1) признање истинитости нечега (нпр.: п. пријема). 2) у кат. црк. сакрамент који подељује бискуп деци и одраслим (само једанпут) мазањем св. кризмом по челу; код прав. → мирономазане. 3) п. (потврђивање, санкција) закона, акт монархове законодавне власти којим се он саглашава да зак. предлог, усвојен од парламента, постане законом; код нас право п. з. припада краљу, и он га по правилу врши на тај начин што потписује акт проглашавања з., али често се та 2 акта (п. и проглашавања) врше одвојено, а краљ потврђује својим потписом текет који Нар. претставништво усвојило. **П. извода:** на захтев појединца, власт потврђује да се у једном документу налазе извесна факта; нпр. п. и. из књ.; странка не мора донети суду целу књ.; довољан је потврђен извод. **П. исправе** → оверовање. **П. уговора:** странке могу условити да ће их у. обавезати тек кад га буду признале пред одређеном влашћу; дотле се сматра да у. није ни закључен, иначе п. у. има чисто формални доказни карактер; за извесне у. закон тражи да буду потврђени од власти, нпр. у. о. усвајању.

ПОТЕБЊА Александар А. (1835.-1891.), рус. филолог, лингвист, етнолог, проф. унив.; највише се бавио односом између мишљења и речи, и истицао паралелизам између речи и ум. стварања; гл. дела: *Мисао и језик, Језик и народност.*

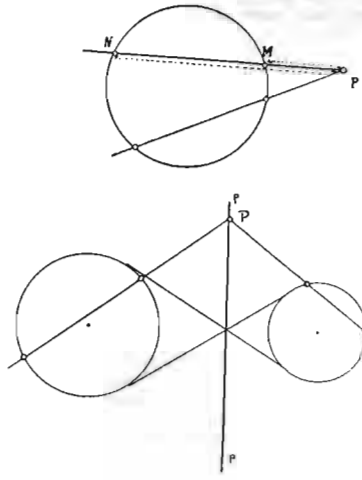
ПОТЕГАЧА, рибарска мрежа; потезе се из мора на обалу или у лађу; има крила, бокове, поданак и свод; употребљава се за абални риболов.

ПОТЕМКИН Григорје (1730.-1791.), рус. генерал, љубимац Катарине II, истакао се у првом Катаринином рату с Турцима (1768.-1774.), искористио нереде у Кримском ханату и наговорио Шагин-Гиреја да се одрекне престола у корист Рус. (1783.); колонизовао ј. Украјину; приликом Катарининого пролаза кроз Украјину, да би јој претставио свој успех у колонизацији много већим, подигао насеља на брзу руку; отуд **Потемкинова села.**

ПОТЕН Пјер Шарл (Potain, 1825. 1901.), проф. интерне мед. у Паризу; нарочито познат по својим радовима о срцу и анемијама. **Потенов аспиратор,** апарат за извлачење патол. течности из органама.

ПОТЕНТАН (лат.), снажан, држећин; супр. → импотентан.

ПОТЕНЦИЈА (лат.) 1) у → хомеопатском значењу разблажење лекова; лек утолико више »потенциран« уколико разблажење веће (п. 1. степена одговора раствору 1:10, другог 1:100, трећег 1:1000 итд.). 2) у мат.: тачке: производ $P \times P_N$, где су M и N

векторске величине је скалар чији градијент једнак тој векторској величини; п. гравитације одређује се и као рад, и то п. у једној тачки је рад потребан да се под дејством гравитационе силе јединична маса доведе у ту тачку. **Ел. п.:** као што вода тече сама увек с вишег на нижи ниво, замисли се да исто тако и позит. електрицитет тече сам увек с вишег п. на нижи; израз ниво у погледу тока воде или водене струје има сасвим слично значење као и реч п. у погледу тока електрицитета или ел. струје; ел. генератор издиже електрицитет с нижег п. на виши; он, дакле, не ствара електрицитет (као што ни прпка која издиже воду не ствара воду) већ ствара само различите п. на својим крајевима и тим омогућује кретање електрицитета (ел. струје) кроз спроводник којим би се крајеви генератора спојили. **Потенцијална разлика,** р. између п. који имају 2 посматране тачке у неком ел. колу (→ потенцијал, напон). **Потенцијалитет** (нлат.), могућност; 1 камена блок садржи у себи потенцијално стању која се од њега може издвајати. **Потенциометар** (лат.-грч.), променљиви отпорник којим се могу на подесну вредност смањивати напони ел. извора, напони на примару или секундару трансформатора, напони према земљи, извесних тачака у једном ел. колу итд.; употребљава се најчешће код радиоел. уређаја за регулацију напона на релеткама или струје у влакнима електронских лампи, за регулацију јачине примања, за разне поступке при мерењу и сл. **Потенцирати** (нлат.), појачати; у мат.: → степеновати. **ПОТЕР Паулус** (1625.-1654.), хол. сликар, један од најбољих сликара животиња; радио и пределе, али натуралистички и хладно; најпознатије дело: *Липада с три говеџета и три овце.*

ПОТЕРИС, округ (65 км², 350 000 ст.) у грофовини Статфорду (Енгл.); инд. порцелана.

ПОТЕРНИЦА, писмена потера за отсутним или одбеглим лице, осумњиченим за злочин; наређује је окр. суд, а у хитном случају истражни судија; у п. меће се име, презиме, лични опис и злочин за који се лице гони; п. се доставља окр., среским, оп. и полиц. властима и судовима, а може се објавити и у новинама.

ПОТЕС, део земљишта исте оп. ограниченим природним границама (путевима, рекама, потоцима, јаругама итд.); сваки и. има свој назив; употребљава се при описивању у тапијама и катастарским оператима да би се нека парцела ближе одредила.

POTESTAS (лат.), власт. *Patris p.*, очинска власт која се у браку с манусом шпирла и на жену.

ПОТИЉАК (оссипит), задњи део лубање, одговара потиљној кости и малом мозгу у лубањи.

ПОТИСАК, верт. притисак навише, насупротив правца силе земљине теже, који дејствује на свако тело потопљено у течност или гас, па због тога тело у течности изгледа лакше (→ Архимедов закон).

П. од земље, притисак на неки зид, ма какве бескохезионе наслаге; ове наслаге се састоје из неправилних, већинном округластих, зрнаца и могу се лако покретати допато; величина зрна произвољна, јер се као земља могу сматрати масна глина, чија зрна немерљиво ситна, ситан и крупан песак, шљунка са зрњима до 10 см у пречнику, као и остале зрнасте материје (угаљ, жито, цемент, пепео, со итд.); у суштини код притиска на какве бескохезионе масе разликују се а) активни п. о. з., величина п. коју насута земља врши на зид, кад је он нешто мало одвојен од земље; и б) пасивни п., који настаје кад се зид вештачки гура уз земљу, и може се тачније дефинисати као отпор земље, јер је то о. који земља супротставља притиску зида.

ПОТИФАР, Египћанин ком су продали Јосифа.

ПОТКА, систем упредених ткст. жица, које се по ширини тканине провлаче између жица основе; п. се нормално укршта с основном на различите начине, те се тако постиже велики број варијација везивања жица п. и основе.

ПОТКАПИНЕ, кратке пенине на кречњачком тлу.

ПОТКАРПАТСКА РУСИЈА → Чехословачка.

ПОТКОВИЦА, направа од гвозђа или др. метала разног облика за заштиту копите или папка стоке; постоје нарочите за лето, зиму или болесну стоку; лош потков п. изазива разна обољења копите, папка и ногу.

ПОТКОЖЊАК МЕДИНСКИ (dracunculus medinensis), егзотично паразитарно обољење, врста филарида циклопског изгледа; пошто се унесе у организам водом, мужјаци изумиру, а женка се акомодира и временом настаня под кожом и изазива тешка запаљења и гнојења.

ПОТКОЛЕНИЦА (crus), део ноге од колена до скокног зглоба; скелет чине лисњача и голењача, кости омотане са 3 мишићне групе.

глагола моћи, с начином неодређеним глагола који је у п.: Рекао би човек (може човек рећи) да ништа не зна; завадио би и очи у глави (може завадити и очи у глави). 2) у теор. физ. п.

ПОТКОП, штолна (нем.), рударски мање-више хориз. рад у облику тунела, којим се истражују или експлоатишу руде и др. корисни минерали или стене; за његово пробијање служи тунел са малим попречним пресеком; кроз п. се извлачи ископана земља и уноси потребан алат и материјал; п. омогућује истовремени рад у тунелу са више разних тачака, а служи и за процеђивање и одвођење воде из тунела; помоћу п. се најлакше утврђује осовина тунела; обично су трапезаста облика, ширине 2,80-3,50, а висине 2,40-2,70 м.

ПОТКОРЊАЦИ (Scolytidae), неколико мм дугачки инсекти тврдокрилци, који живе под кором шумског дрвећа и воћа; легу јаја под кором, а ларве буше ходнике разнег облика у лици, белици или самом дрвету и тим спречавају колање сокова и проузрокују сушење стабла; систематика разликује многобројне врсте и разне групе; обично их сврстава у 3 групе: Ipsidae (Tomicini), Hylesini и Scolytini; у 1. групи заузима важно место по својој штетности Tomicus (Ips) tyrogarphus, који пре неко-

лико година, праћен осталим п., катастрофално пустошио босанске смрчеве шуме; п. нападају обично оболела стабла, у којима оптицај сокова није нормалан; појављују се највише кад има ветролома, ако се с изваљених стабала не скине на време кора и ако се не одржава шумски ред приликом сече; сузбијају се највише лоним стаблима, која се руне да се у њих намаме инсекти и снесу јаја, а кад се развију ларве, кора се огули и све се спали; осим тога и сама природа помаже развитаку многих противника, који уништавају п. (инсекти и делтици); заражене јабуке добро очистиш жичаном четком. па зими прекати воћним карболинеумима, а спремају арсеновим средствима или још боље премазивати стабло и гране њиховим јаким растворима. пазећи да отров не доспе на плодове ако их има; остале заражене воћке или њихове делове одмах исећи и спалити (на сл.: ходници п.).

ПОТОЛИНА (ров, грабен), удубљење у земљној кори настало стропштавањем дуж раседа.

ПОТОМАК, јединка генерације која проистиче од заједничког родитеља; однос потомка према претку је наслеђе.

ПОТОМАК, р. у С. Амер., дуга 640 км и пловна; улива се у залив Чесепик (Атлански Ок.).

ПОТОП СВЕТА: код многих народа сачувало се предање о уништењу човечанства п., у којем спасао само 1 човечиј пар; тако код Вавилонана (у тзв. епосу о Гилгамешу где спасен Утнапиштим). Египћана, код Кинеза (спасао се цар Јао и нар. херој Ји), Инда (спасава се Ману у лађи, коју направно по савету бога Брами), код Јевреја (спасава се Ноје), Персијанаца (спасава се Јим, коме открио бог Ахурамазда да ће наступити велика зима с потоном, и наредио му да сагради вел. зид око једног врта), код Грка (спасавају се Девкалион и Пира); по сканд. едама крај света ће наступити у веци с п.

ПОТОСИ, варош (34 000 ст.) ј.-амер. риб. Боливије, на надм. в. од 3 960 м; стан. се баве вађењем сребра, којег има много у непосредној околини.

ПОТОЦИ, мањи водени токови (→ реке, вилевити п.).

ПОТОЧНИ 1) Вацлав (1625-1696.), најбољи пољски песник 17. в.; најбоље му дело **Ховинска битка** (предмет исти као у Гундулићеву Осману); нарочито истицао заслуге власти, а не краљеве и краљевине, као наш песник. 2) Иглатије (1741.-1809.), пољ. политичар и државник, 1 од твораца демократског пољ. устава од 1791.; члан привр. владе; повукао се из политике после пада Варшав. под рус. власт. 3) Јан (1761.-1815.), пољ. политичар и патриот. 4) Станислав-Костка (1752.-1821.), пољ. политичар и државник; присталица устава од 1791.; после 3. поделе Пољске, емигрирао у Аустр. 5) Станислав-Феликс (1745.-1805.), пољ. политичар, присталица Рус.; 1 од оснивача трговачке конфедерације.

ПОТОЧАРКА → угас.

ПОТОЧКА ЗИЈАЛКА, пећина код Олшаве, у Слов., важно налазиште из ст. каменог доба.

ПОТОЧНИК 1) Блаж (1799.-1872.), слов. песник и пучки писац; песме се одликују лаким тоном и чистим јез., многе од њих певају се као народне; приредио више рел. књига и уџбеника, издао **Пону**

практику за 1845.; био сарадник Крањске Пчелице и Новина. 2) Јанез (1752.-1834.), сликар, као глувоном научно сликарство у Бечу; гл. дела: портрети, фреске у Калишћу, Малом Граду, Камнику и др.; најбоље му слике у цркви у Крки, на Дољњемком.

ПОТОЧЊАК Франо (* 1862.), политичар и публицист; био уредник Хрв. Домовине, органа једног крила странке права; 1917. учествовао у стварању крфске декларације; у вел. броју публикација највише: **Поштење и морал под владом грофа Куен-Хедервараја у Хрватској**, **Погледи на клерикализам у Хрватској**, **Штросмајер као политичар према нашој намени**, **Југославенско питање у великом ист. часу**, **Југославени за своју слободу**; **Из емиграције**.

ПОТПАТОСНИЦА, гредица за коју се утврђује дашчани под **ПОТПИС**, својеручно написано име и презиме, стављено обично као знак потврде нечега; нарочито важност има у облигационом праву; код писмених уговора потребно да п. буду пуноважни; потписивати могу само писмени и који виде (слепи не); п. се може чинити и преко пуномоћника; неписмени дају п. стављајући рукознак (крст) или отисак прстију; па то потврди лице које их је потписало по овлашћењу и 2 присутна сведока; ако суд или јавни бележник овере п. или рукознак, неправда се не може обратит тим да је одређено лице није признало за своју.

ПОТПОРНИ ЗИД, з. изложен дејству активног потиска од земље; његов задатак према том чисто конструктиван; носи пасуто земљу иза себе; његове се димензије одређују у сваком конкретном случају помоћу рачуна.

ПОТПОРУЧНИК, 1. офич. чин у вој. који добивају свршени питомци Ниже инк. Вој. акад. или наредници кад положи офич. испит; важи по отелужењу Ваљког ратка добивају чин резервног и., кад положи офич. испит.

ПОТПУКОВНИК, чин у војсци који добивају лица која у чину мајора проведу 4 год., ако за то време с успехом командују у пешадни и нижејерни батаљоном, у арт. дивизионом најмање 2 год., а у кавалеријском ескадроном најмање 3 године, од којих 1 год. у чину мајора; у нижејерни успешно вршење службе на одговарајућем положају може заменити командовање батаљоном.

ПОТПУРИ (фрц. pot pourri), муз. инструментално дело стављено од разних мелодија, нар. или оперских.

ПОТРУШНИЦА → трбушна марамица.

ПОТРЕБА, тежња за остварењем неког циља; људске п. умножљиве, и на то њихови специф. особини заснива се култ. напредак човечанства; оне исто тако и променљиве, у крајним или дужним размацима времена, што такође важна чињеница за привр. живот; према природи и циљевима деле се на: 1) п. минимума фел. опстанка, 2) п. култ. тј. потребе угоднијег, хигијенскијег живота, заједно с извесним друштв. и душевним потребама; 3) п. луксуза (раскоши), преко нивоа живота ср. друштвених слојева; 4) п. колективне (организованог друштв. живота), у 1. реду јавне п., које подмирују држава, оп., бановине итд. (нпр. п. безбедности, правосуђа, саобр. школства, јавне хигијене и неге здравља итд.), а онда и друге, које се подмирују путем слободних удружења и установа; п. су осн. покретач производње, тј. свих делатности и напора на прибављању средстава за подмирење п. (→ намирнице).

ПОТРЕС → арника. **П. мозга**, последња пада или удара по глави, често прати преломе лубање; за узрок се сматрају једва видљиви тачкасти изливи крви на бази мозга; знаци: бесесност која може трајати и више дана, повраћање, бледило; лечење: мир, лежачење, замрачена соба, хладан облог или лед на главу.

ПОТРОШЊА, коначна употреба намирница на подмирење животних потреба (не у сврху производње нових намирница); у новије доба се проучава нарочито као соц. проблем; у овој области нар. привр. живота, као и у области производње, промета и поделе добара, показује се потреба интервенције државе, што значи да и п. није више индивид. потпуно слободна већ у извесној мери везана, дригована, планска; тако се нпр. п. извесних намирница понекад (у рату или иначе) ограничава на одређене количине; извесна п. се забрањује (нпр. опијум, кокаин, сахарин, повкарена намирнице итд.); подижу се јевтини раднички и чиновнички ста-

нови; стварају се (чак и принудно) потрошачке задруге; максимирају се цене намирница и станова; окронују се (намећу) извесне потребе, нарочито хиг. (подизање водовода, културна, калемљење против заразних болести, итд.); подвргава се лукема (раскош) нарочитим порезима, трошарицама и др. наметима; организује се колективна исхрана за децу, раднике, сиротињу итд.; ограничава се и забрањује увоз извесних намирница иностраног порекла; у доба вел. криза, ратова, и др. друштвених невоља, проблем п. (подмирења нар. потреба) постаје најважнији проблем соц. политике, и тада јача и држ. интервенција у овој области; у нормалним временима враћа се више слободи; ипак, у данашње време аутархија и диригованих планских привреда утицај држ. екон. политике на нар. п. бива све отуђенији.

ПОТСВЕСТ, нижи ступањ свести о некој претстави; многи психолози означају тим изразом и психички несвесне процесе у смислу учења психоанализе.

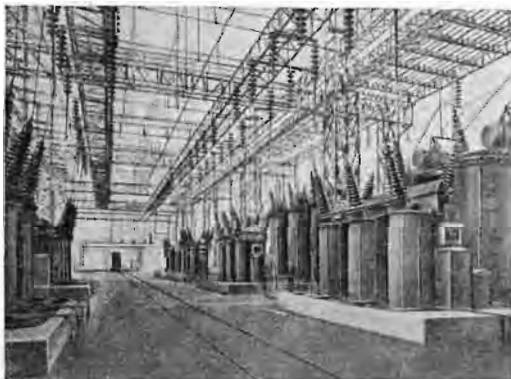
ПОТСВИЛ (Pottsville), варош (23 000 ст.) у САД (Пенсилванија); ил. свиле.

ПОТСДАМ, град (73 000 ст.) на Хавелу, з. од Берлина (Нем.); око 993. г. сл. насеље Поступини, у 14. в. бранденбуршка резиденција, а у 18. в. вој. гарнизон и пруска резиденција; тада изграђене многе палате с дивним парковима: градеки замак (1715.-1751.), Сансуеи (1745.-1747.), Нова палата (1763.-1769.), Мраморна палата (1787.-1796.), николајевска, гарнизона црква и др.; звездара, метеор.-магнетска опсерваторија, геодетски инст., држ. архив и др.; на периферији ил. чамаца, намештаја, конзерви.

ПОТСКОЧИЦЕ, кратке и веселе, духовите песме уз коло, при игра.

ПОТСТАВКА (*Boletus subtomentosus*, фам. *Polyporaceae*), гиваста гљива клубочара по шумама, жућкастог сусињог и мљавог клубука на дршци; једе се.

ПОТСТАНИЦА, спец. ел. постројења на крају линије

високог напона, у којима се обара високи напон линије, а понекад и преиначује врста струје (за ел. вучу нпр. често се најзначајнија струја претвара у једносмислену), јер се ел. енергија преноси из центра на веће даљине у виду најважније струје под високим напонам, а корисно се употребљава само под ниским напонам; оваква постројења садрже трансформаторе (а у случају промене врсте струје још и усмериваче, комутаторке итд.), прекидаче, и др. апарате потребне за заштиту и сигурност рада постројења; п. у којима се само обара високи напон, већи од 50 000 волта, израђују се често, последњих година, под отвореним небом (на сл.: п. 40 000 KVA, 1200 v).

ПОТЧИЊЕНИ, лица која морају слушати и извршавати наређења својих претпостављених старшина, заснована на зак. органској подели војске, службеним правилима и уредбама; некад п. може бити чином старији од претпостављеног.

ПОВОРЕК Оскар (Pöbörek, 1853.-1934.), аустр. п. месник у Б. и Х.; повео на Србију «казнену експедицију», али био потучен на Церу и Колубари (1914.).

ПОУЧЕНИЈЕ ВЛАДИМИРА МОНОМАХА, један део рус. летописа из 11. в.; који → Владимир Мономах оставио за поуку својој деци; карактеристичан по његове погледе и односе у кнежевским породицама.

ПОУЧНА ПЕСМА, има за циљ да поучи; код нас је увео и неговао Лукијан Мушицки, а по угледу на њега, с више успеха, и Јован Ст. Поповић и нарочито Љ. Ненадовић (→ дидактична поезија).

ПОХЛИН Марко (1735.-1801.), слов. књиж. препорочитељ, под утицајем Чеха развио своје идеје о јез. и правопису; веома плодан писац грам., ист., рел.

и пучких књ., на нем., лат. и слов. ј.; мада без лексичког дара, допринео стварању слов. ум. пезинтита, у граматицама дао примере и теорију пезинтита; његова правописна реформа претставља назадак према Бохоричевом правопису; важно дело *Bibliotheca Carniolae*, азбучно уређена књиж. ист. Крањске.

ПОХОРЈЕ, план. (1542 м) на д. страни Драве, јз. од Марибора; има заоблене врхове и благе падине; покривена густим шумама. Похорци или Погорлани, мања слов. етничка група у пределу Похорја код Марибора.

ПОЦО Андреја (1612.-1709.), ит. архитект и сликар, пренео принципе перспективе на систем кулиса у позоринту.

ПОЦУОЈА, варош (33 000 ст.) у Ит. на сбалама Напуљског Зал. у чијој се околини налазе развалине из рим. доба.

ПОЧАСНИ КОНЗУЛ → конзул.

ПОЧАСНИ СТУБОВИ, подизани у Риму војсковођина и царевима за успомену на њихова дела; састојали се од четвороугаоног постамента и стуба огромних размера; њихова спољна површина украшавана релефима који претстављају сцене из ратова, а изнад капитета стуба налазило се цилиндрично постело, с издлаженим ликом оног ком је с. посвећен (Трајанов с. (→ сл.) подигнут после рата против Дачана и с. Марка Аурелија, после рата против Маркомана).

ПОЧАСНИ СУДИЈА, одређује се из реда трговаца, рударских стручњака или помораца и заседања поред редовних с. у споровима трг., руд. и пом.

ПОЧЕК, кредит; код куповине на п. продавац дужан да робу преда одмах по закључењу уговора, а купац овлашћен да цену плати у уговореном року; купац може и пре рока платити и у том случају продавац му даје мали попуст, тзв. шконт, ако до уговореног рока има дуже време; шконт је уобичајен, али необавезан; у трг. продаја на п. веома честа; у Граб. зак. помиње се п. у § 885.; ако дужник не може платити о року сав дуг већ нуди плаћање на заброке, поверилац не мора пристати на то (сем ако се с тим сагласи у уговору).

ПОЧЕСНА ВОЈСКА, група армија формира се кад на ратинту буде толико много армија да управљање и командовање постају немогућни; јачина п. в. зависи од ратног плана, задатка, терена, способности команданта (обично 3-5 арм.; 360 000-600 000 људи); мале војске их немају.

ПОЧИТЕЉ 1) место са ст. градом у Херц.; у ср. п. и под Турцима од вел. важности; после аустр. окупације изгубило значај у корист Чапљине. 2) село у Лици (срез Госпић, Сав. Бан.); важно место у ср. в. (помиње се 1. пут 1263.); у близини остаци ст. града; околина насељена још у рим. доба.

ПОШИЉКА УЗ ДОПЛАТУ, доплатна пошт. п., за коју се приликом испоруке има да наплати извесна сума новаца коју потражује пошиљалац.

ПОШТА (преко ит. из лат.) 1) положај у мору где се лови риба мрежама → потегачама. 2) предузеће које се бави преносом писмоносних пошиљака (писма, дописница, новина итд.), новца и пакета од извесне тежине; на линијама на којима врши пренос сопственим саобр. средствима (понајчешће аутомобилима) превози и људе; у ст. в. служила искључиво држ. потребама, у ср. в. њом се служили пољашћени сталези, док је данас заједничко добро свих људи уз наплату извесне таксе; 1874. основан Светски пошт. савез са задатком да пошт. саобраћај што више унапреди и од целе земље створи једну пошт. област; Југосл., у целини посматрана, не обилује довољно брзим саобр. средствима, услед чега пошт. саобраћај код нас нема брзину коју би требало да има; п. се код нас деле на држ., уговорне, оп. и помоћне; 1933. било их 3396 (од којих држ. 743, уговорних 1 157 и 2 096 оп.); број примљених пошиљака износио 398 556 061 (писма, дописница, штамп. ствари, препорука, штедног и чековног промета, унутњица, пакета, вредносних

пошљака, откупа, итд.): у међунај. радњи примљено 36 мил., отправљено 21,6 мил., транзит 731 733 комада; пошт. превозна средства: 349 пошт. вагона, 172 аутомобила, 61 мотоцикл, 397 коња, 1 055 пошт. кола, 980 пешака, 34 јахача. П. амбуланта, смештена у возу, превозима пошљике од успутних п., сређује их и издаје на успутним станицама. Војна п., саобр. јединица која се формира у рату с циљем да отправља пошт. службу у војсци; обично се формирају ближе фронту и врше дотурање од редовних п. до фронта; у местима где постоје редовне формирају се и војне п.; в. п. се придодају само већим јединицама (код нас армијама). Уговорна п. може бити у местима где год промет премаша 3000 а не прелази 35 000 пошљака; деле се на 4 разреда: у 1. и 2. раде 8 с., у 3. до 6, у 4. до 4 с. дневно; у п. је под руковањем у. поштар који се бира стечајем, потписује службени уговор, полаже заклетву и у року од 3 мес. полаже прописани стручни испит; у. поштар је под дирекцијом п., тел. и телеф. на чвјем је подручју, и дужан је вршити њена наређења; јемци држави за сваку штету која настала његовом кривницом; при примању дужности полаже каузију од 600-2000 д; службу мора вршити по правилу лично (Правилник од 29/10. 1931.). Поштанске вредностице, обележја вредности које издају п. управе за наплату такса за отправљање пошљака поштом; у п. в. спадају: марке, дописне карте, омоти (коверти) за писма с утиснутом вредношћу и разни п. формулари (успутнице, спроводни листови за пакете и др.) с утиснутим обележјем вредности; за разлику од марака које се лепе на писма, филателисти називају дописне карте и остале п. в. целицама; прве целице биле завоји за писма издати у Вел. Британији 1840. П. конвенција, уговор којим 9/10. 1874. у Берну образован Светски п. савез у циљу да државе уговорнице образују једну јединствену п. територију за међусобну размену поште; п. к. више пута мењана и допуњавана. П. марке, уведене при пут 6/5. 1840. у Вел. Британији на предлог Роланда Хила (Rowland Hill), реформатора п. у Енгл.; нешто касније их увела и Швајц., а за њом и др. државе; п. м. има више врста: франкомарка за франкирање писма и др. п. пониљака, портмарка за наплату поштарине за присиљене нефранкиране и недовољно франкиране пошљике, за поштин, за пошљике ваздушном поштом (авионске, целелинске, балонске), за експресне пошљике, препоруке, потврђење пријема, пакете, службене пошљике итд., затим јубиларних и комеморативних, које се издају о извесним приликама, за успомену на какав догађај, знамениту личност, м. које се издају у какву добротворну сврху итд. М. са претписком, имају накнадно утиснут какав натпис, цифру или др., чиме је промењен њихов првобитни карактер (услед промене држ. облика, назива државе, владавине, приликом неког јубилеја, за какве добротворне сврхе, због поништења п. такса, увођења нових вредности итд.); дешава се да се неке погрешно штампане м. случајно пушту у саобраћај уз нормалне (м. отштампане у погрешној боји, с двојструком или преокренутим претписком, са погрешкама у цртежу, натписима и означењу вредности итд.). Тетбенш (tête bêche) штампане м., 2 марке у шару, од којих једна погрешно окренута главом надоле. Новотисак, м. штампане с оригиналних плоча (клишеја, камена итд.) после повлачења из течаја или пошто је пуштено у саобраћај једно ново издање м.; новотисци се не израђују да би били употребљавани на пошти већ за збирке марака п. управе, као замена у недостатку оригинала; поред м. држ. издања постоје и м. месних (локалних) пошта и прив. концесионираних п. предузећа; једна нарочита врста таквих м. су м. пошта рус. земстава (руралне м.). П. марке Јел. земља: од земаља које ушле у састав Краљ. Југосл. имале своје марке Србија, Ц. Гора и Б.-Х.; у Србији прве м. уведене 1/5. 1866., а последње тзв. крфског издања биле у употреби до 15/4. 1921. на тер. ранијих краљевина Србије и Ц. Горе; у Ц. Гори прве м. («бизези») издане 10/5. 1874.; последње прилог м. важите до непријатељске окупације земље у јесен 1915.; Б. и Х. добиле под а.-у. окупацијом засебне м. 1879.; последње м. под а.-у. владавином издате 1917.; после ослобођења и проглашења независности издана неко време у Загребу, Сарајеву и Љубљани посебна издања п. м.; у Хрв. прво у новембру 1918. издате као привремено издање прештампане затечене маб. м., затим у јулу 1919. издата 1 нова серија м.; и у Међумурју и Прекомурују, приликом припосадања тих крајева од стране јел. војске (у децембру 1918.), прештампане затечене маб. м.; у Б. и Х. прво у децембру 1918., затим 1919., издана 2 приврем. издања прештампане преосталих б.-х. м.

ранијих издања; у Слов., Љубљанска п. дирекција израдила м. по нарочитим нацртима које пуштене у саобраћај од 3/1. 1919.; те м. употребљаване после и у осталим крајевима Краљевине, сем Србије и Ц. Горе; у јуну 1920. издано у Љубљани ново издање м. с вредностима означеним у парам и динарима; 16/1. 1921. изишле прве м. општег издања за целу Краљевину. П. преградак: ко жели да се њему упуне п. пошљике не испоручују на дому може се претилатити да му се пошљике чувају у пошти док их он или његов изумоћник не подигне; за сваког претилатника одређује се засебан п. и на исти ставља спљна број, а изнутра има претилатника, и претилатник добија кључ од свог п. П. преноси обављају се жел., аутомобилима, авионима, колима, коњаницима, пешацима; врши их држава или у својој режији или средствима прив. лица; за плаћање најма приватнима за п. п. предвиђено у буџету 1936. г. 16,4 мил. д; пешаци се узимају за п. п. до 3 км ако носе 25 кг, до 10 км ако носе само до 15 кг; за даљину већу од 3 км и тежину већу од 50 кг узимају се коњаници; п. п. уступа се приватницима путем лиценције, обично на 1 г.; закупац (мора бити наш поданик, пунолетан, писмен, да ужива грађ. права) полаже 10% кауције; п. п. иду одређеном брзином; задоцњења која нису оправдана сметовима, поплаћом, прекинутим путем, кажњавају се у корист држ. касе; после 3 казне за 6 мес. закуп се може одузети; за пошљике закупац јемчи својом имовином; пошта по могућности прима и путнике; они плаћају од седница таксу прописану према локалним приликама; на п. кола се не примају болесни од заразе, пијани, робижаци и узашеници, лица наоружана пушкама или итакнутим бајонетима (сем оружјаке пратње која обавезна у извесним случајевима). П. регал, искључиво право државе да врши п. преносе уз наплату одређених такса. П. чек, служи за домика новца власнику чек, рачуна код П. штедионице, или за упућивање новца од стране власника на терет његовог рачуна; све поште примају уплате п. ч.

ПОШТАНСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ, држ. новчане установе, организоване тако да се на свакој пошти у целој држави могу улагати на штедњу и најмање штедне или расположиве суме, а исто тако могу се упштеbene суме, на основу добивене штедне књижице, подвучти на свакој пошти (као и на благајни саме п. ш. и њених филијала); 1. п. ш. осн. 1861. у Енгл.; гаранција државе за примљене улоге и могућност уплате и повлачења новца по целој држави учиниле п. ш. веома омилјеном установом у највишим шпр. државима, на је почеле оснивати и друге култ. државе; бечка п. ш. завела 1883. поред уложних књижица још и чековне рачуне, преко којих се лако могао обављати платни и бирмански промет у целој држави, а доцније, на бази уговорних веза са п. ш. др. држава, и с иностранством; неке државе основале само овакве чековне уреде, неке само штедну службу (п. ш. у ужем смислу), а у већини држава п. ш. обухватају обе ове службе. П. штедионица Краљ. Југосл., организована по Зак. о поштанско-штедном, чековном и бирманском промету од 30/11. 1921. (с изменама и допуњама 1925., 1929., 1930., 1933./34. и 1934./35.), држ. новчана установа, у ресору Мег. Фин., централа јој у Београду, а филијале у Загребу, Љубљани, Сарајеву и Скопљу; наша п. ш. организовала и штедњу и чековну службу; у чек. промету имала крајем 1931. год. 24 471 отворен чековни рачун (може их отворити свако физ. или правно лице); депој по тим рачунима износили 31/12. 1934. год. 1 139 881 441,21 д (на њих п. ш. не плаћа камату, а укупан год. промет по њима 62 399 885 763,28 д; од тога 48,36% бирманима (без употребе ефективног новца); чек. рачуне имају и држ. надлештва; ради чек. промета закључила наша п. ш. уговорне везе са скоро свима п. ш. и чек. заводима, као и с управама пошта, целог света, тако да се новац може преко ње слати и примати у промету са свим државама свих континената; отуда њен промет с иностранством веома жив, у границама девизних прописа; у штедном промету имала п. ш. крајем 1934. г. 312 852 улагача са 718 492 385,47 улога; камата на улоге 4%; међу уложима има несезничких за око 30 мил. д; прикупљене улоге на штедњу и депоје с чек. рачуна п. ш. улаже делом код сигурних новч. завода у добро покриће, даје зајмове на ломбард држ. пазира, купује држ. напире од вредности и улаже да текуће рачуне држ. надлештвима; п. ш. успева да сама својом зарадом покрива све своје личне и матер. издатке, и да преко тог предаје Гл. држ. благајни знатне износе чисте своје зараде, као буџетски приход (од држ. привр. подuzeћа); по билансу на дан 31/12. 1934., п. ш. имала у активу: готовине

409 мил., код новч. завода око 200 мил., код држ. надлештава преко 800 мил., код пошта (пролазно) око 120 мил., комуналних зајмова око 22 мил., по ломбардним зајмовима 65 мил.; картија од вредности имала за близу 300 мил. динара, некретнина за 70 мил. и инвентара за 3,6 мил. д.; у пасиви имала: штедних улога 718 мил., чековних 1130 мил., рез. фондова 86 884 336,64 д., добитак 53 192 880,71 д.

ПОШТОВАЊЕ, осећање према некој особи, које потиче из нашег признавања њених карактерних врлина или соц. заслуга.

ПОШЋЕНСКО ЈЕЗЕРО, мало јез. глацијалног порекла на ји. подножју Дурмитора, у области Језера. **ПОШУМЉАВАЊЕ**, вештачко подизање шума на местима где их пре тога није било, или где није успело прир. подмлађивање или где треба променити врсту дрвета; за п. долазе у обзир: кршеви, голети, живи песак, вододерине, гаршита, крчевине, стара сечишта, чистине, запуштени пашњаци, велике чисте сечине итд.; вештачко или ручно п. може се обављати сетвом, садницама, резницама без корена или моткама и деловима корена; најбоље навабити семе из властитих шума; тако сабрано семе код неких врста (четинари) мора се тресити из чешера помоћу прир. или вештачке топлоте; за то постоје и нарочите инсталације, трушнице; саднице за п. могу се навабити са стране, извадити из густог подмлатка у шуми или узгојити у шумским расадницима; шумско законодавство сматра п. најефикаснијом шумско-пољоциском мером у случају појаве → девастације, → крчења шума итд. и одређује да се свако сечиште мора пошумити у року од 3-5 г.

PP, скраћеница за → pianissimo.

Pg, знак за хем. елемент празеодим.

ПРАБАБА, баба оца или мајке; нема никаквих наследних права, док њу њени прауници наслеђују. **ПРАВИЉКЕ** (Protophyta), једноћеличне биљке, самосталне или у заједници.

ПРАВА, линија која за разлику од криве линије има облик затегнутог концја; најкраћи пут између 2 тачке; одређена је двема својим тачкама или једном тачком и нагибним углом.

ПРАВАЦ једне праве одређен њеним смером или смером свих њој паралелних линија.

ПРАВАЦ Шарл Габриел (Pravaz, 1791-1853.), фрц. лекар из Лиона, проналазач бризгалице и лечења инјекцијама.

ПРАВДА, идеја о таквом устројству друштвеног реда у држави у којем би сваки несметано уживао сва права која му припадају на основу прир., правних и моралних зак.; као таква, п. идеја вођила у законодавству. **Правда**, вечерњи полит. и обавештајни лист; излазио од 1904-1915. у Београду, 1916-1918. у Солуну и 1918. опет у Београду; први уредници били Павле Маринковић (1904-1905.) и Јован Адамовић (1905-1913.); до рата припадао напредњачкој, а од 1919. демократској странци; од 1920. независан лист који уступањем стубаца и људима ван редакције претворен у једну врсту јавне трибине; у последње време посећује нарочиту пажњу друшт. и култ. живото; власници и уредници: Манојло и Дамјан Сокић.

ПРАВДНОСТ, врлина моралног карактера која се показује у поштовању туђих права као својих властитих.

ПРАВИЛО, емпириски закон, тј. з. у чију истинитост верујемо само стога што се у њему показује неки стални однос појава међу којима још није утврђена узрочна веза. **П.** тројно, просто и сложено, п. у аритметици помоћу којих се из познатих чланова 1 или више сразмера изналази непоз. члан. **ПРАВИЦА**, уређено осећање правде; по п. судија суди кад на конкретни случај не може да примени зак. пропис; по п. суде → изабрани судови; судија не сме испитивати да ли закон одговара п.

ПРАВНОСНАЖНОСТ, правомоћност, ступање на снагу нпр. једне пресуде, њена извршност; пресуда постаје извршна кад је окончан поступак по употребљеним правним лековима (→ призив, рекурсе, ревизија) или кад је протекао рок, а правни лек није употребљен.

ПРАВО 1) повластица појединих лица, сталежа или установа; п. се деле на: лична, која припадају одређеном лицу, не могу се преносити на другог и гасе се нестанком личности; имовинска, која имају за предмет ствари и могу се преносити на друге; имовинска п. могу бити тражбена (тј. према личностима од којих се може нешто тражити) и стварна (тј. према стварима без обзира у чијим су рукама, нпр.: државина, својина итд.); постоје још и мешовита п. (непреносива) која припадају одређеном лицу и гасе се са њим, а састоје се у том да од другог захтевају какву имовинску корист

(нпр. п. детета да тражи издржавање од свог оца); лична и мешовита п. и п. својине не застаревају. 2) скуп правила по којима се одређују људски односи у заједници; прописи п. одређују међусобне односе појединаца, њихове односе са заједничком управом и организују саме заједнице; свакој људској заједници одговара извесно п.; држава има своје национално п., међунар. заједница међународно п., човечанство човечанско п.; без п. нема организоване заједнице; п. је обичајно, кад га ствара обичај, навика да се одређени однос регулише на исти начин; писано, кад се ствара законима; код ст. Грка сваки град имао своје п.; у Атини се истакли Дракон и Солон својим законима, али Грци нису створили правни систем као Римљани, чије рим. право углед савременог система п.; у ср. в. се истакло феудално п., надахнуто тадашњим системом земљ. својине и везаности људи за земљу; иначе се у Евр. одржавало римско п.; Германи и Сл. имали своје прописе п. (ст. герм. и сл. право); мусл. имају своје п., веома различито од других; п. се развијало упоредо са културом; у доба Јустинијана његове компилације могле обухватити цело тада познато п.; данас је п. толико разгранато да га 1 правник не може знати у потпуности, већ је неопходна специјализација; по ст. добио п. се делило на канонско и грађ.; данас га делимо на јавно и прив.; у јавно улази државно (организација државе и држ. власти) и адм. (управно, односи власти и појединаца); поступци пред судом су у кривичном п.; приватно је грађ. и трг.; односе међу државама регулише међунар. јавно, а односе међу поданицима разних држава међунар. приватно п.; међунар. п. је поглавито обичајно; национално израђено у законима; али и данас поред зак. постоји у многим земљама и обичајно п. (у Енгл. је део устава обичајно п.); закон је само облик п., а не исто што и п. **П.** акцесорно, везано за гл. п., нпр. п. на наплату дивиденде јесте а. п. акционара. **П.** гласа, бирачко право; бирачи нису држ. орган, али употребом п. г. стварају потребни орган за вршење законодавне власти; изборни зак. у свакој држави одређује ко има п. г. и како се њим служи (→ женско п. г., плурално п. г., нар. посл.) у парламентарним државама данас усвојено опште п. г., примљено после дуге борбе, после револуције од 1848., мада га 1. пут предложио још Робеспјер, 1790.; у Фрц. нпр. до 1848. постојао стално → цензус (ограничење п. г. на извесан број људи). **П.** јачег, п. песнице (Faustrecht), кад сваки силом узима или брани да му се не узме оно што сматра својим п.; у доба п. ј. владали прив. ратови које црква сузбијала бојим примирјем (Tregua Dei); стање п. ј. било безвлашће, отсуство центр. држ. власти, **П.** коалиције, право слободног удруживања послодаваца или послопримаца ради заштите заједничких интереса; све до половине 19. в. не само п. к. било радницима забрањено већ и покушај кажњаван; у Енгл. п. к. признато формално од 1824., а стварно тек од 1871.; у Нем. забрањено п. к. ишчезло тек између 1860. и 1870. (задржаване казне само за примораване некоег да се удружи); у Швајц. устав од 1876. обезбеђује п. к. под условом да циљ к. није противдржавни; у Фрц. п. к. добило зак. основу тек 1884. **П.** ламичко, правни прописи који се не поклапају са → канонским правом. **П.** лично, које се тиче правног положаја личности, а не имовине; супр.: имовинско право. **П.** незастарива, су лична права и својина (→ застарелост). **П.** објективно, скуп општих правних прописа, нпр. п. о. је да дужник мора платити дуг, а субјективно да Петар на основу тога тражи да му Павле плати свој дуг. **П.** на потеру, и продавац или комисионара да тражи повраћај неплаћене робе испослате из другог места лицу које прибегло принудном поравнању или над чијом имовином отворен стечај; ово п. се гаси, чим то лице у месту испоруке преузме робу на чување. **П.** позитивно, скуп свих правних правила, а не само закона, који се у одређено време примењују у једној држави; супр. теориско п. **П.** опције, п. избора између више правних односа (нпр. код наследства п. последника да прими, не прими или прими с пописом наследства); п. куповине неке ствари под уговореним условима, ограничено у времену; при повећању друштв. капитала, повластица акционара да упишу нове акције; у међунар. односима при уступању области, п. становника да бирају између новог и старог поданства (зависи од текста уговора). **П.** откупа, п. продавца да у одређеном року ствар од купца поврати, плаћајући овом цену по коју му ствар продао; п. о. стара установа, постојала још у рим. праву; може се сматрати као начин новчане позајмице; рок законом одређен у фрц. праву највише 5 год., у нем. 30 за непокреп-

ности, 3 год. за покретности; по нашем Грађ. з., ако рок није уговорен, најдужи рок дужина живота продавца; п. о. не прелази на наследнике, али га продавац може за живота пренети на др. лице; купац дужан вратити ствар у стању у којем је продата (§ 661.-663. Срп. грађ. з.). **П. побијања правних дела**, п. веровника да у циљу измирења своје тражбине побија п. д., која се тичу имовине дужника у којима се штете интереси тог веровника; побијање се може вршити: ван стечаја, у стечају или у току поступка за принудно поравнање; зак. предвиђа следеће спец. разлоге за побијање: намера оштећења поверилаца, отуђење имовине у бесцење, бесплатна располагања, погодовање веровника и знање за неспособност плаћања. **П. прекупа**, по којем неко овлашћен захтевати да друго лице које хоће своје добро да прода понуди прво њему на продају, тако да га другом прода тек ако овлашћено лице не би ствар купило; п. п. ограничење п. својине, стога се тумачи најуже и само кад га је зак. предвидео; законско п. п. код непокретности признато смесничарима и најближој родбини која би имала право наследства; п. п. суседа укинута законод. решењем од 14./5. 1847.; прекуп може бити и уговорен или тестаментом предвиђен; рок за п. п. 30 дана рачунајући од дана кад је продаја закључена; прекупац дужан код суда да да изјаву и положи продајну цену; код јавних продаја не постоји п. п. (§ 665., 670.-676. Срп. грађ. з.). **Разлучна п.**, која постоје у корист поверилаца с посебном залогом из које се могу намиривати за своје тражбине. **П. самоодређења**, п. једне људске заједнице да има своју независну државу и да сама одређује њен облик и уређење; признаје се само једном народу, а не племену, и идентификује се са → принципом народности који доста примењиван у међунар. политици. **Световно п.**, ланчно право, које ствара држава према др. праву. **Сиромашко п.**, суд дозвољава сиромашу да поднесе тужбу не плативши унапред таксе; сиромаш се сматра онај који не би могао себе издржавати кад би платио таксе (питање се цени у сваком случају). **Слободно п.**, где судија сам ствара норме за пресуђење случајева непредвиђених у зак., нпр. у швајц. праву судија сам ствара апстрактно правило по којем ће пресудити спор непредвиђен у зак., па то правило примњује; у СССР и Нем. судија не мора применити зак. ако је уверен да се они не слажу. **Стечена п.**, до рата је било начело да држава не може врећати с. п. тј. она која су коначно формирана под једним законом; данас се сматра да се с. п. могу по потреби национализовати, смањити, изменити, али уз потпу или правичну накнаду; срп. устав гарантовали су с. п.; данас је правило да судија поштује с. п. ако сам закон другојаче не наређује. **П. субјективно**, овлашћење једног лица засновано на објективном праву које морају други поштовати. **Правна држава**, има за задатак да штити законитост; супр. полициска држава. **П. заблуда**, заблуда о значењу или постојању неког правног правила; по правилу не узима се у обзир. **П. заштита**, организована заштита права коју пружају власти заинтересованим лицима ради одбране њихових зак. заштићених интереса; изузетно дозвољава се и самозаштита, ако би п. з. била спора (лопов не побеђи) или ако се одбија противправни напад (нужна одбрана). **П. избор**, а) формално: облик у којем се јавља објективно право (нпр. закон, уредба, обичаји); б) материјално: воља која ствара право (нпр. законодавно тело). **П. историја**, бави се развојем правних установа у прошлости и организацијом државе и друштва; изучавање п. и. испходно за разумевање садањег правног поретка и права који су резултат дуге еволуције и који и даље еволуишу, идући за развитком и за променама друштва; у Југосл., Срби најдуже имали своју државу; до уједињења под Немањом (крај 12. в.) било плем. уређење и владало обичајно нар. право; о прив. праву тог доба мало се зна; од Немање до 15. в., држава потискује плем. власт и организује се угледом на Ср. Евр. (на Виз. више по спољњим облицима); из тог доба има доста правних споменика: по наредби св. Саве преведен 1219. Фотијев Номоканон (редакција Зонараса) за потребе цркве, али с доста грађ. прописа; у примени Номоканон назив Синтагма Матије Властара; у 14. в. Срби добили → Душанов законик; осим тога за странце насељенике издавани нарочити закони; важни правни извори су и уговори срп. владара с Дубровником и Млечима; аутономни градови (Котор, Будва, Бар, Скадар, Дриваст) и неке аутономне жупе (Грбалева Ж.) имали своје правне статуте; од 15. в. под тур. влашћу Срби примењивали по традицији Душанов законик као обичајно право колико то било могућно под тур. управом; Хрвати у Далм. примењивали у ср. в. нар. сл. право измењено под

утицајем рим.; у Слав. било узајамних утицаја нар. сл. и мађ. права; важни извори су статутни приморских градова; Слов. највише били под туђинским утицајем и њихова посебна правна еволуција је незнатна; до 15. в. ушли да задрже од св. обичаја; усталичење корушког војводе, »горску правду« (независне селачке судове који ренансирали о заједничким питањима и кажњивали повреде ст. горских закона); слов. п. и. показује да су многе установе или обичаји правни били заједнички свим сл. народима. **П. лек**, свака радња којом се штити правни интерес парничара против повреде садржане у судској одлуци; у нашем поступку постоје: → признав, ревизија; против судских закључака у току поступка нема места позиву већ постоје: → рекурсе (нижем суду) и ревизијски рекурсе (рекурсе на касацију против одлуке вишег суда); као изузетно правно средство постоји повраћај у пређашње стање (ако је извесно лице пропустило учешће у каквој парничкој радњи због више силе) и обнова поступка (ако нису цењени неки докази раније непознати). **Одлагајуће дејство п. л.**, по правилу п. л. задржавају одлуку против које су уложени од извршења све док се по њима не донесе одлука. **П. лице**, п. особа, морално лице, друштвена установа способна да буде носилац права и дужности; држ. установа може бити п. л. ако има доволну аутономију да се одваја од остале држ. организације; п. л. може служити соц. циљу (нпр. задужбина) или циљевима својих чланова (друштва, корпорације с лукративним и удружења, корпорације с идеалним циљем). **П. мана** → евикција. **П. наслов**, основ по зак. пуноважан за стицање каквог права. **П. науке**, изучавају право опште и појединих држава у садашњости и прошлости, п. обичаја и закона, анализирају их ради правилне примене и тумачења и синтетички их као систем, упућују на потребне реформе да би право било у складу с култ. и соц. еволуцијом. **П. однос**, из којег потиче нечије право према др. лицу (уговор је п. о.). **П. основ**, закон, п. посао или судска наредба, из којих потиче извесно право. **П. особа** → правно лице. **П. положење странаца**, у ст. в. странци били бесправни; у ср. в. имали права која им призна властелин на чијем су земљишту; у Фри. странац има сва прир. права (набројана у декларацији човечјих права), а грађанска само ако су му призната међунар. уговорима; у Ср. Евр. странац има права која му законом нису одузета, али их може вршити само ако докаже да та иста права уживају у његовој држави странци; у Ит. и Србији странцима се признају иста права као и домаћима, уколико закон другојачије не наређује. **П. помоћ**, сарадња између судова; у унутрашњости државе постоји апсолутна дужност п. п.; у међунар. односима п. п. зависи од уговора: где нема уговора примењује се начело узајамности; страном суду не може се указивати п. п. ако је противна јавном поретку. **П. посао**, испољавање воље ради стварања, мењања или укидања субјективних права; код п. п. воља најбитнији елемент, за изјаву воље потребна пословна способност; п. п. може бити само о дозвољеном и могућем предмету; п. п. о немогућој или забрањеној радњи ништаван је; п. п. где је воља изражена неправилно руљив је; правилно закључен п. п. не може се обарати без пристанка заинтересованог сем у случају → побијања; п. п. може бити без ограничења или под ограничењима (рок, услов и налог), једностран (тестамент) и двостран (уговор), без накнаде (добричина) или са накнадом (теретни). **П. посредник**, лице које своје право изводи из туђега п.; **посредничтва** (сукцесије) могу бити: **генерална** (нпр. наследника улази у све декујусове односе) и **сингуларна** или **појединачна** (купац улази само у својинско право продавца на купљеном предмету). **П. способност**, способност лица да буде субјект у праву; нико не може бити потпуно искључен од п. с.; п. с. некад нису имали робови и лица осуђена на грађ. смрт. **П. средства**, тужбе, приговори и правни лекови. **П. факултет**, највиша правна школа, даје 2 степена: савршеног правника и доктора; редовни курс је 4 године, а докторски још 1 годину и дела се на 4 групе: прив.-правну, крив.-правну, јавно-правну и екон.-фин.; у нашој држави има 4 п. ф. (Београд, Загреб, Љубљана, Суботица). **П. филозофија**, разматрање права, његове вредности у оквиру универзалног и козмичног; основно питање: је ли право нешто морално, и колико је независно од соц. средине; у вези с тим је питање метода којима се право може објаснити и у потпуности ухватити (социол. метода, која објашњава право каузално-социолошки, културнодуховна метода итд.). **ПРАВООЗЕМЦИ** → стегодефала. **ПРАВOKPИЛЦИ** (Orthoptera), ред инсеката с 2 па-

ра крила; предња знатно чвршћа и не крећу се при лету; у развију нема ступња праве лутке; претставници: скакавци, ровци, ваши.

ПРАВЛИНИСКА ПОВРШИНА, крива п. која настаје кретањем праве линије; нпр. цилиндричне п. ротационе п. итд.

ПРАВОПИС, ортографија (грч.), званично утврђени прописи за правилно писање речи и гласова кад може бити колебања. Етимолошки п. се не држи изговора већ порекла речи (нпр. у руском мужски = мушки према муж); фонетички п. се држи данашњег изговора (Србин-српски, муж-мушко); нап. правопис фонетички, а утврдио га Вук Караџић; до његове победе писало се етимолошки, као и у рус., нем., фрц., егл. **Правопис српскохрватски**, у нашем народу прво ушла у употребу глагољица и ћирилица; прву створио св. Ђурило, а друга се приписује његовом ученику св. Клименту, владци из Охрида; у 9. и 10. в. глагољица се употребљавала и код Срба и код Хрвата; од 11. в. глагољицу потиснула ћирилица, у правцу исток-запад; од краја 12. в. употреба глагољице се ограничила на полит. Хрв., у првом реду на Приморје с острвима, где добила свој посебан угласт облик; у 12. в. већ створен св. правопис у глагољици и ћирици, у којој су извршене неке измене у употреби слова; уместо 2 полугласника (ъ, њ) употребљаван само 1 (ъ), а назали

Ѣ, Ѧ замењени вокалима у и е; уз то за гласове ђ и ѣ створени посебни знаци; остала слова, за која такође није било гласова у св. јез., употребљавана и даље; у 13. в. још се осећало колебање у употреби јотованих вокала **Ѧа, Ѧе, Ѧю**; у 14. в. потпуно сребљен п. Вирилски прк. књига; почетком 15. в. Константин Филозоф извршио реформу п.: означио тачну употребу 15 слова и увео многобројне знаке из грч. правописа; мада Константинова реформа под називом «ресавски извод» уживала вел. углед, она је својом тежњом да приближи наш правопис грчком завела писце на страпљутину; у 16. и 17. в. п. ресавске шк. завладао скоро у свим нашим областима; од краја 17. в. отпочео утицај рус. и. и јез. који су се у току 18. в. потпуно одомаћили у цркви; у хрв. глагољици такође рано створен правописни систем, који углавном сличан ћирилицком; само знак јери (ѣ) свуда замењен с и, што је претстављало гл. разлику између оба п.; од 13. до почетка 17. в. у глагољским рукописима се осећају утицаји нар. говора; у 17. в. у хрв. глагољске књиге ушли извесни русизми, који читав век стварали забуну у глагољском п.; у 18. в. у глагољашке цркве ушла латиница и све више потискивала глагољицу, која се одржала у неким црквама и у току целог 19. в.; уз ћирилицу и глагољицу јавила се и латиница, која је већ била у употреби у лат. црк. књигама; од 14. в. њом писане и књ. на нар. јез.; из св. крајева она потискивала глагољицу, која се задржала само у црк., а из Босне делимично потиснула и ћирилицу (у 19. в.); јединствен п. у латиници створио тек Гај (1830.); дотле свака покрајина и сваки писац имали свој систем у п.; управо области под утицајем ит. културе употребљавале ит. латиницу, а у св. покрајинама се осећао утицај нем. и мађ. правописа; нарочито се осећала недоследност у писању гласова којих суседни језици немају (ч, ђ, ѣ); утврђен правописни систем и за ћирилицу и за латиницу створен је у 19. в.: реформу ћирилице извршио Вук Караџић по принципу: «Пиши као што говориш», а за сваки глас одредио по 1 знак и тако створио идеално фонетско писмо; из ст. ћирилице задржао она слова која имала одговарајући глас у срп. јез.; знак Ј узео из латинице; ѡ добио од Л. Мушакџић, и узео из старих рукописа; од 1836. увео и х и тако за 30 глас. срп. јез. створио 30 слова; Вукова реформа наишла на отпор црк. кругова и војвођанске интелигенције; под њиховим утицајем и у Србији забрањен Вуков правопис; победа Вукових идеја била савим извесна око средине 19. в., али званично одобрење за употребу Вукова правописа дошло тек 1868. год.; реформа латинице извршена скоро у исто време кад и реформа ћирилице; њу извршио Ђурило Гај; за специфично сл. гласове узео слова из неке азбуке: за ч, ж, ш, љ, њ, Ѣ, Ѧ = Ѣ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ; за Ѣ Витезовићев знак Ѣ; 1836. В. Вабушић неколико изменио Гајев правопис; за љ и њ узео Ѣ и Ѧ; за Ѣ — Ѧ; за Ѧ — Ѧ — поред знака Ѣ = створен и знак Ѧ; фонетски принцип у латиници није тада спроведен до краја; гласовне промене у речима нису обележаване; 1850. у књиж. договору, који су потписали Вук, Даничић, Иван Кукуљевић, Деметар, Ив. Мажуравић, Фр. Миклошић, В. Папел и Пејаковић, изједначен неколико правопис латинице и ћирилице; од 1864. латиница се још више приближила Вуковом правопису; Ђ. Даничић је по-

кунио да латиницу графички потпуно изједначи с ћирилицом, па је за гласове Ѣ, Ѧ, Ѧ, Ѧ предложио

знаке **Ѣ, Ѧ, Ѧ, Ѧ**, који се и данас употребљавају у неким нагодима Јсл. академије; међутим шаренило у хрв. правопису владало све до 1892. кад званично примљена Вукова ортографија с том разликом што се љ, њ, Ѣ пишу са 2 слова: Ѣ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, а за Ѣ је усвојен Даничићев знак Ѣ; на тај начин принципи Вуковог правописа завладали у шк., књиж. и адм.; мада су Вукова осн. начела веома гипка и реална, спроведени до краја; гласовне промене у речима неправилносни проблеми јављају се стално; стога комисија стручњака прецизирала правописна правила. Мст. просвете их је озваничило 1929. год.

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА, источна, грчкоисточна, ортодоксна (грч.), и хришћ. црква која чува прву веру у Христово учење непромењено од апостола до данас; осн. у Јерусалиму, колџици хришћанства, развијала се свуда; вел. углед стекле поједине столице епископа (Јерусалим, Антиохија, Александрија, Цариград), али сачуван принцип једнакости свих еп.; сва питања решавају → засељенски сабори; извор вере: Св. писмо и св. предање. Једнаке важности; по њему учењу спасава се вером, добрим делима и заслугама Христовим, које се добијају у св. → тајнама; подељена је на многе нац., самосталне цркве, везане јединством у верском и духовном погледу: цариградску, антиохијску, александријску, јерусалимску, кипарску, грч. (у дан. Грч.), рус., срп., буг. (којој цариград. патријаршија још није признала самосталност), рум. пољску. **П. храм**, окренут увек олтаром И, има обично: **припрату**, **простор за верне** и **олтар**; припрату некад служили за оне који се тек увуде у веру; данас само узлази вестибил; изнад припрате може бити хор; простор за верне може имати галерије; олтар од простора за верне одвојен → **иконостасом**; испред њега лево и десно **певнице**, а испред њих престоли за владара и поглавара цркве; у средини пред иконостасом → **амвон**; на средини олтара **часна трпеза** (у облику стола), св. је **проскомидија** (где се чувају судови за причест), а јужно **ѡконикон** (где стоји одело и ствари за службу) у виду засебних малих простора или нише у зиду олтара; у дну олтара **горње место** за црк. поглаваре; под условом да одговара горњем распореду, п. х. може бити различитог грађевинског облика: → **базилика** (издужен правоугаон простор) или **централна** (квадратна основа у облику слободног крста, крста затвореног у четвороугао обимног зида, осмоугаона, кружна основа итд.); унутрашњост украшена живописом; скулптура није дозвољена.

ПРАВОСУЂЕ, **јуриспруденција** (лат.), скуп судских пресуда; примена зак. прописа од стране судова.

ПРАВОУГАОНИК → четвороугаоник.

ПРАГ (чеш. Прага), гл. град (848 000 ст.) ЧСР, у Чешкој, на р. Влтави; ст. град, чешка престоница у 12. в.; Храдчани са старим краљ. замком, многе ст. цркве, мп., палате, велница (14. в.); чувени Карлов мост; унив. чешки (Карлов, 1348.), немачки, в. чешка и нем. тхн. шк., акад. наука, трг. и ум. акад., библиот., музеји и др.; вид. машина, ткст., хем., порцелана, керамике, ливаре; повчана и робна (шерена) берза, сајам. **Прашка дефестрација**, напад чешких прот. на царске намеснике, Мартиница и Славата, које побацили кроз прозор двора на Храдчанима (1618.); непосредни повод за 30-год. рат.

ПРАГ, камен или комад дрвета стављен попречно по доњем делу врата. **П. железнички** (подлоге, подвале, шипери), носач положен директно изнад застора, а испод шпана; полажу се готово увек попречно, веома ретко дужно према гл. осн. жел. пута; са шпанама чврсто везани; притисци с точкова возила преносе се на шине и са њих преко п. на застор; према томе, задатак п. је расподела оптерећења точкова возила на што већу ширину; попречни п. дугачки 2,70, 2,30 и 2,30 м; растојање попречних п. од средине до средине у правцу осе жел. пута креће се између 1-1,50 м; под шпном дугачком 12 м има 15-20 п., а под шпном дугачком 15 м 18-25 п.; тешу се, а ређе и стружу од дрвета храста, букве, бора, ариша и кестена, а изван Евр. и од осталих врста дрвета; у многим земљама дрвене ж. п. потискују гвоздени или бетонски; само дрвени су у употреби у 22 европске земље и у САД, услед трајности дрвета (кад се повећава импрогнисањем), болег тхн. рада и јединице производње; наше држ. железнице троше годишње око 1,5 мил. комада ж. п.; међутим произвођачи у Јсл. већа, тако да се у знатној количини извозе.

ПРАГЕРСКО, жел. раскрсница за Беч, Будимпешту у Трст, Ј. од Марибора (Дравска Бан.).

ПРАГМАТИЗМ (грч.-лат.), утилитаризам у теорији сазнања, по којем све научно сазнање само средство за одржање живота; истинито оно што служи

одржању живота; чисте, апсолутне априорне истине не постоје; заступници п.: Шперер, Шилер, Демс, донекле Пиче, Мах и Вајхингер.

ПРАГМАТИКА (по грч.) 1) уредба грађ. власти о прк. питањима, 2) акт којим владалац утврђује норму за своју државу или своју породицу, 3) статут особља извесне установе. **Прагматичка санкција**, зак. о наслеђу престола који издао (1763.) нем. и аустр. цар Карло VI, у жељи да обезбеди престо својој кћери Марији Терезији; њим предвиђено да престо могу да наслеђују и ж. деца, у случају да нема м. наследника; Хрвати, независно од Мађ., чак с тежњом да нагласе у независност, изгласали 11./3. 1712., по иницијативи Беча, који тим хтео да врши притисак на Мађ., декларацију у којој изјавили да ће Хрв. и по престанку м. потомства Хабзбурговаца признати за владара ж. члана, који ће владати не само Аустр., већ и Штајерском, Корушкком и Крањском, а становати у Аустр.; у њој нарочито истицања слобода Хрв. према Мађ.; хрв. декларација усвојена на тајној конференцији (27./4.), али Беч, да не би дошао у отворен сукоб са Мађ., ипак није хтео да санкционише донесени хрв. закључак већ га само тактички искористишао.

ПРАДО, музеј у Мадриду, назван П. што се налази на металитшту Прадо (Ливада) св. Јеронима.

ПРАЖИВОТИЊЕ (Protozoa), вел. коло једноћелич-

рове р. (31./10.) кад је приковао 95 теза на катедрали у Витенбергу 1517.; у Саској држ. празник. **П. Федерације**, прослављен 14./7. 1790. на Марсовом Пољу у Паризу, годину дана после пада Бастиље; присуствовало му око 60 000 прететаника новооснованих департамана, а и Луј XIV, који положио заклетву на нов устав.

ПРАЗНИНА, неиспуњен простор, непотпуност → вакуум. **П. у закону**, надлежни судија мора да пресуди сваки спор који му се упути; ако нема зак. правила за вршење тог спора, примениће прописе за сличне случајеве (зак. аналогија); ако нема тих прописа, примениће обичај; ако нема ни обичаја, решиће по правници и здравом разуму, руководећи се општим духом закона (правна аналогија).

ПРАЗНОВЕРЈЕ → веровања народна.

ПРАИНДООЕВРОПСКИ ЈЕЗИК, из којег се развили сви живи и изумрли индоевр. ј., до чије се вероватне структуре дошло упоредном граматицом.

ПРАЈ Ђуро (1723.-1801.), историк; 1777. постао библиотекар будимске унив. библиотеке; гл. дело: *Annales regnum Hungariae* (1797.-1864.), у којем има годатака и о нама.

ПРАЈЕЗИК, zamiшљен језик од којег постала нека група ерних ј., нпр. праиндоевропски, прасловенски.

ПРАЈСОВА Габријела (* 1862.), чешка књижевница, писала новеле и драме; у својим делима прва обрађивала живот, обичаје и пејзаже из Моравске, Словачке и Корушке; од драма најбоље: *Газдина роба*. **ПРАКРТ**, пракрит, индски језик, који с палијем чини средњи степен у општем развоју индског језика; односи се према ст. индском језику (санскриту) као отприлике ит. и лат. ј.

ПРАКСА (грч.), вежбање; делатност; искуство. **П. законска**, о једнакој примени закона брине се кассациони суд; у случају неслагања судова оншта седница касаци. суда доноси начелну одлуку обавезну за одељена тог суда, а и за ниже судове пошто њихове пресуде подлежу разматрању касаци. суда; судска п. је од практичног интереса пошто се судови обично ње упорно држе; тако се она претвара у фактички закон.

ПРАКСИТЕЛ (392.-320. пре Хр.), грч. вајар, 1 од највећих претставника класичне ум.; живео у Атини; радио у мрамору; његова дела (*Хермес*, *Афродита* → сл., *Сатур*, *Аполон* и др.) пуна сензуалности, мекоте, зупкости и унутарњег живота.

ПРАКТИКА (грч.), извршење правила и принципа неке науке или вештине; остварење примена теорије; рад, вршење неког занимања, искуство, извешавање. **Практикант**, приправник. **Практиковати**, имати обичај, вежбати; вршити неку службу, нпр. лекарску.

Практикум, вежбање, увод у праксу. **Практичан**, искусан у послу и животу; **вредљив**, чуваран. **П. филозофија**, наука о циљевима људског делања и нормативним зак. који из њих потичу; обухвата: етику, фел. друштва, фел. права, фел. ист., естетику и фел.

ПРАЛЕН Цезар-Габриел (1712.-1785.), фрц. официр, дипломат и мин. морнарице (1766.-1770.), утврдио Брест и увећао фрц. флоту.

ПРАМАТЕРИЈА, zamiшљена прва м. из које постала и из које се састојала сва матер. тела у прир.

ПРАМАЦ, предњи део брода.

ПРАМЕН ЗРАКОВА, равнина, скуп правих линија што пролазе кроз 1 тачку, односно равни што пролазе кроз 1 праву.

ПРАМЕНКА, домаћа овца чије се руно састоји из праменова који се јасно истичу; бела с црним пегама на глави и ногама (калуше, гаре), дуга репа, висине од 50-80 см; вуна двојака: поједине длаке грубе и увијене, друге меке и праве, влакна дуга 15-20 см; раса распрострањена на ЈИ Евр., у Бесарабији, Рум., Мађ. и на Б. П.; постоји вел. број сојева; у Југосл. 90% о. припадају овој раси; најзnamenитији сојеви у Југосл.: пештерски, косовски, влашки, приворски, кривовирски, овчелошки, липски, приморски, шарпланински, лјачки, сточачки, рашки и крчки; просечно дају 40-60 л млека и 2 кг вуне годишње; месо укусно.

них животиња махом микроскопске величине; ћелично тело често веома јако диференцирано, у циљу вршења различитих функција; како многе п. имају већи број једара, сматра се да би их пре требало означити као организме чије тело није издвојено на ћелице, насупротив вишећеличним животињама; према биљкама п. је теже ограничити, јер извесни облици (извесне флагелате) показују и биљне карактере (→ протисти); п. се крећу псеудоподијама, бичевима или трепљама; код групе спорозоа не постоје органи за покретање; варење хране се врши у нарочитим хранљивим вакуолама у цитоплазми; код многих облика постоји и примит. бубрежни орган, контрактилна вакуола; п. се размножавају у суштини деобом; сексуални појави су запажени код највећег броја облика; круг њихова развића обухвата 1 фазу умножавања деобом, схизогонију, и 1 фазу у којој се дешавају полни појави, гамогонију; код многих врста (спорозоа) за овом др. фазом следећа фаза спорогоније за време које се образују споре; протозоа су распрострањене по целом свету; оне живе у морима и слатким водама, реке у влажној земљи; паразитске п. су од вел. значаја за човека, јер изазивају често опасне болести; обухватају 4 гл. групе: ризоподе, флагелате, инфузоарије и спорозоа; многе морске п. могу својим скелетним деловима изградити дубински муљ на вел. просторносту океана.

ПРАЗЕОДИМ (Pr), хем. елемент; атом. теж. 140,9; припада групи обојених ретких земаља; оксид (Pr₂O₃) жуто боје, док су соли зелене.

ПРАЗИЛУК, праз, прас, порилук (*Allium porum*, фам. Liliaceae), двогод. биљка пореклом из М. Аз.; главнице и задебљало лишће у облику стабла служе, пресне или куване, као зачини.

ПРАЗНИК, дан кад власти не раде и кад дужник није дужан да испуни обавезу; у Југосл. п. су недеље, црквени и државни п.; свако има право на поштовање црквених п. своје вероисповести; ако рок пада у п. дужник може благовремено и без доцње извршити своју обавезу наредног радног дана. **Државни п.**, у монархијама обично владарев рођендан, у Југосл. Дан уједињења (1./12.), у Фрц. дан пада Бастиље, почетак револуције (14./7.), у САД дан проглашења независности (4./7.) итд. **П. мртвих**, код прав. и гкат. субота уочи 1. недеље ускршњег поста (коризме); код кат. 2./11. (→ душин дан); код прот. последња недеља ц. год. **П. реформације**, празновање у спомен Луте-

ПРАНГИЈА (тур.), врста мерзера за избацивање сигналних метака и за пуцање приликом нар. и дрк. свечаности, у знак поздрава и весеља; набаја се прним барутом, а преко њега земљом, па се затим пали фитиљем, штапином или усијаном шипком.

ПРАНДЛОВА ТЕОРИЈА, т. сложеног чеоног отпора коју на основу теорије Жуковског (→ циркулација) поставио нем. научник Прандл; од вел. практичног значаја у аеродинамици; чеони отпор 1 аеропл. крила састоји се од 2 дела и то: чеоног отпора самог профила, који зависи од природе профила крила без обзира на облик и димензије самог крила, и индуктивног чеоног отпора, који зависи само од облика и димензија самог крила.

ПРАБЕ НОГУ, по примеру Христову на Вел. четвртак врши патријарх у Јерусалиму изабраним верним уз вел. свечаности; у Риму изабра их пере свештеницима.

ПРАПОРИЦ, инструмент тур. порекла, код којег се на штапу или кожи налази велики број звечки.

ПРАПОРЧЕТОВИЋ Јован (1843.-1903.), почасни генерал; учествовао у ратовима 1877./78. као командант Алексиначке војске; 1885. командант коњ. бригаде, а 1892. мин. војни.

ПРАПРОТНИК Андрија (1827.-1895.), слов. песник; певао песме побожне и за децу; покренуо и дуго уређивао лист Учитељски товаришник (1861.-1889., с прекидом од 10 год.).

ПРАС → празилук.

ПРАСЕ, младо свиње до 5-6 месеци старости (→ свиња). **Прасење**, порађање крмаче, обично 121 дан после оплођавања; врши се доста брзо и према рамама добива се велики број прасица (мангалација просечно 5-6, јоркширски 9-18 прасица); ради успешног одгајивања треба оставити онолико прасица колико крмача има сиса.

ПРАСКАВ, експлозиван. П. гас → водоник. П. жива, инцијални експлозив, по саставу $Hg_2C_2N_8O_8$, добива се из живе, алкохола и азотне киселине; употребљава се за израду капсила, јер је јако бризантна, а даје приликом експлозије висок притисак; веомо отпорна; пронашао хемичар Ховари 1799. П. киселина, $S = NOH$, оксид угљен-моноксида, веома непостојана и брзо прелази у високомолекуларна једињења; важне живина и сребрна со: п. жива и п. сребро, познати под заједничким именом фулминат.

ПРАСКВА → бресква.

ПРАСКВИЦА, мањ. св. Николе у Паштровићима (Зетска Бан.), по предању основан 1050.; око 1413. Балша III подигао данашњу црк., обновљена 1847.

ПРАСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК, научни назив за ј. који говорили ст. Сл. пре свог расељавања и деобе; из њега постали сви сл. језици: нигде није забележен; до утврђивања његових црта долази се упоређивањем свих сл. језика и издавања онога што им је заједничко: био само дијалект индо-евр. језичке заједнице и био много ближи индиском, иранском, јерменском и арб. (групи satem, по иранској речи, која значи: сто) него језицима из групе кентум (лат.: centum = сто), а најближи балтичким језицима (данашњем литванском, летонском и изумрлом пруском), с којима сачињавао балтиско-сл. језичку заједницу.

ПРАТ 1) Доминик (Pratt, 1759.-1837.), фрц. свештеник; исповедник Наполеона I; радио на обнови краљевства, али му Бурбони после свог доласка одузели парохију. 2) Самуел Дексон (Pratt, 1749.-1814.), енгл. књиж.; писао песме и романе. 3) Чарлс (1713.-1794.), енгл. државник и правник; истакао се као одлучни присталица Питове политике.

ПРАТИ Ђовани (1815.-1884.), ит. песник; опевао са војску династију и борбе ит. народа за ослобођење.

ПРАТО, варош (69 000 ст.) у Ит. ел. од Фиренце; ткст. инд.; занимљиве рушевине ст. града и мраморна катедрала.

ПРАТКА, врста оружја, начињена од комада коже за који са страна причвршћене 2 узлице или 2 ремена; на кожу се стави камен, п. се завила руком и камен одбаци на непријатеља или плен; распострањена код примит. народа, а некад и у целој Евр.; код Јж. Сл. као оружје употребљавана делимично и у 19. в., а у с. Евр. и данас.

ПРАУС Јосип (†1874.), публицист, пореклом Чех, сарадник шилерског покрета; издавао *Südslavische Zeitschrift*; 1853. изабран за тајника Матице илбирске; 1860. пратио Штросмајера у Беч и ту издао брошуру на нем.: *Идеја равноправности*; написао вел. број чланака по јсл. и бечким новинама.

ПРАФЕНОМЕН, 1. облик у којем се једна биљна или животињска врста појавила и из којег поникли сви њихови додњаци савршенији облици.

ПРАХА → Праг.

ПРАХОВ Адријан (1864.-1916.), рус. историк ум. и археолог; гл. дело: *Клејска уметност 10., 11. и 12. в. ПРАХОВО*, варошица (2000 ст.) и пристаниште на Тивнаву у Тимочкој Крајини (Моравска Бан.).

ПРАЦАТ Миха (Przato, † 1607.), трг. и добротвор с острва Лопуда код Дубровника; цео свој иметак завештао у добротворне сврхе.

ПРАЧА 1) л. притока р. Дрине, дуга 61,3 км; извире за пл. Јаворине. 2) варошица (540 ст.) на → 1) (Дринска Бан.); 1. пут се помиње 1244.; у 14. в. важно трг. место с дубровачком колонијом, на путу из Босне ка Косову; онда био у поседу породице Павловића; остаци ст. града Павловца (порученик 1550.) који подигао Павле Раденовић; шум. инд.

ПРАЧОВЕК, раније у науци употребљавани назив за хипотетичног претка човека који би био претходник данашњег и нешто ближи мајмуну; откривени остаци неандерталског човека, хајделбершког и др. показали да су и то били прави људи (→ антропогена).

ПРАШАК, прах, у брашно самлевена материја. П. за тесто, помаже растење теста и употребљава се уместо квасца (најчешће натријум-бикарбонат, сода бикарбона и амонијум-карбонат); приликом печења теста п. се распада и даје угљен-диоксид који тесто надува. П. против гамади, спрашени цвет далм. → бухача, садржи доста пиретрина и др. алкалоида; мање ефикасан перс., који се добија од цвета биљке р. *Purethrum coronopifolium* (Персија, Кавказ, Јап.).

ПРАШЕЊЕ, површиноско обрађивање земљишта помоћу различних справа ради проветравања, чувања влаге у њему и уништавања корова; изводи се мотиком, помоћу стоке или нарочитих справа (прашачи); предузима се код усева на ширем међуредном растојању (окопавање). П. винограда → винограда.

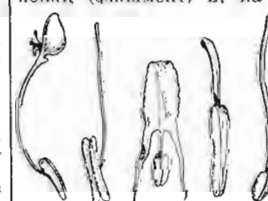
ПРАШИНА, постаје исушењем и ситњењем орг. и неорг. материја; у уличној п. превлађују неорг., у становима орг. елементи; крупна п. постаје мех. дејством од земље и камена; ситна п., видљива кад зрак светлости продире у замрачен простор, садржи већином орг. материју; микроскопска п., невидљива, садржи пепео, чађ, бактерије (на сл. п. и клице у ваздуху); штетан утицај п.: а) мех. дражење и невидљиве повреде на слузокожама органа за дисање и очију; ове повреде од оштре п. отварају пут бактеријама и стварају могућност инфекције; б) уношење патогених бактерија у организам; в) специфичне материје у п., нарочито у инд., називају обобоља

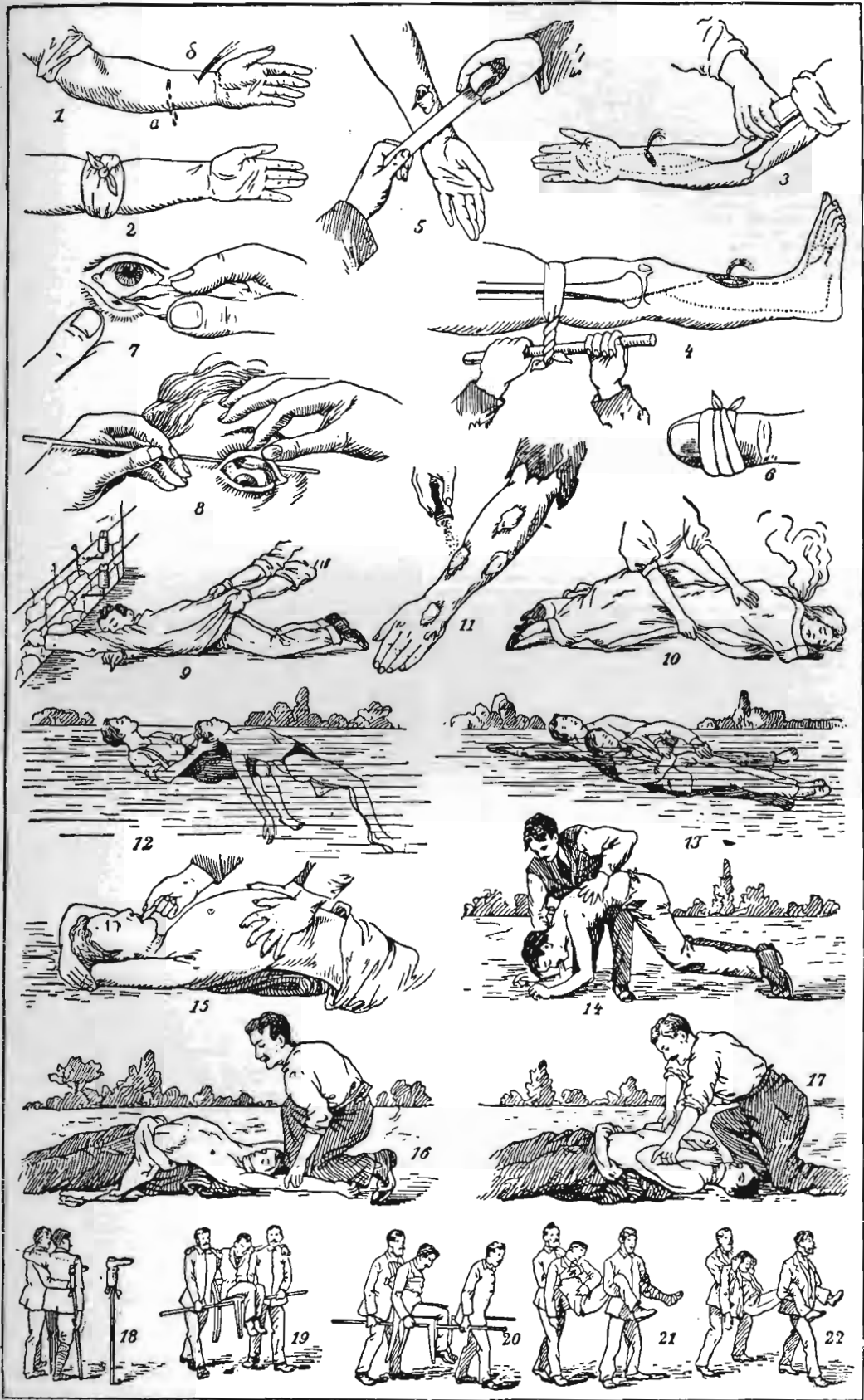
или тровања: оловом (→ сатурнизам), арсеном (→ гнојњем (→ сидерозе), угљеном (→ антракоза), дуваном (→ табакозис). **Прашина смет** → гар.

ПРАШНИК, м. полни орган у цвету ангиоспермама и гимноспермама; на п. се разликују: прашиков конац (филмент) и, на горњем крају, прашинаца (антера), обично састављена из 2 половине (полуантере); свака од њих има по 2 шупљине (окна) у којима се налази pollen (поленова зрна); п. и остали биљаци слободни, а других више или мање међусобно срасли; у последњем случају може наступити или само срасивање прашикова

бих конаца (→ аделфија) или само међусобно слеplивање прашинаца (синантеран андрецеум); у извесних биљака могу срати и филменти и антере; такав андрецеум се назива синандрјум; поједини п. у цвету, а у ређим случајевима и сви п. могу бити стерилни; тада се могу и обичном променити; стерилни п. називају се стамиодидје (→ сл.).

ПРАШУМА, потпуно прир. шумски предео у којем се не осећа утицај човека; тропске п. толико бујне, густе и испреплетене лажавима, уз то настају зверовима и др. опасним животињама, да су опасне за становање и пролаз људи; интервенцијом човеком мења п. свој првобитни облик; ако се та промена врши у позитивном правцу, постаје културна шума, као плод планског газдинства у шуми.

ПРВА ПОМОЋ, медијална услуга коју сваки човек из самаријанских обавеза треба да пружи лицима у случају изненадних обољења или телесних повреда док се не укаже могућност да се нега настави од стране лекара; стога потребно да су сви одрасли способени за давање п. п.; друштво Црв. крста даје течајеве из п. п.; најпотребнија упућства из п. п.: → врелица, дављење, утопљење, завој, змиски ујед, изгоретине хемикалијама, крварење, ларингизам, ларингоспазмус, несвестица, смрзавање, сунчаница, опекотине, удар ел. струјом и громом, ране, морска болест; бојни отрови, тровања храном (→ ботулизам), арсеном, бавром, алкохолном, гљивама, живом, јодом, киселинама, никотином, угљеним моноксидом, каменом содом, сублиматом, сумпором, фосфором. (На сл.: повреде с крварењем: 1. а) повреда вене: тамна првена крв истиче равномерно; б) повреда артерије: светло-првена крв шиља из ране (опасност по живот!). 2) завој при јачим крварењима: повређени део тела се подигне, 3) задржавање крволиштења из артерије притиском исте изнад ране: са 3 прста се притисне на мишићу при повреди испод лакта (може се употребити само кратко време, онда треба увезати повређени део тела гуменом цви или сл.). 4) по повреди доњег дела ноге увезује се горњи део завојем (као на слици), само се овај завој не сме држати дуже од 2 часа. 5) поступак при свежој рани: рана се не сме дирати руком нити прати већ покрити чистом газом и увити завојем. 6) завој за рану на прсту и за мање повреде, запаљења и тровања крви. Страна тела у оку: 7) заврћавање доњег очног капка и брижљиво брисање врхом чисте марамице. 8) заврћавање горњег очног капка преко 1 игле за плетење. **Несрећа од ел. струје**: 9) пострадао треба што пре укљонити од дејства ел. струје; струју треба одмах прекинути (помоћу искључења, прекидања жице сухим неметалним предметом, сечењем изолованим маказама); спасилац не сме пострадао додирнути голим рукама већ се мора заштитити гуменим рукавицама или тиме што ће пострадао дохватити само за одело, или ако нема гумене рукавице, увити руке сухим деловима одеће и стати на сухо дрво (даску, столицу итд.); пострадао се из несвесности повраћа вештачком дисањем. **Опекотине**: 10) пламен на запаљеном оделу гуши се обавијањем ћебета око запаљеног. 11) опечена места (мехуре) треба посути талком, брашном, кредом и сл. или покрити бизмутовим завојем; преко тога се онда стављају вата и завој као заштита; запаљено одело треба пре тога пажљиво са коже скинути а не здерати. **Дављење**: 12) спасавање оне-свеситеног дављеника хватањем за главу. 13) спасавање дављеника хватањем за леђа (као што се види на слици); дављеник се не може увхватити за спасиоца и сметати му у пливању. **Оживљавање**: 14) дављеник се прво положи на грбх или преко колена; услед притиска на леђа истече вода која је продрла у стомак и плућа. **Вештачко дисање**: 15) Језик се извуче, па или прстима или завојем држи чврсто; помагач притиска с оба длана грудни кош (издисање); при пуштању следи удисање (отпримике се 20 пута понавља у 1'; 16) и 17) вештачко дисање покретањем руку по Силвестру; 16) удисање 17) издисање. **Преносење**: 18) пренос повређеног који може да иде помоћу штаке. 19) и 20) пошење помоћу столице. 21) лоше ношење. 22) исправно преносење повређеног (без носила). **ПРВЕНАЦ** → лазаркиња. **ПРВЕНАШТВО** → примогенитурa. **ПРВЕНСТВЕНА ТАБЕЛА**, у спорту показује ред клубова за време п. такмичења; мења се после сваког кола према успеху. **ПРВЕНСТВО**, прво место, најпрече право. **П. мушких у наследном праву**, Срп. грађ. законик, за разлику од аустр. (чији је у многим иначе превод), повлашћује м. у одређивању зак. реда наслеђа; нпр. сродници из материне лозе позивају се тек ако нема сродника из очеве лозе; у појединим коленима (→ парентелама) долазе најпре м. па ж. (отац, браћа пре матере и сестара); кћери су искључене ако има сјанова и добијају само удомљење и издржавање; искључене су прабабе и чукунбабе у од лозе; једино што женска из м. лозе долази пре мушког из ж. лозе (даљег колена), и што удовица има право уживања на имању умрлог мужа; у срп. задружном праву женске су искључене из наслеђа; једино кћн умрлог задругара наслеђује опа ако он нема м. деце, па и тад задруга има право да јој по процени у новцу исплати вредност некретнина које би наследјала; по срп. обичајном праву и зак. кн. Данијела од 1853. исто тако м. имају п.; једино материнство наслеђује подједнако м. и ж. деца. **П. повериоца**, међу повериоцима п. припада онима који имају залогу; ако је неколико залож. повер., п. се одређује према дану стицања права;

у земљишним књ. п. се рачуна по тренутку у којем је поднета молба суду за упис права; у талиском систему п. се рачуна по дану и све молбе поднеге истог дана имају конкурентно право. **ПРВИ АВГУСТ**, међунар. комунистички празник. **ПРВИ АПРИЛ 1893.**, дан у који краљ Александар Обреновић извршио држ. удар, похапси намеснике и мин. које позвао на вечеру и узео власт у своје руке, мада још био непунлетан. **ПРВИ МАЈ**, међунар. социјалистички празник установљен на I. конгресу II интернационале 1889. **ПРВИ ПАДЕЖ** → номинатив. **ПРВИ СТЕПЕН ПОРЕЂЕЊА** → позитив. **ПРВИЋ** 1) мало острво (2,8 км²) у Јадр. М. између Шибеника и о. М. Змајана (Прим. Бан.); на њему 2 насеља: П. Лука и Шепурина. 2) острво (14,3 км²) јн. од о. Крка, одн. јз. од Сења (Сав. Бан.); стеноито и голо. **ПРВО БЕОГРАДСКО ПЕВАЧКО ДРУШТВО**, осн. 1853.; до доласка Корнелија Станковића 1856. у Београд. п. друштву владао космополитски муз. правац и песме се певале на страним језицима; његова појава, нарочито од 1863., мада дошао за друштв. диригентa, изменила правац рада; Даворин Јенко (1863.-1879.), Јосиф Маринковић (1882.-1887.), Ст. Шрам и Ст. Мокрањац (1887.-1914.) допринели да д. буде познато у Европ., где га водио Мокрањац (Пешта, Берлин, Дрезден, Лајпциг, Софија, Пловдив, Цариград, Петроград, Н. Новгород, Москва, Кијев и сви јсл. крајеви) и да игра видну улогу у ист. наше музике; 1899. д. основало Срп. муз. школу; ради и данас и изводи дела модерне јсл. и светске муз. **ПРВО СРПСКО ДРУШТВО ЗА ГИМНАСТИКУ И БОРЕЊЕ**, осн. 1857. у Београду Стева Тодоровић, акад. сликар; престало да ради 1861., обновљено 1882. (д-р Владан Ђорђевић); испрва се радила шведска гимнастика, а у појединим одсецима: гађање, пливање, борење, јахање итд. **ПРВОБЕЛЕЖНИЦА** → прима-нота. **ПРВОБИТНО ХРИШЋАНСТВО**, х. у доба апостола и њихових ученика. **ПРВОСВЕШТЕНИК**, гл. и највиши јевр. свештеник; најстарији потомак племена Аронова. **ПРЕ-** (лат.: прае), предметак у сложеницама са значењем: пред, пре. **ПРЕАНИМИЗАМ**, ступањ у развукту рел. који претходи → анимизму; још у њему нема израженог веровања у душе, а магичке радње (врачења) испуњавају целокупну верску активност човека. **ПРЕБЕГ Владимир** (* 1862.), адвокат, политичар и писац; члан Хрв. странке права, а после 1918. и њен председник. **ПРЕБИВАЛИШТЕ** → домицил. **ПРЕБИВАОНИЦА**, лист који пред собом држи сензал (посредник) док ради берза и на којем бележи примљене налоге за куповину и продају; свако може загледаати у п. и видети шта се продаје (пуца), а шта се купује (тражи), и по којој цени. **ПРЕБИЈАЊЕ (компензација) дугова**, бива између 2 лица која једно другом узajајно дугују; дуг се узима 1 за други; ако су једнаки потиру се, иначе се одбија мањи од већег; да п. буде могућно треба да су оба дуга чиста и јасна, да је објима пестекао рок плаћања, да су одређени и исте врсте (§ 903.-905. Срп. грађ. з.). **ПРЕВАЈАЦ**, узан и кратак план. превој. **ПРЕВАЛИС (Prevalis)** или **Превалитана**, рјм. провинција са гл. местом Скадром; обухватала Ц. Гору и делове Арбање, Б. и Х. **ПРЕВАЉЕ**, ереско место (500 ст.) у долини Дравине притоке Меже (Драв. Бан.); фабр. хартије; по светском рату се из Целовца доселила Дружба св. Мохорја; у близини: извор киселе воде Римски Врлец, рудник угља и вел. рудник олова. **ПРЕВАРА**, у грађ. праву кад једно лице наводи друго на заблуду или искористи туђу заблуду при закључењу правних послова; правни послови закључени у п. могу се обарати за време од 24 год.; извршиоца п. закон кажњава строгим затвором, новчано и губитком часних права; преварени има право на накнаду стварне штете и пропуштене добити, али се одриче права на накнаду ако испуњава закључени посао и пошто сазна за п. **ПРЕВЕЗ** 1) тканина која се при венчању ставља младенцима преко руку. 2) у грађевинарству: слој лепо поређаних комада камена са згодним распоредом сударних спојеница једног наспрам сударних спојеница следећег слоја. **ПРЕВЕНТИВАН** (нлат.), који предупређује. **П. медицина**, стара се да сузбје појаву болести; хиг. установе старају се да сузбје заразне болести п. мерима. **П. средства**, која спречавају оболонење. **ПРЕВЕНТОРИЈУМ** (нлат.), антитуберкулозни п.

склоничите за децу ради предохране од гбк. инфекције којом угрожена у породици.

ПРЕВЕНЦИЈА (лат.), право залпене брода која путује у блокирано пристаниште; врши држ. која блокира пристаниште.

ПРЕВИЈАЈИШТЕ 1) соба у хир. одељењу где се превијају ране. 2) у вој. санитету врста пољске амбуланте која се формира у рату ради указивања лек. помоћи рањеницима; имају га батаљон и пук. Батаљонско п. образују 1 поднаредник и 6 болничара; на њему се указује прва помоћ рањеницима. Пуковско п. образују 1 наредник, 1 поднаредник и 10 редова; на њему се врши ревидирање завоја и указује друга стручна помоћ рањеницима; оба п. имају свог лекара; с пуковског п. рањеници се упућују на див. завојаште.

ПРЕВЛАКА 1) пешчани насип који спаја копно с острвом или острва међу собом. 2) полуострвце у Боки Которској, у Ји. крају Тиватског Зал., које се због слабе везе с копном рачуна и као острво; на њему развалине ман. св. Арх. Михаила који подигнут на развалинама старијег храма за владе Ст. Провенчаног; у том ман. св. Сава основао Зетску еп.; порушила га Вен. средином 15. в.

ПРЕВО (Prevo) 1) Марсел (* 1862.), фрц. књижевник; писао многобројне романе, новеле, есеје, у којима се бавио нарочито псих. жене; гл. дела: Једна жене, Полуdivиде, Дон Жуани итд. (→ сл.). 2) опат П. (1897.-1763.), фрц. књижевник; писао много и преводио с енгл.; сад му се још једино чита чувени роман Манов Леско.

ПРЕВОД, дословно преносење с једног језика на други; исправна на страном језику може се употребити код нашег суда само с приложеним службеним п., које може вршити Мет. иностр. послова или заклетни судски тумач; књиге нико не сме превести без дозволе писца за првих 10 год. рачунавши од 1./1. следеће год. по њиховом издању; ако се за тих 10 год. писац не постара за п. на наш језик, свакоме је слободно превести његово дело; дела наших држављана и дела издата на страном језику у нашој држави заштићена су од недовољеног п. за живота аутора и за 50 год. по његовој смрти; п. књига изданих на нашем језику може вршити на стране језике само аутор или његов овлашћеник. Преводилац, лице које извршило превод каквог дела; има на превод своје самостално право.

ПРЕВОЗНЕ ЦАРИНЕ → транзитне царине.

ПРЕВОЈ 1) промена једног вокала у друге у самом корену једне исте или сродних речи (у нем. binden, band, gebunden); у нашем јез.: рекао, пророк, нарицака. 2) удубљење испод ср. висине план. венца. Превојна тачка, тачка инфлексije, т. у којој крива прелази из конвексности у конкавност. (На сл.: А п. т.)

ПРЕВРНУТО ВИНО, заврелица, болест најчешће у винима с мало киселине; њен развој помаже све што утиче на смањење киселине; ређе се јавља у сев. винима с много киселине него у ј. с мало киселине; мирно и укусу вина постаје нескладан и неугодан и потсећа на свеж и кисео купус; наступа и за време врења, али чешће нешто доцније, док вино још лежи на дрождани, нарочито ако су дани топлији; узрок разни микроорганизми (B. maittoresch, B. Gayoni, B. gracile, B. intermedium итд.); шећер се претвара у млечну киселину, а истовремено се стварају угљенична и сирнетна киселина; може се спречити: 1) мешањем шире с мало киселине или танина са широм, која има доста киселине и танина; 2) спробоњем брзог и потпуног врења на нижој тмп.; 3) метабисулфитирањем шире пре варења и употребом селекционисаних врелних гљивица, привиклих на метабисулфит; 4) раним претакањем вина с дрождани; ако болест није много напредовала, најсигурније пастеризовати или филтрирати вино кроз Е. К. филтер; преостали шећер мора преврети чистом ферментном гљивицом; често од користи и јако и чешће сумпорисање и употреба угљена за уклањање неугодног укуса и мириса.

ПРЕВРТАЊЕ, у виллов.: акробација при којој се аероплан проице, преврне на лева и затим се у силаску исправи, тако да се брзо постави у супротном правцу од свог првобитног положаја; може бити брз и лаган, нормалан и изврнут.

ПРЕГЕЉ Ивип д-р (* 1883.), слов. књижевник, бавио се песничвом и књиж. критиком, али му гл. рад на приповеци у којој истакао леп талент, с пуно запажања и псих. саучествовања; од њих веома добра Плебасус Јоалес, која се убраја у најбоље слов. приповетке.

ПРЕГЕНИТАЛНА ФАЗА (лат.-грч.), доба у развоју сексуалног живота човека које претходи добу полне зрелости.

ПРЕГИБ, повенан, одн. промењен пад у рељефу земљине површине.

ПРЕГЛАС, промена вокала у корену исте речи, а различитих облика у тзв. помућен вокал: у нем.: Band, Bände; Buch, Bücher; у нашем језику п. не постоји.

ПРЕГЛЕД МЕСА, по закону обавезна контрола здравствености м., намењеног потрошњи за исхрану људи; врши га ветеринар, а где овог нема овлашћени испитани прегледач. Прегледач м., ветеринар или лице са свршеним курсом, које врши преглед mesa намењеног исхрани.

ПРЕГЉЕВИ (Asarina), група зглавара, сродних пауцима, код којих телесне области срасле уједно; отуда им облик тела збијен; имају 4 пара ногу и оштру сисалку; хране се биљном и животињском храном; многе врсте паразити на биљкама (ласни п.), друге на животињама (крпељи); извесни живе на воћу, сиру и др. материјама; крпељи су паразитски п. који се хране крвљу кичмењака; многи од њих могу преносити различите заразне болести; извесне врсте живе паразитски на човеку и домаћим животињама (→ шугарац).

ПРЕГНАТАН (лат.), кратак, али изразит и садржајан. Прегнација, употреба речи која уз своје обично има и једно појачано значење, нпр.: Са дна пакла Петру заплакаше (и завалише): »Свети Петре, пружи нама руку!«.

ПРЕГРАДА, варошица (665 ст.) и среско место у Хрв. Загорју (Савска Бан.); фабр. алкохола; околина богата виноградима; развалине града Коствеља.

ПРЕГРЕЈАЧ ПАРЕ, направа за повишавање тмпт. паре изнад тачке кључања, али под сталним притиском; углавном се прави као сноп цеви око којих струје врели гасови (од сагоревања горива), а изнутра, кроз цеви, тече вода; обично се смешта у парни кошац.

ПРЕДАВЕЦ Јосип (1884.-1933.), економист, истакнут политичар; објавио: Аграрна политика у науци и животу и др.

ПРЕДАЈА ГРАДОВА: бомбардовање Београда 1862. кнез Михаило искористио да у Цариграду и на странам дворовима поведе живљу акцију за иселавање Турака из г. у Србији; та акција крупнсана успехом: 6./4. 1867. кнез Михаило на Калимегдану примио од султановог претставника кључеве од београдског, шабачког, смедеревског и кладовског града; с ових г. скинута тур., а стављена срп. застава; тур. војска се иселила, а срп. војска усељила још истог дана у Београд, а неколико дана доцније и у остала 3 града.

ПРЕДАЈА ЗАОСТАВШТИНЕ, по срп. праву наследник слободно улази у з. чим изјави да је прима; по аустр. праву и јел. парничном поступку наследнику државину заоставштине предаје суд кад се обезбеди дугови и плати наследна такса.

ПРЕДАЈА СТВАРИ, може бити: гола, тј. у неком другом циљу, а не ради преноса својине (нпр. п. на чување), прана или истинита п. продате ствари купцу, симболична (п. товарног листа купцу вагона угља) и фиктивна; п. је од необичног значења у стварном праву; од тренутка п. ризик за ствар лежи на ономе коме је предата.

ПРЕДАК, јединка од које потичу генерације потомака; свака јединка има уствари већи број п., утолико више уколико је потомак од њих одвојен већим бројем генерација; п. за потомке везан наслеђем које се преноси кроз све генерације живог бића.

ПРЕДБЕЛЕЖБА, условни упис у земљишне књиге; ко има исправу из које излази као вероватно његово земљишно право, може тражити од суда да му се дозволи упис у земљишне књиге с тим да је дужан у спору доказати своје право; он тада добија п. коју мора оправдати тужбом у року од 15 дана или донети одобрење свога дужника за упис (укњижбу) са рангом п.

ПРЕДБРАЧНИ ИСПИТ, испит вереника пред девојачким парохом, коме изјављују да желе ступити у брак; п. и. обавезује на накнаду штете за случај да се од њега неоправдано одустане, али не обавезује на ступање у брак.

ПРЕДВИЂАЊЕ ВРЕМЕНА → прогноза времена.

ПРЕДГРАЂЕ, периферски и најчешће мало издвојен део вел. града; у њему обично фабрике и летњавци.

ПРЕДЕЛ, превој (1051 м) на Карпатима, између Кронштата и Илошти (Рум.).

ПРЕДЕЛИЦА → вилина косица.

ПРЕДЕЊЕ, упредање ткст. влакана у ткст. конал (жиду); може да се врши ручно (по кућама) и машински (у ткст. фабрикама).

ПРЕДЕСТИНАЦИЈА (лат.) предодређење 1) учење да су неки људи предодређени (предестинирани) за вечно блаженство, а други за вечно проклетство још пре рођења (заступао га бл. Августин у борби с јеретиком Пелагијем). 2) ред бивања у природи као и у човечијем животу који једном заувек утврђен од бога и који га с времена на време преко својих посланика (пророка), или преко чудних догађаја у природи (чуда) објављује људима као опомену да не греше или ради храбрења на борбу за спас душе.

ПРЕДЗНАК 1) символ који показује скоро наступање неке појаве. 2) у муз.: хроматски знак који се ставља у почетку линиског система после кључа, да означи тонски род 1 муз. дела.

ПРЕДИГА → пролог.

ПРЕДИЈУМ (лат. *praedium*), добро, имање.

ПРЕДИКАБИЛИЈЕ (лат.), изведени појмови разума за разлику од предикамената (категорија); по Канту п. чистог разума «чисти, али изведени појмови разума», као што су појмови ентел, радње, трпљења итд.

ПРЕДИКАТ (лат.) → прирок.

ПРЕДИЛЕКЦИЈА (лат.), нарочита склоност.

ПРЕДИСПОЗИЦИЈА (лат.), стање организма које показује извесне мане, познате или непознате склоности које га чине мање отпорним према извесним болестима.

ПРЕДИЋ 1) Милап (* 1881.), књижевник, б. управник Нар. позоришта у Београду; поз., ум. и књиж. критичар. 2) Миливоје (* 1885.), драмски писац, мењао разне струке, али се највише бавио новинарством; написао неколико драма: Голгота, Заборављењи дуг, Пуковник Јелић. 3) Светислав (* 1883.), правни и хумористички писац, писао чланке из комуналне политике, сатиричне и хумористичне фељтоне и једночинне комедије; гл. дела: Шала о збиљи, У бесименој земљи (збирке припов.). 4) Урош (* 1857.) сликар; сликао прво реалистичке сцене из нар. живота, од којих му најбоље: Весела браћа и Марљиве ручице; касије се скоро искључиво одао изради икона и портрета; насликао вел. број иконостаса, међу којима, и по времену и вредности, на 1. месту иконостас у Ст. Бечују; од неколико стотина портрета истичу се они које радио у младости.

ПРЕДЛОГ, непроменљива реч која се ставља испред именица да означи просторни или др. однос међу предметима и падеж њихових именица; п. може стављати са 1, 2 или 3 падежа, али никад са 1. и 5.; са 2. падеж. стоје: без, осим, ван, због, ради, место, пре, после, након, у, близу, дуж, крај, поред, испред; из, за, иза, више, врх, изнад, ниже, испод, око, између, сред, преко, до, пут, чело, уочи, а, надомак, према, против; са 3. п. стоје: к, против, према; са 4. п.: кроз, мимо, низ, уз, за, у, на, међу, над, под, пред, по, о; са 6. п.: за, с, међу, над, под, пред; са 7. п.: при, у, на, према; кад је п. растао с речју после себе, онда се зове **префикс** (нпр. предговор, низбрдница, међудневница).

ПРЕДМЕТ 1) у обичном животу свака материјална појава у простору и времену; у логици све о чему можемо судити и уопште мислити. 2) → објект. **П. изузети од извршења**, који се не могу узети дужњаку за принудно извршење дуга; то су: одело, постољне ствари, рубље, покућство, пећи, уколико је за породицу потребно; храна и огрев за 4 нед.; земљораднички алат; новчана помоћ добијена од другог; п. за вршење позива јавног службеника, свештеника, наставника, адвоката, лекара, уметника или научника и спрема војничка; апотекарски п. нужни за вођење апотеке; занатл. оруђе; плате за 1/2 месечног износа; ссме за земљр.; вештачки делови тела; п. за богослужење и домаће обреде; породичне слике, списи и вереничко прстење; п. намењени за сакраму дужника и чланова његове породице и знаци одликовања.

ПРЕДМЕТАК → префикс.

ПРЕИМЊЕВА, правна претпоставка.

ПРЕДНИК, правни претходњак.

ПРЕДЊА АЗИЈА, делови аз. континента ближи Европи, као: Мала Аз., Јерменска Висораван, Палестина, Сирија, Синајско Пол., Арабија и Иран.

ПРЕДЊА ИНДИЈА, пол. на Ј. Аз. (→ Индија).

ПРЕДЊАК, у соколетву изучен члан са свршеним предњачким течајем који предводи одељење. **Жупски п.** постављен као чиновник жупе, обилази и показује веже у жупским друштвима и четима. **Савезни п.** бира се конкурсом, путује у центре жу-

па на предњачке течајеве, ради у њима и предавања, а пред слет исправља и показује извођење слетских вежи. **Предњачки збор**, гл. тхн. орган у сок. друштву. **П. течајеви**, одржавају се обично сваке год. ради оспословања нових п.; могу бити друштвени, жупски и савезни; одржавања течајева најважнији тхн. задатак соколских јединица, јер од п. зависи напредак и рад друштва; савезни течај одржава се обично сваке 2 год. у великим центрима; могу га похађати само п. са положеним жупским п. испитима. **П. школа**, као стална сок. установа постоји данас у Прагу (Тиршев дом) где се сваких 14 дана измењују нови п., поред 2 шестонедељне школе годишње; уређење интернатско; једина установа те врсте на свету.

ПРЕДЊЕАЗИСКА ПАСА (позната и под именима: алародска, аларонидска, хетитска, «источњачка». оријентална, арменонидна, асирионидна, каспадокиска, кавкаска), одликује се мрком кожом (нешто тамнијом него у динарскај расе), тамним очима, загаситомрком или црном косом, бујном брадом, ср. или високом растом, веома брахикефалном лубањом; лубања висока и има косо чело, а потиљак саврним прав, као отесен; важно обележје велик меснат и повијен нос; најчешћи претставници п. р. данас на Јерменској Висоци, Ирану, у М. Аз. и Сирији, затим на Б. П. и свуда код Јевреја.

ПРЕДОДРЕЂЕЊЕ → предестинација.

ПРЕДОХРАНА, профилакса (грч.), мере које појединци и друштво треба да испуне да би се избегло обољење, најчешће зараза, или да се спречи појава и ширење епидемије; правилна п. омогућена открићем бактерија и паразита. **Општа п. обухвата:** а) друштвене мере: просветљивање, васпитање, подизање култ. степена живота; повољни резултати п. доказују се стат. подацима у средњим која култ. и матер. напредује; б) биол.-хиг. мере: дезинфекција заражене средине (станова, јавних локала, воде за пиће), уништавање заразних лучевина и взмета; спречавање кретања болесним лицима која могу пренети болест; установом карантинна, убијањем животиња које преносе зар. обољења на човека (беснило, сакагија, прострел). **Лична п.:** одржавање чистоте тела, избегавање заразних болесника, њихових станова, јавних локала, скупова и позоришта; мера за јачање личне отпорне снаге против одређене заразне болести → вакцинација.

ПРЕДРАСУДА, погрешно уверење које једна особа некритички усвоји или од својих предака или од својих позваника и васпитача.

ПРЕДУБЕЂЕЊЕ, мишљење које имамо о некој ствари, личности или догађају пре но смо их испитали.

ПРЕДУВАВАЊЕ, свирање осн. скале код дрвених дувачких инструмената за 1 октаву или дуодециму више, што зависи од цени инструмента; п. се постиже помоћу појачане снаге усана и ваздуха, а каткад и извесним рупама које се за то отварају у цеву.

ПРЕДУГОВОР (лат.: *pactum de contrahendo*), претходни уговор да ће саговорачи доцније закључити уговор.

ПРЕДУЗЕЊЕ, у ширем привр. смислу свака самостална привр. делатност једне (физ. или правне) личности, заснована у циљу зараде; по власништву п. су: лична, јавни ортаклуци, командитна друштва, задруге, акц. друштва, п. државе и др. јавноправних тела; по величини су: велика и мала п. (занати и инд., мало, средње и велико пољопр. газдинство итд.); у капиталистичком привр. поретку п. су осн. формације производње намирница. **Предузетник**, **предузимац** 1) власник једног предузећа, који по својој одлуци и на свој ризик организује производњу каквих екон. добара (или вршење каквих чинидаба и услуга), сједињујући у свом предузећу капитал (свој и позајмљени) и рад (свој и најмљени); у слоб. капиталистичком поретку на п. почива сва организација производње; њих у раду руководи тежња за зарадом (предузетничка добит, профит). 2) лице које уговором о најму узело на себе извршење каквог посла; одговорно је за његово извршење, чак и ако извршење поверило коме другом; дужно је да ради савесно и да скрене пажњу господару посла на квалитет материјала, али није дужно да финансира посао, ако се на то није обавезало.

ПРЕДУЈАМ 1) свота новаца примљена унапред на рачун плате или неког потраживања; аванс, аконто. 2) кауција коју странка мора положити у грађ. парничном, ванпарничном или извршном поступку, ради подмирења процесних трошкова; садржи само трошкове који се врше по захтеву странке (нпр. награда вештака, објава у Служб. новинама итд.); про-

тивна странка не може тражити да јој се да п. за њене трошкове око спора; изузетно домаћи држављанин може тражити п. ако је тужен од странца (→ *cautio iudicatum solvi*).

ПРЕЂА, мех. упредена ткот. влакна у ткот. жици; обично се из п. непосредно тка; упредањем 2 или више жица уједно добила се ткот. конач. Гребенаца п. добила се гребенањем, извлачењем дугих влакана вуне; служи за израду глатких тканина.

ПРЕЂАШЊЕ НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ → имперфект; П. свршено в. → аорист.

ПРЕГЗИСТЕНЦИЈА (лат.), учење да је душа постојала и пре но што је постало тело.

ПРЕЖИВАРИ (Ruminantia), папкари, биљоједи, преживају храну; жeluдац им се састоји из 4 (ређе из 3) дела: бурага, капуље, ластовца и сиршита; сажвака на и прогутана храна враћа се, полусварена, из капуље у уста где се поново сажваће (прежива); већина врста има рогове; жива махом у крдима; њима припадају најзначајније домаће животиње (овца, коза, говече). (На сл.: жeluдац п.: 1 једњак, 2 листовца, 3 сиршита, 4 капуља, 5 бураг, 6 црево).

ПРЕЗА, камен или железни стуб на обали за већање бродова.

ПРЕЗАДУЖЕНОСТ, стање у којем се налази лице чија пасива (скуп његових дугова) прелази активно (скуп његових позитивних вредности).

ПРЕЗБИОГИЈА (грч.), смањење акомодационе моћи сочива, тј. немогућност да се виде предмети на најмањем отстојању од ока; настају услед отвршћавања очног сочива; није болесна појава, већ израз процеса старења (слично појави бора на кожи); у обичном животу, п. се назива далековидношћу (код људи почев од 40 год.); поправља се употребом нарочитог стакла (конвексних сочива) при читању.

ПРЕЗИТЕР (грч.), чин свештеника у прав. цркви; првобитно помозићни и заступници апостола, после настојници (свештеници) црк., над којим били еп.; п. мора бити најпре њакон; може вршити све службе и гајне осим тајне свештенства. **Презитеријани**, присталице презвитеријалног система управе у црк. (Енгл., САД); у 18. в. устали против епископалне држ. цркве. **Презвитеријум** (грч.-лат.), на ист. страни цркве простор за свештенство где се приноси жртва; код већине црк. засведен полулопастим сводом.

ПРЕЗИТ (лат.) → садашње време. **ПРЕЗЕНТАЦИЈА** (плат.), у меничном праву подношење менице на пријем. **Презентирати** 1) понудити. 2) претставити, показати. 3) предати, уручити. 4) предвести. 5) поздравити пушком или сабљом. **П. меницу**, подвести м. **Презентант**, лице које подноси м. на пријем. **Презентат**, лице коме се подноси. **ПРЕЗИДЕНТ** (лат.), претседник.

PRÆSIDĪUM POMPEIÆ, рим. име за град → Бован. **ПРЕЗИМАРИ**, животиње које преславају зиму (потпуно или делимично); за време зимског сна, њихова телесна тмпт. (мада су то хомеотермне животиње) снижена и као код похиклотермних животиња зависна од тмпт. средине, а сви животни процеси успорени; ако би тмпт. код п. пала толико, да би био немогућ и успорен живот, животиње се буде и боре за одржање телесне тмпт.

ПРЕЗИМЕ → породично име; жена добиња п. свога мужа и носи га док је у браку или кад обудови док се не преуда; у случају развода она може тражити да задржи мужевљено п. ако брак није разведен на њену штету.

ПРЕЗУМПРАТИ (лат.), претпостављати. **Презумпција**, претпоставка; у праву постоје 3 врсте: **необориве**, против којих се не прима доказ (p. juris et de jure), **обориве**, против којих се прима доказ (p. iuris tantum), и **обичне**, које се прихватају ако друга страна не тражи да се и доказе (принорор доказана) тако да мора доказивати онај ко је излагао, а не онај који пориче (p. hominis). **Презумптивни отац**, муж удате жене сматра се за оца ако у року од 3 месеца од сазнања за порођај детета не оспори своје очинство.

ПРЕИЗДУБЉЕНОСТ, како је гл. долина дубља од долине њене притоке, на ушћу притоке се јавља отсек (уворни ступањ), на којем су водопади; чест случај у области старе глацијације.

ПРЕИНАЧЕЊЕ, измена. П. дела, у ауторском пра-

ву припада једино аутору; тужбу против п. могу подносити аутор, његови правни наследници, универзитети, академије, уметничке и научне ауторске организације. П. пресуде, може бити само по одлуци вишег суда, ако он решава по правном леку; ниједан суд не може сам преначити своју једном изречену пресуду. П. тужбеног тражења, може вршити парничар најдаље до почетка рочишта на којем се оно коначно изиђа; после тога п. т. т. може бити само у погледу смањења спора. **Преиначена меница**, чији првобитни слог (текст) противправно измењен (§ 69. Мен. закона); таква м. пуноважна, али потписници, који је потписали после те измене, одговарају према преиначеном слогу, док ранији потписници стоје добри према првобитном слогу.

ПРЕИСТОРИЈА, наука која проучава прошлост људског рода, од појаве човека на Земљи до појаве првих писаних споменика. **Преисториско доба**, време од појаве људи на Земљи до појаве првих писаних споменика; дели се на: камено доба (старо и ново) и доба метала (бабра, бронзе и гвозђа); ст. камено доба дели се на пододелке који добијели имена по фрц. налазиштима: њелејен, ашелејен, мустеријен, оринасјен, солитрејен, магдаленијен; у Југосл. налазишта из ст. каменог доба доста ретка (Крапина, Олшева), а многобројна из п. каменог доба (Бутмир, Вучедол, Вел. Горница, Вияча итд.) и доба метала.

ПРЕЈЕЛИНИ, име којим данашњи научници обично називају народе настајене у дан. Грчкој пре доласка Грка; Грци их звали Πελαγιοί.

ПРЕКАЛЕМЉИВАЊЕ → калемљење.

ПРЕКАМБРИЈУМ, доба пре камбриске формације; → алгонкиум и арханк.

ПРЕКН СУД, нарочити суд за суђење полит. кривца, по кратком поступку, без правних лекова против пресуде, изузев помиловања; заводи се у случајевима побуне и преке опасности по држ. поредак; у Србији дозвољен п. с. по чл. 38. устава од 1869; постојао 1883. (зајечарска buna); уставн од 1888. (чл. 148.) и 1903. (чл. 147.) нису дозвољавали никакве ванредне ни п. с.; закон од 9.1. 1929. уставно Суд за заштиту државе за одређене кривце. **ПРЕКИДАЊЕ** → апоснопеа, прекидни знаци. П. дипломатских односа, опозивање дипломатског заступника као последица озбиљнијег неспоразума између двеју држава; у таквом случају не предају се опозивна писма већ се само тражи пасош.

ПРЕКИДАЧ, справа којом се затвара или прекида сл. коло и тим у њему успоставља или обуставља пролаз струје; веома различитих облика; у принципу, састоји се из 1 или више парн нехомичних металних крајева, који се могу помоћу 1 или више покретних органа саставити или раставити; према броју покретних органа разликују се п. једнополни, двополни, трополни итд.; поред п. који се отварају и затварају руком, постоје и аутоматски, који се под одређеним условима отварају сами, помоћу електроманета.

→ аутоматски, који се под одређеним условима отварају сами, помоћу електроманета.

ПРЕКИДНИ ЗНАЦИ, у интерпункцији: положена црта или неколико тачкица; црта се употребљава кад треба нешто нарочито истаћи: било нешто неочекивано, због чега се у говору застаје, или нешто уметнуто, због чега се прекида излагање (нпр.: на све очеве псовке и претње он се — насмејао; кад виде злато, очи му засијаше — ко не воли злато — а рука му се сама испружи; тако су стигли до села — али о томе други пут); тачкице се стављају кад се прекине реченица (ако морам ићи, онда ... овај ... — замуца дете).

ПРЕКЛАПАЊЕ СКИЦА → скица.

ПРЕКЛУЗИВНИ РОК (лат.), неодложан рок. **ПРЕКО**, варошица (2160 ст.), среско место и пристаниште на о. Уљану, з. од Задра (Приморска Бан.); развалане млетачке тврђаве; на острвцу Головцу мал. св. Павла.

ПРЕКОЛУМБОВСКА УМЕТНОСТ, уметност амер. урбушената пре открића Амер. (1492.); на првом месту у. Ацтека у Мексику и Инка у Перу.

ПРЕКОМУРЈЕ, Слов. Крајина, област између р Драве, јел.-мађ. и јел.-аустр. границе (Драв. Бан.); стан. Јел. (Слов.) 83%, Мађари 15% и Немци 2%. **Прекомурци**, слов. етничка група у Прекомурју (заједно са Слов. који остали у Мађ.), претстављају остатке некада бројних панонских Сл.

ПРЕКОНИЗАЦИЈА (лат.), хваљење, величање; папско проглашење неког за бискупа пред кардиналским скупом.

ПРЕКОРАЧЕЊЕ, преношење 1 мисли из једног стиха у други, нарочито из 1 строфе у другу.

ПРЕКОРУПЉЕ, предео с око 40 села у и. делу Мотохије (Зет. Бан.); стан. Срби, Арбанаси и поарбанашени Срби.

ПРЕКРУПА, грубо исењени зрнасти плодови, најчешће житарице (пшеница, кукуруз).

ПРЕКРШАЈ → иступ.

ПРЕКРШТЕНИ ЧЕК → чек.

ПРЕКУП, откуп; право п. имају најближи сродници који би као зак. наследници могли продато добро наследити (§ 870. Срп. грађ. зак.); продацац дужан да их извести о продаји, а они имају право п. у року од 30 дана од продаје судом потврђене и објављене; робак који хоће да користи право п. мора куповну цену да положи код суда, у року од 80 дана.

ПРЕЛАЗ ИЗНАД НИВОА → надвожњак. П. у нивоу, ако се друм и жел. секу у истој равни; негодан, јер омета саобраћај, и опасан, јер несрећни случајеви доста чести; из ових разлога треба га избегавати. П. испод нивоа → подвожњак.

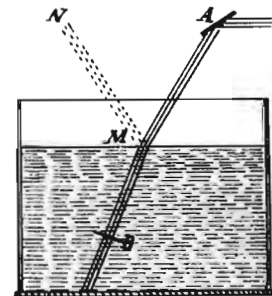
ПРЕЛАЗНА ЗОНА ИЗМЕЂУ ДИНАРИДА И РОДОПСКЕ МАСЕ, састоји се из низа план. (Ивањчица, Калник, Загребачка Гора, Било Гора, Мослањска Гора, Папуч, Пеуњ, Крндија, Пожешка Гора, Дрљ, Просара, Мотајина, Фрушка Гора, Цер, Рудник, Венчац, Букуља, Космај, Авала) за које није тачно утврђено којем план. систему припадају; у целој области превлађују бречуљкасто земљиште и низија; стан. се бави земљр. и гаји житарице, површе, вариво и мид, биљке (лан, конопља, шећ. репа, дуван), воћарством (шљива), сточарством (говеда, овине), виноградарством (смедеревска вина) и инд.; план. обрасте густом шумом (највише храстовом); рудног блага и минер. извора има на више места; гл. привр. центри: Београд, Загреб, Осиејек, Земул, Вараждин, Винковци, Ваљево, Вуковар, Смедерово, Сремска Митровица, Младеновац.

ПРЕЛАЗНЕ ГОДИНЕ → климактеријум.

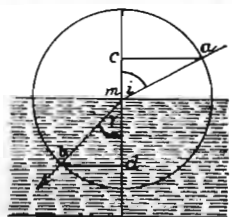
ПРЕЛАЗНИ АЕРОПЛАН, има мотор веће снаге, већу брзину и већу брзину слетања него шк. аероплани; на релу носи ознаку П. (прелазни); на њему лете ученици пилоти пошто заврше осн. обуку на шк. аероплаву.

ПРЕЛАЗНИ ГОВОР, између 2 сродна језика, дијалекта или наречја; има особине и једног и другог, нпр. хрв. кајкавски тип икавског, гласовски.

ПРЕЛАМАЊЕ СВЕТОСТИ, рефлексија (лат.), промена правца кретања светлости кад прелази из једне средине у другу, нпр. из ваздуха у воду; светл. зрак мења тада свој правац кретања, изузев кад пада управно на граничну раван између те 2 средине; угао који гради зрак са нормалом на површину пре преламана зове се упадни, а после преламана преломни; ако је прва средина оптички ређа, тј. ако се у њој с. простира већом брзином,

онда при преламанау зрак скрене ка нормали, у противном случају од нормале; однос синуса упадног и преломног угла, индекс п., увек сталан и једнак количнику из брзине простирања светлости у тим двема срединама; упадни и преломни зрак леже с нормалом на површину у истој равни (→ тотална рефлексија); законе о п. с. у хомогеним срединама дао Декарт; код неких кристалних тела једном упадном одговарају 2 одбијена зрака: двојно п. с.

ПРЕЛАТ (лат.), виши прк. достојанственик код ркат.; у неким покрајинама највише прот. духовно лице.

ПРЕЛАЦ → пређе.

ПРЕЛЕР Фридрих (Preller, 1804-1878.), нем. сликар и гравер, обрађивао класичне мотиве (циклус Одисеје), фреске, нејачке са сив. мора, бакрорезе итд.

ПРЕЛЕСНИК Матија (1872-1905.), слов. књижевник; писао научне и ист.-фил. расправе и ист. приповетке (Живитев Фрдула војводе, Несрећно злато); под утицајем Х. Сјенкјевича започео широко засновау трилогију из историје Полапских Сл.: Наут стари грех, В смртни сени, Винета (недовршен).

ПРЕЛИМИНАРАН (лат.), претходан; нпр. п. мир, п. преговори.

ПРЕЛО, посело, састанци жена и девојака у јесенским и зимским вечерима на које долазе и младићи; у обичају по сх. селима, али их има и код др. ариских народа; имају велик екон. и соц. значај; у друштву и уз разне забаве свршавају се послови, у првом реду прелете, одалке и име; на њима се уче песме, приче и др., а омладина склапа познанства, одлучујућа за будуће брачне везе.

ПРЕЛОВЕЦ Зорко (*1857.), диригент Љубљанског звона; компоновије нар. песме и хорове.

ПРЕЛОГ, варошица (4200 ст.) и среско место у Међумурју (Сав. Бан.); Фабр. цемента.

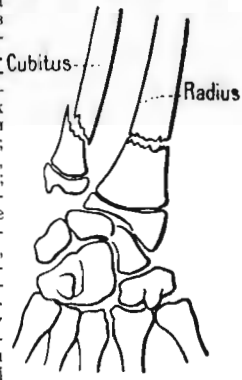
ПРЕЛОГ 1) Матија (1813.-1872.), лекар и књижевник; живо радио у слов. нац. покрету; уређивао и издавао лист Словески господар (1867.-1871.); сам писао о хлг. и екон. и дао 2 шаљиве игре: Чрни Петар и Законска сол. 2) Милан д-р (1870.-1932.), историчар, служио као гмн. наставник у Хрв. и Босни, од 1922. редован проф. на унив. у Загребу, а од 1927.-1932. у Скопљу; написао више стручних списа; најоцењенија му Словенска ренесанса, а добра му и Повјест Босне.

ПРЕЛОЖНИК 1) са стране истурепе лежиште за село на уском чамцу. 2) балван причвршћен са стране чамца ради његове веће стабилности.

ПРЕЛОМ → неура. П. вина, мана вина; разликују се бели, мрки и плави в.; кад в. у додиру с ваздухом добије синобеличаст изглед, који постаје постепено све тамнији; на дну бурета или суда се ствара талог, који настаје издвајањем ферофосфата, ствараног оксидацијом ферофосфата у вино; узроци: вишак гвожђа у в., исека садржина киселина и већа количина фосфорне киселине, а мало танина; спречава се и лежи сумпорисањем или пастеризацијом. 2) мрки п. (посмеђивање), честа мана белих и црних в.; у додиру с ваздухом бело в. добија мрकोжуту боју, а црно мрकोжута и непријатан укус, који потешча на стара ј. вина; овако мењање боје у в. настају за неколико минута, неколико сати или после 2-3 дана; узрок још довољно објашњен; сигурно само да се ради о оксидацији извесних састојака в. ваздушним киселином; спречава се и лежи као и бели п. 3) плави п., кад бело в. добије прлавопеласту боју, а црно плаву, и кад се после кратког времена на дну суда створи талог услед издвајања плаводних феритана који се стварају оксидацијом феритана при додиру с ваздухом; узрок при нормалној садржини киселине у в. може бити или вишак гвожђа или вишак танина, или сувише исека киселина при нормалној садржини гвожђа и танина; в. скловна плавом п. услед вишка гвожђа лече се бистрењем фероцијанидом (→ калијум фероцијанид); ако је узрок вишак танина, довољно обично бистрење желатином; ако је узрок болести садржина киселине, онда се може мешати в. са киселим в., а боја се може уклонити бистрењем помоћу желатина; ако је узрок п. смањење киселина услед болести, онда в. треба и пастерисати. П. кости, може бити услед трауме (пад, удар) или патол. п. к.: код извесних болести коштаног ткива веома крто, ломе се гдекад без великог разлога (п. у кревету); врсте: затворен п. нема спољних повреда; компликован п., праћен повредом (равом) коже и меких ткива, гдекад фрагменти костију стрче из ових рана; субјективни знаци: бол, функционална неспособност; објективни: анормална покретљивост и крепитације на месту прелома, изобличеност уда (оток, скраћење), крвни подлив; компликације: повреда мшића, живаца и крвних судова; лечење: уломке поставити у нормалан положај (репозиција) → екстензијом, затим уд ставити у гипсан завој (→ калус).

ПРЕЛУДИЈУМ (лат.: praeludium), инструментални увод у 1 муз. дело; налазимо га у свитама за клавир, оркестар, оргуљске и клавирске дела, а нарочито пред фугом; облик п. слободан и најчешће као импровизација; Шопенови п. су поетска дела.

ПРЕЉЕ (Bombucidae), фам. ноћних лептира, здепаста и длакава тела; гусеница испреда чауру од свилене влакана у којој се преобразу у лутку; претставник → свилобуба, пореклом из Кине. П. букове

(*Stagopus fagi*), ноћни лептири мрких крила, прошараних вијугавом траком; гусеница без длака, дугих предњих ногу на које се одупире и сваки час исправља на задњи део тела (→ сл.); опасна штеточина букових шума. **П. врешаши** (*Psychodidae*), лептирић близак молцима чије гусенице и жењке без крила живе у чаурама направљеним од делова листа, стабла и др.

ПРЕЉИНА, средско место (1550 ст.), си. од Чачка Дрин. Бан.).

ПРЕЉУБА, → браколомство, рђазлог за развод брака; ако други супруг пређе преко ње и продужи општење с прељубочинцем, п. се сматра опроштеном и не може више бити повод за развод брака.

ПРЕМАЗИ, разне смеше које се употребљавају против труљења дрвета, рђања гвожђа и пожара, а и да би поједини предмети били лепши.

ПРЕМЕР, мерење, скуп геодетских радова (тријангулација, нивелман, полигографија, снимање детаља), који се врше на терену ради прикупљања података, потребних за цртање ситуационих и катастарских планова премереног терена.

ПРЕМЕТ → предзнак.

ПРЕМЕТЊУТИ РЕЧЕНИЧНИ РЕД → инверзија.

ПРЕМЕТЊАЧ: држ. чиновник (свем ових којима спец. законом зајемчена некретност), може бити премештен или по служб. потреби (кад добија новчану накнаду за пут и сеобу) или по молби (без накнаде за трошкове); на нову дужност мора се јавити, ако је у истом месту, у року од 24 с, од дана разрешења, а ако је у другом, у року од 5 дана не урачунавајући пут; ако се чиновник својом кривицом не јави на нову дужност у року од 10 дана кад је требало, престаје му служба и губи право на пензију (чл. 71, 105, 133, 154 Зак. о чин.).

ПРЕМЕТЊАЊЕ ГЛАСОВА → метатега.

ПРЕМИЈА (лат.) 1) новчана награда за неко књиж. или научно дело. 2) гл. згодитак на лутрији. 3) награда у роби купцима. 4) нарочита награда извозницима ради појачања извоза, због ниских цена (→ берзански послови). 5) редовна отплата за осигурање (→ миза). **Премиска облигација** → лоз.

ПРЕМИЈЕР (фрц.), министар председник владе.

ПРЕМИЈЕРА (фрц.), 1. претстава неког поз. комада уопште или тог комада у неком позоришту.

ПРЕМИСА (нлат.), сваки од прва 2 става у спогодничком закључку који имају један заједнички појам (*terminus medius*).

ПРЕМЪ Јосип (1889-1913.), слов. писац, плодан али неизражен; боље новеле: *Крова* у виваши, *Летовишчари*.

ПРЕМОЛАРИ (лат.), мали кутњаци, 4. и 5. зуб од средине вишице (→ зуби).

ПРЕМОНСТРАТСКИ РЕД, норбертинци, монашки ред, који осн. св. Норберт у Фрц. (1121.); развија проповедништво; ношња бела.

ПРЕМУДА, острво (9,2 км²) јз. од о. Силбе (Прим. Бан.); стеновити и већим делом голо; 2 насеља с пристаништима, од којих главно Премуда.

ПРЕНОВ, новација, тражење ст. тражбине заснивање нове која се мора разликовати од старе по предмету (дуговало се жито, сад се дугује новац) или по основу (дуговало се по текућем рачуну, сад се дугује по меници) или и по једном и по другом.

ПРЕНОС 1) премештање, преношење с једног места на друго. 2) у књиж. завршававање мисли на крају стиха и њено настављање (опкорачење) у другом (нпр.: *Копрена дубоког мира увија поља и равни*); п. може бити и из 1 строфе у другу. 3) у праву: → уговор о преносу. **П. тапије**, врши се где нису уведене земљ. књиге, тако да преносилац и прибавилац склопе уговор о п. својине пред судом средским, па средски судија на полеђини констатује да је својина пренета и то обележи у књигу. **П. својине**, покретности, врши се предајом, а за непокретности уписом у земљ. књиге или преносом тапије. **П. ел. енергије**, у централу произведена е. е. може се спроводницима ел. линије преносити на др. места, знатно удаљена од централе, и на тим местима или у њиховој близини корисно употребити у разне сврхе (за осветљење, моторну снагу, електрохемију итд.); услед Чауловог дејства, у спроводницима линије губи се 1 део е. е., која сразмеран отпору линије и квадрату ел. струје која линијом тече; да би се овај губитак свео на малу вредност, п. е. е. мора се вршити малом струјом кроз спроводнике линије одн. (пошто је е. е. сразмерна напону, струји и времену) под високим напонам између спроводника линије; е. е. преноса се данас под високим напонама који достижу 220, па чак и 400 kV на даљини од

више стотина км, а са губитком у линији око 10% од пренесене е. е.; фрц. инж. Фонтен први указао на могућност п. е. е. за моторну снагу; у времену од 1882-1886. Марсел Депре извршио више већих експеримената са једносмисленим струјом и дошао до закључка да се п. е. е. на веће даљине може вршити само под високим напонима; тешкоће у питању п. е. е. за моторну употребу састојале се у том што се високи напони могли добити само с наизменичном струјом, за коју пак у то време није постојао подесан електромотор; питање преношења моторне снаге дефинитивно решено 1887. Србни Никола Тесла с 2 своја осн. патента: ел. п. снаге и трофазни асинхронни мотор. **П. ужитка**: у кно лична службеност не може се преносити, али ужитак може, док му у. припада, пренети на другог његово вршеће. **Преносно значење**, п. смисла (фигуративно значење), није само стилска фигура, метафора, већ и средство богаћења језика уопште; то је скраћено поређење сличних појмова, при којем се задржава живља слика, а прави предмет не помиње (прво га је занео вртлог живота; настало је превирање међу омладином). **П. трудноћа** → трудноћа. **Преносна средства** → саобраћај, **П. неурозе**, психоаналитички појам који обухвата хистерију и опсеисију.

ПРЕНУМЕРАНТ (нлат.), претплатак; који плаћа унапред. **Пренумерација**, унапред плативо. **Пренумерација**, претплата. **Пренумерирати**, претплатити. **ПРЕЊ**, прет. у вел. окуци горњег тока Неретве;

у нижим деловима састављена од шкриљаца, у вишим од кречњака; шуме мало, у вишим деловима четинарска; највиши врхови: Хераћ (2 019 м) и Лупоглав (2 012 м); глацијални трагови на Вјетреним Брдима, Лупоглаву, Кантару, Вел. Брду и Ортишу. **ПРЕОБРАЖАЈ** (трансформација) датих координата, у геодезији промена извесних тачака из једног координатног система у други: израчунавање нових координата истих тачака, али у томе другом систему.

ПРЕОБРАЖЕЊЕ, више ман. и црк., посвећених П.; главнији: 1) пирг ман. Хиландара, подигнут у 13. в. 2) црква у селу Будиславцима у области Певи, подигнута у ср. в. 3) ман. испод Каблара из 15. в.

ПРЕОДНИЦА, друштво које основала срп. омладина у Будим-Пешти 1861. за јачање нар. свести и опште образовање; уствари била претежно ђачка књиж. дружина, кроз коју прошли многи писци од вредности (Коста Руварац, Гига Гершић, Змај и др.); нарочито био активан Лаза Костић; 1863. друштво издало свој алманах П.; у Београду под тим именом 2 пут покретан књиж. лист: 1884. покретно га Драгутин Илић, а 1891. за кратко време га обновили Бран. Нушић и Драг. Илић.

ПРЕОСВЕШТЕНИ, прав. црк. титула еп. (у кат. цркви: пресвешт.)

ПРЕПЕЛИЦА (*Coturnix coturnix*), много мања од јаребице, омиљена дивљач; за време сељења, убијају је на милионе у ј. Евр. и у сев. Афр., услед чега постава доста ретка; лове је помоћу пса препеличара; ловостаја од 16./12.-31./7. **Препеличар**, ловачки пас за ниски лов (на препелице, јаребице, шљукке, фазане, али и зечева, ловке итд.); проналази дивљач и пред њом непомачно стоји или

лски док ловац не да знак да је скоком подигне с лежаја; после мора убијети или раје-

ну дивљач пронаћи и донети ловцу (апортирати); постоје 3 расе: нем., фрц. и енгл.; нем. су кратке длаке, дуге длаке и ргрурави; фрц.: ргрурави (грифони) и ниски; енгл. кратке длаке (поентери), дуге главе (пулпоентери и сетери).

ПРЕПЕЛУХ Албин (* 1880.), слов. публицист и политичар, осн. социјалистичке листове: Наше записке, Демократија, Нове записке, Аутономист (доцније Словенски републиканец); важнија дела: **Община и социјализам**, **Реформација и социј. боја** слов. кметов, **Проблеми малега народа**, **Наша господарска и соп. впрашања**.

ПРЕПЕЧЕНИЦА → ракија.

ПРЕПИС ИСПРАВЕ, кад се овери код суда или јавног бележника, довољан је доказ да и. постоји, али не и да је аутентична; ако се оспори аутентичност оригинала, подносилац преписа мора поднети оригинал.

ПРЕПИТ, у неким јжсл. крајевима претходни брачни испит.

ПРЕПЛЕТ, у архт. украс у облику стилизованих плетеница; у спец. стилизацији у виз. архт. заузима 1. место.

ПРЕПОЗИТ (лат.) 1) претпостављени, 2) глава каптала столне цркве, 3) старешина манастира (у кат.).

ПРЕПОЗИЦИЈА (лат.) → предлог.

ПРЕПОЛАН, пресоднина (873 м) између Лаба и Топлице (Морав. Бан.) којом води друм Приштина—Куршумлија; био једна од гл. метанастижних вратница, којима косовско и метохиско етап. пролазило при сеобама у с. Србију.

ПРЕПОЛОВЉЕЊЕ, у прав. цркви среда 4. недеље по Ускресу, јер полови Петедесетницу (од Ускреса до Духова).

ПРЕПОНА 1) (inguina), гранични предео између ноге и трбуха; непосредни предео на трбушном зиду одговара ингвиналном каналу; на бутини непосредни предео садржи неколико група лимфних жлезда, које у вези с лимфним судовима доњег уда и спољних делова полних органа. 2) смјеста на тркачким стазама: јарак са водом, зид или бране, коју прескаче коњ са јахачем.

ПРЕПОРУКА, препорука писменосна пошиљка, предаје се лично пошт. службенику, који је заводи у нарочиту књигу и издаје потврду, пријамнику; за п. се плаћа поред редовне т. још и спец. такса (у Југосл. сада 3 дин.).

ПРЕПРАВНИ ПРОМЕТ, промет облагођавања → привремени увоз.

ПРЕПРЕКЕ, у вој. вештачка или прир. средства којима задатак да непријатеља, нападача, што дуже задрже под ватром браниоцем и тим појачају ефикасност ватре у одбрани; п. мора увек бити тучена ватром, стално осматрана од стране браниоца, прикривена, постављена тако да не омета употребу одбранбених борбених средстава и не открива места заклона испред или око којих је постављена; као п. употрбљивају се мреже од жице, засеке, фугасе, мине, палисаде, барикаде, поплаве, ел. струја итд.

ПРЕПУЦИЈУМ (лат.), кожни рукавац над врхом пениса који се за време ерекције истегне и изгуби; из верских и хиг. разлога п. се обрезаје код Јевреја и мусл.

ПРЕРАДА 1) → преиначење. П. дела, искључиво право аутора; без изричне дозволе аутора не може је нико вршити; ова забрана продужује се и после 50 год. од ауторове смрти; ако је п. д. дозвољена прерађивач има посебно ауторско право на њу. 2) спецификација, мања облика телесне ствари (нпр. прављење опанка од коже); по зак. ко туђу ствар преради не добија тиме право на њу; ако је сопствених ствари знао за п., а прерађивач није знао да је ствар туђа, прерађивач имаће право да откупи материјал по најнижој пијачној цени; ако је прерађивач знао да је ствар туђа, њему и рад припада; сопственик може бирати да ли ће ствар задржати и исплатити прерађивачу вредност рада, или ће материјал уступити прерађивачу по обичној цени.

ПРЕРАДОВИЋ 1) Зора (1857-1927.), сликарка, кћи песника Петра П.; сликала махом цвеће и пејзаж. 2) Петар (1818-1872.), аустр. ген. и песник; као пјотомац вој. акад. у Винернајштату, напустио православље и примио католичанство; спочетка се био мало однародио и прве песме певао на нем.; тек као официр у Ит. и Далм., у додиру са земљацима, присталицама илирског покрета, тргао се и постао одушевљен родољуб, присталица јсл. идеје и чак панславист; прву песму на сх. језику објавио 1844.; П. се с правом сматрао за најбољег хрв. песника 19. в., пошто И. Мажуранџ, свакако и бољи и јачи од њега, био потпуно зајутао; од њега има неколико нежних лирских песама, али му гл.

снага у мисленим и родољубивим песмама (**Зора пуца, биће дана, Крајевић Марко**); није био ни много дубок ни много јак песник, али имао много осећања и тежње за великим и пуно мистицизма; рел.-мислени еп **Први људи** није му довољно јасан, мада се у њему осећа извесно надахнуће; занимљиво, да многе своје почетне радове није завршио већ их оставио у фрагментима; као доследан борбеник идеје сх. братства испевао неколико песама које имале да служе тој идеји; пошто као аустр. официр није смео да се изражава потпуно јасно, П. са планом неговао алегорију; његова дела објављена ћирилицом, у издању Нар. дела.

ПРЕРАСТ, прир. стеновити мост преко неке р.,

остатак таванице неке старе пећине.

ПРЕРАФАЕЛИТИ, група песника и уметника којима гл. карактеристика наглашено истицање лепоте и субјективности уметникове кад гл. израза ум, лепоте; вођа Данте Габриел Росети; и он и сви чланови се бавили и поезијом и сликарством, а за рад тражили надахнуће код уметника ср. в. (пре Рафаела); њихов тумач и бранилац био критичар Раскин.

ПРЕРИЈАЛ (фрц. prairial), 9. месец → календар републиканског.

ПРЕРИЈЕ (фрц.), травни предели (стене) у С. Амер.

ПРЕРОГАТИВЕ (лат.), повластице, права. Владалачке п., права владаочева и почасте које му припадају.

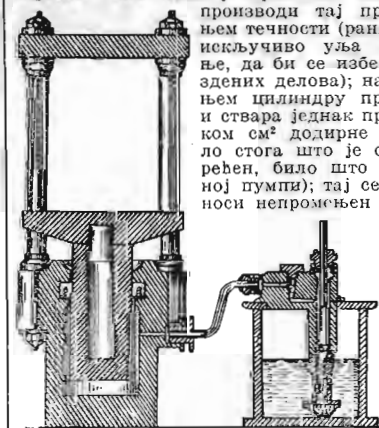
ПРЕСА (фрц.), радна машина за промену облика чврстих тела помоћу притиска. Хидрауличка п. производи тај притисак сабијањем течности (раније воде; данас искључиво уља за подмазивање, да би се избегло рђање гвоздених делова); на течност у мањем цилиндру притискује клин и ствара једнак притисак по сваком см² додирне површине (било стога што је сам клин отпрећен, било што припада клипној пумпи); тај се притисак преноси непромењен и на сваки см² великог клипа пошто његова површина већа од клипа у мањем цилиндру, већи клин трпеће онолико већу силу колико и његова површина већа; том силом већи клин деј-

ствује на предмете које треба пресовати. **Пресовање**, промена облика чврстих тела помоћу притиска. **ПРЕСАБИВАЊЕ** → калемљење.

ПРЕСБИРО (фрц.), држ. установа којој поверено обавештавање домаће и стране јавности о догађајима из унутр. и спољне политике.

ПРЕСЕДНИНА, широк и дубок план. превој с обложим странама.

ПРЕСЕК 1) у архт. вертикалан п. зграде или

другог архт. објеката, у малој размери израђен на хартији; из п. 1 зграде виде се дебељане таваница, висине спратова, унутарњи изглед просторија; п. и основе зграде сачињавају план зграде по којем се пројектована грађевина изводи, 2) у песништву → цезура. 3) у мат.: линија или површина секу се, ако имају заједничких тачака, које су њихов п.; п. је раван, ако је једна од површина раван. П. Дедекиндов, деоба рационалних бројева у 2 групе којима се дефинише ирационалан број.

ПРЕСЕКА, узан и дубок план. превој са стрмим странама.

ПРЕСИЈА (лат.), притисак, насиље.

ПРЕСЈАМ, буг. кнез (836.—853.); искоришћено борбе Виз. с Арабљанима у М. Аз. и проширио државу на ЈЗ према Солуну.

ПРЕСКИНИЦИ-ЈА (→ застарелост), по нашем зак. 24 год.; за цркве, државе и општине п. 36 год.; изузетно постоји крађа застарелост.

ПРЕСЛАВ, варош (4070 ст.) у Буг., јн. од Шумена, с архл. музејом (керамика); некад. престоница буг. владара (осн. хан Крум 821. проширио цар Симеон); ископине палата и црква; из доба Симеонова под П. ман. Патлејина.

ПРЕСЛАВА, постлужбина → слава.

ПРЕСЛИЦА, дуг штап на који се ватиче предиво (вуна, памук, кудеља), тако да се лакше може извлачити конач; горњи део п., обично украшен дрворезом; може имати разне облике (на сл. пређе с п. и вретеном).

ПРЕСЛИЧНИЦА (*Muscari botryoides*, фам. Liliaceae), луковача линеална листа и густа грозда од затвореноплавних цветова; расте у Ср. и Ј. Евр., по шумама, шибљацима и на ливадама (→ сл.).

ПРЕСЛО, преслоп, дубок и широк план. превој са стрмим странама.

ПРЕСЛУШАВАЊЕ (*cross talk*), појава у тхи. слабих струја кад се на једном телеф. или телегр. воду или кругу једног апарата чују разговори или знаци који се обављају на суседним водовима или круговима; јачина п. означава се у → перерима или децибелима; настаје услед индукативне, капацитетивне или емке спреге између водова или кругова; најчешће п. у тхи. слабих струја долазе због лоше или ослабљене изолације, одп. због емке спреге.

ПРЕСПА 1) област око Преспанског и Малог Јез., већим делом, као и само јез., на јсл., мањим на грч. и арб. тер.; стан. већином прав. Срби; поред јез. риболов; у равнини, нарочито у Ресанском Пољу на О земљр., по планинском ободу сточарство где са својим стајдима летују и Цинцари; у области више старих црква, од којих неке још из 10. в.; има и пећинских црква; гл. место варошица Ресан. 2) град у средњев. Србији (данас развалине Граднице на острву М. Град у јез. М. Преспи) и престоница цара Самуила (од 931.); у њу Самуилов синаов, дар Владислав, домаћин и убио зетског краља Јована Владимира; за владе краља Вукасина у њој становао бесар Новак који 1369. подигао и данас сачувао црк. Св. Павла. **Преспанска епархија**, помиње се као самостална тек у 16. в.; раније саставни део охридске е.; 1761., после укидања охридске архиеп. спојена с охр. е. у охридско-п. е. П. јабука, раније

кара-папа, веома добра сорта ј. пореклом из Ресна; шарена и првена; омиљена у Ј. Србији и на Оријенту; извози се у Грч. и даље на Левант. П. Језеро, велико (290 км²) јез. тектонског порекла

на граници Југосл., Грч. и Арб.; надм. в. 853 м, највећа дубина 35 м; краће га неколико мањих р. и потока, а понорима подземно отиче у Охридско Ј.; богато рибом. Мало Ј., Мала Прспа (на грч. тер.), било залив П. Ј., па се у најновије геол. доба одвојило пешчаном превлаком, створеном утицајем таласа.

ПРЕСТАБИТИРАПА ХАРМОНИЈА (лат.-грч.), по Лајбницу богом унапред успостављен и утврђен хармониски однос између нивоа претстава појединих монада; услед тога душевни и телесни процеси иду паралелно 1 с другим, као 2 један према другом регулисана сата.

ПРЕСТАЦИЈА у грађ. праву, предмет обавезе, чињидба која се дугује.

ПРЕСТИЖ (фрц.), социјално испољена свест о вишој вредности неке личности, државе или заједнице.

ПРЕСТО, нарочита владалачка столица на свечаностима, синоним владалачке власти. Доћи на п., постати владарем.

ПРЕСТО, *prestissimo* (ит.), у муз.: веома брзо.

ПРЕСТОЈНИЦЕ 1) рок који се оставља за укрцавање робе на брод или за искрцавање, кад није укрцана или искрцана у одређеном року (стојнице). 2) новчана казна која се плаћа због непоштовања стојнице (врета лежарине).

ПРЕСТОН, етилен-гликон, течност која кључа на тмпт. од близу 200°, а мрзне се на —26°; стога има двоубо велик коефицијент термичке корисности, те се површина потребног хладњака знатно смањује (на 60%); употребљава се за хлађење мотора место воде.

ПРЕСТОН, град (119 000 ст.) па СЗ Енгл. и пристаниште на Ирском М.; памучна инд.

ПРЕСТОНА БЕСЕДА, којом владар уставне државе отвара заседање парламента; ту се обично износе полит., екон. и култ. проблеми који су на дневном реду.

ПРЕСТОНИЦА, град у којем је седиште поглавара и врховне управе неке државе.

ПРЕСТУП, кривично дело за које закон прописује као казну: строги затвор, затвор или новч. казну (\$ 15. крив. зак.); према томе п. обична крађа, утаја, навођење на самоубиство, богохуљење, лажно сведочење итд.

ПРЕСТУПНА ГОДИНА → година.

ПРЕСУДА, судска одлука којом се окончава спор; дејствује само између парничара; ако је није донео врховни суд, може се обарати подношењем правног лека у одређеном року, иначе постаје правоснажна; п. је овршни наслов и остаје на снази, сем ако буде оборена у спору за обнову поступка; може бити: афирмативна (усвојити оно што се тражи), апсолуторна (ослободити туженога), кондемнаторна (осудити туженога), делимична (расправља само део тужбеног захтева), заједничка (осуђује све стране), деклараторна (само утврђује какво је стање); п. је извршна кад против ње не може да се изјави ни привиз ни ревизија; кривичне п. извршује полицијска и судска власт. **Допуна п.**, судска радња у грађ.-судском поступку ако је у п. изостављен који захтев о којем је имало да се одлучи у парници; захтев за д. п. странке могу поднети у року од 8 дана, независно од деволутивног правног лека; д. п. доноси суд који изрекао прву п. **Извршност п.**, означава завр-

шетак кривичног поступка и окривљеник постаје осуђеник.

ПРЕТАКАЊЕ ВИНА, врши се да би се в. правично однеговало и очувало; главна му сврха: да се младо в. одели од стеће и да в. дође у додир с ваздухом; не може се одредити тачно време п. за сва в. и све случајеве већ се сваки случај одвојено испитује; пред првим п. в. узети у обзир: 1) да вино потпуно одаври; 2) да ферментне гљивнице потропне и своју рез. храну коју су прикупиле у повољним приликама, нарочито гликози; 3) да се ферментне гљивнице не почну разлагати; 4) да се претходно изврши нормално смањење киселине; 5) да се сав мутњак и нечистота сталоже и в. избистри; здрава в. претању се углавном овако: ако је берба вршена у септембру, обична в. претању се у децембру, финија у јануару; ако је берба вршена у октобру, обична в. се претању у јануару, финија у марту; друго п. врши се 8—10 недеља после првог, треће за обична в. у јуну, за финија у августу, пред бербу; в. треба 1. год. преточити најмање 2, а редовно 3 пута; у 2. год. довољна 2 п., у 3. год. једно; в. старија од 3 год. претању се у боје, јер у бурадима губе у кавкови; п. се врши у додиру с ваздухом и без њега, најобичније помоћу славине или превом и ручним и моторним пумпама; црна в. с много боје, као и миришљава, не излажу се много ваздуху, јер се мирис губи, а боја оксидира и таложу се; стара в., нарочито финија, при п. излажу се ваздуху што мање.

ПРЕТЕНЦИОЗАН (фрц.), који претерује у истицање прикљива права побуда.

ПРЕТЕНДЕНТ (лат.), који полаже право на престо. Претензија, полагање права на нешто, захтев, тражбина.

ПРЕТЕНЦИОЗАН (фрц.), који претерује у истицању својих права; надувен, уображен.

ПРЕТЕРИТ (лат.) → прошато време.

ПРЕТИЛОСТ, гојазност → адипозитас.

ПРЕТЊА, противправна радња у циљу принуде.

ПРЕТОР (лат. praetor), врховни судија у рим. правосуђу; ступајући на дужност п. је објављивао које ће право примењивати и како; није пресуђивао спорове, већ само саслушавао странке, па изабраном судији (iudex), наређивао да испита чињенице и да спор реши на одређен начин. Преторска својина; у рим. праву у начелу постојала само квинталија с., коју је стицао рим. грађанин на начин предвиђен у сакралном праву; претори доносије дозвољавали да је стекну и липа која нису рим. грађани (п. с.), а претори је штитили и ренавали све спорове око ње. Претура, суд; преторова дужност.

ПРЕТОРИЈА, гл. град у Трансвалу и седиште владе за Јужноафр. Унију (с предграђима око 85 000 ст.), осн. 1855.; важна жел. раскрсница и култ. средиште (унив., музеј, позоришта и сл.); околна богата рудима.

ПРЕТОРИЈАНЦИ, рим. дворска стража; играли вел. улогу при именованиј царева.

ПРЕТПОСТАВКА, став чија се истинитост претпоставља у циљу да се набу разлози те истинитости. П. живота: у праву се сматра да је свако лице живо које је рођено; ко противно тврди има да докаже. П. правна, п. да постоји извесна чињеница, да није доказана; по степену вероватноће п. п. може бити необорљива, кад се не може противно доказивати (нпр. ако отац у року од 3 месеца од сазнања за порођај не оспори своје очинство, нико не може доказивати да то није његово дете) и оборљива, кад се сматра да је тако док се супротно не докаже (нпр. сматра се да је ствар предата у исправном стању, а на примаоцу је терет доказивања да то није тачно). П. проста, кад се сматра за тачно што једна странка тврди све док то противна страна не порекне; онај ко пориче не мора доказивати.

ПРЕТПРАЗНИШТВО и **ПОПРАЗНИШТВО** (стел.: пртпраз'нство, попраз'нство), у прав. црквн припрема верних за дочек вел. празничких дана, и после празника обично 7 дана (иза Ускреса 40 дана).

ПРЕТСЕДНИК, изабрано или постављено лице које води седнице једног одбора, већа или скупа, или је на челу зборног тела којим и управља поред вођења седница (п. Сената, Нар. скупштине, збора, суда, Држ. савета, Главне контроле, удружења); п. обично и претставља своју установу према другима; у рпб. изабрани шеф државе се зове п.; у Друштву народа свака скупштина бира себи п. већином гласова; у Савету Друштва народа п. су наименише чланови Савета. П. већа, судија који претседава зборном суду; поред судске дужности има и дужност да управља доказним поступком и одржава ред за време суђења;

п. има право кажњавања странака, учесника у седници и публике.

ПРЕТСОБЉЕ, просторија у стану из које се улази у остале.

ПРЕТСТАВА 1) у флз.: обновљена слика ранијих опажаја без присуства опажених предмета. 2) у поз.: приказивање неког комада.

ПРЕТСТАВЉАЊЕ, у наследном праву значи да потомци сродника, умрлих пре завештаоца, долазе у зак. реду наслеђа на место тих својих предака; ако је отац умро оставивши сина и унука од другог, пре њега умрлог сина, тај унук ће доћи на место свога умрлог оца, претстављајући га; наслеђе се у том случају дели на 2 једнака дела, као да наслеђују 2 сина.

ПРЕТСТРАЖА, део трупе која обезбеђује главнину кад ова стоји на месту (станује, одмара се, за време борбених затиња, стабилизације. или кад сачекује садејство других снага); има задатак да је обезбеди од изненадног непријатељског напада, да отсјева извиђања непријатеља и да, у случају непријатељског напада, борбом створи главнини време потребно за спрему за борбу; састоји се обично од $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ целокупне јачине догичне јединице.

ПРЕТУРА (лат.) → претор.

ПРЕТХОДНИЦА, део трупе која се при наступању кроз простор у домаћају непријатељског вероватног дејства истура ка непријатељу; служи за непосредно обезбеђење главнине у наступном маршу од изненадног неприј. напада и за обезбеђење његов непрекидног кретања; с обзиром на задатак дели се на: гл. трупу, предњу групу и претходничку коњицу; предња трупа п. се истура испред п. ка непријатељу ради непосредног обезбеђења п.; њена јачина је $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ пешадије п. и састоји се од 1 или више предњих одељена. Једне или више прихватница, а код великих јединица и потпорници.

ПРЕЋУТАН АКЦЕНТ → акценат.

ПРЕУДАЈА, поновно ступање у брак удовице или распуштенице; п. удовице повлачи губитак удовичког ужитка; п. удовице у задрузи повлачи право да јој задруга да средства за удомљење; п. сваке жене дозвољена тек 6 мес. после престанка брака, и то ако није трудна; ако јесте не може се преудати док не прође порођај; п. матере повлачи губитак туторства над децом.

ПРЕФАЦИЈА (лат.), у ркат. прк. молитва за време mise, пре освешћа, коју свештеник изговара на глас или пева, а почиње са: горе срца! (лат.: sursum corda!).

ПРЕФЕКТ (лат.), у Фрц. окружни начелник. Полициски п. у Паризу управник париске полиције. Поморски п., у Фрц. вице-адмирал којем поверена одбрана једног прим. среза. Апостолски п., свештеник ког панска столица послала у неку покрајину у прк. мисију.

ПРЕФЕРАНС (фрц.), санс (фрц.), игра слична бриду с 32 карте и 3 играча, у којој се само адут одређује лиценцијом; играчи добивају по 10 карата, 2 остају у талону, које узима онај који прима игру, ако не игра «из руке»; поред адута у боји игра се још бети (без штиха) и санс (без адута); ко прими игру треба да начини најмање 6 штихова.

ПРЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ УГОВОР, између двеју држава, предвиђа за уговорне стране веће повластите од оних које се признају трећим земљама (нпр.: → Метуенов уговор између Енгл. и Порт., породични пакт између Фрц. и Шпаније итд.); са првласћу → највећег првласћења у трг. уговорима, п. споразуми отстрањени, изузев између метрополиса и њених колонија (нпр. → отавски споразуми).

ПРЕФИКС (лат.), предметак, предлог који срстао у 1 реч с именицом или глаголом: предговор, записати, подругљив.

ПРЕФОРМАЦИЈА (лат.), преформациона теорија, учење биолога 18. в. по којем се, у току развића живих бића, из клице, ништа ново не ствара, јер су у клици садржани (преформирани) сви делови и органи будућег организма у минијатури; па не само тог организма већ и свих потоњих генерација; присталице п. т. делије се у 2 табора: анималисте или спермисте, који сматрали п. клицу (сперматозоид) за праву клицу из које се развија живо биће, а на јаје и ембрионову кесичу гледали само као на погодну средину (матрикс) за развој м. клице; и овисте, који држали да је права клица јаје, а да га сперматозоид, приликом оплођавања, само потстиче на развој; п. т. у свом првобитном, грубом облику данас потпуно напуштена (→ епигенеза).

ПРЕЦЕДЕНС (лат.-фрц.: преседан), ранији случај или одлука који се узимају као пример и основ за доношење идентичне одлуке.

ПРЕЦЕПТОР (лат.: praesceptor), учитељ.

ПРЕЦЕСИЈА (лат.), стално померање екваторијалне линије при чему се пролетња равнодневица помера ретроградно од И ка З за 50" годишње, тако да се после 26 000 г. враћа на почетно место; ово померање није равномерно услед нутације.

ПРЕЦИЗНА МЕХАНИКА, израђивање веома тачних инструмената и апарата.

ПРЕЦИЗНОСТ (фрц.-лат.), одлика стила да у кратком излагању изнесе тачно све нужне састојке оног о чему говори.

ПРЕЦИОЗЕ, име давано оним фрц. женама 17. в. које хтеле да се издвоје од обичног света начиним говора: избегавале обичне речи, употребљавале не-обичне метафоре и перифразе; утицале на језик 17. в.; скупљале се у салонима које посећивали књиж. и људи из виших кругова; исмејао их Молијер у комедијама **Смешне прециозе** и **Учене жене**.

ПРЕЦИТАТ (лат.), талог. Бели п. NH_4HgCl , карактеристичан талог који даје раствор живехлорида с амонјачком.

ПРЕЦИПИТИНИ (лат.), специф. антитела; стварају се у серуму животиња којима се убризгају клице или раствори живот. или билијних беланчевина; серум тако убризгаване животиње, ако се споје с филтратима истих бактерија или са бистрим растворима употребљених беланчевина, производе талог (преципитат); п. имају практичну примену у судској мед. за утврђивање присуства људске крви, сперме; исто тако у контроли животних памирница: за утврђивање порекла меса, млека итд.

ПРЕЧАСНИ, у прав. црк. титула свештеника (код кат. велечасни).

ПРЕЧИЦА (*Lycoperodium*, фам. *Lycoperodiaceae*), прат издужена, рачвасто разграната стабла, пгличаста листа; на врху грана носи лишће са спорангијама; распрострањене по целој Земљи, осим екстремно сухих области; у Евр. неколико врста, већином планинске; споре садрже много киселог масног уља, веома мало алкалоида ликоподина, беланчевине и шећера; у фармацији служе за посинање ницула да се не би слепиле, а у мед. као одличан прашак за посинање мале деце да се не оједу.

ПРЕЧНИК → круг.

ПРЕШЕВО, варошица (4 100 ст.) и среско место у с. делу Прешевско-кумановске Удолине (Вард. Бан.); у варошици се почело развијати као среско место од 1878.; помиње се од 1381. као жупа у области Дејановића, а потом Ђесара Угљеше.

ПРЕШЕРН Франце (1800.-1849.), најбољи слов. песник; после завршених правних студија у Бечу тешко се пробијао кроз живот, али се књижевно васпитао веома пажљиво пратећи све гл. евр. књижевности; био противник илирских тежњи и сав се залагао за слов. књиж. индивидуалност; истакао се као снажан лирски талент и дао неколико дубоко импресивних п., по садржају и облику, ванредно израбених песама; није певао много већ само сажет и смисљен, и певао кад је имао нешто да каже; његов **Советни**

венац, који има извесне Петраркине традиције, представља ум. дело прве врсте; ствари му обично кратке; већа му само епска песма **Крштење на Савици**; преводио много и на српски.

ПРЕЖЕВАЉСКИ Николај Михаиловић (1835.-1888.), рус. ген. и истраживач; испитивао и. Сибир и централну Аз.

ПРЕЖЕРОВ, варош (22 000 ст.) у ЧСР; инд. шећера. **ПРЕЖИНА**, земљиште у карним пределима; састоји се од ситних комадића распаднутог кречњака, пометаних са првеницом.

ПРЕЖИЋ Илија (*1899.), доцент Београд. унив. правни писац (чланци из области Међунар. права, о заштити мањина, впов. праву итд.).

ПРИ (фрц.: *prix*), цена; награда на конкурсима и утакмицама. **P. fixe**, утврђена цена. **Grand p.**, вел. гл. награда.

ПРИБЕЛЕШКА, суд одобрава стављање п. оном ко

нема довољног доказа за хипотеку, с тим да у року од 15 дана поведе спор за доказивање свог права; ако оправда п. добиће иштабулацију чији је ратг од дана стављања п.

ПРИБИЈАЊЕ НА СТАНУ, посредно достављање судских аката, ако адресат неће да их прими (п. забелешке на вратима и предавање акта председнику општине). **П. на судској табли**, начин саопштења судских аката публици; публика се испиштава преко **Службених новина** и п. н. с. т., инпр. стечај дејствује од момената п. н. с. т. стечајног прогласа.

ПРИБИНА, слов. кнез из 1. половине 9. в.; добио га из Словачке краљу Лудвигу Нем., где покрштен; затим одбегло хрв. кнезу Ратимру, кога издио у сукобу с Францима и од њих добио као лено део доње Паноније, око Блатног Језа.

ПРИВИСАВЉЕВИЋ Иван, далм. вајар 13. в.

ПРИВИСЛАВ, кнез полапског сл. племена Водрића из 12. в., ком нем. цар Хајнрих Лав дао на управу Мекленбург.

ПРИВИЋЕВИЋ 1) **Адам** (*1880.), новинар, нац. радник и уредник Српског кола; 1908. у загреб. велеиздајничкој партици осуђен на 12 год. тешке тамнице; написао вел. број полит. и екон. чланака. 2) **Валеријан** (*1870.), архимандрит и политичар; као велеиздајник, осуђен 1908. на 12 год. робије; 1914. изабран за посл. у Хрв. сабор, а после уједињења биран стално за нар. посл., прво као члан демократске, а после самосталне демократске странке. 3) **Светозар** (1875.-1936.), политичар; вођ напредне срп. омладине која је радила на споразуму и заједничкој сарадњи Срба и Хрвата; реорганизовао срп. самосталну странку и највише допринео склапању хрв.-срп. коалиције (1906.); после ослобођења 1 од шефова демократске странке, од које се одвојио (1924.) са својим пријатељима и основао самосталну демокр. странку; био више пута мин. просвете и унутр. дела; заједно са шефом хрв. селачке странке, Ст. Радичем, створио селачко-демократску коалицију и постао њен 1. потпредседник; од 1929. живео у емиграцији.

ПРИБОЈ, варошица (350 ст.) и среско место на Лиму близу ушћа Ушца (Зет. Бан.); крајња жел. станица лимске пруге; помиње се од поч. 16. в.; у близини терма и ман. Бања.

ПРИБОЈИ, заштитни зидови употребљени при фундарању; помоћу њих се спречава продирање воде са стране, одржававање бочка темељних јама и подочкавања, ако је п. дубљи за 1,5 м од коте дна темеља; у примени су дрвени на мање и гвоздени за веће дубине; у последње време употребљавају се и армирано-бетонски, одн. бетонски.

ПРИВАТАН (лат.), посебан, лични; бив. службеног обележја. **П. болесничке благајне**, установе које у нашој земљи спроводе зак. радничко осигурање у организационом склопу Средишног уреда за осигурање радника и под његовом контролом; има их 3: Б. б. »Меркура«, друштва трг. и прив. намештеника Југосл. са седиштем у Загребу; Б. б. Беогр. трг. омладине са седиштем у Београду; и Б. б. Трг. и потпорног друштва са седиштем у Љубљани; п. б. б. су месни органи Средишног уреда за осиг. радника и могу постојати само ако имају најмање 2 500 чланова; чланови могу бити само трг. и прив. намештеници, који изјаве жељу да у тим благајнама буду осигурани (факултативно осигурање). **П. доцент** → доцент. **П. право**, регулице правне односе појединаца ван круга којим се бави држава; п. п. обухвата грађ., трг. и 1 део међунар. п. п.; у њему разликујемо принудне норме (за које држава захтева да се увек поштују и које не могу мењати

појединци својим споразумом) и диспозитивне норме које се примењују тек онда кад појединци нису својом вољом регулисали извесан однос.

Међународно п. п., бави се изучавањем територијалног закона, разграничењем судске надлежности између држава, регулисањем правног положаја странаца и утврђивањем држављанства; ни данас још нису државе усвојиле заједничка правила за м. п. п.; неке пиљу теже → хашке конференције за м. п. п. (1. одржана 1892., последња 1927.).

Приватно-правни деликт, радња која није крив. дело, али вређа прописе прив. права и наноси штету некоме. **П.-п. потраживање**, у кривичном поступку јавља се као потраживање које настало крив. делом и оштећено лице има право да у крив. поступку тражи да му га суд досуди; суд досуђује или одбија лице које тражи п.-п. п.; ако га деликтно одбије, оно има право на правни лек; ако га у целисти одбије, нема даљег правног лека. **П. својина**, апсолутна и искључива лична власт над неком ствари; пре но што је уобичајена, прошла кроз више фаза; а) код заједнице номада, који се нису настањивали нигде, сточни производ били својина племена, а поједине породице присвајале што улове или узбуру (1. почетак п. с.); б) с настањивањем племена јавила се непокретна својина и то колективна: шуме, ливаде и њиве биле заједничке; једино стан породице био п. с.; в) заједница периодично делила међу своје чланове: земљишта, кућу с окупицом (нпр. герм. села, аграрни односи код Ар., Руса); државина бивала све дужа у 1 породици тако да се својина племена претварала у породичну; г) заједница и својина су добиле породични облик (наше задруге) с тим да и појединци могу имати п. с.; д) феудална својина раздвојила господара земљишта од држаоца који био дужан да даје господару тешке намете; е) држалац се ослободио од потчињености господару и добио пуно право над земљом; тиме утврђена п. с. непокретности; социјалистички и колективистички системи заступају веће или мање враћање земље заједничкој својини ради ублажења грубих социј. неједнакости које се јавиле као последица модерне инд.; сужавање п. с. могућно само силом власти и њеним мешањем, етатизацијом и смањењем екон. слободе. **П. тужилац**, у кривичном поступку лице које подиже тужбу против неког лица за дело које се гоним само на тужбу тог лица; дакле, п. т. је господар крив. поступка, јер се он не може покренути без његове тужбе; п. тужба се подноси у року од 3 месеца од извршења дела или од момента сазнања за извршење дела; од п. тужбе се може одустати до завршетка гл. претреса; чим се овај заврши, од тужбе се не може одустати. **П. учесник**, лице које се придружи кривичном гонењу код крив. дела која се извршавају по званичној дужности; има право да продужи крив. гоњење према извршнику крив. дела, кад држ. тужилац нађе да нема места гонењу и тада се п. у. назива супсидијерни тужилац, јер има сва права која има држ. тужилац у крив. поступку. **П. школе**, које отварају и издржавају п. или конфесионалне установе, удружења и појединци; у Југосл. забрањене законом (→ конфесионалне ш.).

ПРИВАТЈЕ (фрц. *privatier*), приватно лице које живи од прихода своје имовине (→ рентијер).

ПРИВЕТРИНА, страна брода у коју дува ветар.

ПРИВИД, неадекватно опажање које изгледа као адекватно; сви естетички феномени су п. тј. ствари онакве какве нам изгледају да су; то су једине естетичке реалности, јер субјективне. **Привидан величина звезда** → звезде стајајнице. **Привидан проблем**, питање које у науци или флз. потиче из неке заблуде у којој се научник одн. филозоф налази. **П. смрт**, обамрлост, може се јавити код потреса мозга, јаким крварења, удара струјом, тровања угљеним оксидом, хлороформсања, јаким емоција, хистериде и др. обољења. **П. снага**, производ између наизменичног напона и наизменичне струје, $P = VI$; ако се у овом обрасцу узме ефективна вредност напона у волтима и еф. вредност струје у амперима, добије се п. с. у волтамперима (скр. VA); у пракси се употребљава веома често мултипл. волтампера, киловолтампера (скр. kVA), који има 1000 волтампера.

ПРИВИЛЕГИЈА (лат.), изузетно право, повластица; нарочита повластица коју држава даје за извођење или вођење неких послова (нпр. некој банци да издаје банкноте).

ПРИВИЛЕГОВАНА АГРАРНА БАНКА (П. А. Б.), у Краљ. Југославији највећи новч. завод за искључиво кредитирање пољопр., основана Зак. од 16./4. 1929. (измене и допуне 1930. и 1931.) у циљу да презме улогу пољопр. кредитне централе од Дирекције за пољопр. кредит; акц. друштво с капиталом

од 700 мил. д (1,4 мил. акција по 500 д), у чијем упису суделовали држава, земљр. задруге и њихови савези, општине, области, прив. новчани заводи, држ. чиновници и широки слојеви свих врста занимања; банка овлашћена да даје кредите селацима и њиховим удружењима у свим облицима (лични, менџни, заложни, хипотекарни, задружни, по тек. рачунима, на обвезнице итд.); банчним пословима управља управни одбор од 15 чланова; седницама упр. одбора присуствује и владин комесар; банка има повластице које и Држ. хипот. банка, и изузета је најновијом Уредбом о заштити земљр. из реда новч. завода против којих су донете односне заштитне (мораторне) мере и прописи; држава јамчи за улоге на штедњу поверене П. а. б., затим за исплату њених обвезница које буде емитовала и најзад за исплату дивиденде на банчне акције.

ПРИВИЛЕГОВАНИ ИЗДАЦИ, могу се чинити без обзира да ли ће се њима нанети штета дужниковим повериоцима; нпр. издатак за сакрању дужника.

ПРИВИНА ГЛАВА, мап. св. Васелија у истоименом селу у Срему, у јз. делу Фрушке Горе, код Шпид (Дунавска Ван.).

ПРИВЛАК, лов на п., привлачење ловца дивљачи.

ПРИВРЕДА, сав рад на прибављању средстава потребних за задовољавање човекових потреба; развитак и. није ишао свугде истим правцем; стога остали неуспешни сви покушаји да се утврде ступеви привр. развитка; уместо тога утврђени гл. облици п.: скупљачки, ловачко-рибарски, сточарски и земљр.; скупљачком п. се у прист. доба бавила многа племена; данас чисти скупљачи само нека пигмејска племена; код тог облика п. мушкарци прибављају анималну, а жене скупљају биљну храну и ситне животиње; ловачко-рибарски облик паје када у групи превлада лов или риболов; почети земљр. се јављају код скупљача; земљр. ж. проналазак и првобитно ж. посао; разликују се 2 гл. врсте земљр.: нижа или мотичка (употреба мотике за обрађивање земље, гајење поглавито гомољастог биља и варива) и виша или плужна земљр. с употребом рала одн. плуга, телеће сточе и м. радне снаге; посебан облик п. сточарство, млађе од земљр.; у п. спада и сав рад на преради сировина и средстава којима се људи у том служе; тако постале разне вештине да → занати (→ радиност), а од првобитне размене добара између група с различитим облицима п. → трговца; п. се дели на приватну, појединих лица и установа, и народну (друштвену) п., која обухвата рад читаве једне друштвене групе (народа) на прибављању средстава и извора за одржање живота у даном култ.-ист. моменту, као и све односе, организације и установе које стоје са тим радом у вези; у гл. потезима, нар. п. обухвата производњу с прометом и поделом добара, и потрошњу са штедњом и осигурањем. **II. светска**, скуп привр. односа (трговине, саобраћаја, банкарства, кретања капитала итд.) између привредника разних држава; с. п. почиње се уочавати као 1 вст. привр. заједница нарочито у 19. в., током завлађивања слободне свет. трг. (после пада меркантилизма), нарочито с Амер. (бившим брит. и шп. колонијама, које постале самосталне државе и ступиле у слободан привр. промет с евр. и др. државама). **Шумска п.**, прибављање потребног дрвета и др. производа из шума по смешаном плану, за подмирење својих потреба; обухвата: производњу сировина, прераду (тј. ш. инд. и зан.), организовану поделу добара (тј. промет и трг.) и потрошњу. **Наука о народној п.** → политичка економија.

Привредник, лице које активно учествује у којој било грани нар. п. (спец. производње, рачунајући ту и промет с трговином). **Привредно веће**, право п. в. одн. п. савет осн. у Србији при Мст. нар. привреде Зак. о уређењу П. савета од 18./3. 1891. (чл. 1.), као саветодавни орган Мст.; обзиром на измењене прилике и потребе проширене државе, 1920. прописана Уредба о установању и уређењу П. савета од 44 члана; Видовдански устав од 1921. предвидео стварање П. с. као органа који ће сарађивати при изграђивању п. и соц. законодавства, али није дошло до његова остварења; устав од 1931. прописао (чл. 24.) установа П. в. као саветодавни органа у п. и соц. питањима; 1932. донесен Зак. о П. в. по којем се П. в. састоји од 60 чланова (24 претставника пољопр., задругарства и шумарства, 16 претставника трг., инд., зан., саобраћаја, банкарства и рударства, 5 претст. радника и прив. намештеника и 15 претст. јавних радника из области п. и соц. политике); **II. в.** требало одмах да се организује, али до данас није именовано. **Привредна географија**, грана антропогеогр. која утврђује зависност п. облика од прир. услова неке области; поред тога и утицај привр. на изглед неког

предела. **П. историја**, изучавање развоја свих врста нар. привреде, њених средстава и метода у разним временима, екон. теорија истиданих у прошлости и сада (→ историја екон. доктрина). **П. површина**, прир. одлике неке површине које одређују посебни п. облик (земљр., сточарство, шумарство, риболов итд.). **П. (економска) статистика**, важна помоћна наука нар. економике, синтетичке податке о трговини, промету, производњи, извозу, увозу, потрошњи, ценама; драгоценца за одређивање екон. политике.

ПРИВРЕДНИК, нац. хумано друштво које 1897. осн. у Загребу Владимир Матијевић са задатком да упућује децу из сиромашних срп. породица у трг. и занат, и да се стара о њој и доцније, кад постану самостални људи, тако да би трг. и занати у нашој земљи били у сигурним и способним нац. рукама; више десетина хиљада наших трг. и занатлија дугују П. свој положај самосталних господара; у б. А.-У. П. стекао вел. заслуга у погледу нац. и екон. чувања и јачања Срба; после свет. рата, 1923. П. се преселио у Београд, одакле наставља своју акцију. **ПРИВРЕМЕНИ ИЗВОЗ**, кад се роба извози с тм да се дорађена или без дораде врати, или увоз, кад се роба увози с тим да се, по доради или без дораде, врати (извезе) у одређеном року. П. и. односно у. обухвата 2 врсте међунар. промета робе: промет на повратак, кад се роба без дораде враћа, и промет облагорађивања (преправни промет) кад се роба враћа пошто се доради; за п. у. обично се предвиђају царинске олакшице.

ПРИВРЕМНО ИСКЉУЧЕЊЕ, дисциплинска казна за нар. посл. или сенатора који нарушава ред или прописе пословника; може бити до 30 седница; до 3 седнице сам претседник изриче п. и., преко 3 одлучује Нар. скупштина или Сенат на предлог претседника или 15 нар. посланика, одн. 5 сенатора (Зак. о пословном реду у Н. скупштини и Сенату од 26.11. и 5.12. 1931.).

ПРИГОВОР, у грађ. суд. поступку средство одбране, оспоравање нечега, нпр. п. да је суд ненадлежан или да је ствар раније пресуђена; п. због ненадлежности суда мора се пријавити на првом рочишту; пре почетка усмене расправе одговор на тужбу треба да садржи и п. туженом којим оспорава тужбени захтев; суд ће о п. расправљати или у вези са гл. ствари или одвојено; по расправи суд доноси о п. закључак; ако је п. одбиен, а расправљен у вези с гл. ствари, одлука о одбијању унос се у одлуку о гл. ствари. **П. лични**, који се оснива на односу између туженог и тужиоца, а не на самом послу; нпр. дужник признаје дуг, али истиче да и њему поверилац дугује и тражи компензацију.

ПРИГОРЦИ, хрв. етничка група у Пригорју, предео зап. од Загреба, између Самобора и Жумберка.

ПРИГУШНИ КАЛЕМ, самоиндуктивни навој са малим омеким отпором; служи за умирење, односно за ублажавање ондулације наизменичне компоненте умерених струја, за одвајање истосмерне од наизменичних струја или за међусобно одвајање наизменичних струја разне учестаности (→ ел. филтрови).

ПРИДЕВ, адјектив (лат.), врста променљиве речи која стоји уз именице и ближе их одређује, казујућа њихову особину; какво је што, чије је или од чега је; према том се п. деле на описне (теп, дуг), присвојне или посесивне (очев, женин, поповски) и градивне (дрвен, земљан); сви п. имају 3 рода и мењају се по падежима; описни имају и нарочите облике за → поређење: позитив, компаратив и суперлатив; сем тога имају 2 вида: неодређени и одређени; **неодређени** вид п. употребљава се кад се само казује особина лица или ствари, раније непозната, и то увек у именском делу прилога, иначе се мења с одређеним обликом; придеви на: -ов, -ев, и -ин имају само н. в.; **одређени** вид употребљава се кад п. стоји као атрибут уз именицу да покаже особину особину лица, животиње или ствари (Дајте ми онај прни пешир); у тки. терминима п. увек мора стојати у одређеном виду; приг. лук, стари сват, дежурни лекар; присвојни п. на, -ски, -чки, -чки, -њи, -ји, -њи имају само одређени вид, а тако и: леви, десни, мали, па компаративни, суперлативни и редни бројеви; одређени вид се мења по заменичној промени. **П. прошли**, радни и тржни → глагол.

ПРИДОН Пјер Пол (1758-1823.), фрц. сликар, класичар, под утицајем Корећа; радио митол. сцене.

ПРИДРЖАЊЕ, право ретенције, поверљиво право да дужнику не врати залогу пре но што се дуг измири; то право поверилац задржава и кад дужник прода или покљони залогу другом; купац или покљониприца добије ствар тек кад се исплати дуг. **ПРИШЕЊЕ**, јенска варош у подножју Микале; откопавање почело 1895.

ПРИЗА (фрц.), брод и терет заједно, који заплените заравне силе због продора блокаде, превоза контрабанде или прекршаја међунар. ратног права.

ПРИЗАД (скр. име «Привилегованог акц. друштва за извоз земаљских производа Краљевине Југославије»), осн. 1930. на основи Зак. о ванредном кредиту од 50 мил. динара за организацију извоза зем. производа од 15./4. 1930.; његово оснивање имало за циљ да се извоз наших зем. производа (нарочито пшенице и кукуруза, а затим и кожа, опијума, вина, шљива итд.) стави под утицв једне моћне извозне установе под држ. контролом, ради спречавања искористивања најнег произвођача-сељака и ради подизања цена пољопр. производима на домаћим пијацама; п. имао вел. потпоре државе у свим облицима (кредити, дотације, стављање на расположење контингентна за извоз с царинским повластицама у др. државама, итд.) и пралично утицао на цене на домаћим пијацама; ипак његово пословање започло понекад и вел. губитке за државу, те се цео успех рада овог друштва различито процењује.

ПРИЗЕМЉЕ, најнижи спрат једне зграде, изнад тротоара; ако је п. у равни тротоара или издигнуто за 1-2 степена, у њему могу бити дућани, а ако је 30 или више см над тротоаром, у њему могу бити становаи.

ПРИЗИВ, незадовољство, правни лек против првостепене суд. пресуде; за п. се оставља → преклузивни рок од 15 дана од дана саопштења пресуде; у п., која се писмено предаје првостеп. суду, износе се разлози за побијање пресуде, одређује се да ли се тражи укидање или мењање пресуде, наводе се чињенице и доказна средства којима се крене призивни разлози; суд доставља п. противној страни која од доставе има рок од 15 дана за одговор; у одговору може изнети и дотле у поступку непознате чињенице и доказе ради побијања призивног разлога; у случају кад ниши суд утврди да је било повреде закона, да је ненадлежан итд., он и не закључује усмену расправу већ решава о п. без ње; на усменој расправи, ако се закаже, странке не могу изнети никакав нов захтев ни п., сем уколико њима докажују или побијају оправданост призивних разлога; ако се п. нађе основаним, суд ништи првостепену пресуду, враћа предмет на ново суђење или истом или другом првостепеном суду, сем ако у року од 8 дана обе странке споразумно не траже да им суди виши (призивни) суд (§ 555.-595. Грађ. суд. пост.).

ПРИЗИНСКИ СУД, који образује држава по објави рата, одлучује увек да ли је заплене законита (→ приза).

ПРИЗМА (грч. 1) у геом.: тело чије су основе 2 паралелна полигона (ABCDE, A'B'C'D'E'); код праве п. бочне стране правоугаоници (ABA'B'...), а код косе паралелограми; запремина $P = hP$, где је P површина основе, а h висина п. 2) у оптици: стаклено, ређе кварцно тело најчешће троуглог пресека, које служи об-

ло само за мењање правца светлосних зракова (п. за тоталну рефлексију) или за разлагање сложених боја на прсте (→ дисперзија, спектар); стаклене п. пропуштају само видљиви део спектара и инфрапрвене зраке, а апсорбују ултраљубичасте; кварцне пропуштају и ултраљубичасте; п. су најважнији делови спектралних апарата и обично су у њима комбиноване на разне начине; дрвени зраци при пролазу кроз п. скрећу најмање, а љубичасти највише; скретање зависи још и од материјала п., њеног индекса преламања, угла п., а донекле и од угла под којим зрак пада на површину п. 3) у геодезији: стаклена, тространа, једнаких кракова, који су под правим углом; служи техничарима као инструмент за обележавање правих углова на терену или за слушање и подизање управних линија; укрштене п. служе за обележавање углова од 180° и за постављање 1 тачке у правцу двеју, на терену већ обележених тачака; употребљава се и у оптичким и геодетским ин-

струментима место равних огледала, на принципу двојног преламања и одбијања светлосних зракова. **ПРИЗНАЊЕ**, лична потврда истинитости нечега. **П**, пред судом, доказно средство; може бити дељиво: суд уважава само што тужени говори на своју штету, а не и оно што говори у своју корист; ако тужени призна у целини тужбу, суд ће одмах изрећи пресуду из признања. **П**, детета од стране ванбрачног оца врши се ван Србије пред среским судијом, а у Србији пред надлежним парохом. **П**, супрушко, о бракоразводном узроку на своју штету сматра се за недопуштено доказно средство, па га суд не узима у обзир.

ПРИЗНАНИЦА, потврда пријема суме новаца; по Зак. о таксама мора бити таксирана 1/3% од вредности примљене суме.

ПРИЗРЕН, град и среско место (18 870 ст.) на сз. подножју Шар-Пл.

(Вард. Бан.); стари град (у рим. доба Theganda); веома значајан и у срп. средњев. држави, кад имао дубровачку колонију и ковао свој новац; највише напредовао за цара Душана, који у близини (у Рибнику) имао свој двор; у гур. доба опадао, али се ипак све до 17. в. одржао као трг. место на скадарско-призренском путу; од почетка 19. в. поново напредује; развијени зан. кожарски и кулундски; седиште прав. епископа, гмн., прав. богословија, кат. семениште; руршвине тврђаве Вишеграда, испод којих некада Душанове задужбине, мач. Св. Арханђела и ст. цркве у самој вароши. Призренска Бистрица, л. притока Белог Дрима, извире са Шар-Пл. а притиче кроз Призрен. **П**, епархија, од 1028. принадала охридској архиеп., почетком 13. в. била неко време под буг. влашћу и под јурисдикцијом архиеп. у Трнову; око 1214. дошла под срп. власт; 1808. придружена Јој рашка е., и отада се зове рашко-п. е. **П**, јужно-моравско наречје, средњенитокавског дијалекта, говори се ји. од новонитовакеог до линије Призрен-Шар Пл.-Црна Гора-долина Ј. Моране-Сталаћ; гл. особине: вокално л > лу (слунце); у прои. прид. л > ја; (видеја); нема члана; има доста падежа.

ПРИЈАВНИК, чиновник у суду који прима од пулике поднеске (тужбе, жалбе итд.).

ПРИЈАМ, тројански краљ, отац Париса, који уграбио лепу Јелену и Хектору; за његове владе вођен тројански рат.

ПРИЈАМНИЦА → препорука. **ПРИЈАП**, антички бог плодности, син Бахов. **ПРИЈАПНАМ**, дуготрајна ерекција полног уда, која се чак и данама одржава; код сексуалне неурастеније, запаљена и повреда кичмене мождине, почетног → тубоса, → леукемије.

ПРИЈАТЕЉ Иван д-р (* 1875.), историчар књиж., од 1919. проф. унив. у Љубљани за сл. књижевности; плодан и солидан научни радник; бавио се нарочито проучавањем слов. и рус. књиж.

ПРИЈАТЕЉ НАРОДА, први социјалдемократски лист у Србији (осн. Живојин Балугџић); излазио 1893.-1894.

ПРИЈАТЕЉ СРПСКЕ МЛАДЕЖИ, л. срп. дечји лист; излазио у Сомбору (1866. и 1867.) под уредништвом Николе Вукићевића.

ПРИЈАТЕЉСКА ОСТРВА → Тонга Острва. **ПРИЈАТЕЉСКО ПОСРЕДОВАЊЕ**, начин решања међунар. спорова; у питањима која се тичу битних интереса, интегритета земљишта и достојанства државе радије прихватају п. п. него суд, јер код п. п. не морају пристати на посредничко решење а код суда се унапред обавезују да пресуду испуне; посредници бивали шефови незаинтересованих држава, угледне личности; Друштво народа, откако постоји, дужно да посредује увек кад спор не иде пред међунар. суд; у пракси п. п. било често и доста пута успело да спор реши (Наполеон III посредовао између Аустр. и Пруске 1866., Аустр. између Фрц. и Пруске 1867., САД између Русије и Јапана 1905., итд.).

ПРИЈАТЕЉСТВО, афективна веза позитивног карактера која спаја две или више особа, а из које потичу њихове радње узајамног помагања у свим приликама; може бити основ за искључење судије, а претставља квалификацију при избору судског татора.

ПРИЈАТНОСТ, душевно емоционално стање које прати задовољење неке наше потребе.

ПРИЈЕДОР, варош и среско место (5 500 ст.) на Униној притоци Сани (Врб. Бан.); раскрсница путева и жел. пруга, привр. седиште свог краја; гмн.

ПРИЈЕЗДА 1) **П**, I. бос. бан (око 1250.-1287.), робак бана Матије Нинослава. 2) **П**, II, бос. бан (1287.), син претходног, владао прво сам, а од 1290. с братом Стеваном.

ПРИЈЕМ, примање, прихватање, пристанак. **Менични п.**, акцент, трасатова изјава на самој меници да пристаје да о року исплати своту назначену у меничном писмену. **Пријем за част**, **пријемник за част** → интервенција. **Пријемник менице**, менични дужник, акцептант (→ акцепт). **П**, понуда, у праву се сматра уговор начињен кад је понуда учињена и понуђени је примио; између отсутних се не сматра да је п. примљена у моменту одлучивања, ни у моменту манифестовања те одлуке, већ у моменту кад је одлука дошла до понуђача, без обзира дали је понуђач то и сазнао; између присутних уговор је закључен чим је изјављен п.; сама понуда везује понуђача док не буде одбијена или не истекне рок за п. п. **Пријемници**, све машине и справе које примају ел. енергију и трансформишу је у др. неки облици енергије (мех. рад, топлоту, светлост итд.), у којем се она корисно употребљава, нпр.: ел. мотори, ел. пени, ел. сијалице итд.

ПРИЈЕПОЉЕ, варошица и среско место (3000 ст.) на Дрининој притоци Лиму (Зет. Бан.); у срп. ср. в. важно тржиште на дубровачком путу с дубровачком колонијом; у близини ман. Милешева, задужбина краља Владислава.

ПРИКАЗ, реферат о једном делу, с изношењем предмета; п. не искључује критичко посматрање.

Приказивање, претстављање. **П**, јавно, по ауторском праву може се вршити само по одобрењу аутора; изузетно п. у поучном предавању може се вршити и без одобрења, али уз пристојну награду. **П**, **муке Христове**, рел. драме најпре на лат., а од 13. в. и у умедима на нар. језику; у 14. и 15. в. давале су провансалско-каталонске и северно-фрц. «пасије», којих у Ит. било још у 13. в.; у том погледу била чувена париска братства Конфрерн де ла Пасион; после реформације јавиле се и у Немачкој (Оберамергута), Тиролу, ЧСР итд.

ПРИКЉУЧНА КУТИЈА, п. контакт → штекконтакт. **ПРИКОЛИЦЕ**, кола без сопствене моторне снаге која се причању за кола с моторном снагом, нпр.: за теретни аутомобил, трамвај, мотоцикли (са стране).

ПРИЛАГОЂАВАЊЕ → адаптација.

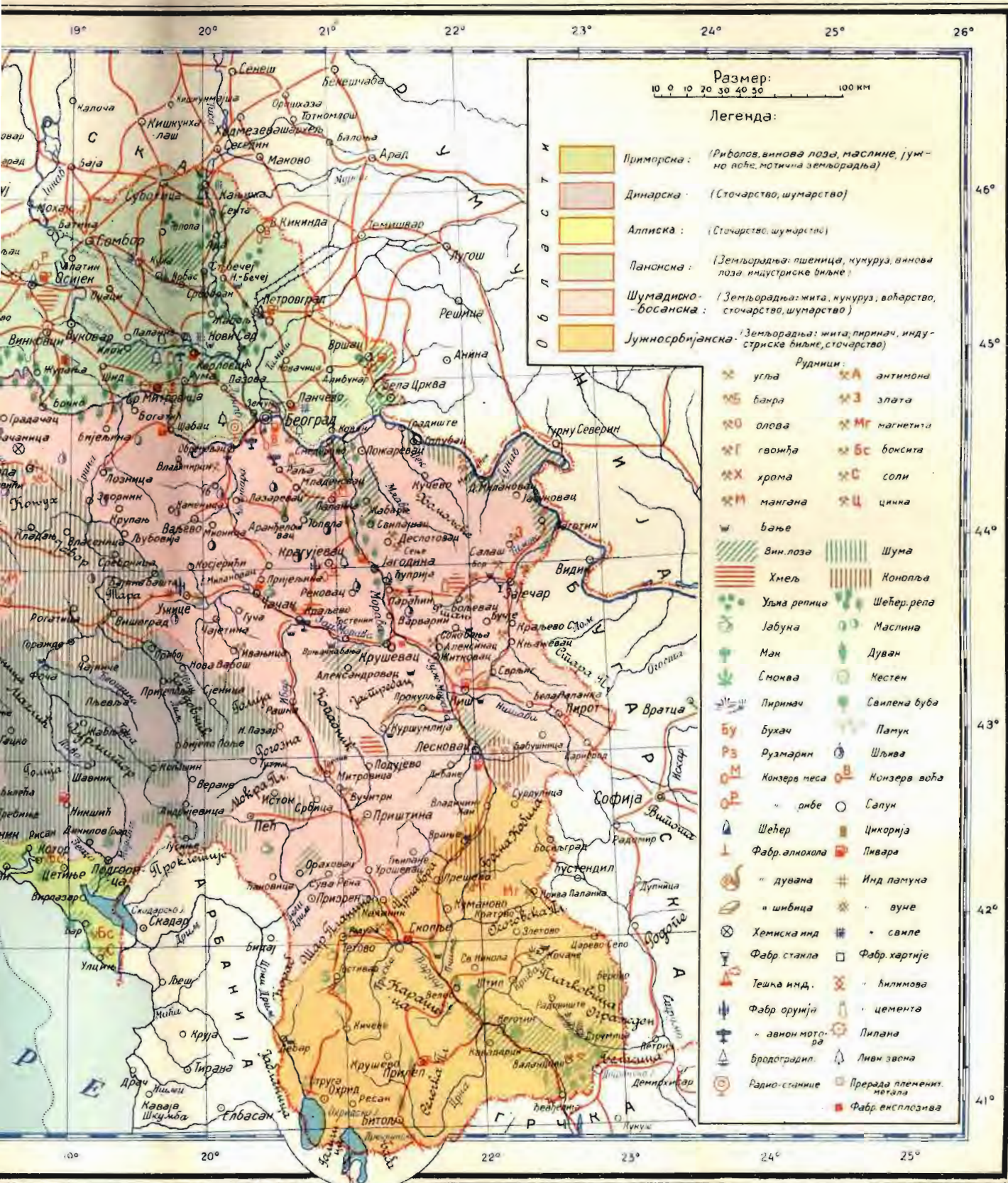
ПРИЛАПОН, виз. име Прилепа; први пут се спомиње 1014., кад га Виз. отела од макед. цара Самуила.

ПРИЛЕП, варош (21 000 ст.) и среско место у Прилепском Пољу (Вардарска Бан.); у ср. в. био на месту где је село Варош, на сз. од садашње вароши, која основана почетком тур. владавине; за цара Душана био знатан трг. варош с јевр. колонијом; престоница краља Вукашина и његова сина Марка; у току 19. в. у њему држани банауери, на које долазили трговци скоро са целог Б. П.; предниоца и влачаре, пивара и 7 циглана; окружни и срески суд; гмн.; остаци средњев. града изнад села Вароши (Марков Град) са 6 црк. од којих су 4 из срп. средњев. доба; у ман. цркви св. Арханђела, испод саме тврђаве, налазе се ктиторски ликови краља Вукашина и Краљевића Марка.

ПРИЛЕПАК (Patella), род морских пужева Јако спљоштене љштуре и широка стопала којим се чврсто прилија за камениту подлогу; живи крај обала; месо му укусно.

ПРИЛЕПАЦ 1) средњев. град у Ј. Србији, на р. Прилепници, у којем рођен кн. Лазар; изван рачна р. и града ман. Драгинац. 2) ман. на ЈИ од Прилепа; ман. црква подигнута 1870. на ст. црквншту.

ПРИЛЕПЧИВЕ БОЛЕСТИ → заразне болести; могу бити узрок за поништај брачног испита, али не и за поништај брака; могу бити узрок за одвојен живот.

ПРИЛИКЕ, законски израз срп. грађ. законика за околности.

ПРИЛОГ 1) мањи састав у којем се саопштава нека непозната појединост или одређује неко мање књиж. или научно питање. 2) адверб (лат.), врста непроменљиве речи која стоји уз глаголе, придеве или прилоге и одређују их ближе по месту, времену и начину; постали: а) од именица (данас, Јесена, дома); б) од заменица (кад. тад, овде, свугде); в) од придева (добро, далеко; српски, јуначки); по значењу могу бити: а) временски (кад, сад, лане); б) месни (где, овде, откуд); в) начински и за количну (како, тако, лако, боље). **П. прошла, п. садашњи** → глагол. Прилошка одредба, сваки п. додаток предикату, па чак и читава реченица (постављено сам те служно; све је госте почастио редом, како царски ваља и требује). **П. израз**, састављен из 2 или више речи које значе 1 појам; једни су потпуно ерасли, па се пишу заједно (дабогме, уосталом, будућито, богзна), други се пишу растављено (без сумње, не лежи враже). **П. реченица** → прирок.

ПРИМ (лат.) 1) вишак који се плаћа на неки новац, девизу, обвезницу, акцију итд. преко номинале или законом утврђеног курса (→ ажија). 2) први глас или мелодија. **П. број** → прост број.

ПРИМ Хуан (1814.-1870.), шп. генерал и државник; вођ побуне у којој избачена краљица Изабела II.

ПРИМА (лат.) 1) у муз.: интервал када се један исти тон 2 пут узастопне понови. 2) у мачевању: ударац одозго доле. 3) прва, роба прве врсте, првог квалитета. **П. балерина**, најистакнутија играчица у балетској трупи. **П. виста**, певање или свирање с листа, без претходног припремања. **П. меница**, прва меница → дубликат м. **Прима-прима**, најбоља нађфинија (нпр. роба).

ПРИМАДОНА (ит.), прва певачица у оперском ансамблу; певачица гл. оперских улога.

ПРИМАЖ → каплака.

ПРИМАЈАЦ → акцепт. **П. за част, п. по потреби** → менично посредовање.

ПРИМАЉА, бабица.

ПРИМАНОТА (ит.), прва белешка, првобележница; дневник, материјал, брујон, питраца, књига у коју се прво бележи; у њу се записују сви пословни случајеви једног дана по реду како се дешавају односно целокупан материјал за књижење, који ће се после унети у одговарајуће књиге; карактеру књиге најбоље одговара име дневник или првобележница.

ПРИМАРАН (лат.), првобитан, битан, први. **П. основа**, у грам. постала од корена: нос-и-м, душ-а (дух-а). **П. статистика**, прикупљена стат. грађа директно од стат. органа за потребе саме с. (супр. → секундарна с.). **П. туберкулозна инфекција** бацила тбк., која 1. пут задеси тело (супр. суперинфекција), што код човека већином бива већ у детињству (→ туберкулина реакција). **П. афекти и п. комплекс**, промене које изазива бацил тбк., када 1. пут инфицира тело (плућа); 1. тбк. огњиште у плућима (п. а.) праћено по правилу тбк. обољењем лимфних жлезда на плућним вратинама (хилусна тбк.); п. а. и жлездано огњиште заједно називају се п. к.; како тбк. инфекција налази човека 1. махом већ у детињству, то п. к. карактеристичан за плућну тбк. код детета. **П. чулни квалитети**, који припадају стварима по себи и који су независни од нашег сазнања (нпр. облик, кретање, непробојност) за разлику од тзв. секундарних чулних квалитета која стварима припадају само у вези и у зависности од субјекта који их сазнаје (нпр. боје, тоновн, мирис).

ПРИМАРИЈУС (лат.), звање старијег лекара, коме поверено вођење 1 одељења; по нашем Зак. о болницама, има уста права и дужности шефа одељења самостално води мања одељења; у већим одељењима претпостављен му шеф.

ПРИМАС (лат.), црк. достојанственик, почаспа титула неких надбискупа, нпр. код нас «надбискуп барски и примас српски». **П. државе**, енгл. кентерберски надбискуп.

ПРИМАТ (лат.), првенство, првенствено право нпр. на престо или неки положај. **Папски п.**, учење ркат. цркве да рим. еп. (папа) има над свима еп. не само првенство части већ и власти (јурисдикциони п.); засновано на мишљењу да је апостол Петар, оснивач црк. у Риму и њен 1. еп., примио од Христа првенство над апостолима, на да оно припада папи као његово наследнику; прот. и прав. црква не признају то учење, пошто се не може доказати ни из Св. писма, ни историски; оне уче да је Петар једнак са др. апостолима и сви еп. једнаки по власти;

тежња рим. папа за п. јавља се у 4. в. и постепено осваја зап. цркву; п. био гл. узрок расцепа црква и реформације, а данас основ и гл. принцип уређења ркат. цркве.

ПРИМАТИ (Primates), ред оисара који обухвата полумајмуне, мајмуне и човека; гл. одлике: петопрети удови по правилу с ноктима, палац супротно положен према осталим прстима, зубник потпун, очне дупље окренуте напред, мозак моћно развијен. **ПРИМАШ**, лице које води инструментално заједницу и свира обично мелодију.

ПРИМЕДБА, опаска, напомена, приговор; у праву разлог вишег суда из којег је преначино или поништно пресуду нижег суда; данас су п. обавезне за нижи суд; по нашим ранијим законима, нижи суд могао је давати противпримедбе, објашњавајући вишем суду због чега не може уважити његове п.; противпримедбе ишле пред општу седницу касационог суда, који пресудио између п. вишег и противрзалога нижег суда.

ПРИМИРЈЕ, привремена обустава непријатељстава између зараћених страна; обично претходи закључењу мира. **П. у Слобозеји** (код Ђурђева), потписано 24/8. 1807. међу Рус. и Тур., као последица тилзитског уговора, изазвало огорчење код Срба, додашњих рус. савезника, пошто им није дало никаква јемства према Турцима који претили да ће их казнити као бунтовнике; њим био незадовољан цар Александар I. II. парниско, предлог канадског делегата Грахама на 10. скупштини Друштва нар. (1929.), да се државе објезу да за 2. год. неће повећавати своје царине; предлог довео до састанка међунар. екон. конференцији (фебруар 1930.) у Женеви, и тада израђен пројект трг. конвенције, којим би се силе потписнице обавезале да не подижу царине за 1 год.; аграрне царине узете из ове обавезе, и то изазвало протесте агр. земаља и сазив друге конференције (новембар 1930.), на којој агр. земље тражиле као накнаду агр. преференцијал; трг. конвенције потписале и примениле само неке инд. земље.

ПРИМИТИВАН (лат.), прост, некултуран, пранскоски; почетнички, једноставан, неразвијен. **П. народи**, у етнол. науци уобичајени назив за народе и племена оскудне културе, који стога у већој зависности од природе; значајна одлика: отсуство именовности. **Примитивни**, ст. назив за ит. сликаре пре 15. в., који нису владали знањем перспективних мајстора већ били још невенсти и наивни, нарочито у претстављању перспективе; њихова тхи. се назива примитивизам.

ПРИМИЦИЈЕ (лат.) 1) први плодови, првине; ст. Јевреји, Египћани, Грци и Римљани приносили их богу као жртву захвалнице. 2) у кат. црк. прва миса једног свештеника.

ПРИМОВИЋ Латинчић Паше (Примојевић Паскоје; 2. половина 18. - сред. 17. в.), дубровачки песник, превео митол. драму Еурипиде, Санапаров еп Од упућења ријечи бојје и порода дјевича; најбоље му сатири против Которана и Корчулана и шаљиве песме.

ПРИМОГЕНИТУРА (лат.), право прворођеног на наследство; правило да наслеђује најстарији потомак; данас п. у прив. праву постоји још где има → фиденкомиса; у држ. праву примењена у свим монархијама у погледу престолонаслеђа.

ПРИМО ДИ РИВЕРА Мигуел (1870.-1930.), шп. генерал и диктатор (1923.-1929.).

ПРИМОРЈЕ, ужи или шири појас поред морске обале који стоји под утицајем мора у физиогеогр. и антропогеогр. погледу; у прим. зони, 50 км од мора, странци могу стицати непокретност само с одобрењем миа, војске и миа. у дела. Југословенско п. → Југославија.

ПРИМОРСКА БАНОВИНА, полит.-самоуправна област (19 625 км², 900 500 ст.), захвата с. Далм., јз. део Босне, з. део Херц. и највећи број јадр. острва (Корчула, Вис, Хвар, Брач, Шолта, Дуги Оток и др.); план. област са високим план. (око 2000 м на граници према Врбаској, Дринској и с. делу Зетске Бан.; високих план. има и у унутрашњости, од којих неке и преко 2 000 м (Прењ, Чрвеница, Врну); према приморју висине опадају; сем узаних појаса поред морске обале и доње Неретвине долине, највише низије су карсна поља (Вуковско, Купреско, Дувањско, Сињско, Ливањско и др. мања); осим дела на СИ (г. ток Врбаса) сва припада сливу Јадр. М.; највеће јадр. притоке: Зрмања, Кука, Цетина и Неретва; у приморју влада сред., у вишим деловима изван приморја умерено-конт. (с утицајем сред. климе у долинама већих р.), а у високим пределима план. клима; стан. Јсл. 99%, највећим делом кат. (76¹/₂), прав. (16%), мусл. (8%); привр. гране: у низијама, прим. и на острвима земљр. (нарочито вино-

градарство и гајење маслине), рибаолов и поморство, у плава. области сточарство, али недовољно развијено због слабих пашњака на голим карским план: инд. цемента (око Сплита), карбида и вештачког гнојива (код Шибеника и Омнша); бродоградилшта на Корчули и у Трогиру; жел. мало; гл. жел. пруге: од Сплита (и Шибеника) ка Загребу и од Метковића ка Сарајеву; на морској обали и острвима паробр. саобр. с многобројним пристаништима, од којих најважнија Сплит и Шибеник; гл. места Сплит (средњите бан.), Шибеник, Мостар, Ливно.

ПРИМОРСКЕ ПЛАНИНЕ, у С. Амер. поред саме обале Великог Ок., пружају се од С према Ј. највиши врх 3575 м; богате нафтом и обрасте шумом.

ПРИМОРСКИ АЛПИ, огранак Алпа и име једног дпт. на ЈИ Фрц.; гл. место Ница.

ПРИМОРЦИ, стан. приморја; у Југосл. носе име п.: а) сви Слов. у Јадр. Приморју; око Трета, на Тришћ. Каргу и у сев. Истри; б) стан. Хрв. Прим. од Истре до ушћа Зрмаче; деле се на 2 групе: чакавце у приморју од Истре до Сена и на острвима и ртокавце у осталим крајевима, у којима такође некад били чакавци; штокавски део Хрв. Прим. се дели на Лику и Крбаву, али стан. обеју области у толикој мери истих етничких особина да се сви зову — Лицанима.

PRIMUM VIVERE DEINDE PHILOSOPHARI (лат. Пре свега живети а затим филозофирати), ет. изрека која значи: треба себе прво материјално обезбедити, па онда мудровати.

PRIMUS (лат.), први; у наследном праву: код супституције оно лице које је тестватор огласно за спога наследника и код кога паступа супституција ако се наслеђа не прими или ако не буде способан за наслеђивање; зове се и институт. **P. inter pares** (лат.: први међу једнакима), обично се вели за претседника рпб.

ПРИНАДЛЕЖНОСТ, припадност; → плата.

ПРИНОВАК, све што се заради после ступања у задругу (→ задруга породична).

ПРИНОС, свекалика корист (у новцу или прир. производима) коју 1 привр. субјект има периодично (дневно, недељно, месечно, годишње) од свог личног рада, или предузећа, или имања (капитала, земље, зграда итд.); разликује се: бруто и нето п. (по одбитку трошкова око стидања зараде); нето п. назива се и приход; 1 привр. субјект може имати више различитих сталних прихода који се периодично понављају, (нпр. плату, кирију од куће, камату на купљене облигације итд.); скуп свих нето прихода једног субјекта сачињавају његов (укупни) доходак.

ПРИНЦИПЕ → Принчево Острво.

ПРИНУДА, утицај којим се ограничава слобода наше воље, а која може долазити споља или изнутра (од наших нагонских душевних снага); закон подразумева под п. приушћавање неког силам, претњом, злочинством или претупом да нешто учини или да нешто трпи; и извршиоца п. закон кажњава затвором или новчано; пословни закључени у п. су рушљиви; п. може бити: апсолутна (физичка сила), психичка (застрашивање), морална (злоупотреба ауторитета). **ПРИНУДНО васпитање**, код малолет-

ника кад учине кривично дело; ако судија нађе да је малолетник крив, упућује га у држ. завод за в. или поправљање; ако судија ослободи малолетника или га не држи зрелим да схвати природу свог дела, може да га остави кућном кажњавању или завода за в. који већ похађа, или да га за 1 г. отпусти на прокушавање под непрекидним надзором; ако је уверен да је малолетник напуштен или покварен и да се не сме оставити தொடарнијој својој средини, упућује га на п. в. подесној породици или прив. заводу (§ 443. и д. Суд. крив. пост.). **П. закуп**, рударски повластичар има право службености на свима добрима у својој зони; он може награтити појединце да му даду под закуп она имања без којих не може вршити своју повластицу; ако се не погоде, суд одлучује о п. в. **П. извршење**, противу дужника који није добровољно одговорио својој обавези; п. и. спроводи се по извршном поступнику (закон о извршењу и обезбеђењу), а док он не ступи на снагу, примењују се покрајински прописи. **П. курс новчаница** или новца назива се законом одређени к. по којом се они морају примати у промету; п. к. новчаница разрешава (док год траје), емисиону банку обавезе да за њих исплаћује доносиоцу метални новац на чијој их подлози издала. **П. лиценца**: ако неко усаврши патент, па му првобитни сопствених патента неће да уступи право на употребу, он се може обратити Управи за заштиту инд. својине, која ће му досудити п. л. тј. дозволу да може вршити употребу патента уо привичну накнаду, без обзира на противљење имаоца патента. **П. поравнање**, судом одобрен споразум једног лица и његових поверилаца о колективном намрењу њихових тражбина путем исплате 1 дела дуговаоног им износа; назива се принудним, јер обавезно и за повериоце који су били против или који нису учествовали у поступку за заједничко намрење тражбина: п. п. може поудити само дужник по отварању стечаја над његовом имовином (п. п. у стечају) или пре тог отварања (п. п. ван стечаја). **П. правни пропис**, који се тиче јавног поретка и морала; странке га не могу мењати својом вољом. **П. продаја** → дражба принудна. **П. тарифа**: код извесних занимања закон је прописао награде извршиоцима за њихове услуге; код апсолутних п. т. искључено је свако погађање; **релативне п. т.** могу бити минималне и максималне; ако нема погодбе о награди, судови узимају да је странка пристала на релативну п. т.; ако постоји двојна тарифа (максимална и минимална), суд узима да су се странке погодиле по минималној. **П. управа**, средство обезбеђења у извршном поступнику; место да се изложи продаји за дуг, дужничково имање се ставља под управу судског повереника, који приушља приходе и њихов чист износ употребљује на намрење поверилаца.

ПРИНЦ (плат. princeps) 1) кнез; титула владарца државе која је кнежевина; нпр. Србија до 1882.; данас Монако. 2) титула чланова владарског дома који не владају. 3) титула високих племића, пореклом из ср. в.; женоке у истим случајевима имају титулу **принцесе**, кнегиње. **П. супруг**, муж владарке у држави где по уставу жена може ступити на престо (примери у Енгл., Хол.); п. с. ужива почаст које одговарају положају, али не дели владарску власт која припада пеговој жени. **П.** од Велса, титула енгл. престолонаследника.

ПРИНЦ ЕДВАРД ОСТРВО (5636 км², 90 000 ст.), у Лоренсовом Мору (С. Амер.); земљр. (кромпир) и сточарство: гл. место Шарлоттаун.

ПРИНЦЕПС, титула рим. царева, која им давала право да по неком предлогу 1. износе своја мишљења и 1. гласају у сенату.

ПРИНЦИП (лат.), начело, основа, руководна мисао; врховно правило деловања; осн. став или аксиом

који се не може доказати, али којем доказ није ни потребан, пошто је он по себи евидентан. П. народности, полит. начело према којем сваки народ треба да има своју државу; основ му у рационалистичкој флз. 17. и 18. в. и у тежњама народа да сами управљају својом судбином; Манчини дефинисао п. н. (1851.) као право сваког народа на слободу и самоопредељење; п. н. играо важну улогу у евр. политици 19. в., кад инспирисао уједињење Ит. и Нем. и стварање хршћ. балк. држава; Вилсон много допринео да се п. н. примени у уговорима о миру од 1919. и догађајима тог доба.

ПРИНЦИП Гауријо (1894.-1918.), нац. револуционар: као млад гимназист дошао 1912. у Србију да ступи у добровољце, али није био примљен; припадао кругу нац. револуционарне омладине; 1914. одлучно с Трифом Грабешком и В. Чабриновићем да изведе атентат на а.-у. престолонаследника Франца Фердинанда, када овај дође у Сарајево на војничке маневре, што и извршио на Видовдан (28/6.); као малолетан осуђен на 20 год. тежке робије; умро априла 1918. у затвору у Терезићу (ЧСР); кости му пренесене у Сарајево 1921.

ПРИНЦИПАЛ (лат.), глава, управник, шеф радње. **ПРИНЦИПАТ** (лат.), облик владавине у Риму од 39. пре Хр. до 284. по Хр.; увео га Август, а укинуо Диоклецијан; делно се на: владавину Јулијевско-клавудијевске династије, владавину Флавијеваца, владавину Антонина и доба војничке анархије. **ПРИНЦИПАЛЕТАН** (фрц.), начелан. **PRINCIPIS RESCRIPTUM** (лат.), владаочев претпис (указ).

PRINCIPUM (лат.) — принцип. **P. contradictionis**, став противречности. **P. exclusi tertii** (лат.), став искључења трећег. **P. identitatis** (лат.), став истовестности, идентитета. **P. identitatis indiscernibilium**, Лајбницово учење по којем би две ствари, ако се не би ни у чему разликовале, морале бити уједно, постати једна ствар. **P. rationis sufficientis** (лат.), став довољног разлога.

ПРИНЧЕВО ОСТРВО, Приписне (199 км², 7000 ст.), у Гинејском Заливу (Атлански Ок.); припада Порт.

ПРИОР (лат.; виша), поглавар реда, при старешина ркат. манастира или при поспе → онага; код виших реда први после влс. мајстора. **Prior tempore potior iure** (лат.), ранији по времену јачи у праву; ко се пре ушине у земљишне књ. јачи је од оних који се ушину после њега.

ПРИОРИТЕТ (лат.), првенство. **П. смрти**: ако је више лица умрло у истом несрећном случају, па се не може доказати ко је пре умро, закон ставља претпоставку да су прво умрла женска лица, па мушка; између лица истог пола сматра се да су прво умрли старији, па после млађи; то важи док се противно не докаже. **Приоритетне облигације** (приоритети), које издају акц. предузећа на зајмове ради повећања капитала, а чији власници неће имати удела у чистој добити већ ће им се од чисте добити дати извесан сталан интерес, пре него што се акционарима подели дивиденда; приликом престанка (ликвидације) предузећа исплаћују се пре акција. **П. право**, право првенства.

ПРИПАДНОСТ, припадност, ствар која својом наменом везана за другу; по § 188. Срп. грађ. зак дрво, стока, тежакчи, зан. или фабр. алат, потребни за употребу ствари ил. домовадства сматрају се као придодатак дотичних непокретности, па се према томе и они убрајају у њих.

ПРИПЕВ → рефрен.

ПРИПЕРАК, брактџа (bractea), лист у чијем се па-зуху јавља цват; обично ситни, али у неких биљка особито развијени листови и уз то живо обојени (апарат за примамљивање животиња које врше полинанију); у др. биљака п. веома рано опадну или се уопште не зачињу (редукција).

ПРИПЕТ, д. притока Дњепра, одвијава Полесје; дуга 795 км, каналима везана за Ђемен и Вислу.

ПРИПОВЕДАЧ, писац приповедака. **Приповедачка времена**: у приповедању пролих догађаја употребљавају се без обзира на њихово право значење: садашње (Тога дана устане рано и пође на пут) и будуће време (Онда ће му рећи вила). **П. императив**, у причању, употребљава се 3. л. једине и у значењу аориста (Дете се уплаши, па удри у плач. Кад ми то видесмо, бежи куд који).

ПРИПОВЕТКА, књиж. састав у којем се описује

неки догађај или опцртају карактери (1-3); **уметничка п.**, обично има предмет из ист. прошлости или из садашњости; код писаца романтичарског правца у п. има идеализовања, док код реалиста обичан, свакодневни живот сликан верно; и у **историским п.** се слика прошлост на основи проучавања прошлости; **песничка п.** је у стиху; од епа се разликује по том што јој је тема из обичног живота, а и мања обимом (→ прича); **народне п.** су многобројне у нашем народу; њихови извори веома су различити: грч., арб., ром., нем., мађ. и оријенталски; поред позајмљених мотива у њима има и много чисто сл. елемената; у њима се огледају култ. унијци од најстаријих времена и ориг. одлике нашег народа; Вук их дели на женске (приме, бајке, татке), којих има много више, и мушке, у којима нема чуда; **женске п.** имају вел. научну и ум. вредност; у њима се чувају елементи ст. религија, занимљиви и фантастички мотиви и вел. јез. богатство; гл. јунаци су цареви, краљеви, грофови и калуђери или натприр. бића (змајени, виле, дивови, ђаволи, аждаје, вештице а у онима које су герм. порекла и кепеди); мотиви су често веома старински и општечовански; типови исто тако: најпознатије наше нар. бајке: Усуд, Девојка и мртвац, Чардак на небу ни на земљи, Аждаја и царев син, Дивљак, Бап-Челик, Биберче, Змија младожења, Ђаво и његов шегрт, Два брата; посебну групу чине п. о животињама, у којима нема много чаробног елемента; о личности и вуку постоји читав циклус; **мушких п.** има мање од бајки; већином су њиховог карактера; гл. личности Ђосе, Ере, Цигани, Шијаци, хоце; многобројне су и легенде о свет. личностима и постанку места, а нарочито о св. Сави, св. Ђоржу, св. Николу; свако место има легенду о свом постанку; најбољу збирку н. п. скупко Вук; од осталих скупљача важнији: В. Крашић и Н. Кашинковић, а најбољи су приповедачи: Груја Механија из Сентомаша и Вук Брчевић.

ПРИПОНА, скуп конопа који држе јарбол са л. и са д. стране брода; за њу везане врзе, мали конопци за пењање у виду лествица.

ПРИПРАТА, притвор, наперта (од лат.: pars aperta = отворен део), предњи део храма на зап. страни. **Спољашња п.**, пред улазом у храм, наткривена; некад ту био басен за умивање; место где царви одлагали оружје и одличја и место за покајнике, благосиљање хлебава, сахране. **Унутрашња п.**, одвојена стубовима или зидом: део крстоница; место за оглашене зове се и ж. **црква**; у ман. велике п., украшене фрескама, ипр. дечанска, пећка п.

ПРИПРАСТ, прираштај, споредна ствар физички везана за главну (ипр. кућа за земљиште); у праву п. дели судбину гл. ствари (→ апсеија); у шума промена у повећању висине, обима, дрвене масе и вредности појединих стабала, делова или целе шуме, у одређеном периоду времена; утврђивање п. које се врши дендрометрским методама; служи као основа за уређење и искористивање шума, јер у → нормалној шуми мора постојати равнотежа између п. се може повећати; према томе, величина ством п. се може повећати; према томе, величина п. је уједно и мерило за интензитет шумског газдинства.

ПРИРЕЂИВАЧ, лице које даје јавну приредбу или учествује у њој; лице које уређује збирку разних аутора; одговоран је за повреду ауторског права; н. не стиче ауторско право за поједине приносе у збирци већ само на збирку као целину.

ПРИРЕЗ, додатак неком осн. пореском облику (ипр. на службенички порез, кућарину, земљарину итд.); одређује се обично у % на стопу осн. пореза; њим се служи држава да појача приход од неког пореског облика (обично припремено), а и оп., бавовине итд., да не би уводиле своје посебне порезе.

ПРИРОДА, све што стварно постоји; сила која делује у васелени; све што није човек створио; суштина, битна особине нечега; температура. **П. мртва** → мртва природа. **П. вредности** угловних функција (sinus, cosinus, tangens и cotangens), срачунате су за R = 1 и сложене нарочите таблице, које се употребљавају у геодезији за брже рачунање машинном, без логаритамских таблица (ипр. по образцу s. cos α помножи се на машини дужица s с косинусом угла α, уместо да се тражи нумерус из збира логаритама стране и cos α). **Природна деца** → незаконита деца. **П. науке**, скуп наука које се баве истраживањем п. појава и њиховим развојем; деле се: на опште, које испитују законе кретања и спајања материја (физика и хемија) и засебне (специјалне), којима је предмет постојаност и законитост извесних п. тела (астрономија, геологија са минералогијом, географија и

биологија са зоологијом, антропологијом, ботаником, физиологијом, морфологијом и систематиком); по ред тог постоје још и тзв. примењене п. н. које служе практичној примени научних резултата горе наведених н. (медицина, фармација, шумарство, агрономија, тхн. хемичја и тхн. уопште). **П. право** (ius patriale), постоји независно од закона и уговора, а има основ у самој људској природи: школа п. п. га изједначавала се међунар. (Пуфендорф, Томазије и у мањој мери Волф, Бател); насупрот њој признаје се као међунар. п. само оно што су створили обичаји и уговори (позитивно међунар. п.). **П. религије**, које објављују природу или п. сило, дајући им имена богова. **П. род**, само мушки и женски и не поклапа се увек са граматичким, нпр. слуга је м. п. р., а граматичког женског. **П. тонови** → аликвотни тонови. **П. филозофија** 1) изграђивање мишљења о животу и свему на основу познавања природе. 2) флз. испитивање природнонаучних појмова и метода. **П. средство** заснива се ванбрачним рођењем; по грађ. закону постоји дужност п. родитеља да издржава своју децу; у наследном праву п. с. нема утицаја; црква изједначаје п. с. и законито; забрањује брак између п. блиских сродника.

ПРИРОЂЕНИЦИ, адвентивне биљке, које се аклиматизовале на нову област у пренет. или раније ист. доба, и **неофите**, које се природиле (натурализовале) у новије доба, па се за многе од њих зна и год. прве појаве (→ адвентивне биљке). **Прирођење**, науч. зак. назив за натурализацију, начин на који странац добија држављанство; стран. поданик може стећи наше држављанство п. ако има најмање 21 год., ако је 10 г. непрекидно настанен (страна законод. садрже такође тај услов, али га спуштају на 5, па и 3 год.) на нашем земљишту. ако је добио отпуст из садашњег поданства (или бар јемство да ће отпуст добити), ако је добриг владања, ако је у могућности да издржава себе и породицу и ако је обезбеден у погледу оп. чланства у 1 нашој општини; решење о п. доноси мин. унутр. дела; изузетно п. се стиче и пре 10 г. бављења и без отпуста из ранијег поданства кад је молилац проф. унив. или кад његов пријем у поданство захтевају држ. интереси или је заслужан за нашу државу; о изузетном п. одлучује мин. савет: п. једног лица повлачи улаз у поданство и његове жене и малолетне деце.

ПРИРОК, у грам. главни део реченице који нешто казује о подмету; у њему мора бити глагол у личном глг. облику, који може имати именску допуну (именски п.) или неки додатак (нпр.: птица лева; снег је бео; он чита књигу); п. се слаже са субјектом у лицу, роду и броју; у логици: п. појам суда чија се садржина припадаје појму субјекта. **Прирочка реченица**, свака р. која замењује неки п. додатак (Семак скочи као да се поманио; поманио додатак прироку за начин). **П. додатак**, служи као допуна, ближа одредаба предикату; може бити: за предмет, место, време, начин, средство, меру, узрок. **П. именски додатак, приложак**, придев у атрибућу као допуна, односи се или на субјект или на објект, слаже се с њима у роду, броју и падежу и казује неку њихову случајну, привремену особину (легао здрав, а устао болестан).

ПРИРУЧНИК, књига у којој прегледно и јасно изложено систем и резултат неке научне гране. **ПРИСАД**, преседљина (1 046 м) између план. Мукоса и Внориле, с.-си. од Прилепа, преко које води пут Прилеп-Велес; у балк. рату 21. и 22./10. 1912., на њему био бој, у којем победила срп. војска турску.

ПРИСЕЛИЦА, право гоње и издржавања које су имала властела по својим селима; допније су то право имале спахије (»Кад спахија дође у село, одлаше код каквога газде, па му сви сељаци дају за јело што треба«).

ПРИСИЛНЕ НЕУРОЗЕ, болесна стања страха у којима се неке претставе, мисли, сумње, бојазни, нагоњена на неке поступке намећу болеснику против његове воље; мада долазе уствари од његове сопствене личности, болесник их осећа као нешто туђе, увиђа њихову нелогичност; у борби мотива која настаје болесник бива побеђен, тј. у немогућности да одагна од себе присилни садржај (→ психоневроза, фобје).

ПРИСИЛНИ РАД, мера безбедности предвиђена § 51. и 52. Крив. зак. за лица која су у поврату учинила крив. дело; по § 51. лица које најмање 3 пута осуђивано за злочин на робију па у року од 5 год. по издржању последње казне опет учини умнишљени злочин, задржаће се по издржању нове казне на п. р. у нарочитим заводима или одељењима, најдуже за 10 год.; ако се осуђеник поправио, може бити после 3 г. п. р. условно пуштен; ако се добро влада после других 3 г. биће сасвим слободан; по § 52.

п. р. до 5 год. применити се, по издржању казне, и на лица која у скитњи, просјачењу, блудницењу, учине у поврату крив. дело.

ПРИСК, грч. историк из 5. в.; описао цариградско исламство Атили, 448. г.

ПРИСЛУШНИ АПАРАТ, служи да се по звуку одреди ноћу положај непријатељског аероплана; заснива се на чињеници да човеке уши примају звук независно једно од другог и да је, услед задоцнења пријема звука једног уха према другом, човек у стању да одреди са које стране му звук долази; послужници окрећу п. а. на обртном постољу докле док не чују звук једновремено на оба уха; аероплан је тада у том правцу; 1 јак рефлектор увек у вези са п. а. у часу осветли тај правац да би снаг ухватио аероплан у свој светлости.

ПРИСНИЦ Вилхелм (Priessnitz, 1799.-1852.); нем. лекар, оснивач хидротерапије. **Присницлов облог**, влажни облог који се обавије сухим чаршавом; у употреби код обољења с високом тмпт. ради њеног спуштања.

ПРИСТАВ, чин. звање 7. и 8. групе; виши п. 6. групе; нпр.: п. министарства, банске управе, фин. п., монополиски п.

ПРИСТАН, кратки део обале подешен за приставање бродова. **Пристанште**, спона између суходоног и пловног пута у луци или на отвореном пловном путу; бродови пристају непосредно уз обалски зид (кеј), уз пристанишни мост или уз понтон који с обалом спојен мостом; п. имају често, као и луке, сву опрему за претовар и размену робе, као и за прелаз и контролу путника. **Пристати**, довести брод крају, привести га уз обалу да се искрцају путници и товар.

ПРИСТЛИ (Pristley) 1) Џозеф (1733.-1804.), енгл. теолог, физичар и хемичар; открио кисеоник и азот. 2) Џон Бојнтон (* 1894.), енгл. романописац и књижевни критичар; најбољи роман: **Добри другови**.

ПРИСТОЈНОСТ, понашање једне особе према другима у потпуном складу с етичким, естетичким и друштвеним начелима њеног времена.

ПРИСИЈАН, рим. граматичар из 4. в.

ПРИТАНИ, одбор држ. савета који води послове у ст. Атини. **Пританијон**, зграда држ. савета у којој се скупљали притани.

ПРИТВОР 1) мера да осумњичено лице буде на домаку истражном судији ради вођења истраге и извиђања. 2) средство принуђавања у грађ. поступку противу лица које неће да каже истину или неће да положи откривајућу заклетву; истражни судија може га наредити против сваког лица против кој постоји сумња да је извршило неко крив. дело, у року од 24 сата истражни судија мора саслушати осумњиченика и одмах одлучити да ли ће га задржати и наредити истражни затвор или ће га пустити на слободу; против решења којим се наређује п. или истражни затвор осумњиченик има право жалбе окружном суду у року од 3 дана пошто му се саопшти наредба истражног судије; против решења суда (кривичног већа) нема даљег правног лека.

ПРИТИСАК, количнички силе и површине на коју та сила, равномерно распоређена, дејствује упречно; јединице п.: кг на см² или, много чешће, атмосфера, тј. п. живиног стуба висине 76 см (1033 г на см²); ако се за јединицу силе узме → дин, онда је јединица п. бари, милион пута већа јединица од ове **мегабари** или **бар**, а 1000 пута мања од **бара милибар**, која се често употребљава у метеор. за истраживање атмосферског притиска.

ПРИТКАШ → пасуљ.

ПРИТОКЕ, мање текућице које се уливају у гл. реку и са њом чине речну мрежу једног слива.

ПРИТУЖБА, жалба странке старешини суда на одлучивање поступка.

ПРИХВАТАТИ, једрећи одн. крстарећи померати прамач све виле према ветру; супр. → одвраћати.

3. прир. или грађ. плод од извесног имана: → принос; припада ономе ко има право ужитка на ствари (по правилу сопственику), уколико на ствари не постоји ужитак; п. од жениног имања може сабирати муж; о пулпним приходима старалац мора полагасти рачун. **Трошење п.**, сматра се да муж има право на т. п. жениних добара, али је дужан зато снабдевати кућу и издржавати жену и децу; старатељи могу трошити деће п. уколико је за децу потребно, о т. п. морају водити књиге; отац има право слободног т. п. своје деце која су под његовом влашћу и не полаже рачун суду.

ПРИЦА 1) Драгутин (* 1867.), адмирал у пензији; као а.-у. поморски официр у свет. рату до 1917 нач. штаба лучког адмиралитета у Пуљу, затим командант дреднота »Принц Еуген«; у нашу морн. преведен 1918.; 1923. добио чин вицеадмирала и постао ко-

мандант Зоне Которске, а потом ком. морнарице.
2) **Максим** (1823.-1873.), правник, политичар и посл. у Хрб. сабору (1861.); био 1 од најбољих правника у Хрв.

ПРИЧА → приповетка, обичан назив за нар. приповетке у којима има маште (гатке и бајке); духовите и кратке зову се шаљиве приче (→ анегдота).

ПРИЧАСНО, у прав. цркви песма која се пева док се свештеник причешћује и спрема причешће за верне, обично стихови из псалма (недељом; Хвалите господа); у муз. погледу најлепше композиције.

ПРИЧЕСТ, **еухаристија** (грч.), примање тела и крви Христове у облику хлеба и вина у прав. и ркат. цркви, ради сједињења са Христом, вечног блаженства и опроштења грехова; за п. се спрема покајањем и молитвом с постом; код прот. само вршење усмене на Христа; код прав. и прот. причешће се у оба вида с квасним, а код ркат. само бесквасним хлебом (верни) и под оба вида (свештеници); најважнији св. тајна.

ПРИПТ → панарицијум. Црни п. → прострел.

ПРИПТИНА, град и среско место (17 000 ст.) на

и крају Косова Поља (Вард. Бан.); у средњев. Србији најважнија варош на Косову; престоница краља Милутина, доцније и Вука Бранковића; имала дубровачку колонију; у тур. доба све до краја 17. в. важно место са седиштем рударске инспекције за суседне руднике у Н. Брду, Јањеви и Трпчи; у 18. в. опала, али имала извештан трг. значај; извози жито и стоку; у близини ман. Грачаница, задужбина краља Милутина из 1321. и Муратово турбе, гробница утробе султана Мурата I, погинулог у косовском боју 1389.

ПРКОС, **тушт** (*Portulaca oleracea*, фам. *Portulacaceae*). Једногод. положена биљка, доста сукулентна, ситна овална или и појединачна цвета; плод чаура која се отвара поклопцем; пореклом из умерене Аз.; сада космополитска; дивља врста живи као коров под најтежим приликама на стазама, камењу и песку; култ. облици се гаје као украсни и као салата.

ПРНАР (*Quercus coccifera*, фам. *Fagaceae*), зимзелени храст псеудомакије у Ј. Србији, гола листа, с бодљикавим оштрим зупцима по ободу; кунула и жир крупни; расте у Сред. Обл.

ПРЊАВОР 1) уолите насеље на ман. земљишту; у средњев. срп. држ. провинцији (по грч.) који служио као војници ман. властелинству. 2) варош и среско место у Босни (Врб. Бан.), ја. од Дервенте око 2 000 ст.; у околини пољ. колоније. **Прњаворци**, становници који живели на ман. имању које се налазило обично у близини ман.; обрађивали ман. земљу и од приноса с те земље били дужни да дају извештан део манастирима; поред тога имали и др. обавеза према ман.

ПРО (лат.), за. у прилогу, у корист. **Р. anno**, у своју годину, за годину. **Р. domo**, за своју кућу, у своју корист; лично заинтересован; наслов Цицероновог говора у којем по повратку из изгнанства тражио да му се врати одузето имање. **Р. ecclesia et pontifice** за цркву и папу; папин орден, златан крст. **Р. et contra**, за и против; чути разлоге и једне и друге парничне стране. **Р. patria**, за отаџбину. **Р. tempore** засад, привремено.

ПРОБ **Марко-Аурелије**, рим. цар (276.-282.), рођен у Сирмијуму; успешно бранио границе од напада варвара; убили га војници због стругости.

ПРОБА, оглед; куповина и продаја на п. закључена под условом да продата ствар издржи п.; ако не издржи нема куповине.

ПРОБАБИЛИЗАМ (нлат.) 1) становиште у теорији сазнања по којем све научно сазнање има само вредност вероватноће; извесних и сигурних истина нема. 2) морални принцип да је дело дозвољено, ако за вероватност дозвољивости говоре неколико добрих разлога или ауторитета; развили га Језуити.

ПРОБАВА → варење. Пробавни сокови, плувањика, желудацни, панкреасни и цревни сок, својим физ. и хем. одликама, а нарочито својим ферментима врше, у разним деловима апарата за варење, сваривање хране.

PROBANDI ONUS (лат.), терет доказивања; по праву лежи на тужиоцу; изузетно, ако постоји зак. претпоставка, терет доказивања лежи на ономе ко тврди да не стоји оно што закон претпоставља.

PROBATIO DIABOLICA (лат.), тешко доказивање власништва ствари; власник мора доказати да је ствар стекао на изворни начин; ако је ствар стекао од др. лица, мора доказати од кога је његов претходник ствар стекао или да је он са својим претходницима држао ствар за време потребно за одржај; како је то веома тешко доказивати, ово доказивање назива се ђавољим.

ПРОБАЧ, пастух мале приплодне вредности, употребљава се код опасивања кобила само за пробање да ли кобила заиста тражи пастуха; не врши опасивање он већ приплодни пастух којем се на тај начин уштеђује непотребно замарање; пробање се врши на тај начин што се п. приводи кобили, која показује знаке жара ако тражи пастуха; у противном се брани.

ПРОБЛЕМ (грч.), нерешено научно или практично питање или задатак. **Проблематичан**, неодређен, неизвесан, сумњив, могућан.

ПРОВАДИЈА, варош (7 925 ст.) у и. Буг., на Провадској Р., пољопр. средиште своје околине; у близини у Мирову, рудник сине руде.

ПРОВАЈА ОБЛАКА, јак плускав. вел. излив кише.

ПРОВАНСА, стара фрц. покр. поред Сред. М., од доњег тока Роне; виша површ сува, гола или под макијом. **Провансалски језик**, нарече ј. Фрц.; у ср. в. називано: романски (*linga romana*) и *лангдок* (*langue d'oc*); јавио се у књиж. пре свих фрц. наречеја; у 15. в. претворен у п. ј. ван књиж.; данас све под већим утицајем фрц. књиж. **Ј. П. књижевност**, најстарији књиж. споменик на п. ј. претставља одломак 1 Војевићеве песме (крај 10. в.); цветно доба трајало од краја 11. до краја 13. в.; највећу вредност имали дворска лирика трубадура и романи у стиховима; с пронашћу полит. независности П. (13. в.) почела да опада и п. к.; почетком 14. в. песничка шк. из Тулузе покушала да очува п. песничтво, али без успеха; у 19. в. оживели је за кратко време песници Федерик Мистрал, Жозеф Румани и њихов круг.

ПРОВЕНИЈЕНЦА (нлат.) → земља порекла робе. **ПРОВЕТРАВАЊЕ ПЛУЋА**, наизменично упушење у плућа и избацавање из њих извесне количине ваздуха; омогућено ширењем и скупљањем грудног коша, која повлаче за собом ширење и скупљање плућа (→ дисање).

ПРОВИДАНС, град 255 000 ст.), гл. место и пристаниште у држави Род Ајленд (САД); инд. ткст., нафта, хем., гума; унив.

ПРОВИДНОСТ ВАЗДУХА → видљивост.

ПРОВИЗИОН, провизија (фрц.-лат.), → комисион.

ПРОВИЗОР (лат.), управник (добара), раније апот. помоћник.

ПРОВИЗОРАН, привремен, пролазан. **Провизорни**, привремено стање, уређење.

ПРОВИНЦИЈА (лат.), покрајина, област једне државе; унутрашњост државе, све изван престонице; у прк. праву: а) неколико бискупија под јурисдикцијом надбискупа; б) кат. калуђерска заједница од више ман. под управом провинцијала. **Провинцијал**, старешина кат. калуђерске заједнице. **Провинцијализам**, употреба речи које познате само у појединим крајевима; треба избегавати оне п. уместо којих књиж. језик има нар. речи: грне (лонац), гројзе, лојзе, жајад, лесно, друсто, или са метатезом: гарван (таван), габар (граб), намастир (манастир), а нарочито речи с другачијим значењем него у књиж. Ј.: прање (берба), бутјети (осећати); ипак се могу употребити: а) ако нема друге нар. речи: адела (место кур. речи чанак), лажица, ожива, жлица (м. тур. кашика); б) ако уопште такве речи означавају предмете којих нема у свим крајевима: баница (пита), колпата, мланевета (млада невеста); в) ако су

преко добрих књиж. дела ушла у употребу, као што може бити са речима зрцало (огледало), рашта и сл.: допуштени су, па чак и драгоцени у лепој књиж. код покрајинских мотива.

ПРОВОДНИЦИ електрицитета, тела која добро проводе ел. струју; има их 2 врсте: **п. 1. врсте**: метали, легуре од метала и угљен; **п. 2. врсте**: раствори електричноти, растопи итд.; ел. струја пролази кроз **п. 1. врсте** не врши у њима никакве хем. промене, док при пролазу кроз проводнике **2. врсте**, мења ове хемиски (→ електролиза); у елктр. инд. од свих **п.** највише се употребљава бакар, који после сребра проводи најбоље ел. струју.

ПРОВОЗ, транзит, провозна, транзитна трговина, кад се страна роба просто превози преко тер. једне државе, без претовара и задржавања у местиншту (директан **п.**) или са задржавањем у местиншту ради препакивања, поновног сортирања и мешања, али не и ради прераде или дораде (индиректан **п.**); провозна роба не подлежи дапае никаким царинама, али за све време кретања и задржавања у земљи потчињена царинском надзору.

ПРОВОКАТОР (лат.), ко са предумишљајем наводи другог да каже нешто за што ће одговарати; или изазива неред и буњу, да би после то потказао властима. **Провокација**, изазивање, навођење на противзаконито дело.

ПРОГЕНИЈА (грч.), избочена брада, неправитност вилица; код стегнутих вилица доњи зуби стоје испред горњих, док нормално горњи зуби иду преко доњих; лечење ортодонтоско или оперативно.

ПРОГИМНАЗИЈА (грч.), виша, непотпуна гми., обично са 4-6 разреда.

ПРОГЛАС, проглашавање, објава, саопштење; упућују их народу владари или велике зем. организације, у ист. значајним тренуцима. **П. ванбрачности**, судским путем могу се деца рођена у браку прогласити за ванбрачна ако отац докаже да у време законске гестације није могао имати полне односе са својом супругом (→ оспоравање очинства). **П. закона, промулгација** (лат.), акт шефа државе којим конституција је законодавчева воља створена и изјављена и наређује да му се сви повињавају, а да га власти примењују; код нас то чини краљ (чл. 29. и 66. устава); акт **п.** издаје се у облику указа који садржи сам **з.** онако како га је Нар. претставништво решило, и сведочење да су Нар. скупштина и Сенат тај **з.** решили и да га је краљ потврдио; указ премапотписују сви министри и мин. правде ставља на њега држ. печат; **п.** мора садржавати датум издања и место у којем је закон издат; из акта **п.**, који се објављује у Службеним новинама, уверавају се судови и остале власти и грађани да је један **з.** издат; судови при том немају права да истражују да ли су тачне констатације које се садрже у акту **п.**, већ само испитују његову формалну тачност. **П. за умрлог**, врши суд за нестало лице: 1) које не даје од себе гласа за 5 год., а старије је од 80 год.; 2) које не даје гласа за 10 год., а било последи пут виђено у емитној опасности; 3) о коме нема трага 1/3 гласа за последњих 30 година; 4) које се после указа о демобилизацији не врати из рата за 6 мес.; таква лица сматрају се за умрла и наследници улазе у имање; ако се такво лице врати, по самом закону заузима своја права, али му наследници не одговарају за оно што су савесно потрошили. **П. пресуде** је јаван у присуству свих чланова суд. већа; на **п.** морају се позвати странке. **П. тестамената** врши прески судија у присуству свих заинтересованих и позива их да се о њему изјасне. **Проглатени**, зак. израз за она лица којима је одузета својевласт.

ПРОГЛОТИС (грч.), телесни чланак → пантљичаре који се развија на рачун вратног дела тела; развијен **п.** је готово сав испуњен полиним органима и многобројним јајима; зрели **п.** се код многих врста лако откидају и са зметом избацују из црева домаћина напоље.

ПРОГНАТИЈА (грч.), неправилност вилица; код стегнутих вилица предњи горњи зуби стоје далеко испред доњих, у тежим случајевима код затворених уста петнаест зуби врше **в. глас** на; доњи зуби обично заспају (тризу) неца; лечење ортодонтоско или оперативно.

ПРОГНОЗА (грч.), предвиђање, претказивање. 1) у мед. предвиђање каква ће бити и како ће се

завршити нека болест; код једних болести увек добра, код др. само лоша (тбк. запаљење мождане опне). код трећих према интензитету може бити: добра, несигурна, лоша, очајна и смртна; а с погледом на начин излечења, функционалну способност, плодност итд.: добра, ограничена повољна или неповољна. 2) у метеор. претказивање времена; врши се на основи познавања владајућег времена које се проучава на → временској карти (→ синоптички метода); може бити: дугорочна **п.**, предвиђање времена за извесно год. доба; заснива се на праћењу периодичног понављања временских прилика; **краткорочна п.**, предвиђање времена за неколико часова или дана, највише за 3 дана, заснива се на праћевању времена по временској карти; **месна п. времена**, предвиђање времена за неко место или мањи предео, заснива се на општој и обласној **п.** и проучавању метеор. услова одн. места; **обласна п. времена**, предвиђање **в.** за поједине пределе, климатске области, заснива се на општој **п.** и спец. проучавању временског карактера одн. области.

ПРОГРАМ (грч.), унапред утврђен распоред нече спечаности. приредбе, концерта, течаја, школе и др.; напрт гл. циљева и осн. начела које нека странка, влада или организација изјиче као правило свог будућег рада.

ПРОГРЕС (лат.), напредак (супротно: регрес, назад). **Прогресиван, постепен**, који иде све даље и даље, који се развија. **П. мишићне атрофије**, обољење које се испољава сушењем мишића; постоје разни и многобројни облици; стварају узрок непознат; еем самог сушења мишића налазе се код једних и карактеристичне промене у мишићима, код других у живчаном систему; исход болести лош. **П. парализа** (dementia paralytica), тешко душевно обољење, последица раније епифитичне инфекције од пре 5-20 год., почиње обично постепено а знацима сличним → неурастенији, променом карактера, раздржљивошћу, расејаношћу, заборавношћу, конвулзивним нападима сличним → епилептичном нападу или можданог кани, пролазним губитком говора, пролазним одузетостима, брзим умним замарањем или великом иредузимљивошћу, праћеним → еуфоријом; убрзо долази до опадања моћи расуђивања, суманутих идеја величине и богатства, поремећеног говора; зенице неједнаке, развучене, осветљене се не скупљају, рукопис дрхтав, нечитак, са грешкама итд.; преглед можданс. кичмене течности показује сифилитично порекло болести; **п.** води потпуној душевној пропасти; смрт наступа обично после вишегодишњег боловања; лечење у великом проценту, ако је на време предузето, успешно по методу бечког проф. Вагнера-Јаурера помоћу маларичних гроцица. **Прогресивно опорезивање**, кад пореска стопна расте с повећањем пореских извора; нпр. наплаћује се 5% на доходак до 10 000 д, 10% на доходак од 10 000-100 000 д итд.; **п.** о. се изводи путем промене пореске стопе или променом пореске квоте (нпр. до 10 000 д 5%, од 10 000-100 000 д опет 5%, али на само 3/4 дохота итд.); данас заведено више или мање у свим саврем. државама; примењује се лако на порез на имовину и доходак или пренос; не може се применити на посредне, потрошне, саобр. порезе.

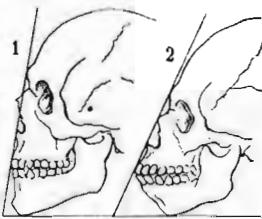
ПРОГРЕСИЈА (лат.) → аритметичка, геометричка, хармониска прогресија.

ПРОДАВАЦ, лице које своју ствар уступа другоме у својину, уз накнаду цене (извесне суме новца). **Продаја девојачка** → брак. **П. наслеђа и легата** може се вршити тек после оставачеве смрти; ранија продаја сматра се за незакониту и неморалну.

ПРОДАНОВИЋ Јаша (* 1867.), политичар и књиж. историчар, познавалац наше нар. и рус. књиж.; издао збирке есеја: **Наци и страни**, **Наша нар. књижевност**, **Уставна борба и уставни развитак Србије**. **ПРОДРОМ** (грч.), предзнаци неких болести; нелагодно стање које се често јавља пред њихову појаву; може бити изражено и јачим знацима, па чак и мањом тмпт.; понекад траје више дана.

ПРОДУЖЕНИ МАЛТЕР, продужени цементни малтер, мешавина цемента, гашеног креча, песка и воде по нарочитој сразмери; тхн. обележавања **п. м.** су: 1:1:6; 1:2:10 итд. при чему прва цифра обележава употребљену количину цемента, друга гашеног креча и трећа песка; стврдњава се и на сухим и на влажним местима; има добре особине и кречнот и цементног **м.**; услед додатака креча нешто му смањена јачина на притисак и продужен процес стврдњавања у односу на чист цементни **м.**; рад са **п. м.** далеко лакши него са чистим цементним **м.**; минимална чврстина **п. м.** по нашим прописима 60 кг/см², а временом иде и до 120; према свему **п. м.** велики конкурент цементном.

ПРОДУЖЕЊЕ БРАЧНОГ ЖИВОТА, ако настане не-

могућност даљег заједничког живота, црк. суд може привремено наредити одвојен живот до окончања спора; ако супрузи који живе одвојено наспоставе брачну заједницу, сматра се да је брачни спор завршен; могао би се повести само н. спор због н. ралога.

ПРОДУЖЕЊЕ ШТИТНИЧКЕ ВЛАСТИ, може одредити старатељски суд, ако се малолетњак покаже неспособним за управљање имањем.

ПРОДУЖНЕ ЗАНАТСКЕ ШКОЛЕ, наставни заводи које морају (по Зак. о радњама) похађати зан. енерги; морају се отворити у свим општинама где има најмање 50 ученика, шегрта (чл. 295.-301. З. о рад.).

ПРОДУЖИЦА → алонж.
ПРОДУКТ (лат.) → производ. **Продуктна берза**, на којој се тргује на велико разним, унапред одређеним производима: житом, брашном, сладом, варивом, уљем, шпиритусом, петролеумом итд. **П. трговина**, трг. посредничким производима. **Продуктиван** (лат.), који много производи, плодан. **П. (произвођачке) задруге**, основале за производњу (→ кооперативе); **радиичке п. з.** показале слабе резултате; биле кратког века, без дисциплине; претварале се некипут у капиталистичка предузећа тим што су оснивачи, мада радници, предузимали улогу капиталиста узимајући нове чланове као обичне раднике; земљ. п. з. показале више снаге и успеха; нарочито се развиле млекаре, виноградарске, воћарске п. з. (у Нем., Аустр., Белг., Југосл.). **П. школе**, на привр. добру или у близини фабрика, намењене првенствено радиничкој деци под именом инд. ш.; данас, постављене на принцип уживања рада, имају циљ да оспособе децу за радове одрасла човека и за друштвену заједницу и да производима свог рада подржавају себе и инк.; засада највише примене имају у СССР и Аустр. **Продукција**, производња. **Продуцент**, произвођач.

ПРОЗА (лат.), писање у обичном, невезаном слогу; њом се пишу научна, а и многа књиж. дела: романи, приповетке, скице, цртице, анегдоте, путописи, али и све друго; некад се учило да се п. пишу састави који износе »стварност«, и чињена обично подела на приповедну, научну и беседничку и.; данас та подела отпадала; у п. могу бити и најчистије лирске песме. **Прозаичан**, обичан, свакодневан, непоетички. **П. стил** нема постепених украса, ни нарочитог одабирања постепених речи.

ПРОЗЕВИ **коже**, јављају се на претима ногу и руку, унима и носу, малокрвних и оних који пате од поремећаја крвотока; код њих п. лако проузрокују тесна обућа и тесне рукавице; од п. првог степена крвни судови оштећени и узети, крвоток успорен, кожа стога модроцрвена, подбула, или и отечена, хладна, сврби, пече, боли; п. 2. и 3. степена претстављају већ право смрзавање ткива и проузрокују пилкове, ране и гангрене, трулежи коже и свега испод коже; да се п. не добију, треба радити гимнастику, бавити се спортовима и избегавати узроке, а лечити малокрвност и поремећај крвотока; п. се лечи гимнастиком, масажом и купањем од 1/2 сата у врелој води, а још боље наизменичним купањем у врелој и води собне топлоте; за остало питати лекара.

ПРОЗЕЛИТ (грч.), новообраћени у веру; нов присталица вере или полит. странке. **Прозелитизам**, претерано ревностан рад на обраћању у веру.

ПРОЗЕРПИНА, богиња доњег света коју уграбио Халес (→ Персефона).

ПРОЗОДИЈА (грч.), наука о склопу стиха, нарочито о стопама, дугим и кратким слоговима и акцената (→ верзификација).

ПРОЗОР 1) варошица (1 000 ст.) и среско место у Босни, у обл. Раме (Прим. Бан.); у варошици и околини домаћа инд. вилма; безвалниста ст. града. 2) село код Оточа (Сав. Бан.) с развалинама средњев. града, који припадао Франкопанима; у близини било знатно јанодско место Арупино, а ту откритена и халитатска некропола.

ПРОЗОР, отвор у зиду, на згради, да просторије добију светлости и ваздуха. **П. слени**, правилно удубљење на зиду, у облику п. архт. обрађено и украшено, али без прозорског отвора; примењиван у архт. нарочито у 18. и 19. в. ради наглашавања симетрије на једном зидном платну; неподесан за монументалније грађевине. **Службеност п.**, у праву; право да се п. отвори у туђе диоринште, стварна с. допушта се у случају нужности.

ПРОЗОРАЦ, прир. отвор у некој стени.

ПРОЗОРОВСКИ Александар (1732.-1809.), рус. кнез и генерал; учествовао у освајању Крима.

ПРОЗРАЧНОСТ **ВАЗДУХА** → видљивост.

ПРОИЗВОД 1) плод рача (нпр. пољовнр., зан., инд. итд.). 2) → рачунске радње. **П. ауторски** → дела ау-

торска. **П. бесконачан**, у мат. п. с бесконачно много чинилаца. **Производња**, у полит. екон. скуп свих делатности људских управљених на стварање и добављање било матер. било нематеријалних намирница; од п. у нар.-екон. смислу разликујемо зарађивање и стицање у приватно привр. смислу; ово може бити и дериватним начином, на терет оригиналне п. (дохотка) других привр. субјеката. **Облици и ступњи п.** по Фр. Лиету: а) довачко-рибарски, б) сточарски или пастирски, в) земљоделски, г) зан.-трговачки, и д) индустријски; по В. Хилдебранду, разликује се: природна привреда (директна п. намирница за сопствену употребу), повчана привреда (п. за нијацу) и кредитна (висококапиталистичка); постоје и друге поделе (К. Бихер и др.); чиниоци (елементи) п. су: људски рад, природа, капитал и организовани друштвени поредак; при п. на основи друштвене поделе рада, основна организација, у којој се сједињују елементи п., је предузеће; основна покретачка снага капиталистичке п. је тежња за зарадом, која води уламкици (конкуренцији) међу предузећима.

ПРОЈЕКТ (лат.), нацрт, план неке грађевине; прва написана замисао као предлог за неки закон или посло.

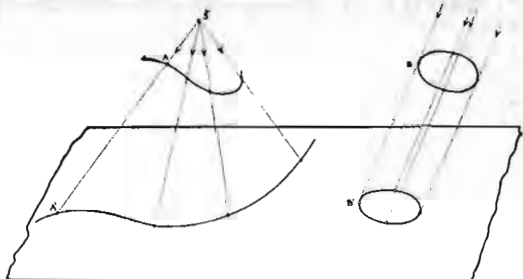
ПРОЈЕКТИЛ (лат.), назив за зрно (→ муниција).

ПРОЈЕКТОР (лат.), пројекциони апарат. **П. ветра**,

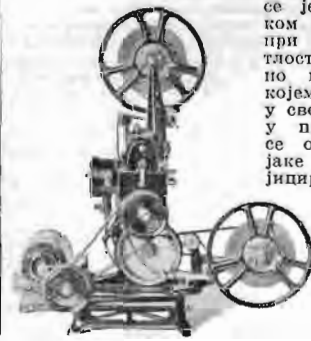

апарата за израчунавање јачине и брзине в. на висинама, по извршеној сондажи в. (→ сл.). **Пројекција** 1) у физ. пребацивање оног што је субјективно на нешто споља (п. осећаја у спољњем простору), супр. интројекција у психоанализи; преносење своје љубави, свог алибијас са себе на друге особе. 2) слика неког предмета пренесена на неку раван (равна п.), која се добија кад се кроз сваку његову тачку (А) повуче права (пројекциони зрак) и одреди њен пресек (А' = п. тачке А) са равном п. (Р); ако сви пројекциони зраци пролазе кроз 1 тачку (S, центар п.), п. се назива **централна**; ако се центар п. налази у бесконачности

добија се **паралелна п.**, где се разликују **ортогонална** и **коса п.**, према томе да ли пројекциони зраци стоје нормално на равани п. или не; употреба п. у картографији → картографске п. (на сл.: лево централна п., десно коса паралелна п.). 3) повећана сл. дијапозитивне прозирне плоче, бачене помоћу рефлектора на завесу, проспект, ниуртинг или кулису у позорницу. **П. тонкинематографског филма**, кинематографска п. при којој се једновремено са сликом пројцира и звук; при пројцирању светлост се претвара у звук по истом принципу по којем при снимању звук у светлост; филм се креће у прој. апарату, слика се осветљава светлошћу јаке »богенлампе« и пројцира се увеличана на платну; у исто доба спец. јака ел. лампа осветљава само пантљику филма, на којој је у виду црнобелих, паралелних цртица фотографски забележен звук; све-

добија се **паралелна п.**, где се разликују **ортогонална** и **коса п.**, према томе да ли пројекциони зраци стоје нормално на равани п. или не; употреба п. у картографији → картографске п. (на сл.: лево централна п., десно коса паралелна п.). 3) повећана сл. дијапозитивне прозирне плоче, бачене помоћу рефлектора на завесу, проспект, ниуртинг или кулису у позорницу. **П. тонкинематографског филма**, кинематографска п. при којој се једновремено са сликом пројцира и звук; при пројцирању светлост се претвара у звук по истом принципу по којем при снимању звук у светлост; филм се креће у прој. апарату, слика се осветљава светлошћу јаке »богенлампе« и пројцира се увеличана на платну; у исто доба спец. јака ел. лампа осветљава само пантљику филма, на којој је у виду црнобелих, паралелних цртица фотографски забележен звук; све-

тлост од лампе пролази кроз звучну траку на филму и делује јаче или слабије на веома осетљиву ел. фотоћелију; фотоћелија претвара светлост помоћу појачивача у струју високог напона, која дејствујући на микрофон производи звук временски везан са сликом на платну. **ПРОЈЕКТИВНА ГЕОМЕТРИЈА** (геометрија положаја), испитује п. особине просторних творевина које се пројектирањем не мењају или, општије, чија је одлика непроменљивост двојне размере тачака, правих или равни (→ геометрија). **ПРОЈЕКТОВАТИ**, начинити пројект; намењати, спремати неки посао; бацати слику нечег на зид. на платно помоћу пројекционог апарата. **ПРОЈЕКЦИОНИ АПАРАТ**, пројектор, служи да се од 1 слике или тела добје на закљону (платну) увећан лик; гл. му делови: светлосни извор, Волтин лук или јака сјалица; издубљено огледало или сложено сабирно сочиво, кондензор, који служи за интензивно осветљавање предмета и најзад пројекционо сочиво (објектив) од чијих особина углавном зависи каквоћа и величина лика; ако је слика израђена на стакленој фотогр. плочи или филму, зове се дијапозитив; пројектирање слика из књиге назива се списковско, а са дијапозитива дијасковско. **ПРОКАЗАНА ПРИСЕГА**, зак. израз за откривајућу заклетву.

ПРОКВЕСТОР (лат.) 1) чиновник у Риму који замењивао болесног или умрлог квестора. 2) квестор, по истеку службовања.

ПРОКЕЉ → кел.

ПРОКИОН (грч.), двојна звезда прве привидне величине из сазвежђа Малог Пса.

ПРОКИЧМЕЊАЦИ (Prochordata), извесне животинске групе (планџици, нпр.: амфиокеус), блиске кичмењацима; кичмењачки карактери се огледају у присуству цевастог нервног система, скелетног органа хорде и шкржних прореза на предњем цреву.

ПРОКЛ, Проклос, назван Дијадох (410.-485.), грч. филозоф, неоплатоничар.

ПРОКЛАМАЦИЈА (лат.), свечано објављивање, проглашење; проглас написан народу или војсци. **ПРОКЛАЊСКО ЈЕЗЕРО** (11 км²) на Крки, близу њеног ушћа у Јадр. М., дубоко 20 м.

ПРОКЛЈЕТИЈЕ, план. група на јсл.-арб. граници између Метохије и Скадарског Ј., кршевите, високе и горостасне; највише је од Плавског Ј. и Јз. од ман. Дечана, у Југосл.: Богиневица (2502) и Баравица (2 636), а у Арб.: Шкелзен (2 460 м), Језерце (2 580 м) и др.; пуно глацијалних трагова, чак и у њиховом подножју до Дечана, Пећи и Плава.

ПРОКЛЈЕТИЈЕ, темије или гомиле, у сев. Србији, нарочито у њеном и. делу, Ц. Гори и др., обично поред путева, гомиле камења разне висине и величине, постале на местима где извршно проклињање или анатемисање тешиких преступника; на ове п. би и доцније сваки пролазник бадио камен, пропраћујући клетвом; стар обичај, који готово ишчезао.

ПРОКЛИТИКА (грч.), реч која нема свог акцента већ се изговара с речју после себе; обично предлог или свеза.

ПРОКЛАЦ → кел.

ПРОКОНЗУЛ, пропретор (лат.), у ст. Риму: 1) чиновник који врши дужност конзула или претора. 2) конзул или претор којима истекла служба; рим. сенат им поверавао управу над провинцијама у којима они имали сву власт у својим рукама; издавали наређења и законе путем едиката и делили правду; имали право да осуде на смрт сваког, изузев рим. грађанина; многи од њих гледали на провинције као на средство за богаћење, па пљачкали градове и храмове и отимали од појединаца новац и драгоцености.

ПРОКОП ВЕЛИКИ (1380.-1434.), чешки војсковођа; као вођ → хусита успешно ратовао противу нем. цара Сигмунда и опустошио Аустр., али био потучен и погинуо код Липана, у борби с → утравкистима. **ПРОКОПИЈЕ**, виз. писац из 6. в., описао век и ратовања цара Јустинијана; у његовим списима много вести о прелажењу Сл. на Б. П. у 6. в. и о њиховим односима према Виз.

ПРОКОПОВИЋ Теофан (1681.-1736.), руски еп., сарадник цара Петра Великог у црк. реформама и апологет његових идеја; свршио језуитску школу и постао огорчени непријатељ Језуита; доцније проф. Кијевске академије; бранио начела царског апсолутизма; у својим списима залагао се за реформу цркве.

ПРОКОФИЈЕВ Сергеј С. (* 1891.), један од највећих живих рус. композитора; компоновао: опере, балет, симфоније, симфоничке поеме, концерте, сонате за клавир, квинтет за виолину, виолу, обоу, кларинет и клавир.

ПРОКРУСТ, Дамаст, по грч. мит. див у Елеузису, који мучио људе на тај начин што их све трпао у 1 кревет; ако би били прекратки извлачио им удове до дужине кревета (због тога назван П.), а ако би били предуги, отсецао им те делове тела; убио га Тезеј.

ПРОКУПЉЕ, варош и среско место (6100 ст.) с гмн. на р. Топлици, притоци Ј. Мораве (Мор. Бан.); у 16. в. као трг. место, имало дубравачку колонију; извози жито, вино, ракију и воће; рушевине ст. града (Хисар) на брду изнад вароши.

ПРОКУРА (лат.-ит.), врста трг. пуномоћја којим сопственик једног трг. предузећа (принципал) овлашћује неко лице (прокуратор) да у његово име и за његов рачун обавља све трг. послове (матер. или правне, судске или вансудске, у вези са трг. припадала или не). П. индосамент → индосамент. **КОЛЕКТИВНА П.**, кад је више лица овлашћено да потписују фирму, али се сви сматрају као један п. и, ако сви не потпишу, потпис не вреди. **ПРОКУРИСТ**, лице овлашћено од власника радње да у његово име и за његов рачун управља пословима радње и да фирму потписује; потписује се са: per procursa N. N. или, скраћено р. гр. или р. р. N. N.; п. не сме оптерећивати ни отуђивати непокретно имање.

ПРОЛАЗ нужни, службеност призната § 341. Срп. грађ. зак. сопственику који на своје имање може доћи само пролазом преко туђег имања, чији сопственик дужан то да му допусти.

ПРОЛАНС (лат.), спуштање и испицање органа, или његовог дела услед попуштања његових веза (п. материце, п. дебелог црева); у вет. п. материце најчешће после порођаја, услед неопрезног вучена младунчета или насилног извлачења постелице.

ПРОЛЕГОМЕНА (грч.), предговор неком већем делу; припрема за какву науку; припремна предавања; наслов чувеног Кантовог дела које служи као увод у **Критику чистог ума**.

ПРОЛЕТЕР (лат.-фрд.), бескућник, човек без имовине који продаје своју радну снагу. **Пролетаријација**, прелаз појединаца или читавих друштвених група из слободног и независног привр. положаја у класу пролетаријата. **Пролетаријат**, друштвена класа коју сачињавају лица без икакве својине над производним средствима и капиталом, па стога принуђена да живе од продаје своје радне снаге (физ. или духовна); у савр. друштву п. игра веома важну улогу; модерни п. производ екон. односа капиталистичке производње; као посебна друштвена класа појавила се са самом појавом капитализма; постојао и у античком друштву, али антички п., за разлику од модерног, није био производна класа у друштву већ живео на терет друштвеног богатства ствараног пљачком покorenих народа и експлоатацијом неслободних сељака; данас п. вед. делом организован у разне полит. странке: социјалистичке и комунистичке.

ПРОЛЕТУШЕ → метеорски ројеви.

ПРОЛЕТЕ, прелазно годишње доба од зиме на лето; обухвата месеце: март, април и мај (→ Земља).

ПРОЛИВ, најчешћа болест дојенчета и малог детета; изазивају га разне болести и узроци: недовољно или много хране; покварена храна (млеко), заражена храна (тифус, дизентерија); запаљење ср. уха, плућа, мокраћне бешике; пелцовање, грип; увек обоби цео организам; прво се јави п., па остали знаци болести (дизентерија), или истовремено (тешки летња п.), или се прво испољи болест (грип, пелцовање), па се онда јави п.; дојенчад и мала деца која имају п. често повраћају; у науци постоје разни називи за п. и обољења са п.: диспепсија, ентеритис (гастроентеритис), колерина, акутан поремећај исхране, алиментарна интоксикација; ако п. дуже траје, дојенче не напредује, губи у тежини (дистрофија, хипотренија), или пропада, мршави, добива набрану кожу, старачки изглед, а тело бива слично скелету (атрофија, атренија); честе, слезаво гнојаве столице помешане са крвљу значе да је оболело дебело црево (дизентерија, хеморагичан колитис); п. много опаснији и много чешћи да је вештачки храњено дојенче него за дете храњено на грудима; дете болесно од п. врши често нужду, 5-10 пута (50-60 код дизентерије); столице кашасте, течне, водене, слезавогнојаве, крваве, гомуљичаве, пенушаве, маснолепљиве, зеленожуте и разних др. боја; број столица никад није толико важан као опште стање оболелог детета; постоји још једна болест мале деце где се п. и затвор јављају наизменично, деца бледа, сокови у цревима и органима за варење недовољни, незрели (целнакција, црвени инфантилизам, Хајбнер-Хертерова болест); лечење п.: не давати средства за чишћење; првог дана, бар 12 сати, једина храна прокувана вода, танак рус. чај или од камилице, мало заслађен ше-

гером или сахарином; затим 1-2 дана слузаве каше од ориза, оване прекрупне (хафершлајм) или чорбе од зелени, или једно од многобројних лековитих млека: млаћеница, разблажено кравље млеко, белачевинасто млеко, сурутку, матерно млеко и живе Јабуре; најбољи лек за п. је да дојенче не оболу од пролива, а то се постиже прир. храћењем на мајчиним прсима: дете које има п. не сме дуго гладовати утолико мање уколико је слабије, мршавије; воде и неге мора имати доста и бити издвојено од свих болесника (чак и кијавице); п. престаје некипут тек кад се детету да сва она храна која одговара његовом добу.

ПРОЛОГ, карна висораван на ји. делу план. Динаре, в. од Ливна (Прим. Бан.), пуна вртача, увала и пећина; висока 1337 м.

ПРОЛОГ (грч.), предговор, уводни одељак, обично износи укратко оно о чему се пише у делу, или се износе догађаји који су претходили опима из дела.

ПРОЛОНГАЦИЈА (лат.), продужење неког рока. **Пролонгацијски** (продужни) посао, берзанска радња сложена из дневног и рочног берз. посла; врши се да се продужи спекулација кад обичан посао није дао очекивани резултат (→ репортни посао).

ПРОМАЈА, код неочврслих и ненавикнутих врло лако изазива назебне болести (главобоља, зубобоља, запаљење); на п. се навикава, те нема никакве опасности од ње. **Промажна окна**, отвора, најчешће верг., који спајају подземне просторје рудника, у којима се ради, са површином ради проветравања.

ПРОМЕМОРИЈА (лат.), потсетник, споменица; књ. која се издаје у спомен неке личности или приликом каквог догађаја; писмено које се оставља као потсетник за гл. тачке војених разговора или преговора.

ПРОМЕНА 1) размена, трампа, међусобна замена ствари између 2 лица; разликује се од продаје што се код ње не употребљава новац 2) у грам.: особина индоевр. језика да се различним облицима истих речи кажују разни односи: род, број, падеж, лице, време, начин, одређеност, поређење и др.; у нашем језику: именска п. или деклинација по којој се менају: именске, заменичне, придевне и бројевне, и глагола п. или конјугација по којој се мењају глаголи; именска може бити: а) именска са 4 врсте: прва врта за именске м. рода на сугласник и на -о или -е (брат, Марко, Радоје); друга в. за им. ср. р. на -о или -е (место, поље, дете); трећа в. за им. ж. и м. р. на -а (жена, војвода); четврта п. за им. ж. р. без наст. у 1. п. једн. (кост, ствар); б) заменичка, која није иста за све з.; лично з. имају свака посебну п.; придевне з. имају мање или више исту п. са личном з. 3. лица (он, она, оно); в) придевска: одређена или сложена, употребљавала се кад је п. у одређеном виду; наставни постали сажимањем наст. именичке п. и облика некадашње показне заменице и, ја, је (= онај): 1. п. ј. при + и > прии; црна + ја > црна; црно + је > црно; 2. п. ј. црна + јего, > црнаго > црнога; данас ова п. све више замењује именичку п. у свим падежима сем номинатива; неодређена: употребљавала се кад је придев у неодр. виду и у основи је именска, само непотпуна, јер у неке падеже продрла заменичка п., и то: у 6. пад. једн. м. и ср. рода, у 3. и 7. п. ј. ж. р. и у 2., 3., 6. и 7. п. мн. свих родова; у новије време неодређену п. све више замењује одређена; разлика се још добро чува у 1. пад. једн. м. рода. глагола п., према наставцима за основу времена садашњег, има 4 врсте: 1. в. наст. -е- (трес-е-м); 2. в. наст. -не- (трес-не-м); 3. в. наст. -је- (би-је-м, пишем, пис-је-м); 4. в. наст. -и- (нос-и-м); врсте се деле на разделе према наставку за основу начина неодређеног: 1. в. има 2 разделе (трес-ти, тк-а-ти); 3. в. има 2 разделе (чу-ти, пис-а-ти); 4. в. има 3 разделе (нос-и-ти, вид-е-ти, трч-а-ти). **Промењива**, променљива кључина → функција. П. речи, мењају свој завршетак да покажу разне односе; то су: → именске, заменичне, придевне, бројевне и глаголи.

ПРОМЕРКА, справа за мерење пречника стабала: има 3 дела: мерило у см и 2 крака (један непокретан, други покретан) који с мерилом затварају прави угло; пречник дрвета мери се тако да се дебло обухвати с оба крака и на мерилу прочита износ.

ПРОМЕСА (фрц.), исправа о уступању облигације дутриског зајма другом лицу само да игра на згодитке при једном учуењу; сопственик (банкар) њом обећава да ће кунути п. уступити згодитак ако би при наредном учуењу добио лоз (облигација) чију п. уступа; она стаје неколико д (2-3 д), зависи и од саме вероватноће згодитака.

ПРОМЕТ МАТЕРИЈА → метаболизам. П. на повратак, п. облагодовања → припремени извоз. **Прометна вредност**, в. коју ствар има на тржишту.

ПРОМЕТЕЈ, по грч. митол. титан, син Јапетов; по некима творац људи; украо боговима с неба ватру

и научно људе како да је употребљавају; за казну га Зеве приковао у земљи Скита на стену, на којој му 1 орао стално чупа јетру, али она преко ноћи опет израсте (на сл.: цртеж од Микеланђела).

ПРОМИТ, исто што и процент, само је за основу, уместо броја 100, узето 1000; скраћено се обележава %₀.

ПРОМИНА, план. (1148 м) у Јадр. Приморју, и. од ушћа Крке у Скрадински Зал., крењачког састава и већим делом гола.

ПРОМИСКУИТЕТ (нлат.), неуређени полни односи; претпостављало се да је п. полазна тачка развитка брака и породице, да првобитно није било никаквих ограничења у полним односима између м. и ж. чланова појединих група; новија испитивања одбацила ту претпоставку, утврдивши вел. старину и универзалну раширеност → породице.

ПРОМИСОР (лат.), лице коме је дато обећање. **Промисорна заклетва**, обећана уговором. **Промитент**, лице које даје обећање.

ПРОМОПА, град ст. Либурна, на брежуљку Градини, близу Книна; заузели га Далмати 52. пре Хр. а Римљани 34.

ПРОМОНТОРИЈУМ (лат.), испупчење над карличном дупљом које чини 5. лумбални пршљен.

ПРОМОЦИЈА (лат.), додељивање научне титуле, акад. степена (доктората), правено више или мање свечаним обичајима.

ПРОМПТАН (лат.), готов, спреман, брз, тачан.

ПРОМУЛГАЦИЈА (лат.) → проглашавања закона.

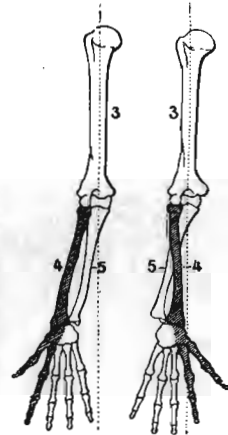
ПРОНАОС (грч.), у цркви притовор, предњи део храма → нартекс, паперта; постоје унутарњи и спољашњи п.

ПРОНАЦИЈА (лат.) 1) покрет који подлактицу и шакву доводи у положај да длан гледа према земљи, 2) покрет стопала при чему се спољна ивица подиже, док се унутарња спушта: супротна радња → супинација (→ сл.).

ПРОНЕВЕРА, потрошња туберг новца; Крив. зак. сматра п. као део или реализацију → утаје и кажњава је као утају.

ПРОНЕФРОС (грч.), најпримитивнији од 3 облика → бубрега код кичмењака; састоји се од неколико мокраћних канала који се сви изливају у 1 заједнички одводни канал (мокровод, Волфов канал); јавља се у развићу свих кичмењака, али функционисао као дефинитиван бубрег само код неких примит. риба.

ПРОНИЈА (грч.), у виз. и срп. феудалном поретку земља дата у привремену потрајавну и на управу неком властелину, с тим да је ужива делом непосредно. делом да ужива права везана за њу (да убира трећину, кулук и др. од на њој насељених селјачка-кметова, мерипаха и уз обавезу да врши извесне јавне функције (судске, полициске и сл.) и да иде на војску свог суверена, опремајући себе и своју пратњу само о свом трошку; п. се није могла продати нити поклањати; у случају смрти пронијара није прелазила наследством на потомство већ се враћала на расположење владару; од ње се

разликовала цуна својина → баштина; на 3 слични феуд и лено.

ПРОНУНСИЈАМЕНТО, устанак војске у Шп. у циљу полит. преврата.

ПРОПАГАНДА (лат.), ширење неких идеја (научних, полит. и др.) усменим и писменим путем; придобивање купаца.

ПРОПАЛИЦА, зак. израз за лице под стечајем или рђавог владања: оду пропалицу суд одузима очитину власт као недостојном.

ПРОПЕДВТИКА (грч.), приправна обука, увод у науку.

ПРОПЕЛЕР (енгл.-лат.) → елиса.

ПРОПЕЛО, лик распетог Хр., распеће.

ПРОПЕРЦИЈЕ Секст (око 49.-15. пре Хр.), рим. песник, певао елегije, страсне лирске (својој драгаји Цинтији) и родољубиве нееме; одликује се богатством стила и идеја, мада понекад и нејасан; угледао се на Вергилија, а служио често за образац Овидију; до данас се сачувале 4 књ. Елегија.

ПРОПЛЕЈИ (грч.), монументалан улаз, вестибил

храма или палате; у класичној грч. архт. монументални портикуси на улазима у св. делове града где су храмови; П. на Акропољу у Атини, до данас добро очувани, подигнути за време Перикла (436.-431. пре Хр.) од пентеличког мрамора; претстављају ремекдело ове врсте архт.; спољна архт. у дорском стилу, а унутарња у јонском (→ сл.).

ПРОПИЛИТ, хидротермалним путем метаморфисане неке магматске стене (андезит и дацит); при том се стварају многобројни секундарни производи (хлорит, епидот, пирит, калцит).

ПРОПИЊАЊЕ 1) покрет животиње у месту, која дижући предњи део тела за момент заузима став на задњим ногама; став нестабилан, а врши се вел. напором; код п. задње ноге подавијене под теретом тела. 2) акробација која се састоји у том да се аероплан залети и нагло полети увис под вел. нагибом.

ПРОПОВЕД, црквена беседа; заштићена је ауторским правом. **Проповеднички семинар**, завод за образовање проповедника на прот. теол. факултетима.

ПРОПОЗИЦИЈА (лат.), предлог, понуда, став, суд; кратка реченица; у логици: горња и доња премиса (praepositio maior и p. minor).

ПРОПОНТИДА, ант. име Мраморног М.

ПРОПОРЦИЈА (лат.), сразмера; 4 броја а, в, с и d могу стојати у геом., аритметичкој или хармонској п. (под п. се обично подразумева само геом. п.)

$$\frac{a}{b} = \frac{c}{d}, a - b = c - d,$$

или: $\frac{1}{a} - \frac{1}{b} = \frac{1}{c} - \frac{1}{d}$

а и d су спољни, а в и с унутарњи чланови, d се назива још и 4. пропорционала бројева а, в, и с; ако су унутарњи чланови једнаки добија се непрекидна п., а ср. члан се тада назива **средња пропорционала** или **средина** (→ средња вредност); као најлепша п. сматра се златни пресек (однос. приближно, 3:5). **Пропорционалан**, сразмеран; бројеви а, в, с, ... су право (директно) п. бројевима а', в', с', ...

ако су им количници једнаки, тј. $\frac{a'}{a} = \frac{b'}{b} = \frac{c'}{c} = \dots K$, вредност количника k назива се **фактор пропорционалности**; бројеви су обрнуто (инверсно) п. ако су им одговарајући производни једнаки.

ПРОПРЕТОР (лат.) → проконзул.

PROPRIA MANU (лат.), скр. р. м.; својеручно.

PROPRIETAS (лат.), својина. **P. nuda**, гола својина где сопственик има само право располагања, док уживаоцу припада право уживања и употребе ствари.

ПРОПУСТ, инж. објект постављен у трупу напона с одређеним задатком да пропусти атмосферску воду; отвори обично мали и зависе углавном од различите протипације воде; према облику п. се деле на: гредне, засеђене и цевасте (од цеви). **Пропусна моћ пруге**, број пари путничких и теретних возова које пруга може да пропусти у току 24 сата.

ПРОПУСТАЊЕ, нерадња, уздржавање од чињења; може бити предмет обавезе, нпр. кад се дужник обавезао провериоци да неће неку радњу чинити, коју би по правилу могао да врши; п. може бити и предмет побрјања; повериоци могу побрјати п. свога дужника која им наносе штету, што је услед њих дужниково имање смањено и више смањен изглед повериоца на наплату; п. залог је пристаан заложног повериоца са болјим рангом да испред њега дође поверилац са лошијим рангом; оно мора бити изречено и може га дозволити само онај који је властан располагати својом имовином. **П. дима**, суд може по потреби допустити суседу службеност п. д. кроз туђ одак; то је стварна кућна службеност. **П. рочишта**, ако тужилац не дође на р. сматра се да је одустао од даљег поступка (мировање), а ако не дође тужени да је одустао од својих приговора (→ пресуда због пропуштања). **Пропуштена добит**, у праву: д. чије остварење спречено деликтом; њу плаћа онај који је учинио деликт из исте намере или грубог нехата; не плаћа је кривац из лаког нехата.

ПРОРЕЗИ → слотови.

ПРОРЕКТОР (лат.), заменик ректора у случају да је ректор на одсуству или оболео (чл. 9. Зак. о унив.); у пракси п. помоћник ректора у адм. унив.; п. бира као и ректора унив. веће.

ПРОРОК, профет (грч.), весник воље божје људима; прориче будућност; у Ст. завету еврамашкин аскети, висока морала, често и бунтовници против режима израилских царева, заштитници народа и фанатици за праву веру; имали и своје школе; од Самуила, Илије, Јелисеја било још 4 вел. п. (Исаја, Јеремија, Језекиљ, Данило) и 12 малих п. **Пророков барјак**, св. реликвија мухамеданаца у Истанбулу; развија се да позове верне у рат против непријатеља ислама. **Пророштво**, претсказивање будућности засновано на инспирацији, а не на познатим премисама; код Грка у Делфима, више двосмислено и несигурно; у Ст. завету важна п. о обаваном спаситељу; у Н. завету су п. Христова.

ПРОСАРА, план. (363 м) у Бос. Посавини, јн. од ушћа Уне у Саву.

ПРОСВЕТА, просвећеност 1) виши духовни живот; свестрано образовање. 2) (Просвјета), култ.-просветно друштво Срба из Б. и Х., осн. 1902. од младих интелектуалаца да се омогући стварање школског срп. подмлатка у тим земљама; брзо постала средиште све култ. и нап. активности; помагала соколка и побратимска друштва, створила друштво Привреду и организовала срп. земљр. задруге; основала вел. централну библ. у Сарајеву и покретне библ. по унутрашњости; због тога јој аустр. власти обуставиле рад (1914.), а њене гл. функционере С. Марковића, В. Ђоровића и В. Грвића осудили због велеиздаје; после рата П. наставила рад; од 1908. издаје свој орган, а од 1904. и календар истог имена. **Просветни гласник**, служб. лист Мст. просвете Краљевине Србије и Југосл.; излази у Београду од 1880.; раније уз службена саопштења доносио и стручне и научне расправе, сад се ограничава само на указе и расписе. **П. звезда** (Просветни савез), постала из Слов. хришћанско-социјалне звезе коју 1897. основао д-р Ј. Е. Ерек, као централу свих полит. хришћ.-соц. друштава; циљ П. з.: да шири слов. културу у слов. народу. **Просвећивање** (народно), ширење писмености и поучавање народа преко аналфабетских течајева, длавичких шк., нар. књижница и читаоница, пољопр. и задругарских течајева и др.

ПРОСВЕЂЕНИ АПСОЛУТИЗАМ, доба у ист. Европе (углавном 2. половина 18. в.), у које су евр. владари (апсолутисти) покушавали да примене идеје евр. лисаца и филозофа, укидањем племићких повластица, побољшањем управе, судства и закона, завођењем верске трпеливости, отварањем шк. и полицијом општег нар. благостања; његови претставници су били: Фридрих II Вел. у Пруској, Марија Терезија п. Јозеф II у Аустр., Катарина II у Рус., Леополд II у Тоскани и многи мин. у Шп., Порт., Напуљу и Парми.

ПРОСВЕЂЕНОСТ, просветитељство 1) → просвета. 2) флз. покрет против традиционализма и верске нетрпеливости, а у корист рационализма и слободе

духа; поникао из Јоковог емпиризма и нарочито се развио у 18. в. у Фрц. (Волтер, Монтеѕкје, Ла Метри, Кондијак, Дидро, Русо и др.) и Нем. (Волф, Менделсон, Лесинг); у науци о сазнању рационалистичко; у пењк. у почетку материјалистички материјалистичко учење, доцније више сентиментално (бог је добар, али није свемогућ); више полаже на хришћ. живот, љубав према ближњем, него на правоперност; у социологији: једнакост; прив. право; сувереност народа као извора и увира целокупне власти (Русо); у нас гл. претставник Дос. Обрадовић. 3) у културној ист.: периоди духовног развића у којима се јетичала самосталност човека разума, његово ослобођење од традиција и предрасуда у питањима сазнања, морала, рел., права и његово право да се у тим питањима одлучује на осн. самосталног размишљања; у грч. култури време софиста и донекле Сократа, којим започиње ново доба култ. ист. Грка; у 17. и 18. в. код Енглеза, Француза и Немаца.

ПРОСЕК → Лемпр Капља.

ПРОСЕКТОР (лат.), 1. асистент анат. института; у болницама анатоми-патолог који врши секције лешева. **Просектура**, одељење у већим болницама и клиникама где се врше секције лешева.

ПРОСЕЊАК (Hydnum Gerardum, фам. Hydnaceae), гљива базиомицета шитаста плодноноса тела, с израњтајима као бодље с доње стране клобука; једе се.

ПРОСЕЧАН, осредњи, средњи. **П. тара** (дара), кад се од више скоро једнаких колета измери само известан број, па се просечна тежина узме као тежина и мера других.

ПРОСИЛОГИЗАМ (лат.-грч.), низ силогизама у којем закључак претходног чини прву премису следећег; у п. се иде од општег посебном за разлику од еписилогизма у којем се иде од посебног општем.

ПРОСИНАЦ → децембар.

PROSTIT (лат.), ерехно; по здравље!

ПРОСЈАК, човек који живи од милостиње коју му други чине. **Просјачење**: да би се сваки човек принудио да буде социјално корисан и да друштву није на терету, законодавац инкриминисао п., којем се одају лица способна за друштвено привривање; Крив. законик (§ 158.) кажњава затвором лица која из одвратности према послу у скитњим лутају и просе или се одају проституцији; п. гоне као соц. зло и крив. законичи осталих држава.

Просјачки редови (лат. менидиканти), калуђери који живе од милостиње и вршења душебрижничтва: доминиканци, фрањевци, кармелитани, августинци итд.

ПРОСКИНЕЗИЈА (грч.), претерана сервилност.

ПРОСКОМИДИЈА (грч.: принос), у прав. цркви 1. део литургије кад свештеник припрема честице из хлеччица и вино за причешће; код ркат. оферториј.

ПРОСКРИПЦИЈА (лат.), гоњење и убијање политичких противника за време Сулине диктатуре и тријумвирата.

ПРОСО (Ranunculus, фам. Gramineae), хранљ. биљка пореклом из Аз.; жилиста корена, зељаста стабла, линеална листа, цвета у обилну метлице; плод ситнозрно семе, које се употребљава као храна за живину, ређе за људе; успева у јужнијим топлијим крајевима на сваком земљишту; најважније врсте: обично п. (P. filaseum) и италијанско (P. italicum); за 1 ха потребно 20-25 кг семена, а може дати 800-1500 кг плода.

ПРОСПЕКТ (лат.) 1) кратак опис нечег што треба да привуче публицу (нпр. бања, купалишта, лутрије и др.). 2) сликано висеће платно које затвара систем кулног декора са задње стране; употребљен 1. пут у ренесансном позоришту, као перспективна слика (продужење кулиса зграде и улица). **Проспективна**, који предвиђа оно што ће у будућности доћи; далековид. **П. тенденција**, т. организма управљена на исти сталан (константни) циљ. његова развића.

ПРОСПЕКТОР, у рударству: назив за истраживаче руда на терену.

ПРОСПЕРИТЕТ (лат.), успех, напредак, развитак.

ПРОСТ, једноставан. **П. број** → број. **П. вежбе**, у гимнастичком систему у које може свакој појединца на обичном земљишту без сираца; у многим системима једине в.; по разноликим довољне за потпуно развијање тела; у соколомском систему, деле се на 7 врта: измена ставова и положаја, поскоци, окрети, гибања, надржаји, ходања и трчања. **П. гла-**

голски облици, садашње време, пређ. свршено, пређ. невршено, начин неодрешен, глаг. прадеви и глаг. прилози; постају додавањем наставака за облик на основу. **П. књиговодство**, комбинационо рачуноводство: његов најнижи облик ограничава се само на Инвентар, који пружа слику радње и њеног стања; та слика одговара управо само 1 тренутку (тренутку инвентарисања), јер после њега почиње изнова трампа, куповина, продаја, прерада материјала, кредитовање и задуживање, вучење меница и наплата; зарада и губитак, оди. сви послови који заједно чине живот радње; овакво к. бави се стањем чисте имовине (њеним повећањем или смањивањем) само при склапању инвентара, а не може дати обавештења о томе шта се њом бива од 1 инвентара до 2., јер о томе не води никаква рачуна; 2. ступањ к. је установа Књиге благајне која омогућује контролу кретања поведеног промета и вођење рачуна о примању и издавању готово новца; задовољава потребу малих привр. предузећа, газдинства и управа, где је искључен сваки кредитни саобр.; чим се у радњи појави кредитни саобр., куповање и продавање на кредит потребно је водити и Партијални (Књигу контрокорената, Књигу текућих рачуна, Књигу личних рачуна); њеним увођењем долази се до 3. ступња к.: сопственици радње код којих је најважнији део имовине уложен у робу треба да прате и кретање робног промета у облику конта у Књизи робе; то је 4. ступањ п. к.; исто тако може се пратити мен. саобр. (у Књ. меница. Сконтур меница) и кретање осталих имовинских саставних делова (Књ. хартија од вредности, Књ. меничних дугова итд.); тј. сваком активном и пасивном имовинском саставном делу, који се јавља у инвентару, може се отворити нарочити рачун, оди. књига; такво к. даје слику о почетном стању, о кретању које је изазвано обртом радње (улаз-излаз) и најзад о пословном успеху или неуспеху (добитку или губитку) сваког појединог облика добра; сваки ступањ је бољи од претходног; по појединим предузећима употребљава се онај који одговара њиховим спец. потребама.

ПРОСТАТА (грч.), помоћна жлезда м. полног органа; налази се у карлици одмах испод бешике; онколожава почетни део мокраћног канала; има облик спљоштене обрнуте куле; епикист, чврсте тврдине, тежи 20-25 г; код дече рудиментарна, у лубрету нагло се развија, а код старца хипертрофира; лучи сокове који се за време ејакулације убадују у уретру, да убрзају кретање сперме. **Простатитис**, запаљење простате, обично последица запаљења мокраћног канала (гонореје); знаци акутног п.: бол у перинеуму, отежано мокрење и столица, повећање простате која може и да затвори; хронични п. најчешће настаје после акутног неизлеченог п. или се постепено развија код неизлечене гонореје канала; знаци: одлив гноја и сперме, простата отечена, осетљива, сметње при мокрењу; лечење: топла купатила, облози, кад загноји просечи, а углавном лечити узрочну болест.

ПРОСТИЛ (грч.), у античкој архт. фасада храма који само на предњој страни има стубове; трен или вестибил пред храмом изведен са 1 редом стубова на предњој страни.

ПРОСТИРКА, слама, струготина и др., положени у сточњим стајама, да животиња не лежи на тврдом и прљавом поду; п. треба стављати свим животињама и често мењати ради чистоте и здравља.

ПРОСТИТУЦИЈА (лат.), блуд жена за новац као најлакше средство за зараду; постоји од памтивека; још је Мојсије дозвољавао Јеврејима одnose са страним проституткама; у Вавилону жене домородаца морале ма једном у животу да се подају странцима у храму богиње Милите; одатле се тај обичај пренео у Финицију, Египат и Персију; у Атини постојало сталешко удружење куртизанки, које свој запат обављале по нарочитим правилима, а образованије међу њима имале знатан утицај на истакнуте људе; у Риму, нарочито у доба царства, поред држ. и приватних јавних кућа, обављала се по купалима, циркусима и крчмама; у ср. в. држава и црква у више махова покушале да је сузбију; данас и поред санитетско-полициске контроле узела маха у свим културним државама, нарочито у вел. евр. центрима, где број јавних проститутки достиже десетине хиљада; јавља се као последица донег васпитања девојака; повећавају је материјалне недаће и беспослица, све веће тежкоће при склапању брака, принуђено запошљавање жена и мешање ж. дече с одраслим по фабрикама, тежња за раскоши и завођења у вел. варошима. **Јавна п.**, одобрена под надзором санитетске и полици. власти. **Тајна п.** прогони се као лако пољних болести.

ПРОСТИЦЕ, једноструке (просте) мреже стајајнице за лов морских риба које се пливајући заплићу у мрежна оканца.

ПРОСТЈЕЈОВ, варош (34 000 ст.) у ЧСР; инд. кожа и ткст.

ПРОСТОР, средина у којој се налази оно што опажамо; претстава тродимензионалне разноликости у којој замишљамо појаве и догађаје, дакле ствари реалног света, тако да свака ствар има своје тачно одређено место у њему; та наша претстава или има основа у самој природи ствари којих смо свесни (метафизичка Флз.), или потиче из природе нашег духа који сазнаје; у том случају означаје само начин на који душа по својој природи може постати свесна ствари. **ПРОСТОРНИ МЕТАР** → огревно дрво. **П. творевина, геометриска т.**, заједнички појам за тачке, праве или криве линије, равне или криве површине, просторна тела, као и њихове скупове. **ПРОСТРАЊСКА ПЛАНИНА**, план. (1909 м.) зап. од Крушева (Вард. Бан.).

ПРОСТРАЦИЈА (лат.), нагло опадање телесне енергије у току тешких акутних болести.

ПРОСТРЕЈ, антракс (anthrax), бедреница, заразна болест свих домаћих животиња, преносљива и изочинка; проузрокован нарочити бацили (*Bacillus anthracis*), један од најраније откривених, који продире у организам заједно с храном или кроз повреду на кожи; за разлику од болести особито важно што се бацили нарочито повољно развијају на мочварну земљишту и што у додире с ваздухом стварају и споре које могу годинама да се одрже код животиња; инкубационо време 1-10 дана, никад више од 14; знаци обољења различити, што зависи од саме јачине и броја бацила, врсте животиња и њене отпорности, нападнутих органа и начина зарађивања и времена трајања болести; болест каткад може узети сасвим брз ток, и животиња за непуних сат угине; иначе може трајати по 1-2, а има случајева да траје и по више дана; код брзака оболеда животиња се накростречи, убрзано дише, добија пролив са сукрвном, а којупут јој и на нос поје сукрвава течност, падне и у неколико грчева угине; ако болест траје дуже, знаци нису тако бучни, животиња неће да једе, невесела је и малаксала, накрострешене длаке; дисање се лагано отежава, код преживара престаје преживање, коњи добију нападе колике и тмлт. око 41%; поједини мишићи подхртавају, музаре обично «тргну млеко», појављује се сукрвица у балези и у балама на нос и уста, а и мокраћа постане каткад крвава; често се појављују и отопи, нарочито на врату, прсима и испод трбуха, али кожа на тим отопима непромењена, мада се каткад на њима појављују и приштеви; код свиња се болест најчешће појављује у облику грознице, упалом грла где се појављује оток и обично се свршава смрћу; има случајева где болест узме неки хроничан ток и траје по 10-15 дана, на понеко грло оздрави; код секције угинуле животиње налазе се крварења по целом телу; слезина јако увеличана (понекад 10 пута већа од нормалне) и мека, пуна црне, неусирене крви; то је карактеристичан знак за ову болест; од људи се болест најчешће добија преко какве повреде коже уносом бацила при раду око болесних или од пришта угинулих животиња и на том месту се појављује у почетку црвен мехурић, који нарасте у већу суху красту, око које се стварају мехурићи, па са кратом срашћују у вел. красту која помодри и поцрни; отуда назив црни пришт; краста чврсто прирасла за ткиво и не може да се одвоји; после 10-15 дана отпада сама остављајући велики ожиљак; уз ову промену на кожи јавља се обично блед, безболан, пиктијаст оток поткожног ткива који се брзо шири и понекад може да доведе живот у питање; оток се може јавити сам без промене коже; карактеристична безболност свих ових промена; у тежим случајевима тмлт., главобоље, повраћања и др. тешки знаци; овај облик обољења излечив и најчешће се свршава добро, ако се не претвори у који ређи опаснији (црвени, плућни, септични) облик, код којих смртност 80-90%; благовременом применом антинатрасног серума и нео-салварзана успешно се лечи код људи; стока се такође лечи серумима; много важније цељење (калемљење) здравих животиња да се не заразе; предохрана; уклањање лешина угинулих животиња и закопавање с кожом дубоко, неупотребљавање ничега од оболеле, сумњиве, угинуле или приклене стоке (месо веома опасно за људе); људи се лако заразе, нарочито код гуљења коже; пријављивање болести обавезно.

ПРОСУТОСТ → кила.

ПРОСФОРА (грч., принос), у прав. цркви хлечичи с нарочитим печатом, из којих се ваде честиче за причешћивање; верни некад доносили хлечичије у цркву као принос; обично 5, а може и 1.

ПРОТ-, прото- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: први, пра-

ПРОТАГОНИСТ (грч.), у ст. грч. позоришту 1. глум-

љак позоришта или комада (гл. улога); 2. глумач био деутерагонист.

ПРОТАГОРА (око 480-410. пре Хр.), грч. филозоф, софист, Сократов и Периклов пријатељ; држао за новац предавања из беседништва, морала и др., порицао постојање богова, због чега морао да напусти Атину.

ПРОТАКТИНИЈУМ Ра, радиоактиван хем. елемент, ат. теж. 80; редни број 91; полувреме 2×10^4 год.; основни је елемент актинијумова низа радиоактивних елемената; постаје радиоактивним распадањем урана; 1 т урана одговарају 129 mg; добија се из остатака при издвајању радијума; његов изотоп је уран х с ат. теж. 234.

ПРОТАЛИЈУМ (грч.-лат.), талозно тело папрата које се развија из споре и на којем постају полни органи (антеридије, архегоније); претставља полну генерацију (гаметофит) папрати; у типским случајевима има изглед зеленог, листоликог талуса од неколико см дужине, који на страни према супстрату (замрачена страна, влага) образује ризоиде и полне органе; краток је трајања; после оплођења јајета остаје још кратко време док млада биљка не постане самостална; код неких папрата п. подземан, без хлорофила и кртоласт; у виших папрати п. веома редуциран и подељен на м. и ж.; м. п. извесних папрати не излази из споре и тиме се приближава стању цветница.

ПРОТАНДРИЈА, протендрија (грч.), појав запажен код многих хермафродитних биљака и животиња; састоји се у том што м. полни елементи сазревају пре женских, чиме спречено самооплођивање (→ самоопрашивање, протогинија).

ПРОТАРГОЛ, беланчевинско сребро, прањак ситан и мркожут, без мириса, нагорка укуса; у води лако растворљив; одличан лек против гонорее и неких запаљења у оку.

ПРОТЕГА, димензија.

ПРОТЕЖИРАТИ (фрц.), нарочито се заузимати за кога, давати му предност.

ПРОТЕЗА (грч.), апарат који замењује изгубљен орган (уд) или његово део; подражава потпуно или донекле његов изглед (вештачко око, зуб, нога) и замењује унеколико функцију (→ сл.).

ПРОТЕЗИС (грч.), мала, сев. апсида у прав. црквама, у којој се спремају часни дарови.

ПРОТЕИНИ (грч.-лат.), једињења беланчевинастих материја с неким др. веома сложеним хем. једињењима (→ беланчевине). **Протениотерапија**, лечење убризгавањем беланчевинастих материја.

ПРОТЕЈ, грч. морски бог који мења облик.

ПРОТЕКТОРАТ (лат.), заштита; држава под заштитом друге, од које зависи; у Евр. 2 п.: Андора и Сан-Марино, ситишње државице без спољних односа, с пуном унутарњом слободом и под зашт. Фрц. (Андора) и Ит. (Сан Марино); колонијални п. се одликују тим што држава заштитник не само преузима све спољне односе штићене државе већ се меша и у унутарњу управу (судство, просвету, привреду, јавне радове) и држи своје гарнизоне; зависност је потпуна, мада је п. задржао своје владаоца, централну управу итд.; примери: Тунис, Мароко, Анам итд.

ПРОТЕКЦИЈА (лат.), заштита, помоћ при добивању службе. **Протекционизам** → заштитни систем.

ПРОТЕРИВАЊЕ, изгнанство једног лица из подручја једног града или обнл, или из државе; по чл. 9. устава од 1931., ниједан грађанин не може бити изгнан из државе; према томе страни поданици су једини на које се може применити п.

ПРОТЕСТ (лат.), отворено изјављивање незадовољства због незаконости, злоупотреба и др. рђавих поступака. **Менички п.**, јавна исправа која утврђује да гл. менички дужник (акцептант) није меницу исплатио о њеном року; гл. дужник мора регулисати меницу на дан њеног приспећа или једног од 2 наредна дана; п. утврђује да он то није учинио и то служи као полазна тачка за наплату судским путем; п. чини лице у чијим је рукама неисплатена меница (протестант); чини га у месту плаћања менице, код надлежног суда; ако суда нема у том месту, код управне власти; п. се подиже против акцептанта (протестата), издаваоца, а по потреби и адресата.

ПРОТЕСТАНТИЗМ (нлат.), лутеранство, хришћ. црква постала → реформацијом, коју започео Мартин Лутер (1517.); одбија сваки ауторитет у верским

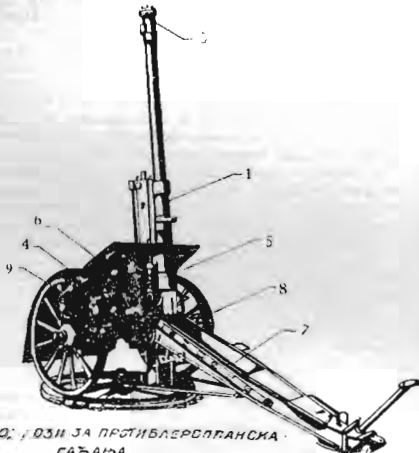
питањима осим Библије као речи божје, одбацује спасавање добрим делима и св. тајнама и признаје само веру као средство за оправдање; побожност је само духовна, заснована на нади у милост божју; према томе нема црк. организације ни свештенства као тајне, јер је црква невидљива; признаје само две т. (не крштење и причест), а одбацује пост, монаштво, иконе, обреде; центар богослужења: проповед и молитва, а не бескрвна жртва; прот. уређење цркве конзисторијално или пресвитеријално, тј. црквом управљају засебна тела (конзисторије), састављена од духовних и световних лица: дужности свештеника врше → пастори (проповедници) и суперинтенденти (сениори), који немају никакве власти већ су више црк. чиновници; Св. писмо може тумачити сваки; стога има много прот. секти; учење се налази у → аугзбуршкој вероисповести, вел. и малом катихизису (Лутер); п. се ширио у сз. Евр. и броји око 250 мил. чланова; разликују се: Лутеров п., и реформирана црк. која се унеколико удаљила од Лутерова учења; слична и → англиканска црква.

ПРОТЕСТАЦИЈА (лат.), изричита писмена или усмена званична изјава државе којом манифестује своју намеру да не усвоји као легитимну извесну ситуацију или претензију.

ПРОТИВАЕРОПЛАНСКА ОДБРАНА, средства која се примењују за одбрану од аеропл. напада из ваздуха; може бити активна и пасивна; активну сачињавају: аероплани, митраљеви, рефлектори, прислушни апарати и, евентуално, невидљиви зраци. П.-а. митраљеви, служи за дејство против непријатељских ваздухоплова који лете на малим висинама до 1200 м; калибра већег него обични м. (11-14 мм); могу се корисно употребити и против околних кола на земљи. П.-а. рефлектор, справа којом се ноћу осветљавају неприј. ваздухоплови; пречник огледала 120 и 150 см; најновији модели имају домет преко 11 км при повољном стању атмосфере и могућност брзог осветљавања циља. П.-а. топ, нарочито оруђе конструисано за дејство против

аероплана, балона итд., калибра 50-105 мм; поље дејства 360°, гађају под углом од 12-85°, на виси-

ТОП НА ПОЈ. ПОЗИЈА ЗА ПРОТИВАЕРОПЛАНСКА ГАЂАЊА

ну од 7,5 км; ако су намењени гоњењу и др. аероплана, начињени су у виду ауто-топ: с лафетом причвршћеним на аутомобилу да би се могли брзо покретати; за одбрану градова, слагалишта и сл. употребљавају се т. са сталним лафетима; и код једних и код др. све се радје врше брзо, аутоматски, у недостатку ових т. искоришћује се пољ. арт. (на сл.: 1) цев, 2) гасна кочица, 3) изравнач, 4. гониометар т. даљинар, 5) штит, 6) лафет, 7) справа за давање нагиба цеви, 8) справа за давање правца љиве.

ПРОТИВДОКАЗ, доказивање нетачности доказа супротне стране; у начелу против сваког доказа примењује се п. сем против онога што су очима видели и својим ушима чули органи јавног поверења, уколико се не докаже да су били у заблуди или извршили фалзификат.

ПРОТИВТРОТ → антирот.

ПРОТИВПРИГОВОР, истицање разлога за уништење дејства приговора и враћање снаге тужбеном захтеву.

ПРОТИВПРИРОДНИ БЛУД, полно општење са животињама или лицем истог пола; у брачном праву исте последице као код прељубе.

ПРОТИВРЕЧНОСТ (према лат. contradictio), у логици: однос између 2 суда који се у свом важењу узајамно потиру, као што су универзално афирмативан суд (сви људи су смртни) и партикуларно негативни суд (понеки човек није смртан) итд.; стање у којем неки мислилац у излагању својих твђења западне, тврдећи 2 противречна суда оди. исказа; п. у судској одлуци разлог за њену ништаност; ако постоји између двеју одлука, а новија одлука није заснована на обновни поступка, може се тражити обнова.

ПРОТИВРЕФОРМАЦИЈА, кат. реакција, покушаји кат. цркве у 16. и 17. в. да спречи ширење прот. и да поново врати прот. у кат.; у том циљу кат. свештенство сазвало тридесетски сабор (1555-1563.) који тачно одредио догме кат. црк.; папа Павле V (1555-1559.) преуредио инквизицију и установио индекс јеретичких књига, а Игњације Дојола осн. нови калуђерски ред језуита; п. је појачала мржњу између прот. и кат. и довела у 16. и 17. в. до верских ратова.

ПРОТИВСТАЈАЊЕ ВЛАСТИ: држ. власт дела у име једног империјума којем сви грађани дужни да се покоравају безусловно и неограничено; свако лице које се успротиви извршењу држ. наредба, које извршују њени органи, или присили органи држ. власти да нешто учине, закон кажњава као п. в. строгим затвором или затвором, што зависи од околности под којима извршено дело.

ПРОТИВТУЖБА, тужба коју подигне туженик против тужиоца за побијање основа тужбе или остварења противтужбине; п. суд спаја с парницом око тужбе а пресуђује једновремено.

ПРОТИСТИ (грч.-лат.), најпростији, једноћелични организми; обухватају најпростије биљке (протофите) и најпростије животиње (протозое, праживотиње); велика п. често веома диференцирана; сем самосталних форми постоје и п. више или мање повезани у колоније; при том не граде права ткива, а свака индивидуа задржава свој индивидуалитет; у многих п. се не могу јасно разликовати ни биљни ни животињски карактери, те се с истим правом могу ставити међу биљке и међу животиње.

ПРОТИЋ 1) Драгомир (1877.-1905.), четнички војвода; као официр отишао у четнике у Ст. Србију и погинуо у првој акцији. 2) Ђорђе (1793.-1857.), политичар, кога кнез Милош слао с Петронијевићем 1829. у Једрене да пре закључења Једр. мира достави жеље срп. народа; њидније незадовољан, узео учешћа у Милетиној буни; под намесништвом 1831.-1840. мин. унутр. дела, а под Михаилом био мин. иностр. послова (1840.-1842.); од 1842. до смрти провео у изгнанству. 3) Јован (1868.-1926.), свешт. и приповедач; писао шаљиве приче и фелтоне; покренуо Малу библиотеку (1899.). 4) Коста (1831.-1892.), ген., мин. војни (1873.) и краљевски намесник (од 1889.). 5) Љубомир (1866.-1930.), проф. и педагог, прилици Хербартове школе Рајновог правца: гл. дела: Нова школа, Педагогика, Гимназија Милоша Великог, Педагошка питања, Хербартова педагогика у Срба. 6) Стојан (1837.-1923.), политичар, новинар, државник и 1 од твораца радикалне странке; због ивањданског атентата осуђен на робију (1899.), па помилован (1900.) од 1903. често мин. унутр. дел и фин.; после рата образова прву владу Југосл.; био понов. председник владе 1920. и тад израдио свој нацрт устава духу децентрализације; писао уставном и о нашем нац. питању (→ сл.).

ПРОТОГЕР (грч.: први старац) сада по селима Ј. Србије сеоски викач и позивач; помоћни сеоског старешине.

ПРОТОГИНИЈА, протерогинија (грч.), појав код многих хермафродитних биљака и животиња да ж.

полни елементи пре сазревају од мушких, чиме спречено самооплођење (самоопрашивање, — протандрија).

ПРОТОЗОЕ (грч.) → праживотиње.

ПРОТОКОЛ (грч.) 1) записник. 2) записник дипломатске конференције; решења донесена на таквим к. могу се редиговати у форми п. тј. уговора (обично допунски, закључни п.). 3) правила церемонијала кућа шефова држава. 4) правила церемонијала који се примењују у дипломатским односима (у званичној преписци и при састанцима претставника разних држава и сл.). 4) отсек у Мрт. поштр. послова који се бави спец. тим пословима; шеф тог отсека, **шеф п. П. интабулациони**, оповна књига талиског система у коју се уводе сви захтеви за стицање књижних права. П. **омеђавања** → омеђавање. П. **грађанског стања**, књиге у које се уписују случајеви рођења, венчања и смрти. **Протоколарна изјава**, даје се записнички пред судијом; судија се мора претходно уверити о идентитету личности; ако је не познаје, тражиће 2 сведока који је знају; ако личност има легитимацију од држ. власти, довољан је 1 сведок. **Протоколација**, уметн. гр. радње једног физ. лица или неког друштва у трг. регистар надлежног суда.

ПРОТОМАЈСТОР (грч.), најугледнији мајстор међу једном претом занатлија у месту; старешина → еснафа; у обичају и тур. назив устобаца.

ПРОТОМАЈАЈЦИ, група примит. племена на Малаки, Суматри и суседним мањим острвима; говоре ет. малајским језиком и исеу подлегли култ. утицајима Индије и Ислама.

ПРОТОН, језгро водониковог → атома, носи позитиван набој позитивног ел. и има 1817 пута већу масу од електрона; у последње време се сматра да је сложен (→ неутрон); састанни је део атомског језгра сваке врсте атома.

PROTON PSEUDOS (грч.), прва, осн. заблуда; погрешна претпоставка.

ПРОТОНЕМА (грч.), вишећелични, прости или разгранати конци који постају из споре маховина и на којима постају биљнице с полним органима (антеридије, архегоније); претставља према томе 1 део (прве ступење) у развићу гаметофита маховина; веома је развијена код листовних маховина и чини густ сплет зелених конака; код плочастих маховина редуцирана је на крајак од неколико ћелија.

ПРОТОНЕФРИДИЈЕ (грч.), водени судови, → бубрежни органи, нарочито код нижих прва (нпр. метиља), претстављени цвастим разгранатим органима; крајњи органи слепо завршени бубрежним ћелијама.

ПРОТОНОТАР АПОСТОЛСКИ, бележник папске канцеларије; често и почасна титула.

ПРОТОПЛАЗМА (грч.), жива материја из које сарађена → ћелија биљака и животиња; обухвата 2 осн. саставна дела → цитоплазму и → једро (или кариоплазму); у ужем смислу: цитоплазма. **Протоплазмична кретања**, локомоторни покрети које врше слободни (голи) протопласт (амебодно кретање) или протоплазма у оквиру чврсте ћеличне мембране (струјање п.); налази се код биљних ћелија које се одликују ћеличном мембраном споља и вакуолама унутра; заједно с цитоплазмом покрећу се и остали делови (микротрзини, пластиди, једро и др.), изазив плазматичних опни које у њему не учествују; струјања плазме су делом аутономна, а делом стоје под утицајем спољних фактора (тмпт., повреде итд.). **Протопласт**, ћелично тело без опне (нпр. код биљних → ћелија), према том одговара појму → протоплазме (цитоплазме са једром).

ПРОТОПРЕЗВИТЕР (грч.), црк. старешина над одређеном бројем парохијских свештеника у одређеној области код прав. Срба; данас има и почасни п. тј. протопрејера који немају адм. функција.

ПРОТОПСАЈТ (грч.), хороваћа д. и л. хора у патријаршиској цркви.

ПРОТОРЕНЕСАНСА (грч.-фрц.), архт. радност у Тоскани 11-12 в., под утицајем рим. архт. као припрема → ренесансе; гл. споменици у Фиренци (Сан Микелијо и батијестери) и у Пизи (катедрала).

ПРОТОСИЊЕЛ (грч.), 1. међу сињелима; у прав. црк. калуђерски чин, одговара протопрезвитеру.

ПРОТОТИП (грч.), праслика, узор, праузор.

ПРОТРАХЕАТЕ → перинатус.

ПРОТУБЕРАЊЕ (лат.) → Сунце.

ПРОТУБЕРАЊИЈА (лат.), у анат.: затубасто испупчење обично на коштима.

ПРОФАЗА (грч.) → митоза.

ПРОФАН (лат.), светован, светски, нецрквени. **Профанисати**, обесвјатити, оскрњавати. **Profanum vulgus**, проста светина.

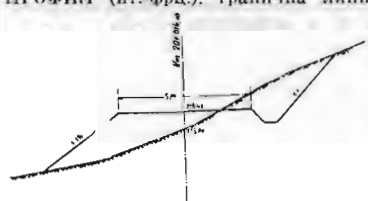
ПРОФЕРМЕНТИ (лат.), супстанце из којих, под дејством активатора, (→ киназе), постају ферменти; нпр. из пепиногена желудачног сока под дејством хлороводоничне киселине постаје пепсин.

ПРОФЕСИЈА (лат.), занимање, служба, занат; позив, знање. **Професионалац**, спортист који се бави спортом из личне матер. користи. **Професионалне болести**, које настају услед сталног вршења посла на исти начин (келнери имају проширене вене) или услед удисања отровних гасова (п. тровање) код радника по фабрикама, најчешће оловом и живом ређе фосфором. П. **глумац**, коме је глума једино занимање; јавља се први пут у античко доба (а Демостена) и у ср. в. П. **тајпа**, потребна у извесним структурама у интересу и јавном и појединачу; §. 252. Крив. зак. предвиђа казну затвора до 6 мес. или повчану до 5000 д за адвокате, заступнике и правних пословима, јавне бележнике (уколико не раде као судски повереници), лекаре, савет. органе, органе јавних и прив. организација за осигурање живота, здравља и инвалид. потпоре ако неоплаћено открију т. коју су сазнали у времену свог позива (што значи да могу открити п. т. с одобрењем свог клијента); свештеници не смеју исто тако открити т. која им поверена у исповести; ако је открити, с њима се поступа као с држ. чиновником који открио п. т.

ПРОФЕСОР (лат.), наставник у ср. и вишим шк. **ПРОФЕСОРСКО ДРУШТВО**, сталешка организација средњешк. наставника, осн. 1888. год. у Беогр.; пре рата одржавало везе са хрв. и слов. проф. друштвима, с којима се по уједињењу (1920.) спојило у **Југословенско п. д.**

ПРОФЕТ (грч.) → пророк. **ПРОФИЈАНТ** (ит.-нем.), свако средство исхране које се носи у профијантској комори или у профијантском делу трупе коморе.

ПРОФИЛ (ит.-фрц.), гранична линија неког лица или пресека неког геоморфолошког обл. (планине, коњале, воденог тока); могу бити: **уздужни**, попречни итд.; у продужним п. путева, железница и др. тхн. објекта

висине се цртају у 10 пута крупнијој размери него дужине да би се јаче истакле карактеристике терена; у попречним п. висине и дужине цртају се у истој размери (на сл.: попречни п. пута).

ПРОФИЛАКСА (грч.) → предохрана. **ПРОФИТ** (фрц.), добитак, корист.

ПРОХАСКА Драгутић д-р (* 1881.), историчар књиж. и проф. глн., а од 1921. проф. инспектор и доцент за јел. књиж. у Прагу; бавио се много рус. књиж. и дао опсежно дело о Достојевском; написао више расправа из ист. књижевности и добар ист. преглед књиж. рада у Б. и Х. (на нем.); **Преглед савремене хрв.-срп. књижевности** мање му добар. 2) **Људевит д-р** (* 1882.), инжењер, стручњак за сточарство, публицист, б. гл. секретар Гл. задружнор. савеза у Београду, оснивач многих задруга, истакао се у раду на аграрној реформи; гл. дела: **Истраживање крви говеда и млечност, Савремена наука о наслеђивању својстава, Говедарство и др.**

ПРОХИБИЦИЈА (лат.), забрана производње и продаје алкохол. пића уведена у САД под претседништвом Вилсона; постојала доскора; уведена и у СССР; у САД смањила криминалитет само унеколико, противно надама; сиромашнији staleж био место алкох. пића још штетније surrogate, а имуницији добивали алкохол кријумчарењем. **Прохибитивно право**, п. које нешто забрањује; повреда п. п. повлачи ништавност правног посла. П. систем, који забрањује или готово онемогућава увоз из иностранства високом паринским ставовима, а у циљу подизања домаће привреде.

ПРОХИРОН (грч.), одабрана збирка гл. правних прописа из ранијих зак. зборника (Јустинијанових и др.), подељен на 40 наслова или одељака; издана између 870. и 879. под виз. царем Василијем Македонцем и његовим синонима; користила и канонистима и правницима; ушла и у ст.-срп. крмичје.

ПРОХОР Пчињски св., испосник из 11. в.; живео близу Ст. Нагоричана и на Козјаку, изнад р. Пчиње; по легенди прорекао царство цару Роману Диомену, који му из захвалности подигао манастир; његов култ доста развијен у народу око Врања; стога му и краљ Милутин обновио цркву.

ПРОХОРОВ Василије (1818.-1882.), рус. археолог; бавио се студијама о развоју рус. архт. и ношње, и хршћ. старинама.

ПРОЦЕДУРА (лат.), поступак у раду судова и других држ. установа.

ПРОЦЕНА, одређивање вредности једне ствари у погледу, потребно ради утврђења штете и за предмете који се налажу продаји; суд је врши прегледа вештака; кад се купилно имање предаје староцу, судија може наредити п. ради одређивања висине → цупилне хипотеке на имању староочевом; жешто може тражити п. мизраних добара због своје законите хипотеке. **II. статистичка, еволуција**, → сурогат статистичке, којом се на основи извесних познатих података закључује колико треба да износи тражена величина (нпр. укућани жетвени принос се одређује према засејаној површини и просечном приносу на 1 ха).

ПРОЦЕНТ (лат.), део неке целине, нпр. суме новца или количине материјала, изражен у односу на 100 њених делова; скраћено се бележи %; нпр. 50% је исто што и 1/2; нека течност садржи 20% алкохола, ако се у 100 њених делова налије 20 делова чистог алкохола; неки капитал носи 6% интереса. ако на сваких 100 д доноси 6 д. **Процент-тара** → дара. **Процентни рачун**, обухвата свако израчунавање где су односи количине изражени процентима; висина процента зове се п. стопа, став или процент (обележава се са п); количина од које треба рачунати проценте зове се **главница**, без обзира да ли је то новац, мера итд. и бележи се са Г, а количина која се добија рачунањем процента од дате главнице зове се **принос** или део и обележава се са П; п. р. се примењује при израчунавању добити и штете, вредности робе, одбитак трошкова и многих др. количина које се често јављају у трг. промету; предмет п. р. је: а) израчунавање п. приноса (II), б) изналажене главнице (Г), и в) одређивање п. стопе, процента (п); ако је дата чиста главница без одузимања или додавања п. приноса јавља се случај п. р. од 100 (од сто), ако је дата главница увећана п. приносом (Г + П), на се траже сами трошкови, онда се јавља случај увећане главнице и п. р. на 100 (на сто); ако је дата главница умањена процентним приносом (Г - 2 П), на се траже сами трошкови, онда се јавља случај умањене главнице и п. р. у 100 (у сто, испод 100, ниже од сто); код п. р. од 100, кад је дата чиста главница, п. принос, главница и п. стопа израчунавају се по обрасцу

$$P = \frac{100}{G}$$

ПРОЦЕНАК → инксниа.

ПРОЦЕС (лат.), ток неке радње, догађање, поступак, спор, парница.

ПРОЦЕСИЈА (лат.) → литија

ПРОЦАСТА ВРЕМЕНА, претеритна в.: аорист, (преф. свршено), имперфект (преф. невршено), перфект (прошло) и плусквамперфект (давно прошло); казују радњу која се десила пре него што се о њој говори.

ПРОШЕК (ит.), десертно вино, у Далм. се справља од пререлог на чокоту или просушеног грожда, а од одабраних сорти: мараштин, грка, вугаве.

ПРОШИРЕНА ПЛУЋА → емфизем плућа.

ПРОШИРЕНА ПРОСТА РЕЧЕНИЦА → реченица.

ПРОШИРЕНЕ ВЕНЕ → вене

ПРОШИРЕЊЕ ЖЕЛУЦА → дилатација желуца.

ПРОШЛО ВРЕМЕ, перфект (лат.), у првој употреби казује радњу, бивање или стање које се десило у прошлости; сложено из скраћеног облика садашњег времена помоћног глагола јесам и радног придева глагола који се хоће (Док сам ја радно, ти си спавао); може казивати и последицу прошле радње, презентски перфект (Наша кућа је све остале надвисила).

ПРОШЛОСТ, део времена који протекао од почетка света до данас или од постанка једне појаве (астр., геол., биол. или нет.) до садашњости.

ПРОШТАНСКО ЈЕЗЕРО, највише и друго по величини у групи Плитвичких Ј.; хране га 3 потока, а отиче у Ј. Цигиновац и Округљак слаповима 11-23 м.

ПРПИЋ Томислав (* 1898.), песник; збирке стихова: *Модри часови*, *Мртви град*, *Кристуш на цести* и др.

ПРПОРАК, корењак, нова биљка винове лозе, постала од носачне резнице, која из доњег дела путила жила, а из горњих окаца ластаре. **Приорење калемова**, врши се у лозним расадницима да би се од невољених произвели оквиљени и потпуно одговарани калемови за сађење; за то постоје 2 начина: у јаркову и под колац. **П. лозно**, део лозног расадника где се саде резнице и невољени калемови (→ расадник лозни).

ПРПОРУШЕ → додолое.

ПРСА, прси, предња страна грудног коша. **Прсно пливање**, скопчано са симетричним кретањем грудних и трбушних мишића; по међунар. правилима глава усправна, а оба рамена леже на води водо-

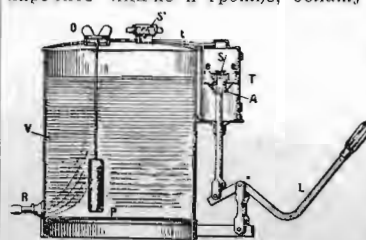
равно; најспорије, али најздравије пливање (гимнастика плућа).

ПРСКАВАЦ (*Impatiens noli tangere*, фам. *Balsaminaceae*), једногод. биљка, усправна стабла које у горњем делу разгранато, а у доњем без лишћа и задебљало на чворовима; цветови жути, са остругом; плод чаура која се лако распрскава; расте у влажним шумама и шибљацима, поред шумских потоака, у клисурама, на тресавама; распрострањена у Евр., Сибиру, Пр. Аз., Кини, Јапану; род *Impatiens* има око 400 врста, већином у тропима. **Лепи човек** (*I. balsamina*), украсна биљка из И. Индије једногод. вел. цветова разне боје.

ПРСКАЊЕ **ВИНОГРАДА**

врши се → бордовском чорбом, као предохрана против пламењаче (пероноспоре); њим се органи лозе, нарочито лишће и грожђе, облажу

2 кг плавог камена на 100 л воде; доцнија се врши с јачом чорбом (најмање 2 кг на 100 л воде); друго п. врши се најдаље 15-20 дана после првог, око 15 дана пред цветање лозе; треће 15-20 дана после другог, пред почетак цветања; четврто после завршеног цветања, а пету у шарку; у кљшним годинама прска се и чешиће, јер киша спира чорбу; код одређивања времена и броја п. водити рачуна: да се пероноспора развија при влажном и топлом времену; да дејство бордовске чорбе траје 15-20 дана, да се лишће и др. делови лозе постепено развијају и да киша спира бордовску чорбу с лозе; прска се помоћу **прскалица** (→ сл.), које могу бити удешене за ношење на леђима, коњском самару или точковима; стављају се у дејство руком или раде само под притиском ваздуха или помоћу пумпе која покреће точак од кољача; треба pazити да течност пада на лишће и грожђе у што ситнијим капљицама; најподесније п. које се посе на леђима.

ПРСТ → прсти.

ПРСТАЦ, датула морска (*Pholas dactylus*), шкољка

Јадр. М. слична урми (→ шкољке бушилице).

ПРСТАШИ (*Digitigrada*), сисари који на тле ступају само прстима (вел. број зверова, пси, мачке итд.).

ПРСТЕН, мали округли обруч, који се носи на прстима руку или ногу, најчешће ради украса, али и као хамајлија; праве се од метала, стакла, драгог камена; ношење веома распрострањено од најстаријих времена; служио и као печат и символ; данас символ супружанске верности. **П. кружни** → круг. **Прстеновање живине**, врши се ради контроле носности појединих грла. **П. лозе**, отсенање нарочитим макама или оштрим ножем 1 дела коре с ликом, све до дрвета, у виду прстена широког 5-10 мм на родним ластарима испод гроздова или на кондирима испод родних ластара; прекида за извесно време ликне пези, спречава силажење прерађеног сока из лишћа у чокот и нагони га да иде у грожђе изнад прстена; пре цветања спречава рехуљавост, а после цветања убрзава зрење и повећава бобицу до 50%.

ПРСТИ (*digitus*), завршни делови шаке и стопала; сваки п. има 3 чланка, а палчине 2; на врховима трних чланака са задње стране налазе се нокти; п. руке на врховима чланака са предње стране имају јагодиче; кожа овог дела има већи број папила, односно завршних грана живаца, те нарочито осетљива; папиларне линије на јагодичама нарочито карактеристичне, а њихов пртеж за сваког човека различит (→ дактилоскопија); п. на руци посе имена: палац (*pollex*), кажипрет (*index*), средњи прст

(medius), домали или прстенпрет (anularis) и мали прет (digitus V). **Инфекција п.** → панарицијум.

ПРУГ, раог (Palinurus vulgaris), крупан морски рак (→ Јастог), снажан, назубљена панцира без маказа, с веома дугим пипцима; месо веома цењено; у Јадрану главна налазишта око острва на каменитом дну (→ сл.)

ПРУДЕНЦИЈЕ Аурелије - Публије (348.-408.), рим. песник; заузима највише положаје; писао реалне песме.

ПРУГА → линија, пут. **Железничка п.** → коло-сек.

ПРУД → спруд.

ПРУДОН Пјер-Жозеф (Proudhon, 1805.-1865.), фрц. публицист, филозоф и теоретичар социјализма; противник приват. својине, предлага оснивање радничких удружења, кооператива и синдиката; гл. дела: Шта је својина? и Систем противречности или флз. беде. (→ сл.).

ПРУЖНИК → лењир.

ПРУРИГО (лат.), свраб с лишајем, често у облику копривњаче; почиње обично ситним чворцима на унутрашњој страни доњих удова вна колена, који лако сврбе. **Пруритус**, свраб безвидних промена на кожи.

ПРУС Болеслав (право име Александар Гловацки, 1847.-1812.), пољ. романописац и позитивист; посматрао живот села и града и хтео да их унесе у књиж. са свим њиховим добрим и ружним особинама; стога приказивао људе способне за жртве и љубав, али и за мржњу; за јунаке узимао прост свет, а мотиве налазио у новоразвијеном грађ. и трг. животу, што није било у обичају код пољ. књижевника; гл. дела: Мртва стража, Лукта Еманциповане, Вас се враћа, а најбоље Фараон; преводен и код нас (→ сл.).

ПРУСИ, балтичкоариско племе, које живело на тлу данашње Прусе, прозване по њима; Немци их покорили тек у 13. в. и превели у хришћ.; отада настаје њихова брза германизација, тако да се у 17. в. ст. пруски језик угасио.

ПРУСИЈА, 1) П. I, битински краљ (237.-192. пре Хр.); 2) П. II, бит. краљ (192.-148. пре Хр.); пружио Ханибалу гостопримство, на затим пристоа, на захтев Римљана, да га убије, али се Ханибал сам отровао.

ПРУСКА, с. део Немачке (292 772 км²) који обухвата град Берлин и покрајине: И. П., Бранденбург, Померанију, део Познања, Г. и Д. Шлезију, Саксонску, Шлезвиг-Холштајн, Хановер, Вестфалију, Хесен-Насау, Рајнска Области и Хоенцолерн; на Ј. Средње Нем. Пл., а на С нем. низија; клима средњевр. умерено-конт.; хидрографију претстављају доњи токови већих нем. река, многа јез. и баре; стан. (40 мил.) поглавито Немци; од привр. грана развијене: пољопр., инд., рударство, трг. и саобр.; гл. град Берлин. П. држава, која у 18. в. стекла положај вел. силе, била дело породице Хоенцолерн; у њој се прво истакао бургрф Фридрих, коме Рудолф Хабзбуршки дао у наслеђе бургрфовину Нирнберг (1273.); његови наследници проширили своју власт на Анспах, Кулмбах и Вајројг и тако заплдавали скоро целом Франконијом; почетком 17. в. Хоенцолерни имали под својом влашћу Бранденбург (између Лабе и Одре), И. П. (на обалама Висле и Балтичког М.) и Клевску војводину (на Рајни, близу хол. границе); свака од ових области претстављала засебну државу, с посебном скупштином, уставом, војском и порезима; јединствено уређење дали им кн. → Фридрих Вилхелм Велики и краљеви → Фридрих I, Фридрих-Вилхелм I и Фридрих II Велики, који П. увећали Ј. Померанијом, Шлезијом и Зап. П., колонизовали је избеглицама из Фрц. и осталих евр. земаља, унапредили је екон. и подigli на степен вел. силе; 1. наследник Ф. II Великог (Фридрих Вилхелм III) помагао Хабзбурге у борби с Фрц.

и Наполеоном и био потучен код Јене (1806.); њега на престолу заменио Фридрих-Вилхелм I. У (1840.-1861.), који је покушао да се споразуме с осталим нем. владарима и уједини Нем., али од тога морао да одустане уред противљења Аустр. која му је задретила ратом; његов брат Вилхелм I., помаган од свог канцелара → Бисмарка и својих одличних ген. → Рона и → Молткеа, повео 3 узастопна рата (дански, 1864., аустро-пруски, 1866., и фрц.-пруски, 1870.-1871.) и успео да изведе уједињење → Нем. која (18./1. 1871.) проглашена за федералну царевину, а њена круна за наследну у породици Хо. нцолерна. **ПРУСТ** Марсел (Proust, 1871.-1922.), фрц. романописац; дела му се одликују ванредним сликањем след. друштва и псих. удубљивањем у најскривеније кутове душе; написао низ романа којима дао општи наслов **У тражењу изгубљеног времена**, **ПРУТ**, л. притока Дунава, извире на Шумовитим Карпатима, тече кроз и. Рум.; дуга 845, пловна 266 км.

ПРЧАЊ, климатско место и морско купалиште у Которском Заливу; летње опоравилиште за децу.

ПРШИБРАМ, град (10 000 ст.) ј. од Прага (ЧСР); руд. акад., рудници олова и сребра; топионица.

ПРШЉЕН (vertebra), скелетни орган кичме (осовинског скелета; код човека их 33-34; предњи део (тело) сваког п. масиван, задњи има неколико кошаних израштаја, који служе за припој мигљива или за образовање зглобова са суседним п.; између предњег и задњег дела сваки п. има широк кружни отвор; 1. п. (атлас) нема тела, али има знатно шири отвор; на њему лежи глава; други п. (епистрофеус) одликује се верт. зубом, око којег се окреће атлас; вертикално поређани п. образују кичму, а отвори кичмени канал.

ПРШЊАК, део хама који прилеже животињи на прса; служи као гл. основац за вучу терета.

Р. S. → постекритум.

ПСАЛМИ (грч.), религиозне песме ст. Јевреја разог садржаја (кајање, љубав према закону, прорицање о Месији и жеље за владара), скупљени у → псалтир, збирку; највише их испевао цар Давид; ред бројања п. различит у преводима; због поучног садржаја веома омиљени у цркви; псалтир се прочита цео за 7 дана, а у ускршњи пост 2 пут за седмицу; тумачили га многи св. оци. **Псалодија** (грч.), рецитовање прозног дрк. текста, код којег се у почетку и на крају стиха јављали извесни мелодиски украси.

ПСАЛТ (грч.) појац који нева за песницом црк. песме; може бити и световњак.

ПСАЛТИР (грч.), збирка побожних песама → псалтир; првобитно харфи сличан инструмент, уз који се певале песме.

ПСАМЕТИХ I П. I, ег. фараон (664.-610. пре Хр.), оснивач 26. династије; као кнез послужио се грч. најамницима и завладао целом државом; штићито странце, који у Ег. развили пољопр., инд. и трг. 2) П. II, ег. фараон (594.-589. пре Хр.). 3) П. III **Псаменит**, ег. фараон (526.-525.), син Амазисов; збацио га Камбиз.

ПСАМОФИТЕ (грч.), биљке које расту на сухим песковима, нарочито на дунама; одликују се ксерофилном структуром.

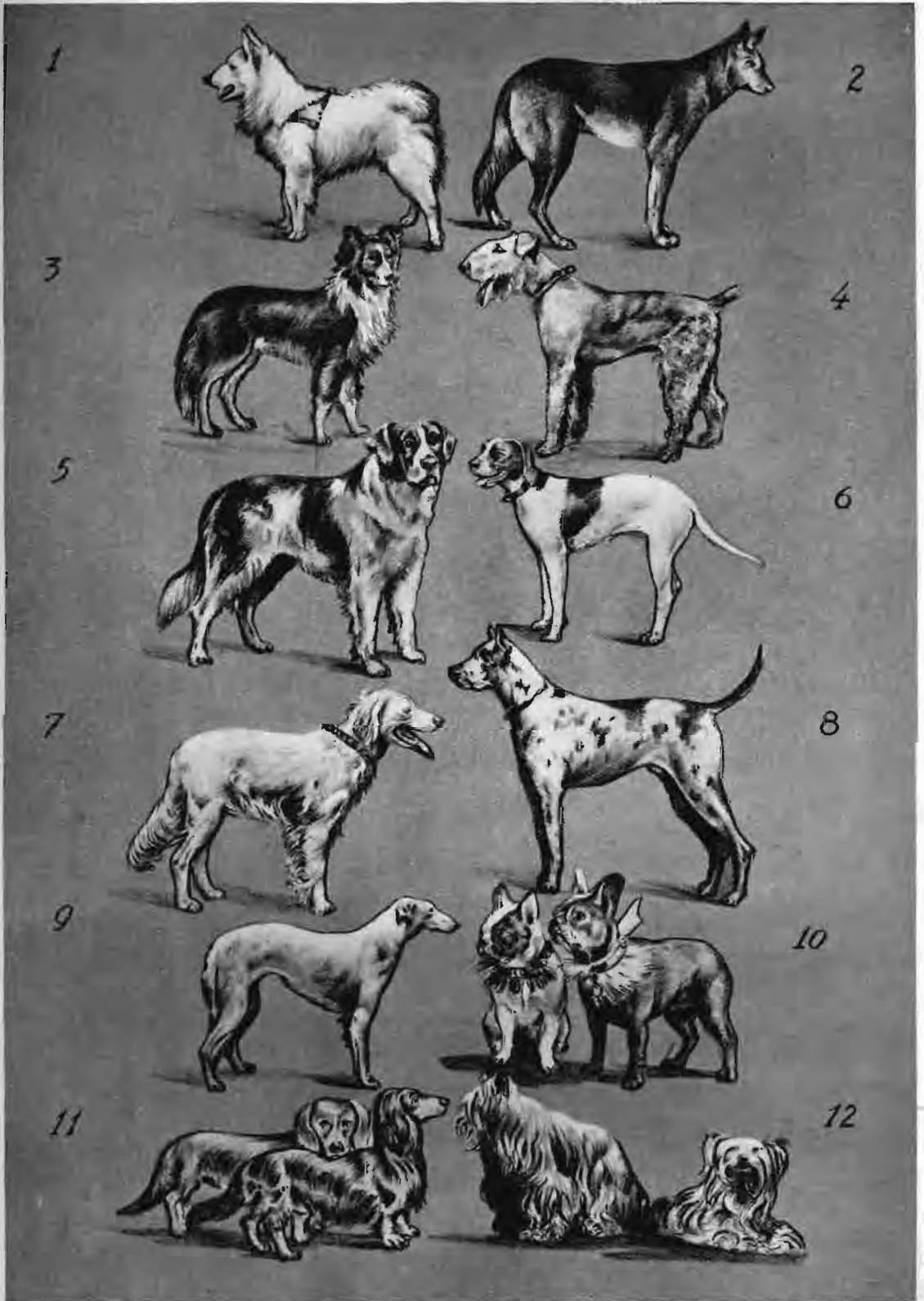
ПСАРИЦА, мрежа од јачег конца, вел. оканаца, за лов морских паса и др. већих риба са дна мора.

ПСАЧА, ман. св. Николе код Криве Паланке; задужбина се-

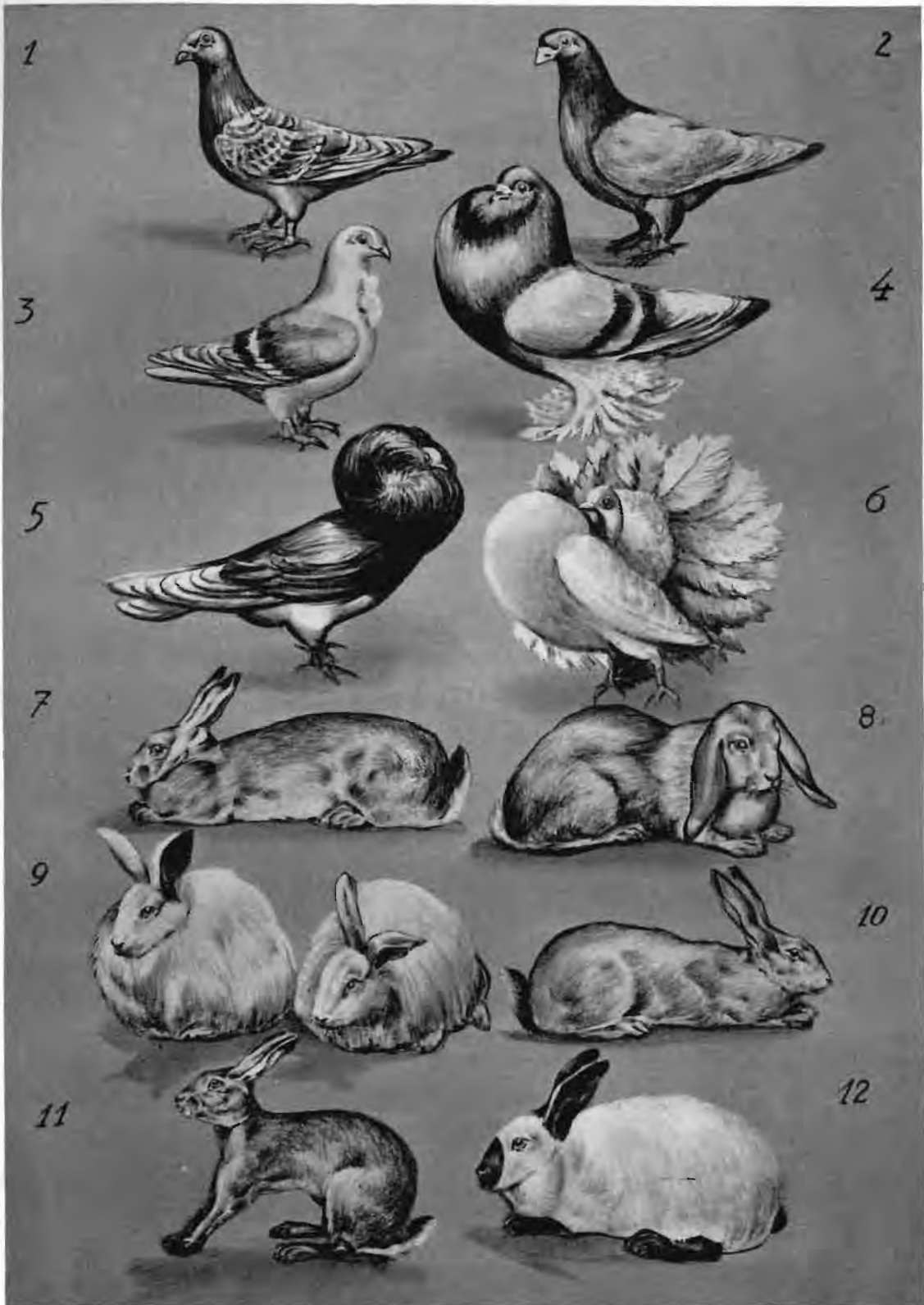
вастократа Влатка и његова ода кнеза Паскача; зидапа у време цара Уроша (пре 1358) у облику трибродне крстообразне базилике с кубетом и припретом (опет кубетом); живопис у цркви је првобитан и доста оштећен; поред осталих слика у црк. постоје фреске ктитора (Влатка и Паскача) са њиховим женама, севастократорком Владиславом, кнегињом Озром и Влатковим синовима Стеваном и Угљешом; према ктиторицама на с. зиду насликави 1 поред другог цар Урош и краљ Вукашин.

ПСЕЛОС Михаило (1018.-1078.), виз. државник и писац; базио се ист., теол. и флз.; гледао на Платона

1 Шниц. — 2 Вучјак. — 3 Колеј. — 4 Бредал терије. — 5 Бернардинац. — 6 Поентер. — 7 Сетер.
8 Дакс. — 9 Хрг. — 10 Булдог. — 11 Дакс. — 12 Јоркширски терије.

1. Белгиски голуб пасмоноша. — 2. Голуб за месо. — 3. Анверски голуб, са крпавом. — 4. Голуб гушан. — 5. Голуб капуцинац. — 6. Голуб лезади.
 7. Фландрски оријански зец. — 8. Зец-ован. — 9. Ангора зец. — 10. Плавни зец. — 11. Белгиски зец.
 12. Руски зец.

као претечу хришћ.; оставио много рукописа од којих најважнија ист. о догађајима од 976-1077.

ПСЕТАРИНА, порез на псе, предвиђен у циљу да се ограничи број паса; различит према врсти паса; за луксузне псе највећи, за ловачке мањи, а за чуваре најмањи.

ПСЕЊА ГРЕБА, стенењак, честа и опасна заразна болест младих паса до 1 год., ређе старијих, проузроковач непознат; знаци: тмгт. повећана до 42°, убрзан пулс и дисање, крмељивост, немање апетита; код кожног облика црвенило коже, егзем; код плућног облика кашаљ, гнојни излив из носа, запаљење плућа; код цревног облика пролив; код живчаног облика запаљење мозга, узетост појединих делова тела; код болести различит према облику и слушају; код благих облика пас за неколико дана оздрављује; живчани облик обично неизлечив; % угинућа вел.; лечи се симптоматично, тј. лече се поједине појаве, заптитоно цељење непоуздано.

ПСЕЊИ ПОКАТ, ражна главичка, измеђен плод код ражи, др. житарица и неких трава; зрно ових биљака, под утицајем гљивнице *Claviceps purpurea*, преобраћа се у класу у склеродију, творевину која по свом изгледу потсећа на п. н.; склеродије, уствари орган за конзервацију паразитне гљивнице, садрже алкалоид ерготин п, ако се самељу заједно са здравим зрнима, дају брашно отропно по човека и домаће животиње; појава склеродије у класју спречава се употребом тријерсаног семена и изменом плодореда.

ПСЕУДО- (грч.), у сложеницама; значи: лажни.

ПСЕУДОАРТРОЗА (грч.), стална аномална покретљивост која остаје на месту прелома кости, ако се између уломака углаве мека ткива, или постоје већи губитак кости, или се → калуе не оконшта; уд са п. неупотребљив; палијативно лечење: ортопедски апарати; радикално операцијом.

ПСЕУДОГРАФИЈА (грч.), лажан препис нечег.

ПСЕУДОИСИДОРОВЕ ДЕКРЕТАЛИЈЕ, збирка исправа (појавила се око 850.) за које се у ср. в. држало да их прикупио чувени севиљски еп. Исидор († 636.); њима доказивано да је црква изнад државе, да епископе треба да бира народ и свештенство, без икаквог утицаја владара и да папе имају највишу црк. власт.

ПСЕУДОКЛАСИЦИЗАМ (грч.-лат.), подражавање грч. и лат. писцима; најбољи претставник псеудокласичног правца био нем. песник Клопшток; у нашој књиж. у том духу писао оде Ј. Мушички.

ПСЕУДОМОРФОЗЕ (грч.), минерали који имају облик једног, а хем. састав и молекуларну структуру неког другог минерала; постојау на разне начине: лаганим хем. променивањем при чему се очува облик првог (нпр. коцка лимонита постала од пирита); стварањем коре преко неког кристала од материје која сасвим другачије кристалише итд.

ПСЕУДОНИМ (грч.), лажно, измениљено име које употребљавају писци; да би очувао своје право на дело потписано са п., аутор мора доказати да је његово; ако не докаже, дело припада издавачу.

ПСЕУДОПОДЕ (грч.), пролазни протоплазматични изданци једноћелијских животиња без ћелијне опне, као и неких голих биљних ћелија, неодређена облика; њиховим избацивањем и увлачењем врши се кретање.

ПСЕУДОТОПЛИ СЕКТОР, предео у циклону у којем поларни ваздух загрејан и добио особине тропског.

ПСЕУДОФРОНТ, граница на земљишној површини између ваздушних таласа различитих својстава, али ван поларног фронта.

ПСЕУДОПЦГА (*Pseudotsuga*, фам. *Pinaceae*), четинар из и. дела С. Амер.; достиже висину близу 100 м, а пречник 3 м, листови истих као у јеле; гаји се као украсно дрво.

ПСИ (*Canidae*), породица зверова; гл. претставници домаћи → пас, вук, чагаљ и лисица.

ПСИЛОМЕЛАН (грч.), гвозденоцир и тамно челичноси минерал, углавном манганов оксид (MnO_2); садржи још FeO , Al_2O_3 , SiO_2 , K_2O , Li_2O , BaO и оксиде гвожђа и бабра; јавља се као масиван, гроздаст, бубрежаст или у сталактитима; тврдина 5-6; јако распрострањен; најважнија руда мангана; увек споредан производ; експлоатише се у Индији, на Кавказу и др.; код нас га има на Копаонику, у Чепљановићима (Босна), Петровој Гори (Хрв.), Кастел Ластви (Далм.).

ПСИТАКОЗИС (грч.), папагајска болест, од које могу и људи оболети; проузроковач једна врста паразитобацила; болест слична тифусу.

ПСИХА (грч.) 1) душа, дах. 2) љубавница Аморова, претстављана с лептировим крилима.

ПСИХАРИС Јован (1854.-1929.), плодан грч. књижевник, покренуо језичку револуцију, учврстио употребу нар. језика и отворио ново раздобље н.-грч. књижевности; гл. дело **Путовање** (→ сл.).

ПСИХИЈАТАР (грч.), лекар специјалист за душевне болести **Психијатрија**, наука о познавању → душевних болести и њиховом лечењу.

ПСИХИЧКИ (грч.), душеван; супр. физички. **П. епидемија**, преношење душевних поремећаја без заразних клица на голу људи у којој индивидуална моћ расуђивања и лично осећање одговорности појединаца умањени, а подложност сугестивним утицајима јако повећана.

ПСИХО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: душа, душеван (о душевним процесима).

ПСИХОАНАЛИЗА (грч.), поступак за испитивање душевних процеса; рад психотерапеутска метода чији гл. домен лечење → психоневроза; за сазнавање С. Фројду наша свест претставља само мали део нашег душевног живота; тек познавање несвесних психичких процеса пружа могућност сазнавања прaviх психоневроза; темељ п. поставио Бројер наласком да се хистерични симптоми јављају стога што доживљају праћени јаким афектом бивају спречени да нађу себи одушке на нормалан начин, па укљешени, а → афект залази на погрешан пут и претвара се у извесни симптом (конверзија); за сазнавање смисла и значаја појединих хистеричних симптома, употребљава прво хипнозу; у Фројд напустио из више разлога и заменио подеснијим методом слободне асоцијације; болесник треба да говори све што му падне на памет, без обзира да ли то има каква смисла или не; чим мисли почну да се приближују заборављеном непријатном догађају потиснутом у несвесно, болесник застаје у говору и омета даље испитивање, што је за психоаналитичаре знак да је отпор ступио у дејство: снага тог отпора лежи у силама које су баш извршиле потискивање непријатног доживљаја у несвесно; само потискивање процлази из сукоба (конфликта) супротних нагона и жеља; то потискивање извршују силе, одн. онај део наше личности који као етички и цивилизовани стоји у сагласности с друштвом као целином; потиснути комплекс јавља се сада у скривеној форми, у виду болести, што претставља компромисно решење унутарњег конфликта; тај потиснути комплекс је заборављени непријатни доживљај сексуалног садржаја из раног детињства између 3. и 5. год. живота; баш у то доба, којем претходи нормална аутоеротична фаза детињства, јављају се нормално сексуална стремљења, чији објект код дечка постаје мајка; примењујући тхн. слободног асоцирања на снове, п. нам омогућује да из тзв. манифестног сна, онако како нам је остало у сећању, сазнамо његове тзв. латентне скривене мисли; тако се дошло до сазнања да сваки сан претставља испуњење несвесних жеља; сврха психоаналитичке терапије је да се заборављени непријатни доживљај учини свесним; при поповном сећању тог доживљаја болесник га преживљује још једном и том приликом тај комплекс губи патогену вредност, а болесник оздравља.

ПСИХОГЕН (грч.), по пореклу психички; чији узроци псих. карактера; у том смислу постоје: п. невротозе и п. психозе.

ПСИХОЗА → душевна болест.

ПСИХОИД (грч.), душевна сила која делује целисно у једном органзму.

ПСИХОЛОГ (грч.), научник који се бави психологијом; лице које анализира душевно стање.

ПСИХОЛОГИЈА (грч.: наука о души), н. о душевном животу човека и животиња; историски датира од Платона и Аристотела; у ср. в. тумачена теол., а у н. в. (до краја 18. в.) претстављала метафизичко тражење битности душе; почетком 19. в. у њој се јавило дуалистичко схватање (тражење односа између душе и тела) и теорије асоцијативна, претстава, волунтаристичка и др.; природњачко-емпириски покрет, изазван психофиз. радом Фехнера, Вебера, допније Вунга, Рибоа, Еббингауза, Мојмона, Милера, Килпеа, Павлова и др., дао је п. прави научни карактер; увођењем експеримента у п. омогућено је испитивање и виших душевних радња (мишљење, памћење); крајем 19. в. п. се одвојила од филозофије као самостална позитивна наука; данас у свету постоје многе псих. шк. (деле се на идеалистичке и аналитичке), које

помоћу многих апарата и псих. метода испитују и најкомпликованије душевне функције покушавајући да их реше; п. се углавном грана на: општу, која проучава човека и његове делатности → индивидуална; дечју, која испитује дете; генетичку, која проучава зак. човечијег развоја; зоопсихологију, која проучава душевни живот животиња; компаративну, која упоређује добивене резултате проучавања човека, детета и животиња; п. гомнија, која проучава понашање људи у маси и понашање саме масе (скупна); психонатологију, која испитује душевне болести; п. народа, која проучава појаве у друштву, као језик, рел. и др. **П. експериментална**, утврђује законе душевног живота научним експериментима и методама; омогућила експерименталну пед. која данас има многе претставнике. **П. индивидуална**, правац у савременој п. који сматра да се у научном проучавању душевног живота човека морају испитати оне његове душевне особине које сачињавају његов индивидуалитет, тј. којима се он разликује од др. Психологизам, становиште по којем је псих. осн. наука свих флз. дисциплина, њене методе једине флз. методе, а осн. закони псих. објашњава основици принципни филозофије; против п. били нарочито неоплатонизам; (→ антипсихологизам).

ПСИХОНЕУРОЗЕ (грч.), болесна стања која постају необичним оди. болесним реаговањем на извесне доживљаје; разликује се од орг. болести отсуством патол.-анат. промена, а од → душевних болести осећањем и сазнањем болесног стања и отсуством осн. господства које душевно болесни повлаче; душевни живот није порезан; од → психопатија психогеним пореклом; у п. спадају: хистерија, неуроза и неуростенија.

ПСИХОПАНИХИТИЗАМ (грч.), учење несторијеваца да душа спава до васкрсења тела.

ПСИХОПАТИЈА (грч.), душевне абнормалности на граници између душевног здравља и душевне болести, а почињу на уређеној диспозицији; те се абнормалности односе на осећања, пароне и вољу, а разликују се од нормалног углавном у квантитативном погледу; битни знак п.: несразмера између надражаја и реакције. Психопатологија, наука о душевним болестима.

ПСИХОТЕРАПИЈА (грч.), лечење болесних појава, психичких и телесних, психичким путем; постоје 2 система: **иррационална** п. дејствује с успехом кад се код болесника искључи размишљање и упућиваност; **рационална** п. ослабаје се, напротив, на размишљање, увиђајност, понављање самог себе; тој подели одговарају мала п. и велика п.; мала ради површно, упорна углавном на болесне појаве; велика иде у дубину и тражи скривене несвесне чињенице, праве узроке болести; у прву спада сугестивно лечење, а у др. углавном психоанализа и индивидуална псих.

ПСИХОТЕХНИКА (грч.), практична псих., примењена на привр. живот и тхн.; испитује интелигенцију рада према психофиз. енергији по уређености; у свету постоје многи психотхн. заводи, у којима се разним → тестовима испитују душевне и тхн. способности деце, на им се по резултатима саветује позив; резултати од примене п.: поштеђује омладину од промашаја животног циља, доприноси уштеди у времену, смањује саобр. несрећа и уштеди у матер. издацима; код нас оваквих завода има у Загребу, Љубљани, Београду.

ПСИХОФИЗИКА (грч.), наука коју основао нем. филозоф Фехнер; има задатак да одреди и мат. формулише законе о квантитативном односу између осећаја и њихових физ. дражи.

ПСИХРОМЕТАР (грч.), справа за одређивање влажности ваздуха; састоји се од 2 једнака термометра, од којих 1 обложен влажном крпцом од муслина, те показује тмпт. zasiћеног ваздуха воденом паром, а 2. показује тмпт. сухог ваздуха; разликом тмпт. између ових термометара, а помоћу психром. таблица, изналази се степен влажности ваздуха.

П. КОЈ место на рус. реци Великој; чувен са своје трг. у ср. в. **ПСОРИЈАЗИС** (грч.), кожно обољење с наслагата седефактних љушчица на црвеној основи; јавља се местимично; на лактовима, коленима и глави.

ПСУЊ, план. (184 м) у Слав, на з. страни Слав.-пожешке Котлине.

ПТА, Фта, ег. бог, обожаван у Мемфису.

Рт, хем. знак за елемент платину.

ПТАХ-ХОТЕЦ, доглавник ег. краља Исија (из 27.

в. пре Хр.), приписују му једну збирку мудрих изрека.

ПТЕРИГИОН (грч.), задебљање вежњаче, шири се од унутарњег угла према роњачи и по њој; кад пређе преко зенице угрожава вид; лечење: отстранивање операцијом.

ПТЕРОЗАУРИ (грч.), крилати гуштери; изумрли рептили слични птицама с рапапетом кожном за лечење између тела и дугих прстију, као код данашњих слепих мишева; живели у јури и креди.

ПТИЈАЛИЗАМ (грч.-лат.), повећано лучење пљувачке; самостално обољење или симптом општег обољења или тровања (жива, никотин); може се излучити и неколико л пљувачке на дан; лечење према узроку.

ПТИЦЕ (Aves), класа топлокриних кичмењака, које покривене перjem и сиромашних жлездама; предњих удова у облику крила; лака, шнеуматична скелета, с ваздушним кесама везаним за пљуну; различитих и других костију лица у облику кљуна; са задњим удовима чије су кости доношја издужене у тав. писк; са снажном мускулатуром, одлично развијеним очима; у току развоја се јављају ембрионални органи → амнион и → алантоис; имају високо развијен душевни живот; понајчешће изгуби своја јаја и младунце; породични живот не привиду добро развијен; као одлични летачи, п. готово не познају препрека свом распрострањању; њихови претставници се сусрећу у свима крајевима света, чак и у поларним пределима; у економији природе играју вел. улогу; за човека су од значаја не само стого што су понајчешће добра храна, већ и по својој улози у пољопр. и шумарству. Јер многе врсте регулишу бројност штеточина (инсеката и глодара) које уништавају; у нар. веровању по птичјем лету и гласовима предвиђа се будућност; често се душа замисља у облику п.; месу од ирацида приписује се моћ лечења (особито сексуалних слабости и обољења); гата се и по кобици од заклане кокоши итд.

ПТИЧАР, пас за лов на птице.

ПТИЧЈЕ МЛЕКО (Ornithogalum umbellatum, фам. Liliaceae), ливдаста пролећна и летња биљка луквица с више мањих унаоколо, линеалних, до 8 мм широких, бело пругастих листова, звонасто-бела перигона; порасте и до 30 см.

ПТОЗИС, птоза (грч.), спуштеност разних органа; бубрега, јетре, желуца, црева, најчешће услед наглог мршављења или слабости трупних мишића (после честих поробаја); затим код слабих, астеничних; болесници се жале на болове у трбуху и разне тежобе; муку, затвор, теже варење и др.

ПТОЛЕМЕЈ I-XVI, име ег. фараона; најзнатији: 1) П. I Сотер или Јагус (323.-283. пре Хр.; → сл.); дошао на престо после смрти Александра Вели.; осн. династију Лагиди или Птолемеја, која владала Ег. до пада под рим. власт (30. пре Хр.). 2) П. II Филаделф. краљ (285.-247. пре Хр.), одличан администратор штитно књиж. и уметнике; подигао чувени светониц на острву Фару. 3) П. III Евергет, краљ (247.-222. пре Хр.). и 4) П. XVI Цезарион, краљ (42.-30. пре Хр.), син Цезара и Клеопатре; погубљен по Октавијановој наредби после битке код Аксијума.

ПТОЛЕМЕЈ Клаудије (2. в. по Хр.), александријски астроном и географ; дела: **Мегале синтаксис** (у ср. в. назв. **Алмагест**) и **Географија цвета**; по првом, Земља је у средини нашег планетарног система (Птолемејев геоцентрични систем); у другом делу скупио податке о положају знатнијих места (доста података и о геогр. наших земаља у ант. доба); почео да рачуна као почетни подневак онај с Канарских О. и дао основу за купину картографску пројекцију; на основу улупства и података израђена Птолемејева карта; усавршио тригонометрију за астрон. циљеве.

ПТОМАЈИНИ (грч.), производ настали распадињем беланчевина; има их оловних и неотровних; прави п. настају распадињем лешева.

ПТУЈ, град и среско место (4261 ст.) на Драви, у Птујском Пољу (Драв. Бан.); помиње се у 9. в. на месту раније рим. колоније Истовије; средином 9. в. П. улази у састав панонске државе кн. Прибине и Кошеља; после тога прешао у руке салцбуршког надбискупа, птујских племића и аустр. војвода; за владе војводе Албрехта добио градског судију и градско право; извоза пољопр. производе (жито, воће и вино); фабр. кожарских производа, гмтл.-плетарска шк., поз., музеј, библиот.; цркве из ср. в. рушевине ст. града.

ПСИХРОМЕТАР

ПУБ → карте за играње, валет.

ПУБЕРТЕТ (лат.), доба пољног сазревања: код девојчица од 12-15, код дечака од 14-18 год. са појавом → секундарних сексуалних карактера (брада, бркови, бруде, прса и др.); сем тога и остали органи се развијају и мењају (срце, плућа, мозак, глава, удови и др.); све ове спољне промене проузроковане развићем пољних жлезда (→ семеник, јајници), а имају за циљ оспособљавање организмима за пољни живот, праћен пољним нагоном, тј. тежњом за одржањем и продужењем врте; пољно сазревање траје неколико год. и за то време треба се удржавати пољних односа.

ПУБЛИЈЕ из Сирије, даровит и духовит лат. песник из 1. в. пре Хр.; писао комедије и моралне максиме од којих се сачунало око 700.

ПУБЛИКА (лат.), нар. маса; слушаоци, гледаоци јавних претстава и предавања.

ПУБЛИКАЦИЈА (лат.), објављивање; објављени списи. П. закона, обнародовање з. у Службеним новинама.

ПУБЛИЦИСТ, који пише о полит., соц. и екон. питањима за шпри круг читалаца. Публицисте. јавност, јавно излагање; изношење на јавност; п. у земљишном праву значи да свако може разгледати земљишне књ. и упознати се с њиховом садржином, а да се нико не може бранити да му та садржина није била позната.

ПУВИЛОН Емил (Pouillon, 1810-1906.), фрц. књижевник; гл. дела: *Сезега*, *Жан-де-Жан*, *Антибели*.

ПУГАЧЕВ Емелијан (1726-1775.), козачки атаман; издао се за Петра III; побунио сељацима против Катарине II (1773.), али 2 год. касније потучен, ухваћен и погубљен.

ПУТЕЉ Милан (Роман Романов, * 1883.), слов. песник и приповедач; слика сељачки и малограђ. живот; гл. дела: *Мали људе*, *Ура з ангели*, *Брез зарје*, *Црни паптер* (збирке приповедака).

ПУД, ст. руска мера за тежину (16.381 кг), дели се на 40 фунта (1 ф = 409,5 г), по 96 злотника (златника) по 96 доља; сада и код Руса мет. систем мера.

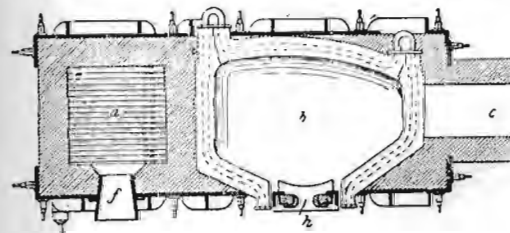
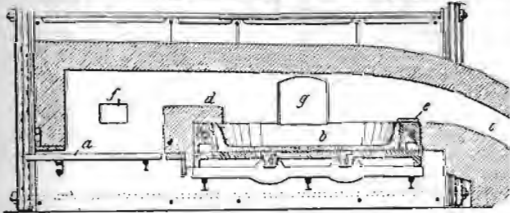
ПУДАР, чувар винограда који за то прима награду у новцу; негде га власници винограда и хране, редом; за време чувања борави у пударници, колиби из које може сгледати све винограде које чува.

ПУДЕЛ, некад овчарски, данас лукузини собни пас; сразмерних линија, коврцаве длаке, која се обично пиша.

ПУДЕР (фрц.) 1) прах, прашина, прашак. 2) ситан намирисан, а некад и обојен прах за суху шминку лица; п. не сме се метати директно на кожу лица, јер је исушује и дражи; осим тога па чистој кожи се види као наваљан; у п. за лице не сме бити биљних ни др., штетних састојака; стога данашњи добар тв. п. мада се обично зове пиринчани (рајспудер), нема ни ориза (пиринча), ни др. биљних састојака; задатак п. да повећа заштиту од ветра, сунца и зиме, а и да поправи тен лица; меће се преко крема, у веома малим количинама, и то механиком марамицом, која може лако да се опере и дезинфикује кувањем; знојава и сјајна кожа се пудрује да би п. покупио сјај; п. се склада као и шминка чистотним кремом, одн. прањем које одговара свјетлосту коже.

ПУДИНГ (енгл.), енгл. нар. јело, справљено од ориза, гриза, белог хлеба и кромпира, помешано с месом, зељем, јајима или заслаћено; кувано у води у судовима нарочитог облика.

ПУДЛОВАЊЕ (од енгл. to puddle = мешати), назив

за ст. начин добивања ковног гвожђа из сировог; врши се топљењем гвожђа у пламеним пећима уз додатак погодне шљаке; пламени гасови топе се и једновремено оксидишу; унутрашњост пећи је од базичног материјала (гвожђе-оксида); угљеник из сировог гвожђа сагорева у угљен-диоксид који излази у мехуровима, силицијум и магнез се оксидишу и заједно с фосфором (који прелази у фосфат) прелазе у шљаку; за време рада гвожђе се стално мења гвозденим полулама; при томе сагорева и прелази у шљаку 8-12% гвожђа (на сл.: пех за п.).

ПУЕБЛА, гл. место (100 000 ст.) савезне мексиканске државе Ла Пуебла, на надм. висини од 2162 м; ткст. инд.

ПУЕБЛО-ИНДИЈАНЦИ, група индиј. племена у

државама Аризони и Н. Мексико (САД), око 11 000; живе у сталним насељима; куће им једноодељне и у њих се улази кроз отпор на крову; друштвено уређење: матрилокална породица (на сл.: село П.-И.).

ПУЕРИКУЛТУРА (нлат.), наука о пези и гајењу деце.

ПУЕРПЕРАЛНА ГРОЗНИЦА, п. сенца (лат.-грч.) → бабиња грозница. Пуерперијум → бабиње.

ПУЖЕВИ (Gasteropoda), класа мекунцаца добро развијене главе, издуженог и спирално увијеног леђног дела тела који лежи у увојтој љуштурси, добро развијеног плашта и вентрална стопала којим се крећу; цело тело се

може увући у љуштурсу помоћу нарочитог мишића; код многих облика љуштурса закрљжала или сасвим ишчезла; у устима имају плочаст хитински назубљени орган радулу којом, као тринцом, стружу храну; биљоједи или грабљивци; дишу шкргама смештеним у плаштој дупљ. ребе плућима; развије махом с преображајем; карактеристичан ларвени облик (→ велигер ларва); п. су или раздвојених полова или хермафродити; обухватају вели број група; претежно морски становници; слатководних и

сухоzemних мањ број врста; многи морски п. (и виноградски) добра храна. П. плућани → плућани. **Танирасти барски п.** → снитак (на сл.: горе виноградски п., доле љуштурса п. пресечена уздуж).

ПУЗАВАЦ (Sitta europaea), род шумских итита које се веома вешто пужу по дрнећу нагоре и надоле; начин живота сличан животу дятлица.

ПУЗИРЕВСКИ Александар (1845-1904.), рус. војни писац и историк; учествовао у рус.-тур. рату (1877-1878.); гл. дело *Пољско-руски рат*. 1831.

ПУЈЕ-КЕРТЈЕ (Pouet-Quertier, 1820-1891.), фрц. политичар; мнн. фрц. у Тјеровој влади; учествовао у преговорима за мир у Франкфурту.

ПУ-ЈИ (* 1906.), последњи кинески цар (1908-1912.), под именом Хеп-Ан-Тунг; од 1934. цар Манџуоа и Монголије.

ПУК, тактичка и адм. јединица у војсци; имају га сви гл. родови војске (инк. само у миру). Пеш. п. састоји се из: штаба, 2-4 батаљона, батерије 37 мм и мерзера 81 мм, пионирског одељења, вода за везу, вода болничара, бојне коморе, трупне коморе (формација у разним војскама различита); остали родови војске имају сличан састав с одговарајућим јединицама тог рода. **Пукovníк**, највиши чин у групи виших официра у вој.; у морн. му одговара

чин кпт. бој. брода; њега добива плук. одн. кпт. фрегате, који у том чину проведу најмање 4 год. први чин код којег се унапређење врши по рангу и избору, док код ранијих само по рангу; тражи се свршена Нижа шк. вој. акад., а заузима положај ком. пука.

ПУКВИЛ Франсоа Шарл (Pouqueville, 1770.-1838.), фрц. лекар, књиж. и путник; написао Пут у Мореју и Цариград и Пут у Грчку; у овој последњој писао и о нашој земљи.

ПУЛ КОРНЕР (енгл. Pool corner), картел, удружење или споразум више индустријалаца или трговаца у циљу повишења пролајних цена.

ПУЛА, Пуљ. Пола, град (58 000 ст.), преко 7000 Јел. (на јз. обали Истре), си. Ит.; стари град, рим. амфитеатр; ратно пристаниште, бродоградилште.

ПУЛАВСКИ 1) Јосиф (1705.-1769.), полз. родољуб. умро у рус. ропству. 2) **Казимир** (1748.-1778.), син претходног; погинуо у рату за амер. независност.

ПУЛАРДИ (фрц.), убојене младе кокице старије од 3 мес., ушкоћене или голико младе да им још нису јаја развијена; дају месо изврне каквоће.

ПУЛВЕРИЗАЦИЈА (лат.), претворен у прах.

ПУЛИЋ Јурај (1816.-1883.), средњошк. наставник и политичар; с успехом се борио против германизације ср. шк. у Далм. за време апсолутизма; посл. на првом далм. сабору (1861.-1870.).

ПУЛКЕ (шп. pulque), онојно шће мексиканских народа, од преврелог сока из цветова агаве.

ПУЛМОНАТЕ 1) → плунаши (пужеви). 2) све животиње које дишу на плућа.

ПУЛПА (лат.), срж. Пулпитис, запаљење зубне сржи (→ каријес зуба).

ПУЛС (лат.), било, талас проузрокован срчаном контракцијом, односно сударом крви из срца с крвљу у аорти, који се почев од срца шири ка периферији кроз све артерије; удари површних артерија осећају се под прстом или се виде и слободним оком као ритмично куцање; за разлику од кретања крви која кроз судове протиче брзином од 0,50 м, п. се простира брзином од 8,5-9 м у 1"; у патол. случајевима фреквенца, јачина, ширина и тврдина п. могу да буду много измењени, из чега се тада изводе закључци о стању срца и крвних судова.

ПУЛХЕРИЈА, виз. царица (414.-453.), кћи цара Аркадија.

ПУЛЧИ Луиђи (1432.-1484) ит. песник, један од најитимнијих пријатеља Лоренца де Медичи; најважније и највеће му дело вел. хероикомичан еп **Морганте** у којем се полуозбиљно, полушалуиво опевају јунаци из доба Карла Вел.; у рустиканском спеву Бека из Дикмана подражавао Медичијевом спеву Ненчија од Барберика.

ПУЉЕ → Анулија.

ПУЉО Маркидес, грч. штампар и родољуб; покренуо у Бечу 1791., с неколико срп. трговаца, 1. срп. лист **Србскија новини**, који излазио 2 пут недељно; престао у току 1792.

ПУЉСКА ПОКРАЈИНА (Prov. di Pola, Prov. d'Istria), 3703 км², 302 890 стан., обухвата зап., ср. и ј. Истру са Пресом и Лошњем и неким мањим острвима; гл. град Пуљ.

ПУЉСКИ Франц-Аурелије (1814.-1897.), мађ. писац и родољуб; за време мађ. буне гл. сарадник Копчуа, с којим побегао у Амер.; гл. дела: **Пут по Америци** и **Мађ. Јакобинци**.

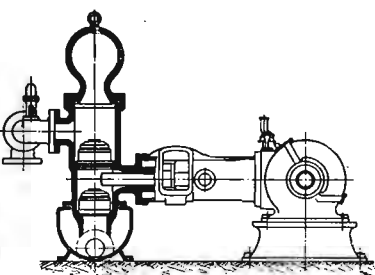
ПУМА (Felis concolor), вел. амер. мачка једноставне боје; лако се припитомљава.

ПУМПЕ (фрц.), радне машине које врше пренос течности из простора с мањим притиском (довод п.) у простор већег притиска (одвод п.) и троше за то мех. енергију, коју добијају од мотора; вишак у енергији, коју има 1 кг течности на излазу из п. према енергији на улазу, мери се у м воденог стуба и зове се **висинска дизања п.**;

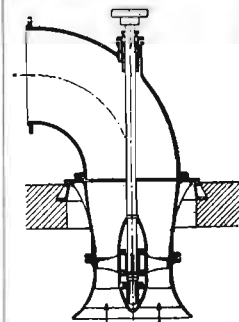
на одвод п. прикључује се **дев** којом се течност води до места употребе (нпр. за воду; водоводни резервоар; парни котлао; за мазиво; места која се подмазују). **Вакуум п.**, служе за разређивање ваздуха (гаса); п. с 2 цилиндра и обрнутим клиповима може да произведе скоро безваздушни простор (до 99,9%).

Ваздушна (луфт) п., уствари вакуум п. намњена за разређивање у кондензатору парних мотора; сише мешавину паре и ваздуха, кад када и воде (влажне вазд. п.). **Зупчасте п.**, употребљавају се махом за потискивање мазива и то помоћу зупчаника. **Клипне п.**, прво сишу течност у

цилиндар (довод отворен, одвод затворен), тим што се измицањем клипа на крајњем положају смањује притисак у цилиндру према прит. у доводу, а затим при враћању из крајњег положаја, клип потискује течност из цилиндра у одвод (одвод отворен, довод затворен); потискавање течности догађа се на махове, због чега постоји опасност од удара течности при истицању из цилиндра о стуб течности у одводу; та се незгода уклања постављањем ветреника, једног суда дозгле испуњеног ваздухом; ваздух прима и ублажава удар течности, при чему се наизменично сабија и шири: к. п. се праве с простим дејством, што значи да клип потискује течност само једном својом страно; сав тога постоје: **двоструке**, код којих се течност потискује обема странама клипа; **диференцијалне**, које сишу течност само кроз 1 вентил, а потискује је кроз више вентила; **близне п.**, које имају 2, тројне 3 напоредна и подједнака цилиндра итд. **Центрифугалне п.**, служе за водоведе. Кухње инсталације, одводивање итд., у унутрашњости имају 1 затворен простор, који испуњава течност; то чак с лопатицама, тзв. покретно коло, терано мотором, обрће се, захвата течност и потискује је у одвод, а на место потиснуте течности ступа течност из довода; на тај начин центриф. п. непрекидно преносе течност; у центриф. п. спадају и **пропелерне п.**, код којих покретно коло личи на вртешку с више пераја; висиона сисања течности треба да је што мања код п. п. (њмак преко 6 м).

за рад са максималном моторском снагом код аутомобилског и аеропланског мотора.

ПУНА, град (215 000 ст.) у Индији и летње боровиште гувернера Индије; ткст. инд. и инд. племенитих метала; улив. и метеор. опсерваторија.

ПУНАНИ, племе малајске расе у унутрашњости Борнеа; скупљачи и ловци.

ПУНАС, Пуна, висораван у Ј. Амер., протеже се кроз државе Перу и Боливију.

ПУНДРАК (Oxuris), врта → децјих глста.

ПУНИ, Пуници, име којим Римљани називали Картагинане. **Пуниски ратови**, вођени 246.-146. пре Хр. између Римљана и Картагинана; завршени поразом и рушењем Картагине.

ПУНКТАЦИЈА (плат.), нацрт уговора или програма рада у којем се редигују само гл. тачке, суштина; предговор где су се странке сложиле у битним елементима за постајање уговора, али нису још одлучиле о појединостима; ако се до рока не сложе и у појединостима, сматра се да се те појединости имају регулирати као код уговора код којих нису ни поменуте. **Пунктирати 1)** у мед.: пробити неко место на телу да исцурни болесна течност. 2) у вајарству: тачкама обележити важна места на моделу. 3) у књв.: поредити препис с оригиналом, колационирати.

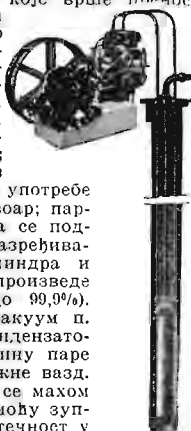
FUNCTUM (лат.), тачка. P. saliens (т. што отскаче), суштина неке ствари.

ПУНО, дот. и варош (6000 ст.) у ј.-амер. држави Перуу, на јез. Титикаки.

ПУНОГЛАВАЦ, ларва водоземаца риблика изгледа с репом, шкргама и без ногу; живи у води; у току преображаја реп и шкрге ишчежавају, ноге се постепено развијају, најпре предње (жабе), односно задње (репати водоземци); код извесних врста водоземаца, п. може постати полно зрео и непреображен.

ПУНОКРВНОСТ → плетора.

ПУНОЛЕТНОСТ, зрелост, доба кад лице по закону стице потпуну правну способност; у рим. праву п. се стицала у 25. год., али се увидело под царевин

ном да је то прекасно, и могла се признати у 20. год. за мушке, а у 18. за женске; наш Грађ. зак. сматра пунолетним лице које навршило 21. год.; пре тог зак. рока може се прогласити пунолетним лице, ако је напунило 17. год., кад ступило у брак, уредно води трговину или занат или добије јавну плаћену службу.

ПУНОМОЋСТВО, уговор којим властодавац даје власт др. лицу (пуномоћнику) да у његово име врши пуноважне радње; пуномоћник одговара ако престоупи границе п.; не може преносити п. на треће лице, сем ако то није изрично предвиђено у п.; п. је опште или специјално; специјално мора бити за примање или одбијање наследства, закључења ортакског уговора, чињење поклона, уступање неоплатног права; пуномоћник дужан поштено и најбоље испунити посао њему поверен, мора накнадити властодавцу штету проузичилу својом кривицом; п. престаје кад га властодавац натраг узме или порекне, или кад пуномоћник врати п. (§ 609. и даље Срп. грађ. зак.).

ПУНТ, име којим ст. Египћани називали Арабију и Сомалију.

ПУНТА (ит.), рт; реч често употребљавана на нашем приморју.

ПУНТАР Јосип (* 1884.), слов. књиж. историчар, заступа архт. теорију у песништву; бавио се студијом Прешерна, Дантеа итд.; гл. дело: Злати чрке на посоди Гааса, али проблем аплијације лепоте в Препернови уметности.

ПУНШ (хиндуст.), хладно или топло алкох. пиће састављено од рума (арака), шећера, лимуна, чаја и воде; прави се и од нарочитих п.-есенција, које се само разблажују водом.

ПУПА (лат.), ступањ лутке у развињу инсеката; (визма инсеката).

ПУПАВКА бела (*Amanita phalloides* var. *verna*), гљива листичара бела клобука, покривена белим крипама; бела меса, листиња светлонешастих, одоздо превучених оном; отровна.

ПУПАВАЦ (*Urupa erops*), шарена птица, китњасте вубе на глави и дуга танка кљуна; храни се инсектима, нарочито врстама што живе у балези стоке; селица (→ сл.).

ПУПАК (*umbilicus*), округла јамица на средњи трбушног зида, представља ојљак на месту где пупчана врвица отпада; слабо место трбушног зида, подложно стварању пупчане киле. Пупчана врвица, пупковина, врижа се од пупка зачетка до постелице, дуга 50-60 см, дебела као мали прст, састављена од желатинозног ткива, кроз које пролазе 2 артерије и 1 вена, обложена амниотичном мембраном кроз ове судове врши се исхрана, одн. измена материја у зачетку.

ПУПЦА (лат.) 1) зеница → око. 2) малолетно лице које закон штити одређујући му стараоца под надзором суда; родитељ или старацл зак. заступник п.; по навршеној 17. г. п. може добити на слободно руковање све или део прихода своје имовине; судија мора чути и мишљење п. ако је старија од 17 г.; у случају њеног усвојења, женидбе или удаје, иступања из поданства, отуђења непокретног имања, отпочивања неке радње. Пупцарна сигурност, код одређених новчаних завода (Држ. хипотекарна банка, Поштанска штедионица) и хартија од вредности (држ. и државом гарантованих); ако старалац пласира имовину пунице код завода или у др. хартије, лично одговара за њену с., код ових пак хартија и завода, он не одговара за бонитет. П. сунституција, кад неко тестаментом нареди да, у случају ако наследник умре пре навршене 15. године, наслеђено имање не наследе наследникови зак. наследници већ нарочито одређено лице сунститут. П. хипотека, законска х. у корист пунице на имањима стараоца за обезбеду турских рачуна; п. х. мора се уписати на прот захтев старатељског судије и има ранг од дана уписа. Пунило имање, мора бити пласирано код Држ. хипотекарне банке, или у хартијама које је држава издала или им је признала пупцарну сигурност; свако друго п. и. забрањено, сем по одобрењу старатељског судије.

ПУПИН Михаил (1858.-1935.), срп. физичар и проналазач, у својој 16. год. прешао у Амер. и тамо остао до краја живота; по завршеном школовању, постао проф. електромеханике на Коледу Колумбија; дао значајне радове у области физ. и електромех., од којих му најглавнија: анализа наизменичне струје методом резонанције (1894.), откриће секундарних X-зракова и дупинизација телеф. кабловских

линија, којом омогућен телеф. разговор на вел. отстојањима и постављен основ данашњој међунар. телефонији; као истакнут научник, за све време светског рата био 1 од 12 чланова чувене Амер. впов. комисије; играо значајну улогу у нац. жипоту Срба у Амер.: од 1908. био претседник Савеза сједињених Срба »Слога« у Амер., а од 1911. па до завршетка светског рата почасни конзул Краљ. Србије у САД; за време конференције мира у Паризу 1919., дошао у Париз и много допринео да се границе Југосл. што правилније повуку, а посебице према Рум. у Банату и према Ит. у Слов.; написао већи број књига, већином тхн.; огроман успех имала његова аутобиографија *Од пањњака до научника*. Пупинов калем, спец. индуктивни навој, који пронашао П.; нашао широку примену

у кабловској телефонији; Језро му начињено од компримованог челичног праха, у облику прстена са пречником од неколико см; помоћу њега се телеф. водови вештачки опеређују самоиндукцијом (пупиновање); на тај начин се побољшава квалитет и повећава домет жичног телеф. преноса; обично се полажу сваких 1700-1900 м, у спец. случајевима и сваких 200 м; брзина простирања и горња граница учестаности телеф. струја уколико мања уколико самоиндукција калемова већа; брзина простирања се креће од 16 000-100 000 км/с, а горње границе проценатних учестаности од 2 900-20 000, а каткад и до 50 000 с/с; поред нормалног преноса говора и музике, дозвољавају још и жичне телеф. преносе с вчсећим струјама; повећавају домет кабловске телефоније 3-5 пута, а ваздушних водова до 50%. Пупиновање, спец. поступак у жичној телефонији, при којем се спроводницима местимично додаје самоиндукција помоћу Пупинових калемова; на овакав начин »оптерећен« вод има знатно већу самоиндукцију, услед чега се смањује шкодливо дејство које наступа због претерано великог дужног капацитета у каблу; детаљно и теориски га обрадио и практично усавршио П. (1900.); поступак нашао вел. примену у кабловској телефонији.

ПУПКОВИНА → пупак.

ПУПЛИН (ирски *porceline*), свилена глатка тканина изаткана од свилене потке, а основе од памука, чељане вуле или флорет-свиле; по ткању слична рипсу; служи за израду ж. одеће и м. рубља.

ПУПЉЕЊЕ, особен случај разнокожавања деобом многих једноћеличних организама, при чему су деобли продукти неједнаки међу собом; мањи производ деобе означен као пупољак. Пупољак, млад још неразвијен крај изданка, у којем већ зачети готово сви битни делови изданка; бржим растењем листиња од врха стабла, листићн прекривају вегетациону куну и тим је штите (нарочито од сушења); у пазуху старијих лисних зачетка налазе се већ образоване нове вегетационе купе и зачеци п. за бочне гране; бочни п. дрвенатих биљака презимљују као зимски п. и наставаљају развиће тек идућег пролећа; чврстим љуспама унутарњи делови добро заштићени од улажења влаге и сушења преко зиме; не развијају се сви п. који се на биљци зачну; многи од њих остају дуго времена или заувек у стању мировања (успавани п.); под нарочитим условима и они се могу развити, нарочито кад је круна биљке знатно оштећена (кресањем, животињама, мразом итд.); извесне биљке се размножавају вегетативно одвојеним п. (→ изданак).

POUR ACQUIT (фрц.), плаћено; реч којом поверилац потврђује, стављајући је изнад свог потписа, да је обавеза исплаћена.

ПУРАНА, ст. индискe песме еписко-дидактичног карактера, које опевају стварање света, ист. богова, мудраца, људи и ст. династија, а доцније и коју крађу сл. тему; по захтевима индискe поезике, потпуна и права л. само → Махабхарата.

ПУРГА, село у Савској Бани, близу Лепоглаве; у капелици св. Јурја зидне слике радио фратар Ивал Раптер, најзначајнији претставник павлинског сли-

карста; ово су најбољи радови овог сликарства у нас.

ПУРГАТИВИ (лат.), средства за чишћење прева.
ПУРГАТОРИЈУМ (лат. = чистилиште), по новијем учењу крат. црк.: место где долазе душе верних непотпуно прavedних, да дају задовољење бојској правди; чишћење се врши у ватри (→ индугенције).

ПУРИЗАМ (нлат.), чистуство, инсистирање на чистоти моралних мотива или језика. Пурист, чистувац, који нарочито строго пази на чистоту и правилност у језику.

ПУРИМ (јевр.), јевр. празник 14. адара (март) за успомену избављења Јевр. од покоља који им спремао Аман у Вавилону (→ Јестира).

ПУРИН, орг. хем. једињење (C₅H₄N₄), кристал, топи се на 211-212°, раствара се веома лако у води, ствара соли с киселинама, а и с базама; основа је 1 вел. групе орг. хем. једињења, која се налазе у природи (мокраћна киселина, кеантин, кафеин, теобромин, хипоксантин и др.).

ПУРИТАНИЗАМ (нлат.), у Енгл. од 16. в. протестанти који настојали да у црк. установе чистоту (лат. puritas) надурут англиканској цркви која се држала кат. уређења у многим стварима.

ПУРИЋ Божидар д-р (*1891.), песник и дипломат, сад јел. посланик у Паризу; у младости писао песме и неколико чланака.

ПУРИФИКАЦИЈА (лат.) → свећница.
ПУРКИНЕ Карел (Паркуле, 1834.-1868.), чешки сликар. портретист.

ПУРПУР → гриниз.
ПУРПУРА (лат.), група крвних болести (Берхофљева болест, п. реуматика и др.), где се услед промене састава крви (смањен број тромбоцита и др.) јављају крварења у кожи и слузокожама (видљиве синтнје или крупније црвене или мркоцрне пеге); болесник повраћа, мокри и пљује крв, крвави из носа или има крви у столицама, тмпл. често повишена, обично постоје болови у зглобовима, трбуху.

ПУРУС, р. у Ј. Амер., д. притока Амазона, извире у Перуанским Андима, дуга 3100 км, пловна у доњем току; ушће код вароши Манаоса.

ПУСЕН Никола (Poussin, 1594.-1665.), фрц. сликар, 1 од највећих уметника 17. в.; скоро цео век провео у Риму; сликао митол., библиј. и ист. теме; изванредан пејзажист и цртач; величина му у хармоничности и музикалности.

ПУСТ, пустина, материја од влакана живот. порекла (овчја и камиља вуна, зечја длака), која се спајају помоћу сапуна или киселине и под утицајем минер. материја; у нашем народу израђује се група п. и од ње тешке пастирске кабанјце и капе (раније и шатори); у фабрикама се израђује п. («филиц») за израду шешира, као средство за изолацију итд.

ПУСТА, назив за степен у Мађарској.

ПУСТА РЕКА, л. притока Ј. Мораве, извире с Радана и Арбанашке Пл., а улива се близу ушћа Топлице.

ПУСТИКАРА → дигиталис.

ПУСТИ ЛИСАЦ, план. (1471 м) јз. од Никшића (Зет. Бан.).

ПУСТИЊА, предели на земљи веома сиромашне ве-

гетације, тако да вел. површина између биљака остаје пушта; пустињске биљке изразито ксерофилне; сиромаштво вегетације последица крајње оскуднице у води, велике жеге, хладноће, прекомерне количине соли; разликују се сухе, хладне, стеновите (хамата), слане и пешчане п. (ерг); п. тешко пролазне, настајене само у оазама.

ПУСТОЛОВИЦА, по веровању у Ј. Јадр. Прморљу

демонско ж. биће које се јавља ноћу и односи људе.
ПУСТОШЕЊЕ ЛОВИШТА, настаје ако овлашћеник ловног права лови на начин који прелази год. прираст уништавајући и сам капитал дивљачи. на прети опасност да ће се она затрти; у таквом случају бану припада право да понуди уговор о закупу тог л. П. шума, девастација (лат.), лош поступак са шумом који слаби снагу земљишта, доводи у питање трајност производње, па и сам даљи опстанак ш. на том месту; наш Зак. о ш. убраја забрану п. ш. у најважније → шумско-полиц. мере против самог сопственика ш., али савр. зак. о шумама обично не допосе кодификацију п. ш. јер се појам п. ш. не да јасно одредити и отвара широко поље разним тумачењима.

ПУСТУЛА (лат.), гнојав плик. П. малигна, црни пришт (→ простред).

ПУТ, друм, цеста, стана, путања; за Југосл. услед ретке жел. мреже и малог броја пловних р. и канала, имају много већи значај но што их имају за др. култ. земље с густим жел. мрежом; како цели крајеви Југосл. уопште немају жел., п. у њима претстављају једине саобраћајнице; деле се на држ. и самоуправне. Државни п. служе гл. саобраћају између појединих крајева или те крајеве везују са суседним земљама; зак. од 8./5. 1929. набраја који су п. државни (50 на броју) и предвиђа да треба закон за проглашење нових држ. п.; грађење, одржавање, исправљање држ. п. је у надлежности Мст. грађевина; морају имати километарске знаке, путоказе и, где потребно, сигнале, ограде, колобране; ширина планума прописана 6-9 м, коловоза 5-6 м, најмањи подупречник кривине 30 м (изузетно 20 м), највећи уклон 5% (изузетно 8%); одржавање поверено путарима, рејон 1 путара од 2,5-8 км, дужност да чисти пут од блата, снега, леда, врши мале поправке, одржава дрвеће поред п. и чистоту јаркова итд.; над путарима надзорници, чији рејон до 80 км, а дужност да обилазе свој рејон 2 пута месечно; кад прекид саобраћаја настане услед снега, провале облака, обуривања косина, срески начелник наређује употребу нар. снаге за најдужије исправке; п. се уносе у земљишне књиге као држ. власништво (Зак. од 8./5. 1929.). Самоуправни п. могу бити: бановински првог и другог реда и општински првог и другог реда. Бановински п. и објекти на њима граде се и одржавају бан. средствима и доприносима среских путних одбора (50% : 50%). Општински п. 1. реда граде се из оп. средстава и доприноса бановине, а о. п. 2. реда из средстава догичних општина; за грађење и одржавање свих недрж. п. може се употребити нар. снага, уколико ове послове не би могла дотична бан., одп. општина извршити из својих средстава (→ кулуки); важност добрих сухоземних п. расте све више услед напретка аутомобилизма; у Југосл. 1930. г. било 39 632 708 км п., од којих држ. 9 728 970, бан. 1. реда 15 092 517 и бан 2. реда 14 813 221 км.

ПУТАСТ, путовог, животиња с белогом, одн. са белним длакама вине копита.

ПУТАТИВАН БРАК, ништаван брак где једна страна није знала при венчању да постоје узроци за поништај брака; по теорији п. б. деца се не сматрају ванбрачном, већ брачном (у нашем зак.: противно).

ПУТИ (ит. putti), наги децја лјковни у сликарству и вајарству, махом анђели с крилима и без њих.

ПУТИР (грч.), у прав. цркви чаша од скупоцене метала, у којој се на литургији вино претвара у крв Христову; из њега свештеник причешћује кашичицом верне; Хрв. га зову калез, по лат.

ПУТИФАР, Потифар, господар Јосифов у Египту (Г. књ. Мојс., 37. гл.).

ПУТИШТЕ, 1. чланак прста у унгулата (коњ, говече) који се зглобљава с цеваницом, а с друге стране граничи другим чланком прста, кичњиком, док 3. завршни чланак носи копито, одп. папак.

ПУТНИК путњаци, потпадају под надлежност овог суда где се утврди да бораве или где је, престало путовање; спорове возара према п. и п. према гостионичарима и обратно пресуђују срески судови; п. имају повластицу да им гостионичари, возари и бродари одговарају за сваку штету коју би им нанели њихови људи. Путнички аероплан → аероплан. П. голуб → голуб. П. чек, ч. платив код ма које од много банака које су у вези и у разним местима и државама, подешен за путнике, туристе којима чини непотребним ношење веће своје новца.

ПУТНИК 1) Мојсје (1728.-1790.), карловачки митрополит (1781.-1790.); био веома активан у сузбијању уније; постао бачки владика, па после прешао у Темишвар; његова црк. власт била проширена и на Румуне; имао вел. углед на бечком двору. 2) Радомир (1847.-1917.), војвода; ступио у Вој. акад.

1861.; унапређен за арт. потпоручника 1866., за гштб. пуковника 1889., за ген. 1903., а за војводу 21./10. 1912.; у срп.-тур. рату 1876. био ађутант, шеф штаба и командант Рудничке бригаде; у срп.-буг. рату 1885. начелник штаба Дунав. див.; за начелника Гл. гштб. постављен 1903. и на том положају остао до смрти, изузев времена кад је био мин. војни; пред балк. ратове 1912. интензивно радио на подизању моралне, научне и матер. спреме срп. војске; у ратовима 1912./13. и свет. рату (до 1916.) био начелник штаба Врх. команде; написао: Ручна књига за арт. офицере, Генералштабна служба у мирно доба и Генералштабна служба у ратно доба (→ сл.).

ПУТОПИС, опис путовања; описују се земље, обично егзотичне и непознате, као и живот и обичаји њихових народа и њихова уметност; у п. може бити и поучне тенденције (нпр. Доситеја Обрадовића), а увек има личних импресија и размислања (Писма из Немачке, Писма о Пригородима од Љ. Ненадовића и п. Јована Дучића и Исидоре Секулић).

ПУТРЕФАКЦИЈА (лат.), стање мртвог ткива које се распада утицајем бактерија труљења. П. леша, сигуран знак смрти, наступа леги раније но зими узле до тошоте; јавља се прво на трбушном зиду као зелена мрља.

ПУТУМАЈО, р. у Ј. Амер., л. притока Амазона, дуга 1580 км, пловна на дужини од 1450 км.

ПУЋЕРИЦА (ит.) → ведро.

ПУФЕРИ (нем.) 1) на жел. возним објектима одбијачи. 2) у хем.: системи, мешавине хем. супстанца које имају способност да се одупру промени хем. реакција оне средине у којој се налазе; нпр. мешавине примарних и секундарних фосфата, угљене киселине, карбоната и бикарбоната, као и беланчевина; имају способност да онемогуће промену хем. реакције у крви, која би иначе настала услед непрекидног стварања киселих или базичних продуката метаболизма; постоје вештачки п. системи за одржавање одређене реакције.

ПУХ (Lycoperdon, фам. Lycoperdaceae), печурка округла бела или сива плодносна тела без дршке; расте по ливадама, пашњацима и рудинама; кад сазри неправилно пуца с горње стране и испушта споре у виду црног праха. **Говешти п.**, **пухара** (L. bovista), лоптаста печурка (гастеромицета), седећа често до 0,5 м у пречнику и до 9 кг тежине; упочетку бела и готово глатка, доцније сивожута или окар с прелинама; спољашњи слој перидије се одваја у комадиња, а остаје унутрашњи који опкољава споре; доцније се и тај слој растрепкава и у горњем делу распадне, па гљива добије изглед пехара из којег ветар разноси споре; јавља се на пашњацима јусен, често после кише.

ПУХОВИ (Gliridae), породица гљодара с 4 кутљака у горњој вилици; реп покривен густом длаком; живе на дрвећу и стенама у Евр., с. Афр. и зап. Аз.; зиму преспавају: крзно у употреби.

ПУХТА Георг (1798.-1846.), нем. правник, проф. унив., творац система ист. правне школе; гл. дела: Курс институција, Обичајно право итд.

ПУЦАЛИНА (Colutea arborescens, фам. Papilionaceae), ј.-евр. шиб. округла до елипсаста листа, зљестојучта цвета у штигу или крајњем класу с мало цветова; плод кожаст, надувен; расте као дивљ., а и гаји се.

ПУЦИЋ Медо (1821.-1882.), песник, 1 од последњих изданака ст. дубровачког племства; био у служби на малом ит. дворцима до 1849., а од 1868.-1872. васпитач кн. Милана Обреновића; сав у идејама свесл. омладине из 1. половине 19. в., био у исто време романтичар и помало слободар; читава живота бавио се певањем, али му песме немају веће књиж. вредности; бавио се и ист. и објављивао ст. споменике и писао о знаменитим Дубровчанима (→ сл.).

ПУЦОЛАН (ит.), земљаст, порозан и веома мало хомоген вулкански туф, који се поглавито састоји од креча, силицијумдиоксида или силицијумове киселине и оксида гвожђа; не може самостално да стврдњава; п.

су; прир. пуцоланска и санториска земља, базична шљака из високих пећи итд. П. цемент, вештачки хидраулички малтер добијен мешањем креча или портланд п. са хидрауличним п. додацима (прир. или вештачким).

ПУЧ (швајц.-нем.), изненадно узурпирање држ. власти наглим превратом изведеним с малим бројем људи.

ПУЧИНА, део морске површине далеко од обале. **ПУЧИНИ** Такомо (1858.-1924.). ит. оперски композитор веристичког правца; снажан драматичар који се служи егзотиком, интересантнијом хармонијом и богатством оркестарских боја, а остаје увек мелодичар и занимљив ритмичар; написао 10 опера, од којих најзначајније: Боери, Тоска, Мадам Бетерфлај, Девојка са запада, Баши Скики, Турандот; сем тога компоновао кантате, симфониски капричио, мису и неке песме (→ сл.).

ПУЧИШЋЕ, варошица (1800 ст.), пристаниште и морско купалиште на с. обали о. Брача (Ирим. Бан.); извоз уља, рудник мрамора.

ПУШКА (по нем.), ручно вагнено оружје којим руже 1 човек (изузетак су модерне машинске п.); гл. делови п.: челична цев с направом за нишањење и усадник с кундаком; код острагуша још затварач на цеву, а код брзометних и направа за пуњење с више метака; цев се прави од 1 комада челика, који се пробуши и изнутра спирално изолуца (4-6 олука), а калибар јој је 6,5-8,0 мм; дужина цеви обично износи стотрук калибар (у карабина је цев краћа, али стога умањена способност гађања); горњи део цеви споља обично удешен да се може натакнути бајонет, на доњем крају цеви затварач, направа за уметање метка у цев, опаливање и избацивање празне чауре; приликом његова отварања или затварања аутоматски се запали клин који ће, кад се притисне с њим спојена обарача, упалити метак; код → брзометке ту је и направа која аутоматски избацује празну чауру и у цев ставља нов метак из магацина; брзометке имају магацине у кундаку или у ср. делу п., што је боље; код тог 2. типа меци (5-6), сложени у 1 оквир (шаржер), леже 1 изнад или поред другог; кад се испали и последњи метак, шаржер сам непада; цев и затварач су оковом спојени за усадник од орахова дрвета који се завршава кундаком; тежина п. не сме бити тежа од 4,5 њи мања од 3,85 кг; муниција за савремене п. су меци који се састоје од металне чауре с капислом, барута и зрна, које је обично од олова па превучено челиком или др. металом. Претече п. биле су у 14. и 15. в. ручне гвоздене цеви које су имале рупу за потпаљивање, а биле удешене и служиле и као дршке са секвирма; развитак ишао споро; прошло више од 100 год., док се пронашао начин да се п. не пали руком, већ орозом помоћу којег би се упалио барут на труди; те прве п. биле тешке 20 кг, а тек после других 100 год., код тзв. мускета, тежина спуштена на 8,5 кг; у 16. в. пронађена, а у 30-годишњем рату опште примењена кремљача, код које барут упаливан искром из кремена; кремљаче употребљаване све до у 19. в. (на Балкану све до недавна); велик обрт начинио изум → каписеле, али је окидаље и даље било помоћу ороза; прве п. су пуњене спреда (јер се није знао начин да се задњи део цеви тако затвори да не пропушта гасове), а тек 1830. остварена је острагуша; с тим уопредо ишло је и усавршавање цеви и метака, уједно и п. и меци постајали лакши, а домет п. с изолученим метцима постао двапут већи; тако су постали разни системи спорометних (пуњених с 1 метком) и брзометних (које се пуне с више метака, обично с по 5. и гађају метак по метак брзо 1 за другим) и аутоматских п. (које се пуне с више метака, а 1 притиском на обарачу могу избацити све метке 1 за другим без прекида; → машинска п.); у свим савременим војскама најмногобројније брзометке; спорометке готово избачене из употребе, а уводе се аутоматске. **Ловачке п.**, сличне војничким, али имају и своје посебне одлике: уопште су лакше; за јакси лов служе п. са сачмом и глатком цеву, обично двоцевке (2 цеви, 1 поред или изнад друге), за високи лов изолучене једноцевке или двоцевке; кундаци у л. п. као у војничких п., али обично на л. страни имају 1 избочење; у новијих л. п. цев је свуда једнако широка, а при врху мало сужена; најчешћи калибар 17,6 мм (иначе 15,8-19,8); постоје разни системи л. п., али се код свих чаура од испалењог

метка вади из цеви хориз. или верт. померањем цеви

из њеног нормалног положаја (→ сл.). Пушкар, мајстор с изученим пушкарским занатом у држ. служби: оваки пук има пушкара ради оправке и прегледа оружја и муниције пука; годишње врши лично генерално чишћење оружја целог пука и присуствује обавезно гађањима арт. и аутоматских оруђа. **Пушкарница**, нарочити прорез за дејство пушком иг грудобрану; штити главу и рамена стрелца од дејства непријат. ватре; простор између п. на грудобрану назива се **бонета**.

ПУШКИН Александар С. (1799-1837.), генијалан рус. песник; отворно нову еру рус. књиж. дао синтезу претходног развика и служио као извор њеног даљег напретка; песме почео да пише на фрц. и руском још у 12. год., а од 14. г. их штампао по часописима; поемом **Руслан и Людмила**, написаном у романтичном духу, поставио границу између ст. и н. руске књиж.; у исто време објављивао и своје слободољубиве песме у којима нападао феудализам и бюрократизам ст. Русије, због чега уклоњен из престонице, 1824. предао оцу на старатељство с тим да стално живи на селу; после смрти цара

Александра I, Никола I му дозволио да се врати у престоницу; садржина његовог стваралачког рада дубоко национална мада широка и разноврсна; његова лирика, обасјана светлим и радосним расположењем и изражена у дивном естетском облику, ипак има светски значај; у почетку био под утицајем зап. писца, нарочито Бајрона (**Кавкаски сујањ**, **Цигани**), а доцније, у Евгенију Онегину дао оригиналан нац. роман у стиховима; затим написао ист. спевове: **Полтаву**, **Ковчаник од бабра**; вел. новелу **Капетанова кћи** и **Белкинове приповетке** (у прози); препевао неколико срп. нар. песама; у драми оставио **Бориса Годунова**; много преводио код нас и у целом свету. **ПУШНИЦА**, мала зграда за → сушење воћа и меса; дим од дрвета, нарочито бубовог, дејствује антисептички и знатно доприноси одржавању меса. **ПУШТАЊЕ КРВИ**, метод лечења; ст. начин помоћу пијавица недовољан, а опасан јер пијавица може пренети какву заразу (сифилис); новим начином крв се пушта из вена помоћу нарочите игле (инлепункција) или просецањем (венесекција); врши се у случајевима повећаног крвног притиска, код уремје, еклампсије, апоплексије и др. болести; неки руд. радници имају навiku да пуштају себи крв 1 пут годишње.

ПУШЊА → мидавица.

ПУАЈФЕР Рихард (Pfeiffer, * 1858.), нем. бактериолог, пронашао бацил грипа; најпознатији радови из имунологије.

ПУАЈФЕРОВА РАСА, прио славонско свињче, створена код нас укрштањем беркширског свињчета с ласастом мангалицом, уз учешће и неких др. раса, нпр. кинеска и корнвелска; свиње потпуно црне, доста крупне, добро се тове, плодне и раностасне; раширене у Слав.; добар извозни артикл за Беч. **ПУАЛЦ**, **Фалачка**, две нем. области, које до 1620. сачињавале једну војводу; после бечког конгреса ушле у састав Германске конфедерације.

ПУЕМФЕРТ Франц (* 1879.), нем. публицист, пацифист; часописом **Акција** (од 1910.) залочео полит. левичарство међу експресионистима; затим комунист.

ПУЕНИТ (нем.), стоји део марке у Нем.

ПУИЦНЕР Ханс (* 1869.), нем. композитор, проф. Штерновог конзерваторијума и Акад. уметности у Берлину; романтичар, мајстор облика и борац за чисто нем. израз у музици; компоновао: опере (између њих **Сиромас Хајрић** и **Палестрина**), гудачке квартете, клавирски квинтет, кантате за хор и оркестар; писао: За музичку драму, **Футуристичка ованост**.

ПУОЦХАЈМ, варош (80 000 ст.) у Нем., сз. од Штутгарта на р. Енцу (притока Некара); инд. адјура, златних и сребрних ствари, хем. итд.

РН, негативан логаритам концентрације водоникових јона (Сн); овом се озаком много згодније изражава киселост или базичност неке течности; при неутралној реакцији је рН = 7; кисела реакција се изражава вредностима мањим од 7-1, а алкална већим од 7-14.

ПЧЕЛЕ (Apidae), породица опнокрилаца с отровном жаоком, богата врстама; треба разликовати: 1) солитерне п., које живе усамљене и 2) социјалне п., које граде заједнице; значај п. у природи веома велик, јер опрашују многобројне биљке, нарочито воћке. **Домаћа п.** (Apis mellifica), хитра и окретна

животињца, храни се цветним соком и прахом; друштвени живот јако развијен; заједнице састављене од матице (плодне женке, → сл. D), трутова (мужја-

кна, Е), који немају жаоке и једина им улога оплођавање матице, и радилица (неплодних женки, F); броје каткад до 70 000 чланова; трутови се развијају из неоплођених јаја (на сл.: А јаја, В ларва, С лутка); пчелин стан (у дуљин каквог дрвета или у кошници) састављен од воштаног саћа, излученог од нарочитих вошт. жлезда; у њему се нагомилала храна (мед и цветни прах) и одгајају млади; ћелије саћа у којима се развијају матице, трутови и радилице, разликују се међу собом; развије од јајета до крилате пчеле радилице траје 21, код трута 24 дана; радилица живи 4-6 недеља, изузев оних које се излегу пре зиме; она у тску свог живота пролази кроз све друштвене послове; последњи јој посло скупљање хране; ујесен нестаје трутова, јер их у то време уништавају саме п.; кад се у пролеће п. у кошници намноже, наступа ројење, којом се приликом ст. матица с већим бројем радилица сели из ст. кошнице; преко зиме п. одржавају у кошници топлоту 10°; душевни живот п. високо развијен. П. шумске, припадају опоме ко први ухвати њихов рој, а домаће онемо чији је пресед; али ако неко не ухвати други рој у року од 24 часа, он припада оном ко га ухвати; у нар. веровању п. се замислају у многим слична човеку; има душу и умире, не трпи кућу у којој се куње, има свој посебан говор итд.; због вел. значаја меда у раније време у исхрани и воска у хришћ. култу, п. има вел. поштовање и многа врачача и веровања у вези са п., нарочито с ројењем и запатом п. **Расе** п., разликују се према боји, крупноћи, величини језика (сурлице), карактеру, вредности, начину изградње, инстинкту размножавања итд.; најбоље испитане: средњоевропска или тамна, ит. жута, крањска сива, кавкаска, банатска и златна п. (у Амер.). П. носиле, лажне матице, назовиматице, п. које услед извесних околности (појачана исхрана беланчевинастим материјама за време ларвеног стадијума, немање могућности давања излученог млеча из чеоних жлезда и др.) добију способност ношења јаја (неоплођених) из којих се развијају само трутови; обично се јављају у пчелињим друштвима где нестану матице, а пчеле немају могућности да у току од 20 дана произведу нову матицу због немања јаја или млађег легла; друштво са п. н. не прима матицу, јер се не осећа безматком. **Пчелиње болести**: заразне или инфективне, долазе као последица деловања микроорганизама, бацила и гљивница, а незаразне јављају се као последица нездраве хране, прехлађења, отровних материја, лошег узимања и др.; важније: а) евр. п. куга, болест отвореног легла; проузроковач микроб Bacillus pluton, који убија ларвицу; инфекција преко хране; после угнућа ларве појављује се микроб Bacillus alvei, под чијим деловањем ларвица трули и добија карактеристичан мирис зноја ногу; трула маса слабо растељива; ако трулеж после угнућа ларве добија јако кисело мирис, то је кисела трулеж легла, а проузроковач је Streptococcus apis; б) американска п. куга, болест затвореног легла, најопаснија п. болест; проузроковач микроб Bacillus larvae; инфекција преко хране; поклопци на ћелијама с угнулим леглом угну се и

потамне; доцније се на поклопцима појаве неправилне пукотине; угнуло легло претвара се у трулу жуљастокостењасту и јако растегљиву масу без мириса или са слабом мирисом поквареног меса; в) **мешината куга**, угнуле ларвине добијају изглед мешине; г) **мајска болест**, код одраслих п. обично месеца маја; манифестује се надувеношћу пчелињег трбуха; није још добро проучена; д) **позематога**, болест одраслих пчела, коју проузрокује протозоа *Nosema apis* у хелијама ср. црева; инфекција наступа обично преко појиља; заражена п. добија јак пролив; е) **акароза**, б. одраслих пчела, проузрокује мала крља *Ascaris apis*, која продире кроз дупљачке отворе у грудне дупљачке, где сише крв; брзо се размножава и бројношћу затвара дупљачке отворе, услед чега настају угушење п.; код нас ова б. није још констатована. П. жаока, орган за заштиту и напад, који у п. друштво имају само радилице и матица; у миру се не види, јер је сакривена у унутрашњости б. трбушног сегмента, у вежи је са 2 жлезде које луче отров; матица своју ж. употребљава само у борби с др. матицом. П. језик, гл. део п. апарата за сисање, постао срашћивањем 2 унутарња дела доње усне; завршава се кашчастим проширењем, у којем смшштено око 27 органа укуса; дужина ј. важна одлика појединих раса пчела; околично ј. дужи, утолико п. могу са већег броја цветова прикупљати нектар; дужина ј. јсл. раса креће се између 5,6-5,8 мм; најдужи п. ј. до којег се дошло спец. култивисањем јаког мингерског соја (7,22 мм). П. **непријатељи**, животинске врсте које живе на рачун одраслих пчела, њихових легала или њихових производа (воска, меда и цветног прашка); из прве групе најчешћи: стршљен, пчеловук, жабе, пчеломорка итд.; из друге: буба мајак, мрави итд.; из треће: воштани мољци, мртвачка глава, мишеви. П. **хелија**: а) правилно израђена претставља шестострану призму чије дно затворено са 3 ромба у виду тростране пирамиде, гпуисањем б. у тесном међусобном додиру образује саће. б) п. х.: радилице (ширине 3,45 и висине 13 мм) и труповске (ширине 7, а висине 16,5 мм); доцније се саћа из плодишта по изласку младих пчела смање услед заосталих хитинских ларвених и луткиних кошуљица. Пчелар, лице које се бави гајењем пчела ради добијања пчеларских производа; добар п. мора имати извесно знање из биологије пчела и практичног пчеларства. Пчеларство, привр. грана која има за циљ производњу меда и воска, гајење пчела или матица; према циљу може се пчеларити на 4 начина: а) пчеларење на мед (ради производње меда); б) пчеларење на ројеве (ради гајења пчела); в) пчеларење ради гајења матица и г) комбиновано п. с више од једног од поменутих циљева; према табелитности и према месној паши, пчелар се одређује за врсту п.; с обзиром на вел. значај који пчеле имају при оплођавању пољопр. биљака, од п. има користи не само сопствених пчела већ и цела околина; корист од пчела при укрштању биљака много већа чак и од п. производа; стога многе државе помажу п.; према искоришћавању околине газликује се: а) **стационарно п.**, где цео пчелињак остаје на једном месту преко целе године и б) **превозно п.**, кад се пчелињак преселава на места где се појевљује паша; и. било важна грана и омиљено занимање још код ст. ариских народа; фабрикација шећера потиснула употребу меда и п., али оно у новије време оживело и модернизовано; уместо примит. пчелиних кошница или кошница од трупина, из којих се мед вадио тек пошто се побију пчеле, уведене рационалне → кошнице разних система; омиљено и данас код Ж. Сл.; у сев. крајевима модернизовано и даје знатне приносе, у ј. још увек примит. и мед и восак једва стижу за домаћу потрошњу; 1931. у Југосл. било 628 758 кошница које давале преко 3 мил. кг меда годишње. Пчелињак, место где се налазе кошнице са пчелами; код павилјонског п. кошнице смештене једна поред друге у нарочитој згради, павилјону; образовање оваког п. уобичајено с кошницама које се отварају позади (беранке, лисњаче и др.); код слободних п. кошнице код ветрим небом и на проширеном отстојању једна од друге; овај тип бољи. ПЧЕШНИЦА, забавно-поучни пед. лист, који уређивао Миша Нешковић у Н. Саду и Карловцима (1893-1894. и 1910-1911.). ПЧИЊА, л. притока Вардара, извире са с. огранака Осоговске Пл. и готово целом дужином тече кроз уску и клисурасту долину; гл. јој притока Крива Р.; у Вардар се улива у Таорској Клисури. ПШАВИ, племе → Ђурђијанаца. ПШЕМИСЛ, град (48 000 ст.) и утврђење у Пољској на р. Салу, притока Висле; јанд. дрвета, кожа, платна итд. ПШЕМИСЛИ, Пшемиловићи, чешка династија,

владала око 600 год., од почетка 8. до краја 13. в.; из ње најважнији: 1) Пшемисл, чешки кнез из 8. в., оснивач династије П. 2) П. I, чешки краљ (1197-1230.), искористио борбу Хенштауфена и пале и добио од Иноћентија III титулу наследног краља (1198.), што му касније потврдио и нем. цар Фридрих II Златном булом сицилијском (1212.). 3) П. II, чешки краљ (1253.-1278.), унук П. I, папизантији чешки владар из Пшемишлове династије; по изумирању породице Вабенберг и Шпаихајм, наследно Аустр., Штајерску, Корупску и Крањску и проширио државу до обала Јадр. М.; оснивао градове, унапређивао рударство, јанд. и трг.; при крају владе дошао у сукоб с нем. царем Рудолфом I, због Аустр. и Слов.; храбро погинуо на Моравском Пољу (ЧСР).

ПШЕНИЦА (*Triticum sativum*), хранљива биљка; жиличаста корена, зељасто-чланковита стабла, линеална листа, класаста цвета, састављена из класака од 3 или више цветова који се оплођавају сопственим поленом; плод голо зрно, дуго 5-8, широко 1,5-4,5 мм; апс. тежина (100 зрна) 20-60 г, а хектолитарска тежина 76-82 кг; зрно, самлевено у брашно, служи као људска храна, а слама као сточна храна, а и за друге потребе; хем. састав зрна: воде 14,4%, азотних материја 13%, безазотних материја 66,4%, масти 1,5%, целулозе 3,4%, минер. материја 1,7%; пореклом из Аз.; у култури позната на 3000 год. пре Хр.; гаји се у целом свету; тражи умерено поднебље, земљиште дубоко, плодно и умерено влажно; као озима култура гаји се на С до 55° с. ш., као јара до 60°; најважније сорте групе: обична (*T. vulgare*), патуљаста (*T. compactum*), енгл. (*T. turgidum*), тврдуња (*T. durum*), пољска (*T. polonicum*); за културу најважније сорте обичне п. које се деле на оскатке и безосне (шишгуље), озиме и пролећне; у нас чувена банатска п.; за 1 ха треба 120-160 кг семена, а може да роди од 8-30 товара зрна и 16-60 товара сламе; у свету се производи годишње 125-130 мил. т, око 10-15 мил. т више него → кукуруза, мада површине под културом п. (130 мил. ха) скоро двапут веће; најјачи светски произвођачи п.: Рус. (20-25 мил. т), САД, па Канада; производња у Евр. (без Рус.) око 40 мил. т; количина п. није довољна да подмири сву потребу евр. народа, па се п. у знатним количинама (око 15 мил. т) увози; сем Рус. само 5 евр. држава подмирују своје потребе и вишак извозе: Мађ., Југосл., Рум., Буг. и Литва; у Југосл. п. најважнија житарица; под њом редовно око 2 мил. ха; 1934. жетва дала близу 1,9 мил. т (за период 1923.-1932. просечно 20,5 мил. т); извоз био преко 100 734 т, у вредности 130 мил. д; гл. купци и потрошачи јсл. п. су ЧСР, Аустр. и Нем. Мељивне п., мери се према највећој количини добијеног брашна; за процењивање м. узимају се: хектолитарска и специф. тежина и стакласто п.; висока хект. тежина показује низак садржај влаге, а високи садржај скроба и вел. густину ендосперма; како на висину хект. тежине могу утицати и др. фактори (садржај ујоднице, величина и профил зрна и дубина браде), висока хект. тежина даје само онда високу добит у брашну ако су зрна ср. величине, танке љуске и компактна ендосперма; специф. тежина п. одређује се у разним течностима и разним апаратима и варира између 1,25-1,40, а просечно око 1,33; све физ. особине зрна које смањују добит у брашну смањују и специф. тежину; вредности специф. теж. углавном се крећу паралелно с вредностима хект. тежине, само не зависе од спољног облика зрна као хект. тежине; сем тога добит у грису иде паралелно са специф. тежином; стаклавошћу п. назива се рожасти изглед зрна у пресеку, ако је пресек чисто бео и mekan, сличан неглазираном порцелану; ендосперм може бити потпуно стакласт, полустакласт, полубрашнаст и потпуно брашнаст; стакларска п. тврда, а брашнаста мекана; стакласта садржи више лепка; мада највећа количина добијеног брашна и његове лецитини нису у непосредној вези с овим особинама, ипак се у трг. стакласте сорте више траже и цене него брашнасте, вероватно што су ређе и од вел. вредности као материјал за мешање; претерано стакласта или брашнаста п. даје лошије брашно, али је веома скупоцена за фабрикацију гриса и скроба

ПШЕСМИЦКИ Зенон (* 1861.), боље познат под именом **Мирјам**, пољ. песник и вештак форме; 1 од гл. идеолога Младе Пољске и борац за идеју «уметност ради уметности».

ПШИБИШЕВСКИ Станислав (1868.-1924.), пољ. романописац, истакао се нарочито као гл. борац за идеје Младе Пољске и као носилац тзв. сатанизма или књижевности «голе душе»; гл. дела: *Ното sapiens*, *Синови земље* и др.

Р

Р, р 1) 20. слово ћирилице (у цркв. рци), а 24. лат. (R, r). 2) језична сугласник (ликвида), сонант; понекад врши службу самогласника (прет, крв, рћа). 3) **R**, уз степене тмпт., означава степене Реомирова термометра. 4) у геом.: пречник (R), полупречник (r). **Увуларно р.**, постаје треперењем ресице, кад затвори пролаз ваздушној струји; имају га Французи; код нас га изговарају само ретки појединци.

РА, бог sunца код ст. Египћана.

Ра, знак за хем. елемент радијум.

РАБ 1) острво (103 км²) у сн. делу Јадр. М., поред

План. Канала, у острвској групи Кварнера (Сав. Бан.); највиши део на И, најзападнији део кречњачког састава; шуме мало, највише на сз. страни; плодног и обрађеног земљишта 16,5% од целе површине; поред њива с пшеницом, јечмом, кукурузом и просом има и винограда; поред осталог воћа гаје се смокве, бадеми и нар; извози вино, рибе, боксит и со из држ. солане; стан. Јсл. кат., чакавци. 2) варошица и среско место (6534 ст.) на з. страни острва Р.; 3 уређена морска купалишта; рушевине ст. града и више црк. из ср. в.

РАБАН Мавар (776.-836.), опат у Фулди и архиеп. у Мајнцу; скупао тумачења Св. писма из св. отаца; назван «први учитељ Германије».

РАБАРБАРА, **рабарбер**, **равед**, **равеп** (Rheum, фам. Polygonaceae), дуговечна биљка, дебела сочна корена, висока стабла, пореклом из Аз., гаји се због меснате и сочне дршке листа, сладуњаво-накисела укуса, која у ј. и ср. Европи служи као поврће; има их и украсних: *Rh. naroticum*, *Rh. palmatum*, *Rh. officinale*; множи се из семена и лебом корена у пролеће.

РАБАТ (ит.), одбитак од продајне цене, погуст који продавац даје купцу као ст. муштерији, због ложије робе или што рачуна да ће купац продајни даље на мало имати растур.

РАБЕ Вилхелм (Raabe, 1831.-1910.), нем. приповедач о сев.-нем. малом човеку, реалист, патриот, романтик по хумору и давању симболичних имена; тоном нешто резигниран и тром.

РАБЕК Кнуд (1760.-1830.), дански драматичар и критичар из доба рационализма; уређивао недељни часопис **Дански посматрач** и био центар књиж. живота у Данској крајем 18. в.; поред многих драмских и књиж. студија, значајни и **Мемоари**.

РАБИ, **рабин** (јевр.: учитељ), јевр. научници, после роштва вавилонског (586, пре Хр.) тумачи Св. писма, имали вел. број ученика; касније назив учитеља који вршили верске обреде као претставници прк. општина, јер по разорењу храма (70. по Хр.), престало богослужење са жртвама, а тим и свештенство; тако звали и Христа његови ученици.

РАБИ А БАСРАНСКА (801.), мусл. мистичарка-песникња.

РАБИЈЕС (лат.) → беснило.

РАБИНЕР, јевр. верски старешина и учитељ (→ раби), уједно и проповедник. **Рабински језик**, новојевр. Р. семинари, у Берлину, Вечу, Пешти, Брестови, Паризу, Лондону.

РАБИЦ (по проналазачу Немцу Карлу Р.), мрежа од жича аматерисана 2,5 см дебелим слојем мал-

тира, који је направљен од кречног малтера и туткалне воде са додатком мало гнуса и телењих длака.

РАБЛЕ Франсоа (Rabelais, око 1495.-1553.), фрц. писац, калуђер, лекар и хуманист; уз шалу и напредну, понекад тривијалну комiku, Р. се показао оштар сатиричар, реалист, филозоф прир. живота и напредан педагог; објавио у размацима своје вел. дело, **Гаргантуа и Пантагруел** (3 књ.), врсту бурлескне епопеје у прози, у којој се причају авантуре једне дивовске краљевске породице (→ сл.).

РАБО Анри (Rabaud, * 1873.), фрц. композитор, директор париског конзерватор.; компоновао: опере, симфоније, гудачки квартет, псалме за хор и др.

РАБОТА, у ст. нашој држ. обавеза неслободних људи да раде господару; разликовала се вел. и мала р.; отроци су свом господару радили све послове; положај мeroпаха био бољи, р. су биле лакше; р. сокаљничке биле су најлакше.

РАБОЦ, **рабуш**, **роваш**, дрвен штапић на којем се рескама бележе рачуни, једно од веома ст. средстава која претходе → писмености; за $\frac{2}{3}$ своје дужине уздужно прецељен на 2 дела: на дужи (квочку) и на краћи (пиле); приликом примања одн. давања ови делови се спајају и на тако спојене уређују се речке; један део задржи онај који нешто прима, а други онај који даје; р. употребљавани и као календари; местимично се до данас одржали код лекара, сточара и бојалница.

РАВСКИ СЛОВЕНИ (по р. Рабу, у Мађ.), остатак пианошког слов. стан., у селима између јсл.-мађ. границе и вароши Моноштра (Szentgotthárd); има их укупно око 5 000.

РАБУЛИСТ (плат.), вештак у извртању речи и смисла, нарочито у правничким препиркама.

РАВАЛПИНДИ, варош (101 000 ст.) у Пенџабу (Индија); инд. и трг. свиле.

РАВАН, равна површина (за разлику од криве површине), окарактерисана тим што се свака права која има са њом 2 заједничке тачке мора у њој потпуно налазити; р. одређена с 3 тачке или с 2 праве, које се сече или су паралелне.

РАВАН ТАБАН → дузтабан.

РАВЕНИЦА 1) код Ђуприје, задужбина кн. Лаза-

ра из 1381., кретообразна грађевина с певничким конхама и 5 кубета; спољашност богато обрађена у стилу моравске шк. ст. срп. архт.; црк. очувана до данас, а грађић око ње потпуно у рушевинама. 2) → Врдник.

РАВАШНИЦА, план. (1565 м) у Босни, и. од Ливна (Прим. Бан.).

РАВЕД → рабарбара.

РАВЕЛ Морис (* 1875.), фрц. композитор импресионистичке шк., слободан ум.; компон.: **Шехерезаду**, **Симфониске фрагменте**, **Шпанске импресије**, балет **Дафнис и Хлоја**, сонату за виолину и клавир, сонату за виолину и чело, гудачки квартет. 1 оперу,

концерт за клавир и оркестар и др.; дивно инструментирао Сланке с изложбе од Мусорског.

РАВЕН → линцура.

РАВЕНА, покр. град. (78 000) у Емилији (ср. Ит.) нашом спојен с Јадр. М.; хем. инд.; у 5. и 6. в. престоница

Зап. рим. царства, остроготске краљевине и виз. егзарха у Ит.; град чувен са својих остатака виз. уметности; из доба Теодорика, готског краља, тзв. Теодорикова палата и његов маузолеј; мала надгробна црк. Гале Плацидије има унутрашњост с 1 од најуселенијих ефеката који икада постигнут (горњи делови у мозаику, доњи у мрамору, а прозори од алабастерених плоча); из виз. доба баптистеријум (С. Ђовани); 2 црк. св. Аполинара и црк. св. Витала, у чијем олтару сачувани најбољи примерци виз. мозаика уопште; у Р. и Дантеов гроб. Равенски егзархат, део сев. Ит., са гл. градом Р., који у ср. в. дуже време припадао Виз. (на сл. Теодориков маузолеј).

РАВЕНАЛА (Ravenala, фам. Musaceae), дугогоди. високе или ниске биљке, зеленаста или дрвенаста стабла; 2 биљне врсте: R. madagascariensis, веће дрво с Мадагаскара и Реиниона, сродно банани, има огромно дебло које је у чијем се пазуху скупља кишишница («дрво путника»); у Ј. Амер. живи врста R. guianensis, која се сади за украс.

РАВИ (ар.), казивач неке традиције (предања) код мусл. или сакулларних редитатор ст. ар. песама.

РАВНА ГОРА 1) варошица (1509 ст.) и летовалиште у Горском Котару (Сав. Бан.); фабр. ел. батерија, кола, 1 парна и 2 ел. стругаре. 2) поље око Р. Г. 3) план. (856 м) у Слав., зап. од план. Папука (Сав. Бан.). 4) карсна висораван (1100-1500 м) и. од савана Пиве и Таре (Зет. Бан.).

РАВНАЊЕ → поравнање.

РАВНИ КОТАРИ, област између доњег тока Крке горе Вуковице и Јадр. М. (Прим. Бан.); из њих били познати јунаци нар. песама: Јанковић Стојан, Смиљанић Илија и др.; гл. места: Бенковац, Смиљанић и на морској обали: Задар (под. Ит.), Нин и Биоград п/м.

РАВНИНЕ, предели на земљиној површини код којих висинска разлика између оближњих тачака незнатна; на надм. в. до 200 м зову се равницама, а на већој висоравни.

РАВНИХАР Владимир (* 1871.), адвокат, политичар, соколки и нац. радник у Слов.; старешина Јел. сок. савеза (1921.-1924.); председник «Гласбене матице» у Љубљани; много радио у соколу и певачким друштвима.

РАВНО ПОЉЕ, карсно поље (22,5 км²) у Босни, ј. од Вуковског, одн. Ји. од Купрешког Поља (Прим. Бан.), на надм. в. од 1135-1145 м; оскудно у текућој и изданској води, али ипак плодно.

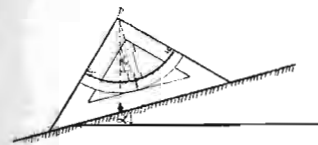
РАВНОДНЕВИЦА, еквипокија, еквипокија (лат.), пролећна (21./3.) и јесења (23./9.) равнодневица; време кад су дан и ноћ једнаки и земљини полови подједнако удаљени од сунца. Тачке р. налазе се на пресеку еклиптике и екватора и мењају стално свој положај (→ прецесија, нутација).

РАВНОПРАВНОСТ, једно од основних начела права: по њему сва лица имају подједнака права; отступање мора бити изрично у зак. наведено.

РАВНОТЕЖНИ ПРОФИЛ, уздужни речни п. на коме падови уравнотежени према ерозионном дејству воде.

РАВЊАЧА, дрвени или челични равнокраки троугао, који у темењу Р има обешен висак, а на супр. страни има део кружног лука с поделом на исти број степени л. и д. од средине; кад се р. стави на нагнути терен, висок конач показује на луку за колики је угао терен нагнут према хоризонту.

РАГАБ, име Египта у Библији.

РАГАДЕ (грч.), испуњана кожа или слузокожа са незнатним веома осетљивим расцепима.

РАГАСТОВ (мађ.), четрсто спојени скелет од таласа или гредица, за који се утврђује постава од врата

РАГБИ, варош у Енгл., ји. од места Ковентри, на Оксфордском Каналу (26 000 ст.).

РАГБИ, енгл. игра лоптом слична фудболу; игра се јајастом лоптом која се сме хватати рукама и пошти; играју 2 екипе с по 15 играча; игра траје 80', а подељена је у 2 полувремена.

РАГИБ БЕЈ — Махмуд Рагиб беј.

РАГЛАН Цемс-Хенри (1788.-1855.), енгл. фелдмаршал; одликовао се у шп. рату против Наполеона I; потукао Русе у крим. рату код Алме и Инкермана.

РАГТАЈМ (енгл.: ragtime), салонска музика синкопираног ритма.

РАГУ (фрц.), јело од комадића меса или рибе са зелени, кувано у сосу са много зачина.

РАД, трошење енергије на стварању неког екон. или духовног добра; отуда 2 врсте р.: физ. и духовни или умни р.; исто тако 2 врсте радника: умни и физ. (мануелни); у физ. р. савлађивање отпора који мора да изврши сила да би покренула неко тело; једнак је производу из силе која на тело дејствује и пута који склала пут с правцем силе; јединица у апсолутном систему мера је ерг (р. који изврши сила од 1 дина на путу од 1 см); дају 10 мил. ерга; јединица у тхн. систему је килограм-метар, р. који треба извршити да се 1 кг подигне на висину од 1 м; р. извршен у јединици времена зове се → ефеат.

Неквалификован р., за чије вршење нису потребни ни стручно знање ни стручно искуство радника; у савр. инд. има ширну примену него квалификован р., пошто га у све јачој мери омогућавају развој машинизма и много је јединици од квалификованог. Подела р. → деоба рада. Радно време → радња. Р. дан, дужина трајања рада што га радник врши, ступајући у најам послодавцу; одређује се бројем сати за које радник ради; садржи 2 елемента: а) р. време које раднику потребно да би произвео вредност средстава за свој живот и б) р. време које раднику потребно да би капиталисту произвео вишак вредности. Р. колонија, насеље тзк. болесника, махом лакших као и оних који тек завршили лечење, где се подешеним радом постепено привикавају да се врате свом ранијем занимању или се уче новом. Р. обавеза, дужност сваког појединца да ради одређено време на изградњи објекта од општег значаја (путеве, железнице, канале, цркве итд.); запов прво Стамболиски у Буг. (1920.), као замену за општу војну обавезу, укнуту уговором о миру, и ради поправке екон. и култ. стања буг. народа; у Нем. уведена после Хитлеровог доласка на власт; код нас делимично у виду → кулука. Р. панџика, покретна п. која кружи поред радника (у фабрикама) доносићи и односећи предмете намењене обради; примена у сериској производњи с ограниченим временом за сваку радњу која се има извршити на предмету производње.

Р. право, које почива на појединачном или колективном уговору између радника и послодавца.

Р. снага, количина физ. и духовне енергије коју радник ставља у покрет да би произвео неко мат. или култ. добро; р. с. је роба; њена употребна вредност што у процесу рада ствара нову вредност већу од сопствене; та нова и већа вредност претставља извор капиталистичке зараде и зове се вишак вредности. Р. стање глагољско казује се свима глаг. облицима сем трпног придева, и то кад је логички подмет и граматички, тј. радник радње. Р. уговор, споразум између послодавца и послопринца којим се овај обавезује на одређени рад за награду; р. у. може бити → колективан и индивидуалан. Р. школа, покрет за реформу школства; историјски прошла разне фазе, данас почива на биол., псих. и пед. законима душевне и телесне активности; принцип јој саморадња и заједнички рад ученика и наставника; тражи да развије спонтану функционалну активност ученика, радну наставу и васпитање; спрема ученика радом кроз шк. заједницу за корисног члана друштва и друштв. живот; сматра да су корисна само она знања до којих се дође самооткрићем; ученици морају доживљавати и откривати истине у границама својих способности, а наставник само упућује децу у активност да се открије и развије у целисти; р. ш. полази од Русоа и Песталоција, а гл. јој претставници Кершенштајнер, Дјун, Блонски, Крупскаја, Фернер, Кеј и др.

РАДА, веће код Запорошких Козака и Пољака.

РАДА Јероним (1814.-1903.), арб. песник, будитељ арб. нац. свести међу Арбанасима у Ит., написао у нар. духу романт. еп Скендерберг.

РАДАГАСТ, вој варварских племена из 5. в.; напao на Зап. рим. царство и опљачкао с. Ит., али га потукао и погубио Стилихон 406. г.

РАДАК Ђорђе (1823.-1906.), адвокат и нар. добротвор; завештао све своје имање срп. привр. култ. и хуманним установама.

РАДАЉ, план. у Босни (1287 м); зап. од Травника; састављена од шкриљца, пшчара и кречњака; највећим делом пошумљена.

РАДАМАНТ, по грч. митол. један од 3 судија у доњем свету.

РАДАН, план. (1409 м) између Куршумлије и Десковца, на граници Морав. и Вард. Бан; састављена од кристаличних шкриљца и трахитицидних стена; цела пошумљена.

РАДГОНА, варошица на р. Мури, на граници Југосл. и Аустр.; већи део варошице на л. страни р. у Аустр., мањи у Југосл. (Дравска Бан.); јсл. део сад чини засебно варошицу Гориу Р.

РАДГОСТ, Радгост, божанство код негдашњих балтичких Сл., заштитник племена Љутића; познато и под именом Спарожик.

РАДЕ 1) Густав (1831.-1903.), рус. истраживач и природњак; проучавао и испитао Крим, Кавказ, Јерменску, Закаспијску и Сибир. 2) **Етјен** (Radet, 1787.-1825.), фрц. ген.; по Наполеонову налогу ухањено напу Пија VII. 3) **Жан Багист** (1751.-1830.), фрц. комедиограф; писао водвиље од којих најпознатији: **Хонорија**.

РАДЕ НЕИМАР → Боровић Раде.

РАДЕГОНДА св. (521.-587.), жена фрц. краља Клодара I.

РАДЕК Карл (* 1885.), пољ. социјалист и публицист; радио једновремено и у пољ. и нем. социјалистичком покрету; припадао л. крилу; после октобарске револуције у Рус. преузео у Москви организовање и вођење советске пропаганде; 1924. прикључио се Троцком и његовој опозиционој групи, због чега искључен из комунист. парт. и Комунист. интернационале (1927.).

РАДЕНИЦИ, место на прузи Љуботин-Горња Радгона (Дравска Бан.), надм. в. 208 м; кисељак (14,2-11,9° С), алкално муритатична вода, прилична количина литијума (5,8 мг) и слободне угљене киселине; Гизела врело чист алкални кисељак, за пићење; леци уратичне дијатезе, костобољу, болести мокраћних путева, реуматизам.

РАДЕТИЋ Иван (1835.-1924.), књижев. историчар; гл. дело: Преглед традиционалне књижев. Хрвата и Срба.

РАДЕНКИ 1) Јозеф (1766.-1858.), аустр. фелдмаршал; потукао Ит. код Кустоце (1818.) и Новаре (1849.). 2) **Федор** (1820.-1890.), рус. генерал; у рус.-тур. рату бранио Шипку и заузео Једрене.

РАДЗИВИЛИ, пољ. кнежевни литвал. порекла; најзнатнији Карло Станислав Р. (1731.-1790.); одлучно бранио Пољску од поделе.

РАДИВОЈЕВИЋ Раде Душан (1871.-1907.), учитељ и четнички вођа; као одушевљен четник погинуо у борби код Пасјана.

РАДИЈ, радијус (лат.) 1) знак 2) полупречник (→ круг, кугла). Акциони р. 1) остојачке које летилица може да прелети тамо и назад без спуштања и без снабдевања горивом у лету. 2) број часова које летилица проведе у лету без снабдевања материјалом за погон. Радијалан (илат.), који се односи на радиј (полупречник); у правцу полупречника; зракаст. Р. симетрија → зрачна симетрија.

РАДИЈАН → угаоне мера.

РАДИЈАНТ (лат.) 1 место на небеском своду из којег привидно извиру метеори и метеорски ројеви. 2) централни угао S чини је дуг к једнак полупречнику (→ сл.).

РАДИЈАТОР (лат.), тело састављено из више шупљих стубица од ливеног гвожђа или пресованог четничког lima кроз које се пропушта загрејана вода или пара да се зрачењем топлоте греју околни простори.

РАДИЈАЦИЈА (илат.) — зрачење. Радијаран (лат.), који зрачи. Радијациона магла → магла.

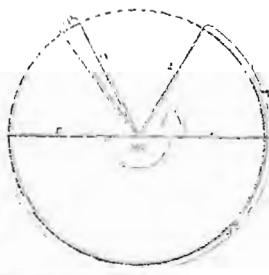
РАДИЈУМ (Ra), радиоактивни хем. елемент; атом. теж. 225,97; редни број 88; полувреме 1580 год.; пронађен 1898. на основу својих радиоактивних особина (Бекерел, суризуи Кири); тони се на око 700°; непостоји на ваздуху; по хем. особинама сличан баријуму, а његова хем. једињења слична одговарајућим једињењима баријума; из раствора се већим таложи у облику сулфата заједно с баријум-

сулфатом; добива се тхн. из уранових руда (ЧСР, Мадагаскар, Конго); најбогатије руде из Конга садрже око 100 мг р. по 1 т; годишње се производи у свету око 30 г; 1 мг р. стаје око 4500 д; познате су 3 изотопе р. (мезаторијум, атом. теж. 228; актинијум, атом. теж. 223 и торијум, атом. теж. 224); већина радиоактивних изотопа има засебна имена; могу се много лакше одвојити једни од других и нарочито се разликују по својим радиоактивним особинама; радијумова једињења топлија од своје околине, отпуштају α, β и γ зраке, јонизују ваздух (тј. чине га проводљивим за електрицитет), прне фотогр. плочу, дејствују физиолошки (примењено у мед.) и показују др. необична дејства; зато се каже да је р. радиоактиван, а ту особину проузрокује распадање (дезинтеграција) његовог атома, при чему постају хелијум и радијумова еманација (радон), која се даље распада и напоследку постаје олово; сам р. постаје распадењем урана. Радијумова еманација → радон. Радијумотерапија, киритерапија (→ радиотерапија), лечење радијумом скоро истих обољења као и рентгенским зрацима, али поглавито блажих и опаких израштаја; од блажих израштаја најчешће долазе у обзир ангиоми, од мањих опаких епителиоми, а од опаких рак материце, горње и доње вилице, језика, једњака, затв. црева итд.; радијум се даје и споља, преко коже, али најчешће се употребљава у дубини шупљих органа или у дубини самог израштаја, када се носиоци радијума, због своје мале запремине, бадају као игле у саму масу израштаја (радијумпунктура); р. се често као и рентгенотерапија комбинује с операцијом за лечење опаких израштаја; радијум се приликом лечења употребљава у тубама од 10 или од 2 мг Ra Е (радијум-елемента) или ређе у иглама, или из дистанције за дубинско зрачење слично рентг. зрацима а с већим количинама радијума (телекиритерапија); за лечење се искоришћавају гама-зраци радијума; мерење зрачења се врши јонометрски; јединица MCD (микрокири) разорен од радијума за 1 сат). Радиоактивни елементи (лат.), у хем. црне фотограfsку плочу, јонизују гасове, дејствују физиолошки и показују др. необичне особине, засноване на радиоактивности; осв. р. е. уран и тор, из којих дезинтеграцијом постају изови осталих р. е.; из урана су пореклом радијум и актинијум са својим изовима. Радиоактивност, прир. појава спонтаног трансформовања и распадања извесних хем. елемената у друге, при чему се ослобађа енергија у виду топлоте, светлости и зрачне (α-β-γ-зраци). И код извесних тела ематује и гас, звани → еманација, који и сам радиоактиван и који се по губитку своје конституције претвара у хелијум; радиоактивна тела имају нестабилне атоме; њихово распадање спонтано и непрекидно и на њега се не може утицати никаквим физ. и хем. средствима; открићем р. учинен тежак удар принципу непронајављива материја, коју постави Лавоазје; силе, ослобођене из атома, претстављају прелаз из матер. у нематер. стање.

РАДИКА, д. притока Црног Дрима, дуга 32,3 км; извориште јој на пл. Вистри и Влајинци, тече кроз уску и живописну клисуру, у Црни Дрим се улива у Дебарском Пољу, близу јел.-арб. границе.

РАДИКАЛ (од лат.: radix = корен), присталица корених полит. промена, крајњи левица. **Радикалан**, одлучан, оптар, темељан. **Радикализам** (илат.) 1) темељитост, коренитост, доследност и претераност у заступању неког гледишта или спровођењу неког полит. програма. 2) полит.-екон. покрет, тежи преображају и побољшању положаја радних класа; покренуо у Енгл. почетком 19. в. **Радикална осовина**, потенцијала (→ потенцијал тачке).

РАДИКАЛНА СТРАНКА 1) у Војводини, организована после коначног повлачења Свет. Милетића из политике, формално конституисана 1887; гл. вођ био Јаша Томић, који раније припадао социјалистима, за свој орган узела **Заставу**, прослављену и укоревену у нар. за Милетићевог живота; одржавала везе с р. с. у Срб.; нарочито била активна у борби за црк.-шк. аутономију; њени вођи извели уједињење Војводине са Срб. (1918.) непосредно, а одмах потом р. с. стопила се с оном у Срб. 2) у Срб., образована формално 8./1. 1881., развила се из социјалн.-р. групе Светозара Марковића; својим програмом, који у доба оснивања странке одговарао најбоље унутарњим и спољним потребама и жељама нар. и држ. заједнице, придобила вел. број присталица; нарочито селска и ситних трговаца и занатлија; за шефа странке изабран Н. Пашић, који остао на том положају све до смрти 10./12. 1926.; после уједињења Срба, Хрв. и Слов. у 1 држ., р. с. променила свој програм и прилагодила га новим приликама; у држ. током времена, р. с. претрпела неколико уну-

тарних потреса; једна група р. посл., незадовољна р.-напредњачком фузијом од 1901., одвојила се од матице и осн. Самосталну р. с.; 1915. одвојила се 1 група р. посл. (12), под именом незав. радикала, али се већина од њих 1919. опет вратила у матицу; почетком 1923. одвојила се опет 1 група под именом незав. р., којој био шеф Ст. Протић, а после његове смрти Настас Петровић; при гласању у скупштини 1926. одвојило се 12 нар. посл. и образовали засебан клуб под вођством Љуб. Јовановића (после Папићеве смрти сви понова дошли у р. матицу); од 1903.-1929. р. с. била највише на управи земље, било сама било у коалицији с др. странама; и прве 23 г. од свог образовања, била често, нарочито после доношења устава од 1888., на управи земље; органи р. с. били: Самоуправа (1881.), Одјел (1881.), Законитост (1900.), Дневник (1901.-1902.), Уставна Србија (1903.) и Самоуправа (од 1903.-1929.); орган незав. р. Ст. Протића био Радикал; после Папићеве смрти р. с. није бирала шефа; на изборима за Конститутанту 1920. р. с. добила 91 посл., на изборима 1923. 107, 1925. 142 и 1927. 108.

РАДИКАНД (лат.), поткореник (→ кореновање). **РАДИЦИЈА** 1) осовина мотора на коју се навлачи ел.на, 2) неплодна женка → пчеле.

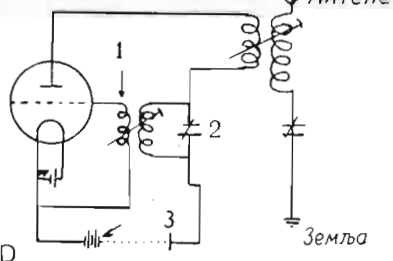
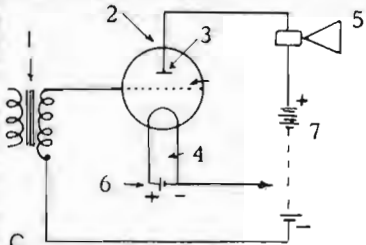
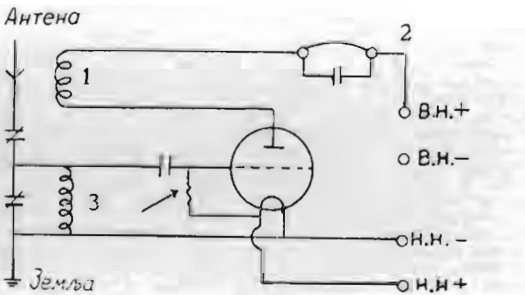
РАДИМИЋИ, старо сл. племе у ср. в. настањено у Рус. између смољених Кривића и черниговских Северјана.

РАДИН ГОСТ († иза 1466.), хумски великан 15. в. био у служби војводе Радослава Павловића и после Херцага Степана; учес и окретан човек; често у Херцегово име, преговарачу у Дубровнику; био поглавита богомила у Хуму.

РАДИНОСТ, привр. грана која прерађује сировине у полуфабрикате и фабрикате; дели се на кућевну или кућну, → запатску и фабричну, или → инд. Р. домаћа, целокупна р. Јелне државе. Р. кућна, подмиривање потреба 1 породице у храни, одећи, оруђу и др. радом њених чланова; на много места неки од тих радова (ткст., плетарске, резбарске и грнчарске израђевине) добили посебан значај и производе веће количине него што треба за домаћу потрошњу, па се размењују за др. производе или продају за новац; читави крајеви могу да се баве неком врстом таквог рада; услови за развитак к. р.: сувишак домаће радне снаге, особито зими кад нема пољских послова, близина пијаче која тражи такве производе и обиље сировина; к. р. и код нас веома развијена у неким крајевима; тако нпр. у Призрену жене ткају за продају укушене тканине од свиле и памука, у Пироту, Сјеници, Прозору и др. израђују се ћилимови, у Слав. и Хрв. Загорју развијена израда чипака, код Слов. и дебарских Срба дрворезе и др.: к. р. само прелазни ступањ у развитуку тих. вештина до зан., кад израда неке врсте производа постаје искључиво занимање специјалисте који од тога живе.

РАДИО (лат.), збирни назив за уређаје помоћу којих се дају, преносе и примају електромагнетски таласи (→ радио таласи) на вел. даљине (без жица) и преводу у звук или слику и обратно; у ауторекорд праву пренос књиж. и ум. дела путем р. изједначен с др. начинима приказивања дела (потребна дозвола аутора и накнада). Р. апарат → радио пријемник. **Радиогионометар** (лат.-грч.), справа којом се одређује правац одјакле долазе бежични таласи; брод оди, авион, може према 2 или више емисионих станица помоћу р. установити свој положај. **Радиогионометарске станице** на земљи примају од авиона у ваздуху таласе уговорене дужине, одређују његов положај и одмах му га саопштавају; омогућавају летење авиона по магли, облацима и ноћу. **Радиогионометрија** (лат.-грч.), наука која се бави одређивањем правца и геогр. положаја емисионих радио станица и која у ту сврху проучава и конструира спец. радио пријемнике (→ радиогионометар). **Радиограм** (лат.-грч.) 1) бежични телеграм, 2) дијаграм који једну појаву показује у облику зра-

кова који полазе из центра. **Радиодифузија** (лат.), р.-емисија којој циљ да се простире у свим правцима; р.-станице које служе за пренос говора, музике, песме и извештаја имају најчешће дифузни карактер. **Р.-компас**, инструмент на авиону, показује одржавање правца према 1 емисионој р.-станици на земљи и тим замењује обични магнетски компас. **Радиометар**, у стакленој лонти, из које извучен ваздух, утврђена на верт. лако обртној осовини лака крилца направљена с једне стране; она се брзо обрћу ако се осветле, принесу неком загрејаном телу или ако се принесе рука; ово обртање је недавно објашњено, мада р. конструисао Крукс још пре 50 год.; може се употребити и за мерење зрачне енергије. **Радионавигација** (лат.), одређивање правца летења авиона у ваздуху средством бежичне телеграфије одн. телефоније. → радиогионометарским станицама које могу бити на земљи или на авиону. Р. паразити, узроци ел. природе који ометају правилан рад радиоел. уређаја, нарочито пријемних апарата; деле се на атмосферске и инд. р. п.; атм. п. појављују се највише за време атм. непогода, за време рађања и заласка сунца, а нарочито учестани и јаки у летње доба; отклањају се делимично помоћу диригујућих → антена; инд. п. настају услед рада разних ел. апарата и машина као што су: ел. мотори и генератори, усмерачи струја, ел. апарати за сигнализацију и рекламе, мед. и козметички ел. апарати и уређаји, телегр. и телеф. апарати и централе, лифтови итд.; нежељни пријем инд. п. отклања се спец. уређајима за блокирање на самим апаратима или машинама које проузрокују сметње. Р. пријемник, апарат који по-

јачава и региструје наизменичне струје из антене, оптичким или акуст. направама; опт. регистровање помоћу амперметра, волтметра или апарата за штампање слова или уписивање знакова, употребљава се најчешће код р. п. за лабораторијске сврхе и телегр. саобраћај; акуст. регистровање употребљава се поглавито за примање радиофонских емисија; за то се чешће употребљавају → звучници, а ређе → телефонске слушалнице; р. п. с реакцијом нашао већу примену због своје велике осетљивости; заснован на принципу повратне спреге између пљочинот ланца 1 лампе и мрежног ланца те исте или неке претходне лампе; данас најраспрострањенији суперхетеродински п. (скр.: суперхетеродин, суперин). предвиђен углавном за појачавање струја ср. и ниске учестаности; напајање р. п. вршило се употеку искључиво из акумулаторских батерија и сухих ел. елемената; данас већином из варошке ел. мреже (на сл.: А. Електронска цев: 1) мрежа, 2) влакно, 3) анода, 4) носач електрода. В. Једноцевни пријемник с реакцијом: 1) навоји за реакцију, 2) слушалница, 3) скупина за детекцију. С. Појачивач за ниске учестаности: 1) трансформатор, 2) цев, 3) пљоча, 4) мрежа, 5) звучник, 6) влакно, 7) батерија ниског напона, 8) батерија високог напона. D Шема даваача: 1) спрега анодног и мрежног круга, 2) треперећи круг, 3) батерија за влак-

на, 4) батерија високог напона). **Р-станција**, радиослектрични уређај који преко своје антене ствара и зрачи електромагнетске → р-таласе; с обзиром на врсту емисије може да буде: телегр. и телефонска (која се назива и радиофонска) с.; кад радиофонска с. служи за ширење вести, муз., песме и сл., зове се дифузна р. с. или с. за радиодифузију; гл. обележја р. с.: јачина ел. немодулисане снаге у антени изражене у киловатима (к. в.) и дужина носећег таласа изражена у м или, у новије доба, учестаност носеће струје изражене у циклусима, односно килоциклусима у секунди (с/с, к с/с); снага р. с. креће се од неколико вата па до неколико стотина киловата, а учестаности од 10 до 300 000; прве р. с. имале варничар за произвођење тренерећих струја и радице с пригушеним таласаст; проналаском → електронске лампе и њеном применом у осцилаторске сврхе р. с. постају много еластичније и у погледу разноликости и стабилности таласних дужина (→ кварц) и у погледу снага; при истој учестаности домет 1 р. с. уколико већи уколико већа њена снага у антени, а при истој антеној снази домет мањи за дужице а већи за краће таласе; од овог чине изузетак директни р-таласи који се код исте снаге у антени простиру уколико даље уколико већа дужина таласа 1 р. с. **Р-таласи**, врста електромагнетских т., образују се услед периодичног тренерећа честина 1 хипотетичне еластичне средине, назване етром; брзина простирања р. т., као и код светлости, око 300 000 км у секунди; уколико учестаност антеноске струје у емисионој р-станцији већа уколико и честине етра брже тренереће, те и дужина образованог таласа краћа, и обратно: уколико учестаност антеноске струје мања уколико произведени талас дужи; у погледу таласних дужина р. т. се обично деле на: веома дуге (т. од 30 000-2 000), дуге (од 2 000-1 000 м), средње (1 000-200 м), кратке (100-10 м) и веома кратке (испод 10 м), а по облику: на пригушене, чија се амплитуда у 1 одређеном месту смањује и за релативно кратко време (нпр. 1/30 000 део секунде) падне на нулу, на подржаване или непригушене, чија амплитуда има сталну вредност, и на модулисане, чије амплитуде изобличене у извесном ритму 1 одређеног и сталног тона; у погледу простирања разликују се 2 врсте: директни или површински и индиректни или просторни р. т.; површински т. распростиру се дуж земљине површине; код исте јачине т. слабљење услед простирања уколико мање уколико дужина т. већа, одн. директни домет већи уколико т. дужи и обратно; индиректни т., који се под извесним углом, према хоризонту, распростиру с места емисије, доспевају до јонизованог (Хевисајдовог) слоја атмосфере који се налази на 80-120 км висине; пошто се од овог слоја одбију, слично као што се светлосни зраци одбијају од огледала, индиректни т. повозо доспевају до земље, од које се опет одбијају и поново достижу до Хевисајдовог слоја; то и објашњава могућност успостављања бесичне везе између 2 места антиподног положаја на земљи; ове појаве одбијања не дешавају се једино код т. чије су дужине мање од 10 м, те се код оваквих емисија може рачунати само на површинске т.; вероватно да т. испод 10 м дужине пролазе кроз јонизовани слој и да напуштају нашу планету; практична примена р. је релативно скора; 1855. Хајгенс (Huygens) створио своју таласну теорију светлости на осн. посматрања појава рефлекса, преламања и интерференције светлости, али му природа ових т. није била јасна; 1865. енгл. физичар Максвел доказао да се светлост шири веома кратким електромагнетским т.; 1888. нем. физичар Херц остварио путем експеримената добивање електромагнетских т. са свим својствима светлости (праволиниски правац простирања, моћ рефлексије и преламања); чак је и њихова брзина простирања била једнака светлосној; доцније утврђено да се они разликовали од светлости једино дужином; за радио пренос практично искористили електромагнетске т. прво фрц. научник Е. Браули, који проналаском кохерера (1890.) омогућио њихов пријем, и рус. научник А. С. Попов, који је могао да успостави везу (1895.) на растојању од 639 м; неколико месеци касније исти експеримент поновио и ит. научник Маркони, коме се погрешно приписује изум радио-телеграфа. **Радиотелеграфија** → телеграфија, радиотехника. **Радиотелефонија** → телефонија, радиотехника. **Радиотехника** (лат.-грч.), примена наука која проучава појаве ел. струја високих учестаности у циљу изградње емисионих, пријемних и појачавачких р-станција и др. радиосел. уређаја намењених за телегр., телеф., телефотографске, телевисинске, телемех. сигнале, лабораториске и сл. сврхе; теориске основе р. поставио 1867. енгл. научник Максвел (Maxwelle), које први експеримен-

тално проверио нем. физичар Херц (Hetz) 1888.; у пионире р. убрајају се: Никола Тесла, који још у самом почетку предвидео и вел. делом пригизао могућности најширих примена високофреквентних струја, д-р Браули, Лоп, физичар Попов, Маркони, који 1897. успео да успостави 1. бежичну телегр. везу с пригушеним таласима (→ радиоталаси), Ли де Форест, који 1907. пронашао катодну лампу с 3 електроде, а следеће год. саградио први електронски појачавач; проналаском Пулленовог ел. лука 1905. појавила се могућност бежичног телефонисања што Н. Тесла предвидео још 1902.; први покушаји радиоф. преноса почели 1906., а 1919. постигнути пови задовљавајући резултати; суперхетеродински пријемник (пронађен 1917.) претставља данас најбољи и најчистоћији → радио пријемник. **Радиофар**, спец. емисиона радио-станција, има управљане, дириговане таласе (→ антена, радио-таласи); употребљава се у пом. и ваздушном саобраћају. **Радиофонија** → телефонија, радиотехника. **РАДИОАКТИВНОСТ** → радијум.

РАДИОГРАФИЈА (лат.-грч.): рентгенски зраци имају својство да хем. утичу на фотограф. плочу; овим начином могу се у дијагностичке и др. сврхе снимити поједини органи (плућа, срце итд.), а нарочито коштан систем, који сама по себи дају изразит контраст; органи који не дају никакав контраст, нпр. једњака, желудац, црева, жучна кесика, могу се снимити пошто се исцрпе → контрастним средствима; бозеник, поједини удови или органи човечијег тела постављају се између рентгенске цеви и плоче оди. филма (у последње време употребљавају се скоро само филмови, премазани с обе стране осетљивом масом); филмови долазе у касету између 2 филмје, (→ флуоресцентна плоча); важно да експозиционо време буде што краће код снимања покретних органа (срца, желуца, црева итд.), због чега су модерни рентгенски апарати и цеви конструисани тако да у најкраћем времену (у десетинама од 1") изабе огромне зрачне количине и на удаљености до 2 м. **РАДИОЛАРИЈЕ** (лат.), група праживотиња голог тела са многобројним, зрачно распоређеним псеудоподијама; протоплазматично тело унутрашњом опном изделено у 1 унутарњу и 1 спољну зону; веома често имају скелет (махом силикатан) правилног геом. облика и због тога долазе у ред најлепших морских животиња; живе на пучини; од њиховог скелета постаје особен морски муљ.

РАДИОЛОГИЈА (лат.-грч.), наука о зрачењу рентгеном, радијумом, торизумом.

РАДИОСКОПИЈА (лат.-грч.), метод за испитивање болесника помоћу рентгенских зракова; р. можемо видети област тела, постављену у правцу зрачног снопа, пројцирану на флуоресцентној плочи као сенку; код органа који дају контраст због своје светлије или тамније околине (плућа, срце, желудац итд.) могу се испитивати облик, контуре, обим, кретање органа и њихов међусобни однос; → радиографија допуњује р.; прва даје статичке, а др. мех. податке; за р. у исправном положају болесник се ставља на спец. наслон између рентгенске цеви и флуоресцентне плоче, а за испитивање у водоравном положају на → трохоскон.

РАДИОТЕРАПИЈА (лат.-грч.), метод лечења зрачном енергијом; најважније поглавље р. лечење рентгенским зрацима (→ радијотерапија); у област р. убрајају се и лечење → ултраљубичастим зрацима, као природно (→ хелиотерапија) и → вештачко сунчање, лечење топлотним и краткоталасним зрацима.

РАДИРАТИ (лат.), грбати, нешто написано избрисати ножем или оштром гумом.

РАДИРУНГ (нем.: Radierung, фрц. gravure à l'eau forte), бакрорез; пртеж који се урезује челичном иглом у бакарну (цинкану, челичну) плочу премазану воском или лаком, па се потом пусти да киселина нагриза урезане линије до жељене јачине; са тако спрењене плоче ваде се отисци.

РАДИЋ 1) Анте д-р (1868.-1919.), писац и политичар; његова идеја да се оснује хрв. селачка странка, у чему у брату Стјепану нашао одлучну и чврсту подршку; бавио се и науком; његовом заслугом покренут **Зборник за нар. живот и обичаје** Јел. акад. 2) **Душан** (* 1892.), приповедач и фељтонист; збирке: **Три километра на сат**, **На сто огњева**, **Кроз живот**. 3) **Ђорђе** д-р († 1923.), познат пољопр. стручњак и оснивач пољопр. шк. у Краљеву, написао многе пољопр. књ.; издавао лист **Селјак** и био једно време уредник **Тежака**. 4) **Емилијан** (1857.-1907.), свештеник, противник срп. нац. либералне странке у Војводини, заслужник ср.-црк. схватања; дела: **Срби у Угарској**, **Православна црква код Срба у А.-У.**, **Подаци за историју срп. цркве у 18. веку**. 5) **Иван** (* 1863.), виноградско-воварски стручњак и дугодот. проф. на Вишем господарском училишту у Крижевцима; формирао вел. број пољопр. стручњака; пи-

као много из своје струке и радио на свим питањима вођарства и виноградарства у Хрв. б) Павле (1880.-1928.), политичар, члан хрв. сељачке странке; нар. посланик (1923.-1928.) и мин. аграрне реформе 1925.; радио много на организацији задругарства у Хрв.; погинуо као жртва атентата, у скупштини 1923. 7) Стјепан (1871.-1928.), политичар. 1 од омладинских вођа у разним демонстрацијама у Загребу против претставника а.-у. власти;

почетком 20. в. почео радити на организовању хрв. сељачке странке и изradio први вацрт њеног програма (1904.); по ослобођењу (1918.) заузео опозициони став према режиму и тражио риб. уређење и аутономију за Хрв.; после избора за Нар. скупштину 1923. отишао привремено из Југосл. у коју се вратио 1924.; почетком 1925. ухапшен, али пуштен после уласка хрв. сељачке странке у скупштину; као шеф хрв. сељачке странке ушао у владу Н. Пашића (новембра 1925.)

и био мин. просвете до 15./4. 1926.; кад је почетком 1928. образована Сељачко-демократска коалиција, постао њен претседник; после атентата извршеног на њега у скупштини (1928.), повукао се у Загреб и после краћег времена умро (→ сл.).

РАДИЧ Петар Павел (1836.-1912.), историчар; гл. радови: Хербард VIII Ауершперг, Госпођа Музика у Крањској, Старе куће у Љубљани.

РАДИЧЕВИЋ 1) Бранко (1824.-1853.), песник; учио гмн. у Ср. Карловцима (до 1841.)

и своје утиске из тог места дао у веома занимљивом **Ђачком растанку**; у Бечу најпре студирао права, после мед.; ту дошао у ближну везу с Вуком Караџићем и Ђ. Даничићем, под чијим утицајем прихватио нар. јез. и Вуков правопис; његове лирске пеме имају ђачке ведрине, лакоће и цврклатости; насу дубоке и сложене већ су веома непосредне; у песмама болести и предосећања смрти има неколико дирљивих и лепих мисли и сензација; као лирничар отворно саопштава своје осећања и мишљења; у његовим песмама, које су слабије и мање непосредне, има Бајронова утицаја; Р. у ишајој публици био веома симпатично примљен; једно време постојао читав његов култ; 1883. пренемене му кости на Стражилово.

2) **Стеван** († 1871.), правник, прешао у Србију из Н Сада; био мин. правде 1840.-1842.; папустио Србију с Обреновићима и с њима се вратио у њу.

РАДИШЕВ Александар Н. (1749.-1802.), рус. публицист и јавни радник, аутор књиге **Путовање из Петрограда у Москву** у којој износи страхоте рус. феудалног система и бедан положај сељака.

РАД I Емануел (* 1873.), чешки филозоф, ученик Масариков; прагматичар у основи, увек има пуно разумевања за актуелна животна питања, по угледу на свог учитеља; најважни дела: **Историја еволуционистичких теорија**, **Романтичка наука**.

РАДНИК, лице које своју телесну или умну радњу снагу ставља у службу трећег лица, за награду или ради сопствене обуке уколико служба није јавно-правног карактера; (→ службеницац). **Радничке банке**, које, по примеру капиталистичких б., оснивају р. синдикати да преко њих концентришу своја фин. средства; највише се на стварању р. б. радило у Белгији и Аустрији; у пракси р. б. нису дале никакве позит. резултате. **Р. бирократија**, посебни свој сталних чиновника и плаћених функционера у р. покрету (у партији, синдикатима, кооперативама и соц. институцијама); одликује се тим што свој положај у р. покрету схвата кастички и своје интересе ставља изнад интереса просечне р. масе; у наслону на групе добро плаћених радника, сачињава гл. соц. основницу реформизма и опортунизма у социјалистичким покретима свих земаља. **Р. гимнастичка друштва**, почев од 1892. оснивају соц. демократи да би спречили ширење есоцијалства у Чешкој као «буржоаску установу; систем вежбања у рада сличан соколетву; развирила се нарочито у Нем. (7200 друштава с 850 000 припадника) и Аустрији. **Р. законодавство**, одређује услове рада, односе између → послодавца и → радника, обезбеђује по-

бољшање р. стања; развило се нарочито последњих деценија као резултат р. покрета и соц. реформи; као р. з. у Југосл. важни закони од 1921.-1922. о инспекцији рада, хиг. и тхн. заштитним мерама у предузећима (правилник), осигурању радника (14./5. 1922.), заштити радника (28./2. 1922.); осим тога Југосл. потписала и ратификовала више конвенција о раду усвојених на Мелбурн. конференцијама рада. **Р. заштита**, систем законода. прописа и мера које предузима држава ради соц. заштите радника; у Југосл. регулисана Зак. о заштити радника (1922.). Зак. о инспекцији рада (1922.) и др. прописима дуплеског карактера; простире се на сва лица, без разлике пола, која раде стално или привремено, као помоћно особље у прив. или јавним инд., трг., зан., саобр., руд. и др. предузећима; њом уређени: 1) радно време помоћног особља (8-16 сати дневно с 1 сатом одмора); 2) одмор пом. особља (недељом); 3) ноћни рад (забрањен за жене и мушкарце испод 18 год.); 4) минимум старости (забрањено уписивање деце испод 14 год.); 5) регистар пом. особља, који морају да имају сва предузећа ради контроле власти; 6) рад жена пре и после порођаја (забрањен рад 4 мес.); 7) деџа склопница (дужна да их подигну предузећа у којима ради 100 радника који имају бар 25 мале деце); 8) хиг. услови просторија у којима се ради и 9) право удруживања радника (синдикално право). **Р. класа** → пролетаријат. **Р. коморе**, властито претставништво радника и намештеника; задатак им да штите екон., соц., култ. интересе радника; да поднесу извештаје и предлоге надлежним органима о уређењу радних односа међу послодавцима и радницима, о решавању питања осигурања, радних питања, соц. хигијене, р. станова, исхране итд.; да мотре на правилно извршење закона који се тичу радника; да посредују при колективним уговорима, изравнању спорова, одржавају везу с р. организацијама и посредују код власти за раднике; р. к. су правна лица, могу имати права и обавезе, прибављати својину; свака р. к. има 30-60 редовних чланова и толико заменика, које бирају на 3 г. радници; органи р. к.: скупштина, управни одбор и секретар (не сме бити члан управе); р. к. имају статут и пословник; издржавају се од прирези радника (Зак. о заштити радника од 28./2. 1922.). **Р. одлоси**, регулишу се Зак. о заштити радника и Зак. о радњама; за њихово преусеђење надлежни су судови добрих људи. **Р. олимпијаде**, одржаване досада у Прагу 1926., Бечу 1931. и Прагу 1933. **Р. осигурање** за случај болести, несрећног случаја, изнемоглости, старости и смрти; регулисано у Југосл. зак. од 14./5. 1922., по којем послодавац обезбеђује р. о. приносима под надзором окружних и Средњешњег уреда за р. о.; послодавац дужан у року од 8 д. по ступању на посао пријавити уреду сваког свог радника који подлежи р. о.; ако има више од 5 радника, дужан имати уредне спискове и исплатне листе радника; дужан пријавити уреду несрећни случај и звати одмах лекара; 1/2 приноса сноси радник; послодавац који не врши прописане мере плаћа накнадни принос (којим може бити удвоостручен редовни принос); уред има право прегледа сваког предузећа, књига итд.; саобр. предузећа, чји се рад протеже на подручје више окр. уреда, а имају преко 1000 радника, дужна устројити благајну за о. својих радника, која је месни орган Сред. уреда; рудар. предузећа с више од 2500 радника могу устројити рударске братнске благајне (→ р. заштита).

Р. партија (Labour Party), полит. организација енгл. р. класе, осн. 1906.; састављена из 3 организације: 1) независне р. п.; 2) фабијанског друштва и 3) кооперативне п.; програм реформистички (градуалистички). **Р. питање**, питање о екон. и правном положају најамног радничтва у савр. друштву; појавило се кад и р. класа; данас уврштено у ред најзначајнијих упутарних питања свих држава. **Р. повереници**, по § 108. Зак. о заштити радника од 1922., радници инд., трг., саобр., руд. и др. предузећа бирају п. чјији задатак да штите привр. и соц. интересе радника, одржавају добре односе између њих и послодавца, припремају → колективне уговоре, мотре на строгу примену уговора, посредују у споровима насталим из радних односа, паже на примену мера за заштиту радника и ред и дисциплину; бирају их на 1 год. непосредним тајним гласањем запослених радника оба пола старији од 18 г.; немају награде за свој труд; послодавци их не могу прогонити ни отпустити због вршења њихове дужности по закону; на раднике 1 предузећа пада 1-16 р. п., сразмерно броју радника. **Р. право** → радничко законодавство.

РАДЊА, самостални привр. рад или предузеће у циљу зараде; право обављања р. лично праву; сваки га може вршити ако испуњава зак. услове; једно

лице може имати више р.; закон дели р. на трг., зан. (§ 23. зак. набраја 8 врста, које Мст. трг. може мењати), инд., грађевинске, елтхн., р. с дозолом; за трг. р. потребна посебна спрема, двогодишње учење као ученик (шергт) и 2 год. успелења као помоћник; за ситне радње (пиљар. итд.) не тражи се спрема (§ 19. и д. з. о. р.); за зан. р. тражи се положен помоћнички и мајсторски испит или свршена стручна школа; управна власт уредбом одређује отварање и затварање р.; по правилу не могу бити отворене (сем спец. случаја) од 20-5 с., ни недељом ни у одређене празнике; право на обављање р. престаје смрћу власника р. (ако је не продужи удовица или малолетна деца), пријавом престанка р. надлежној власти, судском забраном или пресудом упр. власти, коначном распродајом, обуставом рада за 1 год.; радње без локала (торбарње) могу се обављати само с нарочитом дозволом опште управне власти (Зак. о радњама од 5./11. 1931.). Радно време р., в. отварања и затварања р., тј. у које дотична р. сме да обавља свој гл. посао (рад с публиком код трг. радња, код инд. и зан. производње); р. в. помоћног особља треба разликовати од р. в. р.; р. в. пом. особља регулисано 3. о заштити радника, а р. в. р. 3. о радњама (§§ 152.-157.) и Уредбом о отварању и затварању р.; има фабрика код којих р. в. р. стално, беспрекидно, док р. в. пом. особља износи 8 сати дневно, и тако у 24 сата промене се 3 смене радника. Р. аутоматска, р. рефлексивна, р. нагонска → хтење.

РАДОВОЈ, село у Хрв. Загорју, код Кралине (Сав. Бан.); рудник мрког угља у експлоатацији и рудник сумпора (откривен 1811.); у близини Р. мањени пренос. грбови и варварски новац. **Радобојска Гора** → Страхињица.

РАДОВАН, далам. вајар 13. в., радио портал катедрале у Трогиру; под његовим утицајем радилци домаћи вајари 13. и 14. в. у Трогиру и Сплиту.

РАДОВАН ПЛАНИНА, пл. (1331 м) у Босни, ј. од Комар-Пл. на граници Дрин. и Прим. Бан.

РАДОВАНОВИЋ 1) Војислав (* 1894.), проф. геогр. на Физ. факултету у Скопљу, бави се углавном проучавањем Ј. Срб. у антропо-геогр. (Тивхеш и Рајач), етнол. (Нар. јошња у Маријову и др.) и геоморфол. погледу (Мали денудациони облици гнајског земљишта, Холокарст Хуме под Кожуфом, Гипсни рељеф Косоваста, Младе вулканске појаве и облици у неогену крај Вардара и др.). 2) Милић (* 1860.), проф. нар. екон. на беогр. правном факултету (у пенз.); био мин. финансија 2 пута (1902. и 1903.), активно радио на оснивању земљр. задруга, и дуго члан управе савеза задруга; први зак. о радњама (1904.) његово дело; као економист припадао ист. школи; расправе: *Стара и нова школа у екон. науци*, *Занатске школе*, *О пропадању наших заната*, *Житарске банке*, *О обезбеђењу стоке*, на фрц.: *Државни дуг Србије* и др.

РАДОВИЋ 1) Андрија (* 1872.), б. вицегувернер Нар. банке; политичар, мин. фин. у Црној Гори (1906.) и претседник црног. владе (1907.) као експонат и вођ нар. странке, али већ априла ту владу краљ Никола оборно, распустио нар. странку и њене истакнуте чланове почео прогањати; Р. пребегло преко границе и отишао у Париз; онуђен од црног. владе да је имао активни учешћа у бомбашкој афери, дошао сам у Ц. Гору да пред судом докаже своју невиност, али осуђен на 15 г. робије у оковима; за време суђења полиција му срушила кућу и конфисковала имање; помилован 1913.; у влади, коју краљ Никола образовао пред пад Ц. Горе, децембра 1915., Р. постао мин. фин.; капитулација Ц. Горе затекла га у Ит.; у иностранству био развио вел. акцију око рада на нар. уједињењу; био члан Вел. нар. скупштине у Подгорици и као такав ушао за посл. у нар. представништво; био члан наше делегације на конференцији мира у Паризу; на изборима за конституанту изабран за нар. посл. члан демократске странке. 2) **Димитрије** (1837.-1909.), одличан правник; мин. правде 1875. и 1881.-1883., претседник касационог суда од 1884.-1894. и 1901.-1903.; подигао високо углед Касаације; под њим 1894. Касац. суд одбио вредност указа од 5.5. 1894. којим тадашња влада провину закону од 14.3. 1892. вратила краљу Милану одузета права; као правни писац објавио 1870. теорију казни. поступка. 3) **Ђуро** (1896.-1919.), нач. радник из Ц. Горе, веома истакнут националист, због чега био интерниран у Мађ.; нарочито се истакао у борби за уједињење Ц. Горе са Србијом; у тој борби и погинуо. 4) **Иван** (* 1894.), сликар, наставник Ум. шк. у Београду, веома инвентиван, разноврстан и гибак сликар, пун лирског осећања; с подједнаком лакоћом ради портрете, пејзаже, мртве природе, наге фигуре, ентеријере, композиције; променом неколико разних схватања и пра-

вада, очувавши ипак своју личну ноту, чија осн. особина непосредност и нежност. 5) **Јован** (1891.-1918.), над. радник из Ц. Горе; за време окупације Ц. Горе одметнуо се од аустр. власти и прешао у Срб.; учествовао у топличком устанку 1917.; с топлчким и црног. усташима опколио био октобра 1918. Никшић и приморао а.-у. трупе на предају. 6) **Миливој** (1861.-1920.), песник и црк. проповедник; песме о прир. и родољубљу остале растурене по часописима: *Српски глас* и *Бранково коло*. 7) **Петар** (1832.-1906.), свештеник у невесињском Братачу, у херц. устанку 1876. постао војвода невесињски.

РАДОВИШКО ПОЉЕ, тектонска потолина у горњем току Струмице; богата земљр., сточарска и рударска обл.

РАДОВИШТЕ, варошица (3000 ст.) и среско место у горњем сливу р. Струмице (Вард. Бан.); помине се од 11. в.; развалине ст. града.

РАДОВЉИЦА, варошица и среско место (850 ст.) близу става Саве Долинке и Саве Бохињске (Дравска Бан.); развијено плетарство.

РАДОЈКОВИЋ Милета (1778.-1852.), велики сердар, учествовао у 1. и 2. срп. устанку; за време Милошеве владе провео највише времена у судској струци; марта 1834. постављен за вел. сердара васинске области; почетком 1835. подигао буну против кнеза Милоша, која свршена на миран начин; Милош морао попустити својим противницима и издати устав, који на захтев Русије и Порте наскоро укинут; после тога Р. постао држ. саветник и мин. војни.

РАДОЈЛОВИЋ Ђорђе П. (1861.-1929.), угледан беогр. трговац, истакао се преданим радом у више привр., култ. и хуманих установа, нарочито у Друштву црк. крета. у Беогр. трг. омладини и беогр. трг. комори.

РАДОЈЧИЋ 1) **Никола д-р** (* 1882.), историчар, проф. нар. ист. на унив. у Љубљани; написао вел. број ист. расправа и списа; највише се бави срп. историографијом 18. и 19. в.; гл. дело: *Тропошки родослов*. 2) **Спасоје** (1860.-1922.), судија, правни писац и проф. трг. права на Вел. пк. 1892.; заступао Срб. на бриселској конфер. за заштиту инд. својине 1905. и хашкој конфер. за изједначење трг. и мен. права 1906.; поред многих расправа по свима правним листовима, објавио: *Основе трг. права Краљ. Србије*, *Трг. право и његов ист. развитак* итд.

РАДОМ, варош (62 000 ст.) у Пољској; инд. кожа, ткст., дрвета и метала.

РАДОМИР, варош (6450 ст.) у Буг., на прузи Софија-Вустендил и Р.-Дунишца; у вароши и околини земљр., сточарство и печалбарство (зидари и бозације); у близини фабр. цемента.

РАДОН (Rn), радијумова → еманација, хем. елемент; атом. теж. 222; радиоактиван племенити гас, постаје из радјума.

РАДОНИЋ 1) **Иларион** (1828.-1882.), црног. митрополит 1863.-1882.; 1866. извео уређење парохија у Ц. Гори. 2) **Јован д-р** (* 1873.), историчар, проф. Беогр. унив. у пенз., написао више дела од којих најзначајнија монографија о грофу Ђорђу Бранковићу; сем тога дао и једну ист. Срба у Угарској, и објавио 4 св. грађе за нашу историју из беогр. и дубров. архива (→ сл.).

3) **Новак** (1826.-1890.), сликар, дошао се зна за близу 100 његових портрета; његова композиција *Смрт цара Уроша*, једна од прве и најбољих слика те врсте у нашем сликарству; радио и иконе, али мање но други сликарски из истог времена; његови икони остаси у Ади и Србобрану; имао снажно осећање колорита и био дубљи него иједан наш уметник из његове генерације; хиперкритичан према себи, престао сликати још пре своје 50. год.; ипак остао, уз П. Симића, најбољи сликар срп. грађ. друштва 60-тих год. 19. в.

РАДОНИЧИЋ Карло д-р (1879.-1935.), проф. инт. мед.; декан мед. фак. ректор Загреб. универзитета, познат по научним радовима из патологије јетре, жучне бешике и медиастинума.

РАДОР (Agence Orient-Radio), рум. полуванична обавештајна телегр. агенција у Букурешту; прив. предузеће, осн. 1921.

РАДОСАВЉЕВИЋ 1) **Александар д-р** (* 1878.), проф. мед. факултета у Београду, писац научних списа, нарочито о ток. 2) **Паја д-р** (* 1879.), проф. унив. у Њујорку; 1 од најбољих савремених психолога, педагога и социолога; ученик Мојманова; много допринео да се снажно развију експер. педагогија и псих.; многобројна научна дела на сх., рус., фрц., нем. и енгл. ј.; од нарочитог значаја његова испитивања

СКАНДИНАВАЦ

ИТАЛИЈАНКА

КОРЗИКАНАЦ

ДИНАРАЦ

ШВАЈЦАРАЦ

РУС

КАРАЧЈЕВАЦ

ЈЕВРЕЈИН

РУМУН

АРАБЉАНИН

ИНД

КАРАКУСАР

ЕСКИМ

САМОЈЕДКА

ЈАПАНАЦ

КОРЕЈАНАЦ

МАНДУ

КИНЕСКИЊА

ВЕДА

КАРА-КАЛМИК

Европејска раса: Скандинавац, Италијанка, Корзиканац, Динарац, Швајцарац, Рус, Карачајевац, Јеврејин, Румун, Арабљанин, Инд, Каракусар. — Монголоидна р.: Еским, Самоједка, Јапанац, Корејанац, Манду, Кинескиња, Веда, Кара-калмик.

АРАУКАНКА

АЦТЕК

ИНДИЈ. МАНДАН

ИНДИЈ. СИЈУ

ИНДИЈ. ЦРНА НОГА

ИНДИЈ УТЕ

КАРАИБ

СТАН. ОГЊЕНЕ ЗЕМЉЕ

ДАХОМЕЈАЦ

НЕГАР ИЗ КОНГА

ХЕРЕРА

СТАН. НОВЕ ГВИНЕЈЕ

ХОТЕНТОТ

СИНГАЛЕЗ

ПАПУА

ФИЦИЈАНАЦ

АУСТРАЛИЈАНАЦ

НОМАД ИЗ Н. БРИТ.

ТАСМАНАЦ

БУШМАН

Амероидна раса: Арауканка, Ацтек, Индијанци Мандан, Сију, Црна Нога, Уте, Караиб, стан. Огњене Земље. — Негроидна р.: Дахомејац, Негар из Конга, Херера, стан. Н. Гвинеје, Хотентот, Сингалез, Папуа, Фицијанац. — Аустралоидна р.: Аустралијанац, Номад из Нове Брит., Тасманац. Бушманска р.: Бушман.

у области памћења и заборав; гл. дела: Експериментални основи психологије мишљења, Заборав и памћење код деце и одраслих по експер. опитима. Развијање деце за време школског живота и многа др. 3) Панта (* 1876.), арт. пуковник и четнички војвода; у четничке редове ступио као поручник (1905.), а повукао се после прогласа уставности у Тур.; у балк. ратовима и свет. рату истакао се као веома храбар и способан официр. 4) Стеван-Бдин (* 1854.), новинар и писац; уређивао Новости и био дописник Нове Слободне Пресе; написао много полит. и флз. расправа: Status quo ante Sllivica и Борба око Старе Србије (на нем.), У Видину за време борбе око Видина, Историја бугаризма, Потоњи час по српско, Несашне мисли, Прогонство краљице Наталије, Прва књига размишљања, Листак из псих. рата, и још 20 дела из области политике и флз.

РАДОСЛАВ, срп. краљ (1227.-1233.), најстарији син и наследник Ст. Првовенчаног; као владар био слеп и ослањао се на свог таста епирског деспота и цара Теодора Анђела; први почео да кује срп. новац по узору на Виз.; кад његов таст 1230. био поражен од Бугара, није се могао ни у Срб. одржати Р.; властела га срушила и довела на престо млађег брата Владислава; разочаран и у породици, Р. завршио живот као монах.

РАДОСЛАВОВ Васил (1854.-1929.), буг. политичар, германофил; осн. либералну странку у Буг. (1886.); био много пута мин. и претседник владе (1891., 1913.-1918.); после свет. рата осуђен и континумацијом као ратни кривац.

РАДОСТ, пријатно осећање које у нама изазивају неочекивани, по нас повољни доживљаји, пријатне вести, сусрети, итд.

РАДОХИЊА, р. у Босни, извире са план. Градине; дуга 20,8 км.

РАДОЧЕЛО, план. (1643 м) између Ивањице и Рашке, на граница Дрин. и Зет. Бан.; претежно састављена од кристалних шкриљаца; већим делом пошумљена, изузев и падина које су скоро голе.

РАДОШЕВИЋ Мијо д-р (* 1884.), адвокат у Загребу и политичар; био истакнут социјалист, бавио се и књиј.; гл. дела: Марксизам, наславизам, Југословенство. Савремени криминални проблеми.

РАДУЈЕВАЦ, последње јел. пристаниште на Дунаву (Морав. Бан.); фабр. брикета, илип.

РАДУЛОВИЋ 1) Леонтић (1835.-1888.), 1. херцеговачки митрополит после укидања Пећке патријархије. 2) **Марко** (* 1866.), претседник црногорског Вел. суда; после доношења устава у Ц. Гори 1905., постао нар. посл.; 1906. образовао прву уставну владу у Ц. Гори; у влади Ј. Мијушковића од 20./12. 1915. понова постао мин.; 1924. постављен за претседника Вел. суда у Подгорици. 3) **Ристо** (1880.-1915.), новинар; уредник полит. листа Народ у Мостару (од 1907.), полит. листа Народ у Сарајеву (до Видовдана 1914.), друштвеног листа Преглед (1910.-1912.) и календара Просвјета (1911.-1913.); почетком рата затворен и одведен у Арад, где и умро.

РАЂЕВИНА, предео с 28 села у горњем сливу д. Дринице притоке Јадра (Дринска Бан.); гл. и среќно место варошица Крупањ.

РАЂЕЊЕ О ГЛАВИ, припремање убиства; разлог је за развод брака; супруг која је то чинио према супругу не може више ступати у брак.

РАЈ (Secale secale, фам. Gramineae), једногод. жун. биљка; жљичаст корен, зељасто стабло подељено на неколико чланова; лист линеалан, на паличју нешто мањи и плавичаст (састоји се од лиске и усмине); цвет клас састављен од троцветних класка, оплођава се укрштањем; плод зрно дугачко 5-10, широко 1,5-3 мм; тежина 1000 зрна 15-50 г, хектолитарска теж. 75-80 кг; пореклом, вероватно, из Пр. Аз.; била позната ст. Римљанима; успева у умерено топло и умерено влажном поднебљу на лакшем и растреситијем земљишту; на зими отпорнија од пшенице; гаји се до 65° сев. ширине, а може и на 1400-2000 надм. в.; важније сорте: ивањска, шведска, пробштјajsка, пирнинска, петугека итд.; на 1 ха потребно 100-150 кг семена, а може да роди 10-20 тавара зрна и 20-60 тов. сламе; служи за хлеб, као и пшевица, а може и за сточну храну (као зеле-

на пића); хем. састав зрна: воде 14,3%, азот. материја 11,0%, масти 2,0%, безазот. екстрактних матер. 67,4%, целулозе 3,5%, минер. материја 1,8%; свет. продукција р. креће се између 46-50 мил. т годишње, од чега 1/2 отпаја на Русију (24 мил.), а остатак на Евр.; од осталих евр. земаља најјачи произвођачи Нем. (7 мил. т), Пољска (6,5 мил.), ЧСР (1,6) итд.; у Југосл. се слабо гаји, јер је житарица севернијих предела; род се креће око 200 000 т, што се потроши готово ве у самој земљи. **Рајна главница** → посећни нокат.

РАЈЕ (Batoidel), ред морских риба с хрекавичавим скелетом, сродних ајкулама, јако опљешто-

на, широка тела, туних зуба и попречно положених уста; грабљивце често вел. пораста; врса дрхтуља (Torpedo marogata) има ел. органе у телу и даје јаке ел. ударе; друге познатије врсте: р. каменица (Raja clavata), вољња (Raja batia). **РАЈЊИЊИ**, мањи комадићи свињског меса натакнути на мале ражњеве, печени на роштиљу.

РАЗАРАЧ, дестројер (енгл.), лака и брза поморска ратна јединица до 2500 т за разарање непр. торпљарки; данас уствари јака торпљарка са гл. оружјем торпедом за напад и најјачки јединица; наоружање: 6-12 разних топова, 618 лансиernih цевн. 10 мина; брзина до 40 чворова (→ морнарица).

РАЗБОЈ 1) радна машина за ткање (израду ткањина); може да се покреће ручно и мотором; ручни Р., направљен од дрвета и састављен из оних делова: задњег вратила, нити, брда с набрдилом, подношци, предњег вратила и чунка; на задњем вратилу (округлом дрвету) намотана прева основе, чије жице провучене кроз нити; код ткања обичног платна, све парне жите основе пролазе кроз једне, а непарне кроз

друге нити; израђене у облику дрвеног оквира с вертикално затегнутим концима од лана; између свака 2 конца долази по 1 жица основе; нити везане за подношке испод њих; ткач наизменично притискује ногом на једну или другу подношку и тим повлачи надоле парне, одн. непарне жице основе између којих се отвара зев (угао између парних и непарних жица основе); испред нити налази се брдо са набрдилом; брдо израђено од верт. дрвених зубаца, између којих пролазе све жице основе; зупци брда везани у дрвени оквир набрдила; тка се на овај начин: кроз створени зев ткач л руком пребацује чунак с потком, а прихвата га на другом крају ткањине другим руком; затим повлачи к себи набрдило и тим сабија уткану жицу потке; потом отвара постоју подношке други зев и враћа чунак на исти начин; предње вратило служи за намотавање изатканог дела ткањине. **Механички р.**, ради по истом принципу; сви делови, осим чунка, метални; отварање зева и пребађивање чунка врши се мех.; брзина кретања чунка 40-300 пута у минуту; р. првобитно стојао усправно; данас верт. р. чести у Аз., Индији, а у Евр. код неких заната (мутаџије, рогажари); знатан напредак код р. када се дошло до изума да се зев између парних и непарних конца прави мех. путем; у Евр. се такви р. јављају у 14. в.; у 18. в. разна усавршавања разбоја довела до полета ткст. инд. 2) руче. гимнастичка справа: 2 дрвене притке усабене у чврсте гвоздене сталне на 4 места, удешене за мењање ширине и висине р.; најбоља справа за потпоре (вежбе где се тело одржава на справи снагом притиска); увео га Фр. Јан.

РАЗБОЈНИЧКИ СИНОД (449.) у Ефезу, тако назван због насиља и претњи претседника синода патријарха Двоскора; решавано о монофизитству; касније сазван у Халкедону 4. васељ. сабор, 451. и поништно одлуке р. е.

РАЗБОЈНИШТВО, употреба силе или претње опасне по живот protiv неког лица да се не противи одузимању његових или туђих покретности; р. и код крадљивца ухваћен на делу употреби силу или претњу против неког да би украђену ствар задржао; р. се кажњава робњом до 15 г.; казниће се вичито робњом, ако га врши више лица, или ако је нанета неком тешка → телесна повреда, или вршено ноћу, или свирепе и с мучењем; ако неко при делу р. погинуо, кажњава се смрћу или вичито робњом. **РАЗВИГОРАЦ**, топао пролећни ветар, за време којег дрвеће брже листо.

РАЗВИЈАЊЕ, иазиивање, у фотографији: хем. радња помоћу које се добива негатив или позитив; правилно и зналачки изведено р. дозвољава да се грешке у експозицији исправе у извесним границама; неправилно р. може упропастити плочу и филмове с најтачнијим експозицијама; р. зависи од: експозиције, врсте негат. материјала, природе самог р., његове концентрације и титл., количине и природе убрзавајуће и успоравајуће супстанце и количине развијача. **Развијач**, изазивач, нарочито сложени раствор, који има својство да невидљиву слику експоноване плоче, филма или хартије претвори у видљиву, одн. да соли сребра у емулзији на коју деловала светлост за време експозиције претвори у метално сребро; сваки р., изузимајући амидол, има следеће састојке: воду, затим активну, заштитну, убрзавајућу и успоравајућу супстанцу; р. носе назив по активнијој супстанци, нпр. метолов, хидрохинонов, глицинов, пирогаллонов или метол-хидрохинонов, метало-глицинов итд.; понекад се називу р. додаје још и име убрзавајуће супстанце, нпр. метол-поташи, метол-хидрохинонов содин итд.

РАЗВИЊЕ, процес постајања живих бића, обухвата одређен низ узастопних ступњева који један из другог проистичу: 1) индивидуално р. обухвата постајање јединке из клице и дели се на ембрионално и постембрионално; како и клица има своју ист. постајања и како је одрастао организам у непрекидном мењању до краја живота, почетак и крај индивидуалног развића се тешко могу утврдити; индивидуално р. обухвата најпре умножавање ћелија посталих деобом клице, затим појаву растења и диференцирања делова тела и најзад диференцирање самих ћелија које постају различите једна од друге и улазе у састав одређених ткива и органа; цео тај процес је праћен растењем које код биљака траје до краја живота, а код животиња се по правилу зауставља са појавом полне зрелости; ток индивидуалног р. обухвата ембрионално р. и постембрионално р., које следеће за њим; он је код појединих врста организма у већој или мањој мери различит; али његов правац стоји увек под утицајем одређених фактора р. (спољних и унутрашњих); 2) филогенетско р. обухвата постајање врста живих бића из низа њихових предака; оно се не може, као индивидуално, директно пратити, јер се простире на вел. временске размаке; њим се бави филогенија (→ десцендентна теорија). **Р. биљака**, сложени животињи процеси којима б. као целина или поједини њени делови постају већи; врши се на рачун материја које б. прима споља; оне претрпе многе структуре промене у протоплазми, пре него што се додају већ постојећим деловима биљне супстанце; то додавање врши протоплазма која је те материје и створила; р. б. је превељиван процес; израсла биљка се не може приморати да своју величину сведе на величину ембриона и да свој циклус развића изврши уназад; стога повећање волумена семена бубрењем или тургором не спада у појаве р.; р. б. своди се на р. и умножавање; при том разликујемо 2 процеса: р. плазме додавањем нове плазме и р. ћеличне мембране додавањем нове мембранске супстанце из протоплазме; код једноћеличних биљака (бактерије, алге, гљиве) оба процеса врше се готово паралелно; код вишећеличних се најчешће разликују 3 фазе мање или више одвојене: 1) ембрионална фаза, ембрионално растење које се одликује растењем плазме и деобом ћелија; 2) фаза издуживања ћелија р. ћеличне мембране у површину и примањем воде; 3) фаза диференцирања ћелија; у младим ембрионима се налазе само ембрионалне ћелије (ембрионално растење); у старијим почиње и издуживање са диференцирањем; али при том не прелазе све ћелије у фазу издуживања и диференцирања него се на извесним деловима ембриона задржавају ембрионалне ћелије као вегетационе тачке; положај зоне издуживања и диференцирања зависи од положаја ембрионалне зоне (терминална, интеркаларна, базална вегетациона тачка); сем у дужину органи расту и у дебљину; примарно дебањање се врши за време фазе издуживања; много важније секундарно дебањање

које се врши радом интеркаларног меристема (камбијума); ембрионално р. врло неприметно; стога кад се говори о р. б., ту се поглавито мисли на зону издуживања, која се назива зона р.; у тој зони може се р. мерити; прираштаји, тј. укупно издуживање б. за јединицу времена, различити за разне б. органе, нпр. прашњикови конци трава израсту у 1' за 1,8 мм, бамбус 0,75 мм, већина б. 0,005 мм и још мање; зона издуживања корена је веома кратка (око 10 мм од врха); стабло има дугачку зону издуживања која се протеже кроз више интернодија; величина прираштаја зависи од спољашњих фактора, нарочито влаге, температуре и светлости; ови се факт. ви мењају током дана, па је и р. променљиве брзине; али и под константним спољашњим условима јавља се периодичитет у р. из унутрашњих разлога; на корену обележена зона од 1 мм (одмах иза врха) има у почетку лагане прираштаје, затим брже; прираштаји се неко време држе на максималној висини, а затим опадају до нуле (Саксова вел. периода растења); слично и код стабла; и органи као целина показују већином периодичитет; р. могуће само у одређеним границама спољашњих фактора (минимум-максимум); светлост спречава издуживање биљке; у природи биљке изложене периодичном смењивању дана и ноћи, а с тим и променама спољашњих фактора; обично се р. појачава од вечера до јутра и достиже максимум пред зору; затим постепено опада и достиже минимум увече; код извесних б. максимум преко дана, нарочито код оних које живе на местима где ноћу настају јаке хлађење.

РАЗВОД, судско раскидање пуноважног брака; код нас р. се може тражити само са узрока изречно предвиђених у зак.; прељуба, рађење о глави другом супругу, напуштање супруга, ооуда на робљу или заточење преко 8 год. и промена вере; иначе може се тражити само одвојени живот који се може претворити у р. после 5 год.; кат. брак је неразводљив, допушта се само одвојен живот. **Слободан р.**, право супруга да траже развод брака и кад нема законског разлога; с. р. може бити: договорни развод и једнострани отказ брака; у многим државама допушта се споразуман р.; у шеријатском и јеврејском праву постоји једнострани отказ брака; наш закон не признаје с. р. **Р. истарски**, писани документ о разграничењу горичко-пазинске, аквилејске и млет. земље у Истри, редигован 1325. у 3 редакције: хрв., нем. и лат.; није сачуван у оригиналу већ у сх. ј., писан глагољницом 1546. **Разводна табла**, мраморна или гвождена плоча на којој монтирани ел. инструменти и апарати за управљање, контролу рада и заштиту ел. постројења (→ ел.).

РАЗВОДНИК,

→ пасквица.

РАЗВОЂЕ, во-

доделница, ли-

нија која одваја отицање воде у 2 суседна слива; може бити и неодређено, кад вода отиче из јез. или бара у супротним правцима.

РАЗГОН → иронија.

РАЗГРАД, варош (14 000 ст.) у Буг., ј.-и. од Русичука; трг. житом, архл. музеј. ст. цамија (1515).

РАЗГРАНИЧЕЊЕ, повлачење границе на геогр. карти између 2 држ. према тексту уговора, а затим обележавање те граничне линије на терену нарочитим знацима; граничним стубовима; овај посао врше нарочито за то одређене комисије у којима заступљене држ. чија се граница обележава. **Р. шума**, спорове око р. ш. суде нарочити судови који се образују на предлог мин. шума и рудника од 3 лица: судије, шумара и агронома; против пресуда тих судов има места призиву на окупне судове. **РАЗДВОЈЕН ЖИВОТ СУПРУГА**, ван брачне заједнице може бити досуђен, привремен (привремена наредба суда за време бракоразводног поступка) и фактичан (сами се супрузи раздвојили); ако је досуђен р. ж., 5 год. р. ж. чине узрок за развод брака; ако је фактично раздвајање, после 4 год. намерног или 6 год. случајног р. ж., др. страна може тражити развод брака на штету одвојеног супруга; за време р. ж. супрузи дугују верност и прељуба чини узрок за развод брака, али не и кривично дело браколомства; за време р. ж. супрузи није потребно мужевљево одобрење поступања.

РАЗДВОЈНИЦА, дилатациона fuga, слободни међупростори, који омогућају ширење и скупљање инж. конструкције без штете; сви познати грађевински материјали више или мање подложни утицају тмт. промене, израженом у повећању одн. смањењу запремине; према томе инж. конструкције од таквих грађевинских материјала не би смеле да буду изграђене у неограниченим дужинама, јер би се штета утицаја промене тмт. од скупљања и ширења јасно испољила (у извесним случајевима могао би да буде и катастрофалан); из ових разлога у свакој дужој конструкцији извршују се прекиди.

РАЗДЕО, одељак 1) у глаг. промени група глагола коју гласници с истим наставком за инфинитивну основу, 2) у гимнастичким вежбама: група покрета.

РАЗИ Фахр ад-дин (1149.-1209.), ар. филозоф и енциклопедист; познат због свог коментара Корана.

РАЗНИ Стенан или Стењка († 1671.), донски козак; за владе цара Алексија Михајловића подигао целу степену од Дона до Урала против рус. племена (1667.-1671.); после четворогод. пљачкања потучен, заробљен и растргнут на точку.

РАЗЈЕДНАЧИВАЊЕ, дисимилација (лат.), гласовна измена кад се од 2 једнака сугласника први мења: плет-ти = плести, крад-ти = красти.

РАЗЛИЧАК (*Sentaurea cyanus*, фам. Compositae), једногодишња биљка лепих, плавих, крупних главница; густ длакав покривач даје стабљу и лишћу сребрнату боју; лишће копчасто линеалног облика; расте по усевима, ливадама, шибљацима у Евр. Аз.

РАЗЛИЧНОСТИ, вежбе у сокол. систему које због тешког или необичног извођења не спадају у просте вежбе ни у вежбе на spravама; вежбају се више ради разноликости програма и забаве.

РАЗЛОГ, појам или суд који чини нужним неки појам или суд у његовом објективном важењу. Р. судски, доказни и правни мора бити изнесен на разумљив начин у судској одлуци; ако их нема или нису разумљиви, виши суд поништиће такву одлуку и по званичкој дужности, ако она до њега дође.

РАЗЛОГ, тектонска потолина и област у изворшћу р. Месте, између пл. а. Родоп, Риле и Пириня (Буг.); иако обилује водом за наводњавање, због веће висине у њој кукуруз, стрна жита и поврће; стан. Бугари, делом послемањени (Помаци).

РАЗЛОМАК, обичан р. настаје деобом 2 цела броја, нпр. $\frac{1}{2}$, где се дељеник 5 назива бројитељ (бројник), а делилац 7 именитељ (називник). Основни р., они код којих бројитељ једнак јединици ($\frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \dots$), а прави, код којих бројитељ мањи од именитеља; истоимени, ако имају исте именитеље. у противном разноимени. Децималан р., чији је именитељ степен броја 10: 10, 100, 1000, ..., нпр. $\frac{354}{10}, \frac{21}{100}, \frac{2}{1000}$ а што се скраћено у д. бројном систему пише 35,4, 0,21, 0,002; д. р. рационалних бројева или је коначан, нпр. $\frac{3}{55} = 0,16363 \dots$, где се извесна група цифара 63, периода, стално понавља. Верижни р. је р. облика:

$$\frac{52}{119} = \frac{1}{2 + \frac{15}{52}} = \frac{1}{2 + \frac{1}{\frac{52}{15}}} = \frac{1}{2 + \frac{1}{3 + \frac{1}{\frac{52}{15 - 2}}}} = \frac{1}{2 + \frac{1}{3 + \frac{1}{2 + \frac{1}{7}}}}$$

Развити број $\frac{59}{119}$ у верижни р. значи написати га узастопном деобом у облику:

$$\text{где делимични разломци } \frac{1}{2}, \frac{1}{2 + \frac{1}{3}} = \frac{3}{7}, \frac{1}{2 + \frac{1}{3 + \frac{1}{2}}} = \frac{7}{16}$$

$$\frac{1}{a + \frac{1}{b + \frac{1}{c + \dots}}}$$

претстављају приближне вредности броја $\frac{52}{119}$.

РАЗЛУЧНА ИМОВИНА, по отварању етечаја сва дужникава и образује стечајну масу која се по зак. утврђеном реду распоређује међу повериоце; из масе се издвајају ствари које су туђа својина, женин мираз; затим се повериоци који су раније стекли залогу исплаћују из ње без обзира на др.; из масе се издвајају трошкови за одржање и продају непокретн., год. плате послужу, држ. и оп. терети, трошкови браниоца масе; затим у 1. ред долазе повериоци за погребне трошкове, лекари, апотекари, домаћа, трг. и занатл. послуга, држ. и оп. терети; у 2. ред пунице и они чије је имање под старатељством; у 3. ред остали повериоци; у 4. неплаћени интереси и доходи који нису уврћени с капиталом; у 5. ред деца до 14. год. за издржавање до тад, супруга за удов. уживање, они који потражују на основу поклона. новчане казне; тим редом је распоређена р. и. (§ 8.-20. стед. пост.).

РАЗМА, највиша хориз. греда која покрива ребра на огради брода (→ кобилица).

РАЗМАК, одређена дуж на бројној линији. Р. вечера или јутра, остеојање између најевежније и најјужније тачке изласка или заласка Сунца на видику. **РАЗМЕНА**, измена, промена, трампа. Р. гасова 1) у плућима, између г. крви и г. удахнутог ваздуха, углавном: прелажење кисеоника из ваздуха у крв и угљен-диоксида из крви у ваздух; р. г. могућа због разлике притисака г. у срединама које у њој учествују; гас прелази из средине с мањим у средину с већим парцијалним притиском; притисак кисеоника у плућном ваздуху већи него у венској крви, а угљен-диоксида већи у венској крви него у плућном ваздуху; правилна р. г. омогућаје многобројне оксидације у организму, а тим и живот, јер су оне најважније. 2) у ткивима, прелажење кисеоника у крв; подлежи истим физ. законима као и р. г. у плућима. Р. добара, настаје између људи кад услед климатских и др. специфичних прир. постоје да разне групе људи производе различите намирнице, па желе да реципрочном дођу и до др. производа или кад на основу ист. развијене поделе рада сваки произвођач израђује и износи на пијаци само 1 врсту производа, па р. комплстира сваки себи све своје намирнице; р. д. бива у примит. приликама непосредном р. или трампом (размена 1 ствари за другу, нпр. месо и коже дивљачи за уосољену рибу, мед и восак за ткаине итд.); у развијеним тржишним приликама р. се врши посредством → новца као општег средства р. и мерила вредности. Р. земљишта, може се вршити међу суседима ради добијања боље граице; ако су у питању мале парцеле, суд ће дозволити р. з. не тражећи одобрење лица која имају заложна права.

РАЗМЕР, однос; р. карте, број који показује колико пута прир. дужине смањене на карти (→ размерника); р. плана, однос између јединице дужине на плану и оне количине из природе коју та јединица на плану претставља; нпр. 1 : 300 чита се »једна према пет стотина« и значи да 1 см дужине на плану претставља 300 см дужине на терену; р. 1 см : 5 т значи да 1 см дужине на плану претставља 5 т у природи. 2) р. у поготици → метар, метрика. Р. два броја је њихов однос изражен дељењем а : b (а према b); двојни р. четири броја а, b, c, d је количник њихова односа: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$. Размерак, растур који се показује на роби при продаји на мало (→ домерак, рабат). Размерник 1) лењир с прир. поделом до на целе или полумилиметре, или са поделом у извесној размери тако да се на плановима одговарајуће размере дужине могу директно преносити и мерити; р. се ради од нарочитог дрвета,

мегала, целулоида, слонове кости, стаклета и др. материјала; дужине обично 20 см, али их има и од 5, 10 и 50 см. 2) графички приказан размер карте; постоји пружни р., тј. линија на којој означене дужине које према размеру карте одговарају дужинама км, и трансверзални р., тј. 10 упоредних линија на којима се показују одговарајуће прир. дужине мање и од км.

РАЗМИШЉАЊЕ, упоређивање свих разлога који говоре за и против неке ствари у циљу процењивања њихове логичке вредности.

РАЗМНОЖАВАЊЕ, осн. особина живих бића, испољава се у постајању н. једњки од већ постојећих

(родитеља); у суштини се р. може свести на деобу: од родитељске јединке се одељују, одвајају било групе хелија, било појединачне хелије из којих постају н. јединке; два основна начина р.: 1) вегетативно (бесполно, моногено), које је увек моногонија и у којем сексуалитет никад не учествује; од родитељског тела се деобом одвајају делови тела, групе хелија или појединачне хелије од којих постају н. јединке. 2) гаметско (полно, дигено), које у суштини → амфигонија и у којем учествује сексуалитет: родитељски организам ствара нарочите, сексуално диференциране хелије (гамете) из којих постаје нова јединка, и то нормално по претходном оплођавању; оба ова начина р. јављају се код појединих врста биљака и животиња у различитим видоцима; уз то још, код многих се оба начина р. правилно смењују кроз низ генерација (→ генерациона смена); на р. почива континуитет живота.

РАЗОР, план., (2 601 м) у Јулиским Алпима, на граници Југосл. и Ит., сз. од Триглава.

РАЗОРУЖАЊЕ, први пут претресано на хашкој конференцији мира 1899., без успеха; после евр. рата, уговори о миру (1919.-1920.) свели војске и оружја б. неприј. држ. на најмању потребну меру; Друштво нар. (чл. 8. пакта) стављено у дужност да изведе смањење оружја осталих држ.; после другог припремних радова које водила стално комисија за р. у Друштво нар. питање претресано 1924. на 5. скупштин. Друштво нар.; усвојен тав. женевски протокол којим се јемчи спољна безбедност држави, с тим да се 1925. састане у Риму конференција за р.; али протокол није ратификован, а конференција за р. одложена; жен. протокол се почео примењивати делимично закључењем регионалних пактова (→ Локарно, Балт. пакт), обавезом ненападања (→ пакт Бриџан-Келог, лондонски протокол); конференција за р. састала се најзад 2./2. 1932. под претседништвом енгл. делегата Хендерсона; на њој било заступљено 60 држ.; разилажења била велика, нарочито између Нем., која захтевала изједначење у правима и у р., и Фрц. која хтела постепено р.; конференција прекидана неколико пута; Нем. најзад 14./10. 1933. објавила да напушта конференцију и да иступа из Друштва нар.; после тога даљи рад конференције одложен на неодређено време и питање дошло на мртву тачку; очевидно да р. зависи од спољне безбедности: свака држава уколико споља безбеднија уколико ће сама својој спољној безбедности и војску и наоружање.

РАЗРЕШЕЊЕ АРХИЈЕРЕЈСКО, тражи се у извесним случајевима за уклањање брачних сметњи, нпр. ако је м. лице млађе од 17 год. а старије од 16 или ж. млађе од 15 и старије од 14 год., ако је при разводу брака једном лицу забрањено ступање у н. брак.

РАЗРОКОСТ → страбизам.

РАЗУБЕНОСТ, разгранатост. **Разубена обала**, на којој има залива, острва и полуострва.

РАЗУМ, у субјективном смислу исто што појам интелекције (→ интелект); у објективном смислу: систем принципа на основу којих можемо доћи до сазнања истине о реалним предметима; р. у објект. см. пада уједно са појмом чистог ума. **Разумевање**, способност схватања нечег као саставног дела неке смислене целине (нпр. р. устројства неке машине); способност схватања смисла и вредности неког ства или неког култ. добра (нпр. имати р. за ову или ону уметност, ову или ону полит. идеологију итд.).

РАЗУМОВСКИ 1) **Алексије** (1709.-1771.), син украјинског козака Разума, прво пастир и певач, а затим љубимац царице Јелисавете која га произвела за фелдмаршала. 2) **Алексије** (1748.-1822.), рус. државник и дипломат; заступао Рус. на бечком конгресу. 3) **Кирил** (1728.-1803.), брат → 1), последњи малорус. хетман и рус. државник.

РАЗЦВЕТНИКОВ Асен (* 1897.), буг. песник; испрва припадао пролетерској поезији (**Жртвеници**); после пренио у извештан прекаљен и смирен класицизам (збирке **Двојник**, **Планиске вечери**).

РАЈИЋ Иво (1881.-1931.), глумац, члан драме, редитељ и директор драме у Загребу; профињен стилизатор улога, савестан пресавјивач евр. етипа и први поборник модерне режиске ум. у загребачком казалишту.

РАЈЧЕВИЋ Милосав (* 1875.), политичар; у опозицији према режиму краља Николе; активно суделовао у раду на јединињу Срб. и Ц. Горе; био мјн. у 1. јсл. влади; додичице држ. саветник.

РАЈ, «прекрајан врта» у Едену у Месопотамији; прво боварште људи (1 Мојс., 2 гл.); место блажених.

РАЈА (ар.), немусе. поданици у б. тур. царевини.

РАЈАЧИЋ Јосиф (1785.-1861.), патријарх; постао еп. у Далм., где добро бранио ствар православља; 1834. премештен у Вршац, а 1842. постао карловачки м-

трополит; на мајској скупштини у Карловцима 1846. проглашен за патријарха; био глава нар. покрета 1848. и стекао висок углед; умро исте године кад цар укинуо Војводу и збрисао све плодове нар. борбе; Р. се замерало што је срп. покрет оријенти- сао према Бечу, али што- цај прилика био такав да није могао радити друкчије (→ сл.).

РАЈЕВСКИ Никола (1771.-1829.), рус. генерал, познат из ратова Рус. с Наполеоном I и Тур. у доба 1. срп. устанка.

РАЈЕЦ, котлинаца и предео с 15 села у сливу р. Р., притоке Црне, између Прилепа и Каваларца (Вардар. Бан.); око доњег тока реке Р. гаји се ориз; стан. Срби.

РАЈИНОВАЦ, ман. у Шумадији, ј. од Гропке (Дунавска Бан.); у њему се неко време чувало тело Ст. Првовенчаног.

РАЈИЋ 1) **Велимир** (1879.-1915.), песник, служио у Гмн. и Нар. биост. у Београду; дао неколико изванредно топлих, дубоко болних, интимних лирских песама. 2) **Гаврило**, пеки патријарх (1648.-1659.), наставио у извесној мери преговоре почете већ за патријарха Пајсија с рим. изасланицима о ослобођењу Срба; после ишао и у Рус., гоњен тур. сумњама, а имао неприлика и међу самим Срб.; завршио живот мученички: погубили га Тур. 3) **Јован** (1726.-1801.), историчар, рано се одлучио да пише нар. ист. и почео тога ради да проучава библиј.; био у Св. Гори; 1772. постао калуђер и брзо добио архимандритски чин; написао више богосл. дела, од којих најважнији **Катехизис**; његов спев **Бој змаја** с орловима обрађује борбу Тур. (змаја) с Рус. и Аустр. (орловима) 1787.-1792.; гл. дело опсежне **Историја разних словенских народова**, најпаче **Болгар, Хорватов** и **Србов.**, која се налази на Бранковићеве хронике, али има и самосталног рада; дело има недостатака, али то је наша прва историја Јж. Сл. са широм концепцијом и нешто савременијим методом; ово дело вршило јак утицај на срп. историографију 19. в. (→ сл.). 4) **Танаско** († 1815.), јунак у

додатака, али то је наша прва историја Јж. Сл. са широм концепцијом и нешто савременијим методом; ово дело вршило јак утицај на срп. историографију 19. в. (→ сл.). 4) **Танаско** († 1815.), јунак у

1. устанку био Карађорђевог барјактар; погинуо на Љубињу бранећи ко краја срп. топоње од Тур. (→ сл.).

РАЈИЧИЋ 1) **Душан д-р** (1866.-1934.), проф. и педагог; присталица Хербартове педагогије; усвајао и новине у пед. науци, чим би важило да су боље од већ утврђених пед. назора, користећи притом своје дугогодишње лично искуство; гл. дела: **Узимање у обзир индивидуалности у образовању маса** (на нем.). **Естетичко васпитање, Шест ученичких слика** (на нем.), **Посебна дидактика**; оснивач нашег 1. дечјег лига (Српче). 2) **Миодраг** (* 1898.), историчар и пренодилац; поред ист. чланака и удебника за ист., превео с фрц. **Смрт Емдена**, од Клода Фарера и **Пола Шпака** и 1 књ. **Мопсанових приповедака**;

за Свеснање израдио део опште, допунио део предмета из наше нар. историје и вршио преглед састава осталих предмета.

РАЈКОВИЋ 1) Ђорђе (1825.-1886.), учитељ и књиж.; у своје доба најбољи познавалац нашег 18. в.; дао неколико добрих мањих прилога из те области; покретао и издавао више листова; радио и на шаљивим листовима; очувава његова занимљива преписка са Змајем. 2) Сретен (* 1874.), четнички војвода и пенз. пуковник; пошао са првом четом војводе Глигорија Соколовића и остао у четничкој акцији за све време њена трајања.

РАЈФЕЛ Џон Вилија Страт (Rayleigh, 1842.-1919.), енгл. физичар, познат по многобројним радovima из термодинамике, хидромех. и статистике.

РАЈМАРУС Херман Самуел (1694.-1768.), нем. теолог, сматрао Христа и апостоле соц. и полит. бунтовницима; написао: Спис одбране за разумне поштованце бога (издао Лесинг).

РАЈМОНД 1) Тулуски, гроф фрц. града Тулузе (1088.-1105.), 1 од вођа 1. крст. рата; при одласку за И прошао преко Дам. и Бодипове државе. 2) Фердинанд (заправо Рајман, 1790.-1836.), бечки глумак и поз. писац фантастичних локрија, меланхолик; гл. дело: Сељак као милионер.

РАЈН Вилхелм д-р (1847.-1929.), нем. педагог, проф. унив. у Јени, где озн. 1888. пед. семинар, познат по практичном пед. раду; 1889. увео у свој семинар и летње течајеве; присталица Хербартове пед., најбољи и највећи њен популаризатор, мада у многим погледу самосталан пед. мислилац; у свом животном делу обрадио цео систем педагогије; гл. дела: Хербартово управљање, настава и васпитање, Основи педагогије, Педагогика и дидактика, Основи етике, Педагогија у систематском приказу (3 књ.); средно и издао најпознатији пед. лексикон: Енциклопедјски приручник педагогике.

РАЈНА, гл. река у Нем., извире из Граубиндена под Готхардом (Алпи), протиче кроз Боденско Ј., рајнску потолину (з. Нем.) и Хол., улива се у више рукаваца у Сев. М.; дуга 1320 км (површина слива 224 500 км²), пловна до Базела; кавалана спојени с Реном, Лоаром и Дунавом; веће притоке: Ар, Мозел, Некар, Мајна; на Р. прво заведен међунар. режим (париском конвенцијом од 1804.); конвенција од 1868. (Манхајм) давала стварно слободу пловидбе само обалеким државама; слобода за све без разлике остварена на Р. тек 1919., версајским уговором; ређунар. рајнска комисија, са седиштем у Стразбуру (има 19 чланова), обезбеђује примену пуне и подједнаке слободе за све (чл. 355. верс. уг.).

РАЈНСКА ПРОВИНЦИЈА (24 546 км², 7,2 мил. ст.), захвата простор од Р. Шкриљасте Пл. на Ј, до хол. границе на С; земљр. (житарице, кромпир, шећ. репа), виноград., воћарство, сточарство (говече, коњ, свиња, оваца), живинарство, пчеларство, рударство (угаљ, гвожђе) и инд. (гвожђа, челика, ткст.); гл. место Кобленц. Р. рајлин, сорта винове лозе за бела вина високог квалитета, створена и највише гајена на Р. у Нем., где даје вина с 10-12% алкохола и 6-7% киселине, вишег квалитета и финијег укуса и мириса; у сухој јесени даје суварак с племенитом пласни, од којег се добива десертно вино.

РАЈНСКЕ ШКРИЉАСТЕ ПЛАНИНЕ, ниске пл. (до 880 м) на обе стране Р. (з. Нем.); с д. стране делови: Таунус, Вестервалд, Ротар, с леве: Хунерик, Ајфел, Ардени, Високи Вен; састоје се од старијих стена, углавном крист. шкриљаца и богате рудама; претстављају остатак старе пл.

РАЈНСКИ САВЕЗ, закључен 1806. г. између Наполеона I и јужно-нем. владара; трајао до 1813.

РАЈНВАЛД Јанез Михаил (* 1740.), слов. сликар, радио црк. слике уљем и фреске; најчувенија му слика св. Фране у истоименој капели код св. Франчишка на Стражах.

РАЈНОВ Николај (* 1888.), буг. књижевник, проф. Ум. акад. у Софији; гл. дела: Богомиљске легенде, Виђења из древне Бугарске, Књига о царевима, Очи Арабије, Град, Сунчеве приче, Међу пустињом и животом (роман о Христу), Убоги Лазар (приповетке), вел. број дечјих књига, теозофска дела и Ист. уметности; знатан уметник речи (много срећне кованице), реал. проблема (богомилство, теозофија), често егзотизам.

РАЈНХАРТ Макс (Reinhardt, стварно Голдман, * 1873.), нем. драматург, управљао разним поз. (Сајдбург, Берлин); настао се нарочито инсценирањем у амфитеатру и увођењем вел. маса; помало склон спознаној језовитости.

РАЈОВИЋ 1) Мојсије, пећки патријарх (1712.-1726.). био на челу црк. у веома тешка времена рус.-тур. рата и тур. нападаја на Ц. Гору; у то доба узело маха поарпаунивање Срба. 2) Цветко (1793.-1873.), политичар, био трговац и секретар најпре Јеврема

Обреновића, затим кн. Милоша; уживао нарочито поверење кнежево и стицао највеће положаје у држ.; био 1840.-1842. мин. унутр. дела; после пада кн. Михаила покушао буну у корист Обреновића, али није успео и био затворен; по повратку кн. Милоша био мин. иностр. дела 1859.-1860.

РАЈС 1) Арчибалд (1875.-1931.), швајц. стручњак за тхн. полицију, осн. полиц. тхн. института при унив. у Лозани; писац многих расправа и посебних дела о криминалитету, тхн. полицији, примени фотогр. у крив. полицији; гл. дело: Фотографије што говоре; организовао тхн. полицију у Рус. и Браз.; наша влада га позвала 1914. да утврди у Подрињу злочине које је починио непријатељ; отад остао као добровољац, бранио наше интересе, написао преко 600 чланака за нашу пропаганду у иностранству; после рата примио се да организује и усаврши науку тхн. полицију, стално остао у Југосл. где и умро; споменик у Топчидеру. 2) Филип (1834.-1874.), нем. физичар, претеча ел. телефонје; познат по експериментима приказаним у Франкфурту на М. (1861.), који нису практично успели због употребе испрекиданих струја (→ телефонја).

РАЈСКА ПТИЦА (Paradisea), п. певачица аустрал. области, лепе и китњасте перјане одеће и снажних ногу; 2 ср. репна пера необично дуга; већи број врста. Р. риба (Masgorodus), и.-аз. слаководна р. малог пораста, великих пераја и лепих боја; мушкарца прави гнездо од слузавог секрета с ваздушним мехурићима; гаји се радо у акваријумима.

РАЈСКИ Луј Фердинанд (1806.-1890.), нем. сликар, највише сликао битке, жаур сцене и животиње. **РАЈТ** (Wright) браћа Вилбур (1867.-1912.) и Орвил (* 1871.), проналазачи авиоплана, фабриканти велосипеда из Дејтона у Амер.; конструисали двокрилац планер с управљачима за висину, ширину и правац и саоницама, којим 1902. извршили око 1000 успешних летова; 1903. на свој планер утврдили мотор и 17./12. 1903. успели да изврше 1. лет с моторном летилицом.

РАЈТЕРОВА АГЕНЦИЈА, вел. енгл. телегр. а., коју основао нем. Јевр. Паул Јулијус Рајтер, првобитно Израел бен Јозафат (1816.-1899.); по савету Сименса отишао 1851. у Енгл. и пренео своју а. из Ахена; сада Р. а. акц. д.

РАЈХЕНБЕРГ → Либерек.

РАЈХЕНБУРГ, варошица (700 ст.) на Сави, с е. од Кршког (Драв. Бан.), помиње се од 9. в.; у ст. тврђави из 12. в. сад ман. траписта, фабр. ликера и чоколаде; у близини рудник угља.

РАЈХЛИН Јохан (1455.-1522.), нем. хуманист, претеча реформације.

РАЈХСМАРКА, данашња јединица новца Нем.; дели се на 100 рајхсфенига; Нем. задржала стару стопу ковања: из 1 кг чистог злата кује се 2790 р.; 100 р. у злату морају имати 35,84 (229) г чиста злата и одговарају вредности 1352,53 (92) д у зл. или 100 д у зл. вреде колико 7,39 (351) р. у зл., све по садржини чиста злата; пре тога Нем. имала као јединицу новца марку, која се делила на 100 пфенига; затим рентенмарку, која се делила на 100 рентенпфенига.

РАЈХСТАГ, нем. парламент.

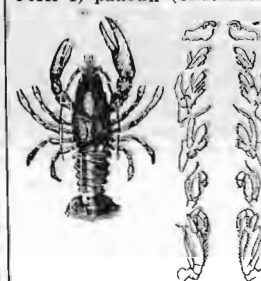
РАЈХСРАТ, аустр. парламент.

РАЈХШТАТ (чешки Закупи), варош (1 910 ст.) у сев. делу Чешке са знаменитим некадашњим парским двором. Рајхштатски војвода → Наполеон II.

РАЈЧЕВ Георги (* 1882.), буг. књиж.; псих. приповетке: Песма планине, Ситан свет, Царца Неранда.

РАЈЧИЦА → патлиџан.

РАК 1) ракови (Crustacea), љускарни, класа водених зглавчара са шкржним дисањем, 2 пара пипака на глави, по правилу рачвастих ножица увек у већем броју од 4 пара и развињем у којем веома често постоји ступањ ларве; грудни део тела често делимично или потпуно срастао с главом (цефалоторакс); као и код инсеката, постоји усни апарат састављен из 3 пара вилица; хитински оклоп, често импрегнисан кременом, преслицане више пута у току растања; понајчешће постоје сложене очи, као и код инсеката; р. су одвојених полова, ређе хермафродитни; партогенеза чешћи појав код извесних примитивнијих група; карактеристични ларвени облици: науплиус, с 3 пара ножица, и зоеа, с велим бројем ножица; има врста (нпр. речни р.) које се развијају без преображаја; р. претежно морски становници (у Јадр. М. вел. број врста, → Јастог,

параг, шкампа); у слаткој води мањи број врста, још мањи на сухој земљи; за исхрану риба р. од веома вел. значаја; многе врсте р. се лове због укуса лако сварљива меса; изумрли р. познати из најстаријих геол. времена; две вел. групе: **нижи р.** (Elymnostraca) и **виши р.** (Malacostraca) (на сл.: речни р., десно његов усни прибор: а, б, с, 3 пара вилица, д, е, f, 3 пара виљичних кожица). 2) сазвежђе (знак ♈) → зодијак. **Рачја куга**, болест ракова коју проузрокује *Bacterium pestis astaci*; оболела животиња се не склања од светлости већ излази на обалу и мли усправљена на врхове ногу док не умрине; у Евр. се јавила у 19. в. у облику неколико вел. епидемија; местимично је има и данас.

РАК (sarcoma, sarcom), болест; злоћудни израштај епителнијалног ткива; брзо се шири и захвата околну здраво ткиво, даје → метастазе (→ тумор). **Р. једнупа**, често подмукла болест, нарочито код мушких; локализација око излазног отвора ж.; знаци: упочетку притисак, тежина у ж., одвратност према мосу, гађење, ређе повраћање несварене хране, која мирисише на трулеж и којипут обојена црно-мрко (присуство крви); варење отежано, затвор, столица гдесад црна (мелена); болови се јављају у периоду кад болест узме маха, тада наступа слабост, мршављење, кахексија; у овом стадијуму тумор се може запаљати; рентгенолошким прегледом се лако утврђује; хем. прегледом стамачног сока констатује се: смањење соне, повећање млечне киселине; лежење: хир. исечање оболелог дела ж.

Р. жучне бешике, најчешће код особа које дуго времена боловале од ж. камена и запаљена ж. бешике; ж. бешика се увећа и може се пипати као чворноват тумор; брзо прелази на јетру (→ метастазе), која се повећа; знаци: болови у пределу јетре, слабљење, појава жутице, некад и течност у трбушној дупљи (→ асцитес). **Р. јетре**, ретко почиње у ј., чешће у суседним органима (желудак, панкреас, црева) одакле се преноси у ј. (метастазе); знаци: слабљење, повремени тмпт., мршављење; ј. се увећа и постаје неравна; болови, жутица, излив течности у трбушну дупљу (→ асцитес). **Р. коже** → младеж. **Р. материце**, најчешћи од свих опаких тумора код жене, потиче из слузокоже м.; по локализацији постоје 2 врсте: **р. грлића**, чешћи, јавља се између 30-50 год., некад и раније; **р. тела м.**, јавља се у постклимактеричном добу, после 50 год.; у почетном стадијуму или у виду чворића који нагло бујају, стварају пролиферативни тип (у виду карфиола), или у виду раница (ерозија) које се брзо шире, разаравају ткиво, а распадањем грлића настаје карциноматозни кратер; брзи и неограничени развој развој р. м. прелази на суседне органе, а лимфним путем расеје се у жлезде и далеко од првобитног огњишта ствара нове опаке израштаје (метастазе); услед крварења, распадања и труљења ткива које р. захватно, организам нагло слаби, наступају кахексија и разне компликације које доводе до смрти: цео процес траје 1/2-2 год.; знаци: у почетном стадијуму неуредно крварење између 2 менструације, при остојању или гинекол. прегледу: менструација неуредна, сваке 2-3 недеље, траје дуго или не престаје; бео прање знатно појачано, црвенкасто, често јако заудара; болови се јављају много касније, када р. пређе границе м. и инфилтрира суседне органе; у почетку развитка р. м. локално и ограничено обољење, може се лечити операцијом или зрачењем (рентгеном или радијумом); жене код којих се појави неуредно крварење или јаче бео прање треба што раније да се подвргну гинекол. прегледу. **Р. плућа**, ретка, али веома тешка болест; знаци: различити, према величини тумора и месту локализације; најчешће јаки болови у грудима, кашаљ с крвавим испљувком, којипут промуклошћу, заптив, оток врата и главе; гдесад постоји излив течности у грудном кошу (ексудат); у каснијем периоду болести јављају се отоци жлезде у пазушном пределу и по грудима (метастазе); ћелије р. могу се наћи у испљувку, у ексудату, нарочито у жлездама; болесник брзо мршава, слаб, малокрван је. кахексија. **Р. ране**, на гранама и стаблу разог дрвета ране које никако не зарашћују већ се све више проширују и продубљују, а стабла слабе и раније гину; проузроковачи спешиф. микроорганизми, гљивице и бактерије; **р.-р. на вошћима** (особито на јабукама) и неким шумским лишћарима изазива паразит *Nectria ditissima*; заштитне мере: дезинфекција рана по орезивању вао и пречање вошћа пред зиму јачом бакарном чаобом; код р. на стаблу треба изннстити сва болесна ткива, па онда испрати чаобом и пречапати рану чаотраном, а гране с рапама треба отети; од манеш значаја **р.-р. на виновој лози** (проузроковач *Gloeosporium ampelophagum*), канадској тополи (проузр.

Micrococcus populi) и аришу (проузр. *Dasyscypha Wilkommii*); вејмушки бор (*Pinus strobus*) и **Р. себга** веома озбиљно угрозила од болести р.-р., проузроковане гљивцом *Stromatium gibicola*. **Р. на кромпиру**, болест коју иазива гљивица *Synchytrium endobioticum*, манифестује се развијеним брадвичастих израштаја погавито на кртолама; ако је зараза рана, цела млада кртола преобрати се у 1 брадвичу; ткива оних брадвича се брзо распадају и трулеж захвата остатак кртоле, која потпуно иструне; најопаснија болест к., чије сузбијање обавезно у свим земљама где постоји, а још незаражене земље завеле строге мере предострожности при увозу кртола; мере борбе: уништавање заражених кртола; забрана гађења к. на зараженим теренима (или се дозвољава гађење искључиво природно имуних сората, и то само за локалну потрошњу); извоз к. из заражених рејона забрањен. **РАКЕК**, погранична жел. станица према Ит. (Драв. Бан.), на прузи Љубљана-Трст.

РАКЕТА (ар.: рахат = длан), справа од дрвене дршке и оквира овалног с мрежом од јагњехних црева; њом се удара лопта у тенису.

РАКЕТЕ (пт.), справа за летење намењене за веома брза кретања (преко 800 км на сат), и то не само за лет кроз ваздух већ и кроз безваздушни простор; р. се одбацују реакцијом гасова који се истичу великим брзинама у супротном правцу лета р. (→ ракетни мотор); р. до данас нису усавршене, али се на том живео раду; у инд. се не граде. **Ракетни мотори**, раде слично као и обичне р.; тј. и код њих се гасови постају сагоревањем барута или какве др. експлозивне смеше избацују уназад с вел. брзином и на тај начин одбацују м. и справу на којој се м. налази у супротном правцу од струјања гасова; са р. м. врше се само икоушаји.

РАКИЈА, алкохолно пиће добиљено врењем и де-

стилацијом комине од воћа (шљиве, крушке итд.), жгарица (ражи, кукуруза и др.) и комине од грожђа; садржи обично 20-30% алкохола и добива име према употребљеној сировини: шљивовица, комовица, крушковача итд.; преврела комина се »пече« (дестилише) да се добије р.; јачина р. цени се по садржају алкохола који се изражава степенима, одн. процентима, а може и на »град« (1 град 2,5 степена); у обичној пракси р. има 3 врсте: мека иља блага, од 20-25°, средња јака, од 40-50°, и јака, од 50°; у Југосл. највише у употреби шљивовица, комовица и р. од вина, њинак: од 100 кг добрих шљива може се добити око 12 л р. 50° јачине; р. јака преко 50° зове се **преченица**, добива се поновном дестилацијом р. или дестилацијом у парочигим апаратима (→ сл.).

РАКИТИН Николај (1885-1934.), буг. песник, нарочито су му усиле слике северних буг. равница; значе често романтичан и шиблонски.

РАКИТНИЦА, д. притока Неретве, пливире с Трескавице; долина јој клисераста, дубока око 1000 м.

РАКИТНО ПОЉЕ, карсно поље (14,5 км²) јл. од Дунавског Поља (Прим. Бан); зема бива плављен већи део поља; гл. насеље Ракићко.

РАКИЋ 1) Вићентије (*1881.), педагог, унив. доцент у Београду; гл. дела: **О васпитању** кроз уметност и игру (на нем.), **О полити, васпитању у нар. школама**, **Страх**, **Образовање воље**, **Функција васпитања у животу**, **Васпитање за пак. јединство**, **Општа култура духа и формално образовање**. 2) Милаи (*1876.), песник, од 1904-1933. у дипломатској служби; 1934. изабран за редовног члана Срп. кр. акад.; јавно се у поезији као потпуно израђен човек; васпитавао се књижевно код фрц. парнасцага и симболиста, али остао потпуно индиидуалан; најчистији интелектуалац у нашој поезији; вел. књиж. културе, сигурна укуса и с пуно осећајности; мада дубок песник, није негативан дух; пролазност сајлаћају духовитомбу и у њој налази битну утеху; сјајне му патриотске песме инспирисане Косовом; испевано око 50 песама; ње-

гова целокупна лирика (објављена 1922.) обухвата 1 танку књигу, али то што је дао остаје несумњиво као трајно добро књижев. (→ сл.). 3) **Мита** (1846.-1890.), политичар и књижев., добар стилст и познанапаца нар. јез., мн. фин. (1888.); популаризатор и преводилац дела из позитивистичке флз.; гл. преводи: **Историја умнога развића Европе** од Дренира, **Идеје** од Хајне, **Јадници** од В. Ига.

РАКОВА БАРА, рудник угља у долини Пека, с. од Кучева (Морав. Бан.).

РАКОВАЦ, мањ. св. Врача под Фрушком Гором, близу Н. Сада (Дунав. Бан.); не зна се кад је основан (први помен из 16. в.); порушен од Турака око 1682., а обновљен 1692.; у њему 1700. Јеромонах Пахомије преписао Душанов законик.

РАКОВАЦ Драгутин (1823.-1854.), књижев.; свршио права, али се није њима много бавио; писао песме и чланке; имао многе плодноне иницијативе; био деса рука Ј. Гаја; ур. Гајевих **Новина**, сарађивао у уређивању **Данице** и био међу покретачима **Кола**; много радио у Хрв.-слав. господарском друштву и уређивао њихов орган.

РАКОВИЦА 1) село код Слуња (Сав. Бан.), познато по буњи 1811. против А.-У. (раковачка буња), чији покретач био Еуген Кватерник. 2) мањ. св. арх. Михаила и Гаврила и село код Београда; не зна се кад осл.; најстарија помен с краја 17. в.; ту гроб Басе Чарапића и породична гробница Јеврема Обреновића; прк. 1862. обновљен кн. Михаило.

РАКОВИЦА (Маја squinado), морски рак без репа с 10 дугачких ногу сличан пауку; до 18 см дуг, а 14 см широк; месо укусно; радо га јели ст. Грци; у нашем мору живи р. мала или обалска (Маја verucosa), у свему слична првој, али знатно мања (→ крабе)

РАКОВСКИ 1) **Георги** (1821.-1867.), буг. револуционар и књижев. 1 од најактивнијих бораца за слободу; у време бомбардовања Београда осл. с Љубеном Караџевићем буг. легију; по њену растурању пребачен у Рум.; написао: **снев Горски путник**, **Показалец**, многе полит., ист. и етногр. списе; издавао часопис **Дунавски лебед**. 2) **Крста д-р** (* 1873.), вођ рум. социјалиста и публи.; 1917. прешао у Рус., где активно суделовао у фебруарској и октобарској револуцији; 1919. постао претседник совјетског нар. комесара у Украјини, 1923.-1927. био совјет. амбасадор у Паризу; 1927. примао троцкистичкој опозицији.

РАКОГИС, место у ст. Ег.; насеобина ст. земљар. и рибара, где подигнути Александрија (332. пре Хр.) по наредби Александра Великог; план дао инжењер Диокрит.

РАКОЦИ, мађ. племићка породица која се борила против Бабабурга; најчувенији **Ферец II** (1676.-1735.); дигао устанак у савезу с фрц. краљем Лујем XIV.

РАКОШИ 1) **Виктор** (1860.-1923.), мађ. романописац и хуморист; осливач утрачавинистичке књижев. 2) **Јене** (1812.-1929.), мађ. публ., песник и драмски писац.

РАКУИ (Procyon lotor), с.-амер. врста малог медведа живихних покрета; храни се, сем биљном храном, још и птичјим јајима, рибом и рацима; крзно цењено (→ сл.).

РАКУШЦИ (Amphipoda), група ракова мањег пораста, бољо сисопитеног тела са шкргама при основи ногу; у морима и слатким водама; познати претставник → гамарус.

RALLENTANDO (ит.) значи (у муз.): успорити темпо.

РАЛИ Валтер (Raleigh) 1) (1552.-1618.). енгл. песник, историчар и морепловац, љубимац енгл. краљице Јелсавете; у С. Амер. осл. 1. енгл. колонију Вирџинију; донео у Евр. дуван и кромпир; потубљен за владе Џејмса I (→ сл.). 2) (1861.-1922.), изврстан енгл. књижев. критичар.

РАЛО 1) **ралица**, примит. справа за обрађивање; гл. делови: гредел, ручка, брце, плас и раоник; раоник од гвозђа, све остало од дрвета; р. вуку волови; у употреби особито у план. крајевима, али га потискује → рлуг. 2) мера → ланац.

РАЉА, л. притока Моравијног крака Језаве, дуга 50,3 км; извире с Виса у Кормају, протиче поред

варошнице Р. и Колара; улива се ј. од Смедерева. **РАМ** 1) **Макунда**, индиски песник у 16. в. 2) **Мохан Рој** (* 1853.), инд. писац; осл. нове бенгалске књижев. **РАМА** 1) д. притока Неретве, дуга 38,8 км; извире из врела у подножју Радуже и Прослапске Пл.; долина скоро у целом току клисураста. 2) предео у сливу → 1) (Прим. Бан.); гл. место Прозор.

РАМА, 7. оваплоћење инд. бога Вишну, чија историја изнесена у спеву → Рамајана.

РАМАДАНОВИЋ Велко (* 1874.), пед. писац, бави се нарочито радом на подизању и организовању завода за слепо и глухонеми; гл. дело: **Васпитање и образовање глуховеме деце**.

РАМАЗАН (ар.), 9. месец мусл. (ар.) год. који се пости од јутра до мрака, има 30 дана.

РАМАЈАНА, 2. индиски еп, много мањи од **Махабхарате**, има 7 књ. (певања) и 24 000 школа (дистиха); спевао га песник Валмики из 4. или 3. в. пре Хр.; гл. садржина у том како краљевич Рама (инкарнација бога Вишну) издржао четрнаестогодишње прогонство, како победио демоне који му уграбили жену Ситу и како се након тога вратио кући са женом и заузео очев престо.

РАМАН (Raman Chandra Sekhara Venkata, * 1888.), индиски физичар; носилац Нобелове награде за 1930. **Раманов ефект**, разлика таласних бројева n (n = реципрочна вредност таласне дужине) побудног зрака светлосног извора и изазваног расипног зрака у некој течности која се при томе испитује спектроскопом; код компликованих хем. једињења побудни зрак изазива читав низ »раманових линија« које потичу из различитих изазваних расипних зракова; р. е. је независан од таласне дужине побудног зрака и зависи само од структуре зрачене материје; на томе почива његова употреба за испитивање структуре молекула.

РАМАН → јармен.

РАМБО Алфред (1842.-1905.), фрц. државник и историчар.

РАМБОУСЕК Јан (* 1895.), чешки графичар са соп. тенденцијом (циклус **На дну**, **Вештице** и др.).

РАМБУРС (фрц. rembourgs), накнада, покриће дуга, наплата.

РАМЕ, непосредни предео око места где се стичу: лопатина, кључњача и надлактица.

РАМЗЕС, име 14. ег. фараона; од њих најзнатији:

1) **Р. II Мејамун** или **Сезострис** (1388.-1322. пре Хр.), заузео Сирију, Египотију и део Ар. (→ сл.).

2) **Р. III Рамсипит** (1269.-1234. пре Хр.), опустоши Нубију и Сирију.

РАМИЈА (малајски), биљно тикел. влакно добијено од стабљике *Urtica nivea*; сирово влакно жућкастомрско, грубо и дугачко; лако се бели и даје влакна са свиластим сјајем; употребљава се за израду конца за вез и украс. ребе за израду тканина.

РАМНА АНТЕНА → антена.

РАМНЕС или **Рамнезми**, 1 од 3 првобитне трибе у Риму, лат. порекла.

РАМО Жан Филип (Rameau, 1683.-1764.), фрц. композитор, теоретичар, органист; снажан драматичар, знаменит оркестарски диригент, компоновао 28 опера (значајне: **Зороастар**, **Хинолит** и **Арсенја**, **Кастор** и **Полукс**) и балета, клавирика и црк. дела; написао и више теориских дела.

РАМОН и **КАХАЛ** Санџаго (Ramon у Cahal, * 1852.), шп. лекар; прво вој. лекар на Куби, затим проф. хистол. у Барселони и Мадриду; чувен по проучавању грађе мозга; Нобелова награда 1905. Раманов анатоксин → анатоксин.

РАМОЊИЈА (Ramondia, фам. Gesneriaceae), вишегод., зељасте, ниске биљке; с леома скраћеним стаблом и листовима розетом из које у пролеће избијају цветна стабла са по неколико љубичастих цветова; стањ. веома стрмих, углавном оосијних стена; насељавају готово све вертикалне регионе, од жупе до горње шумске границе; р. су реликтне форме, остаци веома старе флоре; свега 3 врсте. *R. serbica*, *R. Nathaliae* и *R. rugosa*; пре 2 сценити Срб., *J. Срб.* и *Арб.*, последња на Пиренејима.

РАМОУШ Франц д-р (* 1890.), филолог, проф. унив. у Љубљани; написао вел. број студија и рефе-

рата; гл. дело одлична **Ист. граматика слов. језика**, најбоље дело те врсте код нас.

РАМПА (фрц.) 1) коса раван с благим нагибом за утовар и истовар робе и стоке, постављена од терена до нивоа пода вагона; р. се изводи или паралелно или управно с осом колосека; у другом случају зове се чеона р. 2) коса раван место степеништа у вртovima и парковима или пред улазима у виле и палате; обично овакве р. ограђене ниском оградом. 3) ивица позорнице где су лампе и шалтач.

РАМПОЛА Маријано (1843.-1932.), кардинал, папски секретар, наклоњен Фрц.; 1903. изабран за папу, али није потврђен због вета (противљења) аустр. цара.

РАМУС Петрус (Шјер де ла Раме, 1515.-1572.), фрц. флз., противник Аристотелове флз. и схоластике.

РАМФОРИНХУС, фосилни род из групе птеросаура (крилатих гуштера) нађен у горњој јури Немачке.

РАН (енгл. run), нагла навала улагача на банке ради подизања улога.

РАНАЦ (нем.), део вој. опреме, израђен од непромочиве тканине, с дрвеним или гвозденим оквиром унутра, који му одржава облик и служи за згодније и лакше паковање опреме у њему; у њему војник носи опрему, резервни оброк хране и муницију; у спец. р. носи се: пушкомитраљески прибор, муниција, телеф. и телегр. материјал итд.

РАНВЕРСМАН (фрц.), извртање; акробација при којој се аероплан пропне, направи једно кратко клизање на крило комбиновано са заокретом и брзо се постави сивлазећи у

супр. правцу од свог првобитног положаја; може бити брз или лаган, нормалан или изврнут.

РАНГ (фрц.), чин, степен, место које заузима неко према својој вредности или функцији.

РАНГАВИС Александар (1809.-1892.), грч. књиж. и песник атинске шк.; гл. дела: **Дионизово путовање** (песма), **Морски принц** (роман) и **Кутрулова свадба** (комедија); бавно се још архл., филол. и ист.

РАНГЕР Иван (1700.-1753.), хрв. прк. сликар и декоратер, калуђер павлинског реда, најзначајнији представник павлинске прк. ум.; гл. дела у прк. у Лепоглави, Пурги, Храшћини, Белцу и Реметам.

РАНГУН, гл. место (345 000 ст.) провин. Бирме у Индији, п. од ушћа р. Ираваде у Индиски Ок.; познато пристаниште за извоз ориза, памука и тиковог дрвета; инд. дрвета; љуштење ориза; унив.

РАНДЕВУ (фрц.: rendez-vous), уговорени састајак, нарочито љубавни.

РАНЕ (vulnus), повреде нанете насилним путем: сечењем, гњечењем, пробијањем коже, поткожног ткива; више врста, према оруђу и сили које делују: сечена р. (v. scissum), р. гњечењем (v. contusum), р. од уједа (v. morsum), пробојна (v. penetrans), пушчана (v. scopetarium) и др.; знаци: изузимајући мање или веће крварење, остали знаци зависе од повређеног органа; компликације: гнојење, флегмона, дрвени ветар, тровање крви. Прва помоћ:

ивиче р. очистити водом или чистим бензином, обријати, само на ивиче р. ставити тинктуру Јода и превити је чистим завојем; ако постоји сумња на инфекцију тетанусом, убризгати антитетануски срум; мали број р. може се шивењем лечити, већина се мора оставити да под чистим завојима самостално зарасте. **Жива р.**, нар. израз за разне р. које никако или тешко зарастају или се често отварају; узроци: сифилис у 3. стадију, тбк., рак и др. тумори.

РАНЖИРАТИ (фрц.) → аранжирати.

РАНИ ПОРОБАЈ → поробај.

РАНКА, дрвњача, дрновача, раповача, даросавка и др., врста ране шљиве (зри почетком августа), мало ситнија од мађарке, дрвенкастоплава; плод служи за јело, највише за печење раквије; дрво крпих грана, али иначе отпорније против болести и штитасте ваши него мађарка.

РАНКЕ 1) Јоханес (1836.-1916.), проф. антрополозије у Нем., много допринео изградњавању антропологије као самосталне науке; гл. дела: **Тетанус. Основи физиологије, Човек**. 2) Леополд (1795.-1886.), нем. историчар, био проф. ист. на берлинском унив.; 1 од најученијих историчара и човек најширих научних концепција; гл. дела: **Римске папе, Владари и народ Ј. Европе; у сарадњи с Вукот Караџићем написао одлично дело: Срп. револуција, одн. после Србија и Тур. у 19. в.** (на срп. превео Ст. Новаковић).

РАНКОВИЋ Светолик (1863.-1899.), приповедач, књиж. васпитање добио од рус. реалиста (у Рус. свршио дух. акад.), а после и од фрц. натуралиста; имао захвата и извесног понирања у ствари; његов роман о хајдучији у Срб., **Горски цар**, изазван тешким ударцем хајдучије његовој породици, најбоље му дело и добар роман уопште; **Сеоска учитељица** и **Порушени идеали**, мада рађени сувише брзо, имају истинских слика из живота; мање приповетке неједнаке вредности, али и у њима има добрих запажања и смелих потеза; неке имају и топлине и извесног прегора разочарана човека (→ сл.).

РАНОЈЕВИЋ Никола (1869.-1922.), проф. природописа у Београду; обрађивао флору гљива Срб. и Ј. Срб.; гл. радови: **Прилог за флору гљива у Срб.**, **Криптогамске болести жита у Србији**.

РАНОСОВИЋ Петар (1858.-1918.), сликар; наставник цртања на тхн. фак. у Београду; радио портрете, жанр-слике из сеоског живота, ист. композиције, од којих му најпознатије: **Хајдук Вељко, Зека Буљубаша, Татаско Рајна** и др.

РАНУЛА (лат.), жабица, циста испод језика испуњена бистром течношћу; потиче од подјезичне или подвизичне плувачке жлезде, по свој прилици услед препрека у изводном каналу, које онемогућавају истицање плувачке (ретенција); лечи се операцијом.

РАЊ, рањен (ит.) → науч.

РАЊЕНИЦА → белодун.

РАЊИНА Дјанко (1536.-1607.), дубров. песник, племић и трговац, доста путовао; исекао неколико ит. и наших песама; певао само у младости и своју збирку песама, скоро коначну, објавио 1563.; одвојио се од петраркизма првих дубров. лиричара и вратио се на класичне античке узоре.

РАЊИНА-АНДРЕТИЋ Никша (око 1490.-1577.), дубров. писац и преписивач; у зборнику из 1508. оставио песме најстаријих дубров. песника Шишка Менчетића, Ђора Држића и др.; у 2. зборнику скупио (1509.) одломке из св. писма, најстарије примере простонар. прозе.

РАПАЈО, део града Венове, на Тиренском М.; зимско купалиште, **Рапалски уговор**, потписан 12./11. 1920., утврдио границу између Ит. и Југосл. и дао Ит. Истру, слив Соче, Задар, о. Прес, Лошињ, Ластво, Пелагужу и више острваца; чланом 4. призната независност Ријечке државе.

РАПАТРИРАЊЕ, репатријација (нлат.), враћање у отаџбину; држ. врши р. својих поданика, који у иностранству остали без средстава, о свом трошку; р. није обавезно за државу.

РАПЕРТ (нем.) → лафет.

РАПИДАН (лат.), вратоломно брз, нагао.

РАПИР (фрц.), кратак мач за мачевање, употребљава се и за ударање и за бод, нарочито у студентским мензурама.

РАПИЋ Ђуро 51714.-1777.), писац, францезац, противник Антуна М. Релковића; написао дело **Сатир илити дивји човек у науку кришанском уобавити, упутит, научит и прокрстит**; мисли се да је писац анонимне књ. **Тамбураш славонски**.

РАПОПОР Шарл д-р (* 1865.), фрц. марксистички теоретичар и историчар; гл. дела: **Филозофија историје и Жан Жорес**.

РАПСОД (грц.), песник рапсодије; код ст. Грка р. путовали и на путу прикуљали и сређивали нар. песме и певали их. **Рапсодија**, спев састављен из одломака нар. песама; то исто компоновано за муз.

RARA AVIS IN TERRIS (лат.: ретка птица на земљи), речи Јувеналове за Пенелопу, жену Одисејева, која га 20 год. верно чекала; данас се каже за ретко и необично.

РАРОГ → пруг.

РАС, гл. место Срб. и престоница Немање и Немањина све до средине 13. в. и седиште једине прав. епископије у Срб. до св. Саве; налазио се из р. Рашкој, близу Н. Пазара, где се још познају остаци; по Р. и Рашкој Срби добили назив Рашани и Рапи; од друге пол. 14. в. Р. се знао **Трговниште**, а у тур. доба на његов рачун се развио Н. Пазар.

Рас (ар. = врх), предбрежје; врх брда; војсковођ; код Абисинца: кнез, негусов (царски) намесник.

РАСА (фрц.), група јединки 1 врсте живих бића с одређеним комбинацијом наследних особина, које се од осталих јединки исте врсте разликују у једној или више наследних особина; с одређеним геогр. распрострањем означене су као геогр. р. или подврсте (subspecies, geotyp) и њих треба разликовати од еколошких р. (екотип); чистом р. у

науци о наслеђу означавају се јединке које потичу од родитеља с истим наследним факторима у односу на 1 или више особина (→ хомозигот, хетерозигот). **Р. народа**, већа група људи која се од др. људских група разликује урођеним и наследним телесним особинама; људи истоветних телесних особина чине једну р., без обзира на јез. и народност; гл. телесне особине по којима се одређује р.: боја → коже, косе и очију, облик главе, лица и косе, телесна развијеност (висина, раст) и сразмере; нар. су веће групе људи који у заједници стекли заједничке култ. особине; границе р. и н. никад се не поклапају: многи н., по јез. и култури веома сродни, у расном погледу немају никаквих заједничких особина; постоје нпр. герм., ром. и сл. народи и језици, али не постоје те р.; постоје многе деобе на р., међу собом веома различите (за шк. сврхе и данас још у употреби подела на 5 р. коју извршио 1776. нем. научник Блуменбах: «јавкаска» тј. бела, монголска, црна, амер. и малајска р.); број р. стварно велик; принципи за деобу још неуједначени, али се могу издвојити веће групе р., од којих 3 главне: 1) евроидне (европеоидне) или беле (у тој групи: нордска, источноевр., сред., алпска, динарска, предњеазиска, индоафганска и староазиска), 2) монголоидне или жуте (монголска, ескимска, угрофинска и др.) и 3) негроидне или црне: остале: 4) амероидне или американоидне, 5) аустроидне или аустралоидне и 6) бушманска, имају сразмерно мали број припадника и могу се сматрати као прелазни облици између р. првих 3 група.

Раса хигијена, има задатак да отклони штетне утицаје услед којих се наслеђе слабијаво или болешљиво потомство, да утврди чињенице како се зачне и рађа здрав пород, да проучи мере да здраво рођени кроз цео живот телесно и духовно напредују, јачају и оптелењују расу; на расу неповољно утичу: сифилис, тбк., ендемична маларија; такође неповољно утиче претерана употреба алкохола од стране родитеља; → еугеника. **Раса** (грч.) монашка одећа на И; носили је и искушеници (→ расофори); данас горња одећа прав. свештенства, носи се преко мантије.

РАСАДНИК, место за сејање воћних семена и радове око младина и воћних садница који ће се садити на стално место; р. сачињавају семеннице, прприорите и растило; за р. се бира земља јака, здрава, која се може лако заливати; на расадничко земљиште не сме падати сенка од дрвећа, јер младе саднице на које пада сенка не могу правилно да се развијају.

РАСЕЛ Бертранд (Russell, *1872.), филозоф, математичар и политичар; чувени енгл. логичар и 1 од творца мат. логике или логистике; дела: **Принципи математике**, **Анализа духа**.

РАСЕЛИНА, пукотина у земљиној кори дуж које извршено померање слојева; стране које се померају зову се врша, а површина дуж које се врши померање **раседна површина** или **раселинска раван**; **нормална р.**, кад је 1 крило склизнуло низ раселинску раван; **инверсна р.**, ако се 1 крило издигло и најавило преко другог.

РАСИН Жав (Racine, 1639.-1699.), славан фрц. писац, уздигао класичну трагедију до врхунца, упростио радњу, усавршио облик; истакао се нарочито псих. анализом осећања, на првом месту љубавних страсти; за разлику од Корнеја, више под утицајем Грка него Латина; гл. трагедије: **Андромаха**, **Бајазит**, **Федра**, **Аталија** и др.; мало преводен и приказиван код нас.

РАСИНА, д. притока З. Мораве, дуга 82,5 км; извире с Гоча и Жељина, а улива се близу Крушевца.

РАСИЊА, село на подножју Калиничке Горе, у Подравини, близу Лудбрега (Сав. Бан.). помиње се од 12. в.; развалине града из ср. в. и у близини остаци града Снога; из ње родом знаменити путник Ђуро Хус, који на својим путовањима допре до Индије.

РАСИЊАЊЕ, претерано и некоришно трошење новца; нецелесходно трошење и уништавање било каквих прир. добара или вредности; нецелесходно трошење животне енергије. **Расиник**, **расиникућа**, лице неспособно да корисно рукuje својом имовином; кад се неко прогласи за р., а није под очинском влашћу, долази под старатељство; чим се предузме поступак за оглашење за р., старатељски судија предузима нужне мере за осигурање имања дотичног лица; старатељство над р. престаје кад

сродници даду мишљење и старат. судија се увери да се р. поправио; објављује се преко новина и постављање и скидање старатељства над р.

РАСКИД, прекид правног односа, који је дотле постојао; постоје нарочита правила о р.; р. може бити само кад се странке сагласе, кад закон наређује или наступи раскидни услов; нарочита правила о р. постоје код увођења брака (→ развод), веридбе (ако није наступио р. из законских разлога, странка која одустаје има да врати дарове и да накинута штету), тестаментa (сваки доцнији тестамент раскида ранији). **Раскидни рок**, р. услов, рок чијим наступањем престаје правни посао.

РАСКИН Џон (Ruskin, 1819.-1900.), енгл. ум. критичар, друштв. реформатор и сесиј. циљ његовог живота био да унесе што више лепоте и мудрости у стварни живот; међу гл. делима: **Модерни сликари**, **Седам принципа архитектуре**, **Млетачко камење**, **Етјка прашице**, **Венац од дивље маслине**, **Форс Главигера** (→ сл.).

РАСКОЛНИЦИ, рус. шизматици, тзв. старојрдјиди или староверци; отцепили се од прав. црк. 1667., јер нису признали поправку ст. књ. и обреда (→ Никон); крете се са 2 прста, не брију се, држе ст. обреде; 2 струје: поповци и беспоповци.

РАСКОП, обичај поновног сахрањивања, код нас познат нарочито у Ј. Срб., где се коси мртваца после 3-7 год. ископају и онда пренесу у пород. гробницу или општу костурницу.

РАСКОП, употреба намирница и начин живота који прелази навике одређене средине; људске потребе умножљиве, људи радо подржавају свему новом, и кад матер. прилике допусте, брзо постаје обична ствар оно што доскора сматрано као луксуз (тако било с употребом кошуља, чарапа, ципних сатова, бибером и др. зачинима за јело итд.); ипак у одређеном тренутку свака друштв. средина ствара једну норму живота, а знатно отступање од те навике назива се р.

РАСКРШЋЕ ПОЛИГОНИХ ВЛАКОВА → полигони влак.

РАСМУСЕН Кнут (Rasmussen, 1879.-1933.), дански познати истраживач; ишао у многобројне експедиције на Гренланд.

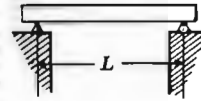
РАСОФОР (грч.), у прав. црк. искушеник пре ступања у монаштво могао носити монашку одећу расу, отуд р. на З. повицији, новаци.

РАСПАДАЊЕ, спонтано комадање или разлагање на састојке. **Р. стена**, физ. разлучивање с. на њихове минер. састојке под утицајем мех. дејства тмпт. и воде; овим начином се ствара растресати слој (земљиште) по површини с.

РАСПЕЋЕ, претстављање Христа, распетог на крсту. у сликарству и вајарству; у вел. поштовању код хришћ.; 1. познато р. насликао Атанасије Синаит (350.); знаци: крст, таблица са → I. N. R. I., на дну подножје; Хр., измучен, распет, око главе нимбус, наг са застирачем; с д. стране богородица, с л. ап. Јован; испод крста мртвачка глава (Адамова), јер је, по предању, Хр. распет на гробу Адамову, у даљини Јерусалим; код ркат. Хр. има тров венац.

РАСПОЛОЖЕЊЕ, стање пријатности у којем се неко друштво налази за време какве седељке; у псих.: стално емоционално стање које обузима 1 особу у изванредним приликама, а које потиче из његове псих. конституције (нпр. песимистички, оптимистички расположен).

РАСПОН, теориски потребан хориз. размак између основних тачака неке конструкције, за њено статичко рачунање. увек веће дужине од → отвора конструкције; величина р. зависи од изабраног грађевинског материјала и усвојеног начина ослањања; обележава се са I и изражава у м.

РАСПРАВА 1) → дисертација. 2) изношење спорних чињеница пред суд; састоји се у контрадикторном саслушању странака; јавна је, сем ако искључују јавност разлози морала; поред спорне постоје: р. **деобна**, **оставинска**, **извиђајна** и **земљишна**. **Расправни записник**, јавна исправа коју сачињава суд у току расправе; р. з. не може се побјигати допније; странке се могу противити његовој садржини при потпису; адвокати могу учинити примедбу и текст противљена доставити у року од 24 час. у писменом саставу; р. з. потписује претседниче већа, одн. судија појединач и записничар; он не сме бити мењан, грешке се преправљају и изнад

них нише нова реч тако да се стара може прочитати. Усмена р., јавно заседање где суд саслушава странке и њихове доказе контрадикторно (тј. свака странка може оспоравати наводе и доказе друге); може се просудити без у. р., сем случаја платног налога на основу исправе од дужника (тада се у. р. држи ако осуђени учини приговор; циљ у. р. је да судија добије непосредни утисак о спору и доказима).

РАСПРОДАЈА, Зак. о радњама од 1931. сматра р. рође, одн. објављивање, оглашавање, рекламирање такве р. од стране једне радње појавом која у стању да ванесе вел. штете др. радњама дотичне струке, пошто им одузима вел. број муштерија; стога Зак. о радњама дозвољава објављивање р. само у изузетним случајевима (смрт имаоца радње, престанак или сеоба радње у друго место, страдање радње услед елементарне несреће), под извесним условима и по претходном одобрењу власти, које ће се дати по саслушању надлежне коморе.

РАСПРОСТРТОСТ, просторност, просторни обим некоег тела.

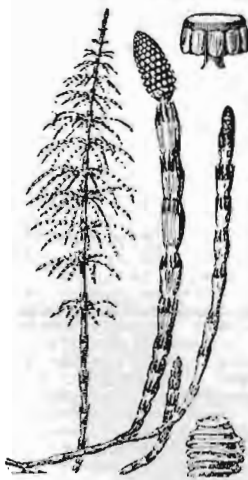
РАСПУЋИНИ Григорије (1872.-1916.), рус. калуђер и пустилов, дошао у Петроград (1910.) и преко дворске даме Вирухове стекао вел. утицај на царину Александру, захваљујући болести престолонаследника; за време свет. рата менао се у свс држ. постоје; убијен као оруђе реакционара 1916.

РАСПУШТЕНИЦА, разведена жена, има право на издржавање од мужа, ако брак разведен мужевљевом крвицом; не може ступити у н. брак пре 180 дана од престанка ст. брака; ако је трудна не може ступити у брак до порођаја.

РАСТ, важна морфолошка карактеристика једне расе; разлике у р. постоје већ код новорођенчади: деца Анамада мања од европјанске; кретање висине р. код људи иде од 1,24 м до 1,99 м; р. изван ових граница ненормална; испод 1,25 м су патуљци, изнад 1,99 м горостасни људи; код једне исте расе или народа појединци неједнако високи; и благостање има утицаја на растење; р. између 2 пола неједнак; код женских, код свих народа, мањи од 7-13 см, а сразмерна разлика 12 см; разликују се: низак р. (до 1,60 м), средња (1,60-1,70 м), висок (изнад 1,70 м); класификација остаје и за ж. пол, али смањена за 12 см. **Дивовски р.**, претерани узраст, последица нарочитог телесног састава (конституције); настаје поремећајем унутрашњег лучења хипофизе; код младих изазива претерано растење, код одраслих несразмерно развијање појединих делова тела (акромегалија).

РАСТАВА, раздвајање, одвајање. Р. цркве од државе, црк.-полит. систем, по којем црк. подлеже само општем праву за сва удружења, а нема од држ. никаквих посебних права; нпр. у САД, Ит., Фрц., Нем. (од 1919.); црк. се сама брине за своје издржавање, верску наставу итд. Р. од стола и постоље, одлука о одвојеном животу супруга; у држ. чија зак. примењују кат. начело да је брак нераскидан сем смрћу 1 супруга, она претставља измирење тог начела с фактичном немогућношћу даљег заједничког живота супруга; наш зак. је предвиђа само као привремену меру (5 год. трајања), последњи покушај мирена.

РАСТАВИЋ, коњореп, прслица (*Equisetum*, фам. Equisetaceae), род биља од десетак врста код нас, од којих се већина срећа по влажним ливадама, шумарцима, обалама потока и рекама, највише врсте до 1,5 м; трајнице су помоћу ризома из којег сваког пролећа израстају нова зељаста надземна стабла, снабђена по површини силицијумом, те под руком чврста, иначе чланата, као п. гране, док су листови претворени у љуске; у прслице пољске (*E. arvense*), висине до 40 см, прво избија жућкасто негранато стабло с класом на врху у којем постају споре; кад по расејавању спора оно угине, никне већу зељасту гранато стабло које траје до зиме; садржи апатне количине силицијума и екви-зетичне киселине; у нар. мед. се употребљава у облику чаја као средство које тера на мекрење и споља за лечење рана; у новије време научна мед. препо-

за лечење рана; у новије време научна мед. препо-

ручује као лек против тбк., врста коситерка (*E. hiemale*) тера само 1 врсту стабла, високог до 1,5 м, употребљивог по сагоревању услед многог силицијума при калајсању за глачање; код шумског р. (*E. silvaticum*), високог до 50 см, кратко жућкасто стабло у пролеће не вене већ се на њему јаве зелене гране; врста коњска жука (*E. palustre*) живи по влажним местима, достиже висину до 60 см.

РАСТВОРАЊЕ СТЕНА → хемиска ерозија.

РАСТЕГЉИВИ БАЛОН, врста → везаног балона чија опна погодни испресавијена и крајеви закачени гуменим затезачима; кад б. дође у више слојеве, где ваздух ређи, опна се надима, растегне затезаче, и капацитет б. се повећава; означавају се словима В. D. (фрц. ballon dilatable).

РАСТЕЊЕ, пораст живе материје (ткива), стање организма младих бића у којем процес асимилације превлађују над процесима дезасимилације; брзина р. зависна у 1. реду од животињске врсте; код човека траје до 20 год. (→ раст); механизам р. још није научно потпуно испитан; зна се да зависи од ендогених фактора (жлезда с ендокритним лучењем) као и од егзогених (аминокиселина и витамина).

Р. биљака развиће. Р. деца → деце доба. **Растило**, место у расаднику где се гаје калемова, одн. воћне саднице; саднице се у р. саде у редове; отстојање између редова и између садница у 1 реду зависи од врсте воћа.

РАСТИСЛАВ, моравски kneз (846.-870.), синовац кн. Мојмира, довео га на престо Лудвиг Немачки; подизао градове и утврдио Велехрад; ослободио В. Моравску од нем. превласти; на његову молбу влз. цар Михаило III послао Твирита и Методија који у Моравској завели службу на сл. ј.; збогом ка синовац Светопук и предао га Нем. који га ослепили и одвели у ропство у којем и умро.

РАСТИЋ Јувије (1869.-1935.), дубров. историчар, написао на ит. Дубровачке хронике, које хитају од постанка Дубровника до смрти Мехмеда II; писао их доста пажљиво, на основи поуздане архивске грађе и старијих дубров. хроничара (објавио И. Нодило у издањима Јсл. акад.).

РАСТОК, карсно поље (17 км²) и. од Вргорца (Прим. Бан.); за кишне периоде настаје поволањ у већем делу поља, где се образује периодско Вргорско Ј.; одводњава се понорима.

РАСТОКЕ, место где се река рачра у рукавце.

РАСТРЕЛИ Бартоломеј (Rastrelli, 1700.-1771.), рус. архитект; гл. дела: Зимски двор, црк., палате и др.

РАТ, нередовно стање између две државе у којем оне оружаним силам решавају своје међусобне спорове и свака страна тежи да победом наметне противнику своју вољу; последње средство за постипуће постављеног циља; почиње кад дипломатско средство постану немоћна, а свршава се капитулацијом или склапањем мира; узрок р. су спорови који засецају у животна питања народа; тежња свих држава да се р. избегне и да се спорови решавају пред Друштвом нар. (→ ослобод. ратови, свет. рат). Р. двеју ружа, грађ. рат у Енгл. (1455.-1485.), између породице Ланкастера и Јорка (Ланкастри имали на свом грбу белу, а Јорковици црвену ружу); свршио се победом и женидбом Хенрија VII Ланкастера, који се оженио последњом претставницом куће Јорк. Р. и мир, генцијални роман Л. Е. Толстоја, у којем износи епоху 1812.; широка слика племићког живота у почетку 19. в.; гл. јунаци kneз Андреја Волконски и Пјер Безухов, јуноски идеја самог аутора; у роману Толстој поставља проблеме о циљу живота, правилима моралног понашања, говори о флз. историје, у којој негира улогу појединих личности. **Ратови за наслеђе**, низ р. вођених у Евр. у току 1. половине 18. в. око поделе држава чије династије изумрле; најпознатији: 1) р. за шп. наслеђе (1701.-1714.), вођен по изумирању династије шп. Хабзбурговаца; у њему учествовале Аустр., Пруска, Хапсвер, Хол., Енгл., Порт. и Саваја на једној страни и Фрц. и Баварска на другој; завршен миром у Утрехту (1713.) и Рајтату (1714.), 2) р. за пољ. наслеђе (1733.-1735.), избио после смрти пољ. краља Августа II, јер се појавила 2 претендента на пољ. престо: његов син Август III и Станислав Лешчињски који, у време изгнанства Августа II (1704.-1709.), већ владао Пољ. као краљ; Августу II помогле су Рус. и Аустр., а Лешчињском Фрц., Шп. и Сардинија; завршен миром у Бечу, којим Август III признат за пољ. краља, а Лешчињски добио на управу Нанси, грофовију Вар и Лотрингајп, с тим да ова после његове смрти припадне Фрц. 3) р. за аустр. наслеђе (1740.-1748.), повели после смрти аустр. цара Карла VI баварски kneз и краљеви Пруске, Фрц., Шп., Пољ. и Сардинија у жељи да поделе Аустр.; Карлову ћерку Марију Терезију помагале Рус., Енгл. и Хол.; миром у Ахену Марија је морала да уступи Шле-

зију Пруској, Р. Србије → ослободилачки ратови. Ратно издајство, помагање непријатељу у рату; кажњава се смрћу. Р. Лука → Лука, Р. инвалид → инвалид. Р. морнарица → морнарица. Р. оштета, р. штета, новчана накнада на коју се побеђена држ. обавезује уговором о миру према победници: р. о. Француске Немачкој после рата 1870.-1871. била 5 милијарди зл. Франака, које Фрц. у кратком року исплатила; до исплате Нем. држала као залогу део Фрц. територије; сан-стефанским уговором од 1878., Тур. се обавезала да Рус. положи р. о. од 1410 мил. рубаља (уговор замењен берлинским од 1878.); у свет. рату савезници уговорима о миру отпегртели неприј. државе великом р. о., која је само делимично исплаћена (→ репарације), јер у току рата, Срб., Фрц. и Белг. поред људских губитака, прстеле вел. р. ш. пропаћу прив. имовине, рудника итд.; Срб. донела 1915. закон да неприј. имовина служи залогом за р. ш.; при крају рата задобивен вел. плен из којег се поједини оштећивали у стварима; плен био под управом р. ш.; уговорима о миру обавезали б. неприј. државе на давање репарација у роби и новцу; набавке у Нем. на рачун репарација вршене без реда, док није донет правилник од 12./3. 1926.; за обештећење приватних, уредба од 30./6. 1920. установила судове за р. ш. (2 степена) који програвали пријаве појединаца и пресудивали; по зак. од 19./11. 1922. накнаде даване у обезбитама 24./4% на основу пресуда судова за р. ш.; обезбита издато укупно око 5 милијарди д (номинално) и њих држава амортизује по утврђеном плану; р. ш. данас назив за те обезбнице. Р. плац, детаљно разрађен пл. за све могуће р. случајеве са свим суседима; њих израђује гшб. у миру, а обухвата р. припреме које се односе на: циљ рата, снагу и средства, мобилизацију и командовање, улогу армија; р. п. се стално мења и допуњава, јер циљ поставља политика, а остварује стратегија. Р. право, скуп правила које се држ. морају придржавати у рату да се р. нације сузбије и ограничи. Р. суд, преки војни с., формира се у рату од 4 офиц., 1 подофиц. (не морају бити судски) које одређује командант; суди за: 1) бекство с бојишта, 2) навођење других на бекство и 3) распрострање страха међу вој. на бојишту бачањем оружја и муниције; сав рад у р. с. мора се свршити за 24 сата, највише за 3 дана од ставања под с.; ако за то време не сврши, враћа кривцу команданту ради предаје редовном вој. суду; и дању и ноћу, па и под ведрим небом; поступак кратак, а изриче само смртну казну; ако 4 судије не гласају за смрт, окривљени се предаје ред. вој. суду; на пресуде р. с. нема жалбе. Р. штета → ратна оштета.

РАТА (англ.), отплата (→ ануитет, амортизациона р. и амортиз. план).

РАТАЦИ Урбан (1808.-1873.), ит. државник и сарадник Кавуров.

РАТЕНАУ Валтер (Rathenau, 1867.-1922.), нем. економист, политичар и државник; као мнж. спољних послова излазио насупрет захтевима Антанте, због чега на њена извршен атентат.

РАТЕЦ, св. Богородица на рту Р. код Бара на Јадр. М., рушевине кат. манастира у којем краљица Јелена Анжујска, жена Уропа I, дигла вел. тробродну базилику св. Богородице.

РАТЕЧЕ, истопаљините (850 м) и полазно место за план. туризам и зимски спорт у Јулијским Алпима близу тромеђе Југосл., Аустр. и Ит.; полазна тачка за Планицу, у којој највећа скакаоница у Евр., преко 100 м; водопад Надиже.

РАТИТОВЕЦ, план. (1672 м) у Јулијским Алпима, ј. од Бледског Језера (Драв. Бан.).

РАТИФИКАЦИЈА (ингл.) 1) пуноправна потврда међунар. уговора од највише власти оне држ. чији га претставници закључили и потписали; уставним одредбама одређено који га држ. фактори могу ратификовати; у парламентарним државама за уговоре који повлаче нове држ. расходе, отуђују земљиште итд., тражи се претходно одобрење парламента; закључени а нератификовани уговори не важе. 2) у прив. праву накнадно одобрење неправилног правног посла; накнадно признање посла који је учињено непозван пуномоћним или који је прекорачио границе мандата; такав посао сматра се као пуноправан после р.; р. је прећутна кад се не подиже тужба у зак. року за обарање правног посла. Ратификовати, потврдити (скупштина, владар) уговор с неком држ.; извршити ратификацију.

РАТКАЈ I Иван (Rattkaj, 1640.-1681.), хрв. путописац и мисионар; проповедао хришћ. у Мексику и оставио о њему 2 путописа. 2) Јурај (1612.-1666.), хрв. историчар; написао прву штампану хрв. ист., у којој су најбоља поглавља о савр. догађајима; због снажног родољубља израженог у њој стекао многе непријатеље, који га безобзирно прогнали; гл. дело:

Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, inchoata ab originae sua et usque ad praesentem annum MDCII.

РАТЛУК, рахатлокум (тур.), слаткиш од оризова брашна, шећера и неких ароматичних уља.

РАТНИК, месечни вој. лист, излази од 1884. у издању Мст. вој. и морн.; доноси чланке о нашој вој. и преглед стране штампе.

РАУБ, ремс, рамс, фрише фире (нем.), хазардна игра с 32 карте, обично с 4 играча; сваки играч добија по 4 карте од којих може произвољан број изменити; адут одређује било девета, било последња карта; обавезно одговарати на боју, у противном мора се адутом сећи; играч који прими игру мора имати најмање 2 штиха, а они који га прате (што њих обавезно) по 1; ако игру не испуни, играч плаћа двоеструки износ касе, а пратиоци просте износе касе, док се износ касе дели према броју штихова.

РАУЕР Рудолф Ернст (* 1858.), стручњак за пољопр.; управљао (1895.-1926.) вел. Пејачевевићем имањем код Руме и модерно га уредио; допринео пољопр. напретку и просвећивању доњег Срема; ради на пољопр. расе коња, говеда, оваца, на селекцији житарица итд.; писао много о пољопр. по часописима.

РАУЛИСОН Хенри-Кресвик (Rawlinson, 1810.-1895.), енгл. археолог; открио у рушевинама Ниниве и Вавилона много асирско-вавилонских натписа.

РАУТ (енгл.), вечерње посело отменог света.

РАУХ 1) Левиј, (1819.-1890.), хрв. бан (1868.-1871.), вођ мађарона у Хрв., противник сваког споразума међу Јел.; кад Мађ. запретило да по сваку цену спроведу нагодбу с Хрв., постављен Р. најпре за вршиоца дужности, а онда за бана у Хрв.; по нарочито скројеном изборном систему, створио Р. већину и спровео што се од њега тражило: хрв.-мађ. нагодба добила саборску санкцију и постала свршен чин. 2) Павао (1865.-1913.), хрв. бан (1908.-1910.), син → 1); за време избора које он спроводио 1908., владина странка није добила ни 1 посл., а с.х. коалиција 57; за време његовог бановања био великадајнички процес у Загребу и анексија Б. и Х. (1908.). 3) Христијан (1777.-1857.), нем. вајар, један од гл. нем. уметника у 1. пол. 19. в.; израдио вел. број монументалних јавних споменика: Фридриха Великог (у Берлину), Гега (у Франкфурту), Блехера (у Берлину) итд.

РАФАЕЛ, арханђел, заштитник путника. Рафаелитско удружење, ркат. у. за заштиту исељеника и путника.

РАФАЕЛИ Јосип (1767.-1842.), композитор и диригент; под утицајем ит. барока компоновао мисе, ораторије и друго.

РАФАЕЛИО (Raffaello Santi, 1483.-1520.), највећи и најпопуларнији сликар ит. ренесансе; одликује се складом линија и боја, изврстан цртач; у његовом делу има клас. ведрине, благиости и достојанства; радио портрете, мадоне, вел. и митол. композиције (фреске); као архитект радио на изградњи цркве св. Петра; живот и рад Р. може се поделити на 3 гл. периода: 1) доба учења у Урбину (место рођења) и код Перуџија у Перуџији; мадоне, св. Михајло и Три Грације; 2) бављење у Фиренци (1501.-1508.): аутопортрет, малоне; Темпи, дела Грандуца, Терануова. У зеленом,

Лена повртарка. Мадона са чешљугом. Полагање у гроб; 3) бављење у Риму (од 1508.): фреске у станицама и збојама Ватикана, мадоне; дела Седиа, Сикстинска, св. Цецилија; портрети: Јулије II, Лео X. Форнарича и др. (на ен. аутопортрет).

РАФИЈА (фрц.), лика дрвета *Raphia taedigera* Mart., које расте на Мадагаскару и у и. Афри., веома чврста, широка око 10 мм и 60 см дуга, боје отворено жуте до мрке; употребљава се за везивање лозе и израду различитих предмета.

РАФИНАДА (фрц.), пречишћени шећер у облику праха или гриза, добијен у фабрикама после 1. кристализације испирањем кристала водом или воденом паром.

РАФИНЕРИЈА, постројење за пречишћавање или оплемењивање каквог материјала, нпр. за електролитичко рафинисање бабра, минералног уља (нафте) итд. Рафинисати, пречишћавати, оплемењивати.

РАФИНОЗА (фрц.), шећер из групе трихексозе с формулом $C_6H_{12}O_6 \cdot 5H_2O$, кристалиште у карактеристичним игличастим призмама, оптички активан и обрће поларизациону раван у десно више од репног шећера; налази се у малим количинама (0,01-0,02%) у зрелој шећ. репи; фабр. прерадом репе највећи део прелази у меласу.

РАФЛЕЗИЈА (*Rafflesia*, фам. *Rafflesiaceae*), биљка без хлорофила и листова, талоидних органа, изузев великог (око 1 м у пречнику) жуто-црвеног цвета који заударно; живи паразитски на корену једног лозиног сродника (*Sissus*) на Суматри, Јави и др.

РАФТ (енгл.), острво од траве и дрвећа које плива по реци; има их на амер. р. нарочито на Мисисипи.

РАХЕЛА, Рахила (јевр.: овца), кћи Лаванова, жена Јакова за коју служио 14 год., мати Јосифа и Венијамина.

РАХИТИС (грч.), општи поремећај целокупног промета материја у телу, при чему највидније изражене промене на оболелим костима: недовољно окоштавање, размекшање, кривљење, преломи и погрешна ружна срашћења; најчешћи у умереним пределима; изазивају га неумесна исхрана (ма то свежег поврћа и D витамина), сувише дуго дојење и недовољна количина сунчеве светлости; крв садржи довољно кречних, али не и фосфорних соли; знаци: у 3 месецу размекшање лубање на потиљку (краниотабес); мале куглице на ребрима (бројанице); грудни кош у облику мидера или кокошјих груди; олимписко испупчено чело, задебљање крајева дугих костију долактице и ногу; на зубима црне бразде без глењи (изједени р.); болест прате вел. трбух и обилно знојење главе, нарочито потиљка; код позног р., поред промена на костима, јављају се болови при ходу и стојању; брз замор; јавља се у јесен и зими, опада до пролећа, а преко лета се сам излечи; лечење: витамин D (вел. дозе шкодљиве!), рибљи јетин, мало млека у исхрану, доста ваздуха, сунца, кварц-лампа, не претерано дуго дојење, кречне соли. Рахитични зуби ничу са закашњењем, често од неколико месеци, недовољно развијени; површина крунице храпава, њене ивице неравне, на површини (нарочито предњих) з. рупице.

РАХМАЊИНОВ Сергеј В. (* 1873.), рус. композитор, пијанист, у његовим делима има национализма петроградске и солидности московске шк.; композиторска делатност иде у области оркестра (2 симфоније, симф. поема), камерна муз. (сонате за чело и клавир, клавирски трио, 2 клав. сонате, прелудије, етјиде, 4 клав. концерта у праву оркестра) и вокално-инструм. муз. (3 опере, песме и др.).

РАХОВО → Орехово.

РАЦ. Раци (мађ.: Рацани), код Мађара назив за Србина (→ Рас); утицајем Мађара био се одомаћио и код војвођанских Срба.

РАЦ Коломан (* 1863.), филолог, служио у ср. шк. до 1926.; познат као добар преводилац грч. и рим. класика; написао 1 дело о Животу старих Грка, које добра компилација.

РАЦЕЛ Фридрих (1844.-1904.), нем. географ, истраживао С. и Ј. Амер.; бавио се углавито и дао удебњак из антропогеографије и етнологије.

РАЦЕМОЗНЕ ЦВАСТИ → цваст.

РАЦИЈА (ар.), поход пљачкашких чета; полиц. поглед за беспослицирама и сумњивим лицима.

RATIO (лат.), ум; разлог. **R. legi**, дух закона, оно што је законодавац хтео доносити зак. **Рационалан** разуман: који стоји у сагласности с разумом. **Р. број** → број. **Р. функција**, ф. 1 или више променљивих која дана као количник 2 полинома тих променљивих (а који се још називају и целим р. ф.). **Рационализам** (лат.) 1) у теорији сазнања становиште које тврди да постоје чисте, априорне истине, у свом вишеу независне од искуства и чулности, и да те истине сачињавају осн. истине науке и свег знања уопште. 2) у праву правац који сматра да право има да буде врховни разум; тај правац се побија тим што је зак. само разум онога ко га доноси; будућа поколења често сматрају раније законе за неразумне. **Метафизички р.** тврди да су ствари по себи, да је суштина бића, и духовног и телесног, по себи рационалне природе, тј. да стоје у сагласности с разумом у објективном смислу (→ идеализам). **Рационали-**

стичке школе, богословски правци у прот. литератури у 19. в. који обдајују божанско откривење и разумом тумаче хришћ. догме; развиле проучавање хришћанства у свим грамама; има много огранака, чии претставници: Јутард, Делич, Штраус, Шлајермахер (вера је осећај); завршују → Харнаком; сви правци произилазе из прот. непоштовања догмата. **Рационализирање** (по лат.), постављање предузећа на рационалну основу, тј. његово извођење саобразно најсавршенијим методима, најновијим научним проналасцима, добро смисљеном плану. **Рационарати** (фрц.), ограничени индивидуалну потрошњу или куповину нечега што је у недовољној количини (у рату, за време блокаде); ограничена роба (хлеб, шећер итд.) добија се само на основу купона или карата.

РАЦНА ГОРА → Петичак.

РАЧА 1) мап. на Дрини код Бајине Баште, по нар. традицији задужбина краља Драгутина; 1. пут се помиње у почетку 16. в.; страдао 1688., али 1698. обновљен; понова страдао, па га 1796.-1803. обновљен Хаџи-Мелетије Стефановић; у ман. за време тур. власти била чувена преписивачка школа црк. књ. 2) село у Хрв., у Беловарском срезу, помиње се у 14. в.; код ње се нашло старих слав. новаца. 3) село у Срему на Сави; у селу био ст. град који имао вел. важност због стратегиј. положаја (данашња тврђава саграђена крајем 18. в.). 4) село у Босни на Сави, Ђељински срез, са скелом; жел. пруга уског колосека води од Р. до Бијељине и Угљеника. 5) р. у Срб., л. притока Лепенеце (околина Крагујевца), 40 км дуга.

РАЧАНИН 1) Јеротеј, калуђер писац с краја 17. и почетка 18. в.; значајан му штопис до Јерусалима из 1704., који нема књиж. вредности, али претставља почетак наше штописачке литературе. 2) Кипријан, писац 17. и 18. в., калуђер мап. Раче; добар преписивач ст. текстова и добар учитељ за преписиваче; написао и 1 буквар с првом срп., наравно веома примитивном, поетиком (1717.).

РАЧАЧКА РЕКА, д. притока Чазме (Сав. Бан.), извире с Била Горе; дуга 31 км.

РАЧИЋ Јосип (1865.-1909.), сликар, оставио иза себе мало слика, али оне спадају у најбоље које дала група наших импресиониста од 1900.-1914.; већином портрети и предели; имао ретку дубину и строгост тона; најбоље слике у Штросмајеровој галерији у Загребу (Мати и деца, Аутопортрет, Мотив са Сене).

РАЧКИ 1) Мирко (* 1879.), највећи савр. јсл. акад. сликар и графичар, члан Јел. акад. знаности и уметности у Загребу; најпре дао у сесионистичком стилу илустрације Дантове Божанствене комедије (Прелаз преко Ахерона, Франческа да Римија, Град Дис) а потом радио значајне графичке и уљане еписко-нац. композиције реалистичко-символичног емера (Надид Симеуи, Смрт мајке Југовића, Косовска девојка, Карађорђев устанак, Бакон Стеван) и рел. (Распеће, Ускрсење, Поклоноство); као Мештровић у вајарству, Р. применом обраде нац. мотива у свом херојском сликарству приказао народну мистику; његова оригиналност је и у сликању јуначких фигура потенциране анатомске пластике са рел. надахнућем; приредио више изложби у земљи и на страни (Загреб, Београд, Рим, Женева, Париз, Лион, Лондон, Бредфорд, Единбург, Брајтон, Амстердам); радио нарочито на илустровању нар. поезије у идеологији Народнога Дела, за чија издања извео украшавање више књига. 2) Фрањо д-р (1828.-1894.), кат. свешт., историк, архивар; још у Бечу, као студент, пријатељство се са Штросмајером, који помогао његов научни рад, малагао се за њега и с њим разправљао сва питања; у политици имали исто мишљење; њихова преписка коју издала Јел. акад. (у редакцији Ф. Шпићања) богата ризница за хрв. ист. 2. половине 19. в.; Р. био добар Хрв., али и одлучан Јел.; на науци радио са огромним знањем и вел. љубављу, обухватајући у својим студијама све Јж. Сл.; имао широку концепцију, пуну научничку свесност и солидан метод правог историчарског рада; написао велики број чланака и књига, највише

у издањима Јсл. акад. којој дуго година био претседник и коју основао заједно са Стросмајером; најбољи му радови: Богумили и патарени, Борба Јж. Ст. за неопредељеност у II. в., Нутарње стање Хрв. прије 12. столећа, Вој на Косову: сем тога објавио много докумената и списа; написао и безброј чланака за полит. новине, нарочито за Позор, дајући хрв. захтевима ист. основу; био дуго времена прави вођ странке.

РАЧНО ПОЉЕ, карсно поље (14 км²) јн. од Љубљанског Барја (Драв. Бан.).

РАЧУН 1) у ужем смислу извођење 4 осн. рачунске радње с целим бројевима; уопште, постулак којим се у мат. оперише на основи правила (закона) аритметике, алгебре и инфинитезималног рачуна. 2) лични р., у → књиговодству се сваком повериоцу и сваком дужнику отвара нарочит р. (кошто, партија); л. р. води се обично на 2 напрамне стране: на л. страну уносе се све позиције које дугује онај чије име носи кошто (страна дуговања, кратко названа страна »дугује«), а на десну књиже се позиције које односно лице потражује (страна потраживања, страна »потражује«). **Полагање р.**, ко ради у туђе име или за другога дужан је да заинтересованом положи р.; тога ради се против њега може водити рачунска партија; уз л. р. иде и → проказана заклетина. **Рачунска година** → година. **Р. грешке**, у судски разрешеним рачунима могу се исправљати по нарочитом тражењу, ако су одобрени или одлуке правоснажне. **Р. новац** → новац. **Р. радње**, **р. операције**, 4 осн. р. р. с одговарајућим називима:

рачунска радња	пасиван број : 21	активан број : 7	резултат
сабирање 21 + 7 = 28	сабирци (или чланови)		збир 28
одузимање 21 - 7 = 14	умањеник	умањитељ	разлика 14
множење 7 × 21 = 147	множеник, множитељ (или чиниоци)		производ 147
дељење 21 : 7 = 3	дељеник	дељитељ	количник 3

Одузимање је обрнута (инверзна) радња сабирања, а дељење множењу; ако при дељењу 2 цела броја дељеник није садржан без остатка у дељитељу, нпр. 19 : 7 = 2 + $\frac{5}{7}$, тада је 5 остатак деобе; 3 винне р. су: степеновање, кореновање и логаритмовање. **Рачуноводство** → књиговодство. **Р. без система** → просто књиговодство.

РАЦА (у санскриту: кнез, краљ), титула у рођеничких владара у Индији и на Малајском Архипелагу, виши степен махараџа (велики краљ).

РАЦИЈУТАНА, обл. (334 100 км², мил. ст.) у сз. Индији; гл. град Ахлир. Рацијутни, вел. каста у сев. Инд., око 9 мил. душа; сматрају се правим потомцима касте кшатрија, већином земљопоседници.

РАША (ат.), врста сукње у Ц. Гори; има белих и црних, а и шарених; и врста сузна се зове р., а то је име града Ара (Aras), важног средишта вид. сукна у ср. в.

РАША, р. у Истри, притока Јадр. М., дуга 23 км, истиче из Чепинског Ј. и улива се у Рашки Зал., устари потопљени доњи део њене долине.

РАШАК (Tara patans, фам. Oenotheraceae), једногод. водена биљка, с више дугачких (до 2 м) подводних стабала и розетом од ромбичних и набуљених листова који пливају на води; лисне дршке надуване (садрже аеренхим; ваздух олакшава специф. тежину и омогућава лебдење биљке), цветови ситни, бели; плод коштуница чији омотач рано опадне, а остаје црна, чврста коштица неправилна облика с 4 дугачка рога, који олакшавају завлачење плода у муљ; семе се једе сирово или пржено; живи у слатким водама Евр., Аз. и Афр.

РАШЕЉИКА → магрива. **РАШИЋ** 1) Давид Милан (1825-1875.), песник, писац и преводилац популар. романа; превео: **Гроф од Монте Христа**, Чина Томина колиба, Заира и др. 2) Михаило (1838-1932.), генерал, учествовао у рату 1877/1878. и 1885. као командант батарије, у ратовима 1912-1918. као командант див. и делегат при Врх. ком. у Фрц., а 1918. мин. вој. (→ сл.).

РАШИЦА Марко (* 1883.), сликар, студирао у Бечу, Минхену, Прагу и Паризу; излагао у земљи и на страни; ради аквареле (из Далм.), фреске (св. Антуна проповеда рибарима у загреб. Фрањев. црк., Последња вечера у црк. у Крашићу).

РАШКА 1) л. притока Ибра, дуга 59,6 км, извири из врела код ман. Сопотана, протиче кроз Н. Пазар и улива се код паронице Р.; долина велим делом уска и дубока. 2) варошица и среско место (1100 ст.) на ушћу реке Р. у Ибар, локално привр. средиште и жел. станица за крајеве око Н. Пазара; прерада дрвета. 3) првобитно име срп. средњев. државе за владе дин. Вишеслављевића и првих Немањића. **Рашка епархија**, прав. црк. област која од 10-18. в. обухватала срп. крајеве око река Р. Ибра и Лима, први пут се помиње у почетку II. в.; кад је 1348. проглашена патријаршија, р. е. назвала митрополијом, а 1808. спојена са призренском. **Рашко-призренска епархија** са седиштем у Призрену, постала спајањем рашке и призренске е., 1808.

РАШКАЈ Слава (1887-1906.), сликарка, глухонема, радила махом аквареле.

РАШКОВИЋИ, ст. срп. породица у Ст. Влаху, чији се 1 део иселио 1600. с патријархом Арсенијем III у Аустр. и добио тамо 1692. потврду својих племићких права; 2 део прешао при новој сеоби 1739.; од Р. који остали под Тур. истакили се: **Максим** из Ст. Влаха који за време I. устанка постао војвода, и **Јован** († око 1866.), кога Тур. поставили за беогр. базрџанбашу (1804.); водио неке преговоре с Русима, а 1821. одржавао везе с хетеристима у Влашкој; покушавао да добије од Тур. на управу Стари Влаха.

РАШЉИКЕ, копчасти органи, осетљиви на додир, служе за хватање и причвршћивање биљке на слоновац, постају метаморфозом корена, стабла, листа, шир. код тикве, винове лозе, грашкка.

РАШТАЊ → кел.

РАШТАТ, град (14 000 ст.) у Нем. (у Баденској), у подгорини Шварцвалда. **Раштатски мир**, закључен у Р. 1714. између Фрц. и Аустр., после рата за шп. наслеђе.

РАШЧИЊАВАЊЕ, у црк. служби одузимање звања; искључивање верних из црк. заједнице.

Rb, знак за хем. елемент рубидијум.

РВАЊЕ, борба између 2 рвача с циљем да се без средстава, снагом мишића, противник положи на леђа или присили на предају; познато од давнина као најприроднији начин борбе, развијен као спортска грана још код ст. Грка, на Олимпијади гл. тачка; код многих народа нац. спорт (у Швајц., Јапана, код нас); у спортском погледу уобичајено р. с дозвољеним хватовима (грифовима), 1. пут до 20', 2. пут до победе; постоје рвачи лакше и теже категорије, аматери и професионалци; раширено и → цигу-пицу, јап. начин р., где дозвољени сви хватови; код нас р. одомаћено у Ј. Срб. код мусл. као вел. атракција при свадбама и празницима; рвачи, пелвани, намазани уљем, рву се по паровима, док не остану најбољи, чија борба траје и по 3 сата уз навијање масе; победник се до идуће прилике слави као нар. Јуна. **Рвачка простирка**, душек од коњске длаке, опшивен, има најмање 5×5 м.

РГВЕДА, најстарија → веда.

РБА, гвожђа хидроксид и гвожђа оксид Fe₂O₃, производ оксидације гвожђа на влажном ваздуху; вероватно постоји на површини гвожђа примарно бикарбонат гвожђа, који се онда оксидише даље преко хидроксида до гвожђа-оксида; створена р. каталитички убрзава даљу оксидацију гвожђа. **Р. ливња**, **рупичавост ливња**, **сагмечна болест ливња**, болест многобројних биљних врста, коју изазивају гљивице из породице Uredinales; на површини оболелих органа појављују се гомилце праха, чија боја веома често погасна на праву р.; карактеристични прах устари маса спора паразитне гљивице, развијених у 1 заједничком лежишту; биљке захваћене рвом слабе, изгубивају се, плодови им се рваво развијају, а зрелост биљке се често и потпуно сасушују. **Р. на житарицама** сваке године наноси знатне штете нашој пољопривреди; у неким годинама њено дејство катастрофално у погледу приноса и квалитет зрна; р. на пшеници изазивају Puccinia graminis, P. glumarum и P. triticea; на јечму: P. graminis, P. glumarum и P. simplex.

РЧОБРАД (Lactuca scariola, фам. Compositae) језичастих цветова, зеластва једногод. биљка, косо постављених урезаних листова, на гранама стабла жуте главе; од ње постала пилома → салата.

PE- (лат.), предметак у сложеницама са значењем: опет, натраг, поново (пре-); нпр. репетицио = понављање.

Re, знак за хем. елемент ренијум.

PEA, по грч. митол. ћерка бога Урана и богиње Геје, жена Хронова, мати Зевса, Хере, Посејдона и Ада; култ јој био испуњен оргијам.

PEA Силвија, по рим. легенди мати Ромула и Рема.

PEАГЕНС, реактив. хем. материја која по свом спец. дејству, изазивањем карактеристичних промена: боје, талога, гасова итд., служи за распознавање других материја; употребљава се у аналитичке сврхе.

PEАГИРАТИ (нлат.), на радњу одвратити другом; обратити пажњу; хем. деловати.

PEАКТИВАРАЊЕ (фрц.), поновно враћање у дејство, нпр. пензионера у активну службу. **Р. туберкулоза,** поновно буђење стиптане, → латентне тбк., те ова постане опет активна, махом под утицајем слома телесне отпорности или тешке суперинфекције; тбк. плућа одраслог већином само реактивирана латентна тбк., заостала из детињства. **Реактивна енергија,** у двожицином колу наизменичне синусоидалне струје дефинише се **реактивна снага** P_r као производ између напона V на крајевима кола струје I кроз коло и синуса угла помераја α између напона и струје; аналогно односу између активне снаге и активне е. назива се **р. е.** израз $A_r = P_r \times f$ или тачније (у случају P_r није стално) израз $A_r = S P_r \sin \alpha$, р. е. хомогена је енергија, али није е. у физ. смислу; она не производи рад него само карактеристичне машине и мреже у магнетном и електростатичком погледу и има стога значаја у погледу економичности произвођења и преношења ел. е.; за дању активну снагу у неком ел. колу наизменичне струје, струја I кроз коло утолико је већа уколико је мањи фактор снаге

пријемника кола $I = \frac{P}{V \cos \varphi}$; за исту испоручену

активну е. произвођач има дакле утолико веће трошкове око производње и преношења ел. е. уколико фактор снаге потрошачеве инсталације мањи; због тога потпуно оправдано гледиште, које усвојено после свет. рата, да се активна ел. е. наплаћује потрошачу утолико скупле уколико фактор снаге ($\cos \varphi$) његове инсталације слабији; ово се најгодније постиже тим што се претплатнику наплаћује, поред активне ел. е. коју његова инсталација утроши још и р. е. коју његова инсталација захтева; р. е. мери се засебним спец. бројилом и наплаћује се обично по цени 4-5 пута ниже од цене за активну е.; јединица р. е. је **варсат** или **варчас** (скр.: Varh); реч **вар**, јединица р. е., постала скраћивањем израза за волт-ампер-реактивни; у пракси се радије употребљава мултипл варчаса **киловарчас** (скр.: х. Varh) који има 1000 варчаса.

PEАКЦИЈА (лат.) 1) у мед.: начин на који један живи организам одговара на неки спољашњи утицај (у том смислу р. игра вел. улогу у дијагнозирању). 2) у политици: враћање на старе антидемократске методе владавине. 3) појава у радиотехн. кад излазни круг 1 амплификатора утиче на улазни, односно када 1 ел. коло делује на 1 од претходних; повећањем р. анодног круга на мрежни круг електронска лампа добива све већа појачавачка својства док најзад, под нарочитим условима, не постане осцилатор (→ електронска лампа); повратну спрегу (реакцију) и електронски осцилатор пронашао и патентирао Немац Мајснер (von Meißner) 1913. **Реакционар,** противник слобода или нових идеја (најчешће у полит. смислу); лице које реагира против револуције, сузбија је или отклања, одржавајући и силом стари поредак.

PEАЛ (шп.), некадашњи сребрни новац у Шп.; у Порт. 40 рејса.

PEАЛ Пјер Франсоа (1757.-1834.), фрц. политичар, јакобинац: као политички префект спречио Кадудалов атентат на 1. конзула.

PEАЛАН (нлат.), стваран, нетински, прави; трезвен. **Р.** број → број. **Р. вредност** новца, вредност метала који се налази у новцу; раније су странке могле угтварати на бази р. в. н., сматрајући новац као ствар, као метал; данас то није дозвољено и странке морају примати новац по номиналној вредности. **Р. колација,** кад наследник добије нешто на име наслеђа за време живота декујуса, он то враћа у наследну масу, па се поновно дели и оно што је за живота добивено заједно са целом заоставштином. **Р. надлежност,** судска н., која се оснива на вредности предмета; нпр. до 12 000 д средни суд. **Р. политика,** која рачуна са стварношћу и свој идеални циљ прилагођава чи-

њеничком стању, околностима. **Р. порези** → порези. **Р. службеност,** постоји у корист једног добра на другом без обзира ко је сопственик, нпр. р. с. пута преко послужног добра да би се дошло до власног добра. **Р. статут,** правило у међунар. прив. праву да се права која се тичу својине на ствари решавају по зак. места где се ствар налази. **Р. терети,** обавезе које терете имовину (нпр. хипотеке) без обзира на личност власника. **Р. уговори су:** зајам, послуга, остава, залога; ти уговори сматрају се закљученим тек кад је ствар дата зајмопримцу, послугопримцу, депозитору, заложном повериоцу; сагласност воља него је довољна. **Р. унија,** кад су 2 државе спојене не само заједничким владаоцем већ и заједничким држ. функцијама; р. у. била А.-У. до свог слома 1918.: Аустр. и Уг. имале засебне парламенте, министарства, посебне законе и администрације, а заједнички им био владалац, спољни послови, војска и морна.; фин., од 1878. управа Б. и Х.; о законима који се односили на заједничке функције решавале делегације састављене од изасланика оба парламента; р. у. постојала до 1905. између Швед. и Норв. где заједница била много слабија него у А.-У. **Р. фолије земљишних књига,** воде се по имањима, а не по сопственицима.

PEАЛГАР (ар.), сулфид арсена (As_2S_3), моноклиничан минерал; јавља се и масиван и у зрнастим агрегатима, тврдоће 1-2, црвен или њрандасточрвен; налази се заједно с рудама сребра и олова, у кречњацима и глинама; налазишта: Хаџ, Маџ, Ит. и др.; код нас: Доња Тришњевица пот Борачком, Алшар, Загребачка Гора и др.

PEАЛИЗАМ (нлат.) 1) стапониште теорије о знања према природи те реалне стварности савремена теорија до себи, тј. која независна и од субјекта који сазнаје, као и од функције којом је сазнаје; према природи те реалне стварности савремен. теорија сазнања разликује: **наивни р.** који учи да је чулна стварност тај предмет научног сазнања који постоји независно од субјекта, и **трансцендентални р.** који учи да је предмет сазнања ван домаћаја наших чула и као такав независан од нашег субјекта у својој егзистенцији. 2) правац по којем књижевност и уметност уопште треба да претстављају стварни живот, људе и друштво такве какви су; најизразитији претставници нашег р.: Јаша Игњатовић, Милован Глишић, Светлозар Ранковић, Љубомир Бабић Валски, Јосип Козарац и др. **PEАЛИСТ** (нлат.), присталица реализма; трезвен, практичан човек. **Реалистички стил,** држи се стварности; супротан му романтичарски е., који воли да идеализује или да уноси много маште или осећања у своје излагање. **Реализовати, реализирати** (фрц.), остварити; претворити у новац. **Реалија,** ствари, чињенице; познавање ствари за разлику од језичног познавања. **Реалитет,** стварност; постојање.

PEАЛКА, ср. школа у којој се не уче класични јез. већ се нарочита пажња обраћа егзактним наукама и цртању.

PEБЕКА → Ревека.

PEБЕЛ (лат.), који отказује послушност законитој власти; бунтовник, устаник. **Ребеланти, бунције. Ребелирати, бунити се.**

PEБИ-УЛ-ЕВЕЛ (ар.: први реби), 3. месец у мусл. год. има 30 дана. **Р.-ул-ахир** (ар.: последњи, тј. други р.), 4. месец мусл. год., има 29 дана.

PEБРЕАНУ Ливиу (* 1885.), рум. писац, творац модерног романа; романи: **Јон, Адам и Ева.**

PEБРО 1 → кости. 2) на броду: савијен дрвен или гвозден балван, који носи → оплату и палубе, даје броду облик и чврстину; уски дуги бродови грађени по систему уздужних р., да би се повећала уздужна чврстина; у том случају попречна р. јака, али ређа, а уздужна имају облик плина које иду од прамца до крме и стоје управно на попречна р., која надвисују палубу и образују ограду.

PEБРОНОШЕ (Stenophora), класа дупљара нежне грађе и провидног, по правилу округлог тела које на површини носи 3 уздужних редова трепљавих плочица (вребра) за покретање у води; живе искључиво у морима, далеко на пучини; многе од њих у ноћи светле (→ сл.).

PEБУС (лат.), загонетка у сликама, погађање смисла помоћу слика.

REBUS SIC STANTIBUS (лат.), под тим условима; у праву значи да се при закључењу правног посла водило рачуна о тадањим окол-

востима, а не и о будућим; ако се промене прилике, оштећена страна има право на ревизију уговора; наша јуриспруденција не прима ову клаузулу већ сматра да саговорачи носе ризик од промене прилика; у већини држава ова клаузула сматра се као прелудно уговорена.

РЕВАКЦИНАЦИЈА (нлат.), поновно вакцинаисање пошто имунитет задобивен првом → вакцинацијом (нпр. против великих богиња) није трајан, то се р. врши у окв. школи и војсци; р. се врши и с антифлуенсним вакцином у случају појаве епидемије и сл.

РЕВАЛ (естонски: Талин), престоница (134 000 ст.) Естоније, на обали Финског Зал.; више ст. црква; в. тхн. шк., библиј. музеји, трг. пристаниште; инд. машина и ткст.; извоз жита.

РЕВАНШ (фрц.), враћање мило за драго, враћање оног што је примљено, већином злим; освета, одмазда.

РЕВЕКА, Ребека, кћи Батвелова, сестра Јаванова, жена Исакова, мати Јакова и Исава.

РЕВЕН → рабарбара.

РЕВЕНДИКАЦИЈА (лат.), захтев предаје ствари на основу права својине.

РЕВЕР (фрц.), наричије, страна на којој означена вредност новца, наричије новца (→ запис на новцу); р. на оделу, посувраћени део на рукавима, овертнику.

РЕВЕРАНС (фрц.), дубок поклон; клањање.

РЕВЕРЕНДА (срлат.), дуга горња хаљина кат. свештеника (→ талар, сутана).

REVERENDUS (лат.), часни, поштовани (титула кат. свешт.). *Ad modum* г. или *reverendissimus*, пречасни, многопоштовани (за канонике, опате, провинцијале и др.).

РЕВЕРЗИБИЛАН (нлат.), који се може обрнути (супр. → ирреверзибилан). **Р.** процес, повратни процес.

РЕВИЗИЈА (лат.), контрола, преглед рачуна или рада у некој установи; као правни лек, изјављује се касационом суду против пресуда окружног суда, када је њом повређен закон с формалне и с матер. стране; у крив. поступку се тачно набрајају случајеви кад је закон повређен и мимо тих случајева не може се изјавити р.; р. се изјављује код суда који изрекао пресуду и то у року од 3 дана по саопштењу пресуде; за даљих 8 дана р. се правда, тј. предаје се акт суду којим се образложавана изјављена р.; поводом р. решава касациони суд у последњој инстанци, тј. на одлуку касационог суда нема даљег правног лека; на изјазу р. имају право како тужилац тако и оптужени.

Р. за заштиту закона, изванредно правно средство; има циљ да исправи грешке у правоснажној одлуци; ту се не мења субјективна ситуација партичара, али се не олашћује од стране касационог суда да је учињена грешка и да би зак. требало разумети и применити на др. начин. **Р. катастра земљишта**, кад у катастарском оперативном стању стање да се к. подаци не могу исправити редовним одржавањем к. или кад се екон. односи у толикој мери измене да лествице чистог к. прихода и класе земљишта не одговарају стварном стању, настаје потреба за р. к. (према чл. 56. Зак. о катастру земљишта), која по чл. 59. З.к. о к. з. може обухватити: 1) обнову катастарског премега (новим премемером или реамбулацијом), 2) обнову класирања земљишта; 3) измену лествица к. чистог прихода. **Р. уговора о миру**, могућа по чл. 19. пакта Друштва нар. и у надлежности скуниш. Друштву нар., која узима иницијативу за р.; покушаји р. досад нису успели; међутим извесне одредбе уговора нису ни применене или се више не примењују (нпр. војне одредбе, санкције); репарационо потраживање ликвидирано пошто је наплаћен само 1 део предвиђених репарација; р. захтевају бивше неприј. државе: Нем. и Мађ. **Ревизиони курс**, правно средство против одлуке апелационог суда у ванпарничном поступку; њим се тражи уништење одлуке од стране касационог суда, на основу погрешно примененог закона.

РЕВИЗИОНИЗМ, умерени критички правац у социјалистичком покрету, заснован на еволуционистичком делу Марксовог система; тежи потпуном поправљању радничког положаја зак. средствима у оквиру постојећег друштв. поретка.

РЕВИЗОР (лат.) 1) који врши ревизију. 2) вел. и најбоља комедија Н. В. Гогоља (1835); мрачна слика старе бирократске Рус. приказана кроз смех у којем се осећа туга; снажна друштв. сатира; комедија светског гласа, много приказивана и на свим нашим позорницама.

РЕВИЈА (фрц.) 1) сценско дело, састављено од

много слика, у којима скоч, игра и песма везани тек радњом неких протагониста; има актуелан садржај, са слободним уметима и богатом опремом декора и костима; модерне оперете све више добијају карактер р.; р. се изводи у мјузикхолима, где поред старова играју балетске трупе састављене од → герлова 2) смотра трупа. 3) часопис који доноси култ., књиж., научни или полит. преглед.

РЕВИЦКИ Ђула (1855.-1889.), мађ. песник.

РЕВОКАЦИЈА (лат.), опозивање; р. правног посла може бити само споразумно између уговорача, сем кад закон друкчије предвиди. нпр. р. еманципације извршиће срески суд ако се еманциповани малолетник покаже недовољно разуман за вођење послова; р. дејствује само за будуће; р. покљона кад покљонадавац сасвим осиромашни или је покљонопримац крајње неблагоприятан.

РЕВОЛВЕР (енгл.), ручно оружје за личну одбрану оног који га носи; уместо оквира има добон у који стаје 6 метака; сваки се метак мора одвојено ставити у добон; браина гађања им мања од пиштоља, а тачност погађања још мања; избацује се из наоружања; домет 200-400 м, калибар 4,35-12 мм. **Ревољверска штампа**, листови који нападају на личност и измишљеним аферама изнуђавају новац.

РЕВОЛВЕРИНГ КРЕДИТ, који се отвара да би се црпео само повремено, од случаја до случаја; отварају га себи банке и др. установе код већих новч. институција ради обезбеђења свог ликвидитета на случај наглих и непредвиђених потреба за новцем (нпр. панично подизање улога итд.).

РЕВОЛТ (фрц.), побуна, узбуна. **Ревољтиран**, узбуњен, изазван, озлојеђен. **Ревољтирати** (се), узбуњити (се), озлоједити (се).

РЕВОЛУЦИЈА (нлат.) 1) изненадан пасивни полит. преврат; нагли преокрет уопште; у ист. највећи значај имале: → фрц. велика, јулска и → фебруарска р., → енгл. прва и друга (славна) р., → руска р. и р. у Аустр. (→ бечка р., мађарска суна). 2) кретање тела које описује затворено путању (→ Земља). **Ревољуционар**, присталица пољит. револуције. **Р. суд**, образован у Фрц. у доба Конвента (10./3. 1793.); имао задатак да по кратком поступку осуђује на смрт личности које му Одбор опште обезбедности преда као сумњиве.

РЕВУЛЗИЈА (лат.), начин лечења који изазива навалу крви на место удаљено од оболелог органа, у циљу ослобођења истог од навале крви; врши се стављањем чашица, слачице, топлих облога или пуштањем крви.

РЕГАЛИ Јосип (* 1881.), слов. приповедач, песник и ум. критичар; најважнији рад на књиж. и ум. критици; објавио збирку новела **Релефи**, с тежњом да наслика оно што је типично слов.

РЕГАЛИЈЕ (лат.), у феудално доба извесна права владара (одн. државе), и то «мања права» која се могла продавати, давати под закуп итд.; увођене ради повећања камералних прихода, некад им се број пео на стотине (нпр. право на вађење соли, руда, бисера, ковање новца, оснивање лутрија, држање поште, продају дувана, ракије, држање скела на водама, заштита Јевреја итд.); увођене онда док се још није био развио појам врховног правног и фин. суверенитета државе, из којег се данас изводи појам пореза и намета у свим облицима; у ст. срп. држ. владалац као р. имао право ковања новца, право на тражење и разрађивање руда, жиронницу (ако у жупи роди жир).

РЕГАТА (ит.), тамничење веслачких чамаца.

РЕГЕНЕРАТОР, рекуператор (лат.), комора састављена већином од 4 поткоморе с каналима, кроз коју се води топао дим из пећи или топао гас после сагоревања у циљу искоришћавања њихове топлоте; тек после проласка кроз р. гасови одлазе кроз димњаке у ваздух; кроз канале и коморе р. пропуштају се наизменично с топлим димом ваздух или други гасови које треба претходно загрејати пре употребе у пећима или генераторима и на тај начин се корисно искоришћује топлота димова; р. се најчешће израђују од шамотног материјала (уопште од материјала постојаног према високим тмпт.). **Регенеративна пећ**, тип пећи за суху дестилацију угља и добијање кокса; употребљава регенаторе, већином по 2 комада и омогућава → издвајање гасовитих и течних производа дестилације, поред кокса.

РЕГЕНЕРАЦИЈА (лат.), поновно стварање и развијање уништених или изгубљених делова тела (у суштини регулисање окрњене пелине организма путем новог стварања); способност р. живих бића општа, али њен степен различито изра-

жен код појединих врста; мање сложени организми имају по правилу већу моћ р. (глиста нпр. може регенерисати читав предњи део тела, што је код

човека и др. кичмењака немогуће); више врста р.: 1) физиолошка р. или рестаурација, процес сталног обнављања живе материје која се у раду не престано тропи; затим обнављање изумрлих и одбачених ћелија и група ћелија (крвна зрнаца, длаке, перје, орожнала покожица, кора дрвећа итд.); 2) репаративна р. обнављање изгубљених делова услед болести, повреда и сл.; р. се може и експериментално изазвати; део постао путем р. назива се регенерат; р. се врши по правилу на рачун нарочитих, недиференцираних ћелија у ткивима, способних да се из себе дају ново; али познати случајеви да се и диференциране ћелије ткива, на месту где се врши р., могу диференцирати, вратити на ембрионално стање и из себе дати регенерат; ток р. нормално одређен (детерминисан).

у 1. реду утицајем ћелија непосредне околине места где се р. врши; испитивање р. има вел. значај за механику развоја; и практичан значај појава р. веома велик (на сл.: р. морске звезде од 1. одломљеног крака).

РЕГЕНЗБУРГ, град (78 000 ст.) у Нем. на Дунаву; инд. дрвета, дувана, шћера, хем.; музеји, библ., архив и многобројне цркве и мап.

РЕГЕНТ (лат.), наменик, управник државе место малолетног владара.

РЕГЕР Макс (1873.-1916.), нем. композитор, проф. конзерваторијума; под утицајем класичара поступио се уздигао до велике хармоничке сложености; компон.: **Свиту у старом стилу**, Бетховенове варијације и др. за оркестар; концерт за виолину и оркестар, гудачке квартете, сонате за виолину и клавијр, концерте, клавијрска дела, фуге, мотете, реквијем, прелудије и др.

РЕГЕСТА (лат.), хронол. редом састављени спискови повеља с датумом, пореклом и кратком садржином, а често и с критичким напоменама.

РЕГИЛИЈАН Квинт Ноније, узурпатор у Мезији (261.), убијен од својих војника.

РЕГИЛСКО ЈЕЗЕРО, где Римљани потукли Латине, 449. пре Хр.

РЕГИМЕНТА (нлат.), у војсци: → пук.

РЕГИОН (лат.), област, део земљине површине у којем се простире нека појава (биљна заједница и др.). **Регионализам**, самостална акција, рад у једној покрајини; може бити полит., екон., књиж., ум. р.; књиж. или ум. р. интересантан кад носи обележја покрајине. **Регионална клаузула**, одредба извесних трг. уговора којом се од највећег повлашћења изузимају повластице које би једна од уговорних страна дала извесним изрично наведеним државама; овом к. уговорне стране резервишу себи право да с означеним држ. стуне у тешње привр. односе (тј. да примењују преференцијале); р. к. уносе у своје уговоре: Шп. у корист својих привр. односа с Порт. и лат. рпб. Амер. (иберска к.), затим Норвешка у корист Шведске и Данске (скандинавска к.), Финска у корист Естоније, Летонске и Литве (балтичка к.) итд.

РЕГИСТАР (ерлат.), списак речи и ствари, трг. књ. уређена азбучним редом; р. у научној књ. скоро неопходан. **Трговачки р.**, књ. код суда у коју се уносе фирме трговаца (каже се: протоколсати фирму). **Р. бродова** → исказ бродова. **Р. рачуна**, азбучни списак рачуна. **Р. тона** (регистер-тона), енгл. мера за запремину лађе (2,8315 м³); има 100 енгл. кубних стопа. **Registered** (енгл.), регистровано, уведено у регистар, протокол (нпр. патент, узорак). **Регистратор** (ерлат.), књига за регистровање, тј. за сребивање списка азбучним редом; чиновник за регистровање аката. **Регистратура** (лат.), место где се заводе у протоколе списи: архива где се списи чувају. **Регистрација уговора**, сваки уговор потписан од држ. члана Друштва нар. мора се пријавити секретаријату Друштва нар. који га мора сместа унети у спец. регистар у, и што пре објавити; ни један међунар. у. међу млановима Друштва нар. није обавезан пре његове р. (чл. 18. пакта Друштва нар.); до 1./11. 1934. Друштво нар. регистровало 3533 у.

Регистровати, унети у регистар; забележити у новинама.

РЕГЛАЖА АЕРОПЛАНА (фрц.-грч.), радња да се аеропланским крилима и репним површинама да одређени нагибни угао.

РЕГЛЕМЕНТАЦИЈА (фрц.), акција утврђена правилима. **Р. проституције**, систем у борби против венеричких болести; полазећи с гледишта да је п. гл. њихов извор прихода, закон захтева да све јавне проститутке буду уписане, било да живе у прив. становима или у јавним кућама и бивају редовно прегледане од држ. лекара; поред тога што р. предвиђа 2 морала, 1 за људе други за жене, нецелисходна, јер: а) обавезном прегледу не подлеже тајне проститутке, којих има више но јавних, б) лекарски прегледи често недовољни да утврде да ли је неко лице здраво или не, в) целокупном станонштву не обраћа се довољна пажња, док се само мали број проститутки прегледа (→ аболуција).

РЕГРЕДИЈЕНТ, регресант (нлат.), законити ималац менице (§ 15. Мен. зак.), који тражи њену наплату путем → регреса. **Регредитивне појаве**, случајеви у којима се 1 савршења биол. или псих. структура деформише, враћајући се на неки ранији ступањ свог развоја.

РЕГРЕС (лат.) 1) назадак. 2) накнада, отштета на коју неко полаже право. 3) одговорност споредних меничних дужника (**регресата**) због неакцептирања или неисплате менице; захтевање од стране → регредитента да меницу исплате **регресати**: трансант, индосант, њихови аналити и акцептант за част (вршење р.); право на то захтевање (**регресно право**). **Регресна тужба**, право да се тражи повраћај онога што је за другог плаћено; у случају заједничког или солидарног дуга и јемац има право на регрес према гл. дужнику; р. обухвата оно што је плаћено, законски интерес на то и судске трошкове. **Регресант** → регредитент. **Регресат** → регрес.

Регресиван (лат.), који иде или делује унатраг; супр. → прогресиван. **Р. ерозија**, речна е. која почиње од ушћа на се продужује уз р. **Регресија** (лат.) враћање уназад на неки нижи ступањ развоја.

РЕГРУТОВАЊЕ (фрц.), скуп мера у погледу формирања и одржавања живе снаге нар. вој. силе: обухвата: 1) пописивање младина за службу у сталном кадру, 2) преглед тих младина (1./5.-15./8.) пред регрутном комисијом, одређивање рока службе у кадру и род војске.

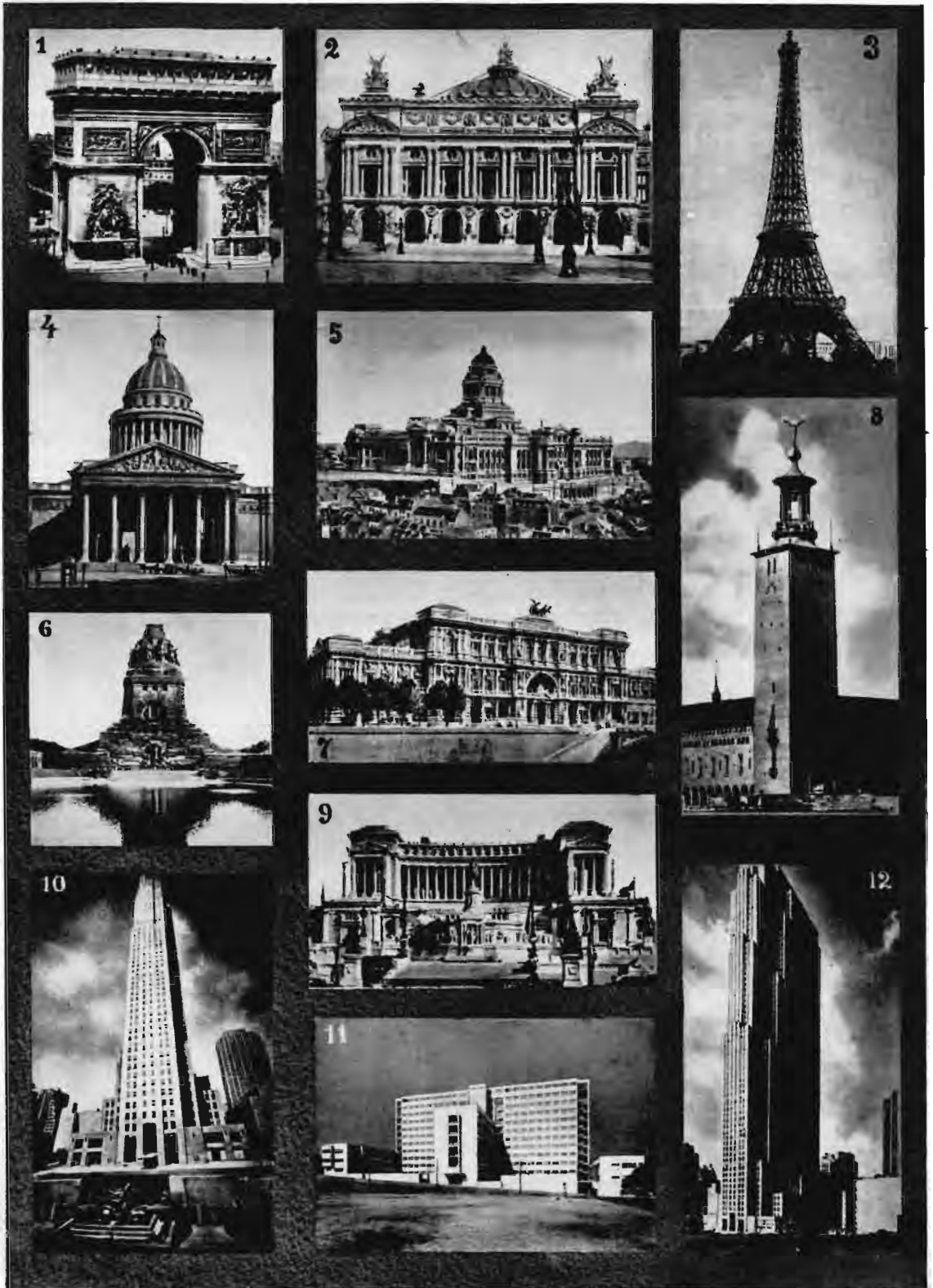
РЕГУЛ, рим. војвода из 3. в. пре Хр.; Картагњани га заробили у 1. пунском рату и послали у Рим да преговара о миру; саветовао Римљанима да одбију картагњанске захтеве и због тога по повратку уморен страховитом смрну.

РЕГУЛАМЕНТИ (лат.), статuti од 1770. и 1777. којима хтеле аустр. власти уредити правно стање прав. црк. у њиховој држ.; први р. од 1770., део владе Марије Терезије, пошитавао срп. аутономне повластице од 1690. и имао извесне прозелитске кат. тенденције; народ то одмах увидео и енергично одбио да прими такав статут; ни други статут није био много бољи; место њега донесена нешто либералнија деклараторија (1779.), а наскоро потом дошао слободоумни режим Јозефа II и његов патент о верској толеранцији, који у доброј мери пресекао унијатске тежње кат. клира према Срб.

РЕГУЛАРАН (лат.), правилан, редован. **Регулатив** (лат.), пропис, правило. **Регулативан**, који одређује правда, начин, поступање, за разлику од → конститутиван. **Регулатор**, справа која регулише кретање неке машине; фиг.: оно што регулише друштв. односе. **Регулација**, осн. способност живих бића да поремећаје облика, грађе и функције поправе, регулишу у смислу одржавања целине; широко схваћена, р. обухвата и појаве регенерације и рестауције; јавља се у свим па и најранијим ступњевима индивидуалног развоја, нпр. код многих организама 1 од двеју првих ћелија клице у развоју може из себе дати цео организам; обрнуто, могуће је стопити два млада ембриона уједно и добити један једини (али већи) ембрион, јер и такав вел. поремећај бива регулисан; адаптационом р. се зове регулисање поремећеног односа између организма и спол. средине; степен способности р. различит код појединих врста организама. **Р. зуба** → ортодонтитја. **Р. реке**, осособљавање речног тока за правилно протицање воде и спрвођење наноса: најважнији и најтежи задаци при том су: пошлагање целисходна трасе, оцена најпогодније ширине и избор типа грађевина за утврђивање обала и затварање рукаваца; уже корито се обележује паралелним грађевинама, наперима, траверзама, преградама и оба-

1. Црква Св. Марије дела Салуте у Вен. — 2. Црква Св. Петра у Риму (споља). — 3. Кубе Дуома у Фиренци. — 4. Палата Строчи у Фиренци. — 5. Црква Св. Петра (унутрашњост). — 6. Палата Векчо у Фиренци. — 7. Палата Венџија у Риму. — 8. Павиљон Цвингер у Дредену. — 9. Палата Цукари у Риму (детал). — 10. Палата Пити у Фиренци. — 11. Палата Фарнезас у Риму. — 12. Замак Хајдеберг. — 13. Степенице замка Влоа. — 14. Палата Канцеларија у Риму.

1. Тријумфални лук у Паризу. — 2. Опера у Паризу. — 3. Ајфелова кула. — 4. Пантеон у Паризу. — 5. Палата Правде у Бриелу. — 6. Споменик Битке народа код Лајпцига. — 7. Палата Правде у Риму. 8. Општинска кућа у Штокхолму. — 9. Споменик Виторија Емануела у Риму. — 10. Рокфелеров облакодер у Њујорку. — 11. Палата пензионог фонда у Прагу. — 12. Радио сити, облакодер у Њујорку.

лоутврдама; у изузетним приликама (нпр. око моста и у насељеним местима) корито се утврђује и издвојено од дрвета, камена, бетона и армираног б. багровањем код река које носе нанос не постоје се никакви трајни резултати; регулисана р. треба да има кривудав ток с правилним наизменичним кривинама приближно једнаке дужине. **Регулациопа линија**, граница између улице и неког др. земљишта, одређена р. планом; пре зидања сваки дужан да тражи да му општина обележи р. л. и да му о томе изда протокол (→ план). **Р. план**, напрт за уређење неког места, вароши; саставља га оп. власт и излаже на увид грађанству; прво излаже траје 3, друго 2 мес.; по учињеним евент. примедбама врше се измене и приступа изради дефинитивног р. п. **Регулисати**, довести у ред, уредити, наместити како треба, удесити, извршити.

РЕД 1) правилан распоред делова 1 целине, артикулација делова по извесним законима. 2) сталеж; удружење, нарочито верско које живи по извесном правилу, нпр. Фрањевачки р. (→ редови). 3) у бот.: → систематика. 4) у мат.: р. детерминанте, диференцијалне једначине итд.; **р. бројева**, израз образован сабирањем чланова 1 низа бр. $U_1 + U_2 + U_3 + \dots + U_n + \dots = \sum U_n$ где је U_n општи члан р.; р. је коначан или бесконачан, према том да ли има коначан или бесконачан број чланова, нпр. аритм. р. $2, 4, 6, \dots, 2n$ је коначан, геом. $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \dots + \frac{1}{2^n} + \dots$ хипергеом. $\frac{1}{k} + \frac{1}{2k} + \frac{1}{3k} + \dots + \frac{1}{nk} + \dots$ сус.

бесконачни р.; збир бесконачног р. је гранична вредност његових делмичних збирова: $s_1 = u_1$, $s_2 = u_1 + u_2$, $s_3 = u_1 + u_2 + u_3 + \dots$ (→ конвергенција); **тригонометриски р.**, чiji општи члан има облик $A_n \cos(nx) + B_n \sin(nx)$. **Р. духовни**, монашки, у ркат. цркви удружење с одређеним правилима или уредбама; потврђени су од папе, и подељени на мушке и ж.; полагају 3 монашка → завета, носе прописану ношњу; по сврси: **контемплативни** (живети у великој побожности) и **активни** (за милосрђе, негу болесника, мисију, pouчавање итд.); **просјачки р.**, Фрањевци и доминиканци, који се издржавају парохиском службом; **другоредне**, калуђерице придружене 1 реду; **терцијариј**, трећи ред, световњаци који се придружују реду, али без обавеза; на челу р. генерал, над свима самостанима 1 покрајине: провинцијал. **Редовници**, клирици и световњаци који као чланови реда или конгрегације морају живети по обавезним верским прописима; супр.: секуларци.

РЕД РИВЕР, р. у С. Амер., д. притока Мисисипи; дуга 1920., пловна 925 км.

РЕДАКТОР (лат.-фрц.), који даје коначан облик неком спису, према утврђеном реду или сврси; уредник. **Редакција** (лат.), посао редактора, уређивање, уредништво; уређивачки одбор; стан уредништва.

РЕДЕМПОРИСТИ (лат.: redemptor = спаситељ), кат. ред, осн. 1732. у Ит. Алфонс Лигуори; угледају се на спаситеља.

РЕДЕНГОТ (енгл.), свечани капут на струк с дугачким пешевима.

РЕДЕНИК, појас од коже или плашта на којем се носе меци; врата оквира за пуњење митраљеза, израђен од лана или метала, за 25-250 метака.

РЕДЕРИЈЕРС, поз. цехови у Хол., нарочито у 15. и 16. в., у Фландрији до 19. в.; мајстори певачи, приказивали побожне драме и моралитете. **РЕДИ Франческо** (1626-1698.), ит. песник и научник, био 1 од најбољих лекара свог доба и написао велики број научних дела; од песничких дела најбољи и најпознатији дитамбар **Вах** и **Тоскани**, који се одликује изванредном ритмичношћу и савршеном формом.

РЕДИГОВАТИ (лат.), дати коначан облик неком спису, према утврђеном реду или сврси (→ редактор).

РЕДИНГ 1) град (97 000 ст.) у Енгл. на Темзи; инд. животних намирница, машина; унв. 2) град (111 000 ст.) у Пенсилванији (САД); инд. челика.

РЕДИТЕЉ → режија, режисер.

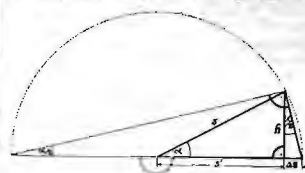
РЕДНИ БРОЈЕВИ хем. елемената и њихових изотопа, означавају број слободних позитивних ел. набоја њихових атом. језгра, и истовремено број електрона изван атом. језгра, који стоји са њима у ел. равнотежи → број.

РЕДНИ МОТОР, електромотор једносмислене струје чiji побудни (индукторски) намотај везан на ред с индуктом мотора; употребљава се много у ел. вучи (за трамваје, локомотиве итд.), јер развија при полазу вел. моторни спрег (обртни момент).

РЕДЊА → епидемија.

РЕДОВ, лице у војсци без чина; у обичном говору се назива војник.

РЕДУКОВАЊЕ, редукција (лат.), свођење на мање, смањење, ограничење; у метеор.: свођење вредности неког метеор. елемента на нормално стање: свођење притиска и тмпт. ваздуха на морску висину, свођење барометра на 0° итл. **Р. карата**, смањивање к. на мањи размер. **Р. космерне дужине на хоризонт**, врши се стога што се на плановима упртава само хориз. дужина S' , која се не мери директно већ се добија као разлика из к. д. S и r . $\Delta S, S' = S - \Delta S$;

приближна вредност за $\dots \Delta S = h \cdot \lg \frac{a}{r}$; тачна

вредност $\Delta S = \Delta + \Delta_1 + \Delta_2 + \dots$ или за $\Delta S = h^2 + \frac{\Delta^2}{25} + \frac{\Delta^2}{25^2} + \dots$. **Р. опажаних праваца**, рачуноско довођење лимбусове нуле на 1 од опажаних праваца, одузимањем тог праваца од свих осталих (тригонометриска формула 1); **р. ексцентрично опажаних праваца** врши се свођењем тих праваца на центар (тригонометриска формула 4) **Редукциони бројеви** → релативни бројеви.

РЕДУПЛИКАЦИЈА (лат.) → удвајање.

РЕДУТ (фрц.), свако затворено утврђење било у пољској фортификацији или у сталној; у тврђавама поставља се у унутрашњости на zgodним тачкама или позади испадних углова тврђавске оgrade или у њеној унутрашњости.

РЕДУЦИРАТИ (лат.), смањити.

РЕВИНО Иван Ловро (Regino, почет. 15. в.), ит. хуманист, вршио секретарску службу у Дубровнику (1430-1460.), написао више совета и епитаграма дубров. племићима и песницама Николи Растићу и Вуку Бобаљевићу.

РЕЂО ДИ КАЛАБРИЈА, град (130 00 ст.) и пристаниште на Ј Ит., на Месинском Мореузу; инд. уља. **РЕЂО НЕЛ ЕМИЛИЈА**, град (91 000 ст.) у Ит. на р. Кростолу, д. притоци Поа; метал. инд. (локомотиве).

РЕЕГЗЕКУЦИЈА (лат.), установа извршног поступника, враћање у пређашње стање за случај прогресно извршене или неосвојене егзекуције.

РЕДУКАЦИЈА (лат.), вежбање мишића и зглобова, чије функције смањене или изгубљене услед болести, повреде или дуготрајног некретања.

РЕЕСКОТ, **редископтавање** (ит.), поновно дисконтавање: ако банкар или банка даје поново у есконт менице, које сама есконтвала, да би тако дошла до повца.

РЕЖАН (Режи) Габријела (1850-1920.), фрц. глумица, снажног талента и ретке интелегенције, играла у булеварским поз. и у Одеону; гл. улоге: Сафо, Мадам Сан-Жен, Заза, Лизистрата; 1905. осн. поз. под својим именом, где и режирала.

РЕЖАНС (фрц. regence: наместништво), стил декоративне ум. у доба регенства војводе Филипа од Орлеана (1715-1723.); чини прелаз од помпезног, тешког стила Луја XIV ка грациозном рококо-стилу Луја XV.

РЕЖЕЛАЦИЈА (фрц.), поновно смрзавање раскрпљеног снега и леда у области снежаника и ледника.

РЕЖИЈА (фрц.), трошак око вођења неког предузећа. **Р. поз. дела**, ум. начин којим се драмско дело, као јединствена целина свих средстава за сценско изражавање, поставља на сцену; од глумачког педагога развио се редитељ до централне личности поз. репродуктивне ум.; он има данас право и дужност да дело не само драматуршки удеси за сценско извођење него и да даје самостално тумачење извођачког стила дела, карактера, свих детаља унутарње режије и осн. концепцију визуелног дела претставе (план и стил декора), индикације за напрт костима, распоред група, поделу простора, одабирање ефеката осветљења итд. **Режисер** 1) редитељ поз., који дели глумцима улоге, руководи њиховим извођењем и удешавањем декорација и сценарија (→ режија). 2) који руководи неком свечаношћу. **Р. нема самостално ауторско право на дело које режир чак и ако је филм; сматра се да је продао то право ономе коме је дао у најам свој рад.**

РЕЖИМ (фрц.), начин управљања земљом; начин живота у погледу исхране и хигијене (→ дијета); **р. код река** → реке.

РЕЖУХА (*Cardamine pratensis*, фам. Cruciferae), зеласта биљка влажних ливада с ризомам; листови

скупљени у розету при дну стабла и перасти; на врху стабла бледољубичасти цветови скупљени у грозд.

РЕЗАКИЈА → султанџија.

РЕЗАНЦИЈА, свеже или осушено тесто од пшеничног брашна у облику танких трака, служи као животна намирница. **Р. шећерне репе**, исечена р. у облику узаних призматичних трака; издужени р., из којих дифузијом извучен шећер, садрже преко 90% воде и око 7% хранљивих састојака; пресовани р. с 14% хранљивих састојака и сухи р. с преко 80% хранљивих састојака служе као одлична сточна храна, јер садрже беланчевине, угљене хидрате и масти.

РЕЗБАР → гравер.

РЕЗЕДА (*Reseda*, фам. *Resedaceae*), већином зљасте биљке умерене и суптропске зоне; **Р. одогата** из с. Афр. украјина биљка; код нас има неколико дивљих врста; од њих највише распрострањена **Р. lutea**; расте у усевима, на ливадама, у шибљацима, крај путева и уопште поред насеља у Евр., з. Аз., с. Афр.

РЕЗЕРВА (лат.), залиха, остава; војска која се позива под оружје само за време рата; Фиг.: уздржљивост, уздржавање, обавривост; изјава државе која жели да се ослободи обавеза које произилазе из извесних одредаба или извесног тумачења уговора (може да се учини у часу потписа или у часу ратификације уговора). **Резерват**, израза за означавање да право на употребу неке ствари припада само одређеним лицима, да су извесни списи итд. поверљиве природе. **Р. лова**, настао у вези с откупом сервитутних права; феудални господари уступају сегрегирано земљиште задржали и даље право лова на том земљишту (**Дравска Бан.**); на тлу пређашње В. и Х. основана држ. ловишта, названа р., у којима лов без нарочите дозволе забрањен; ти р. имају површину од око 250 000 ха; у њима се дивљач чува и негује, и та ловишта данас претстављају прир. резерве за остала ловишта оних крајева која прилично опустела, нарочито у погледу високе дивљачи. **Резервације**, резервисане и од колонизације белих законом заштићене области за одржање појединих расних група, нпр. за Индијанце у САД и у Канади. **Резервна војска**, састављена од обавезника старијих година способних за рат; врши службу у позadini, а често и за појачање оперативне војске; мора бити добро опремљена и наоружана; код нас у р. в. улазе обавезници од 40-50 год.; ово не важи за р. офицере. **Р. фонд**, нарочити део неподељене чисте добити остављен на страну и прикупљан у циљу да се њим надокнаде неочекивани губити или подмире изванредни повремене расходи. **Р. хранљиве материје**, у енергетском погледу; хранљиве материје које при обилној исхрани депоноване (биланс исхране позитиван) у виду масти и гликогена, док се при слабијој исхрани или гладовању (биланс исхране негативан) троше, служећи организму као резерва. **Резервисаци**, сачувати, задржавати (за се), придржати нпр. право. **Резервоар** (фрц.), смештене ствари које се држе у резерви; нпр. вода, петролеј; р. код водовода изравнавају колебања количине дотичуће и отичуће воде у водоводној мрежи; запремина р. се одређује према флукутирајућој количини, тј. према количини воде која се за подмирење вел. потрошње мора скупити у доба мале потрошње; р. се граде и онда кад се због смањења притиска у ниским деловима мреже снабдевање врши по одвојеним областима (зонама) насељеног места.

РЕЗИГНАЦИЈА (срлат.), скрушеност; повиновање оном што се не може отклонити.

РЕЗИДЕНТ (лат.), висок чиновник евр. држ. код колонијалних владара. **Резиденција** 1) седиште полит. или верског поглавара; престоница. 2) место становања једног лица; по р. се одређује место доштавања судских аката, евентуално и надлежност ако лице нема или му се не може утврдити домицил. **РЕЗИДУУМ** (лат.), траг у кори великог мозга који остао после једног чулног надражаја који изазвао у свести неки опажај, а који омогућује да се о том опажају јави у свести претостава; скуп свих таквих р. у мождајој кори једне особе чини њено → памћење.

РЕЗИЈА (ит. *Val di Resia*), сев. део Млет. Слов., око ренице Резијанске Воде; стая. сами Слов., који говоре особитим слов. наречјем.

РЕЗИМЕ (фрц.), кратко излагање садржине; завршна реч.

РЕЗИСТЕНТАН (лат.), отпоран. **Р. хумови**, брегови од отпорнијих стена, које се одрже пред ерозијом. **Резистенција** (нлат.), отпор. **Пасивна р.**, организовано, намерно успоравање рада, онемогућавање његових резултата да се послодавац натера на повишење наднице или испуњење захтева радника.

РЕЗНИК, једногод. лоза, орезана само на 1 окце. **Резница**, садница, «пелцер» (нем.), одвојен део билке (стабла, корена, листа) ставља се у влажну земљу, песак или воду и, кад се укорени, даље се развија у самосталну биљку; најчешће р. од стабла; гране се отеску оштрим ножем и ставе у влажну подлогу; ускоро ће се на рањеној површини образовати калусно ткиво и у њему постаје вегетационе купе коренова; код неких биљака ће корени избити после неколико дана (врба, топола, традесканција), а за друге требаће више недеља и месеца (камелија, алпске ружице, четинари); за размножавање р. од корена способне су извесне биљке које и у природи често саме образују пупољке на корену (нпр. шљива, трешња, малина, купина); иако се одвојено лишће многих биљака укоренује, врло је мали број оних које образују и пупољке; р. од лишћа размножавају се неке врсте бегонија; особита примена у виноградарству, где р. део једногод. зреле лозе, отсечен с чокока и скраћен на одређену дужину; ако се посади, развија се у → припрак; могу бити с 1, 2, 3 и 4 окца; данас највише у употреби од 20-25 см дужине за влажну климу и хладне земље, и 25-30 см суку климу и топле земље.

РЕЗНИЦЕК **Емил Николаус** (*1861.), нем. композитор, диригент, проф. муз., живи у Берлину; компоновао: 10 опера (најбоља **Дона Диана**), соло и хорске песме, 4 симфоније, 2 оркестарске свите, виолински концерт, реквијем и др.

РЕЗОЛУЦИЈА (лат.), одлука на завршетку збора у којој се огледа мишљење учесника и формулишу захтеви.

РЕЗОН (фрц.), ум, разум; разлог, оправдање. **Резонвати**, умовати, правити закључке; расправљати; примењивати, критиковати, приговарати.

РЕЗОНАНЦИЈА (лат.), појава у радиотехници када се 2 треперења ел. кола, променом капацитета или самоиндукције, доведу на исту учестаност одн. на исту таласну дужину или кад се 1 или више треперећих кругова подесе на учестаност 1 радиоемисије; р. утолико оштрија уколико емисија отпор треперећег круга мања; од броја подешених кругова и од оштрине њихове р. зависи и селективност (моћ издвајања) 1 радио пријемника; **Никола Тесла** 1895. први искористио појаву р. за подешавање антена у циљу одржавања и селекције бежичних веза.

РЕЗУЛТАНТА, у мех. код слагања сила, она сила која се добива при слагању више других и која их замењује; 2) силе које дејствују под углом у једној тачки, једнака дијагонали паралелограма којем су стране те 2 силе.

РЕЗУЛТАТ (нлат.), исход, логична последица неке радње.

REI VINDICATIO (лат.), тужба за повраћај својине на одузетој ствари; њу може подићи свако лице које докаже да је сопственик (активна легитимација) против сваког за које докаже да је код њега ствар или да је оно отуђио или уништило ствар (пасивна легитимација); то је најјача тужба у праву.

РЕИНИОН, острво (2512 км², 189 000 ст.) у Индијском Ок. ји. од Афр., брдовито и планинско (највиши врх 3150 м), али плодно; клима тропска; производи (шећ. трска, кава, ванила) тропски; гл. место Сен Дени; припада Фрц.

РЕИНКАРНАЦИЈА (нлат.), поновно отелотворење душе.

РЕИНТЕГРАЦИЈА (лат.), повраћај у пређашње стање. **Р. држављанства**, они који изгубили наше држављанство могу га повратити простом изјавом и пресељењем у нашу државу; право на р. д. имају: Југословенке по рођењу које изгубиле наше држављанство удајући се за мужа странца, ако брак престане; деца рођени Јел. која су изгубила д. слеђују оцу у отегују или што их позакону отац странац, ако то изјаве по пунолетству; исељеници ако се врате до 1938.

РЕИС (ар.), главар, старешина, претседник. **Р.-улема**, верски поглавар мусл. у Југосл.

РЕЈ Николај (1505.-1589.), пол. песник који први почео писати на нар. јез.; писао доста, и то скоро увек поучне ствари; његова **Расправа међу паном, кнезом и плебаном** најбоља пол. сатира 16. в.; Огледало је прозни спис о друштву и друштв. врлинама; све рађено с великим искуством.

РЕЈД (хол.), напад који врше → монитори у простору реке између фронта или где су обале запоседнете од непријатеља. **Коњички р.**, кад коњаци има да обухвата непр. снаге.

РЕЈЕР Ернст (Reyer, 1823.-1909.), фрц. композитор и писац, библиотекар Вел. опере; компон.: 4 опере, црк. дела, кантату Победа у духу новог романтизма.

РЕЈКЈАВИК → Рекјавик.

РЕЈМОНТ Владислав (1868.-1925.), пољ. романописец; прешао кроз многе друштва;

слојеве и зато могао да их наслика са свом снагом свог позитивног вистичког, чак натуралистичког талента; први већи романи Глумица и Превирања, затим Обетована земља и др.; највише се дигао својим вел. романом Сељаци где у епски широком линијам хтео да претстави не само разнолики по слојаности сеоски живот већ да зарони у дубину ти душе и да пружи њихову слику изнутра; за ово дело добио Нобелову награду; преводен и код нас.

РЕЈОН (фрц.: rayon = зрак), подручје, област; непосредна околина тврђаве; у Енгл., САД и Фрц.: вештачка свила.

РЕЈС (порт.), нсавац у Браз.

РЕКА, већи стални водени ток (за разлику од мањих: потока и речца): воду добива од воденог талога непосредно од отапања леда и снега и од извора: губи отицањем, испаравањем и упијањем; промене у једном и другом изазивају колебање водостања, а то претставља речни режим; услед крстана, речна вода способна да врши рад, који се састоји у преносу материјала (шљунка, песка, муља) и у → ерозија; кад се смањује способност, р. таложи (акмулира) материјал који дотле носила; ерозијом р. изграђује свој уздужни и попречни профил и ствара посебне, флувијалне, облике у рељефу земљине површине; у праву се р. сматра за јавно добро и припада држави чак и кад протиче кроз прив. имање; речна снага је држ. регал и може се употребити само по концесији. **Речни лабораторијум**, служи испитивању нејасних проблема при кретању воде у потоцима, рекама, каналима и подземним токовима; испитивања се врше на осн. закона о динамичкој сличности појава (Фраудов, Рејнолдсов и Веберов закон); већи и значајнији хидротнх. радови се обично не изводе без претходног испитивања у р. л. Р. нанос, стеновити материјал који водени ток дроби, котрља и вуче по дну и обалама корита и таложи, кад му вучна сила ослаби; наноси спрдовни се уклањају регулационим радовима и багровањем; количина н. (песка, шљунка и облуцага) у реци се смањује пошумљавањем сливних брегова и утврђивањем падина и обала. Р. обала, обалски сопственица оптерећени службеношћу слободног пролаза за људе и стоку који вуку бродове; р. о. подлежна утицају реке; ако река лагано односи земљу, нанос припада ономе на чију обалу слаже, а оштећени једино може да своју обалу обезбеди; ако река одломи већи комад обале, на га сједини са др. обалом, оштећени има прво у року од 1 год. тражити својину у наносу, иначе нанос припада ономе на чију обалу. Р. саобраћај → саобраћај. Р. шкоља → шкољка.

РЕКА, плн. област у сливу Радике (Вард. Бан.) захвата Мијаке Горње Р. и Маврово Поље; Мијаци и Мавропољци Срби, већином прав.; Горњореканци говоре арб., а већином срп. порекла; гл. занимање сточарство и печалбарство; по целом Б. П. познати под именом Рекалце (→ Мијаци).

РЕКАВИЦЕ, мањи водени токови који само привремено отичу, за разлику од → речна који су већи.

РЕКАТИЈЕ, Рекалце → Мијаци.

РЕКАПИТУЛАЦИЈА (нлат.), кратко понављање садржине неког списка или теорије. **Рекапитулирати**, укратко поновити.

РЕКВИЕМ (лат.), код крат. служба за умрле, изн. почетна литургије: Requiem aeternam dona eis (лат.: дајуј им вечни мир); муз. композиције: Моцарт Ревиња и др.

REQUIESCAT IN PACE! (лат.: нека почива у миру!), завршна реченица задушне мисе; обично написано на надгробном споменику.

РЕКВИЗИТА (лат.), на сцени, скуп свих предмета потребних при извођењу једног комада, које чува и издаје реквизијатор.

РЕКВИЗИЦИЈА (лат.), насилно узимање намирница и др. потреба од стране непријатељске војске на освојеној територији; може се вршити и у миру при маневрима. **Реквирирати** (лат.), узети реквизицијом.

РЕКЈАВИК (Reykjavik), гл. град (29 000 ст.) на остр-

ву Исланду, на ниској јз. обали; куће поглавито дрчене; унив. (1911.), библиот., нар. музеј, архив; раболов, конзервирање рибе.

РЕКЛАМ, издав. књижара и штампарија у Лајпцигу, осн. 1828. као Књижевни музеум; постала чувена својом Универзалном библиотеком, од 1867., са око 800 бројева познатих дела нем. и свет. књиже.; осим тога књижара издаје часопис Рекламов универзум и библиотеку Хелнос.

РЕКЛАМА (фрц.), јавно оглашавање којим се препоручује нека роба, посао, радња итд.

РЕКЛАМАЦИЈА (лат.), пријава да на нашу адресу послата или очекивана поштом није стигла; жалба против одлуке неке власти, особито пореске. **Рекламациони одбор**, решава о жалбама на решења → пореских одбора; р. о. поставља се на 3 г., у седишту свике другостепене пор. власти; може бити и више р. о., ако је број обвезника велики; р. о. састављен од председника, који је старшина другостепене пор. власти и 8 чланова (свима се одређују и заменици) од којих 4 бирају коморе, а 4 поставља Ген. дирекција пореза из реда пор. обвезника; држ. запустника, који је референт у р. о., поставља Ген. дирекција пореза; члан р. о. не може бити једновремено и члан пор. одбора; р. о. пеня све жалбе и дозвољава жалтоцу и усмено образложење; против решења р. о. има места жалби управном суду у року од 30 дана (Зак. о непосред. порезима, § 133. итд.).

РЕКЛИ (Reclus) 1) **Елизе** (1830.-1905.), фрц. географ, саставио Нову светску географу (19. св.), Земља и Земља и човек (→ сл.). 2) **Онезим** (1837.-1916.), фрц. географ; путовао кроз Шп., с. Аفر.; гл. дела: Земља из птичјег лета, Француска и њене колоније и др.

РЕКЛИНГХАУЗЕН, варош (80 000 ст.) и пристаниште у Нем. на Рајнско-хериском Каналу; вид. гвожђа, дрвета, ткст.; у близини угљенокоп.

РЕКОГНИЦИЈА (лат.), препознавање.

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ (лат.), извешавање, брзо упознавање терена;

р. триангулације, упознавање терена, приближно мерење углова, постављање сигнала на тригонометрским тачкама и прикупљање података за скицу тригонометриске мреже. **Рекогносцирати** 1) у праву; признати аутентичност неке особе или ствари. 2) у војсци: извешати, испитати, истражити.

РЕКОМАНДАЦИЈА (фрц.-ит.), препорука.

РЕКОМПЕНЗАЦИЈА (нлат.), отштета, накнада.

РЕКОНВАЛЕСЦЕНТ (нлат.), стање особе у току опорављања после прележане тешке болести.

РЕКОНСТРУКЦИЈА, успостава, обнова, поновно изградњавање.

РЕКОНЦИЛИЈАЦИЈА (лат.), изм. греше, помирење; у кат. црк.: поновни пријем отпадника у црк. заједницу.

РЕКОРД (енгл.), постигнуће највише мере у неком спорту, нпр. у брзини, висини, дужини.

РЕКРЕАЦИЈА (лат.), освежење, одмор, опоравак.

РЕКТА АКЦЕПТ (нлат.), а. који саджи клаузулу «не по наредби», којом трансат забрањује поновно индосирање менице; али она не чини меницу непрениоцијивом путем индосирања; помоћу ње акцептант постаје одговоран за исплату меничне своте само према дотадањим индосантима; трансату и индосанту, који му меницу презентирао ради а.; према осталим индосантима не стоји у обавези.

Р. индосамент, који саджи клаузулу «не по наредби», којом га може индосирати; само тада индосант, који употребио горњу клаузулу, не одговара лицима на које буде меница допније индосирана (§ 14. Менич. зак.).

Р. меница, на којој њен и давалац (трансат) ставио израз «не по наредби» ил. сл. којим се забрањује индосирање менице; таква се меница не може индосирати; она се може признати само путем обичног уступања (§ 10. Менич. зак.).

Р. папери, хартије од вредности које гласе на одређена лица и не могу се преносити на другог док се не обавести издавалац хартије.

РЕКТАСЦЕНЗИЈА (нлат.) → деклинација.

РЕКТЕ (лат.), право, исправно, правилно.

РЕКТИФИКАЦИЈА (лат.), исправка; израчунавање дужине лука. **Р. инструмента**, довођење осовина свих инструментових делова у исправно стање и осособљавање и да се њиме може исправно радити (→ теодолит, иввелмански инструмент).

РЕКТОР (лат.), управитељ виших школа: унив., духовне академије, богословије.

РЕКТОСКОП, ректосковија (лат.-грч.) → ендоскоп.

РЕКТУМ (лат.) → црева.

РЕКУПЕРАТОРИ (лат.) 1) у рим. праву судије који су судили спорове између слободних људи који нису рим. грађани и између њих и рим. грађана. 2) → регенератори.

РЕКУРЕНС (лат. febris recurrens), заразно обољење с карактеристичним током: почиње нагло, наизменично, висока тмпт. неколико дана, потом пауза, и то се понавља обично 2-3 пута; за време високих тмпт. јављају се знаци слични тифусним (отуда назив повратни тифус); дуготрајност, разне компликације отежавају исход, за време епидемија смртност достиже око 15%; проузроковач, спорила **Обермејер**, налази се у крви за време високих тмпт.; преносе га вапи, стенице, вероватно и др. инсекти; лечење салварзаном; предохранила: изоловање оболелих, уништавање инсеката преносилаца.

РЕКУРЕНТАН (лат.), који се повраћа. **Р. образац**, којим се сваки члан једног низа бројева или функција може одредити помоћу претходних чланова тога низа; низ или ред је **р.**, ако су му чланови одређени **р. образцем**.

РЕКУРС (лат.), правни лек којим се побива закључак суда (→ жалба); да се може **р. употребити** треба да је претходно предложено суду пренамене закључака; у → маличном поступку **р. може бити** само ако се није повео зак. поступак по тужби, ако се тиче обезбеђења парнич. трошкова, ако је одложено рочиште противно поступку, ако се одбаци предлог за повраћај у пређ. стање због изостанка или протеклог рока за правни лек, против одлуке о накнади штете; у поступку због сметања посела **р. дозвољен** само против коначног суд. закључка или кад суд није дозволио да се поведе или настави поступак; против закључака признањног суда **р. могућ** само кад је призив одбачен, као недопуштен или поднет после рока, или је призивно писмено законски неисправно; кад је призивни суд поништио пресуду првостепеног суда, кад је упутио предмет другом суду с тим да се поступак почне тек кад закључак признањног суда постане дгуноважан; **р. мора бити** писмен; потписује га адвокат странке и предаје првостепеном суду и кад се односи на закључак другостепеног суда; рок за **р.** 15 дана од доставе писменог отправака закључка; **р. не одгађа** извршење побједног закључка, али суд може обуставити поступак ако би се иначе циљ **р. осујетио** или настала несразмерна штета за странку; суд одлучује о **р. без усмене расправе**, у већинској седници (Грађ. суд. поступак § 342., 461., 603. и даље).

РЕЛАНТ (фрц.) → усупорен гас.

RELATA REFERO (лат.), саопштавања што ми је саопштено, дакле не што сам видео или доживео.

РЕЛАТИВАН (лат.), зависан од нечега, условљен односом према нечем, непотпун, несавршен; супр. → апсолутан. **Р. бројеви**, који приказују односе једних појава према другима, деле се на **парципипирајуће б.** (однос дела према целини), на **односне б.** (однос 1 појаве према различитој другој), и на **индексне б.**; могу се изразити разломцима, али најчешће се изражавају процентима, због чега се и зову **процентуални б. Р. надлежност** суда, месна и. с.; судови морају pazити по званичној дужности на њу; ако суд не би одбио тужбу зато што је релативно ненадлежан а странка не би истакла приговор **р. н.** на првом рочишту или у одговору на тужбу, суд може расправљати спор ако је апсолутно надлежан ма и немао **р. н.** и пресуда се не може обарати због повреде **р. н.**

РЕЛАТИВИЗАМ (нлат.), становиште теорије сазнања које учи да је све сазнање релативно, тј. да нема апсолутних истина које опште и нужно важе.

РЕЛАТИВИТЕТ, **релативност** (нлат.), особина оног што је → релативно; у флз. **р. сазнања**: 1) ништа се не може спознати у себи, тј. независно од сваког односа према некој другој ствари; 2) свако сазнање је релативно према духу који га сазнаје, тј. ништа не можемо да сазнамо независно од наше моћи сазнања: ми познајемо ствари само онако како се оне односе према нама. **Т. релативитета**, добива име по тзв. **принципу** р. Алберта Ајнштајна, гл. творца т. **р.**, који објавио прво 1905. тзв. специјалну т. **р.**, а 1916. општу; значај ове т. произилази из њеног критичког односа према извесним осн. појмовима у флз., у 1. реду према простору и времену; **спец. т. р.** бави се физ. појавама што се догађају у тзв. **инерцијалним** координатним системима, тј. на кривим телима која мирују или се крећу равномерно праволинијски спрам земље (тачније: спрам звезда стајањца, чије међусобно кретање, због њихове вел. даљине, тако незнатно да се може занемарити); раније се, по Њутну, претпостављало да је време у мат. описивању физ. појава (временски параметар) апсолутна величина, независна од каквих било околности; у т. **р.** полази се напротив од околности

да је време величина коју увек мери неки посматрач извесном справом (сатом) и да према томе постоји онолико разних »времена« колико разних (стварних или умисљених) посматрача на свету, све док се та времена не доведу у узајамну везу, не уједначе уколико је то могуће; ако се ради о 2 посматрача који не мирују 1 крај 2., та веза не може се успоставити бржим средством него што је светлост (уопште: електромагнетни таласи), јер се она креће брже од ма чега што је познато у физ.; како светлост пружа и најутанчаније бележење појава, узима т. **р.** светлост за основу своје дефиниције времена у простору; према том о истовремености двају тренутних појава на 2 разна места нема, строго узев, уопште смисла говорити, све док је неком конвенцијом не дефинишемо; то се пак у **спец. т. р.** чини на најпростији могући начин, а тада се испоставља да је истовременост релативна појам: 2 удаљене појаве могу бити истовремене у 1 инерцијалном систему, а разновремене у 2.; излази и да је брзина светлости једнака у свим инерцијалним системима, а то није нека несхватљива особина светлости него последица најпростијег могућег односа што имају крута тела према појави кретања светлости; затим, да масе неког тела расту са брзином итд.; обрасци добивају особито једноставан облик и тумачење кад се време сматра као 4. координата уз 3 просторне (Владимир Варићак), а с тим у вези назван четвородимензионални просторно-временски континуум свет (Минковски); повој овој т. **р.** утврђује да се утврди кретање земље према хипотетичном етеру о којем се мислило да као нека фина непокретна течност претставља апсолутни мир; супротно очекивању показало се да такво кретање не постоји (Мајклсонов оглед), а у тражењу т. која би била у сагласности и с том чињеницом настала **спец. т. р.**; њој Ајнштајн ставља на чело принцип **спец. р.** који гласи: сва равномерно кретања одређена инерцијалним системима релативна су, тј. равноправна у описивању свих појава физ. (а не само мех., као што се и раније знало); у **општој т. р.** посматрају се појаве при ма каквом кретању; по Њутну, и као што дошло до изражаја у поменутој хипотези о етеру, замисљало се као да је физикални простор независан од материјалног тела, те да има смисла бар говорити о неравномерно кретању неког тела у том простору, о тзв. апсолутном кретању; сматрало се да је инерција којом нека маса, препуштена самој себи, одржава правац и брзину кретања, знак да се та маса налази у равномерно кретању или мировању спрям тог простора, а центрифугална сила, која се јавља при обртању неке масе, знак обртања у том простору, дакле несумњивог кретања; напустивши ту замисао апсолутног кретања, непотврђену искуством, Ајнштајн узима да су поменуте појаве инерције истоветне с појавама гравитације и да је оне јављају као дејство гравитационог поља (простора) земље и свега света небеских тела на то 1 тело, кад се ово налази у кретању спрям осталих тела (тим пре свега решио загонетку: зашто је маса неког тела, израчунавана помоћу тежине, једнака маси тога тела мереној помоћу његове инерције? — јер су обе истоветне); дакле, сва кретања без разлике релативна су 1) спрам 2., и равноправна у описивању физ. појава (принцип општег **р.**); мат. израз овим идејама нашао Ајнштајн уопштивши поменути »свет« у простору где делују гравитационе силе постаје »свет« не само неевклидски него добива особине општег римановог »кривог« четвородимензионалног простора (→ Риман Бернхард) свемирска гравитација изједначава се тако с општом »геометријом света«, која садржи нашу обичну, еуклидску геом. простора као допуштено упрошћење у случају кад се не посматрају сувише вел. даљине и сувише брза кретања; после израђивања у овом правцу покушавало нарочито да се обухвате и електромагнетске појаве, али се ту, изгледа, није још коначно успело; у експер. физ. т. **р.** се показала плодна у микрофизици, брже поједине материјалне честице достижу веома вел. брзине; с 2. стране баш у микрофизици, где електромагнетске појаве играју осн. улогу, јављају се за т. **р.** и тешкоће; потврде се траже још увек особито у: померању перихела Меркура (које Њутнова мех. не објашњава потпуно), у скретању светлости кад пролази поред вел. масе (т. **р.** бар квалитативно предвидела такво скретање, примећено на звездама у близини Сунца приликом његова помрачења), у померању спектралних линија кад светлост избија из јаког гравитационог поља.

РЕЛАЦИЈА (лат.), однос.

РЕЛЕВАНТАН (нлат.), значајан, важан, знатан; супр. → ирелевантан.

РЕЛЕГАЦИЈА (лат.), код ст. Симљана блажа фор-

ма прогонства из Рима, аналогна данашњој конфисцији, депортацији; данас: отстрањење ђака из гмн. оди. унив.

РЕЛЕЈ (фрц.), ордонанс коњаник, пешак, велосипедист, моторвелосипедист и аутомобилист, који преноси заповест или извештај од 1 релејне станице до друге; коњичке рел. станице постављају се на отстојању 10-15 км, пешадиске 2-4 км, велосипедске и моторвелосипедске на 20-40 км; ордонанс-р. донесе извештај или писмо до 1 станице где му се потврди пријем па се враћа, а ордонанс-р. с те станице носи га до следеће и тако даље све док извештај или писмо не стигне до оног ком је упућено.

РЕЛИГИЈА (лат.) → вера. Религиозност, побожност, испуњавање закона божјег у пракси. Религиска филозофија, део флз. који испитује суштину, вредност и однос религија према др. култ. системима. Р.-социјални покрети, јављају се у новије време у прот. цркви; одбацују капитализам, држ., рат, очекујући скору пропаст друштва, уређења.

РЕЛИКВИЈЕ (лат.), мошти, кости светитеља или одећа, мучила итд., у вел. поштовању код хришћ., а и код др. религија; десот Ђурађ Бранковић платио мошти св. Луке 28 000 дуката да би имао заштитника; р. изузете из правног промета и од судског извршења. Реликвијариј, кивот, посуда или ковчег за чување реликвија; постоји у антиминусу или трапези сваког храма.

РЕЛИКТ (лат.), остатак; врста биљка или животиња која у некој области настањена још из времена кад у њој владали другачији услови за живот; у нашој земљи нпр. многи становници Охридског Ј. и вода динарског крша; оморика и неке др. биљне врсте. Реликтна језера, остатак старих већих ј.

РЕЉА КРИЛАТИЦА → Хрела.

РЕЉЕФ (фрц.) 1) смањен и пластично претстављен неки део земљине површине. 2) сви облици земљине површине у некој области. 3) пластично извајан украс на 1 архт. објекту, било орнамент било скулптура; скулптура може бити плитак и пун р., према јачини пластике. Рељерна енергија, највећа разлика у висинама на одређеном делу земљине површине.

РЕЉКОВИЋ Матија Антон (1732.-1798.), књижевник; од протог војника дотерао до кпт.; учествовао у седмогод. рату и био заробљен; васпитао се у идејама просветитељског 18. в. у Нем., стога писао пчучне списе; преводио басне, које тад биле у моди, и написао у стиховима популарни спис Сатир (1762.-1779.), који као песничко дело нема вел. вредности, али од значаја као документ времена, по својој тенденцији. слици нарави и обичаја у Слав. иза тур. повлачења, и по утицају који имао у својој средини; најпопуларнији спис локалне слав. књиж.

РЕМ, брат → Ромулов.

РЕМАРК Ерих Марија (* 1898.), најчувенији нем. писац ратних романа; његов роман На западу ништа ново преведен на све језике; у њему и његовом наставаку (Повратак) Р. оштро жигоше рат и данашњи поредак, па у сценама иде до гротеске, али је јак хумором и готово филмским давањем све новијих ситуација.

РЕМБ Фрањо Карол (* 1674.), слов. сликар; радио слике библиског и митол. садржаја; сликао степенице Атемсове палате у Граду, олтарне слике за Кресминстер у Бечу; у Љубљани се чувају: Срце Исусово, Св. Јосиф и др.

РЕМБРАНТ (Rembrandt H. van Rhyen, 1606.-1669.), нидерландски сликар и графичар, 1 од највећих ум. свих времена; за живота прво славан и моћан стваралац; један од најбољих познавалаца људске душе; његове слике обилују игром светлости и сенке, а боје се сливају у златнокестењасту тон; техника сликања у почетку глатка и минициозна, додичје пастозна и широка; тек почетком 19. в. опењена његова прана вредност; Р. дело многобројно и разноврсно: аутопортрети (око 100), портрети: Р. жене Саскије, Хендрикје Стофелс, Јан Сикса, Р. сина Тита и др.; композиције: Самсон и Далила, Анатомија д-р Тулна, Нонна стража и др.; композиције верског садржаја: Христос у Емаусу, Аврамова жртва, Јаков, Изгубљени син и др., пејзажи, мртва природа (Заклани во), бакрорези: Христос лечи болесне, Пејзаж с три

стабла и др. цртежи; оставио око 700 слика, 300 бакрореза, око 1500 цртежа.

РЕМЕДИЈУМ, толеранција (лат.), допуштено отступање од прописане нормалне тежине новца; како ни најсавршенијим машинама за ковање новца није могуће постићи да сви комади новца 1 вредности буду до најситнијих тежина једнаки, закони о ковању новца допуштају да може бруто и нето тежина отступати до извесне границе од одређене тежине.

РЕМЕН, ремик, понегде кајш, готово код свих Ж. Сл. разне врсте кожних, једноставних или украшених, појасева. Ременаство, занат, сличан седларству и опанчарству; производи: појасеве, торбе, бичеве, делове коњске опреме од ремења; као самосталан зан. р. развијено у сев. крајевима Југосл. Ременски погон, преношење кретања помоћу кајша (→ трансмисија).

РЕМЕТА 1) Велика Р., ман. у Фрушкој Гори; не зна се када ни ко га је основао (најстарији помен из 16. в.). 2) Мала Р., ман. у Фрушкој Гори, филијала ман. Беочина; не зна се када подигнут (1739. на темељима ст. цркве сазида на нова ман. црква).

РЕМЕТЕ, село код Загреба, чувено по ст. ман. херемита (павлина, белих Фратара), подигнутом око 1272., а обновљеном 1880.; ту сахрањени Павле Зрињски, бан Иван Торкват Карловић и др. знаменити Хрвати.

РЕМЕЦ Алојазиј д-р (* 1866.), адвокат и књижевник, писао песме, приповетке и драме с морализаторским особинама, без вел. ум. снаге.

РЕМИ (фрц.) 1) азардна игра с 2 или више шпилова од 32 карте с цокерима, за 4 или више особа; има више начина играња, углавном по истим принципима који важе и код мајонга. 2) нерешена игра у шаху, ниједан од играча нема могућности да добије партију.

РЕМИЗЕ (фрц.), мале површине усред поља обраде грмљем и ситним дрвцем; служе као заклон ситној племенитој дивљачи пред непријатељем или за време вел. сметова и оштрих зима.

РЕМИЗОВ Алексције М. (* 1877.), савр. рус. писац, необично оригиналан стилист; написао роман Пруд, читав низ новела (најпознатије Крстова сестре, Стратилатов и Русија у вихору; преведен готово на све стране јез (→ сл.).

РЕМИНИСЦЕНЦИЈА (лат.), сећање, успомена; место у песми или композицији које песник одн. композитор ненамерно (по сећању) узео од другог.

REMISCERE (лат.: сети се). ркт. молитва 2. нед. ускршње поста, по уводној песми из пс. 25.

РЕМИСИЈА (лат.), пролазно подуштање симптома код акутних и хрон. болести.

РЕМИТЕНТ (лат.), лице ком или по чијој наредби треба платити → меницу (§ 1. Мен. зак.). Ремитовати, дати, вратити.

РЕМИЋ → подбралник.

РЕМКЕ Јоханес (Rehmkc, 1848.-1930.), нем. филозоф; дела: Филозофија као основна наука, Логика или филозофија као наука о знању.

РЕМОНСТРАНТИ, арминијевци, присташе Арминија Јакоба († 1609.); странка реформисане црк. у Хол.; одбацивали → предестинацију.

РЕМОНТ (фрц.), млад, необучен коњ. Ремонтовање, у војсци: набавка коња и стоке за замену услед старости онеспособљене; набавка се врши комисијском куповином; постоји при Мет. вој. и морн. ремонтско-коморски фонд.

РЕМОНТИРАЊЕ (фрц.), поновно цветање код неких биљака (ружа, каранфил и др.).

РЕМОРКЕР (фрц.), мањи пароброд или моторни брод с јаком машином удешен за вучу бродова или шлепова.

РЕМС (Reims), град (101 000 ст.) и утврђење на СИ Фрц. у винородном пределу Шампањи, тржиште за вино, инд. животних пиварица, ткст., нарочито шампањца; чувена катедрала у фрц.-готском стилу са 2 торња (почета 1212., довршена у 14. в.), пострадаола у свет. рату, али обновљена.

РЕМСЕЈ Вилијам (1852.-1916.), енг. хемичар; пронашао у заједници са Релијем аргон; затим хелијум у минералу клементу, а у ваздуху неон и ксенон (→ племенити гасови); Нобелова награда за хем. 1904.

РЕМУ (фрц.), немирна ваздух, неправилно ваздушно кретање, комешање, удари ветра.

РЕМУНРАЦИЈА (лат.), награда, нарочита награда за неки посао.

РЕМШАЈД, град (103 000 ст.) у Нем., недалеко од Диселдорфа; инд. метала и возила (аутомобила), музеји и библи.

РЕН, хрен, торман (*Nasturtium armoracia* или *Armoracia rusticana*, раније *Cochlearia armoracia*, фам. *Cruciferae*), слободна и гајена зељаста једногод. биљка, већег стабла, сјајних вел. дугуљастих листова, белх цветних скупљених у растресите гроздове, јаког белчастиг корена који се узима као укусан додатак уз месну храну ради наљутих гликозида: пореклом из Јз. Евр.; у гајењу расавају се делови корена на отстојању од по 60 см.

РЕН Лудвиг (Repp, * 1889), нем. приповедач; одликује се концизним, објективним, верним приказивањем рата и ратника; нарочито чувен по ратном роману *Рат*; остала дела: *После рата*, *Путовања по Русији*.

РЕНАК (Reinach) 1) Жозеф (1856.-1920.), фрц. политичар и публицист; путовао по Срб.; за време свет. рата држао предавања на Сорбони о Срб.; поред низа чланака објавио утиске са пута: *Путовање по Истоку и ист. дело Србија и Црна Гора*. 2) Саломон (1858.-1932.), фрц. археолог и историчар ум.; гл. дела: *Аполо*, *Општа ист. уметности* (преведено на сх.), *Преглед сликарства ср. в. и ренесансе* и др.

РЕНАН Ернест (Renan, 1823.-1892.), фрц. књижевник, филозоф и оријенталист одрекао се свешт. каријере; ичео са филол. и архл. радовима; писао фла. есеје, драме и успмене ванредним стилем; познат нарочито као историчар хриш. које проучава у чисто научној духу, али с много ум. смисла вршио вел. утицај на савременике; гл. дела: *Живот Исуса*, *Порекло хришћанства*, *Историја Јевреја и др.* (→ сл.).

РЕНАР (Renard) 1) Жил (1864.-1910.), фрц. књижевник, познат нарочито по роману *Риђа* (преведен), 2) Шарл (1874.-1905.), фрц. впов. официр; конструисао мекани дирижабл (1884.), снабдевен ел. мотором и тим потпуно решно проблему управљања балоном у лету.

РЕНБО 1) Аргур (Rimbaud, 1854.-1891.), фрц. песник изузетног дара и природе; пре 20. год. дао поеме, на заушта и отишао у далеки свет; снажно утицао на фрц. симболизам и затим на младокат. књиж.; у његовој поезији има визионарства и побуне на савр. културу; доцније утонуо у кат. мистицизам; збирке: *Илуминације*, *Боравак у паклу*, *Шпанијин брод*, *Вашљивине*.

РЕНДИЋ Иван (1849.-1932.), вајар. радио многе портрете и споменике у Загребу Качићев и Прерадовићев, у Дубровнику Гундулићев, у Шестинама Старчевићев и др.

РЕНДУЛИЋ Џо (* 1890.), новинар, за време свет. рата организовао јсл. легацију у Аустрали.

РЕНЕГАТ (срлат.), отпадник од вере или народности.

РЕНЕР Карл д-р (* 1870.), аустр. социјалист и вођ реформистичког крила аустр. соц. демократије; истакао се теоријом култ. аутономија, помоћу које хтеда решити нац. проблем у А.-У. и да ову монархију спасе од распада; много радио и на оснивању радничких банака, тежећи да преко њих оствари привр. демократију; дела: *Обнова Аустрије*, *Марксизам, рат и интернационала*, *Привреда и социјализација* итд.

РЕНЕСАНСА (фрц.), доба култ. ист. око 1350.-1600., гл. тенденција тог доба састојала се у обнови оне слободе ума човека која код клас. нар. владала у свим областима духовног делања и стварања, а насупрот средњев. ауторитетима под чијим утицајем стојао духовни живот тог времена; у том периоду ослобођења ума од ауторитета јача самопоуздање човека у његове духовне снаге, увиђа се да је искуство извор знања, почињу се изграђивати привр. науке, долази се до идеје о култ. вредностима које сачињавају садржину ист. живота човека на земљи и до свести о његовој дужности да учествује у изградњи културе; гл. филозофи р.: Понпонације, Макијавели, Монтењ, Лудвиг Вивес, Томазије, Кампанела, Никола Кузанус, Леонардо да Винчи, Ђ. Бруно и др.; до објавитог израза покрет дошао у ум., која се развила у Ит. до клас. савршенства, одакле утицала на ум. зап. евр. земаља; Лео Бапгиста Алберти из Фиренце (1404.-1472.) први обратио пажњу клас. архт.; проучавао клас. споменике и Витрувијеве списе и крајем ср. в. архт. добила сасвим нов правац у конструктивном и декоративном смислу; код овог стила јавља се тесна веза између архт., сликарства и вајарства;

израда палата била ново поље за развијање архт. која преузела вођство; портрет и студија голог тела имали у сликарству и пластици знатну улогу; поред тога, под клас. утицајем, биле веома омиљене митол. и верске претставе; вапе, полјтичари, аристократи и богати људи давали налоге за рад; из Ит. р. пренета у Фрц., Нем. и остале култ. земље где, мање више, добила нарочиту обраду, која се у многим случајевима знатно удаљује од ит. осн. облика; ит. р. има 3 периода: рана р., цветно доба и позна или барок; рана р. почела у 15. в. (*quattrocento*), и развила се у Фиренци, Сијени и сев. ит. варошима, нарочито у Венецији; најзнатније творевине из цветног доба су у Риму, а из позног у Риму и Ђенови; почетком 16. в. (*cinquecento*) настаје у Фиренци цветно доба р., које ускоро пренило у Рим (Рафаел, Микеланђело) и г. Италији (Леонардо да Винчи); у г. Ит. више се истиче богатство боја и пространство грађевине; у Нем. такође било богато, а кратко цветање р.; Фрц. такође примила цветно доба ит. р.; Клауде првокласни сликар, Леско важан заступник новог грађевинског стила; последња фаза позне р. у г. Ит.: Тицијан и Беронезе у сликарству, а у грађевинарству Паладио и Микеланђело у доцнијим годинама.

РЕНЕТА (фрц.), сорта јабука са доста збијеним, али сочним месом, специфичног, финог ренетног укуса (на вино); помолози их разврставају у златне, дрвене, воштене или једнобојне, рамбурне или зувкасте, малиане и сиве р. или кожарке. Канадска р. јако црвена крупна сорта јабуке, погодна за наше прилике.

РЕНИ Гвидо (1575.-1642.), ит. сликар; претставник болоњске шк. и барока уопште; веома популаран због сентименталних тема и сладуњавих боја; гл. дела: фреска *Аурура* у палати Росињози у Риму, *Клеопатра*, *Магдалена*, *Исус с трновим венцем*.

РЕНИЈУМ (Re), хем. елемент; атом. теж. 186.3; беличастосјајан метал, топи се на 3440°; раствара се у киселинама; растварањем у азотној киселини даје перенијумову киселину (HReO_4); не оксидише се на ваздуху; има добра каталитичка својства.

РЕНИТЕНТАН (лат.), кочоперан, отпоран.

РЕНКЛОДА (фрц., *Reine Claude*, краљица Клода, према чему код нас ринглоте, рингловке, рингलो) племенита тургуња, група шљива; плод округласт, с доста дубоком браздом, месо доста тврдо, слатко и пријатна укуса; најразвијеније сорте: крупна зелена р., гроф Алтај, Меролдова рана и др.

РЕНОВАР Огист (Renoir, 1841.-1919.), фрц. сликар, један од највећих модерних свет. уметника, припадао групи импресиониста; радио портрете, пределе, наге фигуре, мртве природе; ванредно префињен и нежан kolorист; извршио веома вел. утицај на новије евр. сликарство; радио и скулптуре; заступљен у свим музејима по Евр. и Амер.; гл. дела: *У ложи*, *Портрет гђе Шарпантије*, *Жене на купању*, *Левојчице за клавиром*.

РЕНОВИРАТИ (лат.), обновити.

РЕНОДО Теофраст (Renaudot, 1586.-1653.), фрц. лекар и новинар; осн. лист *Gazette de France* (1631.), **РЕНОЛДС** Чоупа (Reynolds, 1723.-1792.), вел. енгл. портретист (у традицији Ван-Дајка) и писац расправе *О сликарству*.

РЕНОМЕ (фрц.), углед, добар глас. **Реномирац**, угледан, на добром гласу, изврстан.

РЕНОНС (фрц.), у картама: не одговарати на тражену боју.

РЕНТА (фрц.), сума која се прима на крају утврђених периода, понајвише на крају сваке год., а на основи извесне унапред плаћене суме (уплате); ако се уплата положи наједанпут, па се потом прима р., онда се таква уплата зове *миза* или *салашња вредност* р.; ако се ова уплата полаже у оброчица (ратама, нпр. гољивше), онда се зове *премија*; р. је стална или по извесном закону променљива; примање р. може се и одложити од дана уплате за неколико периода: *одгођена р.*; *декурзивна р.*, која се прима крајем, *антиципативна р.*, која се прима у почетку сваке год. периоде. **Р. вецита**, код које поверилац нема права никад да тражи главницу, а право на р. не ограничава се роком ни животно повериоца, тако да је он може пренети на другог. **Р. доживотна** или **р. неогређеног трајања**, када поверилац за неповратно дату главницу добива периодична давања док је жив, без обзира да ли ће укупно примљена вредност бити већа или мања од главнице. **Р. на земљиште**, корист (у новцу или у натури) коју добива власник некретнине кад је уступи другом на искоришћавање; на висину р. утичу плодност (употребљивост, корисност) земљишта и његова близина или удаљеност од пијаце; разликујемо р. на варошка и на пољопр. имања; критикована као видна друштвена неправда и први

корен експлоатације човека човеком (→ аграрија социјализам); у борби против претераног нарастања р. служе се држ. у варошима подизањем јевтинијих радничких и чин. станова, на селу агр. реформом (експропријацијом вел. поседа и раздвљавањем земље сиромашном стан.), затим исцупљавањем мочара, наводњавањем степа, насељавањем у др. крајеве (унутарња и спољна колонизација); р. веома омиљен предмет нарочитих (допунских) пореза. **Р. новчана**, кад се периодична давања своде на новац; дужник може увек откупити р. и полагајући поверицу суму која даје законски интерес у висини плаћања р. **Р. одређеног трајања**, ако је време трајања р. унапред утврђено. **Рентабилан**, посао или предузеће које даје чисту добит (зараду) преко свих трошкова (производних, рожиских). **Рентабилитет**, **рентабилност** некоег предузећа, процент чисте зараде с обзиром на уложени капитал. **Рентијер**, лице које не привређује већ живи једино од приноса свог капитала (ренте). **Рентне банке**, држ. установе, уведене у Пруској 1850. ради откупа реалних терета: употребљене за оснивање → рентних добара; р. б. давале продавцу земљишта куповну цену у р. облицима под држ. гаранцијом, а купац се обавезивао да р. б. плаћа год. ренту која садржи поред камате и амортизациону квоту. **Р. добро**, које купац постепено отплаћује утврђеним год. ратама у новцу или жити; циљ р. д.: да сиромашни могу прибавити својину земљишта не задужујући се; у Пруској р. д. примењивана ради унутарње колонизације, да се олакша насељавање ср. и малих поседника на вел. поседима; идеја р. д. прихваћена била и у Енгл. и Данској. **Р. зајам**, **вечита рента** (rente perpetuelle), држ. зајам код којег држава год. плаћа утврђену ренту и који се никако не амортизује. **Р. одбор**, посебни о. при Средишњем уреду за осигурање радника или при појединим окр. уредима који одлучује о рентама, потпорама и накнадама осигураним радницима у случају несреће. **Р. осигурање**, кад се осигуравајуће друштво на основу уговорених плаћених премија обавезује да ће од одређеног дана или догађаја (смрти) плаћати означеном лицу год. ренту колика је уговором о осигурању предвиђена. **Р. порез** (п. на ренте) → порези.

РЕНТГЕН Вилхелм Конрад (Röntgen, 1845.-1923.), нем. физичар; бавио се нарочито изучавањем појава еластичности и компресибилности у кристалима, електрострикције и електромагнетског дејства дијелектричне поларизације; 1895. пронашао нове х-зраке, доцније назване његовим именом, на основу којих се почела да развија нова наука о радијацијама, примењена нарочито у мед. дијагностици и терапији; 1901. добио Нобелову награду. **Рентгенови х-зраци**, нарочити з. који излазе из јако евакуисаних цеви кроз које се пропушта струја високог напона

и пролазе не само кроз растресте материје већ и кроз чврста тела, па и метале; изазивају → флуоресценцију тела, дејствују на фотогр. плочу, празне напуњен електроскоп итд.; практично примењени у мед., а доцније за тхн. и научна испитивања разних тела; 1912. г. доказано да су светлосни и х-зраци исте природе, само се разликују по таласној дужини кад катода з. електрони ударе на неку препреку; од брзине катодних з. зависи њихова продорна моћ; з. вел. продорности зову се тврди и постају од веома брзих електрона; уколико таласне дужине р. з. краће утолико они тврђи и продорнији; мање продорне меке з. дају спорни електрони; брзина електрона, па према том и каквоћа х-з., зависи од напона при пражењу: виши ел. напон даје брже електроне; цеви за добивање х-з. деле се на 2 групе: јонске и електронске или термојонске; прве имају 3 електроде: аноду (+), катоду (-) и антикатоду; катода у облику сферног издубљеног огледала; наспрам ње се налази антикатода у коју ударају катодни зраци, и она је место постанка х-з.; у јонским цевима се налази извесна количина разређеног ваздуха и у току рада ова разређеност постаје све већа, пражење изискује виши напон, док најзад услед сунвише разређености савсем не престане; цев је тада неупотребљива; зато ове цеви имају и направу за регенерисање, да се гасни притисак у њима повећа (о термојонским цевима → Кулицова цев); струја за р. цеви узима се из индуктора или трансформатора и њена јачина обично неколико милиампера.

Рентготерапија (→ радиотерапија), лечење рентгенским зрацима; зрачни снап од рентгенске цеви садржи меке и тврде зракове, који се, пропуштени

кроз филтре, употребљавају према потреби за лечење на кожи (површинско) или у дубини (дубинско); р. з. лече се многе кожне болести (екдеми, тбк., паразитарна и бактеријска обољења, епителиом, канкронид и др. кожни израштаји); обољења унутарњих органа (болести лимфног, крвног и коштаног система и болести жлезда с унутарњим лучењем: штитне жлезде код болест. Базедове, хипофизе код инсипидног дијабета и код климактеричних поремећаја јајника код извесних дисменореја); а најзначајније и највише у употреби код лечења благих и опаких израштаја (фибромиома и рака материце, р. дојке и р. др. органа, разних саркома, лимфогранулома итд.). **Рентгенска анализа**, употреба → рентгенских зракова у инд. за анализу fine структуре грађевинског материјала (метала и др.), у архл. за анализу извесних објеката (нпр. мумија) и у сликарству за анализу боја, којима рађена слика ради утврђивања новијег или старијег сликарства. **Р. апарати**, производе струју високог напона, чији се водови везују на катоду и антикатоду р. цеви; има их: 1) с индуктором, 2) полуталасних, 3) с исправљачем који се окреће и 4) с вентилним исправљачем; први имају уз индуктор прекидач и сто за управљање, остали имају за погон трансформатор с прикључком на наизменичну струју; ови а., поред исправљача струје, имају још 1 мањи трансформатор, нижег напона, за ујаривање катодне спирале и сто за управљање; полуталасни а. претстављају најпростији систем постројења без исправљача струје, а р. цев служећи сама као вентил, искоришћује само 1/2 вредности струје високог напона; савршенији тип а. има 1 вентил, који штеди р. цев; укупчањем вентила са 2 кондензатора р. а. постаје тераписки; савршенији систем претстављају а. с укупчањем 4 вентила за дијагностику и с 2 вентила поред 2 кондензатора за терапију; управљање се врши обично на спец. столу, веома преко аутотрансформатора, а мерење вредности електрине преко инструмената за мерење (волметра, амперметра и милиамперметра). **Р. јединица зрачне дозе** (скр.: г), апсолутна јединица зрачења, служи за мерење дозе код лечења р. зрацима; добија се приликом зрачења 1 см² ваздуха при 0° и 760 мм живиног притиска, када услед јонизације ваздух постане спроводљив, а добијена количина електрине код засићене струје постигне 1 електростатичку јединицу. **Р. контрастна средства** → контрастна средства. **Р. спектар**, претставља гаму зрака, разне таласне дужине (називане меким и тврђим зрацима); меки или дуготаласни зраци апсорбују се више на површним деловима организма, у кожи, и служе за лечење кожних обољења, ср. и краткоталасни употребљавају се за лечење органа у дубини, поглавито за лечење израштаја; биол. дејство код лечења р. зрацима, иако зраци припадају разним деловима спектра, исто; дејство фотодинамично, углавном локално, а делимично и опште. **Р. цеви**, служе за стварање р. зракова; 2 пл. система р. ц. и то: 1) са садржином гаса или јонске цеви и 2) скоро потпуно испразњена или електронске цеви; **јонске цеви** имају конкавну катоду од алуминија, а насупротив њој аноду или антикатоду, превучену плочицом од метала који се тешко топи (платином или волфрамом); антикатода у вези с опреком за хлађење; јонска ц. није потпуно испразњена већ садржи остатке ваздуха, гасне јоне; ако је број јона велик, тада цев даје меке, а ако је мале, тврде или продорне зраке; **електронске цеви** имају као катоду платинску или волфрамоску спиралу за ујаривање, везану са 2 жице, преко којих се доводи ел. струја и ниског и високог напона; струја ниског напона, а вел. јачине служи за ујаривање спирале и стварање електрона око катоду, а струја високог напона натерује све вел. брзином у правцу антикатоду, која као и код јонских цеви састављена од тврдог и тешко топљивог метала; електронске ц. имају предност над јонским ц. због лакоће регулисања јачине и продорности р. зракова, па због тога и више у употреби.

РЕНУВИЈЕ Шарл (Renouvier, 1815.-1893.), фрц. филозоф; дела: *Расправа о генералној критич. Персопализам*, *Виктор Иго као филозоф*, *Аналитична филозофија историје*. Наука о моралу итд.

РЕЊИЈЕ (Regnier) 1) **Анри** (* 1864.), фрц. песник, еволуисао од символизма к неокласицизму; писао и романе, приче, есеје. 2) **Матјен** (1573.-1613.), фрц. песник, заступао слободу песничке инспирације, противник Малербове шк.; писао нарочите сатире.

РЕОМИР Рене Антоан (Réaumur, 1683.-1757.), фрц. физичар и натуралист, проналазач термометра који носи његово име.

РЕОРГАНИЗАЦИЈА (фрц.), преустројство, преуређење.

РЕОСИГУРАЊЕ, покриће 1 осигур. друштва код

др. за ризике осигурања; да би отклонило ризик којем се излаже осигуравањем извесног објекта или лица, осигур. друштво себе осигурава потпуно или делимично за исти објект код другог; њим се не бава сва осигур. друштва.

РЕОСТАТ (фрц.) → отворник.

РЕПА (Brassica гара, фам. Cruciferae), зељаста биљка пореклом из ј. Евр., штитасте златножуте цвасти; одлике које се гаје: бела р. (Br. garifera) и уљана р. (Br. oleifera) и шећерна. Р. купусара → бросква. Р. сточна (Beta vulgaris), двогод. биљка умерено-топлог поднебља из фам. пепељуга (Chenopodiaceae), има задебљан корен различита облика и боје, који развија у 1. год. живота; сорте с. р. деле се према облику и боји корена; има сората с округластим, издуженим, спиралним кореном, а по боји: жутих, белих и црвених; корен с. р. употребљава се за исхрану стоке преко зиме; по 1 ха с. р. може дати од 300-600 твара корена. **Репина глиста** (Heterodera), мала (2-3 мм) кончаста г., паразит корена репе и др. култ. биљака. Р. зоља → лисне зоље. Р. пипа (Cleo-dus punctiventris), инсект тврдокрилац, сив, дуг 11-14 мм с 1 косом дрпом другом у средни покрилаца, најопаснија штеточина репе; има опасног прир. непријатеља у 1 гљивци која, нарочито кишних год., убија ларве и лутке у земљи у масама; сузбијање: скупљање и уништавање буба, окружавање поља одбраненим јарковима и уништавање буба које у њих паду, пажљива и добра обрада земљишта, уништавање корова, плодород од неколико година, прдор од запрашивања арсеновим средствима,

скања или запрашивања арсеновим средствима, прскања хлорбарнијумом (2-3% у води).

РЕПАРАЦИЈА (лат.-фрц.), ратне оштете стављене на терет побеђеним државама 1919. (чл. 231-247. версајског уговора и сличне одредбе др. уговора о миру); основа им у одговорности Нем. за рат и повреда међунар. права које вршила у почетку и за време рата; по чл. 244. версајског уговора Нем. наклађује сву штету нанету ратним нападима са сува, ваздуха или мора, равним поступањем, одузимањем прив. својине, као и помоћи које Фрц. и њени савезници дају инвалидима, породицама ратника итд.; образована у Паризу **Репарациона комисија** од 7 чланова која утврдила висину дужне накнаде и организовала је делом у новцу, делом у роби, стоци, угљу, грађев. материјалу итд. ради брзе обнове опустошених савезн. крајева; Нем. убрзо престала уредно плаћати р.; у њој наступило фин. крах и валута изгубила сваку вредност; после покушаја насилних мера (окупација Рурске области Јануара 1923. и принудна наплата) усвојен 1924. Дозов план једновремено с мерама за фин. обнову Нем.; дуг на име р. тада смањен, али Дозов план омогућио за неколико година уредно давање р., поглавито у роби; наместо Дозовог плана дошао Јангов план, којим половина репарациони дуг ревидиран; Нем., међутим, 1931. сасвим престала давати р.; Аустр., Мађ., Вуг. ослобођене р. много раније.

РЕПАТИЦА → комета.

РЕПАТРИЈАЦИЈА (нлат.), враћање у отаџбину.

РЕПЕР → нивелмански репер.

РЕПЕРКУСИЈА (лат.), одбацивање натраг, одбијање; у преносном смислу → одјек.

РЕПЕРТОАР (фрц.), списак свих комада предвиђених за извођење у поз. у 1 сезони; списак свих комада који се играју у неком поз.; списак свих улога или партија драмског или оперског глумца. **Репертоарска позоршта**, држ. субвенциони завод који сваког дана у недељу дају др. комад свог р. за разлику од прив. ан-сунт-поз. која играју 1 комад док за њега влада интерес код публике.

РЕПЕТЕНТ (лат.) ђак који понавља разред, понављач. **Репетирати**, поновити, понављати. **Репетитор**, репетент, наставник, ђак или студент који спрема млађег ђака за испит. **Репетиториј**, кратак преглед за понављање неког предмета; течај за понављање. **Репетиција**, понављање; проба поз. игре. **Репетициона метода**, 1 од начина мерења углова у тријангулацији.

РЕПИЦА (Brassica napus, фам. Cruciferae), гаји се као израва репа (В. п. garifera или parobrassica) и уљана р., огршница (В. п. oleifera). **Репичино уље**, добива се пресовањем уљане р.; боја му жута до мрке; добро пречишћено служи за јело; употребљава се као мажино. за израду фактиса, осветљење и израду маргарина.

РЕПИЧ Алојај (*1866.), вајар; гл. дела: Вилхаров споменик у Постојни, надгробни споменик карди-

нала Мисије на св. Гори код Горице и разни црк. радови и кипови знаменитих Словенаца.

РЕПЛАНТАЦИЈА (лат.), поновно сађење. Р. зуба, избијени или читави з. могу се после чишћења и испуњења живцаоног канала цемента вратити у алвеолу, ако није много повређена; учвршћивање се врши на суседним з. помоћу удлага од жице или капицама на круницама суседних з. које међусобно везане и учвршћене цементам.

РЕПЛИКА (срлат.) 1) приговор туженог на туживо чево побијање одговора на тужбу. 2) одговор инпр. адвоката или оног који води полемику у новинама, у часописима. 3) понављање 1 ум. дела, поновна израда 1 слике или скулптуре. **Реплицирати**, одговорити.

РЕПЉА → угарњаца.

РЕПНИН 1) Аникита (1668-1726.), рус. војсковођ; одликовао се у заузимању Азова и код Полтаве. 2) Никола (1734-1801.), рус. војсковођ; учествовао у ратовима Катарине II с Тур.; закључно с њима мир у Кучук-Кајнарџију (1774.) и Јашу (1791.).

РЕПОЗИЦИЈА (лат.) → прелом кости.

РЕПОР (фрц.), добит коју берзански спекуланти дају капиталистима за њихово учешће новцем у берзан. пројужном послу (→ репортни посао).

РЕПОРТЕР (енгл.-фрц.), сарадник новина који прикупља разне новости и обавештења.

РЕПОРТНИ ПОСАО, којим се берзански п. закључен за одређен рок замењује новим закључком за други даљи рок; инпр.: Н. преда за 30./4. 100 обвезница ратне штете по већем курсу рачунајући на пад; она пак не падне већ скочи, и Н. који 30./4. нема проданих 100 ком. купује их скупе него што их је продао; да накнади штету; Н. уговор са М. од кој купује 100 ком., да му тих 100 ком. прода натраг 31./5.; то је р. п.: ако штета падне до 31./5., Н. ће купити јединице него што је продао и повратиће свој губитак, можда и зарадити; Н. је стварно зајмодавац; правно су ту 2 куповине; р. п. је спекулација да се накнади губитак у ранијем послу.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА (лат.), претставништво, заступништво; у псих.: претстава. **Репрезентативни систем**, с. нар. заступништва или претставништва; нећина демократских уређења, усвајајући осн. начело да је народ суверен, не даје народу непосредну управу држ. политике већ посредну; народ бира своје претставнике који тумаче и примењују његову вољу и који у име нар. дају директиво држ. управи; нар. над њима има надзор и, ако илази да нису свој мандат испунили како је он хтео, веће их други пут изабрати; насупротив р. с. је систем директног учешћа или референдум (→ нар. иницијатива) у којем нар. непосредно гласањем одлучује о важнијим законима итд.

РЕПРЕСАЛИЈЕ (нлат.), одговарање на непријатељске поступке истим мерама.

РЕПРЕСИЈА (лат.), сурове мере власти против бунтовника.

РЕПРИЗА (фрц.), прва поновна претстава неког давно непретстављаног комада; уопште 1. претстава после премијере.

РЕПРОВАЦИЈА (лат.), непримање нечег, удаљење студента са унив. по казни.

РЕПРОДУКЦИЈА (нлат.) 1) поново произвођење. 2) верно копирање ум. дела или фотографије. 3) прештампавање. 4) у биол. → размножавање. 5) у псих.: поново враћање у свест претстава раније задобивених опажања.

РЕПТИЛИ (лат.), гмизавци (Reptilia), класа кичмењака с изразитим сухоземним начином живота, са сухом кожом без жлезда покривеном рожним и коштаном крљуштима, чврстим коштаном унутарњим скелетом, онајчешће добро развијеним удовима којима се претежно помажу при ходу, јер по подлози гмизу («гмизавци»), са срцем чија је комора непотпуно подељена на 2 и развијен без преображаја; јаја, богата жуманцем, слична птичјим, али са мање чврстом љуском; по правилу их полагају у земљу или у песак; у развићу се јављају ембрионални органи, амнион и алантоис; код извесних врста младунца излази из јајета већ одмах по полагању (ововивипаритет); хране се биљном или живот. храном коју по правилу гутају без претходног жватања, живе претежно у топлим крајевима; обухватају **корњаче** (Chelonia), **крокодиле** (Crocodylia), **змије** (Ophidia) и **гуштерове** (Sauria); сродни птицама; у ранијим геол. временима, били претстављени много већим бројем разноврсних облика и 1 време господарили светом.

РЕПУБЛИКА (лат.), држ. облик у којем шеф државе долази на свој положај не на основу наслеђа већ избором на свој монархији се бира монарх само изузетно, кад исцрпен ред престолонаслеђа предвиђен уставом), обично за одређену периоду (у САД 4, у

Фрц. 7 год.); председника републике бирају или непосредно бирачи (САД) или законодавно тело (Фрц); док у монархији шеф држ. има редовно учешће у законодавној власти поред управне, у р. председник нема никакву законод. функцију сем обнародовања закона; у Фрц. председник може одложити скупштину или је, са сагласношћу сената, распусти; монарх је неодговоран, претседник р. одговоран и кривично, суди му нарочити суд; САД су најстарија савремена р.; у њима подела власти изведена најпотпуније; у Фрц. управна власт више потчињена законодавној (парламентарни систем); у Швајц. и нема председника р. већ ту функцију наизменице врше министри, зависно од парламента, сваке год. одређује се међу министрима председник конфедерације; у Амер. далас све држ. р. (до 1888. Браз. била монархија); у Евр. р.: Фрц., Швајц., Нем., Аустр., Русија, Пољска, ЧСР, Шп., Порт., балтичке држ. Р. св. Влаха, зове се понекад дубров. р. по свом заштитнику и светитељу св. В.; лик св. В. налази се на печату и на свим новцима града Дубровника. Р. св. Марка → Венеција.

РЕПУБЛИКАНСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА у Југосл. организована јануара 1921.; по њеном програму р. облик владавине најбољи за јединство и соц. и полит. развитак наше држ. и нар.; на 1. конгресу 1921. дат нов назив; Јел. р. с.; шеф странке био Љубомир Стојановић, а орган Република; на изборима 1920. добила 3 посл., а на изборима 1923., 1925. и 1927. ниј једног.

РЕПУДИЦИЈА (лат.), једнострано одбијање даље одржања правног односа; по шеријатском праву могућа р. жене простом изјавом пред кадијом; р., одбијање нашег држављанства може чинити у року од 3 год. по пунолетству онај који рођен од наших родитеља у иностранству, тамо настањен и примљен као држављанин стране држ. по месту рођења.

РЕПУТАЦИЈА (фрц.), име, добар глас који неки човек ужива, поштовање, углед.
РЕПУШИНА, *renux* (*Petasites officinalis*), коров, чији корен садржи етерског уља, 1 горку материју, смоле итд.; у ст. мед. служила као лек против глиста и за презнојавање; данас се у мед. не употребљава.

RES (лат.), ствар. *R. aliena*, туђа ствар; права на туђој ствари: службеност, залога; право задржања. право интабулисаног закупа, откупа и прекупа. *R. dubia*, сумњива с. *R. ecclesiastica*, ствар освешена, света или просто црк.; ако служи богослужењу г. е. имају повлашћен положај; не могу бити узете у опште приликом извршења или обезбеђења. *R. inter alias acta*, ствар која се међу другима десила. *R. iudicata*, пресуђена ствар, значи да суд донео пуноважну одлуку; пошто се не може поново водити спор о истом предмету између истих лица, онај коме иде у корист учиниће приговор и суд ће обуставити даљу парницу. *R. litigiosa*, ствар око које се води спор, лице код кога се г. л. налази не мора је дати ономе који је тражи као сопственик, истичући приговор *exceptio g. l.*, што значи да моли суд да по тражењу не решава, док се не реши гл. спор о ствари. *R. nullius*, ствар која никоме не припада; њу може сваки слободно заузети и заузимањем постаје сопственик. *R. certa*, ствар која је одређена.

РЕСА 1) → дваст слична → класу; носи само једнополне цветове и после прецртавања опада цели. нпр. мушке р. ораха, леске. 2) издужени део задње вивце меког → непта.

РЕСАВА, д. притока Мораве, извире на Кучају, дуга 70,5 км; у горњем току, код Стељевца, има лепу и скоро кањонску клисуру; улива се код Свилајнца. Ресавски манастир → Манасија. Р. школа, група најчувенијих калуђера, које окупио деспот Стеван у ман. Манасији; радила на ревизији превода ст. црк. књ. и њиховој поправци; гл. теоретичар тог круга био Константин Филозоф, ученик буг. патријарха Јевтимија; рад р. шк. прекинула тур. најезда.

РЕСАВЧИНА, д. притока Мораве, извире с. од Свилајнца, а улива се близу Пожаревца; дуга 32 км.

РЕСАН, варошица и среско место (4500 ст.) у врху Ресанског Поља, с. од Преспанског Ј. (Вард. Бан.). привр. средиште Г. Преспе (дела области Преспе на јел. територији); варошко насеље од почетка 19. в.; раније село.

РЕСАНТИМАН (фрц.), поновно преживљавање једног осећања; осећање одмазде или освете; осећање немощне мржње које имају нижи према вишим.

РЕСЕКЦИЈА (лат.), операција којом се стесна део 1 органа.

RESERVATIO MENTALIS (лат.), тајан, неизражен услов или примедба.

РЕСИВАР (енгл.), код парне тандем или компаунд машине spremnik за пару, у који она ступа када

прелази из мањег цилиндра (високог притиска) у већи (чит. ниског притиска).

РЕСИЦА → непце.

РЕСКРИПТ (лат.), владарско писмо неком великашу; наредба владаочева.

RESCRIPTUM PRINCIPIS (лат.) → покањоњење.

RESCOP (фрц.), делокруг 1 власти; р. једног министарства; што снага у његову надлежност. **Ресорни министар**, ком је поверено министарство (за разлику од мин. без портфеља).

РЕСОРПЦИЈА (илат.), апсорпција (лат.), уписивање сварене хране у цревима, управља се по физ. законима: кроз танку цревну слузокожу пролазе продукти сварене хране (јер се у крви налазе у мањој количини, концентрацији), протени (амино-киселине), угљени хидрати (прости шећери) и соли, уносе се путем крви у организам, а масти (као такве, или као масне киселине и глицерин, или најзад као сапуни) улазе лимфним путем (хилиферним); међу њима разлика што прве материје пролазе претходно кроз јетру, док масти улазе у крв без претходног проласка кроз јетру.

РЕСОРЦИН, мета-диокси-бензол, употребљава се као антисептик и у фабрикацији боја.

РЕСПЕКТ (лат.), осећање поштовања према ауторитативним лицима или установама.

РЕСПИГИ ОТОРИНО (*Respirigi*, * 1879.), ит. композитор, директор муз. завода св. Цецилије у Риму, делом под утицајем импресионизма, нарочито у хармонији и инструментацији; компон.: 2 гудачка квартета, сонату и виолину, драматичку симфонију, ит. арије и игре за оркестар, 5 опера.

РЕСПИРАЦИЈА (лат.) → дисање.

РЕСПОНЗАБИЈАН (лат.), одговоран.

RESPONSORIUM (лат.), наизменично певање свешт. и верних.

РЕСТАУРАТОР (срлат.), вештак одн. уметник који оправља оштећену зграду, статуу или слику. **Рестаурација** (лат.), ресторација (фрц.) 1) успостављање, обновљење; темељна оправка; повратак на престо. 2) време у Евр. после бечког конгреса. 3) у Фрц. време од 1815-1830. 4) → ресторан. **Рестауристи**, вратити у пређашње стање, обновити, оправити.

РЕСТИТУЦИЈЕ (лат.), у међунар. праву: повраћај одузетих ствари, предвиђен у примирју од 11./11. 1918. и затим у уговорима мира од 1919.-1920.: непријатељске држ. биле дужне да савезничким држ. поврате све ствари које су за време рата заплениле, узапиле, конфисковале, а чiji се идентитет буде утврдио (чл. 238. версај. уговора). **Restitutio in integrum** (лат.), враћање у пређашње стање, нпр. у парничном поступку. **Реституциони едикт**, издао нем. цар Фердинанд II, за време тридесетгод. рата, 1629.; њиме наређено протестантима да врате сва црк. имања секуларизована после 1552. г.

РЕСТОРАН, ресторација (фрц.), радња велиг обима и конфора, у којој се продају топла и хладна јела с алкохолним и безалк. пићем уз стручну послугу (§ 76. Зак. о радњама); ближе прописе о уређењу р. садржи Уредба о подизању и уређењу угоститељских радња.

РЕСТРИКЦИЈА (лат.), ограничење, ограничавање. **Restrictio mentalis** (лат. = мисаоно ограничење), душевни акт којим се неко о нечем тако изјасни да нити директно лаже нити се може рећи да је истину казао. **Рестриktivно тумачење**, тумачење права у најужем смислу; то је изузетак: р. т. бива код опец. прописа и изузетака. **Рестригирати** (лат.), ограничити.

РЕТАЛИЈАЦИЈА (од лат.: talio), репресалије, на меру стране државе против права или међунар. учтивости одговарање сличном мером; закон талијона: око за око, зуб за зуб.

РЕТЕНЦИЈА (лат.), у организму заостала чврста или течна материја, која треба бити избачена из ципуљине у којој се нормално налази; та материја постаје опасном услед свог присуства (део постезљације) или услед свог нагомилвања (мокраћа).

РЕТИКОН → Ретиски Алпи.

РЕТИНА (лат.) → око.

РЕТИНИРАНИ (ИМПАКТОВАНИ) ЗУБИ, који су заостали у виличној кости, нису изшли на површину; ако проузрокују болове, оперативном отстранење исклесивањем.

РЕТИНИТИС (лат.), запаљење мрежњаче, махом прати општа обољења организма (сифилис, тбк. запаљење бубрега, шећ. болест, трофичне поремећаје); знаци: поремећаји у виду и видном пољу; лечење: према општем обољењу.

РЕТИСКИ АЛПИ, Ретикон, део Сев. Кречњачких А. у Швајц.; највиши врх 2968 м.

РЕТКИ БУКИ, коса између Криве Паланке и Кочана. **Бој на Р. Б. 17. и 18./6. 1913.** водио се између срп. и буг. војске, кад Буг. извели препад и заузели Р.

Б.; сутрадан наше трупе извеле јуриш, освојиле Р. Б. и добиле слободу маневрисања.

РЕТОР (грч.), беседник, вештак у говору; учитељ беседништва код клас. нар. Реторика, говорништво: теорија → прозе.

РЕТОРЦИЈА (нлат.), у међунар. односима одвраћање равном мером на поступак стране држ. које није противправан али противан правилности или учтивости или екон. штетан по другу држ.; р. је кад се на прохибитивну страну царину која нам онемогућује извоз 1 артикла одговори сличном царин. тарифом (реторзивне царине → борбене царине); кад се на тешкоће за пут наших држављани (недавање путне исправе итд.) одговори истим отежавањем према поданицима дотичне држ.

РЕТОРОМАНИ, ром. стан. Граубиндена и Енгадена, ј. Тирола и Фурландије, остаци поромањеног нар. Рета, свега око 610 000; Р. у Швајц. чувају своје етничке особине, а у Ит. претлапају се у Ит.

РЕТОРТА (фрц.), стаклени лабораториски суд за дестилацију с извученим и савијеним вратом; затворена посуда од метала, цамота и др. материјала, која се употребљава у нид. за обичну и суку дестилацију, нпр.: у фабрикама гаса за осветљење

РЕТРАСАНТ (ит.), трасант једне → повратне менице: регредијент менице због чије наплате вучена повратна меница.

РЕТРАСАТ (ит.), трасат једне → повратне менице: регресат менице због чије наплате вучена повратна меница.

РЕТРОАКТИВНО ДЕЈСТВО, правило да зак. и правни посао важе само убудуће: изузетно странке могу дати р. д. својим правним пословима, али то морају изречно предвидети у уговору; што се тиче р. д. зак., некада се сматрало да је оно апсолутно, искључено; данас то могуће, али у зак. мора бити изречно наведено.

РЕТРОВЕРЗИЈА (нлат.), нагињање повијено уназад. Р. материце, нагнуто м. према крстној кости и ретрофлексја м., савијеност м. уназад. наступају попуштањем материчних веза (пантљика) услед честих побачаја и порођаја, тумора м. или израштаја суседних органа; знаци: болови у крстима, отежана менструација; лечи се исправљањем м. и ставањем → песара; кад ово не помогне м. се фиксира операцијом (лигаментопексија, хистеропексија).

РЕТРОГРАДАН (лат.), назадан, заостао: ретроградно. уназад. Р. или негативни метод рачунања интереса у текућем рачуну (у контокоренту) састоји се у том што се свакој позицији одбија интерес за време од њене скаденције па до најранијег рока (до полазне тачке, епохе) у контокоренту; зове се и француска јер постала у Фрц. Р. кретање, кретање уназад.

РЕТРОФЛЕКСИЈА МАТЕРИЦЕ (нлат.) → ретроверзија м.

РЕТУР (фрц.: retour), натраг; ознака за враћање на понит. пошљикама.

РЕТУШОВАЊЕ (фрц.), скуп. хем. и мех. радња које се изводе ради исправљања карактера негатива; хем. р. ослабљивање и појачавање; мех. р. се постиже оловкама, ножићима, нарочитим бојма итд.; примењује се код негатива и позитива (негативно и позитивно р.).

РЕУЉА, овца са грубом вуном; у Срему домаћа овца која спада у групу → праменке.

РЕУМ, право заложног повериоца да збира плодове од заложне ствари као накнаду за интерес тржишне обезбеђене залогом; р. мора бити уговорен

РЕУМАТИЗАМ МИШИЋА, миалгија (грч.), последича назеба, расхлађивања у води, после инфективних болести (грипа, ангине итд.) и неких итксинација; знаци: мишићи могу бити натечени, згрчени и укочени; болови се јављају изненада, појачани при кретању и отежавају га; најчешће р. напада мишиће крста (→ лумбаго), врата (→ криво-вратост), главе (→ главке) или међуребарне м. (лици на међуребарну неуралгију и сухо запаљење плућне маријиде). Р. зглобова → полиартритис.

REUS (лат.), тужени.

РЕФАКЦИЈА (хол.), одбијање од тежине које продавац одобрава купцу за неупотребљиве или оштећене делове неке робе; код сухе робе ово одбијање зове се **фуст** (лишће, петељке, гранчице итд.), а код течне испурило део, сасушени или изветрео → **декало**; р. код железница, попуст (рабат) цене подвоза при великим пошљикама.

РЕФЕКТОРИЈ (срлат.), сала за ручавање, трпезарија у кат. ман.

РЕФЕРАТ (нлат.), научни, стручни извештај; јавно предавање. **Референт**, који подноси реферат, извештај. **Реферисати**, поднети реферат, известити.

РЕФЕРЕНДУМ (лат.), свенародно гласање о неком зак. пројекту (у Швајц.).

РЕФЕРЕНЦЕ (лат.), у трг. односи, везе, препоруке; у ширем значењу: лица, трг. куће на које се неко може да позове.

РЕФИК ХАЛИД, савр. тур. писац који простим јез. износи реалистичне сцене из малоаз. живота.

РЕФЛЕКСИ (лат.), радње (нпр. мишићни покрети, лучење жлезда и др.) које се одигравају посредством нервног система, али без учешћа коре вел. мозга; пошто је кора вел. мозга седниште воље, називају се још и безвољне, нпр. лучење желудачног сока проузроковано уношењем хране у уста. **Рефлексно време**, које протекне од момента кад надражај почне да делује (нпр. храна на густативне квржице у устима) до тренутка кад неки орган почне да реагира (нпр. лучење жлезда желудачне слузкоже). Р. лук, најпростији састоји се из рецептора (чулне ћелије), сензитивног → неурона, моторног неурона и ефектора (нпр. мишића); повреда ма којег дела р. л. онемогућава одговарајућу рефлексну радњу. Р. покрети, радње које се изводе без суделовања воље и свести. **Рефлексиван**, повратан. Р. глаголи → повратни глаголи. Р. поезија, мисаона п., где се осећање песничко удружује с размишљањем. **Рефлексја** 1) размишљање, самопогледање. 2) → одбијање.

РЕФЛЕКТАНТ (нлат.), који жели, који конкурише за неку службу или положај.

РЕФЛЕКТОР (нлат.) 1) справа за осветљавање и сигнализацију (у вој. делу).

искоришћује ацетиленски пламен (мањи р.) и електрицитет (већи р.); обично се састоји из кутије са светлећим телом (сијалица, угљенови, ацетиленски пламен), параболичним огледалом и прибором за регулисање осветљавања; параболично огледало одбија светлост у 1 правцу и у збивенном снопу (мало растурање светлости); р. у ужем смислу: сви штитови (стаклени, метални; равни или издубљени) који имају за задатак да склопе светлосни извор од ока и да праве што мању сенку. 2) → телескоп.

РЕФОРМА (нлат.), преображај стања или установе у смислу њиховог усавршавања, нпр. р. у школству, администрацији, црк. итд.

РЕФОРМАЦИЈА (лат.), покрет за преображај црк.

цркве која се била удаљила од првобитног хришћ. учења (учење → примат, формализам, неморал итд.); први почео → Викилф у Енгл. у 14. в. без успеха, затим → Хус († 1416.) у Чешкој с много више успеха, иако с јаче наглашеним нац. покретом; наставио → Лутер 1517. у Витенбергу против → индугенција, приковао на црк. врата 95 теза, у којима изменио црк. учење новим принципима (→ протестантизам); сабор у Вормсу 1521. осудио Лутера, али га Фридрих Мудри сакрио у Вартбург (ту прве Библију на нем. и саставио систем); покушаји измирења у Шпајеру 1529. и Аугзбургу 1530. (названи протестанти због протестирања) нису успели и цар Карло V наредио да се поврате рим. црк.; против устао кн. Мориц Саски, а прот. склопили савез (шмалканденски); Лутер умро 1546., после чега дошло до рата с царем и до рел. мира у Аугзбургу 1555., где призната слобода исповедања; економски узроци придружени верским довели до → тридесетгод. рата (1618.-1648.); вестфалски мир донео победу протестантизму. (из сл.: Викилф шаље своје ученике на проповед); код нас р. има-

ла присталица особито у Слов. (Примож → Трубар). Реформизам (нлат.), опортунистичка струја у социјалист. покрету која проповеда да се социјализам може остварити само путем соц. реформа; јавља се у разним облицима (ревизионизам, поциблизам, градуализам, министријализам, неосоцијализам, социјалпатриотизам итд.); порекло води од фрц. социјал. Луја Блана; гл. теоретичар и идеолог нем. социјал. Едуард Бернштајн. Реформирање, реформати (лат.), присталице реформске, коју осн. Цвингли и Калвин у Швајц. (1518.-1525.) због чега отпочео грађ. рат у којем победили католици код Капела (1531.); Калвин имао успеха у фрц. делу Швајц., одакле се раширила реформација у Нем., Фрц., Енгл., Шкотску, Хол., Пољску, Мађ., Слов. итд.; разликује се од прот. цркве у учењу о тајној вечери и Христу; имају пресвитеријанско уређење, а прот. конзисторијално; до уније прот. и р. дошло у Нем. 1817.; исповедање р. у: Confessio Helvetica, Хајделбершки катихизис и 39 чланака енглик. црк. Реформни католицизам, напредни покрет у ркат. црк. за измјерење догми с науком и модерним схватањима о животу и свету; настао крајем 19. в. у С. Амер. и познат под именом американизма; гл. претставници: Лоазн и Хутен у Фрц., Краус и Шел у Нем., Тирел у Енгл. (→ модернизам).

РЕФРАКЦИЈА (нлат.) → преламање; грешке р. зракова у оку → далековидост, → кратковидост, → астигматизам. Рефрактор → телескоп. Рефрактометар (нлат.-грч.), оптички апарат за одређивање индекса преламања тела.

РЕФРЕН (фрц.), припев, стих обично с мањим бројем слогова, који се правилно понавља после сваког дистиха или сваке строфе; не служи само музици већ одржава осн. и општи тон песме.

REFUGIUM (лат.), уточиште.

РЕФУЗА (ит.), ринфуза.

РЕХАБИЛИТАЦИЈА (нлат.), успостављање, враћање ранијих права. Рехабилитовати, успоставити на ранији положај, вратити одузета права и углед.

РЕЦ Пол де Гонди (Retz, 1613.-1679.), фрц. кардинал и политичар; играо видну улогу у Фронди; оставио Мемоаре.

РЕЦЕНЗЕНТ (лат.), писац рецензија о књ. Рецензија, приказ, оцена неке књ. у новинама или часопису; р. позоришних и концертних извођења могу се прештампати с тим да се не смеју мењати; није дозвољено прештампати р. ради рекламе.

РЕЦЕНТАН (лат.), свеж, нов, садашњи, скорашњи.

РЕЦЕНИС (лат.) 1) писмени извештај, потврда да је писмо предато на пошти; повратни р., потврда примаоца о пријему пошт. пошиљке. 2) еспанијца, сместивна признаница, писмена потврда да је извесно лице депоновало робу у јавно сместивште; представља хартију од вредности која има реалну подлогу; обично се састоји од 2 дела: р. или е. и → варапта (робне заложнице). Р. судски, исправа којом се потврђује предаја судског акта.

РЕЦЕПТ (лат.) 1) формула за разне мешавине. 2) лекарска наредба за апотекара како ће начинити одређени лек.

РЕЦЕПЦИЈА (лат.), пријем; у рим. праву испуњење туђе обавезе. *Rescriptio argentarii*, уговор којим се банкар обвезивао да плати туђи дуг и из којег истицала *actio rescripta*; затим газде гостионица, бродова примале р. одговорност за оштећење или упропаштање пуничког пртљага и онда кад штета није њиховом кривицом дошла (сем случаја више силе). *Rescriptum*, пријемљив. *Rescriptum*, пријемљивост, способност за примане. *Rescriptor*, апарат за примане утисака; чулни органи, фотоапарати итд.

РЕЦЕСИВАН (лат.), који ступа уназад. Р. карактер. 1 од 2 супротних особина родитеља која се код потомка (бастарда) видљиво не испољава; код човека нпр. албицизам, глухоћа, падавница.

РЕЦИДИВА (лат.), повратак, поновно појављивање обољева после залечења или оздрављења (нпр. повратак тумора, рака, на месту одакле хир. путем откопан).

РЕЦИЈА, рим. провинција сз. од данашње Југосл. РЕЦИПЕ (лат.: узми), скр. *Rp.*, уобичајени почетни знак на лекарским рецепсима; мисли се да је настао од Јупитеровог знака којим се служили још Римљани, а додјени и лекари алхемисти.

РЕЦИПРОК, реципрочан (лат.), узajан. Р. број → број. *Reciprocatet*, такав однос између двеју држ., по којем 1 може тражити од друге само она права и повластице, које и сама даје; услов р. уноси се у трг. уговоре као допушка одредба, која треба да створи равнотежу екон. уступака са сваком земљом понаособ; р. може бити: дипломатски (одређен уговорима), законски и фактички.

РЕЧИТАЦИЈА (лат.), у рим. књиж. читање дела пре његовог објављивања; данас: предавање песме или драмског фрагмента по принципима ритма, динамике, мелоса и модулатије (→ декламовање, речитатив).

РЕЦИФЕ (ДЕ ПЕРНАМБУКО), гл. место (240 000 ст.) браз. савезне државице Пернамбуко; инд. метала, ткст., дувана, шећера итд.; високе школе и астр. опсерваторија.

РЕЧ, део → говора, знак за споразумевање у јез. један или више артикулисаних гласова заједно изговорених (или слова заједно написаних), којима се означаје нарочити појам; свака р. састављена из 2 дела: из форме (гласови или слова) и значења: проста р. има само 1 корен (град, градити), сложена р. или сложенија 2 или више (војсковој), романописац); у граматикама р. се називају стварним (конкретним), ако означавају чулне претставе (тј. предмете спољног света: човек, жена, птица, камен) и мисленим (астрактним) ако означавају радњу, стање или бивање, апстрактне појмове или замисљена натприр. бића (писање, чекање, туга, анђео); у стилстичком значењу р. су конкретне (стварне) ако означавају одређене, појединачне претставе, а апстрактне ако означавају појмове; р. се још деле на променљиве (у сх.: именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи) и непроменљиве (свезе, прилози, предлози, усклици); завршетак променљивих р. различит, код именица према роду, броју и падежу, а код глагола према лицу и броју.

РЕЧЕНИЦА, речима исказана или написана мисао; може бити: проста, кад има само подмет и прирок (Цар је болестан); или само прирок (Бесподметна: Грми); *пропирена*, кад поред подмета и прирока има 1 или више њихових додатака (Цар тада позове преда се своје синове); сложена, кад је састављена од више простих р., које међу собом могу бити независне (самосталне) или *напоредне* (приређене), (нпр.: Мати је лежала болесна, а деца су плакала око ње), и *подређене*, кад је једна главна, а друга од ње зависна (нпр.: Кад је Јака зима, Сава се заледи); *напоредне* или *приређене*, као делови сложене р., не зависе једна од друге и растављају се обично запетом или тачком са запетом; зависна р. може бити: *временска*, која почиње врем. свезицом, а служи као врем. додатак главној р., од које се не одваја запетом (Доћи ће кад стигне); *допусна* са свезицама: мада, макар да, према, иако; *елиптичка* (Ми о вуку (говоримо), а вуц на врата (долази)); *закључна* или *конклузивна* са свезицама: дакле, зато, стога; *изрична* или *декларативна*, која износи неку чињеницу у потврдном или одрежном облику; *корелативна*, почиње корел. заменицом, прилогом или свезицом; *месна*, почиње прилогом за место и као релативна замењује додатак на место главне р.; *намерна* или *финална* (Поша сам га да ми купи хлеба); *одновна* или *релативна*, зависи од главне уз коју везана релат. заменицом или прилогом; *одречна* с речницом не испред личног глаг. облика (Не знам шта је хтео тим да каже); *погодбена* или *кондиционална* (остварљива, реална: Ако не заборавим, доћи ћу); *неостварљива*, *иреална* (Да је могао, учинио би); *могућна*, *потенцијална* (Кад би било правде, не бих овде био); *поредбена* или *компаративна* (Све се десило онако као што му је старац рекао); *последична* или *консекутивна* (И ту мајка тврда срца била да од срца сузе не пустила); *потврдна* или *афирмативна*, кад јој прирок није одречан; *прилошка*, релативна р. стоји место прилога за место, време, или начин (Настани се где те је воља. Кад нема хлеба, добра је и проја. Како сејан онако ћени и жетви); *савјетна* или *степута* (Бог је спор, али достижан); *саставна* или *конулативна* (Потекле пиштољ на опали у тавањ); *скраћена*, казује се глаг. прилогом, који замењује обично временску или узрочну р. (Спазивни госта [= пошто спази г.], позва га у кућу); *субјективна* или *подметна*, замењује субјект главне р. као релативна (Они који се плаше [= плашљивци] нека не иду у бој); *супротна* или *адверзивна* (Позвали смо га, али он није дошао); *узрочна* или *каузална* (Он нам не долази, јер нема времена. Пошто сте били добри, добићете поклон); *упитна* или *интерогативна*, независна (Ко лупа?) и зависна (Реците где сте били). Ред речи у р. може бити: редован или граматички, кад прво стоји подмет па прирок; обрнут (навезија) или беседнички (реторски), кад прет подмета дође др. нека реч, да би се јаче истакла: Без муке нема науке (редован би био: Науке нема без муке); р. р. у сложеној р. и параграфу мора излазити из смисла, из оног што се хтело рећи; *приређене* се ређају логичним редом; *подређене* стоје уз реч којој слу-

Б.; сутрадан наше трупе извеле јуриш, освојиле Р. Б. и добиле слободу маневрисања.

РЕТОР (грч.), беседник, вештак у говору; учитељ беседништва код клас. нар. Реторика, говорничко; теорија — прозе.

РЕТОРЗИЈА (нлат.), у међунар. односима одвраћање равном мером на поступак стране држ. који није противправан али противан правилности или учтивости или екон. штетан по другу држ.; р. је кад се на прохибитивну страну царину која нац онемогуђује извоз 1 артикла одговори сличном парин. тарифом (реторзивне царине) → борбене царине; кад се на тешкоће за пут наших држављана (недавање путне исправе итд.) одговори истичу отежавањем према поданицима дотичне држ.

РЕТОРОМАНИ, ром. стан. Граубиндена и Енгадена, Ј. Тирола и Фурландије, остаци поромањеног нар. Јета, свега око 610 000; Р. у Швајц. чувају своје етничке особине, а у Ит. претоптају се у Ит.

РЕТОРТА (фрц.), стаклени лабораториски суд за дестилацију с извученим и савијеним вратом; затворена посуда од метала, шамота и др. материјала, која се употребљава у инд. за обичну и суху дестилацију, нпр.: у фабрикама гаса за осветљење

РЕТРАСАНТ (ит.), трасант једне → повратне менице; регредијент менице због чије наплате вучени повратна меница.

РЕТРАСАТ (ит.), трасат једне → повратне менице; регресат менице због чије наплате вучена повратна меница.

РЕТРОАКТИВНО ДЕЈСТВО, правило да зак. и правни посао важе само убудуће; изузетно странке могу дати р. д. својим правним пословима, али то морају изречно предвидети у уговору; што се тиче р. д. зак., некада се сматрало да је оно апсолутно искључено; данас то могуће, али у зак. мора бити изречно наведено.

РЕТРОВЕРЗИЈА (нлат.), нагињање повијено уназад. Р. материце, нагнутост м. према крстној кости и ретрофлексја м., савијеност м. уназад, наступају попуштањем материчних веза (пантљика) услед честих побачаја и порођаја, тумора м. или израштаја суседних органа; знаци: болови у крстима, отежање менструација; лечи се исправљањем м. и ставањем → пессара; кад ово не помогне м. се фиксира операцијом (лигаментопексија, хистеропексија).

РЕТРОГРАДАН (лат.), назадан, заостао; ретроградно, уназад. Р. или негативни метод рачунања интереса у текућем рачуну (у контокоренту) састоји се у том што се свакој позицији одбија интерес за време од њене скнадније па до најранијег рока (до полазне тачке, епохе) у контокоренту; зове се и француска јер постала у Фрц. Р. кретање, кретање уназад.

РЕТРОФЛЕКСИЈА МАТЕРИЦЕ (нлат.) → ретроверзија м.

РЕТУР (фрц.: retour), натраг; ознака за враћање на пошт. пошиљкама.

РЕТУШОВАЊЕ (фрц.), скуп. хем. и мех. радња које се изводе ради исправљања карактера негатива; хем. р. ослабљивање и појачавање; мех. р. се постиже оловкама, ножницама, нарочитим бојама итд.; примењује се код негатива и позитива (негативно и позитивно р.).

РЕУЉА, овца са грубом вуном; у Срему домаћа овца која спада у групу → праменке.

РЕУМ. право заложног повериоца да збира плодове од заложене ствари као накнаду за интерес тржишне обезбеђене залогом; р. мора бити уговорен

РЕУМАТИЗАМ МИШИЋА, миалгија (грч.), после дица назеба, расхлађивања у води, после инфективних болести (грипа, ангина итд.) и неких инфекција; знаци: мишићи могу бити натечени, згрчени и укочени; болови се јављају изненада, појачани при кретању и отежавају га; најчешће р. напада мишиће крста (→ лумбаго), врата (→ кривоветрост), главе (→ главек) или међуребарне м. (личи на међуребарну неуралгију и сухо запаљење плућне марамице). Р. зглобова → полиартритис.

REUS (лат.), тужени.

РЕФАКЦИЈА (хол.), одбијање од тежине које продавац одобрава купцу за неупотребљиве или оштећене делове неке робе; код сухе робе ово одбијање зове се **ФУСТИ** (лишће, петелке, гранчице итд.), а код течне исцурели део, сасушени или изветрено → **декало**; р. код железница, попуст (рабат) цене подвоза при вешим пошиљкама.

РЕФЕКТОРИЈ (срлат.), сала за ручавање, трпезарија у кат. маи.

РЕФЕРАТ (нлат.), научни, стручни извештај; јавно предавање. **Референт**, који подноси реферат. извештај. **Реферисати**, поднети реферат, известити.

РЕФЕРЕНДУМ (лат.), свенародно гласање о неком зак. пројекту (у Швајц.).

РЕФЕРЕНЦЕ (лат.), у трг. односи, везе, препоруке; у ширем значењу: лица, трг. куће на које се неко може да позове.

РЕФИК ХАЛИД, савр. тур. писац који простим јез. износи реалистичне сцене из малоаз. живота.

РЕФЛЕКСИ (лат.), радње (нпр. мишићни покрети, лучење жлезда и др.) које се одигравају посредством нервног система, али без учешћа коре вел. мозга; пошто је кора вел. мозга седмште воље, називају се још и безвољне, нпр. лучење желудачног сока проузроковано уношењем хране у уста. **Рефлексно** време, које протекне од момента кад надражај почне да делује (нпр. храна на густативне квржице у устима) до тренутка кад неки орган почне да реагира (нпр. лучење жлезда желудачне слузкоже). Р. лук, најпростији састоји се из рецептора (чуљне ћелије), сензитивног → неурона, моторног неурона и ефектора (нпр. мишића); повреда маког дела р. л. онемогућава одговарајућу рефлексну радњу Р. покрети, радње које се изводе без суделовања воље и свести. **Рефлексиван**, повратан. Р. глаголи → повратни глаголи. Р. поезија, мисаона п., где се осећања песнички удружује с размишљањем. **Рефлексја** 1) размишљање, самопосматрање. 2) → одбијање.

РЕФЛЕКТАНТ (нлат.), који жели, који конкурише за неку службу или положај.

РЕФЛЕКТОР (нлат.) 1) справа за осветљавање и сигнализацију (у вој. сврхе); као извор светлости искористиће ацетиленски пламен (мањи р.) и електрицитет (већи р.); обично се састоји из кутије са светленим телом (сијалица, угљенови, ацетиленски пламен), параболчним огледалом и прибором за регулисање осветљавања; параболчно огледало одбија светлост у 1 правцу и у збиеном снопу (мало растурање светлости); р. у ужем смислу: сви штитови (стаклени, метални; равни или издубљени) који имају за задатак да склоне светлосни извор од ока и да праве што мању сенку. 2) → телескоп.

извор од ока и да праве што мању сенку. 2) → телескоп.

РЕФОРМА (нлат.), преображај стања или установе у смислу њиховог усавршавања, нпр. р. у школи, администрацији, црк. итд.

РЕФОРМАЦИЈА (лат.), покрет за преображај црк.

цркве која се била удаљила од првобитног хришћ. учења (учење → примат, формализам, неморал итд.); први почео → Викилф у Енгл. у 14. в. без успеха, затим → Хус († 1416.) у Чешкој с много више успеха, нако с јаче наглашеним нап. покретом; наставио → Лутер 1517. у Витенбергу против → индугенција, приковао на црк. врата 95 теза, у којима изменио црк. учење новим принципима (→ протестантизам); сабор у Ворхус 1521, осудио Лутера, али га Фридрих Мудри сакрио у Вартбург (ту пренео Библију на нем. и саставио систем); покушаји измирења у Шпајеру 1529. и Аугзбургу 1530. (назовани протестанти због протестирања) нису успели и цар Карло V наредио да се поврате рим. црк.; против устао кн. Мориц Саски, а прот. склонили савез (шмалканденски); Лутер умро 1546., после чега дошло до рата с царем и до рел. мира у Аугзбургу 1555., где призната слобода исповедања; економски узроци придружени верским довели до → тридесетгод. рата (1618.-1648.); вестфалски мир донео победу протестантизму, (на сл.: Викилф шаље своје ученике на проповед); код нас р. има-

ла присталица особито у Слов. (Примож → Трубар). **Реформизам** (нлат.), опортунистичка струја у социјалист. покрету која проповеда да се социјализам може остварити само путем соц. реформа; јавља се у разним облицима (ревизионизам, социјализам, градуализам, министеријализам, неосоцијализам, социјалпатриотизам итд.); порекло води од фрц. социјал. Луја Блана; гл. теоретичар и идеолог нем. социјал. Едуард Бернштајн. **Реформирање, реформати** (лат.), присталице реформације, коју осн. Цвингли и Калвин у Швајц. (1518-1523.) због чега отпоче грађ. рат у којем победили католици код Капела (1531.); Калвин имао успеха у фрц. делу Швајц., одакле се раширила реформација у Нем., Фрц., Енгл., Шкотску, Хол., Пољску, Мађ., Слов. итд.; разликује се од прот. цркве у учењу о тајној вечери и Христу; имају пресвитеријанско уређење, а прот. конзисторијално; до уније прот. и р. дошло у Нем. 1817.; исповедање р. у: Confessio Helvetica, Хајделбершки катихизис и 39 чланака англик. црк. **Реформни католицизам**, напредни покрет у ркат. црк. за измјерење догма с науком и модерним схватањима о животу и свету; настао крајем 19. в. у С. Амер. и познат под именом американизам; гл. претставници: Лоаз и Хутен у Фрц., Краус и Шел у Нем., Тирел у Енгл. (→ модернизама).

РЕФРАКЦИЈА (нлат.) → преламање; грешке р. зракова у оку → далековидост, → кратковидост, → астигматизам. **Рефрактор** → телескоп. **Рефрактометар** (нлат.-грч.), оптички апарат за одређивање индекса преламања тела.

РЕФРЕН (фрц.), припев, стих обично с мањим бројем слогова, који се правилно понавља после сваког дистиха или сваке строфе; не служи само музици већ одржава осн. и општи тон песме.

REFUGIUM (лат.), уточиште.

РЕФУЗА (ит.) → ринфуза.

РЕХАБИЛИТАЦИЈА (нлат.), успостављање, враћање ранијих права. **Рехабилитовати**, успоставити на ранији положај, вратити одузета права и углед.

РЕЦ Пол де Гонди (Retz, 1613-1679.), фрц. кардинал и политичар; играо видну улогу у Фронди; остао **Мемоаре**.

РЕЦЕНЗИЈУТ (лат.), писец рецензија о књ. **Рецензија**, приказ, оцена неке књ. у новинама или часопису; р. позоришних и концертних извођења могу се прештампати с тим да се не смеју мењати; није дозвољено прештампати р. ради рекламе. **РЕЦЕНТА** (лат.), свеж, нов, садашњи, скорашњи. **РЕЦЕПИС** (лат.) 1) писмени извештај, потврда да је писмо предато на пошти; повратни р., потврда примаоца о пријему пошт. пошиљке. 2) спаљница, сместишна признаница, писмена потврда да је известно лице депоновало робу у јавно сместиште; представља хартију од вредности која има реалну подлогу; обично се састоји од 2 дела: р. или е. и → **варанта** (робне заложнице). Р. судски, исправа којом се потврђује предаја судског акта.

РЕЦЕПТ (лат.) 1) формула за разне мешавине. 2) лекарска наредба за апотекара како ће начинити одређени лек.

РЕЦЕПЦИЈА (лат.), пријем; у рим. праву испуњење туђе обавезе. **Receptio argentarii**, уговор којим се банкар обавезивао да плати туђи дуг и из којег истацала **actio recertaria**; затим газде гостионица, бродова примале р. одговорност за оштећење или упропаштење путничког пртљага и онда кад штета није њиховом кривицом дошла (сем случаја више силе). **Рецептиван**, пријемљив. **Рецептивитет**, пријемљивост, способност за примање. **Рецептор**, апарат за примање утисака; чулни органи, фотоапарати итд.

РЕЦЕСИВАН (лат.), који ступа уназад. Р. карактер, 1 од 2 супротних особина родитеља која се код потомка (бастарда) видљиво не испољава; код човека нпр. албинизам, глухоћа, падавица.

РЕЦИДИВА (лат.), повратак, поновно појављивање обољева после залечења или оздрављења (нпр. повратак тумора, рака, на месту одакле хир. путем отклоњен).

РЕЦИЈА, рим. провинција сз. од данашње Југосл. **РЕЦИПЕ** (лат.: узми!), скр. Рр., уобичајени почетни знак на лекарским рецептима; мисли се да је постојао од Јупитеровог знака којим се служили Јон Римљани, а доцније и лекари алхемисти.

РЕЦИПРОК, **реципрочан** (лат.), **узајаман**. Р. број → број. **Реципрочитет**, такав однос између двеју држ., по којем 1 може тражити од друге само она права и повластице, које и сама даје; услов р. уноси се у трг. уговоре као допунска одредба, која треба да створи равнотежу екон. уступака са сваком земљом понаособ; р. може бити: дипломатски (одређен уговорима), законски и фактички.

РЕЦИТАЦИЈА (лат.), у рим. књиж. читање дела пре његовог објављивања; данас: предавање песме или драмског фрагмента по принципима ритма, динамике, мелоса и модулације (→ декламовање, речитив).

РЕЦИФЕ (ДЕ ПЕРНАМБУКО), гл. место (240 000 ст.) браз. савезне државице Пернамбуко; инд. метала. ткст., дувања, ишћера итд.; високе школе и астр. оперваторија.

РЕЧ, део → говора, знак за споразумевње у јез. један или више артикулисаних гласова заједно изговорених (или слова заједно написаних), којима се означаје нарочити појам; свака р. састављена из 2 дела: из форме (гласови или слова) и значења: проста р. има само 1 корен (град, градити), сложена р. или сложенија 2 или више (војсковац, романописца); у граматицима р. се називају стварним (конкретним), ако означавају чулне претставе (тј. предмете спољног света: човек, жена, птица, камен) и мисленим (апстрактним) ако означавају радњу, стање или бивање, апстрактне појмове или замисљена натприр. бића (писање, чекање, туга, анђео); у стилистичком значењу р. су конкретне (стварне) ако означавају одређене, појединачне претставе, а апстрактне ако означавају појмове; р. се још деле на променљиве (у сх.: именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи) и непроменљиве (свезе, прилози, предлози, усклици); закрштак променљивих р. различит, код именица према роду, броју и падежу, а код глагола према лицу и броју.

РЕЧЕНИЦА, речима исказана или написана мисао; може бити: проста, кад има само подмет и прирок (Цар је болестан); или само прирок (Бесподметна: Грми); **проширена**, кад поред подмета и прирока има 1 или више њихових додатака (Цар тада позове преда се своје синове); **сложена**, кад је састављена од више простих р., које међу собом могу бити независне (самосталне) или напоредне (приређене), (нпр.: Мати је лежала болесна, а деца су плакала око ње), и **подређене**, кад је једна главна, а друга од ње зависна (нпр.: Кад је јака зима, Сава се заледи); напоредне или приређене, као делови сложене р., не зависе једна од друге и раздвајају се обично запетом или тачком са запетом; зависна р. може бити: **временска**, која почиње врем. свезицом, а служи као врем. додатак главној р., од које се не одваја запетом (Доћи ће кад стигне); **допунска** са свезицама: мада, макар да, према, иако; **елиптичка** (Ми о вуку (говоримо), а вука на врата (долази)); **закључна** или **конкљузивна** са свезицама: дакле, зато, стога; **изрична** или **декларативна**, која износи неку чињеницу у потврдно или одречно облику; **корелативна**, почиње корел. заменицом, прилогом или свезицом; **месна**, почиње прилогом за место и као релативна замењује додатак на место главне р.; **намерна** или **финална** (Пошао сам га да ми купи хлеба); **односна** или **релативна**, зависи од главне уз коју везана релат. заменицом или прилогом; **одречна** с речницом не испред личног глаг. облика (Не знам шта је хтео тим да каже); **погодбена** или **кондиционална** (остварљива, реална: Ако не заборавим, доћи ћу); **неостварљива**, **иреална** (Да је могао, учинио би); **могућна**, **потенцијална** (Кад би било правде, не бих овде био); **поредбена** или **компаративна** (Све се десило онако као што му је старац рекао); **последична** или **консекутивна** (И ту мајка тврда срца била да од срца сузе не пустила); **потврдна** или **афирмативна**, кад јој прирок није одречан; **прилошка**, релативна р. стоји место прилога за место, време, или начин (Настани се где те је воља. Кад нема хлеба, добра је и проја. Како сејени онако неши и жети); **сажета** или **стегнута** (Бог је спор, али достижан); **саставна** или **копулативна** (Потезе ништао па онали у тиван); **скраћена**, казује се глаг. прилогом, који замењује обично временску или узрочну р. (Спазивши госта [= пошто спазив г.], позва га у кућу); **субјективна** или **подметна**, замењује субјект главне р. као релативна (Они који се плаше [= плашљивци] нека не иду у бој); **супротна** или **адверзативна** (Позвали смо га, али он није дошао); **узрочна** или **каузална** (Он нам не долази, јер нема времена. Пошто сте били добри, добићете поклон); **упитна** или **интерогативна**, независна (Ко лупа?) и зависна (Речите где сте били). **Ред речи** у р. може бити: редован или граматички, кад прво стоји подмет па прирок; обрнут (инверзија) или беснички (реторски), кад прв подмета дође др. нека реч, да би се јаче истакла: Без муке нема науке (редован би био: Науке нема без муке); р. р. у сложеној р. и параграфу мора излизати из смисла, из оног што се хтело рећи; приређене се ређају логичним редом; подређене стоје уз реч којој слу-

же; у параграфу логично ређање р. тражи да се иде у описивању од општег на посебном, у приповедању хронолошки, а у доказивању од најслабијих разлога или афеката ка најјачима. **Речнички знаци** → интерпункција. **Р. период** → период.

РЕЧИНЕ, сушице, сухе долине кроз које само повремено протиче вода; у сред. областима зову се фијумаре (ит.), у Аустралији крик.

РЕЧИТАТИВ (ит.), начин певања који по ритму и тоноској висини гласа готово одговара живом говору, уствари стилизован говор. **Драмски р.**, кад се примењују већи мелод. скокови; води порекло из фирентинске камерате (16. в.). **Секо р.**, врста полупевања и полуговора коју, с временом на време, пратили акорди кембала. **Акомпанањато р.**, стоји ближе певању него говору и прати га оркестар, дакле: спој елемената секо р. и арије.

РЕЧНИК, збирка речи поређаних азбучним или логичним редом, с објашњавањем њихова значења на истом или туђем језику; р. по ауторском праву као целина припада уреднику, али поједини чланци јесу право њихових писаца, без чије дозволе се не могу поново објавити; **речници** ск. јез.: 1) најстарији од Фауста Вранчића, штамп. 1595. у Млещима, речник чакав. дијалекта, објавиен лат., ит., нем и мађ. речима; 2) Јакова Микаље: **Благо језика словинскога**, са штокав.-нравеким речима објашњеним лат. и ит. речима, штамп. 1651. у Анкони; 3) кајкав. Јурја Хаубелића: **Дикционар или речник словенске**, штамп. у Грацу 1676.; 4) Арделија дела Белс: **Dizionario italiano-latino-illirico**, штамп. 1723. у Млещима, претставља дубров. говор; 5) кајкав. Мартина Белостонца: **Gazophilacium, seu latino-illiricum opomatium aearium**, Загреб 1740.; 6) Андрије Јамбрешића, кајкав.: **Lexicon latinum interpretatione illirica, germanica et hungarica locupletis**, Загреб 1742.; 7) Јосипа Валтунција: **Ричословник илрскога, италијанскога и нимацкога језика**, с истарским чакав. дијалектом, штамп. 1803. у Бечу, с расправом о књиж. јез. за који предлаже штокав., и правопис, који треба да је фонетички; 8) Јоакима Стули: **Рјечословије . . .** у 6 књ. Дубровник 1801.-1810.; нови: В. Караџића: **Српски рјечник**, 1 изд. у Бечу 1818., 2 у Бечу 1852., 3 у Београду 1897., 4 у Београду 1935.; **Речник** Ивана Броза и Ф. Ивковића, Загреб 1901., је попуњен Вуков р. материјалом из Вукових и Даничићевих дела, из р. Југосл. акад., из Његоша и Милићевића; **Речник** из књиж. старина срп. од Ђ. Даничића (Београд 1863./4.); вел. **Речник хрватскога или српскога језика**, што га издаје Јел. акад. у Загребу од 1880.; први уредник био Ђ. Даничић, затим М. Валавеш, П. Будман, а од 1917. Т. Маретић; досад изишло 10 књ. и 3 св.

РЕЧНА → партикула.

РЕЦЕБ (ар. реч), 7 месец у мусл. год., има 30 дана.

РЕШЕЊЕ (закључак), свака одлука суда која није ни наредба ни пресуда. **Р. височајше**, ст. срп. израз, означава уредбу коју је прописао књаз. **Р. законодавно**, одлука законодавне власти која не носи име зак., иако има силу зак.; то су махом објашњења и индивидуални зак. **Р. осудно**, платни налог у срп. грађ. поступку; р. о. доноси се кад тужилац има исправу која потиче од туженог; тужени се саслушава, али може задржати р. о. од извршења ако спори аутентичност исправе и тражи редовни поступак.

РЕШЕТАР Милан (* 1860.), филолог, б. проф. унив. у Бечу и Загребу; написао вел. број дела и расправа; бавио се ск. дијалектологијом, а нарочито акцентологијом; сем тога, дао вел. број прилога за проучавање Дубров., његова јез., културе и књиж.; издао много споменика и списа дубров. писаца (И. Ворџића, М. Држића и др.); најопсежније му дело **Дубровачка нумизматика** (2 књ.); бавио се проучавањем Његоша и дао, у држ. издању, његова целокупна дела и досад најбољи коментар **Горског вјенца**.

РЕШИД-ПАША Мустафа (1802.-1858.), тур. државник, припремио план за држ. и адм. реформе, али наишао на јаку опозицију старотурака, на чији захтев смењен.

РЕШТ, варош (50 000 ст.) у сав. делу Персије (Аз., недалеко од Касписког Ј.).

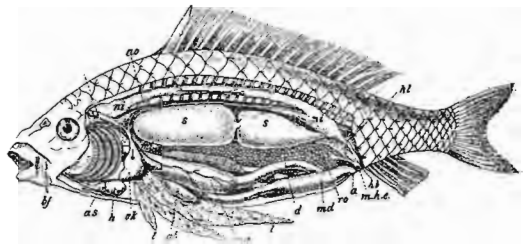
РЕШВСКИ Адам (1760.-1825.), пољ. дипломат и историчар; гл. дела **Записи о владавини Станислава-Августа** и **Полска Георгија**.

РЗАВ 1) л. притока Моравице (З. Мораве), дуга 53 км, постаје од В. и М. Рзава, који извиру са подножја пл. Мучна и Кукутнице; ушће близу варошице Ариља. 2) л. притока Дрине, дуга 62 км (од изворишта Црног Р.), постаје од Црног и Белог Р., који извиру са пл. Чиготе и Стоца и састају се код Вардишта, ушће код Вишеграда.

РНАУ (Riuow), група острва у продужењу пол. Ма-

лаке; Линга, Натона, Анамбас, Сингкеп и граф Индрагири на Суматри чине хол. резидентство Р. са 32 392 км² и 300 000 ст.

РИБА, рибе (Pisces) 1) класа водених кичмењака

са цилиндричним, змијастим или спљоштеним телом, шкржним дисањем, парним удовима у облику пераја и кожом под коштаном крљуштима; гола кожа богата слузним жлездама; крљушти, каткад зупчасте, коштане су творевине; скелет р. хрковичав или коштан; скелетни елементи постоје и у перајима, парним и непарним; крвоток релативно прост; срце има само 1 преткомору и 1 комору; мањи број р. се храни претежно биљном храном; већина једе различите водене животиње, извесне врсте вел. грабљивице; у највећем броју случајева оплођавање спољашње, икра се развија у води; у многим случајевима постоје и ларвени облици; већина р. живи у морима, остале у различитим слатким водама (на сл.: анатомија р.: bf бркови, h срчана комора, as артерија и шкрге, ao аорте, m желудак, l јетра, gb жучни мехур, mi слезина, d танко црево, md завршно црево, а чмар, s рибаљ мехур, го јајњак, mhe мокрањни и полни отвор, ni бубрези, hl мокрањни одвод, hb мокрањни мехур). **Р. дубинске**, **рибље** врсте које насељавају вел. дубине океана; све су грабљивице, али ретко већег пораста; одликују се вел. устима, крупним зубима и очима често насађеним на дршке («телескопске очи») и светленим органима; већи број; → дубинска фауна. **Електричне р.**, већи број рибаљких врста које у нарочитим ел. органима производе електрицитет; електрични удари извесних врста могу бити веома јаки и оборити чак коња; познатије врсте: е. сом (*Malopterygus electricus*), е. јеруља (*Gymnotus electricus*), → дрхтуља. **Морске р.** обухватају највећи број врста, прилагођене на живот у сланој води и само извесне могу живети истовремено и у бочатној и слаткој; неке врсте повремено долазе у слатку воду ради икренења (кечиге, младинце); треба разликовати рибе дна које живе крај обале или у дубинама, и пучинске р. које живе на отвореном мору, по правилу у ројевима; у Јадрану има око 300 врста од којих једва 100 има значаја за рибарство; екон. најважнији у Јадрану пучинске врсте, од којих се лови око десетак врста (срдела, туњ, скуша и др. → риболов морски). **Слатководне р.** много мањи број врста но морских, већина припада групи с коштаном скелетом; разноликост животних услова у слатким водама чини да су поједине воде насељене одређеним рибаљким врстама (р. текућих, стајаћих вода), у текућим водама поједине рибаљке врсте ограничене на одређене делове воденог тока (нпр. регион пастрмке, мрене, белих р.); у нашим водама живи преко 100 врста; многе од њих ограничене на поједине сливове (дунавски, јадр., егејски); најважнији претставници, у евр. водама, група пастрмки (*Salmonidae*) и белих р. (*Cyprinidae*); р. изврсна храна, мање богате беланчевинама и лакше сварљиве од другог меса (изузев масних р.); препоручљиве особито код диспепсија, артритизма; једу се свежје и усолене. 2) р. у астрол. → Зодијак. **Рибље брашно**, рибаљ гуано, израђује се од отпадка риба, која се добивају у фабрикама рибаљких конзерви или уља; употребљава се као вештачко ђубре; садржи доста азота и фосфорне киселине. **Рибље ваши**, већи број врста ситних рачића из групе копепода који живе на рибама. **Рибаљ мехур**, код већине риба, постао на рачун црева и испуњен гасовитим материјама, служи као хидростатички орган и омогућује риби да се без напора држи у одређеном слоју воде и под одређеним притиском. **Рибље уље**, бле до жуто, скоро безбојно, непријатног укуса и мириса, а добива се из јетре неких врста риба у сев.

морима; садржи, поред осталог, нарочито много витамина А, Д и Е и нешто јода; даје се слабуњавој, рахитичној и скрофулозној деци у зимским месецима; неки га препоручују и код тбк. Рибар, лице које се бави → риболовом као сталним занимањем. Рибарница, зграда за продају, чување и паковање риба. Рибарске задруге, на подручју лучке капетаније Сушак 32, Шибеник 18, Сплит 24, Дубровник 10 и Котор 7; њихове матице: Задружни савез, Централна р. задруга и Матица у Сплиту и Центр. р. задруга у Цриквеници. Р. индустрија и обрт, прерађивање рибе, икре, мекунцаца, ракова (сушење, конзервисање), сунђера (рафинисање) и корала (брушење); нарочито развијена у Амер., Енгл., Нем., Сканд., Рус., Фрп., Шп. и Ит.; у Југосл. највише развијено сољење (1934. посољено 1 615 380 кг) и конзервисање срдела у уљу (1934. г. 279 760 кг) на чему раде 23 фабрике. Рибарска полиција, врши надзор над морским рибарством; врше р. стражари и контролни чамци у повереним им рејонима. Р. прстен (лат. annulus piscatoris или piscatorius), папир тајни печат с ликом св. Петра у рибарском чамцу. Рибарство → рибогство, риболов.

РИБАРАЦ Стојан (1855.-1922.), пољитичар, одличав говорник, организатор либералне странке; од 1887. па до смрти, с малим прекидама, бирач за нау. посл.; био мин. унутр. дела у Авакумовића кабинету 1892., мин. правде у Новаковића мст. 1909. и мин. трг. у кабинетима Ст. Протића 1918. и 1920.

РИБАРАЦ БАЊА, 24 км од жед. ст. Ђупис (на прузи Београд-Ниш) у Морав. Бан.; надм. в. 540 м; сумпорита слабо алкална солина вода (најтоплији извор 41,5° С; постоји и сумпоровити извор 16,1° С; лежи: реуматизам, ж. и кожне болести.

РИБЕРА Хуседе де (1588.-1632.), шп. сликар, један од најмонинијих реалиста у бароком прк. сликарству; највише живео у Ит., где се формирао под утицајем Караваџовим; ефекте постизавао употребом јаке светлости и дубоке сенке, и натуралистичким претстављањем ликова.

РИБИЗЛА (*Ribes rubrum*, фам. Saxifragaceae), јагодасто воће, с црвеним, белним или црним бобицама у висећем грозду; садржи доста киселине; употребљава се највише за прераду у вино, сок или џелије; расте као осредњи жбув, висок до 2 м, највише у кућним баштама; размножава се резницама или положницама; може се и калемити на жуто р. (*R. aegium*), шиб висок до 2 м, без бодља.

РИБИЧИЋ Јосип (* 1886.), слов. писац за децу, уредник часописа Наш род. **РИБЊЕ ЈЕЗЕРО**, мало ј. гладијалног порекла у области Језера, под Дурмитором (Зет. Бан.), већим делом преобраћено у трасаву.

РИБНИК 1) д. притока Б. Дрима, извире са Дечачке Пл., протиче поред Заковице, а улива се код Швањског Моста (Зет. Бан.). 2) понорница у Гламочком Пољу (Врб. Бан.). 3) дворач цара Душана и пара Уроша код Призрена; нема му трагова. 4) град (тврђава) на Купи, близу Карловца (Сав. Бан.), био својина Бабонића, па Франкопана и Зринских.

РИБНИКАР 1) Владислав (1871.-1914.), новинар, сарађивао прво у Огадбини; 1904. покренуо лист Пољитику, чији био први уредник и уређивао га у нац. духу; погинуо као рез. кпт. 2) Дарко (1878.-1914.), новинар, прво сарадник, затим уредник листа Пољитика, веома цењен и способан новинар; погинуо јуначки на Дрини, 1914., као рез. кпт. 3) Слободан д-р (1873.-1924.), лекар и новинар, директор Пољитике; 1 од основача Друштва за чување нар. здравља; поред чланака написао 2 дела: Школска хигијена, Здравно и болесно дете.

РИБНИЦА, варошица (1100 ст.) св. од Кочевја (Драв. Бан.), помиње се од 13. в.; лончарство и израда дрвених алатка, стругара и циглара. Р. на Похорју, варошица (350 ст.) на св. подножју Похорја (Драв. Бан.), позната по каменоломима гранита и мрамора; у близини, у Јосипдољу, фабрика стакла. **Рибничко Поље**, карсно поље (32,5 км²) око варошице Р., св. од Кочевја (Дравска Бан.); кроза њ теку 4 понорнице; поплавама подлеже нарочито највиши јз. крај; густо насељено, скоро 200 ст. на 1 км².

РИБЊАК, прар. или вештачки базен за гајење риба (→ рибогство).

РИБО (*Ribot*) 1) Александар (1842.-1923.), фрп. државник и претседник владе у свет. рату; пријатељ нашег нар. 2) Теофил (1839.-1916.), фрп. филозоф и психолог, сматра се за оснивача научне псих. у Фрп.; нарочито значајан за експерименталну псих.; гл. дела: Болести памћења, Воља, Психологија пажње и др. (→ сл.).

РИБОГОЈСТВО, гајење, хранење и гојење риба навелико; због регулације река рибе не налазе повољна места за мрстење (икрење) и због фабрика које својим каналима загађују речну воду, као и због повећања насељености и појачања лова риболов у слатким водама не може да подмири тражњу за рибом; услед тога приступило се р. у вештачким рибњацима, где се риба вештачки расплођава, размножава и интензивно храни; код нас се у већини рибњака гаји шаран, поред још 2-3 врсте рибе, а у неким заводима за размножавање рибе и пастрмке; већи шарански рибњаци у Нашицама, Пољани, Зденчани, Кончаници, Ечки, Приједору, Сусеку; мноштво прир. рибњака, као нпр. код Веља, Моровића и др.; у Јсл. р. даје 2-2,5 мил. кг рибе годишње.

РИБОЛОВ, од давинашњих времена занимање људи, па и данас важна привр. грана за стан. поред мрв, јез. и река; за прибрежно стан. рибе један од гл. делова хране и важан предмет трг.; у Југосл. р. нарочито развијен дуж обале Јадр. М. и поред већих јез. и река, Р. у слатким водама, врши се на рекама, потоцима, јез. и ритовима; код нас од нарочитог значаја р. на нашим ј. језерима, нарочито на Охридском Ј., где се лови у вел. количинама јегуље, пастрмке, белвице и разна ситна риба од које најважнија плашница (охридска сардина); Преспанско Ј. има мало јегуље; Скадарско Ј. обилује сарагама (укљеве), поред нешто јегуље и обичне рибе; на Дриму, ниже излази из Охр. Ј., лови се јегуља преграђивањем реке и даљанима, а на Дојранском Ј. помажу се у р. и птицама; у нашим св. ј. (Вохињском, Плашком и Плитвичким) лови се највише пастрмка; у ритовима и барам. где риба залази у вел. количинама ради мрстења, лови се тзв. боља и обична риба: шаран, сом, греч, бандар, штука и др.; услед вел. количине рибе, р. у ритовима има вел. екон. вредност; у потоцима и малим речницама лови се већином обична ситнија риба, а у бистрим и брзим р. и разне врсте пастрмки, понајбоље још и ракови; у нашим в. њим риболовним р. Дунаву, Сави, Драви и Тиси лови се највише: штука, деверика, греч, мрена, бандар итд., поред боље рибе: шарана, смуђа, сома, манђа; у Дрини се лови још и младина, а у Сави и горњем Дунаву од fine рибе кечига, а у доњем Дунаву поред изобила кечиге још и јесетра, моруна, сом и паструга; р. на доњем Дунаву, с обзиром на врсту алата и начин р., знатно се разликује од р. на осталим риболовним рекама и горњем Дунаву; по величини и по својој трг. вредности најзнатија риба доњег Дунава моруна, која раније у нашим водама достигала тежину и до 400-500 кг, док се сада ретко хвата тежа од 120-160 кг, и то обично ајварита са 5-20 кг ајвара; лови се у пролеће и од августа; гл. риболовни алати за мрежарски р. на Дунаву, Сави, Драви, Тиси и Морави: алов, даптац, шприц, грундгарн, влак, балачка пређа, трбок, кепа, кусака, сачма (сачмарипа), бубаљ, рогач, метлице, оди-вамо, загажна, черенац, сертије, а за удичарски р.: морушки струк (такум), пампурски, вел. и мали струк, цугови, самце, пепаљке; на доњем Дунаву употребљавали се још граде, вршке и сетови; за обављање рибарског заната на р. и јез. служе рибарски превози (чамци, чунови, оранице и шикље), а за чување живе рибе тикваре, барке и барчице; годишњи лов рибе на рекама цени се на 3-3,5 мил. кг; на језерима 2 мил. кг (Охридско Ј. 400 000, Преспанско око 80 000 кг, Дојранско 200 000 кг, Скадарско 700 000 кг, Вранско 50 000 кг). **Морски р.**, у Јадр. М. живи око 360 рибљих врста, од којих се у р. искористиће непуну 1/4, а р. се врши: 1) помоћу светлости ноћу се лови пучњанска риба, коју светлост примаму у близину лађе где је онда рибари заплату мрежом и улове (срделе, скуцке, локарде и др.); исто тако и обалске р. обасјана светлошћу набде се на остве; 2) буцањем: на подножју мотки насађено дрвено или лимено звоно којим се буца, тј. јако удара у море чим се риба плаши и тера у правцу мреже, којом пре тога грађен извештајни простор у мору; 3) камењем: риба се плаши и утерује у мрежу бацањем к. у море; морска р. се дели на зимски (од октобра до марта) и летњи; летњи много важнији; рибари иду у лов

на бродовима на весла (леву, гојета, гуц), једрилицама и на моторним; морски р. уређен зак. од 1922., а Брионском конвенцијом од 1923. регулисан р. између наших и ит. рибара у погледу на подручје; сем тих посебни правилници и разне уредбе и прописи; и за спортски р. обавезно имати нарочиту карту коју издају власти уз наплату таксе; м. р. је од много већег значаја него слатководни, јер од њега живи и њим се прехрањује велик део станов. дуж обале Јадрана; 1934 у Југосл. било рибара 19 258, лађа 6293, уловљено 7 778 801 кг рибе у вредности 37 553 290 д; већи део уловљене рибе (4/5) прода се код куће за потрошњу у свежем стању и за прераду у фабрикама (→ конзерво) или солене, а око 1/5 извози се у Ит.; солене морских р. може бити: а) холандско; р. се соли 2 пута, без главе, дроба и без притиска у бурењу; б) португалско; једанпут, без главе и дроба са притиском; в) грчко; једанпут, са главом и дробом и притиском; у нас се практикује грчко с.; у најновије време уводи се и холандско; домаћа потражња свеже рибе ранијих год. ограничена само на приморје; сад Загреб, Београд, Љубљана и Сарајево све у већој мери троше морску рибу. **Риболовне зоне:** прва з. (оштинска) на 1 мор. миљу од обале, резервисана за рибаре општинаре; друга з.: од границе оп. з. у отстојању до 3 мор. миља, резервисана за сваког рибара нашег држављанина; читави појас нашег мора дуж обале заноси у ширину 6 мор. миља, рачунајући од обале према пучини, идентичан са царинском зоном; подручје иза те зоне интернационално све до морских з. иностраних држава; у прив. водама припада сопственику, у осталим држ.; појединца га могу вршити по држ. дозволи; р. удницом свакоме слободан и дозвољен.

РИБСТОЛ (швед.), гимнастичка справа за пењање и др. вежбе уза зид са дебелим водоравним пречкама у размаку по 15-20 см; постала у Шведској.

РИВА (ит.) 1) обала, кеј. 2) варош (8000 ст.) у Ит. на обали јез. Гарде.

РИВАЉКЕ, алати (справе) за копање под водом; облици зависе од терена, одн. од дубине копања: проста или сложена индиска лопата за обичну земљу, односно р. за песак и за песковиту земљу; за дубине веће од 2 м у употреби хидрауличне р. с воденим притиском или р. с ведрицама на бескрајном платну.

РИВАЊ, острво (4 км²) у Јадр. М., између о. Сеотруња и Уљана (Прим. Ван.); на њему једино насеље Р.

РИВАРОЛ Антоан (Rivarol, 1753.-1801.), фрц. писац, моралист, познат нарочито по својој Расправи о универзалности француског језика, коју на градилу берлинске акад. (→ сл.)

РИВАС Анжел де Саверда (Rivas 1791.-1865.), ишп. писац и политичар, оснивач шп. романтизма писао лирско-епске песме: Исто риске романсе, драме (Дон Аларо) и комедије.

РИВИЈЕРА, приморје око Ђе новског Зал.; према њему р. општин назив за средоземна приморја.

РИВОЛИ, место у ит. покр. Верони, где 1797. Наполеон I победио Аустријанце.

РИВОТОЧИНЕ, ровине, мањи жлебови којима изривене стране и косе брда и план.

РИГА, гл. град (378 000 ст.) Летоније, на р. Двина, близу обале Ришког Зал.; ст. град, катедрала (13. в.); унив. (1919.), Хердеров институт, звездарница, музеј, библиот.; пристаниште; инд. машина, шевера, уља, дувана; жива трг. (земљр. производи, лан. дрво).

РИГА ОД ФЕРЕ Константин (1757.-1798.), грч. песник и родољуб; радио на ослобођењу Грч. од Тур.; на путу из Венеције за Трст ухватиле га аустр. власти и предале Тур., који га погубили у Београду.

РИГЕЛ, двојна звезда 1. привидне величине из сазвездја Орион.

РИГЕР Франц (1818.-1903.), вођ старочешке нар. странке; повукао се из политике после победе младочека, 1891.

РИГИ, врх (1800 м) на Алпима у Швајц., на и. страни Фирвалдштетског Ј.

РИГОДОН, rigaudon (фрц.), провансалска брза игра у такту 2/4, а са предтактом.

РИГОРИЗАМ (лат.), крутост, строгост, нарочито у примени моралних принципа; етички р., захтева делање из свести о дужности, без обзира на задовољство и бол. Ригорозност (лат.), веома велика

строгост. Рогорозум, строги испит на унив., обично медицинарски.

РИГСДАГ, дански парламент.

ГИД Томас (Reid, 1710.-1796.), енгл. филозоф, оснивач шкотске шк. тзв. здравог људског разума; гл. дело: Испитивање човечјег разума.

РИД Чарлс (Reade, 1814.-1884.), енгл. романописац и драматичар; међу романима најбољи му: Никад није допкан за поправку, Готов новац, Грифит Гонт, Манастир и огњиште; најуспелија драма: Маске и лица.

РИДБЕРГ Виктор (1828.-1895.), шведски писац, у којим су делима заступљене скоро све књиж. струје 19. в.; у првом реду песник, затим култ. историчар, потом публицист, конферансјер и идеолог; у култ. животу Шведске претставља значајну личност; издао многе збирке песама; писац романа: Последњи Атињанин и филаз. студије: Мех. теорија о свету; одличан преводилац Гетеовог Фауста.

РИДИКИЛ (фрц. réticule), женска платнена торбица.

РИЂАНИ, некад вел. срп. племе у и. Херц., у околини Никшића; помињу се као Власи Р. често у 15. в.; страдали много у борбама с Тур. и у току 17. и 18. в. сасвим се раселили.

РИЂОБРАДИ (Barbe-bleue), личност из старогон приче, уморио својих 6 жена.

РИЂОВКА → шарка.

РИЕНЦИ Кола (1313.-1354.), Римљанин који покушао да искористи боравак папа у Авињону, па дигао буну у Риму и прогласио се за нар. трибуна (1347.); погинуо у побуни народа.

РИЖА → ориз.

РИЖЕ → точила.

РИЖИНИЦЕ, место у Солинском Пољу код Сплита; у селу био дворач хрв. кн. Трпимира у 9. в.

РИЗА Кули Хан (1800.-1871.), перс. песник, историчар, филолог и књиж. историчар.

РИЗА ШАХ ПЕХЛЕВИ (* 1378.), садањи ирански (перс.) шах, дошао на престо по свргнућу (1926.) династије Каџара, који био војсковођ (→ Каџари).

РИЗВАНБЕГОВИЋ Али-паша, херц. везир 1832.-1851.; из ст. капетанске куће, 1813. постао господар Стоца; противник Хусејин кпт. Градашчевића и његова покрета, борио се са султановом војском против њега; за то и за његову храброст показану у М. Аз. одвојио султан Херц. од Босне и дао Р.-п. на везирство, који у њој владао као какав суверен; био доста толерантан према прав. и кат.; имао мало граничних сукоба са Црногорцима, а веома занимљиве његове везе с владиком Петром II; пред крај своје владе Р.-п. помагао опозицију султановим реформама и држао с извесним бос. незадовољницима; стога га Омер-паша свргао и дао убити близу Баче Луке 1851.

РИЗИК, ризико (ит.), опасност, излагање опасности, предузимање на срећу, нарочито у привр. животу. Р. у праву, одговорност за случај и за штету које се не могу наплатити од учинилаца. Р. од пропасти ствари, пада на сопственика, ако га зак. није бацио на другог; то бива кад су та др. лица задолжила за предају или пријем ствари. Р. професионални, последица професионалног рада (нпр. предузимач одговара за штету коју његовом клијенту нанесе његови људи); правда се тим што и штету треба да сноси онај ко се користи.

РИЗЛИНГ, врста винове лозе; р. рајнски, увезен с Рајне у Нем., гаји се код нас у Слов., Хрв. и Срб.; даје јака алкохол. вина; италијански р. ит. грашевица, пореклом вероватно из Фрц., код нас у Слов., Хрв., Срему и Барањи, у Срб. веома мало; даје добра зеленкаста вина са доста киселине и јаким мирисом, није за топлије јужне крајеве, где губи своје кар. особине и добива непријатан укук.

РИЗМА (ар.), мера за хартију (1/10 бале = 1000 табак).

РИЗНИЋ Коста (1859.-1923.), угледан беогр. трговац, један од осн. Беогр. трг. омладне, Беогр. трг. коморе, Трг. фонда и његове хипотек. банке, који претседник био од оснивања установе па до своје смрти; био 1. претс. Беогр. трг. коморе, до 1920.

ГАЗНИЦА, најпре соба за ризе (хаљине), па онда просторија за чување новца, драгоцености и блага уопште.

РИЗОВ Димитрије (1866.-1918.), буг. државник, важно дуго као пријатељ Срба, јер дуго провео међу њима најпре као емигрант за владе Стамбулова, затим као претставник Буг. на Цетињу и у Београду; много допринео стварању срп.-буг. савеза 1904. и 1912.; од 1913. вел. срп. непријатељ.

РИЗОИДИ (грч.), кончасти органи код маховина и на проталијуму папрата, служе примању (апсорп-

нији) хранљивих материја из подлоге; од корења-њих длака лако се могу разликовати по попречној прегради на осви, док су корењене длаке једноставни израштаји периферних ћелија.

РИЗОМ, поданак (rhizom), издужено а валкасто подземно хоризонтално или косо стабло (ређе по земљи) по којем су на врху или и са стране пунољаци заштитени љускастим длетитицима (перуника, локосница, ђурбеван); с доње стране избијају корени; сваке год. из пуноља избијају надземни делови.

РИЗОПОДЕ (Rhizopoda), класа праживотиња голог тела променљивог облика, крећу се помоћу лажних ножица (псеудоподија); многе од њих граде чврст: спољашњи или унутарњи скелет; покрај амџа као најтипичнијих претставника, р. обухватају још хелизоје, фораминифере и радиоларије.

РИЗОРИМЕНТО (ит.), покрет ит. либерала после 1831.; у њему учествовале 2 групе ит. родољуба: републиканци и реформисти; републиканци тежили уједињењу Ит. општим устанком по свим поробљеним и слободним крајевима, а реформисти се задовољавали осн. ит. конфедерације, путем постепених реформа; од 1846. стекли превагу реформисти, који нагнали све ит. владаре да даду устав.

РИЗОТО, ит. нар. јело од куваног ориза, масти, комадића меса, зачињено пармазаном, гљивама и шафраном.

РИЈАВЕЦ Јосип (* 1890.), чувени јсл. оперски певач: лирско-драмски тенор, Р. има огроман репертоар: био члан опере у Загребу, Београду, Берлину, сада члан нем. опере у Прагу.

РИЈАСИ (шп.), доњи делови речних долина потоцима у мору и претворени у левкасте морске заливе.

РИЈЕКА, Fiume, град и морско пристаниште (50 000 ст. од којих 1/2 Слов и Хр.), слободна лука, на Јадр. М., на с. страни Кварнерског или Ријечког Зал. (Ит.); у већу луку се почела развијати од 1870., као пристаниште Уг., када модерно уређена и жел. другом везана са Загребом; пред светски рат била после Трста највеће пристаниште на Јадрану; рапалским уговором 1920. постала самосталном државицом, али је Ит. потом окупирали и 1924. анектирали; отада, остави без залеђа, у сталном опаданју; на њен рачун се подиже и унапређује јсл. пристаниште → Сушак, већо раније прелазнице, Ријечко питање. Сл. карактер. Р. и њен значај за јсл. крајеве доказани су; Р. била у 19. и знатно јсл. култ. средиште; лондонски тајни уговор од 1915. није обећао Р. Италији, иако иначе широке концесије учинио ит. захтевима; па ипак 1919. једно од најтежих питања било: чија ће бити Р.; р. п. се дуго протезало док није → рапалским уговором одлучено да Р. буде независна држава; у међувремену Анунцио био посео Ријеку својим четама (септембра 1919.) и чинио све да је сједини с Ит.; независност Р. брзо ишчезла, и рим. уговором од 1924. измеху Ит. и Југосл. санкционисано спајање Р. с Ит.; Југосл. остављени Сушак и лука Барони; граница иде Речином; читав низ уговора уређује граничне односе и локална питања.

Р. покрајина (Provincia di Fiume или Prov. del Carnaro), 1011 км², 107 700 ст., настала 1924., обухвата град Р. и Истру (гв. Либурињу) и мањи део Крањске Р. резолуција, донесена 4./10. 1905. на Р. којом се хрв. посл. из Хрв. и Далм. изјаснили за мађ. опозицију, која тежила на самосталношћу Мађ. и борила се против Беча; у р. р. поповљена стари жеља да се изврши сједињење Далм. с Хрв. и Слав.; на доношењу те р. највише радили Ф. Сунило и др. А. Трумбик; после р. р. донела задарека р. Срба посл. у истом духу; на то 12./12. 1905., као резултат те политике, створена сх. коалиција која већ 1906. добила већину у Хрв. сабору и одржала је у веома тешким кризама све до 1918.

РИЈЕКА ДУБРОВАЧКА, р. и морска драга код Дубровника, дуга 3273 м, за чамце пловна на целој дужини, а за једрењаче и пароброде 3792 м; изврше из 4 врела код брда Бјелотине.

РИЈЕКА ЦРНОЈЕВИЋА 1) притока Скадарског Ј., извире из Ободске Пећине код истоимене варошице, дуга 123 км, скоро до извора пловна за мале пароброде. 2) варошица (1000 ст.) и речно пристаниште на → 1) (Зет. Бан.), постала почетком 19. в.: развалине града Обода.

РИЈЕЧКА НАХИЈА, област у Ц. Гори, у сливу → Ријеке Црнојевћина; сви стан. прав. Срби; племена: Цекли, Љуботин, Косијери, Доброско Село и Грађани; у плем. већину чине братства пореклом од досељеника у току 15.-17. в. из Ст. Срб. Б. и Х. и племена у суседним обл.

РИКАВАЦ → капаљ велики.

РИКАВАЧКО ЈЕЗЕРО, на сн. подножју Жијева, близу арб. границе (Зет. Бан.), на надм. в. од 1311

м. а дубоко 13 м; глацијалног порекла; храни се потоцима, а отиче подземно, понорима.

РИКАВИЦЕ, канали на кречњачким обалама чији доњи отвор загњурен у море, а горњи слободан; кад наиђу таласи они се пењу кроз канал и истискују из њега ваздух; а кад се повлаче, ваздух нагло улази у горњи отвор и изазива јак шум (рикање).

РИКЕРТ (Rückert) 1) Фридрих (1788.-1866.), нем. песник, зналац и језика, сјајно преводио ит. песнике. 2) Хајнрих (* 1863.), нем. филозоф, проф. у Хајделбергу; чувен са својих радова и испитивања вст. сазнања и теорије вредности; дела: Предмет сазнања, Систем филозофије (→ сл.).

РИКОВ Алексеј И. (* 1881.), један од вођа рус. большевијама и после Дењинове смрти претседник Совјета нар. комесара; 1928. искључен из рус. комунист. странке и Комунист. интернационала као присталица десничарске опозиције са Бухарином на челу.

РИЛ (Riehl) 1) Алојз (1844.-1924.) нем. филозоф неокантовске шк. дела: Филозофски критицизам, Фр. Нице. 2) Алфред (* 1882.), нем. географ, бави се геоморфологијом и привр. геогр.

РИЈА, вел. и пространа план. и хидрогр. чвор у з. Бугарској, па и хидрограф. центар. Б. П.; извориште Искра, Марице, Месте и Струме; више глацијалних јез., циркова и др. глац. трагова; највиши врх Мусала (2924 м), уједно највиши и на Б. П. Рилски манастир, највећи ман. у Буг. у пл. Рили, на Рилској Реци, осн. у 10. в. (св. Иван Рилски), једно од средишњих сл. писмености у ср. и у тур. доба; граде саграђ. 1335., изгореле 1833., поново саграђене 1833.-1837. (из ср. в. само Хрелина кула); у ман. музеј с многим старинама (→ сл.).

РИЛАСИ, рилчани (Rhyechota, Nemiptera), ред инсеката с оштром специјалном којом сишу биљне сокове или крв и соконе животиња; имају 2 пара крила, али су код многих врста крила заглављена или сасвим ишчезла; у развићу не постоји ступањ праве лутке; међу њима има и правих спољашњих паразита биљака и животиња; извесне врсте преносе заразне болести; друге су вел. биљне штеточине; познати претставници: стенице, биљне ваши, цврчци, штитасте ваши.

РИЛКЕ Рајнер Марија (Rilke, 1875.-1926.), нем. лирчар, један од најтананијих 20. в. уопште; савременик, под утицајем фрц. и рус. културе; савлачким и пубојним емоцијама инспирисане збирке стихова: Књига слика, Часови, Сабр. песме (5 књ.); у прози: Напев о љубави и смрти К. Кристофа, Оглед о Родену.

РИЛСКИ Неофит (1793.-1881.), буг. песник и грамафик; важнија дела: Опис рилског манастира, Хрестоматија славјанска, Бугарска граматица.

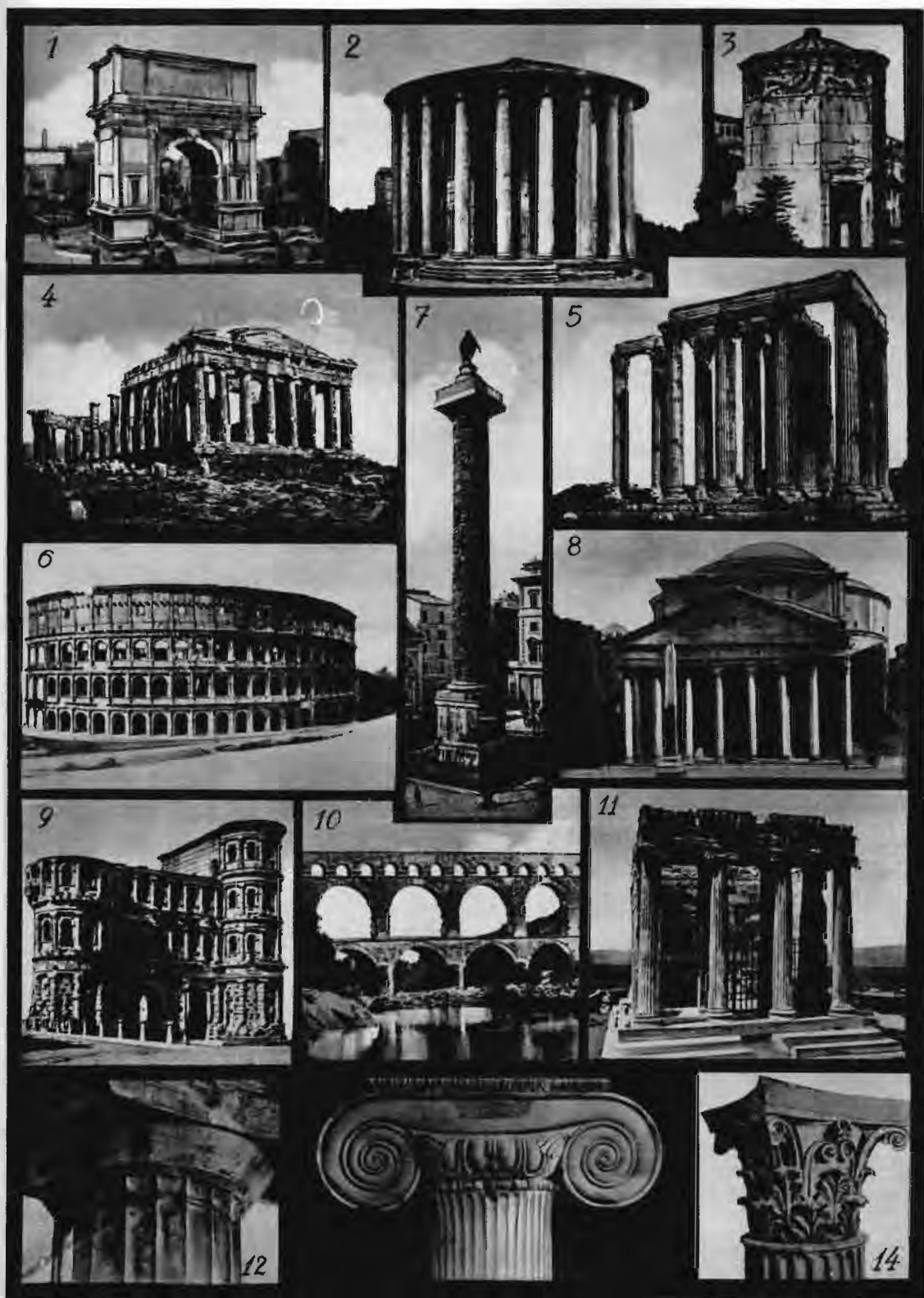
РИЉЕЈЕВ Кондратије (1795.-1826.), рус. песник и декабрист, 1 од гл. претставника Севернога друштва; припадао л. крилу декабриста које тражило одлучну револуц. борбу противу царистичког апсолутизма; због учешћа у декабристичком устанку (1825.) осуђен на смрт и обешен (1826.); 3 збирке песама: Раминицања, Војнаровски и Паливајко (патриотско осећање и револуц. ентузијазам).

РИМ (ит. Рома), престоница (1 мил. ст.) краљевине Ит. и седиште папе, поглавара кат. цркве (→ Ватикан); лежи у средини з. стране Апенинског Пол., на р. Тибру и распрострај на околних 7 брежуљана; осн. 753. г. пре Хр.; био рим. престоница и увек светски град; у њему остаци многих ст. рим. грађевина: Форум Романум, Колосеум, бање (Каракалина, Трајанова, Диоклет.јанова), царска палата (Палатино), Трајанов и Аурелијеви стуб; затим многе црк. из ст. и ср. в. (црк. св. Петра, највећа на свету, 1506.-1626., Санта Марија Мајоре, 352. Сан Паоло, 4 в. и око 400 др.); од 1871. престоница уједињене Ит., лепо уређен град, с многим трговина, палатама (Капитол, Ватикан и др.), парковима (Пин-

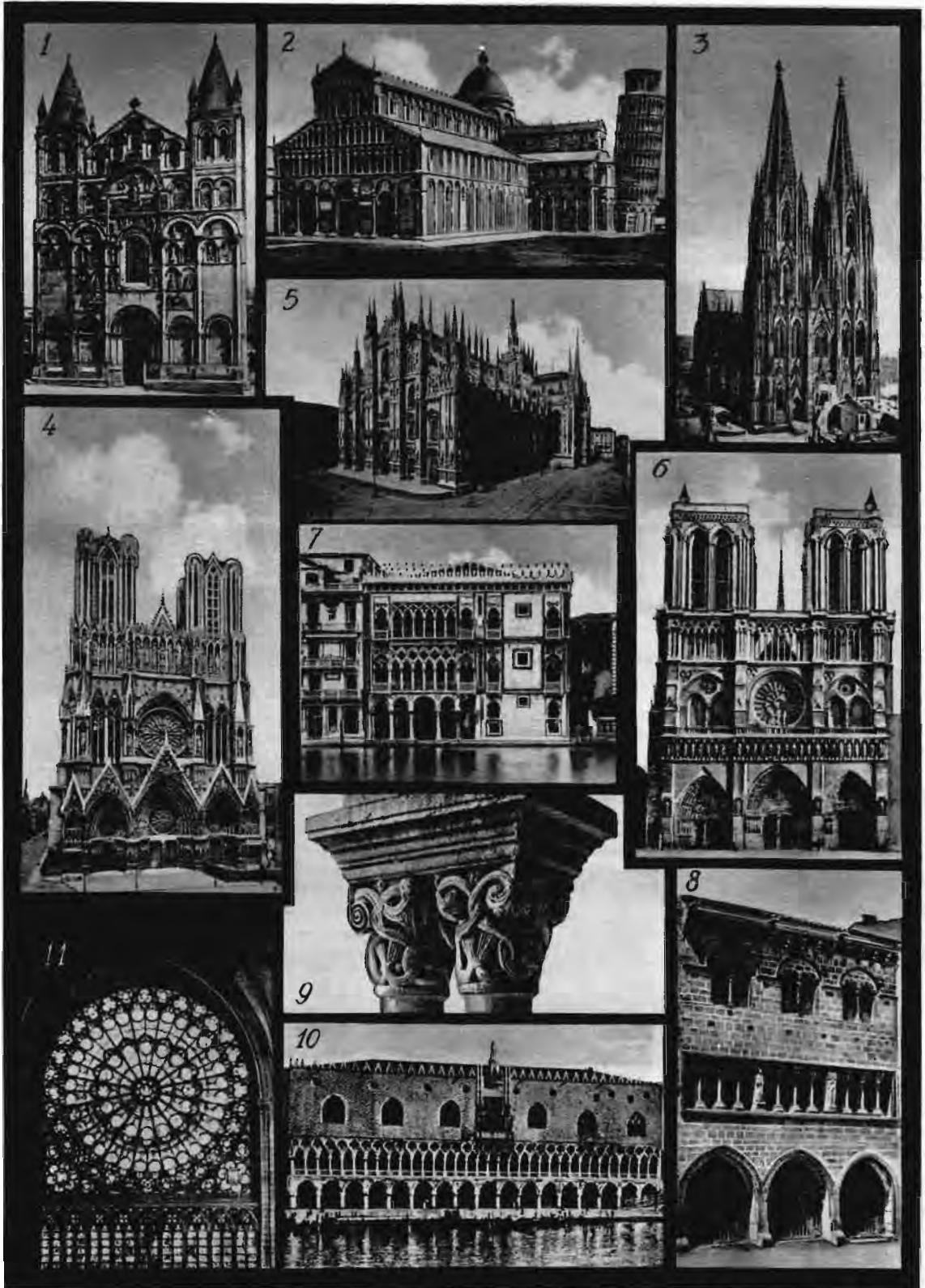

чо, Вила Боргезе и др.), 16 мостова на Тибру и др.; унјав. (1303.), акад. наука, в. оријентална, трг., пед., ум., теол., архт. шк., конзерваторијум, музеј (капитолски, нац. и др.), нар. библиј., звездарица и др.; инд. разних уметничких предмета, дувана итд.; жива трг. и промет странаца. **Р. историја** дели се на краљевство, рпб., принципат и царство; **краљевство** (753.-510. пре Хр.) почиње с оснивањем Р. и претставља уствари доба рим. робовања суседима; за то време Римљанима владали, поред његовог оснивача Ромула, још 3 сабијанска (Нума Помпилије, Тул Хостилије, Анко Марције) и 3 етрурска краља (Тарквиније Стари, Сервије Тулје и Тарквиније Охоли): од етрурске власти Римљани се ослободили тек крајем 6. в. пре Хр.; република (510.-30. пре Хр.); после ослобођења Р. је претворен у аристократску рпб., у којој су власт делили: сенат, центуриска скупутина и конзули; доба рпб. испуњено унутарњим борбама плебејаца за равноправност с патрицијима (до 302. пре Хр.); напредо са тим Римљани су водили и ратове за освајање Ит., који трајали скоро 500 год.; после тога отпочели ратови Римљана за освајање и дела (→ пунски ратови) и з. дела Сред. М.; у то време Римљани заузели и претворили у своје провинције Корзику и Сардинију (214.-213.), Цисалпску Галију (222.), Македонију и Грч. (146.), М. Аз. (129.), Сирију (64.), Трансалпску Галију (51.) и Ег. (31. пре Хр.); освајања су изазвала дубоке промене у животу Римљана; у држ. управи стекло је највећи утицај 200.-300 племићких породица (нобили, оптимати), које су стално држале у својим рукама све највише чиновничке положаје; средње класе је нестало, а осиромашени народ је сведен на положај бескућника (пролетера) и живео је од држ. помоћи и продаје свога гласа; то најзад довело до покушаја првих реформа од стране браће → Граха, а затим до првог грађ. рата (између → Марија и Суле), другог грађ. рата (између Помпеја и Цезара), 3. грађ. рата (између Антонија и Октавијана) и најзад до укидања рпб. (30. пре Хр.); **принципат** (30. пре Хр.-248. по Хр.): после своје победе над Антонијем, Октавијан заузео у Р. облик владавине који претставља прелаз из рпб. у монархију, познат у ист. под именован принципата; тај назив дошао отуд што су Октавијан и његови наследници, поред титуле императора (вој. заповедник), имали и титулу сенатског првака (princeps); п. се дели на: 4 дела: владавину Јулијевско-Клаудијевске династије; владавину дин. Флавијеваца, владу дин. Антонина и доба војничке анархије; од владара из Јулијевско-Клаудијевске дин. (30. пре Хр.-68. по Хр.), Август се трудио да осигура Рим. царству прир. границе (Рајну, Дунав, Еуфрат, Ар. и Сахару), одбио је напад → Парвана, угушио → далматинско-панонски устанак и осн. неколико н. провинција (Ретију, Винделицију, Норик, Панонију, Илирију и Мезију); покушај Римљана да завладају и Германијом свршио се неуспехом, јер је терм. војсковођ Арминије уништио рим. војску у Теутобуршкој Шуми (9. пре Хр.); од Августових наследника најпознатији је Нерон (54.-68.) који се највише прочуо својим свирепостима; дин. Флавијеваца (69.-96.) дала је Р. 3 владара (Веспасијана, Тита и Домицијана), који су успели привремено да угуше унутарње немире у држави и да у њој заведу мир и ред; али прогонства и убиства које је заузео Веспасијанов млади син Домицијан довела до његовог убиства и довођења сенатора Нерве, осн. дин. Антонина (96.-192.), из које су најзаслужнији → Трајан, победник Дачана и Парвана и → Хадријан, који је нарочиту пажњу посветио подизању путева, мостова, тврђава и градова; његову политику су наставили → Антонин и → Марко Аурелије, за чије је владе Рим. царство достигло врхунац екон. напретка; богатство рим. државе изазвало похлепност код разних варварских народа од којих су неки (Квади и Маркомани), почели да нападају још за Аурелијева живота; Аурелијев син Комод закључио с варварима мир и дозволио им да се настане на рим. земљишту; његове суровости и убиства изазвали н. војничку побуну; по његовом убиству настало доба војничке анархије (197.-284.), у току које на рим. државу у Аз. напали Персијанци под краљем Ардаширом, а у Евр. разни варварски народи (Готи, Франци и Алемани); поплашени њиховим нападима рим. војници најзад почели да бирају за императоре своје најспособније војсковође; **апсолутну монархију** (284.-476.) увео је → Диоклецијан, који узео сву власт у своје руке, почео да носи знаке владарског достојанства и потпуно се издвојио од својих поданика од којих изјаскивао да му одају божанске почаст; од његових наслед-

ника највише се истакли Константин Вел., који миланским едиктом (313.) дозволио хришћ. слободу вероисповести, и Теодосије Вел., који пред своју смрт (395.) поделио државу на И. и Зап. рим. царство; И. рим. царство (→ Византија) одржало се до 1453., а на Зап. рим. царство навалили још у току 5. в. разни герм. народи који неко време збацивали и постављали императоре; најзад, вођ. герм. народа Херула, Одоакр, затворио последњег императора Ромула Августула (476.) и послао знаке царског достојанства у Цариград, а сам завладао Ит. као краљ; овај догађај сматра се као пад Зап. рим. царства. **Римски број** → број. Р. језик → латински језик. Р. књиж.: Најстарије доба (28.-40. пре Хр.), почиње преводима с грч. ј.; Плаут и Теренције пићу комедије према грч. узорима, епску поезију Невције и Елије; у сатири показао велику оригиналност Јуције; Катон Старији почиње ист. књиж. **Златно доба** (80. пре Х.-14. по Хр.): лирски песници: Хорације, Тибул, Проперције, Овидије; елегје и епиграме: Катул; епска поезија: Овидије, Вергилије, Овидије; сатира: Хорације; проза дошла до најшећег сјаја у делима и беседама Цицероновим; историчари: Непот, Цезар, Салустије, Ливије. **Средњи век** (14.-117.): епска поезија: Лукан, С. Италиј, Стације; сатира: Јувенал, Перзије; роман: Петроније; басна: Федор; епиграма: Марцијал; историја има великог писца у Тациту; говорништво: Плиније Млађи, Квинтилијан; филозофија: Сенека; енциклопедија: Целзо; Плиније Старији. **Доба пропадања** (117.-476.): епос: Клаудијан; роман: Апулеје; историја: Светоније; филозофија: Марко Аурелије; поред правних јављају се и хришћ. теориски списи. Р. конвенције, потписане 23./10. 1922. у Риму, на бази ралпског уговора регулишу царински режим и погранични промет међу Задром и Југосл., сузбијање кријумчарења, питања оп. и обалских имања, банака, секвестара, поделе архива итд.; тада студила на снагу конвенција о риболову од 1921.; у Риму закључени 72./1. 1924. ит.-југосл. уговори о Ријеци. Р. конгрес. манифестациони к. поглачених нар. А.-У., одржан у Риму априла 1918., на којем њихов претставници прокламовали њихово право на слободу, независност и утврдили начела заједничке акције да та права буду остварена; како к. присуствовали и претставници народа из Срб., р. к. је 1 од првих свет. манифестација једн. јединства. р. к. од значаја и за однос Јел. према Ит. Р. курија, папски двор. Р. мир (рах гопапа), доба у ист. Рима од владе императора Августа до Марка Аурелија; доба нар. напретка и благостања; на р. двору међутим р. м. време преторијанских побуна и крвавих дворских сплетака. Р. пакт, закључен међу Ит. и Југосл. 27./1. 1924., којим се узајамно обавезују да једна другу помажу да одрже међунар. поредак одређен уговорима од 1919. као и примену обавеза из тих уговора; у случају да је 1 од њих нападнута, друга ће остати неутрална за време сукоба; указане једна др. полит. и дипломатску потпору у случају угрожене безбедности насилним спољним упадима; у случају међунар. заплета споразумно ће радити; трајање пакта било 5 год., и није обновљен; у њему наглашено да ничим није противан Малој Антали. Р. питање, поставило се кад су ит. трупе ушле у Рим 20./9. 1870. и одзеле папи последњи остатак папске држ.; тим нестало јемства које световна папска власт пружала за независност дух. власти, и опасност била или да папа напусти Рим да не би зависно од Ит., или да се кат. црк. разједини да би решила р. п., Ит. донела 13./5. 1871. закон о гаранцијама, којим се папи признају прерогативе владаоца, иако нема државе: вечито уживање Ватикана и др. палата, право слободног закључивања конкордата, право послаштва, вечита субвенција итд.; папска столица међутим остала непомирљива, сматрајући узимање Рима узурпацијом, прекинула односе са званичном Ит. и одбила вечиту ренту итд.; р. п. регулисано најзад латеранским уговором од 11./2. 1929.: Ит. признала папску држ. (Ватикан) и уређени њени односи с папом, после прекида од 58¼ год. Р. право, п. старих Римљана, стварано и усавршавано од 8. в. пре Хр. до 6. в. по Хр.; најпре обичајно, па од оснивања рпб. писано, р. п. временом постало савршен правни систем; пред пад р. државе остела се потреба кодификације због вел. броја правних односа створених обичајем, законима, едиктима судија и сенатскоконзултима; прве збирке закона била кодекс Грегорија I и Хермогенијана и службени кодекс Теодосија II (438. по Хр.); пар Јустинијан (527.-565.) приступио гл. кодификацији, која га обесмирла у историји р. п. и по којој се затим р. п. и учили; издао corpus juris civilis групшући правне текстове у 4 збирке: кодекс, дигеста или → пандекте, институтције и повеље; р. п. се одржа-

1. Титов славодук (Рим). — 2. Вестин храм (Рим). — 3. Кула ветрова (Атина). — 4. Партеон (Акропол). — 5. Олимпион (Атина). — 6. Колосеум (Рим). — 7. Стуб Марка Аурелија (Рим). — 8. Пантеон (Рим). — 9. Римска капија (Тријер). — 10. Римски аквадукт. — 11. Храм Нике (Акропол). — 12. Дорски капител. — 13. Јонски капител. — 14. Коринтски капител.

1. Црква у Поатјеу (Фрц). — 2. Црква у Пизи (Ит.). — 3. Црква у Келну (Нем.). 4. — Црква у Ремсу (Фрц.). — 5. Црква у Милану (Ит.). — 6. Богородичина црква у Паризу. — 7. Палата Ка Доро у Венецији. — 8. Фасада палате у Сент-Антоану (Фрц.). — 9. Романски капители. — 10. Дуждевска палата у Венецији. — 11. Прозор (розета) Богородичине цркве у Паризу.

ло и после пропасти Рима: не само да је научно обрађивано (гласатори, постгласатори у ср. в. излагали га и тумачили) већ инспирисало многа законодавства; фрц. законодавство у 19. в. усвојило поделу из р. п. на лично, стварно и акцидно п. (прва 2 у фрц. грађ. з., треће у поступку); р. п. и тим корисно што у својој еволуцији од 1400 год. најбоље показује развој једног правног система. Р. религија, р. ст. Римљана, била примит. обожаване идејних појмова, једноставна р. куће и државе; домаћи богови: лари и пенати; Јупитер, бог неба и грома и жена му Јунона, Марс бог рата, Јанус са 2 лица; гл. култ припада Вести (храм и → весталијке); свештеници, вођени од pontifex maximus-a (врх. свешт.), самог владара, имају вел. утицај; аугури примају жртве и гатају; касније се развија р. под утицајем Грка, примају се нови богови прир. сил: Дијана, Минерва, Церера, Сатурн, а после упознавања источних р.: Адонис, култ → Митре. → Изиде; у царско доба обожавани и царевн (Divus Augustus), а било и еклектичких, → синкретистичких (мешавинских) попуњаја (Цицеро, Сенека, Марко, Аурелије, Јулијан Апостата); зап. хршћ. узело неке елементе ове р., ппр. организацију црк. у облику р. државе (Августин, de civitate Dei), лат. јез.; по пропасти р. царства (476.) прк. чувала р. дух до ренесансе; Римљани нису много ценили веру; више имала значај држ. потребе ради чувања морала и закона. Р. уметност, развила се под јаким утицајем грч.; вајарство такође под грч. утицајем; копије грч. оригинала, у р. портретима тежња за стварношћу (чувена статуа Марка Аурелија на коњу); сликарство, мало очувано, поглавито митол. сцене и портрети у фреско тхн., илузио-чистици пејзажи, мумски портрети; примењена ум. развијена (златарежи украсни радови, геме и камеје). Р. архитектура, почиње крајем 3. в. пре Хр. и траје до 4. по Хр.; прво доба р. а. обележено грађењем путова, мостова, вијадуката и сл.; од 2. в. пре Хр. Римљани теже да својим творевинама даду ум. израз; ослабајући се на грч. стилове, Римљани још уводе лук и свод у своје грађевинарство те стварају нове смелије облике и грађевине с великим салама без стубова, покривеним сводовима; декорација р. грађевина израз огромног богатства и раскопи од чега трпн архт., јер се архт. облици пренатрпавају орнаментима и разнобојним мрамором; профили у р. а. постају крути и често без лепих пропорција; грч. праволинијски систем стубова и греда комбиновани у р. а. с дупцима и сводовима, те постаје више декорација но конструктивни елемент чију улогу преузимају луци односно сводови; циљ и практични објави били гл. тачке на којима базирало извођење р. грађевина и споменика, али те грађевине носе отисак моћи и монументалности, јер се царевн и диктатори надметали у њиховом подизању; најпознатији р. архт. споменици: Августов форум у Риму са Марсовим храмом, Агрипина купатила, славолук у Асти, → колосеум у Риму, Титов славолук, царска палата на Палатину, Трајанов форум, базилика, стуб и славолук у Риму, Трајанов лук у Беневенту, Форум Роману, Пантеон, Хадријанове грађевине у Атини, славолук Септимија Севера, грађевине у Валбеку и Палмири, Диоклецијанова палата у Сплиту, многе арсне, позорница итд. Р. црква → католичка црква. Р. школа музичара, припадала јој Палестрина и његови ученици, око 1580.; неговала и до савршенства довела вокалну црк. музику; поред Палестрине најзначајнији претставници: Нанини, Влоргија, Анерио и др. мајстори до 19. в.; р. композитори допринели да се у муз. драми развију муз. елементи на рачун драмских, насупротив осн. принципима Фирентинског покрета; одатле се развила после опера на рачун муз. драме.

РИМА → слик.

РИМАН (Riemann) 1) Бернхард (1826.-1866.), нем. математичар; у анализу увео геом. расуђивања (Риманове површине), а у геом. појам општих тзв. Риманових површина; радови му много утицали на развој модерне мат. (→ сл.). **2) Хуго (1849.-1919.)**, нем. музиколог, историчар, проф. конзерватор. у Визбадену и унив. у Лајпцигу; улазио у решавање многих нејасних питања из муз. ист., писао дела о хармонији, контрапункту, муз. инструментима, читању партитура, муз. ист. нотном обележавању, муз. естетизи, виз. музици; издао и муз. лексикон; компон.: камерна музика, хорове, соло песме.

РИМЕСА (ит.), примљена вредност, која се бележи (води) као дуговање у 1 текућем рачуну; домаћа → меница, која гласи на домаћу валуту.

РИМИНИ, варош (53 000 ст.), прстаниште и морско купалиште у Ит. на обали Јадр. М.; бродоградња.

РИМОВАЊЕ, прављење звучних рима → сликова. **РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА** → католичка црква.

РИМОН, асирски бог рата.

РИМСКЕ ТОПЛИЦЕ, на призи Зидани Мост-Марибор (Драв. Бан.), надм. в. 204 м; алкално муријатичка кисела хомеотерма (36%), богата силицијумовом киселином; за пиће и за купање; лечи: живчане болести, склерозе крвних судова у почетном степену, болести мокраћне бешике и др.

РИМСКИ ВРЕЈЕЦ, бања с извором јако алкалне киселе воде близу Гуштања (Драв. Бан.), лечи слабокрвност, болести бубрега и др.

РИМСКИ ЗИД, остаци ст. з. дугог 40 км од Ријеке (Ит.) до села Презида, код Чабра (Савска Бан.); био широк до 5 м, а различито висок, највише 20 м; подигла га Римљани за заштиту пута који из Далм. водио у Трет.

РИМСКИ-КОРСАКОВ Николај А. (1844.-1908.), рус. композитор, члан Групе петорице, проф. петроградског конзерватор.; мајстор инструментације и технике; елементи рус. нал. муз. избијају из његових дела; у оперским делима држи се принципа групе: да муз. мора у опери имати сама по себи вредност као апсол. музика; обрађивао и нар. песме и старе црк. напеве; снага Р.-К. лежи у хармонији, ритму и оркестрацији, мање у мелодији; компон.: 15 опера (најзначајније: **Псковитјанка**, **Царска невеста**, **Снегурочка**, **Садко**, **Мајска ноћ**), 3 симфоније, симф. поеме, Срп. фантазију за оркестар, концерт за клавир и оркестар, гудачки квинтет, 100 нар. песама, соло песме и хорове, интургије и др.; написао Науку о хармонији и

Основе инструментације; инструментирао оперу **Камени гост** од Даргомижског, садању редакцију Бориса Годунова и Хованшчину од Мусоргског.

РИМСКО ЦАРСТВО НЕМ. НАРОДА → Свето рим. царство нем. народа.

РИМСКО-ВИЗАНТИСКО ЦАРСТВО → Византија.

РИМУШ, краљ Акада (око 2790. пре Хр.), син Саргона I, провео 15 г. у ратовању да би одбранио тековине свог оца.

РИНФОРД Бенџамин (1753.-1814.), амер. физичар и државник; открио претварање рада у топлоту.

РИНГ (енгл.), четвороугаони простор ограђен конопцима за борбу боксера; не сме бити мањи од 3 ни већи од 7 м у квадрату; мора имати 3 затегнута конопца, 40,80 и 120 см од пода.

РИНГЕРОВ РАСТВОР, по енгл. фармакологу О. Рингеру (1835.-1910.). флз. раствор који осим натријум-хлорида (за топлокрвне 0,95%) садржи калијум-хлорид (0,02%) и калијум-хлорид (0,2%); болн од обичног флз. раствора кухињске соли, јер омогућава равнотежу између Na, K, Ca јона.

РИНГОЛД, литвански кнез (1176.-1240.), ратовао успешно с литванским витешко-калуверским редом.

РИНДО МИЛИЋЕВИЋ Ристо (1884.-1914.), истакнут нац. радник, дошао из Херц. у Срб. и ступио у четнике; погнао у борбама на Дрини још у почетку свет. рата.

РИНОЛОГИЈА (грч.), наука која проучава и лечи болести носа.

РИНОЦЕРОС (грч.) → носорог.

РИНУЧИНИ Отавио (Rinuccini, 1562.-1621.), ит. песник, оснивалац и најбољи претставник мелодраме у ит. књиж.; написао већи број мелодрама, махом с митол. садржајем, које биле извођене приликом разних пригодних свечаности на дворовима ит. војвода; најпознатије од њих: **Дафне**, **Еуридика** и **Аријадна**; последњу провео код нас Иван Гундулић.

RINFORZANDO (ит.), у муз. поступно појачавање тона.

РИНФУЗА, а ла ринфуза, рефуза (ит.), без омота; роба која се утоварује у лабу, шлеп или вагон без омота, просуто, ппр. жито, угаљ.

РИОБАМБА, варош (20 000 ст.) у држ. Еквадору (Ј. Амер.); инд. дувана.

РИО БРАНКО, р. у Браз. (Ј. Амер.), притока Рио Негра, дуга 1430 км.

РИО ГРАНДЕ, р. у Браз. (Ј. Амер.) л. притока Паране, дуга 1230 км. Р. Г. дел Норте, р. на граници САД и Мексика (С. Амер.), извире у Стеновитим

Пл., а улива се у Мексиканско М., дуга 2800 км, пловна. Р. Г. до Норте, државица (52 410 км², 740 000 ст.) браз. савеза; земљр. (шећ. трска, дувај, памук). гл. место Натал. Р. Г. До Сул, држава (285 290 км², 2,9 мил. ст.) браз. савеза (Ј. Амер.); сточарство; богата рудним благом (гвожђе, цинк, злато, бакар, сребро); гл. место Порто Алегре.

РИО ДЕ ЖАНЕИРО 1) државица у ј. Браз. (42 401 км², 2 мил. ст.); гл. место Никтерој. 2) гл. место (1,5 мил. ст.) савеза браз. држ. и пристаниште на обали Атланског Ок.; инд. металуршка, ткст., животних намирница, извоз каве; унив., ум. акад., библ. и астр. опсерваторија.

РИО ДЕ ОРО, шп. посед (285 200 км²) у з. Афр. по ред обале Атланског Ок., ретко насељен (50 000 ст.), највећи део пустињског карактера и нема привр. значаја; гл. место и пристаниште Вила Киснерос. **РИОЈУНКО** → Порт Артур.

РИОН, р. у Аз., извире у подножју план. Кавказа, улива се у Црно М., с. од вароши Потија.

РИО НЕГРО 1) л. притока Амазона, дуга 2200 км. 2) р. у Патагонији, у држави Аргентини (Ј. Амер.), дуга 1000 км и пловна, улива се у Атлански Ок.

РИО САЛАДО, р. у Аргентини (Ј. Амер.), д. притока Паране, дуга 1200 км.

РИО САН ФРАНЦИСКО, р. у Браз. (Ј. Амер.), дуга 2020 км и пловна, улива се у Атлански Ок.

РИОТИНТО, познати рудник (10 000 ст.) бабра на Ј Шп., у пров. Хуелва (Андалузија).

РИПАЉКА, мањи висок водопад; нпр. код Сокобање у Ј. Србији.

РИПАРИЈА (*Vitis riparia*), врста амер. винове лозе, од које постоје многе сорте; најпознатије: а) **порталис** (*R. gloire de Montpellier*), крупна листа, има само м. цветове и не доноси плод; употребљава се као подлога за калемљење у слабо кречним земљама (највише 10-12% креча) за рехуљаве сорте (багрна), за сорте чије грожђе лако трули (скадарка) и за најраније да би сазреле још раније (Младен Анђелић, Чабски бисер, Шасла); б) **р. х. рупестрис Шварцман**, амерички хибрид, по листу сличан р., а по особинама ближи рупестрису; употребљава се као подлога за земљиште с 20-25% креча, јака чокока, дуге, танке лозе; рађа добро и рано сазрева; в) **р. х. рупестрис 3309**, амерички хибрид, лишће више личи на рупестрис, има само м. цветове и не доноси плод; употребљава се као подлога за камениту и суху земљу с 20-25% креча; онда рађа добро и уредно; др. врсте: *Solonis*, *Bertandieri* итд.

РИПАЧ, село на Уни изнад Бихаћа с остацима пренст. сејеница и рушевинама града из ср. в.

РИПЕЛМАРК (енгл.), таласасте облици на површини песка и муља по дну јез. настали услед неједнаког кретања воде на граници 2 различита слоја.

РИШИДА (грч.), лепеза, махајница од перја, служила у ст. цркви за терање инсеката од причешћа; у форми анђелског лица са 6 крила (херувима), носи се пред свештеницима (данас од метала) (→ сл.).

РИПС, памучна или свилена ткањина, са правилно наловитом површином, добива се ткањем различито дебелих, упредених и неупредених жица; служи за израду одеће.

РИПУАРИСКИ ФРАНЦИ, франачка племена настајена крајем ст. в. око Рајне.

РИС (*Lynx*, фам. *Felidae*), крупна мачка, с вел. китам длака на ушима, опасна по домаће животиње и дивљач; често се пење на дрвеће, па са њега напада на плен; лови се ради цењеног крзна; живи у с. Аз., Евр. (Карпати, Пољска, ЧСР и Амер.; код нас је има у Ј. Србији); настоји се да та прир. реткост не нестане из наших шума.

РИС (нем.), мера у трг. харџијом: 1 бала има 10 р., 1 р. има 10 кв., 1 кв. 10 св., а 1 св. 10 табака.

РИСАН, варошица (1620 ст.) на си. крају зал. Боке Которске (Зет. Бан.), паробродско пристаниште; извози сухо месо, вуну, коже и дрво; стругара, млин.

РИСВИК (*Ryswick*), село у Хол., у којем закључен мир (1697.) после ратова Луја XIV с аугзбуршким лигом.

РИСКРАТИ (фрц.), изложити се опасности, ставити на коцку, одважати се (→ ризик). **Рискантап**, несигуран, опасан.

РИЏАК, план. (1528 м) си. од Сушака (Сав. Бан.), кречњачког састава и пуна понора и пећина.

РИСОН (*Rhison*), ант. име Рјсна; 3. в. пре Хр., престоница краљице Теуте.

РИСТИЋ 1) Јован (1831.-1899.), д-р флз., државник, дипломат; 1860. ишао у Цариград као секретар кнез-Милошеве депутације, а 1861.-1867. био заступник Срб. у Цариграду и на том се положају истакао, особито у преговорима за љубивање градова у Срб.; по мрти кн. Михаила, намесник (1868.-1872.); устав од 1869. његово дело; под кн. Милоном (ин. иностр. дела 1872., 1875., 1876., председник владе 1873. и 1878.-1880.: на берлинском конгресу заступа Срб. (1878.); у спољној политици се наследио на Рус., у унутарњој био претставник либерала и њихов вођа;

повукао се пред слободоумнијим странкама 1880.: по паду напредњачке владе 1887. образовао заједнички либерално-радикални кабинет; после абдикације краља Милана 1889. постао поново намесник све до 1./4. 1893., кад краљ, не дочекавши пунолетство, збацио намесништво; од 1893. се повукао из политике; веома значајна личност по способностима и улози коју играо у низу важних спољних и унутарњих догађаја од 1868.-1893.; као писац дао: **Спољ. однопаји Србије**, **Дипломатска историја Србије за време ратова**. 2) Лука д-р (* 1877.) шеф кожног одељења држ. болнице у Београду; питањао више стручних чланака по часописима: 1) **дела: Сифилис, Козметика; за Свезнање обрлади козметику**. 3) **Марко** (* 1903.), песник и есејист; оснивач и теоретичар надреализма; збирке песама: **Од среће и од сна, Без мене**. 4) **Милорад** (* 1871.), див. ген.; у свет. рату командовао пуком и 1 бригадом 2. добровољачке див. у Рус. 5) **Михаило** (1864.-1925.), политичар, свршио права, служио у дипломатији, понављаче у Тур.; био веома активан међу Срб. у Ст. Срб. и Македонији; писао о њима добре студије и чланке. 6) **Светомир** д-р (* 1886.), филозоф, проф. Више пед. шк. у Београду, плодан научни радник; у флз. претставник ирационализма; гл. дела: **Целина, делови, стварност, Основи Башковићеве динамичке атомистике, Индиректно схватање трансценденталног идеализма, Логика**; саставио неколико речника, од којих нарочито значајан нем.-срп. и срп.-нем. у сарадњи с Ј. Канграм.

РИТАМ (грч.), правилна узастопност напрегнутоги и ослабљености, узривање и успоравање итд., у ум. делима (муз., стиховима) р. је законима утврђено понављање сразмерних јединица у времену (нпр. стопа у стиху, тонови у муз.); ове јединице могу бити звуци, покрети итд.; стога могућан р. у игри, муз., поезији, раду; по пореклу р. је везан за физиолошке процесе (рад срца, дисање) и за облике делатности човекове; за рад је важан «оптимални» р., јер се тада постиже највећа продуктивност при најмањем умору; снага р. искористиће се за рационализовање рада и за ум. делатност, особито за ону у којој учествују масе. **Р. у поезији**, однос између наглашеног и ненаглашеног слога, један од 3 гл. фактора музике; муз. услов да се из обичне прозе добију стихови; јединица р. стопа, састављена из арзиса (дизање) и тезиса (спуштање гласа); из стопа се склапају стихови, а из стихова строфе итд.; за р. претставник утврђених правила; али у тзв. периодичним реченицама р. се постиже јер се за време 1. дела реченице (протазе) глас диже, а за време 2. дела (аподозе) спушта (нпр.: Ако слаже, лаж му на поштењу); р. прозе зависи од урођеног муз. смисла говорника или писца да складним наглашавањем појача и истакне смисао свог излагања. **Р. рада**, претставља најизменичност понављање посебних елемената рада и пауза; р. р. помаже аутоматизацији рада, олакшава га и повећава његову продуктивност под условом да р. одговара психофизиолошким особинама радника; у супр. случају р. изазива већи умор и смањује продуктивност рада; р. р. добива највећи значај у систему савремене беспрекирне продукције; у циљу стварања р. у раду још у ст. в. искоришћавали су песме, звучне сигнале (при дизању и спуштању терета), муз. итд. **Ритмика**, наука о ритму. **Ритмика гимнастика**, низ систематских и методски поређаних покрета којима циљ тумачење ритмова; склад између кретања и ритма; постојала код најстаријих нар. у верским и ратничким играма, нарочито развијена код Грка (шк. на Криту) и Римљана; пропаћну античке културе нестало р. г.; појављује се тек

у новије доба; 1906. покушава → Жак Далкроз да споји музику с вежбањем; р. г. се развија у разним системима који се све више гранају, али су углавном слични; код нас развијена у сокол., а најбоље претставници: Мурник, Мачус, Јанковић, Пихлер, Хан, Крамершек; код Чеха: Оченашек. **Ритмична проза**, п. у којој равномерност ритма јако истакнута. **Ритмичност**, музика реченице, склад међу деловима реченице.

RITARDANDO (ит.), успоравајући темпо.
РИТЕЛ Пјотр (Rutel, * 1884), пол. композитор, проф. варшавског конзерватор.; комп.: опере, симфоније и симфониске поеме.

RITENUTO (ит.), муз. ознака: задржавајући, спорије.
РИТЕР Карл (1779.-1859.), нем. географ; осн. ист. правда у савр. геогр.; оставио Општу упоредну географију.

РИТИГ 1) Иван (* 1876.), проф. вођарства и виноградарства на Пољопр.-шумарском фак. у Загребу, написао више књига и расправа из пољопр.; најважнија дела: Виноградарство, Винарство и др. 2) Светозар (* 1873.), др. теологије, историчар, жупник црк. св. Марка у Загребу и на унв. прив. доцент за црк. ум.; гл. дела: Повијест словенскога богослужбења; бавио се и хагиографијом балк.-панонских свештених лица.

РИТИМАЈЕР Лудвиг (1825.-1895.), швајц. природњак, бавио се и геоморфологијом.

РИТНЕР Тадеуш (Rittner, 1873.-1921.), пол. и нем. писац новела и романа; драме: Глупи Јаков, Дон Жуан.

РИТОРНЕЛ, *ritornello* (ит.), други део композиције (из 14. в.) који се понавља после сваке строфе, или инструментални део испред или између строфа.

РИТОРНО (ит.), враћање или уношење натраг.

РИТСКЕ ШУМЕ → шуме.

РИТУАЛ (лат.), утврђен ред при служби божјој; пропис за церемоније, нарочито духовне. **Rituelle Romanen**, ркат. богослужбена књ. Ритуално убиство; убиство из богослужбених мотива; приноси се често Јевр., неоправдано. **Ритуалистика**, наука о обредима.

РИТУС (лат.), уобичајена радња која се обавља приликом јавних свечаности, а нарочито приликом верских светковина.

РИФ 1) (мађ.), ст. дужинска мера: 0,777 м. 2) (нем.) → спруд.

РИХТЕР Едуард (1847.-1905.), аустр. географ; бавио се поглавито глациологијом.

РИХТХОФЕН 1) Мајфред (1892.-1918.), нем. јунак, авијатичар у свет. рату, погинуо после 80 победа. 2) Фердинанд Ф. (1833.-1905.), нем. географ, један од твораца савр. географије, проучавао Јаву, Кину, Калифорнију; оставио више дела.

РИЦИМЕР, рим. војвода из 5. в.; запеведник царске гарде (455.-472.); довео на рим. престо 4 цара.

РИЦИНУС, краља (Ricinus

прављење сапуна, вештачке гуме, коже и линолеума); поред тога р. уље одлично мазиво за подмазивање аутомобилских и авионских мотора; успева само у ј. топлим крајевима на дубоком, плодном и умерено влажном земљишту; код нас се гаји у Ј. Срб.; сорте се деле на крупнозрне и ситнозрне; ране, средње и позне; гл. крупнозрне: крупан домаћи плавичасти, дом. црвени и занзбарски; ситнозрне: афр., обичан ситнозрни и персиски р.; сеје се у 2. половини априла, на кућице у размаку 100/80 или 120/100 см; на 1 ха треба 15-20 кг семена, а може да роди 1200-1500 кг зрна.

РИЧАРД 1) Р. Лавово Срце, енгл. краљ (1189.-1199.); узео учешћа у 3. крст. рату; при повратку задржан у ропству војводе Леополда Аустр.; по повратку у Енгл. повео рат с Филипом II Августом и погинуо при опсади 1 замка. 2) Р. II, енгл. краљ (1377.-1399.).

3) Р. III, енгл. краљ (1483.-1485.), дочепао се престола убиством деце Едуарда IV; потукао га и убио Хенри VII Тудор.

РИЧАРДСОН 1) Оуен Вилијам (Richardson, * 1879.), енгл. физичар; одређивао најкраће таласне дужине у ултраљубичастом делу спектра; носилац Нобелове награде за 1928. 2) Самјуел (1689.-1761.), шкот. пар и енгл. романописац, 1 од најславнијих у 18. в., његови романи, у облику писама (Памела, Клариса Харло, Сер Чарлс Грандисон) били од утицаја не само на енгл. већ и стране романописце (→ сл.).

РИЧИ Лоренцо (1703.-1773.), етарешина језуитског реда; на захтев Фрц. владе да уведе неке реформе у његовом реду одговорио: Sint ut sunt, aut non sint (Нека остану каква су или нека их не буде).

РИЧИНА, р. у Прим. Бан., извире с Ошљака ји, од Дувањског Поља, а губи се у језеру Блату; дуга 39,7 км, пробија се кроз 2 изразите клисуре.

РИЧИЦА, понорница у Грачачком Пољу (Сав. Бан), извире из врепа у сз., а понире у ји. крају поља; после подземног тока испод Велебита јавља се као Зрмањина притока Дабарница.

РИЧЛ Алберт (Rietschl, 1822.-1889.), прот. теолог, написао: Учење о оправдању и измирењу, Историја pietизма; осн. посредничког рационализма, новокантовац.

РИЧМОНД 1) варош (36 000 ст.) у Енгл., предграђе Лондона. 2) гл. место (183 000 ст.) државе Вирџинија (САД); инд. метала, дувана, бродоградња; унив. 3) предграђе (158 000 ст.) Њујорка (САД) у којем живе Црнци.

РИЧМОНД-КРУНА (Richmond), надокнада зубне к. зубом од порцелана учвршћеним у преосталом корену помоћу кочића с капицом од метала.

РИШЕ Шарл (Riche, * 1850.), фрц. физиолог, проф. на Сорбони у Паризу, учинио многа важна научна открића: о функцији јетре, из флз. мозга, о утицају паркозе на организм; после открића анафилаксије добио Нобелову награду за мед. 1902.

РИШЕЛЈЕ Арман-Жан (Richelieu, 1586.-1642.), фрц. кардинал и државник, први министар Луја XIII; од 1624. управљао Фрц. као неограничени господар; скршио моћ хугенота заузевши Ларошела, али јм два грађ. права Алеском митрополи (1629.); изгнанством краљеве мајке и осудом на смрт војводе Монморансија, Сен Мара, Ту итд. нагнао племство да се почини краљу; обезбедио превласт Фрц. у Европи повећавањем војске и флоте и учествовањем у тридесетогод. рату; основао Фрц. акад. (→ сл.).

РИШКИ ЗАЛИВ, на и. обали Балтичког М., између Estonije и Летоније.

РИШПЕН Жан (Richepin, 1849.-1928.), фрц. песник, одликује се снагом и богатством речника, звучним стихом, осећајношћу; прочуо се нарочито песмама чија јунагиа гоље; писао и поз. комаде у стиховима.

РЈАЗАН, варош (50 000 ст.) у СССР (Московска област) на р. Оки, притоци Волге.

РЈЕПИН Илија (1844.-1930.), рус. сликар, радио портрете, ист. композиције и оцене из живота рус. нар. на крајње натуралистички начин.

РЈЕЧИНА, притока Јадр. М., извире сз. од Сушак, у доњем току гранична р. између Југосл. и Иг.; одваја Сушак од Ријеке; дуга 17,3 км; вел. део воде губи се у кречњачким луковинама, те се сматра и понорницом, мада јој корито не пресушује потпуно.

РЈУКЈУ, група острва (2387 км², 560 000 ст.) на И. Аз. у Тихом Ок. између Јап. Острва на С и о. Формозе на Ј.

Р. К., почетна слова имена рус. песника вел. кн. Константина Константиновића Романова (1858.-1915.), који писао лирске песме, пуне топлим осећањима и финог естетизма.

РЛФ, окрп. за Работнически литературен фронт (буг. пролетарски књиж. покрет).

РМАЊ, ман. св. Николе на ушћу Унца у Уну (Врб. Бан.); не зна се кад је основан; помиње се у 17. в. Rn, знак за хем, елемент радон.

РОАЈАЛИСТ (фрц.), присталица краља или краљевине

РОАН (Roban) 1) Анри (1579-1638.), фрц. генерал. вођ калвинаца за владе Луја XIII. 2) Едуард (1734-1808.), фрц. кардинал, компромитован у афери с краљичином орглицом.

РОБА, производи и ствари (осим новца, хартија од вредн.), које су предмет трг.; саобр. предузећа радликују споровозну, брзовозну и експресну р. и прописују услове под којима р. преносе, због одговорности за квар р., ради тачне испоруке и обезбеђења самих превозних објеката (вагона, шлепова итд.). Робна берза → ефектна берза.

РОБА Франческо (Robba, * 1757.), слов. вајар барока, радио у Љубљани и Загребу олтаре, споменике, портале; олтар у црк. св. Јакоба, у Стоној, уршунској и фрањев. црк. у Љубљани, као и фонтану испред магистрата; у Загребу: олтар св. Катарине у језуитској црк.

РОБЕР (енгл. rubber), код виста и брица добивена игра на основи 2 добивене партије (манше).

РОБЕР Сипријан (1807-1875.), фрц. филолог; бавио се славистицом; гл. дела: Словени из Турске, Срби, Пригородци, Босанци, Арбапани и Бугари, Словенски свет, његова прошлост, садашњост и будућност.

РОБЕРТ, Византија: Р. Куртнејски, лат. цар (1221-1228.). Француска: 1) Р. I, фрц. краљ (922-923.). 2) Р. II, краљ (996-1031.), син Ига Капета, Шкотска: Р. I-III, име тројине шкот. средњев. владара Р. Анжујски. Мудри, напуљски краљ (1309-1343.). Р. Гвискар, војвода Апулије и Калабрије (1051-1085.), дошао у Ит. из Норманије.

РОБЕРТСОН Вилијам (Robertson, 1721-1793.), енгл. историчар; одликовао се јасним излагањем и непристрасношћу; написао историју Шкотске, Карла V. Амер. итд.

РОБЕСПЈЕР (Robespierre) 1) Максимилијан (1758-1794.), фрц. адвокат и револуционар; један од најистакнутијих вођа фрц. револуције; теоретичар општег права гласа; управљао фрц. као члан Конвента и Одбора нар. спаса; заведе терор у току којег били погубљени краљица Марија-Антоанета, Филип Егалите, Ебер, Дантон, Камил-Демулен итд.; оборен 9. термидора 1794. и гијотиниран (→ сл.). 2) Огистен (1764-1794.), млађи брат → 1), конвентовац, гијотиниран заједно с њим.

РОБИДА Адолф (* 1835.), слов. писац; под Стриандберговим утипајем написао 2 поз. дела: Валтер, Драма хистеричне жене Мери; приредно више комада за дилетантске позорнице; гл. радови на поз. критици: Скица развоја модерне слов. драматике, Закај се при Словенцих драматика не море развијати, Наша гледалишка критика, Модерне слов. класичне драми ии трагедије, Модерне слов. сводејанки ии дијалоги, Модерне слов. романтичне игре.

РОБИЈА, казна предвиђена за злочине, може бити вечита или времена од 1-20 год., издржана се у порочитим казним заводима (§ 37. јел. крив. зак.); сваки осуђеник дужан радити; осуђеници се издвајају према трајању казне, према полу и старости, према личним особеностима; издржавање казне почиње по правилу у хелији, продужује се у заједничком затвору при раду уз усамљење ноћу за време одмора; после извесног времена осуђеник прелази у одељење за → слободњаке и најзад се пушта на условни отпуст; циљ р., поред обезбеђења друштва, и исправљање кривца. Последице р., у грађ. праву: отац док издржава казну р. губи очинску власт над децом; вереник осуђен на р. није обезбеђен у закључењу брака; такав брак рушиљив и обара се на захтев др. стране; ако супруг осуђен на више од 8 год. р., др. супруг има право на развод брака.

РОБИЈА Лука дела (Robbia, 1399-1482.), ит. вајар, гл. претставник ране ренесансе, радио у Фиренци скулптуре махом у лакованој печеној иловачи (Рођење Исуса, у Штротсмајеровој галерији у Загребу).

РОБИН Худ (Robin Hood), легендарни енгл. хајдук, предмет читавог циклуса нар. песама.

РОБИНСОН (Robinson) 1) Едвин Армингтон (* 1860.), савр. амер. песник, мисаони лирничар и сценстик, певачо поеме (Град поред реке, Човек против неба, Јангелсо). 2) Мери Дарбу (1758-1800.), енгл. глумица, Гарикова ученица, милосница Џорџа IV, прозвана «енгл. Сафо».

РОБИНСОН КРУЗО, роман енгл. писца Д. Дефо (1719.), израђен унеколико по истинитим доживљајима шкотског морнара Селкирка, који је после бродолома провео 4 год. на једном усамљеном острву у Тихом Ок.; по роману Р. К. провео на острву

28 г.; у његовим напорима да се одржи у животу писац дао слику људске цивилизације, која пролази кроз неколико периода; одлично дело за васпитање деце.

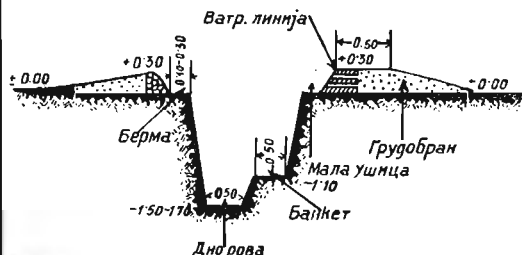
РОВОВИ, људи који немају слободе него су својина др. људи; у ранија времена р. постајали у I. реду ратни заробљеници, људи који не би могли исплатити своје дугове и деда коју би продали родитељи; ропство било распрострањено по целом свету, а трг. р. веома жива од 16. до почетка 19. в.; данас ропство постоји још у Афр. и Аз., обично прикривено; у ср. в. и за време Тур. било р. и у јелс. земљама, последњи пут 1817.; Тур. продавали р. у Београду; у Дубров. се водила жива трг. р. **Правни положај р.**, у рям. праву, неслободно лице; господар над њима имао право живота и смрти; доцније се ситуација р. поправила, имали извесну кривично-правну заштиту; кршић. претворили р. из бесправних створова у људи везане за земљу; код нас не може бити ропства.

РОБОТ или мех. човек, врста аутомата који подражава човечке покрете, а гради се да за мени ч. у вршењу извесних послова; по спољном изгледу потсећа на ч., јер има главу, труп, удове (→ сл.); уствари потпуно људски оклоп испуњен разноврсним механизмима за управљање удовима; помоћу механизма, р. обавља чисто мех. извесне одређене послове, али увек на исти начин; отуда се употребљава за службу која се учестано понавља (нпр. вратар, аутоматски саобраћајцац итд.); постао термин светски познат после успеха → Чанековог комада R. U. R. (Росумови универзални роботинци).

РОВ 1) земљини откоп намењен за дејство ватром, а дубином и ширином згодан за скривен и обез-

Пуни профил стрелачког заклона

беђен саобраћај; назива се стрелачки заклон и стрелачки ров. 2) → потоллина.

РОВ-ОВЕР (енгл.), кад у веслању екипа добије победу без конкуренције.

РОВАЦ, мрмек (Gryllotalpa), мрк инсект правокрилац, борави под земљом где копа дуге и узане ходнике предњим лопастим и назубљеним ногама; храни се инсектима и глистима, али и кореновим изданцима, те

може бити штетан; женка гаји своја јаја и младе под земљом; сузбијање: ископати и уништити гнезда, у откопане ходнике, када почне нагло да се спушта, сипати врелу воду, петролеумску емулзију, раствор дуванског екстракта, почетком лета топлих вечера, после киша по земљи растури отровне мамце (справљене с барјумовим флуосиликатом, оризом или кукурузом); дезинсекција земље сумпор-угљеником даје одличне резултате; хватати штеточнике као → жуче преко зиме помоћу рупа напуњених стајским љубретом.

РОВАШ → рабаш.

РОВИНА, јаруга изривена текућом водом на странама брда и плаја.

РОВИНЕ, план, у Влашкој на којој 17./5. 1396. била борба између Тур. и хришћ.; у тој бици погинуо Краљевић Марко, син краља Вукашина.

РОВИНСКИ 1) Димитрије (1824-1895.), рус. државник и историчар; бавио се ист. рус. ум.; гл. дела: Историја руских иконографских школа, Руске народне

слике итд. 2) Павле А. (1831-1903.), рус. научник, етнограф, филолог; 1860. путовао по зап. и ј. сл. земљама; 1867. био у Срб., 1878. као дописник Новог времена у Б. и Х., 1879. Ц. Гори; најзначајније му дело Црна Гора у њеној прошлости и садашњости; проучавао народе и говоре у Сибиру; писао о Срб. (Два месеца у Србији, Београд, његово уређење и јавни живот, Успомене на путовање по Србији 1867., Српска Морава, спис о Његову и др.).

РОВИЊ (ит. Rovigno d'Istria), град (1921. г. 10 022 ст.; од којих 506 Јел.) на зап. обали Истре; фабр. дувана; до 1918. у Р. нем. зоол. поморска станица.

РОВКА → ровчица.

РОВОАМ, јудејски цар (980-964. пре Хр.), Саломов син, за његове владе се поделило царство на Израњско и Јудејско.

РОВОВСКА ВОЈНА, поиписка в., начин ратовања, кад у маневарској в. наједна страна не може да сломи непр. отпор; тада се уређује земљиште и води се дефанзива е кратким нападима и прикупљањем снага; начин ратовања без одлучног решења.

РОВУМА, р. у јл. Афр., 920 км дуга, притока Индијског Ок.; у доњем току гранична р. између Тангањике и колоније Мозамбика.

РОВЦА, **Ровци**, племе у црног. Брдима, у сливу реке Мртвице (притоке Мораче) и делимично око Мораче некад у њима становало несрпско стан. Мачуре; већину стан. чине братства пореклом из области племена Никшића; претежно занимање сточарство; Р. се помињу у 15. в.; 1/3 племена потиче од заједничког претка Гојка, који по предању био син властелина Никше (претка Никшића), а у Р. прешао крајем 14. в.; у борбама с Турцима истакли се као вел. јунаци; по предању из њих су пореклом Хијдук Вељко Петровић и Лазар Мутап.

РОВЧИЦА, **ровчице**, **ровке** (Soricidae), породица малих сисара бубоједа мишијег изгледа, шпљате љушке, мекане длаке и непријатног мириса (мошусне жлезде); хране се инсектима и др. ситним животињама; шумска р. (Sorex araneus), живи у ходницима под земљом; водена р. (Crossopus fodiens), длакавих ногу, хране се вод. животињама; извесне врсте веома малог пораста.

РОГ, **рогови**, **рогоње** 1) **ројне** или **коштане** тво-

во високо до 10 м, кожаста, зим-зелена, пераста листа, с цветовима једнодомим и без цветног омотача; плод дугачка, сухомењата махуна, дугачка до 20 см; садржи 30-50% шећера; расте у целој средозем. области; ситна тврда семена служила некад апотекарима и златарима за ситне тегове; тежина 1 семенице (= 1/5 г) назвата → карат, по ар. имену за р. kharub. 2) → кривач. 3) омања мрежа (око 2-3 м²) разапета као на некој трократној дрвеној виљушки; њом рибар лови са чуна, само у тихој ноћи кад је риба на површини воде.

РОГАЧИЦА, д. притока Дрине, извире с Јелове Горе; дуга 26,5 км; у Дрину се улива код истоимене варошице.

РОГАШКА СЛАТИНА, бања у близини варошице

Рогатеца (Драв. Бан.), једна од најуређенијих у Југосл.; хладни извори алкално-земноалкалних соличних кисељака лече поглавито болести органа за варење, јетре, жучи и мокраћних органа, органа за дисање и болести срца; поред тога хидротерапија, електротерапија, термотерапија, фототерапија; кисела вода се и извози.

РОГЈАСТО ТЕЛО, полиедар (→ тело).

РОГОВНИЦА (Ceratophyllum, фам. Ceratophyllaceae), род зељастих водених дикотила без корена, једногод. цветова, неугледног звонастог перигона од 6-12 листића и кончато издељених листова; 1 врста (C. submersum) отворенозелена, не тако крута, живи увек под водом, а друга (C. demersum) тамнозелена и чврста у води и делом ван воде.

РОГОВЊАЧА (Calocera viscosa), гљива базидиомицета црвенонаранџаста, омањег усправног и разгранатог плодносног тела које се развија на угнућим стаблима.

РОГОВО 1) двор код Биограда на М. из доба хрв. самосталних краљева. 2) Р. или Бабић град, ст. град у Далм. на д. обали р. Крке, припадао разним властелинским породицама, док га нису Турци заузели 1532., када заустео.

РОГОВСКИ Михаел Људомир (* 1881.), пољ. композитор, живи у Дубровнику; мање изразит у делима већег облика, оперише највише егзотиком, новим скалама и оркестарским ефектима; композ.: Вилафранка, симф. свјту, Фантазмагорије, Медитације за 4 чела, опере Тамара и Краљевит Марко.

РОГОЗ (Turpha latifolia, фам. Turpaseae), барска, дугочвечна, висока биљка Евр., с. Афр., с. Аз. и С. Амер., с. линеалним лишћем и веома ситним, неприметним цвећем скупљеним на мрком кљууну; зрео клип распада се и семенике лете по ваздуху; лишће се употребљава за рогозе и сл., подземно стабло, богато скробом, као храна стоци, Polen као сурогат за »Semen Lycoperdii«, а сазреле семенике са длачицама за пуњење јастука.

РОГОЗА, **ХАСУРА** (тур.), четвртаст комад исплетен или саткан од рогози или сламе (негде и од трске, палмина лишћа, кокосових влакана и др.); у крајевима где успева рогоз и код нас се ткају р. обично на верт. разбоју; служе као простирка на поду и за

ревшине на глави многих сисара; код већине преживара рожни и шупљци, насађени на нарочите израшле зеоње кости; код → јелена р. пуни и претстављају коштане израшле; рожне природе су и р. носорога; р. се прерађују за различите предмете: дугмад, чешљиви и др. (На сл.: 1. р. срдаћа, 2. р. Јелена, 3. р. лопатара). 2) муз. инструмент → хорна. 3) грезде од слемена до стрехе; носе летве или дашчану оплату за кровни покривач. **Рожни слој**, површински слој већине кичмењака, који је орожао.

РОГА, клечка, ракљасто дрво које се набије свјањи на врат, а испод врата се протури шипка да ракљине спадне; спречава свињу да се провлачи између коља и летава и улази у шетету.

РОГАЉ 1) р. сачињавају 3 или више равни (стране р.) које пролазе кроз 1 тачку (теме р.), а ограничене су својим међусобним пресецима (инице р.) (→ сл.). 2) место на раскршћу шорова, где се састају сељаци о светковнама.

РОГАНОВИЋ 1) Иларион, црног. митрополит (1836.-1882.), поправно знатно стање у својој црк. области.

ROGATE (лат. молитве), 5. нед. после Ускреса код ргат., по уводној песми (Јов. 16-24.).

РОГАТИЦА, варошица и средско место (4000 ст.) на р. Ракићница, л. притоци Праче (Дрин. Бан.), локално привр. средиште плодне котлине; у околини многе преист. и рим. старине.

РОГАЧ 1) (Ceratonia siliqua, фам. Papilionaceae), др-

увиђање робе. **Рогожари**, хасурџије, који израђују рогозу.

РОГОЗНА, план. висораван (1000-1300 м) између Ибра и Рашке, састављена највећим делом од серпентина и андезита; пуно трагова руд. из срп. ср. в., када код садашњег Р. постојала и руд. варош Рогозно са дубров. и саском колонијом; данас насељена готово чисто срп. живљем ибарско-ерског типа, који говоре ј. дијалектом.

РОГОЗНИЦА, острвце у Јадр. М., у Шибеничкој Драги, с истоименим селом на њему (Прим. Ван.).

РОД 1) више породица заједничког порекла и са зај. именом (презименом), код прав. Срба и са зај. славом; деоба на р. имала огроман значај код ст. Римљана; код Јж. Сл. р. се у данашње време одржава углавном у вези с → егзогамијом. 2) појам под који потпадају 2 или више координисаних појмова који се зову његове врсте; садржина р. је збир ознака које припадају свим његовим врстама; број врста чини обим р. 3) → систематика. **Родбина**, по Срп. грађ. зак. сва лица која себе међусобно могу наследити, тј. еродници до 6. колена м. и ж. лозе. **Р., родбинске везе**, до извесног степена су сметња за склапање брака: § 69. Срп. зак. препушта црк. да одреди до којег степена еродници не могу узајамно ступити у брак (правосл. црк. забрањује брак до 7. степена укључно); у наследном праву зак. одређује ред наслеђа према р. в. (→ интестатно наслеђивање, паретела); најближа родбина, при продаји непокр. имања, има прече право; р. в. су основ за изузеће судије.

РОД, острво → Родос.

РОД Сесиј (Rhodes, 1852-1902.), енгл. колонизатор; проширио енгл. власт на Родезију у Ј. Афр. 1890.

РОД АЈЛАНД (Rhode Island), најмања држ. у САД, избија на Атлантски Ок. (3232 км², 690 000 ст.); гл. занимање инд., после које долазе земљр., сточарство и риболов; гл. место Провиденца. **Р.-А. кокош**, раса новијег порекла, одгајена у Амер.; затвореноцрвена с ретким прним перима у крилима, мала и проста кресла; месо укусно, добра носиља.

РОДА (Ciconia alba), вел. бела птица са црним крилима и црвеним кљуном; гнездо прави обично на крововима насеља или на дрвећу; у шумама на дрвећу лежи друга врста, црна (C. nigra).

РОДА РОДА (право име Sandor Fr. Rosenfeld, * 1872.), нем. хуморист и; Зденача у Слав., бив. официр, учествовао у рату као новинар; гл. дело: Бумбари, трутови и барони; издао буг. антологију.

РОДАКВА → повртница.

РОДАНАМИНИЈУМ → амонијумове соли.

РОДЕ 1) **Ервин** (Rohde, 1845.-1898.), нем. клас. филолог и историчар грч. флз.; гл. дело: **Психе**, Култ душа и вера у бесмртност код старих Грка. 2) **Хелге** (* 1870.), дански песник и драматичар претставник ничеванизма у данској књиж.; карактеристичне у том погледу његове збирке песама: **Песме** и **Ариел**; објавио и драму: **Велики слом**.

РОДЕН Огист (Rodin, 1840.-1917.). фрц. вајар, делима пуним динамике и израза. створио преокрет у савр. вајарству; његова обрада површина има нечег од сликарског импресионизма; гл. дела: статуе Гвоздено доба, **Јован Крститељ**, **Мислилац**; композиције: **Грађани Калеа**, **Пољубац**, **Вечно пролеће** и др.; портрети гце Клодел (мисао), Пиви де Шавана, Далуа Фалгијера и др.; споменици **Виктора Ига**, **Балзак**; последње веће дело **Врата пакла**; већина дела налази се у Р. музеју у Паризу; написао: **Фрц. катедрале**, **Разговори о уметности**.

РОДИЈУМ (Rh), хем. елемент припада групи лаких плаганичних метала; атом. теж. 102,9; тачка топљена око 2000°; спец. т. 12,6; налази се у природи у платинским рудама; компактан метал је сребрнастобоје, веома тегљив и кован, не раствара се ни у царској води; добар катализатор; употребљавана се у легури са платином у термоелементима.

РОДИТЕЉИ, отац и мајка, р. имају према деци пра-

ва и дужности које закон утврђује; по срп. грађ. зак. (§ 112. итд.) р. дужни да се брину за живот, храну и здравље деце, да их снаже и васпитавају физ. и морално и припремају за срећнији живот; те дужности леже поглавито на оцу; по § 116. задружни старешина може и судским путем настојати да р. врше дужности које трају до пунолетства или (код девојке) до удаје; ни развод брака не ослобађава р. од дужности према деци; у случају развода она се сразмерно деле на оба р.; трошкове за издржавање и васпитавање сноси поглавито отац, па мајка, па дед и баба, и ујаци; отац дужан да заступа малолетну децу; р. имају право на послушност деце у свему; да и помоћу власти поврате изгубљену или одбеглу децу, да непослушне умереном домаћом казном казне; као што р. за децу прибављају имање, тако и деца што прибаве под р. управом прибављају својим р.; р. немају право на накнаду трошкова око васпитања деце, али ако падну у беду, деца дужна да их пристојно издржавају; власт р. престаје с пунолетством; девојка од 18 год. може се удати и р. јој не могу у том сметати; оцу се одузима р. власт ако полуди, огласи се за расликују, буде осуђен на више од 1 г. затвора или ипчезне за више од 1 г. **Родитељска власт** → отачанска власт.

РОДОДЕНДРОН → врес, → алпска ружица.

РОДОЉУБЉЕ, љубав према свом народу и делане у сагласности с његовим интересима и идеалима (→ патриотизам). **Родољубива поезија**, основана на љубави према значају и народу; р. песме писали многи наши песници: П. П. Ђеђић, П. Прерадовић, Ј. Јовановић Змај, Ђ. Јакшић, Ст. Вл. Каћански, А. Тресић-Павичић, А. Шантић, Милан Ракић и др.

РОДОНАЧЕЛНИК, лице на челу једног рода: отац, деда, прадеда, чукуледа итд.

РОДОСКРВЊЕЊЕ → инцест.

РОДОПЕ, вел. план. масив у јз. Буг., по којем добио име цео систем најстаријих пл. на Б. П. (родопски систем, родопска маса); деле се на 3. (највише), Ср. и И. Р. (најниже); 3. Р. се настављају у Рилу и Пирин; највиши врх у 3. делу (Белмекси 2637 м); гладијални трагови; постале раседањем земљине коре; немају одређени правац пружања већ су растурене; одликују се заобљеним врховима и благим падинама; међусобно растављене пољима и котлинама. **Родопска маса** у **Југосл.** захвата јн. део и подељена је Вардаром и Моравом на 3 дела: и. од Вардара п. Мораве Р. припадају: **Беласица**, **Огражден**, **Плачковица**, **Малешке Пл.**, **Осогово**, **Рујен**, **Варденик** и др. до **Селичевце** и **Гарина**; з. од Вел. и Ј. Мораве налазе се: **Црни Врх**, **Јухор**, **Јастребац**, **Копачица**, **Петрова Гора**, **Лисац**, **Китка**, **Скопска Црна Гора**; з. од Вардара су: **Караџица**, **Јакупица**, **Вабуна**, **Кожук**, **Дулица**, **Нице**, **Баба**, **Селечка**, **Бушена** итд.; у привр. погледу обл. р. м. веома плодна; стан. се бави земљр. (житарице и инд. биљке, нарочито дуван, афион, конопља, поврће и вариво), воћарством и виногр.; богатство у пањацима допринело развоју сточарства; шума има доста; гл. привр. центри у моравско-вардарској долини: Скопље, Ниш, Лесковац, Велес, Брање и Ђевђелија; у долинама др. р.: Крагујевац, Штип, Крушевцац, Јагодина и Кочане, а у пољима и котлинама: Витол, Прилеп, Куманово, Косовска Митровица, Приштина и Урошевац.

РОДОС, острво у Егејском М., поред јз. м.-аз. обале; у 5. в. пре Хр. осн. напредна рпб., која достигла највећу моћ у доба **Александра Вел.**; издала прве поморске законе; опала после пада под Римљане; стан. Грци; гл. место Р., на с. обали; у ит. окупацији. **Родски витезови**, по седишту на острву Родосу, → хоспиталци. **Р. колос**, кип бога Аполона који у руци држао светиљку и служио уместо светионика на улазу у р. пристаниште; једно од 7 чуда ст. в.; оборен земљотресом.

РОДОСЛОВЉЕ, генеалогја, таблица која показује како лица у породици произлазила 1 из другог; у случају зак. наслеђивања, судија дужан да пре расправе наслеђа утврди р. умрлог и његових наследника. **Родословно стабло**, претстављање сродства и еродничких односа у слици граната стабла.

РОДРИГ, последњи визигот. краљ у Шп. (770.-771.).

РОЂЕЊЕ, одвајање детета од мајчине утробе; претпоставља се у праву да дете живо рођено, док се противно не докаже; р. брачно код детета рођеног у браку (180 дана после венчања матере), за време трајања брака, као и 300 дана по престанку брака, сем ако се очинство не побине, или ванбрачно.

РОЂЕВИЧОВНА Марија (* 1863.), пољ. списатељка, у романима и приповеткама описивала снагу пољ. сеља; од романа најбољи: **Денајтис** и **Касја**.

РОЕЛАС Хуан де лас (1559.-1625.), шп. сликар; радио реп. слике топлих боја; утицао на Мурилу,

РОЖ, област у Корушкој, уз Драву, између Врбског Ј. и Караванака; стан. сами Словенци; варош Борове (4782 ст.), инд. ловачког оружја.

РОЖАЈ, план. и сточарски крај у изворишту р. Ибра (Зетска Ван.); ср. виenna 1600 м; стан. Срби, већином мусл., мањим делом прав.; гл. место варошица Р. (3000 ст.).

РОЖДЕН, Алшар, село и рудиште арсенове и антимонове руде у пределу → Маријово, на и. подножју пл. Козјака (Вард. Ван.); пуно трагова руд. рада, још из рим. доба; експлоатисано и пред крај тур. владавине (1891.-1908.); рудне жице и лежишта руда постале су у доба терцијарне вулканске акције и налазе се у тријаском кречњаку и доломиту.

РОЖЕ, место у Боки Которској, где некада био знатан град Роса, који 840. разорили Арапи.

РОЖЕСТВЕНСКИ Зиновиј П. (1848.-1908.), рус. вице-адмирал; одликовао се у рус.-тур. рату (1877.-1878.); као командант 2. рус. ескадре, потучен и заробљен у рус.-јап. рату код Цусиме (1905.).

РОЖИНА, рожни слој, рожница → рог.

РОЖИЦКИ Љубомир (* 1883.), пољ. композитор, проф. конзерватив у Лавову, члан групе »Млада Пољска»; муз. му прегупачнија маси, мелодична и романтично обојена, а инструментација ефектна; компон.: симфониске поеме Паи Твардовски, Балада, Мона Лиза и др., опере Ерос и Психе, Каа-нопа, муз. драме Болеслав Смели и Медуза, сонату за чело и клавир, концерт за клавир и оркестар, клав. комаде.

РОЖЊАЧА 1) греда која носи рогове крва, а према месту на којем је: венчаница, кад подупире доње крајеве рогова, смењача кад им носи горње крајеве, подупире слеме. 2) → око.

РОЗА Саваторе (1615.-1673.), ит. сликар, музичар и песник; од његовог песничког рада најпознатије и најбоље Сатуре, у којима шибла савремену поква-реност нарави и хипокризiju.

РОЗАНОВ Василије (1856.-1919.), ориг. руски мисли-лац и критичар, писао у псих. духу, под утицајем Достојевског, 1 од најбољих аналитичара сексуалног проблема; есеј скупљени у књ. Опало лишће.

РОЗАРИО, варош (око 0,5 мил. ст.) и речно пристаниште у ј.-амер. рпб. Аргентини, на р. Парани; извоз житарица; унив.

РОЗАЦА → жиличана кожа.

РОЗБЕРИ Арчибалд (Rosebery, 1847.-1909.), енгл. државник и вођ либералне странке.

РОЗЕН Виктор (1849.-1908.), рус. научник и зналац ар. језика; гл. дела: Извештај Абу-Бекра и др. писаца о Рус. и Словенима, Стара ар. поезија и њена критика итд.

РОЗЕНБЕРГ Алфред (* 1893.), гл. идеолог национал-социјализма; дела: Мит 20. века, Суштина национал-социјализма, Крв и част.

РОЗЕНБЕРГ-РУЖИЋ Вјеслав (* 1870.), композитор, проф., адм. директор Муз. акад. у Загребу; компон.: хорове, 4 сонате за клавир, кантату Камени сватови, песме за глас и клавир, оперу Краљ од Силе.

РОЗОВЕ МЕТАЛ, легура састављена од 2 дела би-змуту, 1 дела олова и 1 дела калаја, топ се на 94°.

РОЗЕТА (фрц.) 1) ружница, архт. украс у облику расцветане руже, који се састоји од средњих око којег се групниш листови уписани у круг. 2) знак одијача која се носи у руници од капута.

РОЗЕТА (ар. Ранид), варош (23 000 ст.) на Нилу, у којој нађен чувени грч.-јероглифски натпис.

РОЗИНЕ (фрц.), сухо грождје; велике р., од вел. зрна из Ј. Евр., М. Аз. и са Самоса; мале р. (Кофит), од ситног зрна без семена, из Грч.; султанија, без семена; малага, из Шп.

РОЗМАН Иван (* 1873.), слов. писац политичких и културних чланака; драматизовао Керсникову причу Тестамент; збирка стихова: Нова еротика; екон. чланци: Наша пот к морју, Наша бол.

РОИДИС Емануел (1835.-1904.), грч. писац сатира (Папа Јованка, Идол) и есеја (Књиж. и фла. есеји, Парера и паралипомена).

РОИС Џозја (Roose, 1835.-1916.), амер. филозоф; дела: Дух модерне фла., Појам о богу. Принципи логике.

РОЈ, група → пчела која се одваја од матичног друштва са ст. или младом матицом, ради образовања новог друштва; величина му зависи од матичне кошнице; нормалан тежи 1-1½ кг и састоји се од 10-15 000 пчела; из јаких кошница могу достићи тежину и до 2½ кг (око 25 000 пчела); имају способност да брзо изграде гнездо и сакупе рез. храну.

Рожумски р., не припада ником, сваки га може слободно узети; питоми р. онога чији је пресед; он има права да вија р. 24 часа; ако га не ухвати за то време, р. онога ко га ухвати. Рођење пчела, појава одвајања извесног дела п. е матицом ради образовања новог друштва: п. п. у вези с нагоном

размножавања и распрострањења и да њега вије. п. би брзо изумрле; п. се најрадије роје у току или пред главну пашу; постоје 2 врсте р. п.: природно, кад се п. роје под утицајем инстинкта за р. и вештачко, кад се роје иницијативом пчелара; сушти-на вештачког р. је пренос у нову кошницу неког броја оквира с леглом, медом и пчелама; начини вештачког р. многобројни.

РОЈАЈИ СОЦИЈЕТИ (Royal Society), енгл. учено друштво, осн. 1645.

РОЈАЛИСТ → ројалист.

РОЈСДАЛ Јаков ван (Ruisdael, Ruysdael, 1628.-1682.), сликар, најзначајнији хол. пејзажист, 1 од највећих пејзажиста уопште; сликао махом шуме, водопада и др.; оставио и гравире.

РОЈТЕР Фриц (Reuter, 1810.-1874.), нем. приповедач реалист и лирски песник доњом дијалекта, веома популаран; мада се није бавио политиком, реакција га осудила на смрт, због »велеиздаје»; помилован на 30 год., провео у тамници 7 г.; гл. дело: Каји Хианг, Старе приче (→ сл.).

РОЈХЛИН Јохан (Reuchlin, 1455.-1522.), чувен нем. хуманист, стручњак за грч. и јевр. ј., дао критички текст Ст. завета, повео хуманисте у одбрану јевр. књига од спаљивања (у вези с тим написао сатирична Писма мрчљача, на лат.).

РОЈЦ Милан (* 1835.), политичар, био адвокат у Беловару, активно учествовао у политици као члан сх. коалиције; после рата био члан демократске странке и као такав биран 1920. за нар. посл.; штампао више правних и полит. чланака; главније му расправе: Југословенска обала Јадр. М. и Слике из новије повјести Србије.

РОК, време које ограничава дејство правних прописа; може бити: астрономски (рачуна се од тренутка до тренутка), дивини (рачуна се на меле дане). Р. завршни, тренутак до којег траје дејство правног посла. Р. законски (преклузивни), не може се продужити и мора се тачно поштовати, иначе наступа законска последица против које нема по-моћи, ипр. р. за подношење правног лека. Р. за премисљање, оставља се наследнику да се изјасни прима ли се наслеђа; траје 3 мес.; ако се овај дотле не изјасни, сматра се да одбја наслеђе. Р. календарски, има почетак или крај означен календарским даном (ипр. до 1./5. 1937.). Р. одложни (суспензивни), после којег наступа дејство правног посла. Р. почетни, тренутак од којег почиња дејство правног посла. Р. преклузивни → р. законски. Р. пријема понуде → понуда. Р. раскидни (резољуторни), чијим се наступањем прекида правни однос. Р. судски, који судија одређује по своме нахођењу (слободни с. р.) или у зак. границама између максимума и минимума (ограничен с. р.); судија може продужити р. с. ако је потребно: Р. суспензивни → р. одложни. Р. трајни, размак између почетног и завршног р.; у случају → мораторијума његовог течење се прекида. Р. тренутни, може бити → почетни и → завршни. Израчунавање р. → рачунање р. Истек р., у праву производи различита дејства: ако је р. одложни (суспензивни), истеком р. посао ступа на снагу; ако је раскидни и. р. престаје дејство посла. Рачунање р., бива како је уговорено; р. почиње од следеће поноћи на закључењу правног посла или извршењу правне радње (ипр. предаја пресуде); ако је последњи дан празник, р. се продужује за наредни радни дан; ако се каже месец дана, р. се завршава истог календарског дана у следећем месецу итд.; 30 дана узимају се као месец; ако р. има више од 30 дана, сваких 30 дана рачунају се као месец, а остатак појединачно; код рокова преко 365 дана, сваких 365 дана узима се за годину и ту се рачуна календарски; ако би календарски дан пао у дане који не постоје у дотичном месецу (ипр. 29./2., 31./4. итд.), онда р. доспева последњег календарског дана тога месеца (то ће бити 28./2., 30./4. итд.); изузетно кад то закон наређује, р. се рачуна од момента до момента.

РОКА РТ → Рт Дарока.

РОКАДА (перс.-фрц.), у шаху: истовремена измена положаја краља за 2 поља десно или лево и 1 топа, и то само у случају ако су између њих поља празна, ако исти дотле са свог места нису померани и ако краљ или слободна места нису у шаху; р. се у игри сме само једанпут извести.

РОКЕТА (лат.), у ркат. прк. бела, кратка (до колена) свешт. одећа као стихар, носи се преко талара; зове се и superpelliceum (гор. одећа); носе је виши чиновни увек, виши при св. радњама, осим мисе.

РОКИ МАУНТИНС → Стеновите Планине.
РОКОВНИЦА, скаденија (ит.), књига о роковима исплате појединих меница.

РОКОКО, ум. развила се из барокне ум. појачавањем сликовитости; потекла из Фрц. (стил Луј XV) и раширила се на целу Евр.; у архт. претрпаност украсима сликовитих, асиметричних облика, унутарње просторије јако украшене, позлате, огледала; дворци у Фрц. и Нем. (Нови двор и Саснсу у Потсдаму); у вајарству грациозне фигуре, лепршави облици, значајни портрети; у Фрц.: Лемоан, Бушардон; у Нем.: Гинтер, Венцингер; у сликарству претстављање отменог друштва; гл. претставници у Фрц.: Вато, Ланкре, Папер, Буше, Шарден; у Нем.: Пец, Тишбајн, Марс; у Ит.: Тиеполо; примењена ум. се знатно развија: радови у злату и сребру, порцелан, текстил; стил Луј XVI доноси извесно умерене облика, прелаз ка класицизму, права линија се пробаја у унутарњим просторијама и намештају.

РОКСАНА († 311. пре Хр.), жена Александра Вел., после чије смрти убијена заједно са сином.
РОКСАНДИЋ Симеон (* 1874.), вајар. наставник у Ум. зан. шк. у Београду; излагао у земљи и на страни; радио портрете, споменике, рељефе, фигуре дечака; гл. дела: Споменик изгинулим борцима из 1877. у Врању, Рибар (на Калемегдану), Дечко се ударио у ногу, Дечко седећи и др.

РОКСЕЈАНА, жена Сулејмана Величанственог, пореклом Русиња; погубила сву Сулејманову децу да би обезбедила престо своје сину Селиму II.

РОКСОЛАНИ, ст. сарматско племе на Дициру и Дону.
РОКФОР, сир од овчјег и од крављег млека; од старина справљао се у околини Рокфора у Фрц.; потсирава се при 25-30°, за време од 1¹/₂-2 сата; кад се млеко згруша, исече се пањиво, па се остави да се одвоји сурутка, потом се маса још месца или одмах вади сирна у педјала; затим ставља се у цилиндричне калупе (пречника 20, а висине 10 см) с рупицама за отидање сурутке; пуни се у више слојева, а између сваког слоја сипа се танак слој плеснивог хлеба у прашку; после 2-3 дана вади се и преноси у подрум за сушење; кад се сиреви довољно осуше, доле се и остављају у подрум за зрење; зрење траје 30-40 дана; на ниској тмпт. сиреви се месецима могу чувати; од 100 кг млека добива се око 18 кг свежег сира; састав сира: воде 33%, беланчевине 27,5%, масти 34%, пепела 5,5%.

РОЛАЈФЛЕКС, изврсни фотогр. ролфилм апарат с 2 објектива истоветних оптичких својстава: горњи служи за подешавање оштрине, доњи за снимање; по конструкцији ово је комбинација 2 фотогр. апарата; појавио се 1928; нашао вел. примену и одзив.

РОЛА (фрц.) 1) улога, 2) замотуљак.

РОЛАН Ромен (Rolland, * 1866.), фрц. писац; поред студија из области муз. (Историја музике у Европи и др.), биографија вел. људи (Микеланђело, Бетховен, Толстој, Ганди), писао драме, романе, од којих најпознатији циклус романа Жан Кристоф; истицао се као противник рата (→ сл.).

РОЛАНД, Орландо, гл. јунак најпознатијег и најбољег фрц. епа, Песме о Р.; командовао фрц. заштитницом по повратку Карла Вел. с похода на шп. Арапе; у Пиренејима, у кланцу Ронсевал, напали га Баски и побујали њега и његове вој. (778.).

РОЛАНДОВИ СТУБОВИ, од 13. в. кип оклопника на трговима многих градова, нарочито сев. нем., као знак судске власти тога града.

РОЛОН, нормански викинг, основао у сев. Фрц. војводство Нормандију (911.), коју му уступио на управу фрц. краљ Шарл IV.

РОЛШУЕ (нем.), котураљке, котрљаче.

РОМА → Рим. **Р. Јосита**, сауса *Nilita* (лат.: Рим је рекао, ствар је свршена), речи св. Августина; алузија на свемоћ и непогрешивост папе.

РОМАН (фрц.), књиж. дело великих размера, у ко-

јем се сликају догађаји из прошлости или друштвених и псих. проблема из савр. живота; назив од средњев. спевова који нису били на лат. већ на нар. јез. (џроманском); од њих се развио р. у прози; р. могу описивати прошли и савр. живот на 2 начина: романтичарски идеализовано и реалистички, стварно; вредност им долази само од ум. својстава; р. с тенденцијом (нпр. енгл. васпитни, р. Жан-Жака Русоа, Волтерови р. или социјални р. Максима Горьког) ретко улазе у праву лепу књиж.; у књиж. не спадају ни тзв. криминални, сензационални, ващарски р. који, необичним сценама, неочекиваним заплетима и расплетима, разним претераностима, могу да заинтересују само полкултурну публику; садржина р. излаже се описима, приповедањем, дијалозима и рефлексцијама; р. могу имати облик дневника или писама; најбоље р. дали Французи: Балзак, Флобер, Доде; Италијан Манцони; Енглези: Текери, Дикенс; највећи сл писци р.: Толстој, Достојевски, Мајцкјевич; у јел. књиж.: Авг. Штевноа, Јаша Игњатовић, Љуб. Бабић (Валски). Р. о Александру Вел., грч. р., написан око 300 г. по Хр., приписује се Калистену, био популаран; код нас познат у ћириличној и глагољ. верзији; ова 2. више сачувала карактер оригинала. Р. о ружи - француска књижевност.

РОМАН. Византија: 1) Р. I Лекапен, цар (919-944.), делио власт с царем Константином VII; ратовао са буг. царем Симеуном, издавао законе у корист селака. 2) Р. II Млади, цар (959-963.), син Константина VII, повратио од Арапа Крит и Киликију. 3) Р. III Аргрн, цар (1028-1034.), зет Константина VIII. 4) Р. IV Диоген (1067-1071.), узалуд покушавао да заустави напредовање Турака Селџука у М. Аз. који га заробили; збацио за Михаила VII Дука. **Русија:** Р. Мстиславич (* 1205.), вољински и галички кнез; завалада Новгородом (1168.) и Халичем (1196.); погинуо у борби с Лесима.

РОМАН Мелод св., најславнији виз. црк. песник (у 5. в.), живео у Сирији и Цариграду; испевао око 1000 кондака, клас. стила, ванредне лепоте; потписан од каснијих песника, у 10. в. прослављен.

РОМАНИ, романски народи, нар. јез. породица; говоре језицима посталим од ст. лат. јез.; распрострањени нарочито у Ј. и з. Евр., а много насељених ими у Амер. и Афр.; у Р. спадају: Шпанци, Португалци, Французи, Валони, Италијани, Реторомани с Фурланима, Истроромани (Истарски Власи), Румуни, Цинцари (Аромуни), Мегленски Власи, изумрли Далм. Р. Р. Језици, нарочита породица кентум-групе индоевр. ј.; постали од протонар. лат. ј.; то су: ит., шп., провансалски, фрц., реторомански и румунски. Р. уметност (р. стил), развила се у с. Ит. још почетком 7. в. и трајала је у Фрц. до почетка 12., у Нем. и осталим з.-евр. државама до 13., а у Рус. до 16. в.; у архитектури р. се узео за углед ст. хришћ. базилику, али изоставио атријум и трем, јер нису били потребни; р. стил није био свуда исти ни у истој земљи; стога треба разликовати: нем., ломбардски, фрц., шп. и енгл.; за развијање овог стила нарочиту заслугу имају калуђери из реда бенедиктинаца; у р. а. већном кретања базилика са ступцима или се ступци и стубови измеђују, употреба коцкастог капитела, израда хора, полукружни лукови, равна таваница, затим полуобличисти и крстасти свод с кубетом над укрштеним бродовима, увлачење торњева у зграду, сложени и кружни прозори, двертгалерија; у Фрц. полуобличисти свод па и централне грађевине с кубетом (Тулуз, Тур, Ремс), у Ит. виз. утицај (Св. Марко у Вен.), у Нем. полуобличисти свод није употребљаван већ равна таваница, а доњије крстасти свод, после 1050. сводови с ребрима и кубе на укрштеним бродовима (Дом у Штајеру), увођење крстастог свода с луком на шпљак (Дом у Мајнцу, Лимбургу, Бамбергу и Наумбургу); профиле грађевине: парске куће у Гослару и Вартбургу; у Шп. по угледу на ар. архт. употребљаван често и лук у облику потковице (катедрала у Тарагону); вајарство богато развијено, нарочито на порталима и капителима, но строго у духу архт.; р. орнамент показује блиско сродство с позним рим. и старохришћ. мотивима, али има ар. и келтског утицаја; обрада биљних орнамената снажна у контурама и моделовању, само веома мало опомиње на биљне мотиве; знатну улогу имају и геом. орнаменти, као и живот. и људске претставе; живопис: унутарње просторије прк. биле бојене богатим орнаменталим и фигуралним претставама; од велике вредности радови из 12. в., док у 13. в. превлађује боље стакла; у ум. занатству: путири, крстионице, емаљ и радови у злату. Р. **филологија**, наука која проучава духовни живот р. народа, нарочито јез. и књиж.

РОМАНИЈА, карсна план. (Орлова Стијена 1629 м) и висораван си. од Сарајева.

РОМАНИСТИКА (нлат.) → романска филологија.

РОМАНОВ **Павел** **Јејимовић** (* 1884.), рус. књиж., веома популаран не само у СССР већ и у Евр. као претставник најновије књиж. струје; ради углавном на псих. роману анализирајући проблеме љубави, сексуалних односа и сл.; пише лако и занимљиво, доста премоћан и код нас; гл. дела: **Русија**, **Питања споља**, **Нова заповест** и др.

РОМАНОВИ, чланови рус. династије која води порекло од Кобилчија, досељеног из Пруске или Литве у Рус. 1280.; владали Рус. 1613.-1917.

РОМАНСИЈЕР (фрц.), писац романа.

РОМАНСКИ **Стојан** (* 1882.), буг. сликар и етнолог, проф. унив. у Софији; дела: **Бугари у Влашкој и Молдавији**, **Силистрија и Добруда** и др.

РОМАТИК, идеалист, човек маште и осећања; проишодно: фантаст.

РОМАТИКА, романтизам (плат.), идеалистички духовни покрет од краја 18. и у 1. половини 19. в. код нас и нешто касније; р. био против истицања разума и интелекта као највише моћи и најважнијег регулатива у култ.-ист. делању и стварању; наместо свега иставља интуицију, нагон, осећање и све што је иррационално; романтичари истичу у свим областима живота органско насупрот мех.-прир. и праистор. насупрот вештачком; филозофи р.: Фихте, Шеллинг, Шлегелера, Новалис, Фридрих Шлегел; претходници р.: Русо, Хамајн и Хердер. Р. у књижевности, правац у којем превлађују идеализовање и осећајност над критичким посматрањем и стварним излагањем; заснива се на интуицији, осећању и машти, на култу националних особина и предања; оживљује и идеализује витештво ср. в. и верски мистицизам; признаје право човечких страсти, тражи субјективан и динамичан израз, тезне за бесконачним и фантастичним, описује далеке оријенталне земље и животињи живот примитивног човека; поред тих општих црта у сваком нар. има и посебно обележје; код нас носилац идеје нар. ослобођења, нац. егзалтације, више борбе с Турцима, култа нар. песничтва и његових јунака; борба око књиж. јез. и правописа; нарочито се развио крајем 18. в. и у 1. пол. 19. в.; најизразитији романтичари: Жан Жак Русо, Шатобријан, Вајрон, Шилер, Ђермонтов; у нашем духовном животу р. владао у доба Братка Радичевића и њихових песника (Петар Прeradовић, Илија Мажуранић, Иван Трњак, Станко Враз), затим у групи Уједињених срп. омладине (Јован Јовановић Змај, Тура Јакшић, Ј. з. Костић, Јован Драшковић, Милан Кујунџић Абердар и др.). Р. у музици дао муз. делима н. садржину, н. облике, мање по обиму, без симетричности и монументалности класике, и створио н. средства за израз: ритам, мелодију и хармонију; први претставници р. у муз.: Вебер, Шуберт, Шуман, Менделсон, а новоромантичари: Берлиоз, Лист, Вагнер, Штраус. Романтичар, нерешан, фантастичан, сликовит, поетичан. Романтичарски стил, одликује се идеализовањем ствара и мањом критичношћу а знатно већим уношењем маште и осећања у излагање.

РОМАНЦА (инг.), кратка романтична епска песма, веселе садржине, где се у опису развијају лирска проживљавања; постала у Шп.; предмет најобичније љубав; р. код нас певали Јован Јовановић Змај, Војислав Илић, Милорад Митровић и др.

РОМАЊА, и. део ит. области Емилије.

РОМБ, ромбоид (грч.) → четвороугаоник. Ромбични систем, обухвата кристале ромбичне симетрије који се дају свести на три међусобно управне кристалне осе неједнаке дужине; бочне осе се зову **брахи-оса** (краћа) и **макро-оса** (дужа); кристални облици ове системе јесу: призме, пирамиде, доме, пинакоиди, базе и њихове комбинације.

РОМБА (ит.) → сваж.

РОМЕН **Жил** (Romains, * 1885.), фрц. песник унаиметичке школе; писао и поз. комаде (најуспелији **Кнок** или **триумф медицине**).

РОМЕО и **ЈУЛИЈА**, драма од Шекспира, неупоредива идилска 1. дубоке љубави; Р. и Ј. умиру кас жртве породичне мржње.

РОМИЈ, непосник 14. в., пореклом Бугарин, прешао у Србију после тур. освојења Тракије и 1. дела Македоније; живео и умро у мав. Раваници.

РОМОДАНОВСКИ **Федор** (* 1717.), рус. кнез и државник, одан Петру Вел.; управљао тајном канцеларијом, а и целом држ. за време Петровог путовања по иностранству.

РОМУЛ 1) први римски краљ (753.-715. пре Хр.), оснивач Рима; по предању син Реје Силвије, чији га отац, заједно с његовим близанцем Ремом, одмах по рођењу пустио низ Тибар; кад их вода избацила,

браћу прво дојила вучица, па их затим усвојио 1 пастир; кад одрастао Р. подигао утврђење у Риму, убио брата, сам завладао и, градом, населио га, повео борбе против града Веје; најзад ишчезао у облаку (на сл.: вучица која по предању дојила Р. и брата му Рема, бронзани етрурски кип из 5. в. пре Хр.). 2) Августул, последњи рим. цар, за чијег малолетства управљао отац Орест; збацио га с престола керулски вођ Одоакер 476.

РОН **Албрехт-Емил** (1803.-1879.), пруски фелдмаршал, државник и вој. министар

за време франц.-пруског рата (1870.-1871.).

РОНА, р. у Швајц. и Ји. Фрц., постаје отапањем Рониног ледника (под Готхардом) у З. Алпима, протиче кроз Јеманско (Женево) Ј., улива се у Сред. М.; дуга 812 км, пловна до Лиона.

РОНДЕЛ, рундела (фрц.) 1) округли торањ на тврђави, 2) округла леја цвећа или траве.

РОНДО (ит.-фрц.) 1) у фрц. песничтву мала песма утврђена облика, са 2 слика и обавезним понављањем; прост р. има 13, а двоструки 20 стихова. 2) муз. облик у којем се гл. тема понавља више пута, а између тих понављања уметнути ставови који су увек у другом тонском роду; такт и темпо у споредним ставовима обично се не мењају да се не издари јединство облика.

РОНИ **Јозеф** **Апри** (Rosny, * 1856), фрц. писац, у почетку присталица натуралист. инк.; дела: **Рат ватром**, **Смрт земље**, **Тајанствена снага**, **Даниел Валгрв**, **Црвени талас**.

РОНИТАЦ, обучен у нарочиту оделу роњи под вођу; има: шлем, одело, ципеле, думпу, цев и коноп; шлем затвара главу, има прозорчиће; одело од гумираног платна; ципеле с оловним ђоновима држе р. усправно; ваздух долази кроз цев; споразумева се конопом или телефоном; р. може допрети до 60 м дубине (на сл.: ронилачко одело за вел. дубине).

РОНСАР **Пјер** **де** (Ronsard, 1524.-1585.), највећи фрц. песник ренесансе, шеф → Плејаде, веома обилан и разнолик лирски песник (оде, сонети, епигрије, еклоге, химне итд.); успешно се бавио и полит. поезијом, а почео епопеју **Франсаду**, коју сам сматрао да је неуспела; написао у прози кратку **Поетику** и многобројне предговоре у којима износио своје погледе на поезију.

РОНСЕВАЛ (Roncesvalles), кланц у Пиренејима, где погинуо фрц. нар. јунак → Роланд у борби са Баскима.

РОПЦИ (Mergus), група птица пловуша са малим кратким крилима и зашиљеним кљуном, хране се рибама; више врста.

РОП **Феликс** **Јен** (Rops, 1833.-1898.), белг. сликар, цртач, гравер и карикатурист; немилосрдни сликар париске обичаје; гл. слике: **Жена која пије аспит**, **Искушење св. Антонија**.

РОПАРЦ **Гид** (Ropartz, * 1864.), фрц. композитор, директор конзерватор. у Страсбургу; у оперским делима под Вагнеровим утицајем; компоновао: опере, симфоније, гудачке квартете, сонате за чело и клавир, за виолину и клавир, 136. псалм за хор, оркестар и оргуље и др.

РОПСКО ЈЕЗЕРО → Велико Ропско Ј.

РОПСТВО → робови; у праву: заробљеништво у рату нема штетне последице по права заробљеника; ма колико трајало, р. није основ за развод брака; оном ко је у р. припада приновок у задрузи; про-

тив лица у р. не тече застарелост, а за њихове обавезе важи мораторијум.
ГОРАУЕР Јулије (1859.-1913.), хрв. драматичар и поз. критичар; под утицајем Сардуа писао вешто компоноване драме: *Маја*, *Олинта*, *Наши људи*, *Сирена*.

РОС (Ross) 1) **Роланд** (1857.-1932.), прво лекар у Лондону, затим вој. лекар у Индији где проучавао узроке маларије и њено преношење на човека убодом комарца; доцније у Лондону шеф болнице за тропске болести; Нобелова награда 1902. (→ сл.). 2) **Џон** (1777.-1856.) енгл. морепловац; са нећаком **Р. Џејмс Клерком** (1800.-1862.) испитивао ј. поларне пределе; открио земљин с. магнетни пол.

РОСА, згуснута водена пара на предметима чија тмшт. нижа од ваздуха (на трави, лишћу итд.). **Росна тачка**, росиште, тренутак кондензације водене паре, стање тмшт. под којим почиње згушњавање водене паре у ваздуху.

РОСАНИЈЕ Тома (* 1875.), вајар, прво под утицајем Менштровића, доцније се развио у јаку ум. индивидуалност пуну темперамента и осећајности; има изванредних радова вајаних у дрвету; гл. дела: *Глава младина*, *Мајчина радост*, *Уморни борак*, *Мати* и др.; радио маузолеј породице Петриновић у Суштру на Брачу.

РОСБАХ, место у Пруској где 1757. Фридрих Вел. победио Французе.

РОСЕГЕР Петер (Rosegger, 1843.-1918.), аустр. писац, перфектно сељак, самоук по култури; у романсима и приповеткама снажно сликао разорни утицај градова и инд. на село; пун хумора и разумевања за примитивног човека; гл. дела: *Записи учитеља на планини*, *Човек тражи бога*, *Јаков последњи*, *Вечна светлост*, *Идиле из света на умору*.

РОСЕЛИ Козимо (1439.-1507.), ит. сликар, радио зидне слике у Сикстинској капели: *Беседа на гори* и др. оларске слике (*Богородица с Исусом* у Штротсмајеровој галерији у Загребу).

РОСЕТИ (Rossetti) 1) **Габријеле** (1783.-1854.), ит. сликар и песник, живео као изгњаник дуго у Лондону, где на Кингс-Коледу предавао ит. јез. и књиж.; бавио се нарочито Дантеовим делима и написао неколико студија о њима; написао и већи број песама, али оне «последњи одјек декаденције у ит. књиж.» 2) **Данте Габријел** (18.8.-1882.), енгл. песник и сликар, ит. порекла, 1 од оснивача пре-рафаелитског братства; прославио се и као преводилац из ит., фрц. и нем. поезије (→ сл.). 3) **Кристина Џорџина** (1830.-1894.), енгл. песникиња, сестра → 2); већи део њене поезије религиозан и меланхоличан.

РОСИ (Rossi) 1) **Ђовани Батиста** (1494.-1541.), ит. сликар, вајар и архитект, подражавалац Микеланџела, по позиву Франсоа I радио у Фонтенблоу; најдаровитији колорист међу ум. после пуне р. нсе (Света тројица у Штротсмајеровој галерији у Загребу).

2) **Људевит** (* 1850.), ботаничар, проучава флору хрв. крајева; публиковао дело: *Грађа за флору Јужне Хрватске*.

РОСИЈКА → росуља.

РОСИНИ Ђоакино (1792.-1868.), ит. оперски композитор; живео у Лондону, Бечу и Паризу; компон. опере буфо и серије, али најзначајнији по комичној опери *Севилски берберин*; уздиже се изнад тадашњих ит. композитора по способностима и по ум. непосредности и искренности (→ сл.).
РОСИШТЕ → роса.

РОСКИЛДЕ (Roskilde), варош (1400 ст.) и пристаниште на острву Зеланду (Данска) чије се став највећим делом бави риболовом
РОСЛАВЕЦ Николај А. (* 1881.) рус. композитор и писац; показује вел. смисао за облик и тхл. страну композиције, а хармониска следовања крећу се по шми коју сам конструисао; компон.: 2 симф. поеме, кантате *Лењин* и *Октобар*, 1 симфонију, 5 гудачких квартета, 2 клав. сонате, 5 виолинских соната, 1 квинтет, клав. и др. дела.

РОСНА ТАЧКА → роса.

РОСОВО МОРЕ, вел. морски залив на Антарктичком Континенту.

РОСОПАС → руса.

РОСТАН Едмон (1878.-1918.), фрц. песник лаког, сјајног стиха; прославио се поз. комедима у стиховима: *Сирано де Бержерак*, *Орлин*, *Певац*, *Романтичне душе*; испевао песму *Краљице Петрова четри вола* (→ сл.).

РОСТБИФ (енгл.), непечено, улопа крваво печење од говедине.

РОСТВРОВСКИ Карол Хуберт (* 1877.), најбољи сввр. пољ. драмски писац; гл. дела: *Јуда из Кариота*, *Изнанађење*, *На циљу* и др.

РОСТИСЛАВ 1) **Владимировић**, рус. кнез из 11. в., син св. Владимира; завладао тмуараканском кнжевином (1064.). 2) **Мстиславић**, смоленски кнез (1154.-1167.), унук Владимира Мономаха; заузео Кијев.

РОСТОВ 1) на Дону, гл. град (425 000 ст.) у с. Кавказији (СССР); унив. (1915.), пристаниште при ушћу Дона; инд. пољопр. машина и дувана; извоз жита. 2) **Јарославски**, једно од најстаријих насеља у СССР (област Иваново Вознесењск).

РОСТОК, варош (82 000 ст.) и пристаниште у Нем., и. од Либецког Зал.; инд. (дрвета, кожа, бродоградња, машине, хем. итд.); унив., библиот., музеји, архив.

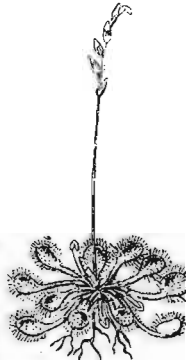
РОСТОПЧИН Феоdorf В. (1763.-1828.), рус. гроф и гувернер Москве, који наредио да је запале, 1812., пред Наполеонов улазак.

РОСТРА (лат.), говорничка трибина на Форуму у ст. Риму.

РОСТРУМ (лат.), издужени предњи део главе у облику клуна, нпр. код ајкула, извесних ракова и многих инсеката.

РОТУША, варошица (950 ст.) и среско место у долини Радике (Вард. Бан.); у ср. в. се звала *Радоступе*; за варошицу проглашена 1926.

РОСУЉА, росна трава (*Drosera rotundifolia*, фам. Droseraceae), дуговачна, инсективорна, ситна биљка, лишће у розети, с дугачком лисном дршком и округлом лиском, покривено густим жлезданим главичастим израштајима (тентаклама); инсекти примамањени сјајем излучених капљица на врху израштаја залепе се, израштаји се тада савију и покрију тело инсекта, ферментима сваре мекане делове, па се затим израштаји поврате а ветар раздува остатке инсекта; у Србији има р. на Златошници и др.

РОСЦИЈЕ († 69.), рим. глумач и пријатељ Сулија и Цицерона.

РОТАРИ-КЛУБ (енгл.), међународно удружење, осн. 1905. у Чикагу; прозван по друштвеној значајности зупчасти точак (енгл. rotary = који се окреће); програм: поштење, лојалност, солидарност у трг. инд. и у свим слободним професијама; девиза: не живети само за себе; у сваком р.-к. свака професија може бити заступљена само с једним чланом; 1932. било 3547 р.-к.; гласило: *Ротаријанац*.

РОТАЦИЈА (лат.), обртање тела око 1 чврсте тачке или осовине. Р. земље → Земља. **Ротативна пен**, инд. цилиндрична п., која се окреће за време рада око своје замшилене осовине; израђена од гвозденог лима п. с унутарње стране обложена материјалом постојаним према високој тмшт., најчешће шамотом; косо постављена и, преко зупчастог прстена на обиму и зупчаника који додирају окретање преко трансмисије, окреће се око замшилене осовине; пуни се сировинама на вишем крају и оне клизе према нижем, где прерађене испадају; на нижем крају увводе се у т.п. гасови добивени у нарочитој одвојеној п., или дува ваздух, или се најзад ложи течним и гасовитим горивом; ради без прекида; служи у инд. за печење цемента, креча, сушење руда и резанаца од шећ. репе, израду цинковог белила итд. Р. мотор, аероплански м. чија радилица непокретна, а цилиндри имају р. кретање око ње; елиса причвршћена за картер на којем цилиндри и с њима се заједно окреће; употреба ограничена на м. мање снаге.

РОТАРИЈАНАЦ, обртање тела око 1 чврсте тачке или осовине. Р. земље → Земља. **Ротативна пен**, инд. цилиндрична п., која се окреће за време рада око своје замшилене осовине; израђена од гвозденог лима п. с унутарње стране обложена материјалом постојаним према високој тмшт., најчешће шамотом; косо постављена и, преко зупчастог прстена на обиму и зупчаника који додирају окретање преко трансмисије, окреће се око замшилене осовине; пуни се сировинама на вишем крају и оне клизе према нижем, где прерађене испадају; на нижем крају увводе се у т.п. гасови добивени у нарочитој одвојеној п., или дува ваздух, или се најзад ложи течним и гасовитим горивом; ради без прекида; служи у инд. за печење цемента, креча, сушење руда и резанаца од шећ. репе, израду цинковог белила итд. Р. мотор, аероплански м. чија радилица непокретна, а цилиндри имају р. кретање око ње; елиса причвршћена за картер на којем цилиндри и с њима се заједно окреће; употреба ограничена на м. мање снаге.

РОТЕНТУРМСКИ ПРЕВОЈ → Црвена Врата.

РОТЕНХАМЕР Јохан (Rottenhammer, 1564.-1625.), нем. сликар, под јаким утицајем Тинторета; радио, библиске и митол. слике с малим фигурама и обилним пејзажом у позадини.

РОТЕРДАМ, град (587 000 ст.), у Хол., највеће пристаниште Хол. и Рајнске Области; до њега плове морске лађе, а даље у Рајну речне; бродоградилште, инд. машина, маргарина; важно тржиште за стоку.

РОТИФЕРЕ (Rotifera, Rotatoria), класа сићушних, по правилу микроскопски малих црва просте грађе и провидног тела; имају око уста венац трепала помоћу којих се крећу у води; живе претежно у слатким водама, чак и у најмањим барицама које пресушују; сушу издрже у стању привидне смрти; од значаја су за исхрану младунчаца риба.

РОТКВА (*Raphanus sativus*, фам. Cruciferae), зељаста слободна и гајена биљка, пореклом из зап. Аз., љубичаста или бела цвета; хипокотилно стабло јако округласто одеља и једе се као и њен варијетет ротквица (*R. s. var. radiculosa*); не препоручује се код особа које имају катар у стомаку или преврима, јер садржи супстанцу сличну слачици; у мед. се ређе употребљава исцеђени сок код жућног камена и подагре; у народу се понекад узима с медом и шећером против кашља.

РОТИГЕНД (нем.), назив за доњи део перна у Нем.; састављен поглавита од првених конгломерата и перничара који леже у поднији бакарне руде.

РОТМАН Фрањо (1710.-1788.), слов. вајар; гл. дело: мраморни олтар у Столној црк. у Турку у Корушкој.

РОТОНДА, ротунда (ит.), грађевина која има кружни основу и која обично покривена кубетом.

РОТОР (плат.), обртно тело код машина (→ електричне машине).

РОТУНДА → ротонда.

ROUGE-ET-NOIR (фрц.) 1) хазардна игра са 6 шпалова од 52 карте са банкарком и произвољним бројем играча; банкар отвара на црвеном пољу извесан број карата чији се збир поена мора налазити између 30 и 40, затим то исто чини на црном пољу; добива она страна која има мање поена. 2) → рулет.

РОХАС Зорила (Rojas, 1607.-1648.), шп. драматичар; Грациа дел Кастањар, једна од најлепших и најпопуларнијих шп. драма.

ROCHETUM (лат.), кратак стихар (одећа), као кошуља, носе кат. свештеници преко талара.

РОЧДАЛ, град (95 000 ст.) у Енгл.; инд. памука; недалеко вел. угљенокоп.

РОЧЕСТЕР (Rochester) 1) град (330 000 ст.) и пристаниште у држ. Њу Јорку (САД) на Ири Каналу; инд. метала и ткст.; унив. 2) варош (31 000 ст.) и пристаниште у грофовству Кент (Енгл.) на р. Темзи; риболов.

РОЧИЛД (Rotschild), велика банкарска кућа, од међунар. угледа и утицаја; осн. је Мајер Амил Р. (1743.-1812.), у Франкфурту на М.; од његових 5 синова најстарији развио банку у Франкфурту, а друга 4 отворила банке у Лондону, Паризу, Бечу и Напуљу, које биле у вези с Франкфуртом; 1822. добила аустр. баронство.

РОЧИШТЕ, расправа грађ. спора пред судом на коју су позване странке; у крив. поступку расправа се зове претрес. **Прво р.**, установа грађ. поступка; на њему се утврђује идентитет странака и могућност вођења спора и покушава поравнање; ако тужени призна тужбу у целини, судија ће одмах пресудити, иначе ће дати туженом рок за давање одговора на тужбу; код средског суда не заказује се нарочито п. р.

РОЧНИ ПОСАО → берзански посао.

РОЦЕР 1) Р. I, заузео Сицилију и владао на њој с титулом великог грофа (1069.-1101.). 2) Р. II, прво гроф, а затим краљ Двеју Сицилија (1101.-1154.), син Рочера I.

РОШЕЛ Вилхелм (1817.-1897.), нем. економист, припада старијој ист. шк.; по Р., закони нар. екон. могу се утврдити пратећи привр. живот нар. чији развитак већ завршен; гл. дело: **Систем нар. привреде**.

РОШЕЛ ЈА → Ја Рочел.

РОШКА → ахенија.

РОШКО ПОЉЕ, поље (5,5 км²) јз. од Дувањског

Поља (Прим. Бан.), густо насељено, око 320 ст. на 1 км².

РОШФОР (НА МОРУ), варош (28 000 ст.) и ратно пристаниште у Фрц. на ушћу р. Шаранте у Атлантски Ок.

Рр. → рецине.

РТ, најачке истурен део копна у море.

РТ ДАРОКА, најзападнија тачка Евр., налази се на Пиренејском Пол. (Порт.) недалеко од Лисабона.

РТ ДОБРЕ НАДЕ, најјужнија тачка Ј. Афр. (ј. од Кепланда).

РТ КОМОРИН, најјужнија тачка пол. Индије.

РТ КРЕУС, најисточнија тачка Пиренејског Пол.

РТ ХОРН, најјужнија тачка Ј. Амер. (55° 58' 41" ј. ш.).

РТ ЧЕЉУСКИН, најсевернија тачка Аз. (77° 37' с. ш.).

РТАБ, план. у и. Србији, с. од Соко-Вање, великим делом кречњачког састава; највиши врх Шпиљак (1560 м), го и купасти облици.

Ru, знак за хем. елемент рутенијум.

РУ Пнјер (Roux, 1853.-1933.), фрц. бактериолог, најпознатији ђак Пастеров, проналазач лековитог серума против дифтерије (→ сл.).

РУАН, град (123 000 ст.) на р. Сени у Нормандији (оз. Фрц.) ст. град; катедрала (1202.-1220.).

палата правде (15. в.); део унив. у Кану, в. трг. шк., бот. врт. пристаниште до којег допире морске лађе; кроз Р. пролази нарочито увоз угља из Енгл. развијена машинска, памучна и хем. инд. Руанске пловке, пореклом из Фрц., крупне, сјајније боја, 2 варијетета: отвореније и угаситије; месо одлично.

РУАНДА, област на јез. висији у и. Афр. између Киву-Ј. Танганијке Ј. и р. Кагере (28 000 км², око 1,5 мил. ст.); 50 000 сточара Хамита владају над 1,5 мил. Банту земљар.; од 1920. г. белг. мандатска област.

РУБАИЈА (перс.), четвостих, тј. књица од 4 стиха који се разликују ааба, а каткада а а а а, нарочито у употреби код перс. песника (шпр. код Омера Хајама).

RUVATO (ит.), у слободном темпу, тј. брже или спорije.

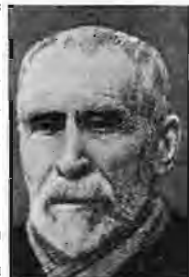
РУБЕ (Roubaix), град (118 000 ст.) у Фрц., недалеко од белг. границе; ткст. и хем. инд.

РУБЕНС Петер Паул (Rubens, 1577.-1640.), низоземски сликар, највећи мајстор фламан. шк., чија ум. претстављала врхунац барока у сликарству 17. в.; слике му плуе драматичности, патоса, чулности, раскоши у бојама; истовремено био ум., дворанин и дипломат; услед вел. броја наруџбина имао у својим ученицима помагаче; најдаровитији био Ван Дајк; радио ист., митол. и библиске композиције, жанр-слике, актовке, дечје слике, портрете, аутопортрете, пејзаже; насупрот Рембранту, «сликару душе», Р. назван «сликар тела».

РУБЕОЛА (лат. rubeola), заразно, безопасно обољење обично деце, инкубација 14-20 дана; почетак постепен, мала кијавица и кашаљ (често изостају), лако новинење тмпт.; црвена осна разне величине (слична осни малих богиња) јавља се по лицу, врату, трупу, целом телу; на извесним местима оспа већ ишчезава док се на другим тек појављује; обично нема перутања на крају болести; компликације изузетне; проузроковач непознат; лечење симптоматично; предохранина: чувати се од оболелих, опште хиг. мере.

РУБИДИЈУМ, Rb, хем. елемент, припада групи алкалних метала; атомска тежина 85,45, тачка топљења 38,5°, кључа на 696°; спец. тежина на 20° 1,532; налази се у природи у неким силикатима и као пратилац аналогних калијумових једињења; метал реагује с ваздухом и водом много бурније од калијума; може да се запали и у сухом кисеонику; постојан је под течним парафином; показује слабу радиоактивност (β-зраци), слабије од калијума.

РУБИКОН, речјаца у Ит. у ст. в., граница Ит. и Галије; прелазом преко ње Цезар отпочео грађ рат; преносно: **преи Р.**, одлучити се на дело, посао, сукоб.

РУБИН (срлат.), дрвени варијетет → корунда, скупоцени драги камен; чувена налазишта: Бирма, Сјам, Борнео и др.; данас се стапањем ситних р. граде крупни (вештачки, синтетички р.). **Бакарни р.** стакло обојено бакром; боја се код р. стакла изазива загревањем предмета израђених од дотичног стакла, до угаситогрвеног усјањања; постојана је. **Рубинско стакло**, обојено дрвено као р.; најфиније златно р. с. обојено је елементарним златом у колоидном облику; за бојење 100 г стакла довољно око 0.01 г злата.

РУБИНШТАЈН Антон (1829.-1894.), пијанист, композитор, оснивач и директор петроградског конзерватор.; концертговао по Евр. и одликовао се темпераментом, снагом и тхп.; компози. више у стилу нем. романтичара: 13 опера, између којих и Демон, 6 симфонија, муз. слике: Дон Кихот, Фауст и Иван Грозни, 4 сонате за клавир, 1 концерт за виолину, гудачки квартет и секстет, соло-песме, хорове; писао о употреби педала, о мајсторима клавира.

РУБЉА, рус. новац (рубити = сећи, тј. сећи комад метала); јединица валуте СССР, червонец, који се дели на 10 р., а свака р. на 100 копејака.

РУБЉЕВ Андреј (1370.-1430.), рус. иконописац, најзначајнији и најдаровитији; чувена икона Св. Тројице у Сергијевском ман. код Москве.

РУБО (Roubaud) 1) Пјер Жозеф Андре (1730.-1791.) фрц. књиж.; бавио се полит. економијом и историјом; гл. дело: Нови фрц. синоними. 2) Франсоа Феликс (1824.-1876.), фрц. вајар, гл. дела: Буридикина смрт, Богородица и Исус у Храму, Јесен.

РУБРИКА (лат.), улоцетку; дрвено обојен наслов, натпис; данас: одељак, предмет, врста. **Рубрицирати**, ставити натпис, означити, обележити, расподелити.

РУБРИКИС Вилем (1220.-1293.), фламан. мисионар; путовао по И и оставио опис свог путовања.

РУВАРАЦ 1) Димитрије (1842.-1931.), историчар, свешт. у Земуну 1866.-1899., од 1899. до смрти био управник Патријаршиске библ. у Карловцима; био веома борбен и необично вредан; његова библиографија има преко 1000 бр.; највише радио на објављивању нове грађе из ист. Карловачке митрополије; главнији му радови о Мојсију Петровићу, Ј. Рајићу, о срп. митрополији карловачкој око половине 18. в., опис Фрушкогорских ман. и др.; уређивао Српски Сион (1903.-1907.) и Архив за историју Карловачке митрополије (1911.-1914.). 2) Иларион (1832.-1905.), историчар, дуго год. архимандрит ман. Гргегета; одличан познавалац извора; гл. заслуга у нашој науци што тражио ист. истину на основи поуздане изворне грађе и што одбацивао несигурна предања и погрешно схваћену нац. осетљивост; писао много, претежно расправе и мале прилоге; гл. дело: о кнезу Тазару, одломци о грофу Ђ. Ранковићу и А. Црнојевићу, о пехким патријарсима; у Montenegro расправља о главнијим питањима из ист. Ц. Горе; у Јорнику И. Р. почела Срп. краљ. акад. (1934.) да издаје његове прикупљене расправе. 3) Коста (1837.-1864.), књиж. критичар романтизма и 1 од вођа омладинског покрета; у приповеци следбеник В. Атанацковића; највише успеха имала сентиментална, љубавна и нац. новела Карловачки ђак; превоо Кернорову драму Зрињи (→ сл.).

РУВЕНЗОРИ, план. у и. Афр. врхови (највиши 5119 м) стално под снегом и ледом и заклоњени облацима; већи део Р. под шумом.

РУВИДИЋ Жарко д-р (* 1880.), санитар, бригадни генерал, у ратовима 1912.-1918. био трупни лекар, командир болничке чете и начелник санитета; написао више стручних чланака по разним часописима.

РУВИМ, најстарији син јевр. праоца Јакова, родоначелник племена Р.

РУГОВСКА КЛИСУРА, узан, дугачак и живописан план, теснац з. од Пећи, раније непроходан због насељености Арбанасима; сада кроз њу нови друм из Пећи у Андријевцу, преко Чакора.

РУДА, минер. маса из које се могу добивати метали на рентабилан начин. **Рудна жица**, пуковина у стени испуњена рудом; кашто могу бити веома дугачке (и по неколико км), док им ширина (одн. дебелина) несразмерно мања (по који м, или дм); р. ж. мале дужине могу бити дебеле само по неки мм. **Р. област**, обл. у којој се често налазе метални минерали (руде) концентрисани у таквој количини и таквом облику да се могу с успехом експлоатисати. **Р. поље**, део простора 1 рудништа у облику правоугаоника, који одговара површини од 100 000 км² на ситуационом плану тог рудашта, за који дана повластица ради истраживања и експлоатације. **Р. право**, и. на истраживање руда просто или искључиво, и. или повластица на обделавање руда која се даје за копање и вађење, за испирање и пребирање, за топљење и израђивање; р. п. регулисано рударским зак., држава задржава надзор над свим рудним пољима.

РУДА ВУНА, Финија и меканија вуна напих домаћих оваца.

РУДАГИ (око 880.-954.) први вел. перс. песник, на гласу због својих панегрика нарочито у славу самакидског владара Насра II, на чијем двору живео.

РУДАР, лице које се бави копањем руда као сталним занимањем. **Рударске братинске благајне** обављају осигурања за случај несреће на послу. болести, старости и смрти; деле се на месне, у појединим руд. предузећима, и 5 главних (у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву и Сплиту); главне р. б. б. су правна лица, могу стицати права и узимати обавезе; осигурање обавезно за р. раднике и намештенике; чиновници и службеници р. предузећа могу се осигурати, али не могу држ. чиновници и они који су осигурани на други начин; свака р. б. б. има 3 одељка: болесничку (за болесн. потпоре и погребнице), инвалидску (за инвалид. помоћи), пензиону благајну (за пензије и отпремнине); органи р. б. б. су управни и надзорни одбори (управни састављени поједино од претставника послодавца и радника, у надзорном претставници радника у већини), скупштине; у седиштима главних р. б. б. постоје судови р. осигурања, чији претседник мора бити свргнен правник; ти судови решавају спорове међу осигураницима и б.; пуноправни чланови р. б. б. стичу право на пензију после 10 г. чланства (25%, за сваку даљу год. још 2%, највише 75%); удовица има право на 1/2 мужевљеве пензије. **Р. власништво**, по Р. зак. држава даје одобрење за просто или искључиво право истраживања руда: код простог се терен само именује, а код искључивог се и ограничава на 1 500 000 м²; даје се за 1 год., с тим да се продужи на захтев истражноца; мин. даје повластицу на обделавање руда и то за копање и вађење, испирање, пребирање и израђивање лицу које испуни зак. услове; повластица се даје на 50 год.; повластицар који правилно обделава рудник 15 год. и испуњава обавезе, добива власничко право на рудник ако то тражи; дужан је да плаћа држави све регалне данке по зак.; каменоломи припадају власнику земљишта. **Р. закон**, спец. закон који одређује управу и надзор Мст. шума и руда над свим р. радњама, правила за стицање права истраживања или права обделавања руда и колова, односе између р. предузимача и власника земљишта, права р. предузимача и друштва и њихове дужности, односе р. предузимача према радницима, за-

штиту р. радника (→ р. братинске благајне); казне за иступе, престанак и губитак р. повластица (код нас у важности зак. од 1900.) Р. компас, геогр. к. прилагођен р. и геол. потребама; разликује се од геогр. у подели степена која иде обрнутим редом и у промени у обележју И и З ради директног читања; на стубињу који носи магнетску иглу вис 1 виљушка (клинометар) којом се мери угао пада слојева; употребљава се за одређивање положаја поремећених (нагнутих) слојева. Р. лампа, светилка коју рудари носе у поткопе да би се могли слободно кретати и радити; данас најчешће у употреби карбидске лампе израђене од метала у облику овалних кутија; снабдевене су покретном оштром куком која омогућава да се окачи о стену, рудну масу итл.; за руднике у којима има запаљивих гасова (метана и др.) конструисане су нарочите лампе чији пламен те гасове не може упалити, а својом величином и бојом указује на њихово присуство. Р. осигурање → р. братинске благајне. Р. полиција стара се о заштити живота и здравља радника, надзирава испуњење узајамних односа предузетника и радника, пази на сигурност рова, обезбеђење површине у погледу саобраћаја итл. Р. сатник, држ. функционер који се поред тхн. бдн и рударско-правним питањима; по новој уредби морају поред инж. руд. праксе (од 3 год.) да имају и свршен правни факултет. Р. школе → школе.

РУДАРСТВО, вештина изналажења и експлоатисања руда и др. корисних минерала; датира још од прест. времена; највиши полет добило у 2. половини 19. в.; данас најразвијенија у САД, Енгл., Нем., СССР и Фрц.; у многим нашим крајевима било развијено још у доба Рирмљана и у ср. в., кад су интензивно експлоатисани племенити метали; као привр. грана, у Југосл. није у сразмери ни с богатством ни с разноврсношћу рудног блага ни с потребама држ. у рудном благу; иначе руда има доста: угља, гвожђа, бабра, олова, цинка, хрома, мангана, антимона, сребра, злата, жаве, нафте, сумора, пирита, графита, магнетита, боксита, лапорца за цемент, садре за израду гипса, асфалта, гранита, мрамора, соли, чистог кварциног песка, азбеста, п. криља, литографског воденичког и графвинског камена, керамичке земље итл.

РУДЕ, село код Самобора (Сав. Бан.), где се до 1865. копала бакарна и железна руда; сада се копа само гипс; има црк. св. Барбаре, која се помиње од 1689.

РУДЕНИЦА, рушевине ман. код Александровца, задужбина властелина Вукашина и жене му Вукоаве (1410.); основа црк. облика тролтине дечетине; од ст. слика сачувани ликови ктитора и деспота Стевана Високог и његова брата Вука; црк. обновљена 1936.

РУДЕНЦИ, план. у Дравској Бан. (687 м), на 14 км јз. од Рогатеца, састављена већином од кречњака, доломита и пешчара, на и. крају има и еруптивних стена; цела под шумом.

РУДЕРАЛНЕ БИЉКЕ, које се настају у близини људских станова, на јако набуђеном земљишту, поред путева, на сметљиштима, у башти, њиви; већином једногод.

РУДИМЕНТ (лат.), орган који закрљжао и по праву изгубио своју функцију (нпр. мишићи уха и репни пршљенови код човека); р. су резултат регресивног развјатка и претстављају важне доказе за еволуцију живог света; каткад се р. називају и органи тек у зачетку. Рудиментарн, кржљав, заостао у развјатку.

РУДИНА ПЛАНИНА (1527 м), у Вардар. Бан., ј. од Скопља; у вишим крајевима под вегетацијом, а на С потпуно гола.

РУДИНЕ, област у Херц. између Гатачког Поља и Требиња; земљиште карсно, а клима оштра; стан. прав. и мусл. Срби; занимање сточарство с летњим кретањем и земљр.; гл. место Билећа.

РУДИШТЕ, место где се јављају → руде у већим масама, тако да су од екон. вредности.

РУДНА ЖИЦА, р. област → руда.

РУДНЕ ПЛАНИНЕ → Ертгебирге.

РУДНИК, место на којем се ваде руде; рудокоп; у праву се сматра за збирну ствар, па се не може изложити продаји већ само узети у принудну управу (судски секвестар ће експлоатисати р. и вишак прихода давати за исплату дтгова). Рудничко дрво, у рудницама употребљана се д. чврсто, трајно, здраво и без недостатака; њего се цени дрво које пуцкета пре лома; у обзир долазе у 1. реду храст, ариш, бор, кестен и багрэм; димензије: дужина 2-7 м и дебелина 12-25 см; Евр. трони годишње око 4 мил. м³ р. д. Р. књиге, нарочите земљишне књиге у које се уписују р. имања: њих воде

окожни судови у седиштима апелационих удова; још није изједначено законодавство о р. к. Р. прибор, целокупно непокретно и покретно имање које служи за експлоатисање рудника; р. п. се не може одвојити од рудника ни одвојено узети у извршење. Р. службености у корист рудника као повласног добра; рудник има стварне службености на свим околним имањима уколико је потребно за експлоатацију; странке се не могу противити р. с., али оне нису бесплатне: рудник мора дати вредност претрпљене штете. Рудно поље, р. право → руда.

РУДНИК, план. у Шумадији, св. од Крагујевца (Вел. Штурад 1132 м); састављен од кречњака, лапорца, пешчара, конгломерата и пкривља са жлицама млађих трахитондних стена; на њем експлоатисана руда у рим. доба и у срп. ср. в., кад се ту развила и рударска варош Р. с тргом и градињем (данас само незначити остаци) под В. Штурдем; у новије време развила се варошица Р., летовалиште за грудне болести и малокрвнје.

РУДНИЧАНИ, етничка група у крају ј. од пл. Рудника па до Мораве, варијетет шумадиског етничког типа; 2/3 Р. пореклом из динарских обл.

РУДЊАЧА (*Agaricus campestris*, фам. Agaricaceae), гљива, расте на местима где се задржава стока; има велик, широк шешир и високу дршку; шешир без ламеле на доњој страни шешира у младих печурака румене, а доцније, кад у њима sazре споре, црне; јестива гљива се и вештачки гаји у замраченим подземним местима - подрумима, са влажним ваздухом и равномерном тмп. од 10°-25° С, на нарочито припремљеном коњском или магарећем хубрету.

РУДО, варошица (600 ст.) у Босни, на Лиму (Дрин. Бан.); Карађорђе га био спалио почетком 19. в.

РУДОКА, плн. јз. од Тетова (Вард. Бан.); највиши врх Борислајец или Брустаец (2662 м); главицални трагови, међу којим и 2 већа глац. језера. Црно и Бело Ј.

РУДОЛФ 1) Р. I Хабзбуршки, нем. цар. (1273-1291.), први нем. владар после вел. интеррегнума, оснивач хабзбуршке династије; отео од чешког краља Шемисла II Аустр., Штајерску, Корушку, Крајску и Сл. Марку. 2) Р. II, нем. цар (1576-1612.), реорганизовао Војну крајину и ставио је под управу свог сатрапа Карла Штајерског; ратовао с Тур. и ослободио Аустр. плаћања данка, миром на ушћу Житве (1606.); препустио решавање верског питања Језуитима, који искоренили прот у Аустр., Слов. и Хрв. 3) аустр. престолонаследник (1858.-1889.), син Франца Јозефа I; извршио самоупиство у Мајерлингу. 4) Швапски, нем. краљ (1077.-1080.).

РУДОЛФОВО ЈЕЗЕРО, у и. Афр. на Језерској Висоравни; површина 8 000 км²; највећа дубина 8 м.

РУБЕР 1) → Рочер. 2) → Бошковић Р.

РУБИН, име гл. јунака истоименог Тургењевљевог романа; претставник рус. интелгенције 1840-њх година, веома духовит и образован, прожет идеалистичким расположењем, али има слабу вољу и недовољно оријентисан у стварном животу («сувишни људи»).

РУЖ (фрц.), козметички препарат за бојење усана или лица, израђен од смеше кармина (биљне црвене боје) и талка, с додацима или без њих.

РУЖА (*Rosa*, фам. Rosaceae), више од 100 врста а број хибрида и култ. облика огромн; међу р. има листопадних и зимзелених шибова, лијана и полулијана; стабло и лишће обично снабдевени трновима; гаји се као украсно шибље по парковима, вртovima или као лијан за оградe и зидане; од нарочитих врста добива се ружино уље; код нас, у Далмацији, живи зимзелена повиљуша *R. sempervirens*, а у целој Евр. налази се по шумама и шибљацима *R. canina*; шипак, плод дивље р., употребљава се

за справљање пекмеза (на сл.: разне врсте р.).
Р. ветрова, ветровница 1) круг на картама поде-
 љен на 360° или 4,8,16 или 32 дела који претстав-
 љају гл. и споредне

стране света; С означен
 са О; служи морнарима
 за оријентацију и курс;
 у нашој морнарици узета
 међународна ознака
 N (O), NE (СИ), E (И),
 SE (ЈИ), S (Ј), SW (ЈЗ),
 W (З) и NW (СЗ). 2) озна-
 ке за правац в.; за при-
 земне в. узима се р.
 од 32, а за висинске од
 36 праваца; ознаке могу
 бити словима, којима се
 означају стране света,
 или бројевима од 0-32
 одн. од 0-36. **Ружино**

дрво (*Rhusocalymna floribundum*), племенито др-
 во с карактеристичним мирисом на ружу, на пре-
 сeku има дрвене пруге и шаре. Р. уље, добива се
 из цвета р. дестилацијом или екстракцијом; из
 10 кг цвета добива се само 3 г у. јункастог или
 зеленкастог и јаког мириса; производи се у Буг.
 (Казанлик), у Тур. (Брусел), Ј. Фрц. и Нем.
РУЖ-Е-НОАР → Rouge-et-noir.

РУЖЕ ДЕ ЛИЛ Жозеф (Rouget de Lisle,
 1760.-1836.), фрц. инж. официр, песник и компози-
 тер → Марсејезе.

РУЖИЋ 1) Доброслав (1849.-1918.), проф. и књи-
 жевник; био мин. и држ. саветник; написао ви-
 ше занимљивих научно-популарних излагања. 2)
 Иван (1849.-1915.), хрв. политичар и публицист,
 издавао лист Хрв. народ, основао Господарску
 удругу; у новинама објавио вел. број полит. и
 правних чланака; важије расправе: О ст. и по-
 војности Хрвата; Друштв. стање код Хрвата
 у ст. доба.

РУЖИЦА → слеч.

РУЖИЦА ПРКВА у Београдском граду, помиње
 се у нар. пе-

сми, данас об-
 новљена из
 темеља (→ с.

РУЖИЧАЛО,
 дружичало
 или побуса-
 ния поседљак
 други понеде-
 по Ускресу,
 кад се побу-
 савају (покри-
 вају бусом)
 гробови из те
 године; у ср.

Србији тог дана се омладина «дружича» (обично
 мушкарци с м., а жепеке са ж.); међусобно изме-
 њају венце и украсна јаја и уговарају да буду
 побратими, односно друге за годину дана; обичај
 врше Срби и Румуни.

РУЖИЧКА-ШТРОЦИ Марија (*1850.), глумица,
 највећа хрв. трагедикиња, стално у загребачком
 Нар. казалишту; невидљива као херојкиња у
 клас. драмама и као салонска дама у модерним
 псих. драмама; гл. улоге: Јулија, Федора, Федра,
 Адријана, Кларица, Теута, Мајка Југовића.

РУЗВЕЛТ (Roosevelt) 1) Теодор (1858.-1919.), претсед-
 ник САД (1901.-1909.); републиканец и борац за соц.
 правду. 2) Франклин-Делано (* 1882.), амер. поли-
 тичар и државник; као претсед-
 ник САД (од 1933.) заведе корени-
 те реформе у циљу да извуче
 државу из привр. кризе (→ сл.).

РУЗМАРИН (*Rosmarinus officinalis*,
 фам. Labiateae), зимзелено,
 јаког мириса, ниско шибље, сред
 области; лишће кожасто, лине-
 ално, с налицја беличасто, бога-
 то етерским уљем; има значаја
 и у нар. обичајима; новија мед.
 га скоро не употребљава; у нар.
 мед. понегде се пије вино у ко-
 јем био натопљен р. против сла-
 бости срца, а много се употре-
 бљави као средство за побачај
 (али може довести и до смртних
 тровања); у целом нашем при-
 морју р. самоникла биљка, сабира се углав-
 ном на о.: Хвару (око 120 вагона годишње), Вису
 (40-50 вагона), Шолти (5 вагона), пол. Цељешцу и
 у Бокви Которској; свега се сабере 150-170 вагона
 суhog лишћа год.; сразмерно мален део се извезе

(15-20 вагона), и то у Нем. и Аустр., а остатак се
 дестилира и добива се рузмариново уље, потреб-
 но у мед. и козметици; од 100 кг суhog лишћа до-
 бива се 1,3-1,8 кг уља; продукција р. у износи
 свега око 20 000 кг; на Хвару постоји неколико
 предузећа, већином у виду задруга, с прилично
 модерним уређајима за дестилацију.

РУИНЕ (лат.), рушевине споменика, зграде, твр-
 љаве.

РУИС 1) Хуан (1. половина 14. в.), шп. песник, напи-
 сао вел. број најразноврснијих песама, песничких
 приповедака, шљивих спезова, рел. химни и др.,
 од којих многе изгубљене; сачуване песме налазе
 се у највећем нреду, али се из њих ипак види
 да је Р. био 1 од најдаровитијих шп. хумористич-
 них и сатиричних песника. 2) де Аларкон и Мен-
 доса Хуан (1851.-1839.), шп. драмски писац.

РУЈ, рујевина (*Rhus cotinus*, фам. Anacardiaceae),
 шиб перастих зеленоплавкастих листова, маља-
 вох цваста, висок до 3 м; плодови међусобно
 здружени власастим израштајима; расте по каме-
 нитим странама слободно, или као украсна; дрво
 садржи жутило па се њим боје вуна и кожа; од
 др. врста овог рода за штављење и прно бојење
 употребљава се јужноевр. *R. cogata*; јап. восак
 добива се од плода јап. *R. succedanea*; јап. лак за-
 резом стабла и грана *R. vernicifera*; с-амер. *R. tu-
 rhina* и *R. toxicodendron* су отровне.

РУЈ БЛАЗ, ист. драма од Виктора Ига (1838.) у 5
 чинова у стиховима, потресна слика пропасти ста-
 ве шп. монархије.

РУЈАН 1) острво у Балт. М., последње уточиште
 Полапских Сл., на којем се налазио град Аркон и
 светлиште посвећено богу Световиту; највећи
 напредак достигло за владе кн. Круга (1066.-1093.);
 дански краљ Валдемар заузео острво и град (1168.)
 и спалио кип бога Световита. 2) → септембар.

РУЈАНАЦ Аксентије (1860.-1905.), нац. радник;
 по свршеној јункерској школи у Рус. официр у Буг.-
 од 1887. у срп. дипломатској служби; почео 1904.
 организацију срп. чета у Тур. и погнаву у борби
 с Турцима.

РУЈЕН 1) највиши врх (2 252 м) на Осоговској Пл.,
 на јсл.-буг. граници, ји. од Криве Паланке. 2) Рујен,
 план. (969 м) с.-си. од Куманова (Вард. Бан.).

РУКА, горњи екстремитет човека; састављен од
 рамена, раменог зглоба, надлактице, лакта, под-
 лактице, доручја и шаке (ручје и прсти); р. се ла-
 ко управља, стога се морају прати, сем гл. прања
 изјутра и увече, још и пре и после сваког јела,
 као и после сваког додира прљавих предмета; р.
 треба редовно заштитивати рукавицама: зими то-
 плим и тесним, лети танким коначним. Р. мртва,
 у ср. в. сматрало се да што једном уђе у црк. р.
 остаје црк. добро за вечита времена; зато се црк.
 имања називала р. м.; противу овог схватања из-
 давани у 18. в. тзв. амортизациони зак.; данас
 црк. добра, сем оних која служе богослужењу, у
 промету. **Ручно ватрено оружје**, којим рукује 1
 човек: пушке, карабини, револвери, пиштољи
 и р. бомбе. Р. рад; у данашњој шк. му се све
 више поклања напжа, јер пед. стекла уверење да
 је веома користан; р. у 1. реду васпитног сред-
 ства које служи подизању љубави према раду,
 прецизности рада, чистој изради посла, а исто
 тако и наставно, јер служи као посебан метод ко-
 јим се многа знања из појединих наука могу сте-
 ти (геом., физ., аритметика, хем. итд.) на конкрет-
 разлога, јер се тек на р. стиче љубав и пошто-
 наље оних који се баве и живе од рада руком (ма-
 нуелни радници); најистакнутији браноци р. р.
 у прошлости били Русо, Песталоци и Фребел, а
 њихов претеча био Коменски. Женски р. р. → вез.

РУКАВИНА Матија (1737.-1817.), аустр. подмар-
 шал, борио се против Фрц.; 1798; постао заповед-
 ник Далм.

РУКАВЦИ, у машинству: делови који омогућава-
 ју обраћање или међусобно клађење двају машин-
 ских делова; нормални или попречни р. примају
 попречне силе, а уздужни или потпорни р. при-
 мају силе које дејствују у правцу њихове геом.
 осовине; р. има цилиндричних, коничних, лопта-
 стих, гребенастих.

РУКАТАЦ → мараштина.

РУКОЗНАК, ознака неписмених да су учествовали
 у правном послу (крет или отисак прстију); поред
 њиховог р. њих потписује друго лице, означајући
 и своје име; потребно и присуство 2 независно
 сведока, који не посведочити да садржина
 исправе претходно и правилно саопштена непи-
 сменоме; у меничном праву, као р. сматрају се и:

штампбљ, мухур и потпис јевр. писменима (§ 98. Мен. зак.).

РУКОМЕТ, спортска игра; играју екипе с 11 играча, распоређени као код фудбола; игра се 2X30' (мушки) или 2X20' (женске); циљ да се лопта убади у гол противника; игралиште 90-105 м дуго, 60-70 м широко; за ж. мање; игра се највише у Нем.

РУКОПИСИ, аутограф 1 дела. 1) књ. писане руком на прерађеној кожи (пергаменту) или хартији; пре проналаска штампне наша средњев. књиж. и правни документи већином рукописни; дела намењена свакдневној употреби писана без украса, каткад брзописом; дела намењена угледним личностима писана свечаним уставним писмом и украшена искиненим иницијалима (→ Мирослављево јеванђеље). 2) написано и још нештампано дело; оригинал; р. по ауторском праву нико не сме објавити без дозволе аутора, док он жив, а после његове смрти потребна дозвола супруге, деце или надживелих родитеља.

Рукописи краљеворски и зеленогорски, фалзификати старочешке еписке и лирске поезије, које у почетку 19. в. направио В. Ханка с пријатељима; хтео попунити код Чеха недостатак ориг. нар. поезије; та појава није осамљена за време романтизма (нпр. и Мјекерсонов **Осијан**); р. к. и з. утицали на буђење нар. свести, али унели збрку у научна испитивања о чешкој прошлости; лажност р. доказала филол. шк. 1880.-их г. на иницијативу Масарика; иначе по себи р. нису без књиж. вредности.

РУКОПОЛОЖЕЊЕ, врши се у тајни свештенства кад епископ полаже руке на изабрано лице ради призивања благодати; разликује се: **хиротонија**, кад прима нови чин, нпр. ђакон; свештенички чин; **хиротесија**, кад се врши произвођење на виши степен истог чина, нпр. презвитер у протопрезвитера; уведено од аностола и сачувано у непрестаном препишењу благодати до данас; **рукопроизвођење**, **хиротесија**, врши се изван олтара, за разлику од рукоположења.

РУКСАК (нем.), торба с потребним стварима на леђима планинара док се пењу на планине.

РУЛАДА (фрц.), тех. сложена пасажа у соло-певању.

РУЛАЊЕ (фрц.: rouler = котрљати), популаран израз код ваздухоплована за кретање авиона на земљи. Рулер, авион који није више за летње и употребљава се у пилотским шк. само за обуку војне авиона по земљи.

РУЛЕТ (фрц.: roulette), хазардна игра с банкарком

(крупице) који ставља у покрет округлу од 00-36 нумерисану плочу и бада куглицу; згодитке одређује место на којем се куглица на плочи заустави; играчи могу улагати на 1 број кад добитак износи 36 пута улог, на два броја кад добитак 18 пута улог и на др. разне комбинације као *roule-roule* (бројеви мање и веће од 18), *pair-impair* (парне и непарне бројеве), *roule-noire* (црвену и црну боју), где се добива дупли улог; нула иде у прилог банкара; по правилу дозвољено улагати само до извесне суме.

		0		
Epoque	1	2	3	Banque
	4	5	6	
	7	8	9	
Epoque	10	11	12	Banque
	13	14	15	
	16	17	18	
Epoque	19	20	21	Banque
	22	23	24	
	25	26	27	
Epoque	28	29	30	Banque
	31	32	33	
	34	35	36	

РУМ (енгл.), алкохолно пиће добивено врењем меласе од шећ. трске (Јамајка, Куба), садржи 40-60% алкохола; вештачки р. добива се мешањем алкохола, прженог шећера, воде и р.-есенције.

РУМА, град и среско место (14 000 ст.) у сремској равници, на ј. подножју Фрушке Горе (Дунав. Бан.) и жел. прузи Београд-Загреб; трг. пољопр. произвођама, фабр. алкох. пића, 4 парна млина, ливница гвозђа, циглане; гми.

РУМБА, амер. салонска игра у 4/4 такту, бржег темпа, синкопирана и полуритмичка.

РУМБАЦ → труп.

РУМБУРГ, варош (9000 ст.) у ЧСР, ткст. инд.

РУМЕЛИЈА (Источна), име за ј. Буг., између пл. Балкана, Родопа и Странџе; после рус.-тур. рата за ослобођење Буг. (1877.-1878.) постала аутономна држ. у оквиру тур. царевине, а 1885. уједињена са Буг.

РУМЕНИКА, кукавице перје (*Lychnis flos cuculi*, фам. Scrophulariaceae), зеласта ливадска једногод. биљка коленастог стабла, обраслог кратким маљма, наспрамних лисова без длака, црвенкастих цветова сабраних у растрситу метлачу.

РУМИ Целаледин (1207.-1273.), највећи персиски мн-

стички песник и оснивач познатог дервишког реда мевлевија; у Евр. се више цене његове лирске песме, а на И више његова **Месневија**, која се сматра енциклопедијом суфизма (разне приче и легенде с тумачењем њихова значења).

РУМИЈА, план. (1593 м) на јз. страни Скадарског Ј., на јсл. тер.

РУМЈАНЦЕВ 1) Александар (1680.-1749.), рус. гроф и генерал; достигао највише чинове у војсци за владе Петра Вел. 2) Никола (1751.1826.), син → 3), рус. државник и археолог; основао Румјанцевски музеј из сопствених средстава. 3) Петар Задунајски (1725.-1796.), син → 1), рус. генерал; као гл. командант рус. војске за време рус.-тур. рата (1768.-1774.), заузео Букурешт, прешао Дунав и нагнао Тур. на мир у Кучук-Кајнарџију.

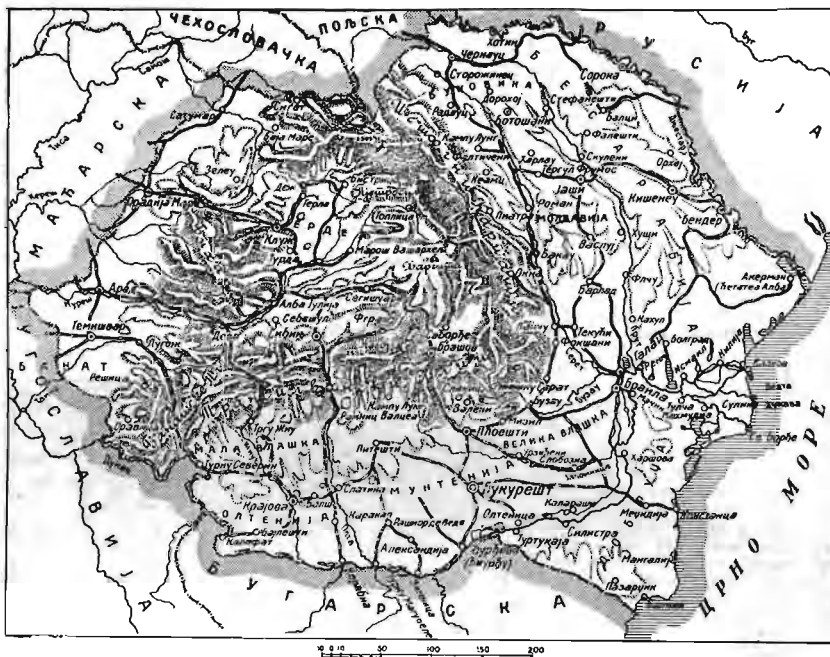
РУМПЛЕР, нем. бомбардерски авион у свет. рату, који вршили нападе у далекој неприј. позадини, поглавито против Лондона и Париза.

РУМУНИ, нар. меновитог порекла, по јез. роман-

ски, вероватно настали на Б. П., одакле прешли у Карпате и раширили се даље; данас распрострањени по краљ. Рум. (ји. део Панонске Низије, Седмоградска, Карпати, Влашка Низија, Бесарабија, Добруца) и суседним деловима Мађ., Рус., Буг. и Југосл., а нешто (200 000) исељених у САД; у свему око 13,7 мил.; у јез. веома много сл. примеса, али унутарња конструкција романска; по тел. особинама такође мешавина, али већином тамне комплексне и ср. раса; јака примеса динарске расе; вел. разлике и у привр. (→ Румунија) и култури; и. Р. култ. знатно нижи од осталих, чму узрок вел. поседа и феудализам, укинут тек 1864.; станови и храна код већине сеоског стан. и данас веома примит.; нар. ношње веома разноврсне с много лепог веза у ж. одени; обичаји и веровања слични јсл. (особито о Божићу, Ускресу, Турњевдану; код једног дела Р. и породична слава); нар. песничтво веома развијено; по вери прав.; у Југосл. има Р. у п. Банату и си. Србија (свега 220 000), где досељени од краја 17., а највише у току 18. и почетку 19. в.; сродни им Цинцари, Мегленски и Истарски Власи.

РУМУНИЈА, независна краљевина (294 967 км²) у ји. Евр.; прелази и на Б. П. (Добруца) и излази на Црно М.; средином се провлачи карпатски кук (И. Карпати, Трансилвански Алпи, Банатске Пл.); на И је ј. део и и.-евр. низије (на ји. Влашка, на ји. Молдавија и Бесарабија), на З висока котлина (Ердељ), само делимиче одвојена од Панонског Басена нижим Рудним Пл. и Бихаром; Зап. Пл. са Банатским Пл. су старије, Карпати млађе веначне план.; и у једним и другим има вулканских стена; Добруца на ЈИ претставља остатак једне старије план., покривене табличастим стенама и лесом; котлине испуњене млађим морским и јез. наслагама и покривене лесом; у Ердељу ублажена конт., на Карпатима план., а у ист. низијама конт. клима с оштрим зимама и сухим и жарким летима; Р. се преко Дунава одводњава у Црно М.; Карпати чине унутарње дунавско развође; на З теку у Дунав: Самешуз (Самош), Брзи, Црни и Вели Кризул (Керез), Муреш (Морвиш) и Тамиш; а на И теку: Жиулу, Олтул, Арџеш, Јаломница, Серет и Прут; на делти и око Дунава многе баре (балте); у и. низији отворен предео, на С предодређен за земљр., а на ЈИ («баранг» степ) за сточарство; Карпати шумско-сточарска привр. површина, а Ердељ земљр.-сточарска; у еруптивним стенама на Карпатима, Рудним и Банатским Пл. доста металних руда, на и. и з. подножју Карпата вел. наслага мрког угља, петролеум и соли; стан. (18 мил.) чине већином (75,7%) прав. Р., мешавина ст. романизованог и сл. стан.; има

Фердинанда I (1914-1927.) у Р. изведена агр. реформа и склопљен савез с ЧСР и Југосл. (Мала антанта); за владе Карола II (од 1930.) рум. мин. спољних послова Тигулеску успео да оствари и балкански пакт (потписан 1934.). Румунска књижевност, најстарија р. к. стојала под утицајем виз. културе, која преко Јел. долази Рум.; јез. такође био сл., у дрк. и канцеларијама употребљаван од 17. в.; з.-евр. утицај јавља се око 1300., али није дошао до јачег израза; у 15. в. настали први преводи прк. књига на р. јез. под утицајем хусита; у 17. в. настаје живља активност у преводу и писању световних дела, нарочито хроника; истичу се М. Костин, Ј. Некулче, Р. Попеску, К. Кантакузину; нов период почиње са С. Клајном (1745-1806.) и Петром Мајором, који буде р. нап. свест;

8,2% Мађара (поглавито на З), 6,3% Јевр., 4,2% Немца (Ердељ), 5,6% др. народности (Бугара, Руса, Турка, Срба итд.); знатна соп. разлика између градског и сеоског стан.; 50% неписмених; гл. привр. стан. (80%) пољопр., на Црном М. и поред Дунава риболов; поред тога јако развијено руд., а у развиту и инд.; поморски саобр. слабије развијен, исто тако и речни; сухоzemни прилично, ваздушни у зачетку; у погледу матер. и духовне културе Р. слична Балк. земљама, па се стога у њих и убраја; уставна краљевина; престоница Букурешт, вели градови: Клуж, Јаш, Кишњев; у ст. в. Р. била настањена мешавином Скита, Сармата и Германа, познатом под именом Дачана, који су по потпадању под рим. власт (за владе цара Трајана, 105.) постепено полатињени; после распада рим. царства, Р. неко време номинално признавала виз. власт, затим била пустошена од Гота, Хуна, Авара, Бугара, Мађара и Печенџа; почетком 12. в. и делови потпали под утицај Руса, ј. делови под утицај Бугара, а западни под утицај Мађара, који населили Сасе и др. Германе; крајем 13. в. у њој образоване 2 државе: Молдавска и Влашка; Молдавска признала 1433. врховну власт Пољ., а 1513. потпала под Тур.; Влашка час била слободна, час признавала врховну власт Мађ. и Молдавске, све док је Махмуд II није присајединио Тур. (1462.); кучук-кајнаријским миром (1774.) Рус. узела обе ове државе под своју заштиту и нагнала временом Тур. да им призна извесну аутономију: право да бирају кнезове и да плаћају данак отском; Румуни остали под рус. заштитом до париског конгреса (1856.), који их ставио под заштиту свих вел. сила; потврдио им право да бирају кнезове, дозволио да сазивају нар. скупштине (диване), али им забрањено да се уједине; у исто време Молдавској придружена и Бесарабија, одузета од Рус.; Румуни доскочили забрани о уједињењу тим што и у Влашкој и Молдавској изабрали за кнеза пуковника Александра Кузу (1859.); после краћег опарања Тур. и вел. силе признале тај избор и потврдиле уједињење Р. (1862.); тежња Кузина да власт неограничено доведе до побуне, приликом које он замењен Каролом I Коенцолерном (1866.); Карол I ратовао на страни Рус. у рус.-аустр. рату (1877-1878.); берлински конгрес признао Р. независност и дозволио да задржи Добруцу, али јој одузео Бесарабију, коју вратио Рус.; 3 год. касније Р. проглашена за краљевину; за време срп.-буг. рата (1913.) Р. ратовала на страни Србије и добила букурешким миром ново проширење у Добруци; почетком свет. рата била неутрална (до 1916.), затим ступила у рат на страни Антанте (27./8. 1916.), али је Немци прегазили за 3 мес. и присилили на мир (8./4. 1918.); после победе савезника њој су уговорима о миру додељени: Буковина, Ердељ и и. Банат, одузет од Аустр. и Бесарабија, отргнута од Рус.; за владе

после 1800. евр. утицај потискује оријенталне обичаје; Лазар, Радулеску и Асахи представљају р. к. у првој пол. 19. в.; 1. критички дух у Рум., М. Когалницеану оживео интерес за стару књиж., нарочито за хронике; домаћа ист. и неке велике личности дали романт. књиж. нове потстреке; око Когалницеана окупљају се најбољи писци: Д. Болитенсауну, Александреску, Негруци, Александри, Баллеску; томе правцу припадају и познији писци: Н. Филимон (1819-1865.), писац 1 социјалног романа, А. Оболеску, археолог и стилст; у Ердељу се јавља »латинистичка школа»; на челу са филологом Т. Ципариу, покушава да избаци све позајмице из нероман. ј. и да их замени романским; модерни период р. к. почиње са генијалним песником М. Еминеску и активношћу часописа Књиж. разговори и удружења Младост; писци су сачували одушевљење претходне генерације за нар. поезију, али прогоне патриот. декламације у ум. и романтична схватања у науци; око часописа окупљају се писци: приповедач Р. Гане; даровити али неједнаки Д. Замфиреску; Славиви, писац научних новела; удружењу Младост припадају повремено: Караџале, Кошбуц, Влахута и Делавранца, почетком 20. в. настаје плодан период р. к.; у националистичким часописима Сејач и Вечерњача сарађују даровити писци: прозаисти Санду-Алдеа и Савдовеану; од песника: Јосиф Ангел, мисаони Черна и популарни Гога; око модерних часописа Румунски живот и Мисао окупљени савр. писци, представници символизма и др. савр. тежњи: драматичар Минулеску, приповедачи Пишкулеску и Патрашкану, снажни романописци Вербеану и Теодореану, новелист Петреску и песници: Блага, Маниу, Пилат и Крајини; најзначајнији историчари р. к. Никола Јорга, за старији период Пушкарниу. Р. музика, носи у себи елементе романског, сл. и н. муз. духа; нар. мелодије су мелодичне и осебајне; игре су често у рондо облику; у р. мелодијама налази се и интервал прекомерне секунде, али и природног 7. ступња; певање у нар. унисоно, а не хармонско; по својим ритмовима, р. м. спада у балк. муз. групу; на муз. обрађена пажња половном 19. в.; проф. Вахман, Флехтенмахер и Каудела обраћају пажњу на нар. м.; последњи је и творац р. нац. опере; поред њих компоновили популарне песме Вентура, Шелети и Кавади, који стоје под нем. и рус. утицајем; Едуард Хибш компон. нар. химну, а Музилеску и Кириац примењивали у својим делима ритмички и мелодички нар. песме; издавање обредних песама у последње време помагала прк.; Маггаритеску, Стефанеску, Спиреску, Циран, Ерколе, Димитреску, Варбулеску, Константинеску, Поповици и Ширеску компон. песме, баладе и др. дела, а Енеску и Јкарлатеску истакли се као ком-

1. О. Кипренский (1782.-1836.): Димитрије Донски на Куликовом Пољу. — 2. А. Новосколец (1853.-1917.): Смерт митрополита Филипа. — 3. П. Федотов (1816.-1882.): Долазак вереника. — 4. В. Максимов (1844.-1919.): Све у прошлости. — 5. Виктор Васнецов (1848.-1923.): Добриња, Илија Муромец и Аљоша Поповић.

РУССО СЛИКАРСТВО (II)

1. И. Шишкин (1831.-1898.): Педагог. — 2. М. Башкирцева (1860.-1884.): Важный разговор. — 3. Ракитин (1825.-1886.): Баба и внуки. — 4. В. Суриков (1848.-1916.): Мещанин у Сибиря. — 5. В. Верещагин (1842.-1904.): Киргиз. — 6. И. Ге (1831.-1894.): Тайна пелера.

позитори свет. гласа; Ђорђе Енеску (* 1881.), виолиниста и композитор дао: **Поема Романа** за оркестар, 2 сонате за виолину и клавир, свиту у ст. стилу за клавир, мелодије и варијације за клавир, симфонију у В, оперу Един и др.; муз. живот у Рум. нарочито се развио у току последњих 20 год.; Рум. има: 3 муз. акад. (у Букурешту, Клужу и Јашу), конзерваторијум у Черновицу, Темишвару, Таргу-Мурешу и Кишењеву и опере у Букурешту и Клужу; вел. број продуктивних и репродуктивних уметника ради на муз. развоју р. народа, а композитори се инспиришу р. нар. муз. фолклором. **Р. уметност**, у своје почетку развијала се под виз. утицајем, било директним или преко Срба, Бугара и Руса; најстарији храмови виз.-хиландарског типа, с фрескама; доцније се јавља и готски утицај; најстарије зграде крајем 14. в. под срп. утицајем; у 15. и 16. в. цветало грађевинарство; у Молдавској створен посебан молдавски стил, као синтеза И-3; у њему израђени најзначајнији архт. споменици (ман. од Путне, Сучавица и др.); у 17. в. јавили се ит. и пен. утицај у црк. архт. и фрескама (ман. у Хурези); у 19. в. отпочео нар. препород у свим гранама културног стваралаштва; у сликарству се изстакао Никола Григореску, сликар села и сеоског жињота; савр. ум. под утицајем савр. зап. ум. у 15. и 16. в. било развијено и илустровање рукописа; нар. р. ум. богата и разноврсна (ношња, ил. лим. керамика).

РУНЕ **Филип Ото** (1777.-1810.), нем. сликар, радио портрете и композиције, нарочито орнаменталне цртеже и ситуете; поставио теорију боја.

РУНДА (нем.) 1) део боксерске борбе. траје 3 минута; мечви аматера трају 3, професионалаца 3, 10, 15 и 20 р., према споразуму. 2) у трчању: део стазе, инр. 1 круг око игралишта. **Бројач р.**, члан жирија у бојеу. **Табла за р.**, показује тркачу још колико р. има да трчи.

РУНДЕКЕР (нем.) → комични.

РУНЕ (грч.), најстарије герм. писмо, направљено према лат. писму, а сачувано у натписима по оружју, накит у камењу од 4-7. в., а на далеком С и у рукописима много доцнијим.

РУНЕБЕРГ **Јохан** (1801.-1877.), финско-шведски песник, родом Финла, објавио сва своја дела на шведском; у лирским песмама нагиње реализму, од епских најзначајнији му спев **Краљ Фајлар**, али најлепше његово песничко дело **Причање барјактара Стола**, које имало много утицаја на буђење нац. осећања код финског народа; у њему је песма: **Наша земља**, која касније постала нар. химна ослобођења Финске; Р. познат и као преводилац срп. нар. песама с нем. на шведски.

РУНО, цели вунени отргач, који скинут с овце, остаје у целини, јер вунена влакна међусобно испреплетена.

РУНОЛИСТ (нем. Edelweiss, лат. *Leontopodium alpinum*, фам. Compositae), висока зеласта главчица на велим висинама (Слов. Алпи, Рила и др.), висока до 30 см, негранатог стабла и линеалноланцетастих листова густо обраслих белим длачицама, као и мање цветне главнице чији листови опште чашнице дугуљасте, руњави и у зракастом поретку по 5-6 у групи; типска ксерофилна биљка; дуго не вене.

РУЊА → импетиго.

РУЊАНИН 1) **Иво** (1821.-1878.), официр; у доба нац. одушевљења компоновао **Лјуба паша домовино**, хрв. а сада део јсл. химне, по арији Донизетијевој из опере **Луција Ламермор**.

2) **Петар** (1775.-1839.), књижевник, био свештеник и проф. у више места; писао поучне списе и проповеди; занимљива његова аутобиографија, с много кречних података.

РУПЕСТРИС ДИ ЛОТ (*Rupestris monticola*, R. Rich-ter, R. Syas, R. Lacastelle), винова лоза; одлика

амер. врете *Vitis rupestris*, селекционисао је М. R. Sijas; најбоља одлика међу рупестрицима, јер подноси сразмерно највише крча, најпоснију и најсубвљу земљу и најтоплије поднебље; најбујнија врста амер. лозе; на овој подлози с успехом обновљен вел. део винограда у Србији (**Жупа, Сићево**) у Далм.; на овој подлози калемити првенствено винске сорте оскудне киселином, да се закашњавањем сазревања грожда повећа киселина; затим позне стоне сорте, у крајевима погодним за њих, да би се још позније добило зрело грожда. Р. **№ 9 (Рете)**, одлика амер. врете (*Vitis rupestris*), у многим личи на р. ди Лот, добра подлога за каменита, суха и посна земљишта.

РУСИЈА, новчана јединица И. Индије; дели се на 16 анаса по 12 пијеса.

РУСИЧАВОСТ ЛИШЋА → рђа лишћа.

РУШГУРА (лат.), расцеп, прскање нег унутарњег органа или ткива, најчешће последица удара или пада; спонтана р. ретка појава, последица неких обољења (р. маларијачне слезине).

РУФ, р. у Нем., д. притока Рајне, дуга 235 км и пловна у доњем току. **Гурска област** (3800 км²) у зап. делу Нем., највећа угљена о. у Евр.; Р. о. била 1923.-1925. окупирана од Фрц. и Белг.; гл. инд. место у Р. о. Есен.

РУРИК, нормански викинг и 1. рус. кнез (862.-879.); осн. државу која обухватала околину Иљменског Ј., с престоницом у Новгороду. **Руриковићи**, рус. династија, владала од 830.-1598.

РУСА 1) **Р. I** (730.-714. пре Хр.), краљ Урарту. 2) **Р. II** (7. в. пре Хр.), краљ Урарту.

РУСА 1) домаћи жут инсект (*Blattella germanica*), из групе правокрилаца, живи по домовима (→ бубашваба). 2) змијино млеко (*Chelidonium malus* L., фам. Papaveraceae), дугочена зелааста, коровска биљка, с парандастим млечним соком, длакава, с лишћем перасто дељеним, расте нарочито у близини насља, по влажним шумама и шибљанима Евр., Аз., Афр. и С. Амер.; цветови жути; плод љуска; садржи неколико алкалоида, 1 смолу, орг. киселине и нешто етерског уља; у народу се употребљава, раније и у мед., против жутице, кожних и очних болести као и код поремећаја менструације; алкалоиди р. имају парализично дејство на нервино систем и срце. 3) → импетиго.

РУСАЛИЈЕ, ст. нар. игра у Повардарју и околини Струмице; у игри учествује око 30 мушкараца; играју од Божића до Богојављења, и то у корист црк. или села; иду по околним селима, пред сваком кућом играју нарочите игре уз пратњу зурли и гочева.

РУСАЛИЈЕВ Владимир (* 1899.), буг. песник, соц. лирничар; збирке: **Рудари**, **Псалми**, **Зима над звичајем**, **Бунтовник**, **Крст и застапа**, **Жетва**.

РУСАЛКЕ, по нар. веровању нечисти духови или душе некрштене деце; код ст. Сл. богиње вода и шума.

РУСАЉЕ, нар. светковина о Духовима код Влаха (Румуна) у селу Дубокој (Звишки срез, Моравска Бан.), праћена болесним појавама на учесницима светковине; ради се о депецијима наслеђиваној локалној, периодично-повратној хистеричној епидемији.

РУСАНДА, место крај Меленаца, на прузи Панчево-Петровград (Дунавска Бан.), надм. в. 82 м; слава вода с јако израженим алкално соличним карактером; купања у води и баљу против реуматичних обољења зглобова и мишића, костобоље, скрфулозних обољења лимфатичног система, болести ж. полних органа, рахитиса и др.

РУСЕ, **Рушчук**, град (50 000 ст.) и знатно речно пристаниште на д. обали Дунава (Буг.); увозни транспорт (скоро 30% од целокупног увоза у држ.) већи него у највећем буг. морском пристаништу Бургасу; вел. слагалишта и магацини, важно инд. место: фабр. шећера, кожа и др.

РУСЕЛ Алберт (Roussel, * 1869.), фрц. композитор, проф. Скола Канторум у Паризу; лирничар, радио и у духу импресионизма, а последња дела имају одлике апсолутне музике; компон.: опере, балет, симфоније, симф. пролог, концерт за клавир и оркестар, клав. трио, сонату и свиту за клавир, сонате за виолину и клавир, 80. псалм за сола, хор и оркестар.

РУСЕНСКИ ЛОМ → Лом.

РУСИ или **Источни Словени**, вел. грана Сл., око 120 мил., настали углавном на тлу старе сл. постојбине, одакле се ширили далеко на И и Ј, тако данас живе по целој и. Евр. до Урала и по Сибиру; деле се на → Великорусе, Малорусе (Украјинце) и → Белорусе; у току свог полит. и етничког развита ассимиловали многе стране елементе, нарочито тур. монголске и финске, који опет, са своје стране, много утицали на расне и култ. особине Р.; Бело-

руси најмање били изложени тим утицајима; Украјинци веома сродни Јж. Сл. и њихова се култура развијала под гркосточњачким и виз. утицајима; после рус. револуције, сваки од ова три дела Р. сматра се и различја као посебан народ (на сл.: Украјинка у празничном оделу).

РУСИЈА, званичан назив данашње → Совјетске

Уније, пре бољшевичке револуције (новембар 1917.); у ст. в. Р. била насељена разним народима и племенима; у 3. в. њих покорили Готи који основали пространу, али краткотрајну царевину између Њемена, Дњепра и Волге; у 2. половини 4. в. њихову моћ скршили Хуни, а кад се после Атилине смрти и њихова држава распала, у Р. почели да се насељавају И. Словени, који до 6. в. захватили целу низију од Иљменског Ј. до Црног М. и основали градове Новгород, Кијев и Смоленск; у 7. в. на СИ од И. Сл. настало се тур.-татарски народ Казари, па им наметнули данак, али им обезбедили трг. с Виз.; кад у 9. в. Печењези потиснули Казаре. Сл. се обратили за помоћ Норманима (Варјази), који их одбранили од Печењега, али им наметнули своју врховну власт; међу Варјазима били, изгледа, најмногобројнији Руси (отуд име), чији вођ → Рурик; основао државу око Новгорода и Иљменског Јез.; Руриков наследник → Олег заузео Смоленску и Кијевску обл. и пренео престоницу у Кијев; Руриков унук → Свјатослав помагао Виз. у борби с Бугарима, али кад покушао да се насели у Буг. Виштинци га прогнавши преко Дунава, а Печењези га дочекали на Дњепру и убили; најмлађи Свјатослављев син → Владимир помагао виз. цара Василија против побуњеног ген. Барда Фоке и за то добио цареву сестру за жену; приликом венчања прешао с делом народа у хришћ.; његов син Јарослав Мудри уништио државу Печењега, повратио Црвену Р. од Пољака, издао 1. законик и увео → сељоратско право, које довело до поделе Р. на вел. број удеоњих кнежевина; до половине 12. в. на челу поцепкане Р. била Кијевска Кнежевина; после тога држ. средиште пренесено у град Владимир, престоницу Суздаљске Кнежевине; поред њих већи значај имале Галициска Кнежевина → Халич и Велико-Новгородска Рпб.; сукобе између удеоњих кнежевина искористили суседи: Половци (Кумани), који заузели степске крајеве ј. Р., маџепосци, који освојили обале Балтичког М., Литванци и Пољаци, који отргли зап. крајеве, и најзад Татари, који у 13. в. спалили Кијев (1240.), основали на доњој Волги Кипчачку Хановину (Златна хорда) и нагнали рус. кнезове на плаћање данка; њихова власт трајала над Р. читава 2½ в.; ослобођење Р. од Татара извели московски кнезови, међу којима се највише истакли: Иван Калита, куповином области и стицањем назива вел. кнеза, Димитрије Донски, победом над Татарима (на Дону, 1380.) и укидањем сељората, и Иван III Василевић коначним ослобођењем од Татара, освајањем Новгородске Рпб. (1478.), женидбом синовитом последњег виз. цара Константина Драгаша, завојењем виз. церемонијала на двору, подизањем цркава и утврђења и наоружавањем војске првим ватреним оружјем; последњи знатнији владар из Рурикове династије, Иван IV Грозни, крунисао се за цара (1547.), реорганизовао војску, освојио Казански (1552.) и Астрахански Ханат (1557.) и напао на маџепоспе, али на тој страни морао да се повуче услед помоћи коју њима пружили Пољаци и Швеђани; за његове владе Јермак Тимофејев заузео престоницу сибирског хана (1581.); с Ивановим сином Феодором изумрла Рурикова дина. и настало доба унутарњих нерета (Борис Годунов, Димитрије Лажни, Василије Шуйски); да би у земљи заведе ред, рус. сабор изабрао за цара пољ. краљевина Владислава и примио у Москву пољ. посаду; покушај Сигмунда III да он завлада Р. изазвао нар. устанак (→ Козма Минин, Пожарски) и изгнаност Пољака. **Династија Романова** (1613.-1917.): Земски сабор који се састао после изгнанства Пољака до-

вео на рус. престо Михаила Романова који, уз помоћ свог оца (патријарх Филарет), средно унутарње прилике и отпочео екон. и културну обнову Р.; његов син Алексеј обновио везе са з. Евр., проширио рус. власт до Кине и Тихог Ок. и везао се лаке за земљу, али је последњом мером довео до побуне целе степе од Дона до Урала (Стењка Разин); од Алексејевих наследника, најзначајнији је → Петар I Велики, који је основао Петроград (Лењинград) и извео култ. преображај Р.; у ратовима са Швед. (→ вел. сев. рат) и Тур. проширио њене границе од Балтичког до Црног М. и Каспског Јез., присаједиљењем Ливоније, Естоније, Ингрије, Карелије, Азова, Бакуа итд.; за владе Ане Ивановне Р. заузела обале Дњепра и отпочела потчињавање Киргиза, а у доба Јелисавете Петровне стекла ј. Финску; ново доба напретка настало у Р. за владе Катарине II, која у 2 рата с Тур. присајединила крајеве између Дњепра и Буга (мир у Кучук-Кайнарџију, 1774.), Кримски Ханат и део обале Црног М. (мир у Јашију, 1792.), а у 3 поделе Пољ. потчинила својој власти све области до ср. тока Њемена и изворишта Припјета; синови Павла I: Александар I и Никола I наставили ширење Р. и подигли је на степен највеће силе у Евр.; Александар I повећао Финском, Пољ. и Бесарабијом, а Никола I ушћем Дунава, Јерменском и Закавказјем; Николајна тежња да узме под своју заштиту Христов гроб и све хришћ. у Тур. изазвала евр. рат (→ кримски рат, 1853.-1856.), у којем Р. била потучена и изгубила превласт у Евр.; Николајн наследник Александар II Ослободилац извео читав низ реформа, којим ослободио сељаке, преуредио судство и завео обласне аутономије (среска и губернска земства), помагао Буг., Србију, Црну Гору и Рум. у ослободилачким ратовима с Тур. (1877.-1878.) и проширио границе своје државе у Туркестану, Кавказу и Крајњем И.; Александар III трудио се да обезбеди Р. мир и да јој очува раније тековине, а Никола II, мада се трудио да се и у спољној и унутрашњој политици држи начела свога оца, морао је да води рат с Јап. (1904.), у којем је Р. претрпела пораз и на копну и на мору; то довело до 1. рус. револуције после које је цар манифестом (октобра 1905.) обећао устав и скупштинину; у свет. рату Никола II помагао Србију; услед нових унутарњих немира био прво принуђен на абдикацију (марта 1917.), а затим убијен заједно са сином и целом породицом (16.7. 1918.); привремена влада кн. Љвова, која после цареве абдикације узела управу земље у своје руке, замењена прво диктатором Керенског, а после нове револуције (→ бољшевичка револуција, новембра 1918.) совјетском рпб., која се одржала упркос свим покушајима Антанте, Пољ. и неколицине рус. ген. (Деникин, Јуденит, Колчак) да изведу противреволуцију; по доласку на власт бољшевици закључили мир с централним силама у Брест-Литовску (3./3. 1918.), одрекли се побалтичких земаља и Пољ.; затим обновили везе с Нем. и Јап. (1922.), дали држави федеративно уређење, унапредили је екон., ојачали војнички и увели је у Друштво народа (18./9. 1934.); потпуно сјебрићање унутарњих прилика у Р. још увек отежавају борбе са сељаштвом око укидања прив. власништва на земљу и размирице између левичара и десничара (Стаљин-Трошки). Руски језик, сачињала и-сл. групу јез.; општи р. ј. поделио се коначно у 16. в. на великоруски, белоруски и малоруски; гл. особине: група оро, оло, њ > е; тј > ч; дј > ж; **ж** > у, **а** > е, група чр; префикс вѣ; умекшавање сугласника испред е, и; сагласник љ; тврдо и меко л; њ > о, њ > е; губљење претеритних времена; покретан нагласак; р. књиж. ј., у почетку старословенске р. редакције, доцније се јако измењало с нар. ј. и туђин речима; почетком 19. в., заслугом Крилова, Грибоједова и нарочито Пушкина, нар. ј. однео победу у књиж., и то великоруски московског начеља; ипак има у фонетици, синтакси и речнику много елемената ст. сл. и др. ј.; најстарији писани споменик: **Остромирово еванђеље**. Р. књижевност, почиње од примања хришћ. преписивањем црк.-поучних књ. које Руси примили од Ж. Сл.; у средини 11. в. јављају се р. црк. писци (Л. Жидјата, Иларион, Теодосије); ту спада и дело чувеног Нестора летописца; затим долази низ поучних списа (кнеза Владимира Мономаха, Кирила Туровског и др.) у којима се види већ књиж. обрада; у древни период спада леп песнички спев **Слово о полку Игоревом**; гл. књиж. родови тог доба: летопис, хатиографија, поучно слово, путопис (хожденије); средиште књиж. радње у 1. периоду Ј. Рус.; од татарског ига крајем 13. в. почиње 2. раздобље, оскудно у књиж. делатности; центар просвећености постају ман. на С. Рус. у којима се продужује традицију поучно-рел. и путописних списа; у 14. и 15. в. налазимо низ »повје-

сти-; од 15. в. почиње држ. и култ. улога Москве; у 1. време ту раде странци: Грк Фотије и Јсл. Глигорије Цамблук, киевски митрополит, Србин Пахомије Логотет; важан документ тог доба преписка кнеза Курбског с царем Иваном Грозним; у 1. пол. 17. в. шири се утицај киевске шк. која негује схоластичку реторику; доба Петра Вел. мења сав карактер и садржај р. к.; она постаје световна и приближује се практичном животу; корист од просвете и нових идеја бране Т. Прокоповић и А. Кантемир, а у 18. в. Посошков; доба царице Јелисавете има сјајну појаву нап. генија Ломоносова; после њега јављају се различите врсте књиж. делатности; за време Катарине II уводи се дух фр. енциклопедиста; њена владавина обележена именима Державина, Фомизина и др.; крај 18. в. је под знаком классицизма; у 19. в. р. к. долази у ближу везу са зап. струјама и прима отуда сентиментализам и романтизам; Карамзин, Жуковски, Крилов, Багужков и Грибоједов припремају појаву Пушкина с којим долази ум. нап. поезија; Пушкин, Љермонтов и Гогољ ударају темељ новој класичној р. к.; после њих у средини 19. в. долази сјајно доба р. реализма с Тургењевим, Гончаровим, Л. Толстојем и Достоевским на челу; поред ових романописаца 19. в. богат и у приповеци, драми, пјесми и критици; на прелому 19. и 20. в. Чеховљев импресионизам и симболизам служе као база и прелаз на неореализам (Буњин, М. Горки, Ј. Андрејев, Кузин, Арцибашев) и симболизам (В. Соловјев, Д. Мережковски, В. Иванов, Блок, Бјели и др.); после револуције у Рус. се јавља комунистичка »совјетска« к., чији претставници (Бабел, Пиљаков, В. Иванов, Леонид, Романов, Фејин и др.) у погледу форме под утицајем старих писаца. Р. усмена (нар. к., богата свим врстама поетског стварања која постоје на свету; на 1. месту епос, тзв. старине или билидне, чији се јунаци зову богатири; затим разноврне лирске песме, које збу су своје музикалности биле извор надахнућа за р. композиторе; најзат скаске, тужбалице, пословице итд. Р. музика, има свој извор у нар. мелодијама; на њен развој утицала жеља да се ослободи утицаја са З, стога р. композитори обратили вод. пажњу на нар. мелодију и искористили је у својим делима; познато да су и чувени композитори из Групе петорице поклањали пажњу нар. мелодијама, бележили их и обрађивали; у време царице Јелисавете (1741.-1761.) осн. друштво у којем певачи били Руса, а у доба Катарине II (1761.-1796.) изведене опере Волкова, Фомина, Титова и Кавоса; у то време нарочито негована прк. м., чији зачетник Березовски (1745.-1777.) извео потребне реформе у р. обреду прав. литургије; за њим се јавио Бортњански (1754.-1825.), композитор чувених концерата, причастних, рађених под ит. утицајем, компон. оперу Гроб Асколда и још 15 др., док Алабјев (1802.-1852.) писао песме, хорове и др. дела; с Глинком (1803.-1857.) почео увод у р. нап. муз. шк., која захватила у нескрпено врело нар. мелодије и из њега узимала елементе и теме за ум. разраду; својом опером Живот за цара Гљанка поставио основе за р. нап. оперску шк.; за њим дошао Даргомижски (1813.-1869.), који се својом опером Русалка истакао као Глинка наследник, а у делу Каменга гост радио идеју о равноправности песме и речи и јасно испољиво мисао да муз. подреди тексту; Сјеров (1820.-1870.), критичар, вагнеријанац, покушао да унесе нар. муз. елементе у последњу оперу Снага њавола; његов савременик Љвов (1799.-1870.), композитор царске химне и камерне, вокалне и инструменталне м.; доба национализма настало са појавом Групе петорице, чији вођ био Балакирев (1837.-1910.); тој групи припадали још и Мусоргски, Цезар Кјув, Бородин и Римски-Корсаков; они хтели да створе нап. стил као средство за израз нап. карактеристике, да сачувају м., чак и кад је она у вези с драмом, њену унутарњу вредност као апсолутне м. и да начине од вокалне м. извор из којег ће да тече јасно псих. разјашњење, а да избегну давање највеће важности оркестру, као што учинио Вагнер у Нибелунтском прстену; мада су се сви руководили истим идејама, чланови Групе петорице нису их сви сироводили увек у потпуности; Балакирев је компоновао симфонијску поему Богемија, р. нар. песме, поему Тамара, клавијурску фантазију Исламеју; Кјув (1835.-1918.) се истакао као пропагатор идеја Групе петорице у јавности и иностранству, а у својим операма (Ангела, Син мандаринов, Виљем Ратклиф) није се много придржавао идеала Групе петорице; Бородин (1834.-1877.) био најдаље од чисто нар. утицаја, његово стварање више предестинирано за одређенији него за слободнији муз. облик и мелодија му лежала у природи више него речитатив; те одлике дошле до

израза у његовој опери Кнез Игор; Мусоргски (1839.-1881.) био највећи геније Групе петорице, а Римски-Корсаков њен највећи техничар; снажна ум. личност Мусоргског кршила облике конвенционализма у опери; стога што у Борису Годунову није истакао као централну личност Бориса већ довео на сцену и народ, та опера има пуно право да носи назив нап. муз. драме; и у њој као и у Хованшчини и Сорочинском ваяру. Сликама са изложбе за клавиј и пјесмама, Мусоргски се показује као снажан, оригиналан талент, предестиниран за оперског и муз. драмског композитора; разумљиво ојда што су се евр. нап. муз. шк. при крају 19. в. развијале под снажним утицајем Групе петорице, а нарочито под утицајем Мусоргског и Римског-Корсакова; они се међусобно разликују у томе што се Мусоргски борио против академизма, а Римски-Корсаков је нагињао традицији; принципи Даргомижског били су понекад терет за Групу петорице; то најбоље показује преглед драмских дела и опера → Римског-Корсакова, који највише примењивао нап. мотиве и био 1 од највећих инструментатора; све што је речено о Групи петорице односи се и на петроградску шк.; њој насупрот стојала је московска шк. која се више ослањала на З и нагињала космополитском муз. изразу у утврђеним муз. облицима; на њеном челу био Чајковски (1840.-1893.), композитор опера, симфонија, камерне, вокалне и инструменталне м., сјајан лирничар који се у оркестарској м. кретао између традиција симфоније и новог слободног облика програма м., а у опери понекад напуштао чисто лирске облике и примењивао муз.-драмски начин изражавања; сем њега тој шк. су припадали: Тањејев, Глијер, Иполитов-Иванов, Рахмањинов, Скрјабин; знаменити са својих хармониских комбинација и новог стила композиција: Васиљенко, Гречанинов, Черепнин, Акименко, Ребиков, Штајнберг, Метнер; Александар Глазунов радио је под утицајем и 1. и 2. шк., а у погледу оркестра стојао поред Римског-Корсакова; Арениски је Корсаковљев ученик; за оснивање конзерватор. у Петрограду и Москви тесно су везана имена Антона и Николе Рубинштајна; у савр. м. у првим редовима стоје Стравински, Прокофјев, Шостакович и Мосолов, који чине част и Рус. и Ст. Р. 1. револуција (1905.), избрла после пораза у Манџурији; почела је походом радничких маса пред Зимски дворца (22.1. 1905. → Гапон), приликом чега дошло до улничних борби у Петрограду; р. се наставила у виду немира и побуна у покрајиницама, радничких итрајкова, оснивања радничких совјета по градовима (Ленин, Тропки, Керенски), атентата, побуна у војсци и морнарици итд.; то је присиљило цара Николу II да укине апсолутизам и уведе уставну владавину; како је први пројекат устава ограничавао право гласа и компетенцију Думе, немири се наставили, па је цар у октобру обећао да ће га изменити и узео Витеа за председника владе; после н. изборног закона (26.12. 1905.) нереди се стишали, на изборима победила умерена кадетска странка, Вите отпустио 8.5., а Дума се састала 10.5. 1906. Р. друга р. → мартовска револуција; Р. трећа р. → бољшевичка револуција. Р. секте, настале већином из раскола кад се од праве црк. одвојили → расколници, старообрдци (у 16. в.); због мистичких тежњи разгранале се у много чудних огранака: хлсти, молкани, пермазанци, разиновци, штундисти, скопци, духоборци итд.; има их око 10 мил. Р. соколство, прво гимнаст. друштво осн. 1833. у Москви (чланови Толстој и Чехов), затим у осталим местима; 1907. добило име Соко; вежбало се по шведском систему, а после 5. слета у Прагу позван у Рускију Ф. Ербер из Чешке који организовао н. друштва (40); 1910. осн. Савез руског соколства, почели излазити листови, 1911. уведена терминологија; није било јачег замаха због погрешног мишљења р. владе о циљевима с.; до 1914. било 60 друштава; после рата Совјети дозволили рад и увели сок. систем у војску, али 1923. забрањен рад с.; у емиграцији 1923. осн. Загранични савез (Праг), који 1931. имао 40 друштава с 5000 чланова. Р. стабло → тијад, Р. умјетност, јавља се тек по увођењу хришћ. као држ. верс (988.); с обзиром на утицаје може се поделити на неколико епоха: византиску (11. и 12. в.), персиско-монголску (упад Татара 1224.), ломбардиско-нем. (15. и 16. в.), зап.-евр. (од Петра Вел., 1700.); нар. ум. протеже се до данашњег дана; у архитектури дрвене зграде поткивване низ. каменим грађевинама; најстарија Софијина катедрала у Кијеву (1020.-1037.), 5 лаја и 3 апсида, 1 велико и 14 малих кубета; с ладом Монгола долазе перс.-монголски мотиви: кубета у облику крушке, црног лука, објена зелена, дрвено, бело и златно; после протеривања Монгола долази ит. утицај, али више у детаљима

катедра Маријиног вознесења у Москви (1475-1479), арх. Михаила (1505-1509.); пробија се утицај ст.-р. дрвене цркве и осмоугаоног торњевни потскују кубета; Петар Вел. позива странце за изградњу Петрограда (Ит.: Растрели, Прецини, Фрц.: Де ла Мот); р. архитекте: Баженов, Казаков претставници класицизма; доцније: Вороњихин и Захаров; у савр. архт. превлађује конструктивизам. Сликарство уопште под виз. утицајем (минијатуре, фреске у Новгороду), потом продиру монголски мотиви; нап. р. сликарство развија се у сликарству икона (најзначајнији иконописац Андреј Рубљев. 1370.-1431.); у 16. в. московска шк. ослобађа се црк. догматичности; гл. претставник Строгановске шк. Никифор Савин; Симон Ушаков 1 од последњих претставника ст.-р. сликарства; у 18. в. страни сликари превлађују; од Руса: А. П. Антропов (1718-1795), Ф. Рокотов (1730.-1812.), портретист аристократије Д. Г. Левицкий (1735.-1822.), у 19. в. ист. сликар К. П. Брилов, реалист, А. Г. Венецијанов (1779.-1847.) претставља сеоски живот, жанр сликарство П. А. Федотов (1815.-1852.), библ. сцене А. Иванов (1806.-1858.), портретист и ист. сликар Иља Рјепин (1844.-1918.), ратни сликар В. Верешчагин (1812.-1904.), групу Свет уметности претстављају: Коровин, Головин, Маљавин; генијални М. Врубел (1856.-1910.) стоји по страни; А. Бакст има раскошне инспирације за декорације опере и балета; илустратори: Иван Билибин, Остроумова, Добужински и др. дичу р. декоративну ум. у ред првих евр. ум. Вајарство, пре Петра Вел. није постојало уопште стога што прав. црква забрањује кипове; постојала само дрвена резбарија као украс; у 18. в. по доласку страних мајстора (Фалконет, Растрели) и осн. Акад. ум. јавно се низ вајара од којих се истакли: Ф. Шубин (кип Катарине II), Козловски, Мартос, Витали, Лансере, Антоколски (Иван Грозни, Мефисто), Трубецкој П. (Лав Толстој), Коненков, Голубкина и др. Р. фунта → пуд. Р. црква, прав. ц. у Рус., постала покрштавањем Руса за вел. кнегиње Олге 957.; за св. Владимира осн. митрополија у Кијеву, од 1809. у Владимиру, од 1828. у Москви; 1414. осн. 2. митрополија у Кијеву; с јачањем држ. напредује и ц. осн. се патријаршија 1589.; патријарси имају вел. утицај (→ Никон, Филарет); вел. раскол (→ расколници); 1721. Петар Вел. укида патријаршију и уводи Синод с оберпрокуратором (надзор држ.); развија се цеzarопализам; 1917. растава ц. од државе, обнавља се патријархат, 1. патријарх Тихон; болшевици покушавају да учврсте живу ц.; у иностранству ради Р. синод (састаје се у Ср. Карловцима), који управља п. у емиграцији; р. ц. најјача прав. црк.; пре рата било: 58 000 монаха, 900 ман., преко 90 мил. прав.; свештенство није било на високом степену, тек у новије доба подигло се развитком богосл. шк.; сектанство развијено; мисионарство напредује на И у Кини и Јанану. Руско-аустријски савез 1781., на састанку у Могилеву, у пролеће 1781., Катарина II и Јозеф II закључили уговор о пријатељству и узајамној одбрани на 8 год.; обновљен 1789. и био у снази све до тилзитског мира 1807.; с. имао за циљ, 1781., потискивање Тур. из Евр.; савезници међу собом били поделили Б. П. на р. (и.) и аустр. сферу (зап.); резултат с. био рат с Тур., који се завршио миром у Свиштову (1791.) и Јашију (1792.) и донео нашим народу после вел. нада разочарање. Р.-Јапански рат (1904.-1905.), избио због Кореје око које су се Рус. и Јап. отимали вековима; Јапанди су због ње прво повели рат с Кином (1894.), али су вел. силе својом интервенцијом спречиле Јап. у ширењу на тој страни; огорчени на све Европљане, а нарочито на Русе, Јапанди су одмах отпочели ратне припреме, а кад им се учинило да су довољно спремни, напали су без објаве рата и потопили у портартурском пристаништу део р. флоте (1904.); тако је отпочео рат, који трајао годину дана; за то време Руси изгубили гл. утврђења у Манџурији (Порт-Артур и Мукден) и ратну флоту (код острва Цушима); прљанком закључења мира Рус. признала Јап. протекторат над Корејом и одрекла се у његову корист пристаништа Даљњег и Порт-Артурса, као и половине о. Сахалина. Р.-српска конвенција 1807., закључио је пук. Паулуча 10.7. с Карађорђевићем у срп. војном стану код Неготина; потписана од присутних срп. старешина, р.-с. к. предвиђа израду срп. устава, укидање спахилука и ропства, р. гарнизоне, наоружање Срба, р. инструкторе војске; регулише заједничко ратовање; р. цар међутим Паулучија послао у информативној мисији, имајући план да нападне Фрц. преко Србије и Босне у Далм. Р.-српски односи, почели доста рано, већ у 12. в. монаси из р. ман. у Св. Гори долазили по милостињу на Немањин двор; св. Сава, кад је отишао у Св. Гору, дошао најпре у њихов ман.; у Св. Гори почеле прве

књиж. везе између Срба и Руса и њихови узајамни утицаји у јез. и књиж. и општој култури; од 13.-14. в. Срби дали р. књиж. неколико лица од значаја (нпр. Пахомије Логотет) и неколико срп. дела вршило знатан утицај на р. књиж. кругове; у р. хронографији срп. партије заузимају доста места; од 16. в., после пропасти срп. државе, р. владари и р. црк. и бојарски кругови помажу у приличној мери срп. црк. шаљући им одежде и утвари, црк. књиге и новац; полит. везе почеле тек крајем 17. в. и почетком 18. в.; патријарх Арсеније Црнојевић молио једноплемену и једноверну р. царевину да узме на се дело ослобођења хришћ. на Б. П.; после преласка у Аустр. он се тузи р. влади на опасност од ката. пропаганде, одн. од њихове унијатске акције; отад срп. првосвештеници из Аустр. стално траже подршке од Рус., одакле добијају не само потребне ствари за црк. него чак, по нарочитој жељи, и учитеље, који имали да воде нашу средњу наставу; под утицајем тих књ. и учитеља развио се нарочит јез. у нашој просвети, славјаносерпски, с мешавином срп., р. и црк.-сл.; тај јез. држао се у књиж. кроз цео 18. в. и истиснуо га коначно тек Вук Караџић; под утицајем кат. пропаганде и опасности од ње дошло 1751.-1752. до повеће сеобе Срба из Аустр. у Рус., коју помагале р. власти; покрет заустављен енергичним забранама аустр. владе; док је тај утицај на Србе у Аустр. био више књиж.-просветно-морални, дотле утицај Рус. у Ц. Гори био чисто политички; већег маха узео у 18. в., од 1711.: цар Петар Вел., почињући своју офанзиву против Тур., рачунао са сарадњом балк. хришћ., на ту сарадњу позвао и Црногорце и увукао их у рат с Тур., који Ц. Гори донео осетне губитке; Турци против њих повели 2 опасне казнене експедиције, 1712. и 1714., од којих је друга задала Црногорцима тежак ударац; Тур. отад помагала Ц. Гору новчаним прилозима, а Ц. Гора се сасвим оријентисала у русофилском правцу; у том погледу много учино, после владике Данила, Владика Василије Петровић, који 3 пута ишао у Рус. и тамо живот завршио; култ р. цара у Ц. Гори био толики да је 1 авантурист, неки Шнепан Малић († 1773.), издајући се за р. цара Петра III, могао без муке 6 год. да буде прави владар у тој земљи; у оба р.-тур. рата у 2. пол. 18. в. учествовали са своје стране и Црногорци; чак на почетку 19. в. ушли у рат и с Фрц., углавном на р. потицај, као њихови савезници; нарочито се осетила р. помоћ у обновљеној Србији; већ 1804. обратили се срп. устаници с посебном депутацијама Петрограду, молећи помоћ и заштиту; од 1807.-1812. ратовали, с малим прекидом, Срби и Руси заједно против Тур.; судбина Србије била тад уско везана с догађајима у Рус.; 1812., због ратова Рус. с Наполеоном, доживела осамљена Србија могао 1813.; а када Рус. добила слободне руке могао да уопе други устанак 1815.; сви успеси кн. Милоша постигнути р. помоћ; кад Тур. није хтела да испуни примљене обавезе у Акерману, да да Србима аутономију, објавила јеј Рус. због тога рат и миром у Једрену 1829. натерала Тур. да призна Србији самоуправу; отад па до париског конгреса 1856., Рус. имала протекторат над Србијом, која је у случају уред тешких грађ. ратова, од спољашњих криза; кад Србија 1876. ушла с Ц. Гором у рат против Тур., р. захтев зауставио тур. војску да не продире даље у Србију, после њене победе на Вуцису; идуће год. и сама Рус. објавила рат Тур. борећи се за слободу балк. хришћ.; берлински конгрес није испунио ни њене ни срп. наде, али по Србе био повољнији од санстефанског мира, у којем Рус. осетно фаворизовала Бугаре на срп. штету; последњи Обреновић, Милан и Александар, нису били у милости Руса, јер водили претежно аустрофилиску политику; много боље стојао на р. двору црног. кнез Никола, кој много ценно цар Александар III; од државника у Србији чисти русофили били шеф либерала Јован Ристић и шеф радикала Н. Пашић; р. политика према Србији за владе краља Петра била пријатељска, али почетка доста уздржана; Рус. 1904.-1905. претрпела тежак пораз у рату с Јапаном, а 1905.-1906. преживела тешку револуцију у земљи, па није стога била много активна у евр. политици; али кад Аустр. 1908. објавила своју намеру да проведе железницу кроз Новопазарски Санџак и споји Сарајево с Митровцем и кад исте год. самовласно прогласила анексију Б. и Х., осетила то Рус. не само као ударац против Србије него и против себе и свог положаја на ЈИ Евр.; Рус. нем. ултиматумом била присиљена да призна анексију; то понижење је заболело и отад знатно више обратила пажњу срп. питању; 1912.-1913. Србију знатно помогла да одржи своје ратне тековине и да уопште може ући у рат, залажући се за њу против Аустр.; кад је бечка влада 1914. због сарајевског атентата објавила рат Србији свом енер-

гијом узела Србију у заштиту; нем. савезница Аустр., хтела и овог пута, као и 1908.-1909., да утиче на Рус. својим претњама да остави Србију њеној судбини и упутила јој формално ултиматум, да демобилише своју војску; кад Рус. на то није пристала, Нем. јој објавила рат и тиме изазвала вел. евр. сукоб; на срп. друштво новијег времена вршила осетан утицај и р. књиж. и р. култура; вођ срп. социјалиста и зачетник срп. радикализма, Светозар Марковић, био р. ђак; утицај нових р. идеја осела се у доброј мери и у савр. нашем друштву Р.-српски савез 1897., почињући рат с Тур. крајем 1896., цар Александар позвао срп. устанике у савез с Рус., обећавајући им вој. инструкторе, помоћ у оружју, новцу итд.; Руси хтели преко Срба да вежу своју војску у Влашкој с оном у Јадр. Приморју; Срби ушли у савез; командант на и. фронту био Миленко Стојковић са задатком да узме Кладово, Неготин и поље на Видин; продужавањем фронта Срби ослабила тур. положај. Р.-турски ратови, назив последњих 6 ратова између Рус. и Тур.; први (1768.-1774.) објављен од стране Тур., на потстицај Фрц., завршен миром у Кучук-Кајнарици; други (1787.-1791.), објављив Тур. под утицајем Енгл. и Пруске; завршен миром у Јашу; трећи (1806.-1812.), вођен за владе Александра I, завршио се букурешким миром којим Рус. добила Бесарабију; четврти (1828.-1829.), вођен за независност Грц., завршен једрениким миром, којим добиле аутономију: Србија, Молдавска и Влашка; пети (1854.-1856.) → кримски рат; шести (1877.-1878.), поведен у корист балк. хришћана, завршио се санстефанским миром и довео до берлинског конгреса.

РУСИНИ → Украјинци.

РУСИЊ Стјепо (Rosa, 1. пол. 18. в. — 1779.), дубров. писац научних и књиж. дела на нар., ит. и лат. ј., штампао само *Живот господина Јеауса Христа*; бојно се за нар. ј. у глагољашким црк. и превео Мисал и Нови завет на нар. ј.

РУСКА ПРАВДА, први р. зборник закона, састављен по наређењу кнеза Јарослава Мудрог и његових синова; драгоцен споменик р. права и писмености. **РУСКОСЛОВЕНСКИ**, црк. и књиж. језик код Руса; рус. редакција ст.-сл., постала уношењем рус. јез. прта, нпр. ч место шт, ж место жд, -ого место -аго и др.; од 1. половине 18. в. код Срба потиснуо из цркве срп.-сл. и постао срп. књиж. јез. до краја 18. в.; данас црк. језик код Руса, Срба и Бугара.

РУСО (Rousseau) 1) Жан Жак (1712.-1778.), вел. фрц. мислилац и критичар друштв. уређења; пропао кроз разна занимања; у старости болестан и усамљен, написао *Исповести*, у којима с вел. искреношћу говори о свом животу; за време фрц. револуције веома популаран и сматран за његов прегачу; Р. цела развила се на овим гл. идејама: култура је разорила хармонију примит. друштва, а посед је створио беду и егонзам (отуд: натраг природи!); у расправи *Друштвени уговор* формулисао принципе радикалног демократијзма; у роману *Ново Елојза*, кроз

анализу 1 дубоке и несрећне љубави, залаже се за прпр. право срца и страсти; савременици овај роман сматрали за пламени протест против друштв. неједнакости; у свом најдубљем делу, флз. роману *Емил*, изложио идеје о васпитању, које у свему треба да буде слободно и индивидуално; Р. на све касније педагоге вршио јак утицај. 2) Теодор (1812.-1867.), фрц. сликар, гл. претставник фрц. пејзажиста у 19. в.; сликао махом дрвене, мочварне пределе и др.; гл. дела: *Илаз из шуме Фонтенебло*, *Обала Лоаре* (Лувр) и др.

РУСОМАЧА → хоћу-нећу.

РУСТЕМ И СУХРАБ, најпознатија, а можда и најлепша, епизода у → Шахнама, почива на мотву да отац убија у незнању свог сина; код нас има превод с оригинала (од Ф. Вајрактаревића).

РУСТИКА (лат.), правилно израђени зид од квадера с удубљеним спојницама; површина квадера испада јако напред; нарочито употребљавана на палатама ране ренесансе у Тоскани и сев. Ит.

РУСТАМИДИ, мала берберска (мусл.) династија (755.-999.) владала самостално у Тахару (св. Афр.

РУСУЛИЈА, плац. (2382 м. с.-св. од Пећи (Зет. Бан.); у горњим кречњачким деловима развијени карсни облици.

РУТА (јевр. пријатељица), Моавка, прабаба цара Давида. Књига о Р. → Библија.

РУТАВА БУБА (*Tropinota hirta*), мркоцрн инсект тврдокрилац дугуљаста тела од 10-13 мм, обрастао

дугим, риђим длачицама и са белим мрљама на покрилцима, напада цветове воћака; јаја носи у земљу; најбољи лек стресање, скупуљање и уништавање штеточина рано јутром или вечером, када се налазе на цветовима трми и тешко покретљиви; прекопавање и ситњесење земље испод воћака у току зиме уништава ларве и лутке штеточине у земљи. **РУТАВОСТ**, појава длака у већој мери, одн. у већој јачини на местима где их нормално таквих нема; р. код ж. значи приближавање м. типу косматости и већином у вези с недовољном функцијом јанич. и још неких жлезда; код ж., особито приомањаста, појаве се прво на горњој усни, бради и осталом лицу јаче мање које после неког времена ојачају и добију боју остале косе; ове длаке се могу трајно и сигурно отклонити једино епилацијом, вађењем длака помоћу електролизе или дијатермије; скидање длака испод пазуха на грудима и ногама може да се врши, али не често, средством за депилацију, која на лицу не сме да се употреби.

РУТАР Симеон (1851.-1903.), слов. археолог, историјар и географ; гл. дела: *Гробишче ин гомили на Гори св. Магдалене*, *Гробишче при св. Луцији*, *Римска цеста Aquileia-Siscia*, *Јединство словенских дежел од 7. до 13. столетја*, *Принадежна грофија Горичка ин Градишћанска*, *Самостојеће место Трст ин међна грофија Истра*, *Белешка Словенија*.

РУТВИЦА (*Ruta graveolens*, фам. Rutaceae), дрвенасти шиб јаког мириса по брдовитим странама и као украсан; перасто дељен лист у овалне (јајасте) зеленоплавичасте листиће целог обода; гродасте цвасти са жућкастим цветицима.

РУТЕНИЈУМ, Ru, хем. елемент, метал, припада групи лакних → платинских метала; атомска тежина 101,7; тачка топљења око 1900°; спец. тежина 12,26 на 0°; налази се у природи у платинским рудама и још неким минералима; топљен метал има сиву боју, тврдину као иридијум; веома је крт и може се строштити.

РУТЕФОРД Ернест (Rutherford, * 1871.), енгл. физичар, познат по важним радони-о радиоактивном значењу, дао модел атома и теорију распадања атома; извео прво разбијање атомског језгра (→ ст.).

РУТИЈА (лат.), диоксид титана (TiO₂) и титанова руда; тетраоналан минерал чији кристали обично призматични или игличасти; првенкасте боје и дијамантске сјајности; тврд скоро као кварц (6.3); код нас га има у малим количинама у многим филитима, агрилоштинима и др. стенама.

РУТИНА (фрц.) вештина постигнута дугим вежбањем, искуством, а не учењем; мех. навика да се ради нешто на исти начин.

РУТУЛИ, ст. племе у Ладијуму, у Ит.

РУЧЕЛАЈ (по сопственику Р. Бернаруду), палата у Фиренци саграђена 1451.-1544.; први пример у Фиренци спајања редова → пиластра с → рустиком; у свима спратовима пиластри између прозора. **РУЧЕЛАЈ Ђовани** (1475.-1525.), ит. песник, познат по вел. дидактичном спеву *Пчеле*, који је слободна прерада 4. књиге Вергилијевих *Георгика*; поред тога написао и трагедију *Розамунда*, рабелу по угледу на Софоклову *Антигону*.

РУФ Луције Ворије (око 74.-14. пре Хр.), рим. песник; радио с успехом на трагедији; гл. дело *Тиест*. **РУФЕТ** → еснаф.

РУФИН 1) (око 305.), виз. државник и намесник Теодосијевог сина Аркадија. 2) **Акилејски** († 410.), црк. писац, путовао по И, превео црк. ист. → Језевија и *De principis Оригена*; написао: *Живот Отца*. **РУФИЦИ**, р. у и. Афр., дуга око 800 км. улива се у Индиски Ок.; у доњем току пловна.

РУЧ (нем.) → урнис.

РУЧЕ → разбој.

РУЧЈЕ (*metacarpus*), део руке који одговара длану и надлактици; скелет чине 5 дугих костију.

РУЧЊАК 1) пакет веће вредности који се при преносу предаје из руке у руку. 2) свеска у којој се бележе на брзу рачу сва примања и издавања.

РУШЕ, село код Марибора, са знатном инд., коју омогућила ел. централа на Фали; фабр. карбида и дијанамида, жижца и полупр. справа.

РУШЕН Ешреф, савр. тур. књижевник.

РУШЉОРИБЕ (*Chondrichthyes*), рибе с хрскавичавим скелетом; обухватају ајкуле, раје и њима сродне рибе.

РУШПА → дукат. **Rh**, знак за хем. елемент родијум.

